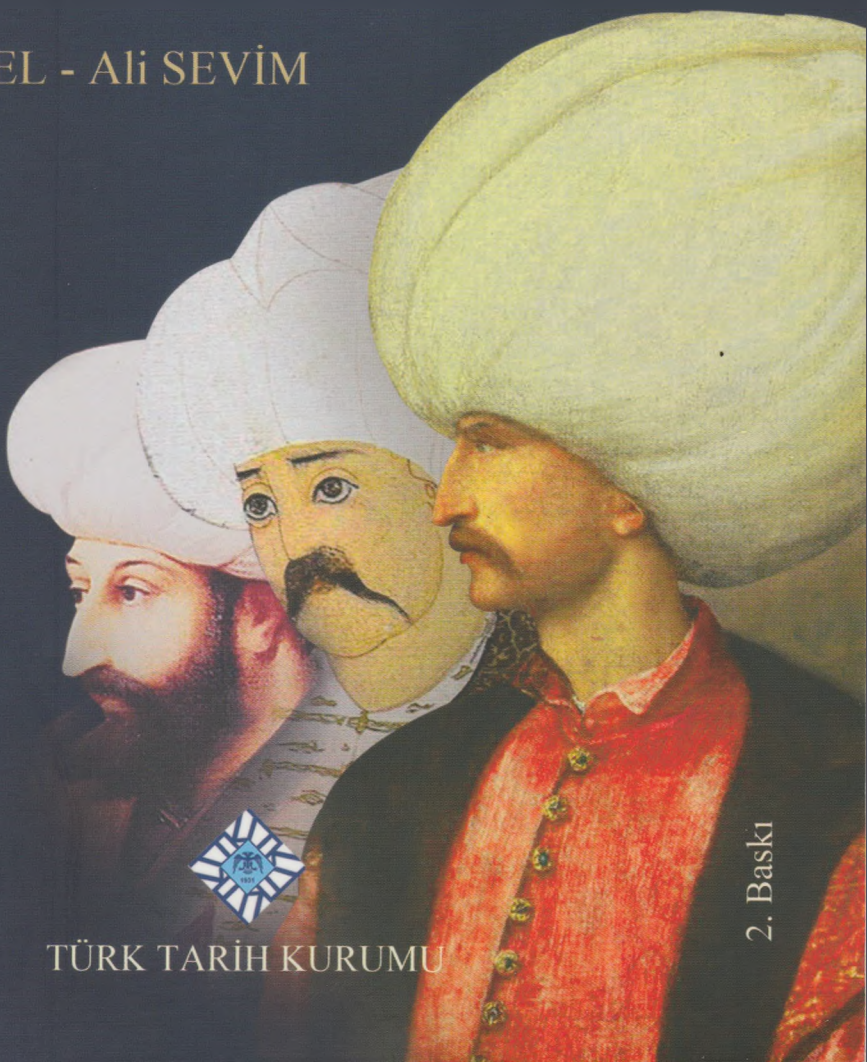
OSMANLI KLASİK DÖNEMİNİN ÜÇ HÜKÜMDARI

FÂTİH YAVUZ KANÛNÎ

Yaşar YÜCEL - Ali SEVİM

TÜRK TARİH KURUMU

2. Baskı

OSMANLI KLASİK DÖNEMİNİN ÜÇ HÜKÜMDARI

FÂTİH - YAVUZ - KANÛNÎ

Birinci Baskı : 1991

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
VII. Dizi - Sayı: 134[1]

OSMANLI KLASİK DÖNEMİNİN ÜÇ HÜKÜMDARI

FÂTİH - YAVUZ - KANÛNÎ

Yaşar YÜCEL - Ali SEVİM

2. Baskı

ANKARA, 2020

Yücel, Yaşar, 1933-2017

Osmanlı klasik döneminin üç hükümdarı Fâtih-Yavuz-Kanûnî / Yaşar Yücel, Ali Sevim. — 2. baskı. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2020.

xv, 324 s., [3] s. portre : resim (renkli), portre (renkli) ; 24 cm. — (AKDTYK

Türk Tarih Kurumu yayınları ; VII. Dizi-Sayı: 134[1])

Bibliyografya ve indeks var.

ISBN 978 - 975 - 16 - 0410 - 1

1. Mehmed II, (Osmanlı Padişahı, 1432-1481). 2. Mehmed II, (Osmanlı Padişahı, 1432-1481) _ Biyografiler. 3. Selim I, (Osmanlı Padişahı, 1470?-1520). 4. Selim I, (Osmanlı Padişahı, 1470?-1520) _ Biyografiler. 5. Süleyman I, (Osmanlı Padişahı, 1494-1566). 6. Süleyman I, (Osmanlı Padişahı, 1494-1566) _ Biyografiler. 7. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih _ Mehmed II dönemi, 1444-1446, 1451-1481. 8. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih _ Selim I dönemi, 1512-1520. 9. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih _ Süleyman I dönemi, 1520-1566. I. E.a. II. Sevim, Ali, 1928-2013, ortak yazar. III. Dizi.

956.1015

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 15.05.2020 tarihli ve 799/10 sayılı kararı gereği 3000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-0410-1

Son Okuma & Düzelti : Onur COŞKUN

Kapak Tasarım: Emine ÇAKIR

Baskı

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Sebze Bahçeleri Caddesi (Büyük Sanayi 1 Cad.)
Arpacıoğlu İş Hanı No:95/1 İskitler/ANKARA
Tel: (0312) 341 10 24 • Faks: (0312) 341 30 50
www.salmatbasim.com.tr • email: salmatbasim@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ XI

BİRİNCİ BÖLÜM
FÂTİH SULTAN MEHMET

GEÇİCİ HÜKÜMDARLIK EVRESİ 1
Saltanat Dönemi Tahta Çıkışı (Cülus) 3
Karaman Seferi 4
Bizans'la İlişkiler 6
Rumelihisarı'nın İnşası 6
Bizans'ın Yardım İsteği 10
Kuşatmanın Başlatılması 11
İstanbul Surlarının Kısa Tarihi 12
Bizans'a Yardım 13
İki Tarafın Kuvvetleri 15
Harekât Başlıyor 16
İlk Deniz Savaşı 17
Osmanlı Donanması Haliç'te 18
Karşılıklı Elçi Teatisi 20
Genel Saldırı Hazırlıkları 21
Genel Saldırı 23
Fâtih ve Ordu İstanbul'da 24
Fethin Avrupa'daki Yankısı 26
Sırbistan ve Mora'nın Fethi 27
Mora Seferleri 32
Fâtih'in Denizcilik Siyaseti 35
Bazı Ege Adalarının Fethi 37
Osmanlı Deniz Harekâtı Sürüyor 43
Papanın Doğu Akdeniz'de Üstünlük Kurma Çabaları 44
Karadeniz Hâkimiyeti 45
Candaroğulları Beyliği'nin Sonu 46
Arnavutluk, Eflak, Boğdan ve Bosna 50

İskender Bey'le İlişkiler ... 51
Fâtih'in Arnavutluk Seferleri ... 55
Eflak Prensliği'nin Tabiiyet Altına Alınması ... 58
Boğdan'a İlk Sefer ... 60
Bosnaya Seferler ... 62
Karamanlılar ve Osmanlı Akkoyunlu Rekabeti ... 64
Otlukbeli Savaşı ... 70
Karamanoğulları Beyliği'nin Sonu ... 73
Osmanlı Venedik Savaşı ... 75
Venedik'le Savaş Sürüyor ... 80
Venedik'le Barış ... 81
Karadeniz'e Hâkimiyet ... 83
Kırım ve Altınordu Hanlığı ... 84

FÂTİH'İN SON YILLARI ... 85
Güney İtalya Harekâtı ... 85
Rodos Seferi ... 88
Fâtih ve Memlüklüler ... 90
Tarihî Kişiliği ve Yarattığı Büyük Eser ... 91
Kanunnâmeler ... 93
İstanbul'un İmarı ve Kalkınması Çabaları ... 94
Patrik Ataması ... 96
Mali Düzenlemeler ve Ticaret ... 97
Şiirleri ... 99

İKİNCİ BÖLÜM
YAVUZ SULTAN SELİM

ŞEHZADELER VE TAHT SORUNU ... 103
Şehzade Korkut ... 103
Şehzade Ahmet ... 104
Şehzade Selim ... 105

SELİM'İN HÜKÜMDARLIĞI ... 107
Babasıyla Savaşı ... 107
Batı Devletleriyle İlişkiler ... 109
Şehzade Ahmet'in İsyanı ve Şehzadelerin Öldürülmesi ... 111

SAFEVÎLERLE İLİŞKİLER ... 113
Anadolu'da Kızılbaş Faaliyetleri ... 113
Şahkulu İsyanı ... 113
Sultanın Aldığı Önlemler ... 114
İran Seferi ... 114
Çaldıran Savaşı ... 119
Orduda Huzursuzluk ... 121
Dulkadırlı Beyliğinin Sonu ... 122
Güneydoğu Anadolu'da Hâkimiyet ... 123
Askeri Kışkırtanlar Cezalandırılıyor ... 124

MEMLÜKLÜLERLE İLİŞKİLER ... 125
Yavuz'un Mektubu ... 126
Savaş Hazırlığı ... 126
Mercidabık Savaşı ... 128
Ridaniye Savaşı ... 130
Memlüklü Devleti'nin Sonu ... 131
Selim'in Suriye ve Mısır'daki İcraatı ... 132
Veziriazam Yunus Paşa'nın Öldürülmesi ... 134
Şah İsmail'in Başvurusu ... 135
Şehzade Kasım'ın Sonu ... 136
Haliç'te Tersane Yapımı ... 136
Deniz Seferine Hazırlık ... 137
Yavuz Selim'in Ölümü ve Tarihi Kişiliği ... 138
Kanunnâmesi ... 142
Birkaç Şiiri ... 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN

Şehzadeliği, Tahta Çıkışı ve İlk İcraatı ... 147
Tahta Çıktığı Sıralarda Batıda ve Doğuda Durum ... 148

DÖNEMİNDE CEREYAN EDEN OLAYLAR ... 151
Canbirdi Gâzalî Ayaklanması ... 151
Belgrat'ın Fethi ... 152
Yabancı Elçilerin Kabulü ve Bazı Antlaşmalar ... 154
Rodos'un Fethi ... 154
Mısır'da Karışıklıklar ... 156

SAFEVÎLERLE İLİŞKİLER ... 113
Anadolu'da Kızılbaş Faaliyetleri ... 113
Şahkulu İsyanı ... 113
Sultanın Aldığı Önlemler ... 114
İran Seferi ... 114
Çaldıran Savaşı ... 119
Orduda Huzursuzluk ... 121
Dulkadırlı Beyliğinin Sonu ... 122
Güneydoğu Anadolu'da Hâkimiyet ... 123
Askeri Kışkırtanlar Cezalandırılıyor ... 124

MEMLÜKLÜLERLE İLİŞKİLER ... 125
Yavuz'un Mektubu ... 126
Savaş Hazırlığı ... 126
Mercidabık Savaşı ... 128
Ridaniye Savaşı ... 130
Memlüklü Devleti'nin Sonu ... 131
Selim'in Suriye ve Mısır'daki İcraatı ... 132
Veziriazam Yunus Paşa'nın Öldürülmesi ... 134
Şah İsmail'in Başvurusu ... 135
Şehzade Kasım'ın Sonu ... 136
Haliç'te Tersane Yapımı ... 136
Deniz Seferine Hazırlık ... 137
Yavuz Selim'in Ölümü ve Tarihi Kişiliği ... 138
Kanunnâmesi ... 142
Birkaç Şiiri ... 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN

Şehzadeliği, Tahta Çıkışı ve İlk İcraatı ... 147
Tahta Çıktığı Sıralarda Batıda ve Doğuda Durum ... 148

DÖNEMİNDE CEREYAN EDEN OLAYLAR ... 151
Canbirdi Gâzalî Ayaklanması ... 151
Belgrat'ın Fethi ... 152
Yabancı Elçilerin Kabulü ve Bazı Antlaşmalar ... 154
Rodos'un Fethi ... 154
Mısır'da Karışıklıklar ... 156

SAFEVÎLERLE İLİŞKİLER ... 113
Anadolu'da Kızılbaş Faaliyetleri ... 113
Şahkulu İsyanı ... 113
Sultanın Aldığı Önlemler ... 114
İran Seferi ... 114
Çaldıran Savaşı ... 119
Orduda Huzursuzluk ... 121
Dulkadırlı Beyliğinin Sonu ... 122
Güneydoğu Anadolu'da Hâkimiyet ... 123
Askeri Kışkırtanlar Cezalandırılıyor ... 124

MEMLÜKLÜLERLE İLİŞKİLER ... 125
Yavuz'un Mektubu ... 126
Savaş Hazırlığı ... 126
Mercidabık Savaşı ... 128
Ridaniye Savaşı ... 130
Memlüklü Devleti'nin Sonu ... 131
Selim'in Suriye ve Mısır'daki İcraatı ... 132
Veziriazam Yunus Paşa'nın Öldürülmesi ... 134
Şah İsmail'in Başvurusu ... 135
Şehzade Kasım'ın Sonu ... 136
Haliç'te Tersane Yapımı ... 136
Deniz Seferine Hazırlık ... 137
Yavuz Selim'in Ölümü ve Tarihi Kişiliği ... 138
Kanunnâmesi ... 142
Birkaç Şiiri ... 144

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN

Şehzadeliği, Tahta Çıkışı ve İlk İcraatı ... 147
Tahta Çıktığı Sıralarda Batıda ve Doğuda Durum ... 148

DÖNEMİNDE CEREYAN EDEN OLAYLAR ... 151
Canbirdi Gâzalî Ayaklanması ... 151
Belgrat'ın Fethi ... 152
Yabancı Elçilerin Kabulü ve Bazı Antlaşmalar ... 154
Rodos'un Fethi ... 154
Mısır'da Karışıklıklar ... 156

Ahmet Paşa'nın İsyanı ... 157
İbrahim Paşa'nın Mısır'daki Islahatı ... 159
MACARİSTAN'A SEFERLER ... 159
Mohaç Zaferi ... 159
Macar Krallığı Sorunu ... 162
İlk Viyana Kuşatması ... 163
Alman Seferi ... 166
Avusturya ile Barış ... 167
Macaristan'ın İlhakı ... 168
Macaristan'a Yeni Bir Sefer ve Barış ... 169
Boğdan Seferi ... 171
Anadolu'da Ayaklanmalar ... 172
İRAN SEFERİ ... 174
Bağdat'ın Fethi ... 176
İran'a Yeni Bir Sefer ... 177
DENİZCİLİĞİN GELİŞMESİ, DENİZ SEFERLERİ ... 178
Oruç ve Hızır Reisler ve Etkinlikleri ... 178
Barbaros Osmanlı Hizmetinde ... 182
Barbaros'un Deniz Seferi ... 184
Venedik'le Savaş ... 185
Preveze Zaferi ... 186
İspanya ile İlişkiler ... 189
Fransa'ya Yardım ... 189
Fransa'ya İkinci Yardım ... 191
Cebre Savaşı ... 192
Malta'nın Kuşatılması (İkinci Kez) ... 192
Sakız Adası'nın İlhakı ... 194
Kızıldeniz, Umman Denizi ve Hint Okyanusu'na Seferler ... 194
Yemen'in İlhakı ... 196
Portekizlilerle Çatışmalar ... 197
ŞEHZADELER OLAYI ... 200
Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi ... 201
Bayezid-Selim Mücadelesi ... 202
Kanûnî Süleyman'ın Son Seferi ve Ölümü ... 204
Kanûnî Dönemindeki Devlet Yapısı ... 209
Tarihî Kişiliği ve Yarattığı Eser ... 211
Kanunnâmesi ... 211
İmar ve Edebî Etkinlikleri ... 213
Şiirlerinden Örnekler ... 214

KRONOLOJİ CETVELİ 237
KAYNAKLAR 243
DİZİN 291
EKLER 315

ÖN SÖZ

XIII. yüzyılın sonlarında, Kuzeybatı Anadolu'da, Sakarya Nehri'nin ve kollarının aktığı vadilerin yer aldığı topraklarda kurulan Osmanlı Devleti, çok hızlı bir gelişme göstermiş ve büyük bir imparatorluğa dönüşmüştür. Selefi Bizans'ın yerini alan, onu tarih sahnesinden silen Osmanlı İmparatorluğu, Türklerin yarattığı büyük bir siyasal varlık olmanın yanı sıra, İslam dünyasının da en güçlü temsilcisi özelliğini taşımıştır. Birbirinden uzak alanları ve buralarda yaşayan farklı kökenlerden gelen insanları siyasal şemsiyesi altında topladığı için tıpkı diğer imparatorluklar gibi, tarihçiler, onun dönemini de Pax Ottomana diye adlandırırlar. Pax Ottomana, her biri kendi içinde özel şartları ve özellikleri bulunan dönemleri yaşayarak yüzyılımızın başına kadar gelmiştir. Uzun ömrü boyunca, kendi dışındaki dünyada da büyük değişimler vuku bulmuş, insanlık günümüze ulaşan süreçte zengin tarihini yaratırken, bu zenginliğin içinde Osmanlıların önemli bir payı olmuştur.

Özelliklerini ve dünya tarihi açısından önemini belirlediğimiz Osmanlı İmparatorluğu'nun belli başlı üç ana dönemde incelenmesi ve araştırılması, genellikle başvurulan bir yol olmuştur. Devletin kuruluştan XVI. yüzyılın sonlarına kadarki hayatı Klasik Dönem, onu izleyen ve XVIII. yüzyılın sonlarına kadar gelen zaman dilimi Klasik Sonrası Dönem, XIX. ve XX. yüzyıldaki çağına ayak uydurmak için çeşitli denemelere girişilmiş olan Son Dönemdir. Klasik diye adlandırılan dönem, temel felsefesine ve hukuk sistemine dayalı kurumları yarattığı ve geliştirdiği zaman dilimidir ve bu kurumlar fonksiyonlarını iyi icra ettiği için siyasal, ekonomik ve yönetim alanlarında başarılar kazanmıştır. Diğer yandan örgütlenme ile bu örgütü kuran ve çalıştıran insan unsuru, karşılıklı olarak birbirini etkileme durumunda bulunduğundan dolayı bireysel başarıları ile öne çıkar. Büyük diye nitelenen padişahlar, vezirler ve diğer alanların seçkinleri de bu dönemde olayları yönlendirmiş ve kendi kişilik ve kimlikleriyle gelişmelere damgalarını vurmuşlardır. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi, bir yanda teşkilatlanmanın parlaklığı ile göz kamaştırırken, diğer yandan da bu dönemde yaşamış seçkin devlet adamlarının büyük başarılarıyla süslenmiştir. Bu kitabın konusunu oluşturan Fâtih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman, bu bağlamda değerlendirilmesi gereken Türk büyükleridir. Fâtih Sultan Mehmet, imparatorluğu, merkezî-mutlak bir yetki modeliyle gerçek anlamda kurandır;

Yavuz ve Kanûnî, bu modelin en gelişmiş düzeyde uygulayıcısıdırlar. Denebilir ki, bu padişahlar, sözünü ettiğimiz kurumlaşmayı yaratmış, fakat onlar da bu kurumların başarılarını doruk noktasına ulaştırmışlardır. İşte bu kitapta bu ikili gelişmenin tarihsel öyküsünü okuyacaksınız.

Osmanlı Devleti'nin devraldığı siyasal ve kültürel düşünceyi tarihsel gelişimi içinde kısaca hatırlayalım: Bilindiği üzere, Büyük Selçukluların tarih sahnesine çıkışının hem Türk, hem de dünya tarihi açısından önemi büyüktür. Zira bu olay, siyasal yönden XI. yüzyıldan itibaren İslam dünyasının liderliğinin Türklere geçmesini, kültürel ve dinî yönden de Ortodoks İslam'ın egemenlik kazanmasını sağlamıştır. Büyük Selçukluların egemen olduğu alanlarda değişik kaynaklardan beslenen tasavvufi akımların buluşması, yeni sentezlerin oluşumunu hazırlarken, İslam düşüncesine göre gaza alanında kurulan Osmanlı Devleti, bu kültürel mirasını çeşitli kaynaklardan daha da zenginleştirmiştir. Osmanlı Devleti, siyasal açıdan XVI. yüzyıla kadar geçen zaman içinde klasikleşip fetihlerle genişlerken, temel kurumlarının fonksiyonel olduğu sistemlerini işletmiş ve devraldığı miras unsurlarını yeni potalarda yoğrulmasıyla zenginleşmesini sağlamıştır. Esas olarak Sünni İslam doktrininin siyasal çatısı altında, eski Türk geleneğinden, İslam öncesi kültürel gelişmelerin verilerinden etkilenerek zenginleşen düşünce ortamında temel ideallerini benimsemiştir.

Bu noktada devlete esas olan İslami hukuk sistemini kısaca analım:

Osmanlılar, çeşitli açılardan beslenen ve tasavvufi düşünce içinde kaynaklanan eğilimlerle zenginleşen temelde, İslam hukukuna dayandılar ve bu hukuka dayalı bir teşkilatlanma gösterdiler; dünyaya bakışları şeriat çerçevesindeydi. Buna göre, Osmanlı Devleti, mutlak monarşik, teokratik bir devlet tipiydi. Şeriata göre, Osmanlı padişahı ülü'l-emr idi ve dünya, Dârülislam ve Dârülharp olarak iki bölüm hâlinde düşünülüyordu. Ülü'l-emr, Müslümanları, Dârülislam'da adaletle yönetmek, mutlu yaşatmakla, Dârülislam'ı Dârülharp'e karşı korumakla yükümlüydü. Yönetilenlerin ülü'l-emre mutlak itaati gerekiyordu. Bu husus, Müslümanlar için bir farz sayılmıştır. Buna karşılık, ülü'l-emr, yönetiminden sorumlu olduğu Müslüman kitleyi vedâyi-i hâlik-i kibriyâ, yani Yüce Yaratan'ın emanetleri olarak görmek zorundaydı. Bu husus, Osmanlı belgelerinde şu ifadelerle açıklanmaktadır:

"... reâyâ fukarası Hazret-i Hallâk-ı Cihân tarafından cenâb-ı hilâfet-meâb-ı hüsrevâneme vedîa olunmağla anların vücûh-i mezâlim ü teaddiyâtdan sıyânetleri ve emn ü râhat ile yerlerinde ve yurdlarında oturub kâr ü kisb ve zer ü harsları ile meşgûl olarak isticlâb-ı dua ü hayrları zimmet-i mülûkâneme vâsıl ve lâzım olmağla...".

İslam kuramına göre, yönetilenler (reaya) ülü'l-emre mutlak itaat etmekle zorunlu kılınırken, ülü'l-emr için adil ve müşfik olması öngörülüyordu. Yüzyıllar içinde oluşmuş nasihatnâme ve siyasetnâme türünden eserlerde bu açıdan özel bir anlatım türü olan daire-i adalet açıklaması geliştirilmiş ve ülü'l-emrin kuvvet ve gücü için her şeyin başına adalet konulmuştu. Ülü'l-emr yetkilerini şeriattan alıyordu ve sorumluluğu da Allah'a karşıydı. Yönetilenlerin iradesi bu açıdan anlamsızdı. Bu bakımdan İslamiyet kendi kuramına göre oluşturulmuş bir devlet yapısına sahipti ve bu, doğal olarak Osmanlılar için de geçerliydi. İslam'ın düzenleyici kuralları, uluslararası ilişkilerden, bireyin özel hayatına kadar uzanan geniş bir alanda çok ayrıntıyı bile dikkate almıştır. Ancak İslam teorisi, zaman ve mekâna bağlı olmaksızın sürekli bir düzeni öngördüğünden İslam hukukunun uygulanmasında, Kur'an'daki "emir bi'l-ma'ruf nehiy ani'l-münker" kuralına dayanılarak, şeriata aykırı olmamak üzere, ülü'l-emre kendi iradesi ile kural koyma yetkisi de verilmişti. Şeriatın cevaz verdiği bu ülü'l-emr yanında, onun yaptırım gücünün temsilcilerine de uygulamada inisiyatif kullanma fırsatı yaratmıştı; buna, örf deniyordu. Bir yönüyle bakılırsa, örf, hem âdet ve gelenek, hem de padişahın, yani ülü'l-emrin siyasal ve yönetim konularında bağımsız iradesi şeklinde anlaşılabilir. Ancak, İslam devletinde bu alanın sınırlarını yine şeriat koyuyordu ve padişahın iradesi ile belirlenen kuralların şeriata uygunluğunu saptayacak ifta görevi vardı. Eğer ülü'l-emrin iradesi ve ehl-i örfün yaptırımları, şeriat ile çelişirse, bu uygulama bidat addedilir ve derhâl saldırılması beklenirdi. Onun için padişahlar, bu tür iradelerine dayalı kuralları koyarken, ya önceden fetva alır ya da şeriata uygunluğuna özen gösterdiklerini belirtirlerdi.

Mutlak ve devredilmez haklara sahip olan padişah, Osmanlı hanedanına mensuptur. Devletin kurucusunun adını taşıyan ve onun soyundan gelen ailenin erkek bireyleri, saltanat makamına geçmişler ve devletin son bulduğu tarihe kadar bu ailenin dışından hiç kimsenin padişah olabileceği düşünülmemiştir. Osmanlı başkentinde, padişahın özel hayatının geçtiği ve yönetim örgütlenmesinin en üst kurumlarının yer aldığı ve yöneticilerin yetiştirildiği, padişaha bağlılıklarının denendiği saray, özel bir değere sahipti. Osmanlı Devleti, üst yöneticileri saraya bağlı ve ülkenin en ıssız köşesine kadar etkili olan iki temel sisteme dayanıyordu. Bunlardan biri kul sistemi, diğeri de timar sistemi idi. Bu iki sistem, devletin askerî, mali ve zirai politikalarının iç içe ve birbirleriyle bütünleşmiş durumda uygulanmasına olanak veriyordu. Diğer bir deyişle devlet, yönetim, maliye ve ordu kurumlarını sözünü ettiğimiz sistemleri işleterek yaratıyordu. Bu sistemleri etkili kılabilmek, padişahın yasama, yürütme ve yargı güçlerini uygulayabilmek ve devlet gelirlerini toplayıp kullanabilmek için merkezde Divan-ı Hümayun denilen bir üst kurum vardı. Bu kurum, hukuk açısından padişaha ait olan üç erki

temsil ettiği için, hem yüksek bir yönetim örgütü, hem de yüksek mahkeme idi. Padişahın yürütme gücünü temsil eden üyelerine ehl-i örf ya da ehl-i seyf, yargı ve yönetim gücünü birlikte temsil edenlere ehl-i ilm denirdi. Ehl-i ilm, aynı zamanda kaza, tedris ve ifta görevlerini bir arada yürütürdü. Bu bakımdan, resmî belgelerde ulemadan "... kudâti'l-müslimîn, hüccetü'l-hakk ale'l-halk ecma'în, vârisu ulûmi'l-enbiyâ ve'l-mürselîn" gibi unvanlarla söz edilirdi. Ehl-i kalem ya da küttâb sınıfı ise devletin bütün idari ve mali bürolarının yönetimini üstlenmişti. Merkezdeki bu üç kola uygun bir taşra teşkilatı da gerçekleştirilmişti.

Bilindiği gibi, her dönemde, toplum, bağlı bulunduğu normlara göre geliştirdiği kurumların işleyişinden, bulunduğu yerin ve kendisinin tarihsel geçmişinden etkilenerek temel bir davranış biçimi belirler. Bu davranış, onun geçmişten getirdiği ve geleceğe aktaracağı değerlere bağlı olarak dünyayı algılayışıyla yakından bağıntılıdır. Bu bakımdan, geliştirdiği kurumların her biri, asıl işlevlerinin yanı sıra, bu ortak davranış biçiminin ideal gördüğü insan tipini yaratmaya yöneliktir. Her kurum, bu açıdan bir bakıma eğitim kurumudur. Toplumun siyasal çerçevesini ve çatısını oluşturan devletin ideolojisine uygun ve bunu benimsemiş bireyleri, bu ideolojiyi benimseme ve özümsemedeki derecelerine göre, dönemin doyumlu ve nitelikli insanı durumuna gelebilirlerdi.

Her şeyden önce söylemek gerekirse, Osmanlı toplumunun ideal insan tipi, ülü'l-emre itaatkâr, dünyanın düzeninden ve geleceğinden, devletin yönetiminden kendisini sorumlu tutmayan, tersine tam anlamıyla itaatkâr olan, yeni tavırlar almaya, mensubu bulunduğu sosyal grubu ve yaşadığı mekânı değiştirmeye hevesli olmayan, olmamasının istendiği bir tipti. Çünkü, İslam hukukuna göre, padişaha mutlak bağlılık gerekiyordu. Din ve devlet uğruna çalışmak, gerektiğinde seve seve canını dahi feda etmekten kaçınılmazdı. Padişah, tebaasının itaatkâr olmasını sağlamak ve ülkesinde düzeni, adaleti geçerli kılabilmek için toplum, mekânda yerleşme durumuna göre, mesleklere, din ve mezheplere göre ayrı ayrı cemaatler olarak düzenlenmiş ve hem mekânda, hem de cemaatler ve gruplar arasında geçişler ve yer değiştirmeler olabildiğince sınırlanmıştı. Osmanlıların tebaayı belirli grupların üyesi olarak belirleme isteği, mekâna ve giyim kuşama belirgin biçimler getirmişti. Eğer yüzyıllar öncesine dönebilsek ve herhangi bir memleketteki günlük yaşayışı gözleyebilsek, gezinen, oturan ve birbirleriyle konuşan kişilerden kimin devlet görevlisi, kimin de reayadan olduğunu anlayabilir, hangisi Müslüman, hangisi gayrimüslim, kim din adamı, kim esnaftan ya da tüccardandır, derhâl sezebilirdik. Tabii bu arada sokakta kadın görebilmek mümkün olmayabilir, görülse bile tepeden tırnağa örtü içinde bir yaratığın yürümekte olduğuna ancak tanık olabilirdik. Belgelerden anlaşıldığına göre, her cemaatin üyesinin giyebileceği pabucun, makramanın, üstlüğün ve gömleğin rengi ve biçimi belirlenmişti. Yiyiminin kalitesi, onun grubunun içindeki yerinin bir

göstergesiydi. Şehirde yaşayanlar, bulundukları meslek grubunun ve oturdukları mahallenin üyesiydiler. Bunların değiştirilmesi, çeşitli kayıtlara tabi idi. Eğer yaşadığı mekân, köy ise, yer değişmeyi önleyici kayıtlar orada da vardı. Merkezî gücün ulaşan etkisi, şehirlininkisinin aynıydı. Çiftinin çubuğunun peşinde üretim için uğraşan köylü, en çok sipahisi ile karşılaşırdı. Sipahi, bir anlamda, devletin onun karşısında oluşmuş bir biçimiydi. Ancak zaman zaman devre çıkan sancak beyi, kolluk güçleri ya da bir emri aldırmaya gelen bir mübaşir, ona yüzyıllar boyu dikte ettirilen bir otoriteyi hatırlatırdı. Moral gereksinimleri ise, koltuğunun altında sazı ile dolaşan hak âşıkları tarafından karşılanırdı. Ondan duyduklarını, belki de eğer yazı yazmasını biliyorsa, cöngüne özenle geçirirdi. İşte böyle bir ortamda dünyaya gelen çocuk, ulaşılan teknolojinin olanaklarından yararlanarak, kültürel ortamın değerleriyle donanarak yetişir ve erginliğe ulaştığında babasının grubunun bir üyesi olurdu. Belli bir yaşa geldiğinde, belki mahallesindeki sıbyan mektebine gider, orada okuma yazmayı öğrenirdi; esasen yaygın bir öğretim düzenine pek gerek duyulmuyordu. Zira, toplumun değerleri ve gerekli bilgiler, kuşaktan kuşağa bireyin grubu içinde aktarılabiliyordu. Bu nedenle ilmiye sınıfı dışında mektebe dayalı öğretim sınırlıydı. Ergenlik çağında bir yanda cami ve kahvehanelerde okunan menakıpnameler, gazavatnâmelerden diğer yandan meslek grubunun geleneklerini içeren fütüvvetnâmelerden, içinde bulunulan kültürel ortamın değerlerine ulaşılabilirdi. Hacılar uğurlanırken, İstanbul'dan gönderilen bir ferman okunurken, o kendiliğinden bir belli davranışı benimserdi.

Osmanlı Devleti'nin Klasik Döneminde yarattığı ve XVI. yüzyılın sonlarına kadar başarılı politikalar uyguladığı bu kurumlarının yeni şartlarla karşılaştığı, XVII. ve XVIII. yüzyıllardaki gelişmeler, büyük önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti, düzenini öylesine değişmeyecek bir biçimde kurmuş ve sistemlerinin kuramsal temellerini öylesine çizmişti ki, Klasik Sonrası Dönemde fonksiyonel bir değişim oldukça uzun bir zaman devam etmiştir.

Prof. Dr. Yaşar YÜCEL - Prof. Dr. Ali SEVİM

Fâtih Sultan Mehmet

BİRİNCİ BÖLÜM

FÂTİH SULTAN MEHMET

Geçici Hükümdarlık Evresi

Türk tarihinin büyük hükümdarlarından biri olan Fâtih Sultan Mehmet, 30 Mart 1432'de, Sultan II. Murat'ın dördüncü oğlu olarak Edirne'de dünyaya gelmiştir. O, lalaları Mahmut (Kassabzade) ve Nişancı İbrahim (Abdullahzade) beylerle birlikte Edirne'den Manisa'ya vali olarak gönderilmiştir (1443 baharı). Aynı yılın sonlarına doğru ağabeyi Amasya Valisi Şehzade Alâeddin Ali Çelebi'nin ölümü üzerine saltanatın biricik vârisi olmuştur. Babası Sultan II. Murat, tahttan ayrılmaya karar vermesi nedeniyle onu Manisa'dan yanına getirtmiştir (1444). Daha sonra Anadolu'ya giden II. Murat, Karamanoğlu'yla kendi ve oğlu Mehmet adına bir antlaşma imzaladı ve Mihalıç Ovası'nda, kapıkulu ve paşaların huzurunda "Saltanat tahtını oğlu Mehmet'e resmen bıraktığını" açıkladı ve Bursa'ya giderek sufilerle uzlet hayatına çekildi. Fakat bununla birlikte devlet yönetiminin on iki yaşında deneysiz bir çocuğa bırakılması ülke içinde ve dışında büyük sorunlar yarattı. Şöyle ki: Veziriazamlık makamında bulunan Halil Paşa (Çandarlı), yaptığı barış antlaşmaları sonucunda devletin adeta esas dayanağı olan gaza töresi bırakılmış, Anadolu ve Balkanlar'da fethedilen topraklar terk edilmişti. Asıl ciddi ve son derecede tehlike yaratan durum ise Osmanlıları Avrupa'dan çıkarmayı planlayan papa, giriştiği büyük faaliyetler sonucunda, bir Haçlı seferi hazırlıklarına başlamış olmasıdır. Bu arada Avrupa devletleri, Bizans'ın girişimleriyle, ortak saldırıları sırasında, Karamanoğlu'nu da kendi saflarına çekmeye çalışmışlardır. Sultan Mehmet (II), söz konusu bu dış tehlikeler yanında ülke içinde çok tehlikeli boyutlara ulaşan iç sorunlarla da karşı karşıya bulunuyordu. Bunlar arasında başkent Edirne'de paşaların birbirleriyle olan çekişmeleri, bu nedenle şehir halkının Anadolu'ya göçü, gösteriler ve Hurufi mezhebi mensuplarının kanlı isyanları görülmektedir (Eylül 1444). Özellikle bu sorunların en önemli ve tehlikelisi hiç kuşku-

suz Sultan II. Murat'ın tahttan çekilmesi sonucunda baş gösteren iktidar boşluğu idi. Yetenekli Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı)'ya karşı olan Rumeli Beylerbeyi Şehabettin Şahin, Nişancı İbrahim ve Zağanos paşalar, genç hükümdarın çevresinde yer almışlar, böylece onlar fiilî iktidarı Halil Paşa'dan almaya çalışmakta idiler. Bu arada Şehzade Orhan Çelebi de saltanatı Sultan Mehmet'ten almak amacıyla harekete geçmişse de Şehabettin Şahin Paşa'nın harekete geçmesi üzerine başarılı olamamıştı. Öte yandan bir Haçlı ordusunun Tuna Irmağı'nı geçip saldırıya başladığı sıralarda, Haçlı donanması da Anadolu'dan kuvvet sevkini önlemek amacıyla Boğazlar'ı kontrol altına almıştı. Bu tehlikeli iç ve dış sorunlar karşısında Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı) ve yandaşları, II. Murat'ı Bursa'dan Edirne'ye getirerek yeniden tahta oturtmayı başarmışlardır. Bu arada II. Murat ve Halil Paşa, Sultan Mehmet'i ordunun başına geçip savaşa gitme fikrinden güç de olsa vazgeçirmeyi başardılar; böylece hukuki yönden sultanlığı elinde bulunduran II. Mehmet, veziriazamla Edirne'de kalmıştı. II. Murat, çok geçmeden Varna'da Haçlı ordusunu yenilgiye uğratmıştı (10 Kasım 1444). Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), Varna zaferinden sonra fiilen iktidarı elinde bulunduran II. Murat'ı gerçek hükümdar olarak kabul ile onun Edirne'de kalmasını ısrarla istiyordu. Bununla birlikte oğlu II. Mehmet'i tahttan asla indirmek istemeyen II. Murat, Manisa'ya çekildi (Aralık 1445). Bununla birlikte Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), Sultan II. Mehmet ve çevresindekilere karşı Manisa'daki II. Murat'ı sanki gerçek bir sultan gibi kabul etmekten geri kalmıyordu. Veziriazamın karşıtları, genç hükümdarı fetih yapmaya teşvik ediyorlardı; hatta İstanbul'un fethi fikrinin bu sıralarda oluştuğu, yapılan araştırmalarla ortaya çıkmıştır; ancak onlar, veziriazamın yönetimindeki tekelinin böylece bertaraf edilebileceğine inanıyorlardı. Devlet erkânı arasında ortaya çıkan bu siyasi çekişme ciddi bir buhrana neden oluyordu. Bütün bu olayları Manisa'da dikkatle izleyen II. Murat, oğluna ve onu kışkırtanların dikkatlerini çekmek suretiyle buhranı yatıştırmaya çaba göstermekte idi. Bununla birlikte Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), II. Murat'ı yeniden tahta geri getirmek amacıyla büyük çabalar sarf etmekte idi. Bu amaçla o, Manisa'da bulunan İshak Paşa ve Anadolu Beylerbeyi İsa Bey (Ozguroğlu) ile sıkı bir iş birliği yapıyordu. Fakat II. Murat oğlunu güç ve tehlikeli bir duruma sokmadan ve özellikle ülkede bir iç çatışmaya meydan vermeden tahta geri dönmenin daha olumlu

olacağını düşünüyordu; bu arada da veziriazamın karşıtlarının deneysiz genç sultanı babasına karşı kışkırtmalarından da endişe edilmekteydi. Bu sıralarda Rumeli'deki durum, Osmanlılar aleyhine bir gelişme gösterirken Halil Paşa'nın teşvikiyle Edirne'de de büyük bir yeniçeri ayaklanması oldu. İsyancılar Şehabettin Şahin Paşa'nın sarayını yağma ettikten sonra İstanbul'da ikamet eden Şehzade Orhan Çelebi'nin yandaşları olduklarını da açıkladılar; böylece genç padişahın hükümdarlığı tehlikeli bir duruma düşmüş oluyordu. Bununla birlikte gittikçe büyümeye yüz tutan bu yeniçeri ayaklanması halkın da yardımı sonucunda güçlükle de olsa bastırıldı. Böylece deneysiz genç Sultan II. Mehmet'in devleti gerektiği biçimde yönetemediği iyice anlaşılmış oluyordu. Çok geçmeden Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı) ve diğer bazı devlet erkânı, Manisa'da bulunan II. Murat'ı gizlice Edirne'ye getirterek yeniçerilerin yardım ve destekleriyle yeniden tahta çıkardılar (Ağustos 1446) Bunun üzerine II. Mehmet de derhâl eski sancağı Manisa'ya gönderildi. II. Mehmet, iki yıl süren bu saltanat döneminde, gerçek kişiliğini kazanma fırsatı bulmuş, dolayısıyla Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı)'nın yönetimindeki tekelini kırma, yeniçerileri yola getirme, bilinçli ve faal hatta bir fetih siyaseti izleme ve İstanbul'u fethetme fikirlerine hep bu dönemde sahip olmuştur. Öte yandan Sultan II. Murat, düzenlediği seferlerde (İskender Bey'e karşı seferi, Kosova Meydan Savaşı, 2. Arnavutluk seferi) oğlu II. Mehmet'i birlikte götürmeyi ihmal etmemekteydi.

Saltanat Dönemi Tahta Çıkışı (Cülus)

II. Mehmet, Edirne'de yapılan görkemli bir düğün töreniyle Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun'la evlenip eski sancağı Manisa'ya gitmişti (Aralık 1450). Fakat bir süre sonra. Sultan II. Murat'ın ölümü (2 Şubat 1451) üzerine Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), Şehzade Mehmet (II. Mehmet)'e gizli bir mektup göndererek "Süratle başkent Edirne'ye gelip tahta oturmasını" bildirdi. Böylece babasının ölüm haberini alan II. Mehmet, Gelibolu üzerinden Edirne'ye gelerek ikinci kez hükümdar olduğu zaman (18 Şubat 1451) 19-20 yaşlarında bulunuyordu. Yeni hükümdar henüz çok küçük olan kardeşi Ahmet'i boğdurmak suretiyle öldürttü. Kendisini iki kez saltanattan uzaklaştırmış olan büyük yetki ve kudretini iyi bildiği Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı)'yı ona karşı duyduğu kini gizleyerek yine makamında bırakmayı yeğledi. II. Mehmet, tahta çıktığı gün, gelenek üzere, devletin ileri gelen mülki ve askerî erkânının katıldığı bir toplantı yaptı. Yeni hükümdar, bu toplantıdan sonra babası

ve boğdurduğu küçük kardeşi Ahmet'in de işlerinin yapılmasını emretmiştir. Bu arada sultanın tahta çıkmasından bir süre sonra Bizans ve Trabzon Rum imparatorlukları, Sırp Krallığı, Mora Despotluğu, Eflak, Boğdan, Raguza ve Ceneviz Cumhuriyeti, Midilli, Sakız adaları, Rodos Şövalyeleri ve Galata Ceneviz kolonileri gibi birçok Avrupa devlet ve prensliklerinden kutlama ve babasının ölümü dolayısıyla da taziyet elçileri gelmiştir. II. Mehmet, bu devletlerle olan mevcut antlaşmaları yenilemeyi şimdilik uyguladığı siyasete uygun görmüştür. Bu sıralarda Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı)'nın büyük bir ustalıkla yürüttüğü dış siyaset ölen Sultan II. Murat'ın Mora, Arnavutluk, Kosova, Yengöğzi zaferleri sonucunda, Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti daha çok güçlenmiş, dolayısıyla yeni Haçlı seferi düzenlemeye çalışan Avrupa devletlerinin ümitlerini kırmış, ayrıca da İstanbul'un fethi, gerçekleşme evresine girmeye başlamıştı.

Karaman Seferi

Her fırsatta Osmanlılara karşı düşmanca hareketlere girişen Karamanlı Beyi İbrahim Bey, bu kez de saltanat değişikliğinden istifade etmek amacıyla Venedik Cumhuriyeti ile bir antlaşma yaptı; hatta o, bizzat işgal ettiği Alaiye'ye giderek Venediklilerle ilişki kurduğu gibi, Anadolu beylerinin oğullarından bazılarına da yardımcı kuvvet vererek onları Osmanlı sınırlarına saldırttı. Bunun üzerine genç Osmanlı hükümdarı II. Mehmet, ilk seferini Karamanoğlu'na karşı düzenledi. Öte yandan Rumeli Beylerbeyi Dayı Karaca Paşa'yı, Macarlarla henüz barış yapılmaması sebebiyle, Hunyadi'nin muhtemel bir saldırısına karşı Rumeli kuvvetleriyle Sofya'da bıraktı. Sultan Mehmet, hareketinden önce Karamanoğlu isyanını bastıramadığı için azlettiği Ozguroğlu İsa'nın yerine Anadolu beylerbeyi atadığı İshak Paşa'yı gönderdi. İshak Paşa, önce Menteşe elinde hükümdarlığını ilan eden Menteşeoğullarından İlyas Bey üzerine yürüdü, tutunamayacağını anlayan İlyas Bey, Rodos'a kaçtı. II. Mehmet ise ordusuyla Akşehir'e geldiği zaman İbrahim Bey, karşı koyamayarak Taşeli'ne çekildi ve bilgin Molla Veli'yi gönderip barış için sultana başvurdu. Vezirlerin aracılığıyla "Varna Savaşı'ndan önceki ciddi durum sırasında II. Murat'ın onayı ile almış olduğu Akşehir, Beyşehir, Seydişehir'i terk ile Ilgın sınır olarak kabul edildikten başka, sefer sırasında asker göndermek" şartıyla antlaşma yapıldı. Karamanoğlu'nun önerileri arasında "sultana kızını verme" maddesi de vardı; fakat Sultan Mehmet'in bu kızla evlendiği tespit edilememiştir. Daha sonra sultan, Karaman seferinden dönüp Bursa'ya yaklaştığı sıralarda yeniçeriler, kendisini

karşılayıp, ilk seferi olduğu için kanun gereği, sefer bahşişi istediler. Sultan, Şehabettin Şahin Paşa ve Turahan Bey'in tavsiyeleriyle "on kese verilmesini" emretti, bununla birlikte onların bu hareketi canını sıkmıştı. Bu nedenle birkaç gün sonra Yeniçeri Ağası Kurtçu (Kazancı) Doğan'ı azlettiği gibi, askerler arasında disiplin ve düzeni sağlayamadıkları için yayabaşılarını şiddetle (bölük kumandanları) cezalandırdı ve yeniçeri ağalığına Mustafa Bey'i atadı; Edirne'ye döndükten sonra Yeniçeri Ocağı, yeni bir düzenlemeye tabi tutuldu.

Sultan, Edirne'ye döndükten sonra Macaristan Kral Naibi Hunyadi ile üç yıllık bir barış yaparak o cepheyi güven altına aldı; ayrıca Alacahisar (Kruşevac)'ı despota vererek Sırp elçileri aracılığıyla onunla dostluk antlaşmasını yeniledi; Sırp despotunun kızı olan üvey annesi Mara'yı babasının yanına gönderip kendisine bütün ihtiyaçları için Sırp sınırında birçok yerlerin gelirini tahsis etti. Bizans imparatorunun bir olay çıkarmaması ve İstanbul'daki Şehzade Orhan Çelebi'yi serbest bırakmaması için ona Çorlu ve yörelerini bıraktı. Esasen sultan, Karaman seferine çıkmadan önce, Bizans'la yaptığı antlaşma arasında, "Şehzade Orhan'a yılda 300 bin akça verilmesi" maddesi de vardı. Bu tahsisat her yıl Selânik yörelerindeki Karasu (Struma)'daki belirli yerlerin gelirlerinden sağlanarak Bizans hazinesine veriliyordu. Sultan Mehmet, yine aynı şekilde bu tahsisatın verileceğini de kabul etmiştir. Esasen Sultan Mehmet, sürekli olarak mevcut antlaşmaları bozan İbrahim Bey'i kesin olarak yola getirmeye karar vermişti. Fakat İmparator Konstantin, bu seferi fırsat bilerek elçiler gönderip "Şehzade Orhan'a verilen tahsisatın arttırılmasını ve bu yapılmadığı takdirde şehzadeyi Rumeli'ye sevk edeceğini" tehdit dolu ifadelerle bildirmişti; gelen elçiler, bu amaç ve isteklerini, gelenek gereği önce Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı)'ya bildirdiler. Halil Paşa, henüz imzası kurumamış olan antlaşmaya aykırı isteklerinden dolayı elçileri ağır sözlerle tehdit ettikten sonra: "Şimdi Anadolu'ya sefer düzenlememizden faydalanıp, âdetiniz olduğu üzere, uydurma sözlerle bizleri korkutmak istiyorsunuz; biz çocuk değiliz, elinizden ne gelirse yapınız; Orhan'ı Trakya'ya hükümdar yapmak istiyorsanız hiç durmayınız, Macarları da getirmek istiyorsanız onları da davet ediniz; yalnız şunu biliniz ki, hiçbir şeyi başaramayacaksınız, aksine ellerinizdekileri de kaybedeceksiniz; bununla birlikte söylediklerinizi sultanıma arz edeceğim; o, ne arzu ederse o olacak." dedi. Sultan Mehmet, imparatorun isteklerini ve veziriazam ile elçilerin

görüşmelerini öğrendikten sonra çok sinirlendi; fakat imparatorun bir olay çıkarmasına meydan vermemek için elçileri güler yüzle kabul etti. Sultan, "Çok geçmeden Edirne'ye döneceğini, kendileriyle orada görüşerek isteklerini yerine getireceğini" söyledikten sonra onları ümitli olarak geri gönderdi; Karamanoğlu'na karşı girişeceği seferden vazgeçerek onunla barış yaptıktan sonra derhâl Edirne'ye döndü; bu arada Orhan'ın tahsisatı için ayrılan Karasu'ya memurlar göndererek "gelirinin verilmemesini" emretti, ayrıca bu gelirleri almaya gelen tahsildarları da kovdurdu.

Bizans'la İlişkiler

Osmanlıların Rumeli'de Tuna'ya kadar Balkanlar'ı fethetmeleri, artık çevresi daralmış olan ve Avrupa-Asya arasında bir engel oluşturan İstanbul'un fethini zorunlu duruma getirmişti. II. Mehmet'in tahta çıktığı sırada, Bizans'ın elinde, Çorlu civarındaki bazı yerlerle birlikte Marmara kıyısındaki Silivri ve civarındaki Bigados, Perintos, Marmara Ereğlisi ve bazı köylerle, birkaç kez Osmanlılara geçip sonra yine Bizanslılara bırakılan Karadeniz kıyısına yakın ya da kıyıdaki Vize, Misivri, Ahyolu, Süzebolu, Midye şehir ve kaleleri kalmıştı. Osmanlıların şimdiye dek İstanbul'un fethi için gerçekleştirdiği girişimler, çeşitli sebeplerle başarısızlığa uğramıştı. Bu şehir, imparatorun elinde bulundukça Osmanlıların Rumeli'ye tamamen hâkim olmaları, adeta imkânsız gibiydi; nitekim Varna Savaşı'na gidilirken Çanakkale'nin ve hatta Sarayburnu ve Boğaz yönündeki yerlerin düşman tarafından kesilmiş olması ve İstanbul'un da düşmanı kışkırtan imparatorun elinde bulunması sebepleriyle, Ceneviz gemilerine 40 bin duka altını ödenerek Rumeli kıyısına yerleştirilen toplar ve lodos dolayısıyla düşman gemilerinin Boğaz'dan uzaklaşmak zorunda kalmaları sonucunda, güçlükle Anadoluhisarı (Yenicekale)'ndan Rumeli'ye geçilebilmişti. Böylece iki kıtadaki Osmanlı hâkimiyetinin, sinsi siyasetiyle sürekli olarak Osmanlılar aleyhine faaliyette bulunan Bizans yüzünden ne kadar ciddi tehlikelere düştüğünü, cereyan eden olaylar, açıkça ortaya koymuştur.

Rumelihisarı'nın İnşası

Sultan Mehmet, Karaman seferinden döndükten sonra Çanakkale Boğazı'nda Haçlı gemilerinin bulunduğu haberini alınca derhâl İstanbul Boğazı'na gelip, vaktiyle babasının geçtiği aynı yerden Rumeli tarafına geçti ve "Anadoluhisarı'nın karşısına bir kale yapılmasını" emretti. Böylece atlatılan bu tehlikeli deneyler, henüz kuvvetli bir donanmaya sahip olmayan Osmanlıları, İstanbul'u fethedip sahip

olmak suretiyle, bu engeli ortadan kaldırmak artık zorunlu hâle getiriyordu. Bundan dolayı önce, sultanın emri üzerine, Karadeniz'den gelecek her türlü yardıma engel olmak ve iki kıyı arasında karşıdan karşıya geçmeyi sağlamak amacıyla Rumelihisarı (Boğazkesen)'nın yapılmasına karar verildi. Bu amaçla Sultan Mehmet, Karaman seferinden döner dönmez Anadolu ve Rumeli'ye fermanlar göndererek "Bin inşaat ustası ve bir o kadar da işçi ve kireççi istedikten başka, inşaata ait malzemenin ilkbahara kadar hazırlanmasını" emir ile "Boğaz'da bir kale yaptıracağını" bildirdi. Sultanın kale yaptırmak istediği yer, Bizanslıların Hermaneum Promontarium dedikleri, Boğaz'ın en dar yeri olup, buradan çok eski devirlerde de karşı kıyıya asker geçirilmiş olduğu rivayet edilmiştir. Böylece gerektiğinde Boğaz'ın bu dar yerinden karşıya kolaylıkla asker geçirilebileceği gibi, düşman gemilerinin geçmesine de engel olunarak İstanbul'un yiyeceksiz kalması da gerçekleştirilecekti. Öte yandan bu hazırlıklar sebebiyle korku ve telaşa kapılan Konstantin, Edirne'ye elçiler gönderdi; bunlar, aldıkları talimat gereğince, Şehzade Orhan'ın tahsisatından söz etmeyecekler ve sultanla anlaşmak için her fedakârlığı yapacaklardı. İmparator, elçileri aracılığıyla "I. Murat'tan başlayarak Osmanlı sultanlarının İstanbul'un hemen yakınında bir kale, hatta bir kulübe bile yapmak istemediklerini, Çelebi Mehmet'in aslında Yıldırım Bayezid'in Manuel'in onayı ile Türklerin oturduğu Anadolu kıyısındaki kaleyi yaptığını" bildirdikten sonra II. Mehmet'in kale yaptırmak suretiyle Frenklerin gidip gelmelerine engel olmak ve gümrük vergilerini kaldırıp İstanbul'u aç bırakmak niyetinde olduğunu" ileri sürmüş ve "Ne istiyorsan onu vereceğiz." demiştir. Sultan Mehmet, imparatorun elçileri aracılığıyla söylediği bu sözleri dinledikten sonra:

"Ben şehirden bir şey almıyorum; şehrin hendekten dışarıda hiçbir yeri yoktur; bu nedenle Boğaz'da kale yaptırmama engel olmaya da hakkınız olamaz. Anadolu yakasındaki kaleler ile burada oturan halk ve boş yerler benimdir; Macar kralı karadan saldırıya geçtiği sırada Frenklerin kadırgaları Çanakkale Boğazı'nı kapatarak babamın Trakya'ya geçmesine engel oldular; o zaman babam, Mukaddes Ağız (Sarayburnu-Üsküdar arası)'ın yukarısına çıkarak babasının inşa ettiği kaleye yakın bir yerde Allah'ın inayeti ile ve kayıklarla (gemileriyle) Boğaz'ı geçti. Siz, babamın Boğaz'ı geçmesi için ne zorluklara katlandığını bilirsiniz; babamın İstanbul Bo-

ğazı'nı geçmemesi için imparatorun kadırgaları, istikşafâtta (keşiflerde) bulunuyordu; ben ise daha çocuktum, Edirne'de oturuyor ve Macarların gelmelerini bekliyordum; Macarlar ise Varna civarındaki yerleri yağma ediyorlardı, imparatorunuz, buna her gün seviniyor, Müslümanlar ise ıstırap çekiyorlardı; çok büyük tehlikelerle pederim Boğaz'ı geçer geçmez Anadolu Kalesi'nin karşısına diğer bir kale yaptıracağına yemin etti ise de bunu yerine getirmeye muvaffak olamadı; Allah'ın inayeti ile bunu, ben yapmak istiyorum; neden buna engel olmak istiyorsunuz? Memleketimde istediğimi yapmaya kadir değil miyim? Gidiniz imparatora deyiniz ki, şimdiki padişah, eski padişahların aynı değildir; onların yapmadıkları şeyleri bu, kolayca yapabilecektir; onların istemedikleri şeyleri, bu istiyor ve yapacaktır. Bu husus için şimdiden sonra gelenin derisi yüzülecektir." cevabını vermiştir. İlkbahar başlarında Rumeli tarafına Anadoluhisarı'nın karşısına pek çok inşaat malzemesi, usta, işçi ve kireççi gelmişti; kereste İzmit ve Karadeniz Ereğlisi'nden, taş da Anadolu tarafından getirilmişti. Sultan Mehmet, bu sıralarda kara yoluyla Boğaz'a gelerek bilirkişilerle buraları gezdi, denizin akıntısı hakkında bilgi aldı ve iki kıyı arasındaki uzaklığı ölçtürdü. Kalenin yapılacağı yeri bizzat kendisi seçip sınırını tespit ettirdi; buna göre kale, üç köşe olup, bir köşesi deniz kıyısında, diğer iki köşesi de kara tarafındaki yamaçta olacaktı. Kale yapılacak yerin yakınında olup da sonradan harap olan Arhi Mihail Kilisesi'nin bazı mermer sütunlarından da faydalanılacaktı. Boğaz'ın İstanbul Limanı'ndan Beykoz ve Yeniköy'e kadar olan bölümünün en dar yeri, Anadoluhisarı ile yeni yapılacak kalenin arası idi. Sultan, kale yapımını üç vezir arasında bölüştürdü. Şöyle ki: Üç köşenin doğudaki deniz kıyısında olan bir köşesine akropol olarak son derecede sağlam bir burç yaptırma görevini Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı)'ya verdi; yamaçta güneyde mezarlık tarafındaki köşeye büyük bir burç yapılmasını, Zağanos Paşa'ya, kuzeydeki üçüncü köşeye yapılacak burç görevini de Saruca Paşa'ya verdi; adları geçen burçlar vezirlerin kendi paralarıyla yapılacaktı; Vezir Şehabettin Şahin Paşa ise inşaatı kontrol edecekti. 5-6 bin işçi ile yapımına Mimar Muslihuddin'in yönetiminde 21 Mart 1452'de başlanan Boğazkesen (Rumelihisarı) Kalesi, dört ayda (temmuz sonunda) tamamlandı; üç kale bedeninin arasına duvarlar (germe) çekildi. Hisarın duvarının kalınlığı 25 adım, kulelerin yüksekliği ise 30 ayak boyu idi. Büyük burçları oluşturan kale bedenlerine toplar yerleştirildi. Aynı yıl için-

de kalenin karşısındaki Güzelcehisar da tamir edildi. Boğazkesen'in deniz kıyısındaki Halil Paşa Burcu'na en büyük top, diğer iki kale bedenine de toplar yerleştirildi. Gemilerin geliş-gidiş yeri olması dolayısıyla inşaat süresinde deniz yönünden herhangi bir saldırıya uğranılmaması için Gelibolu Tersanesindeki donanmadan 30 çeşitli gemi, Boğaz'a getirilmiştir. Hisarın kumandanlığına Firuz Ağa atanarak emrine 400 yeniçeri ile silah ve cephane verildi. Sultan, yapımı sona eren kaleden ayrılmadan önce iki gün süreyle, İstanbul surlarını ve hendeklerini tetkik etti ve küçük bir gözcü kuvvetini de orada bıraktı, daha sonra da Edirne'ye döndü (1 Eylül 1452). Çok geçmeden Sultan Mehmet, Mühendis Muslihuddin, Saruca Sekban ve Rumelihisarı'nın inşası sırasında İstanbul'dan kaçarak Osmanlılara sığınmış olan Macar Urban'ın kontrol ve denetimleri altında, kale kuşatmasında kullanılacak olan büyük topları döktürdü; öte yandan Balkanlar'da huzuru bozmamak ve dışarıdan herhangi bir saldırı ile karşılaşmamak için önlemler aldı. Bu amaçla sultan, Venediklilerle olan antlaşmayı yenilemiş (1451), onlara düşman olan Cenevizliler ise Osmanlılarla dost idiler.

Sultan Mehmet, kışı İstanbul'un fethini düşünerek geçirdi. Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), üç büyük Haçlı seferi sonucunda, Rumeli'nin elden çıkması gibi tehlikelere düşülmesi sebebiyle, İstanbul fethine girişilecek olunursa yeni bir Haçlı seferiyle büyük bir tehlikenin daha ortaya çıkabileceği ihtimaliyle böyle bir maceraya atılmak istemiyordu. Öte yandan imparator da diğer Avrupa devletlerine elçiler göndererek yardım istemişti. Sultan Mehmet, İstanbul'un fethi hususunda, kesin karar almak amacıyla topladığı olağanüstü mecliste veziriazamın "ihtiyatlı olunması" tavsiyesine rağmen çoğunlukla fethe karar aldı. Ünlü Tarihçi Dukas'ın belirttiğine göre, sultan, bir gece, ansızın Halil Paşa'yı saraya çağırmış, o daha önceki iki tahttan indirme olayından dolayı Sultan Mehmet'in kendisine karşı olan düşüncesini bildiği için çok korkmuştu. Sultan, veziriazama "İstanbul fethini düşüne düşüne geceleri gözüne uyku girmediğini, bu hususta kendisinden büyük ölçüde yardım ve çaba istediğini" söylemiş, o da "Bizans İmparatorluğu'nun büyük bir kısmına seni sahip yapan Tanrı, İstanbul'u da sana ihsan edecektir. Bütün adamların ile bu büyük işin başarılması uğrunda, mal ve canlarımızı feda edeceğiz, bundan müsterih ol" cevabını vermişti. Daha sonra sultan, İstanbul'un haritasını eline alıp şehrin çevresindeki yerlerin şekilleri-

ni çizerek savaş sanatını bilenlere, topları ve kuşatma aletlerinin nerelere konması gerektiğini göstermiştir; ayrıca lağım açılacak yerleri de harita üzerinde işaret ettikten başka, hendeklerin giriş yerlerini ve merdivenlerin surun hangi tarafına konması gerektiğini gösteriyor, gece, gündüz bu düşünce ve planlarla uğraşıyordu.

Bizans'ın Yardım İsteği

Macar Kral Naibi Hunyadi'nin İkinci Kosova Savaşı'nda yenilgisinden sonra Avrupa'da, yeni bir Haçlı seferi düzenleyip yönetecek yetenekli bir kumandan yoktu. Haçlılar, Varna ve Kosova savaşlarıyla dört yılda arka arkaya iki kez ağır darbeler yiyerek iyice yıprandıkları için sonu belirsiz yeni bir maceraya atılmaya kimsenin cesareti yoktu. Bununla birlikte bir çıkar karşılığında Hunyadi'nin imparatora yardım önerisi hakkında birtakım rivayetler dolaşıyordu. Esasen Boğazkesen (Rumelihisarı) Hisarı'nın yapımından itibaren imparator Konstantin, yardım için her yere başvurup duruyordu; bu başvurulardan birisi de Hunyadi'ye yapılmıştı; Hunyadi, imparatora "Silivri'nin kendisine verilmesi" şartıyla yardım önerisinde bulunmuş ve kuşatmadan öncesi günlerde, Hunyadi'nin isteği kabul edilerek kendisine bir ferman yazılmış, fakat kuşatmanın başlaması üzerine, kendisinden olumlu bir sonuç alınamamıştı. Bundan başka Katalan reisi "İstanbul'a denizden yardım etme karşılığında Limni Adası'nın kendisine verilmesini" öne sürmüş, imparator, bu öneriyi de kabul etmişti. Papa V. Nikola, imparatorun Roma'ya göndermiş olduğu elçilere "İstanbul'a yardım için Floransa'da alınan Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleşmeleri kararının uygulanmasını, büyük kilisede (Ayasofya) papanın adının okunmasını, 1450'de azledilmiş olan Patrik Grigorius'un İstanbul'a gelerek patrikliğinin yeniden kabul edilmesini, bundan sonra iki kilise arasındaki düşmanlığın giderilmesi için bazı kimselerin İstanbul'a gönderilmesinin kabulünü" bildirmiştir. Bir süre sonra papa, vaktiyle Rusya başpiskoposu bulunan Rum asıllı Polonya Kardinali İsidor'u İstanbul'a göndermeye karar verdi. Çok geçmeden İsidor, beraberinde 50 kişi olduğu hâlde, önce bir Ceneviz gemisiyle Sakız'a, oradan birçok Latin'le birlikte İstanbul'a geldi (Kasım 1452). Fakat o, imparatorla, kilise erkânından bazılarının "Kiliselerin birleşmesini istediklerini, fakat ruhanilerin, keşişlerin ve kilise papazlarının, kilise papazları ile piskoposlar arasındaki diğer rahiplerin büyük bir kısmının kiliselerin birleşmesine karşı olduklarını" tespit etti; halk da onunla birlik idi. Bunların başında, Grandük Notaras ile Sultan Mehmet'in fetihten sonra Rumlara pat-

rik atadığı Gennadios bulunuyorlardı. Gennadios, Allah'tan ümitlerini keserek Frenklere bel bağlayanlar aleyhinde oturmakta olduğu Pantokrator (Zeyrek Camii) Kilisesi'nin kapısına bir kâğıt yapıştırarak inziva âlemine çekildi. Onun bu yazısını okuyanlar, Katolikler aleyhinde sözler söyleyerek "onların kendilerinden uzaklaşmalarını" istediler. Bununla birlikte İsidor, Ayasofya Kilisesi'nde düzenlediği bir ayin sırasında (12 Aralık 1452) "kiliselerin birleşmesini" kabul ettirdi. Aralarında imparatordan sonra en yüksek dereceli devlet adamı olan Notaras'ın da yer aldığı ayinde bulunanlardan birçoğu, kendilerine verilen kutsal ekmeği, ittihat ayininde okunduğu için almadılar. Notaras, "İstanbul'un içinde Türk sarığını görmek, Latin serpuşunu görmekten daha iyidir." diyordu. Tutucu Ortodokslar da Türk hâkimiyetini Latin (Katolik) hâkimiyetine yeğ tutuyorlardı. Bu hususta Osmanlıların ilk dönemlerden beri izledikleri vicdan hürriyetine karşı hoşgörülü siyasetlerinin de etkisi olmuştu. Bütün bunlara rağmen İstanbul'u savunmaya karar veren İmparator Konstantin, kuşatma sırasında şehrin ihtiyacı olan yiyecek ve içecekleri sağlamak amacıyla güvendiği ileri gelen adamlarını her yere gönderdi. Bunun sonucunda Sakız Adası'ndan sağlanan buğday, şarap, zeytinyağı, kuru incir, arpa, keçiboynuzu vesair gibi çeşitli yiyecek maddeleri dört büyük gemiyle İstanbul'a getirildi. Mora'dan da diğer bazı yiyecek maddeleri ve gönüllü gençler şehre gelmişti.

Kuşatmanın Başlatılması

Kuşatma henüz başlamadan önce Boğazkesen Hisarı'nın inşasından sonra Sultan Mehmet, İstanbul'u karadan askerî bir abluka altına aldırmış, "şehirden dışarıya, dışarıdan içeriye kimsenin sokulmaması" hususunda kesin emir vermişti. Esasen imparator da dışarıdaki halkı şehre aldıktan sonra kapıları kapattırmıştı; bununla birlikte denizle ilişki kesilmemişti. Rumlar, bu deniz yoluyla kıyıdaki Türk köylerine baskın yaparak buralardaki halkın bir kısmını tutsak alıp bir kısmını da öldürmekte idiler. Sultan Mehmet, Şubat 1453'te "60 manda ile çekilen büyük topun İstanbul önüne götürülmesini" emretti. Topun kaymaması için iki tarafına ikişer yüz asker konmuştu; daha önce de yolun bozuk yerlerinin düzeltilmesi, köprü yapılacak yerlerin tamiri ve tahta köprü yapımı için 50 inşaat ustası ve 200 işçi gönderilmişti; sonunda top, İstanbul'dan beş mil uzakta bir yere getirildi. Esasen topun getirilmesinden önce, Karaca Paşa 10 bin kişilik bir kuvvetle harekete geçerek Misivri, Ahyolu, Vize ve diğer kaleleri ele geçirdi; Silivri taraflarındaki diğer bir kale de savaşla

fethedildi, fakat Silivri Kalesi direnmeyi sürdürdü. Bigados ise teslim oldu. Daha sonra surun önüne getirilen top, Karaca Paşa'ya teslim edildi. Öte yandan Sultan Mehmet, eyalet ve sancaklara fermanlar göndererek "İstanbul üzerine harekete geçileceğini" bildirip "orduya katılmalarını" emretti. Çok geçmeden gelen bu kuvvetler, orduya katıldılar. Bu sıralarda sultan, Mora'da imparatorun kardeşleri Thomas ile Dimitrios tarafından İstanbul'a yardım yapılması ihtimalini göz önüne alarak Turahan ile oğulları Ahmet ve Ömer beyler vasıtasıyla Mora'ya akınlar yaptırdı, böylece yardım ihtimalini ortadan kaldırmış oldu. Sultan, bütün hazırlığını tamamladıktan sonra 23 Mart 1453'te Edirne'den hareketle Keşan'a geldi. O, burada Çanakkale Boğazı'ndan geçen Anadolu kuvvetlerini de aldıktan sonra yürüyüşüne devamla 5 Nisan 1453'te İstanbul surları önüne ulaştı ve ertesi gün (6 Nisan Cuma), şehri kuşatmaya başladı. Haliç'teki Ayvansaray'dan Yaldızlıkapı'ya kadar karadan bütün suru kuşatmıştı. Bu kuşatmanın daha öncekilerden farkı, büyük gelişme gösteren Osmanlı donanmasının da kuşatmaya katılması idi.

İstanbul Surlarının Kısa Tarihi

Topkapı Sarayı'nın bulunduğu yerdeki Ligos (Lygos) kenti M.Ö. IX. yüzyılda kurulmuş ve M.Ö. 660 yılında burayı ele geçiren Megaralı Byzas, şehre kendi adını vermiş ve Sarayburnu'ndaki ilk tesis olan Akropol'ü ve şehri surlarla çevirmiştir. Bu ilk sur, Ahırkapı Feneri'nin kuzeyinden başlayarak Yerebatan Sarayı'nın bulunduğu yerden Demirkapı'ya, oradan da Sirkeci Limanı (Prosphorion)'na inmekte idi. Ligos şehri yedi burçlu olan işte bu surun içinde bulunuyordu; deniz kıyısı da surlarla çevrilmişti. Daha sonra Roma İmparatoru Sever (Severius), burasını genişleterek ikinci bir sur yaptırdı; bu sur, Balıkpazarı (Portaperama)'ndan başlayarak Hamzapaşa Mescidi'nden ve Sokollu Mehmet Paşa Camii'nin doğusundan geçip doğuya yöneldikten sonra Ayasofya'nın güneyinden geçerek Bizans surlarıyla birleşmiştir. Bir buçuk yüzyıl sonra Konstantin (Konstantinos), Roma'yı sevmediği için başkentini Bizans'a naklettirmek amacıyla harekete geçti (8 Kasım 324). İlk olarak Ayasofya ile diğer mabetleri ve bazı binaları yaptırdı. Şehri, surların dışına taşmıştı; bu nedenle Konstantin, kendi adıyla anılan surları yaptırdı. Bu yeni surları, öncekilere oranla çok daha geniş bir alanı içine almıştır. Yeni surlar, Haliç'teki Ayakapısı'ndan başlayarak önce batıya yönelip, Sultan Selim Sarnıcı (Bonos Sarnıcı)'nın kuzeyinden geçtikten sonra güneye dönüp Bayrampaşa Deresi, Altımermer, Çukurbostan,

Davutpaşa, Hekimoğlu Camii'nin yanından geçerek Samatya Kapısı yakınından Marmara'ya iniyordu. Konstantin, daha önce yapılmış olan kıyı surlarını da onartıp bunları kendi yaptırdığı surlara kadar da uzattı. Bizans'ın nüfusu sürekli olarak arttığı için V. yüzyıl başlarında halk, zorunlu olarak surların dışında da ev yapmaya başlamıştı. Bu arada imparator için Vlaharna varoşu yapılarak surlarla çevrildi; bunun üzerine "II. Teodosius Surları" adıyla ünlü olan şimdiki surlar yapıldı. Bu surlar, Marmara kıyısındaki Tabakhane Kapısı'ndan başlayarak Tekirsarayı'ndaki surlarla birleştirildi ve aynı zamanda kuzeybatı yönünden uzatılan sur, Haliç'e kadar getirilip Marmara-Haliç arası tamamlanmış oldu. Daha sonra vuku bulan bir deprem sonucunda harap olan Teodosius Surları tamir edildi; ayrıca kara surlarının önüne, 15-20 metre aralıklarla ikinci bir sur daha yapılmış ve onun önüne de 6, 7 metre derinliğinde bir hendek açılmıştı. Öndeki surun yüksekliği 8.5, genişliği iki metre, gerideki ikinci surun yüksekliği ise 12, genişliği de aşağı yukarı 5 metre idi.

Sultan Mehmet'in şehri kuşatması sırasında, en son yapılan İstanbul surları, kara yönünden çok iyi tamir edilip sağlamlaştırıldığı hâlde, Marmara tarafındaki surların dışında, Haliç kısmındaki surlar, yalın kat olup zayıftı; fakat Haliç'in Sirkeci'den Galata'ya kadar zincirle kapalı olması sebebiyle Osmanlı donanması Haliç'e giremediği için bu surlar güvence altında bulunuyordu. Kara surları çift duvarlı (iki sur) olup, çift savunma hatlı idiler; birinci sur düşse bile ikinci sur, şehri savunabilecekti. En öndeki surun duvarları alçak olmakla birlikte sağlam olup, bunun önünde de 7 metreye yakın yontma taşlarla örülmüş bir hendek vardı. İç taraftaki sur ise çok sağlam ve daha öncekinden yüksekti; hatta imparator ve meclis üyeleri, "Bu çift surdan hangisinin savunma hattı yapılacağı" konusunda karar verememişlerdi. Sonunda II. Murat'ın İstanbul'u kuşattığı sıralarda yaptıkları gibi, surların ikisini de kullanmaya karar verdiler. İmparator, surların tamir, sağlamlaştırılma ve savunması işleriyle bizzat ilgilenmiş, şehrin kara tarafındaki kapılarını ördürmüştü ve saldırıyı bekliyordu.

Bizans'a Yardım

Cenevizli Justinyani (Giustiniani), 26 Ocak 1453'te, İstanbul'un kuşatılmasına katılmak üzere, iki kadırga ve 700 savaşçı ile geldi. Bu faal kumandan, kale tamiri ve savunma hazırlıklarında imparatora yardım etti. İmparator, onu başkumandan atayarak Vla-

harna Sarayı'na yakın olan surların korunmasıyla görevlendirdi ve kuşatmadan kurtulduğu takdirde de kendisine Limnos Adası'nı verecekti. Fakat sonradan kuşatmanın ağırlık merkezi, zayıf olan surlar tarafından (Topkapı-Edirnekapı arasındaki kısma) kaydırılınca Justinyani, emrindeki 400 zırhlı asker ve 300 denizci ile bu surların savunmasına geldi. Ayrıca papa da kuşatma sırasında, üç büyük kadırga ile 200 asker, savaş aletleri ve yiyecek maddeleri göndermiş, "otuz geminin daha gönderileceğini" de bildirmişti. Sakız Cenevizlilerinden iki gemi ile 700 asker, Ceneviz'den bir gemi ile 300 asker ve İspanya ile adalardan da kuvvetler gelmişti. Galata'da bulunan Cenevizliler de imparatorla birlikte çaba gösteriyorlar, İstanbul'un kaybı durumunda zararının kendilerine de dokunacağını biliyorlardı. Bu nedenle durumu, Cenova'ya bildirip kuvvet istemişler ve çok geçmeden de "500 savaşçı ile bir geminin Galata'ya yardıma gelmekte olduğu" cevabını almışlardı. Bununla birlikte bu tacir millet, her türlü ihtimali göz önüne alarak İstanbul kuşatması başladıktan sonra Osmanlıları da gücendirmeyerek bazı vaatler karşılığında, gizlice onlara da yardım etmişlerdir; onlar, sultan daha Edirne'de iken ona bir heyet gönderip dostluk antlaşmasını yenilediler; Sultan Mehmet ise "İstanbul'a yardım etmemek şartıyla Galata Cenevizlileriyle dostluğun sürdürülmesini" istiyordu. Bu arada ticaret amacıyla Karadeniz ve Azak Denizi'ne gidip dönen ve Venedik'e geri dönecek olan Venedik gemileri, imparatorun ve İstanbul'daki Venediklilerin ısrarıyla İstanbul'da alıkonulmuşlardır.

İstanbul'un Fethi Harekâtı

Surların tahribinde kullanılacak olan büyük Osmanlı topları, Vlaharna (Tekfur Sarayı) ile Edirnekapı ve Topkapı'nın karşı taraflarına yerleştirildiler; bunlardan en büyük top, Kaligarya (Kaligaria = Eğrikapı) karşısına konmuştur. Bununla birlikte bu top, bu taraftaki surların çok sağlam olması sebebiyle başarılı bir sonuç alınamayacağı düşüncesiyle buradan kaldırılarak Topkapı'nın kuzey tarafına nakledildi. Topçular on dört gruba ayrılmıştı; bunların üç grubu, Vlaharna Sarayı kısmında, ikişer grup da Eğrikapı ve Edirnekapı'ya, dört grup, Topkapı (Ayios Romanos) ve üç grup da Silivrikapı'ya yerleştirildiler, ayrıca kale önünde de top dökümü ve tamiri yapılmıştır. Sultanın karargâhı, Topkapı'nın karşısındaki alanın gerisinde Maltepe tarafında idi. Kara surlarının sol kanadının, Ayvansaray (Sinegion)'dan

Edirnekapı'ya kadar olan kısmındaki kuvvetler, Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa (Dayı)'nın kumandasında idi. Edirnekapı-Topkapı arası ise sultanın bulunduğu merkez hattını oluşturuyordu. Topkapı'dan Yedikule'ye kadar olan kısım ise, Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa ile Mahmut Paşa'nın kumandaları altında bulunuyordu.

İki Tarafın Kuvvetleri

Kuşatmaya katılan Osmanlı ordusunun sayısı çeşitli rivayetlere göre, 150-200 bin arasında bulunmakta idi. Fakat bu miktarın ne kadarının gerçek ordu, ne kadarının gönüllü ve ne kadarının da savaşçıların dışındakiler olduğu bilinmemekle birlikte kara ordusunun sayısının (Kapıkulu ocakları, Rumeli ve Anadolu timarlı sipahileri, azaplar ve gönüllü olarak) 100-120 bin arasında olması mümkündür. Bu kuvvetlerden bir kısmı, Zağanos Paşa'nın kumandasında olarak, Cenevizlilere ait Galata surlarının dışındaki Beyoğlu tarafında yer almıştı. Donanmaya gelince, bunların sayısının nakliye gemileriyle birlikte büyük, küçük 150 parçadan fazla olduğu rivayet edilmektedir; bazı Bizans tarihçileri, bu sayıyı 420'ye kadar çıkarırlar. Donanma, Süleyman Bey (Baltaoğlu) kumandasında idi ve Haliç surlarının dışındaki deniz yönünden İstanbul surlarını kuşatmıştı. Rivayete göre Süleyman Bey, İstanbul'un fethinden bir buçuk ay önce (13 Nisan) Büyükada (Prinkipos) Kalesi'ni, sultan ise Boğaz'daki Tarabya Kalesi'ni fethetmiş, daha sonra Burgaz (Studyo) Adası'ndaki kaleyi de fethetmek suretiyle, o taraflarda bir istihbarat ve güvenlik sistemi kurulmuştur. İstanbul'u savunan kuvvetlerin sayısı da belli değildir. Bu konuda çeşitli kaynaklardaki bilgilere göre, kuşatma sırasında imparatorluğun hazır ordusunun 5 bin, kuşatmadan az önce, imparatorun şehirden topladığı kuvvet ise 5 bine yakındır. Bunlardan başka Venedik, Ceneviz'den, Girit ve Sakız adaları ile İspanya ve Provans'tan gelen yardımcı kuvvetlerin sayısı da 3 bin idi; ayrıca yabancı ve Bizans donanmalarından gelip surlarda görev alan 2000 gemici ile Şehzade Orhan'ın beraberindeki 600 Türk birliği de eklendiği takdirde, Bizans'ın savunma kuvveti en aşağı 15 bin kadar olduğu anlaşılır. Bununla birlikte bu sayının, kuşatmanın devamı sırasında, kayıpları karşılamak suretiyle artmış olmasında da şüphe yoktur. Surların üzerindeki savunma bölümleri, 27 kısma ayrılarak her biri, bir kumandana verilmişti. Ayios Romanos (Topkapı) kesimi, İmparator Justinyani ve Kantakuzen taraflarından savunuluyordu. Bizans'ın donanma mevcudu da çeşitli boyda olmak üzere, 8 Ceneviz, 15 Venedik, 6 İtalya cumhuriyetlerine ait gemi ile 7 Bizans

kadırgası ve çeşitli yerlere ait diğer gemilerden olmak üzere, toplam 39 gemi idi. Bu gemiler, 2 Nisan'da imparatorun emriyle Yalıköşkü ile Galata'da Kurşunlumahzen arasına gerilmiş olan zincirin gerisinde Haliç'te bulunuyorlardı. Bunlardan 10 tanesi, zinciri kırmak amacıyla yapılacak saldırıyı önleme görevi ile savunma hattının önünde yer almıştı.

Harekât Başlıyor

6 Nisan'da başlayan kuşatma harekâtı altı gün sürmüş ve 11 Nisan'da tamamlanmıştır. Zağanos Paşa, Beyoğlu tarafında hazırlığını tamamladıktan sonra Sultan Mehmet, İslam töresine uygun olarak Mahmut Paşa'yı imparatora göndererek "Kan dökülmeden şehrin teslimini" önerdi ise de Konstantin "Şehri savunacağına ant içmiş olduğunu ve ancak antlaşma gereğince vergi verebileceğini" bildirerek sultanın teslim önerisini reddetti. Beş gün öncesinden başlayarak ufak çapta çarpışmalar, bir kez de Rumların çıkış harekâtı olmuşsa da esas savaş 12 Nisan'dan itibaren büyük topların atışıyla, fiilen başlatıldı; ayrıca aynı gün donanma da İstanbul Limanı önlerine geldi. Topkapı yakınına yerleştirilen büyük topun gürültüsü, şehir halkının moralini ciddi biçimde sarsmıştı; bu top, günde ancak yedi, sekiz kez atış yapabiliyordu. Tunçtan yapılmış olan bu toplar, uzun menzilli idi ve büyük çapta taş gülleler atıyordu. Bu dehşetli atışlara karşı, halkın moralini yükseltmek amacıyla, sarayda bulunan Meryem'in tablosu sokaklarda dolaştırıldı; diğer toplar da sürekli olarak atışlarını sürdürüyorlardı. Kuşatmanın onuncu günü, büyük toplardan birisi parçalandı ve yanındakiler de hayatlarını kaybettiler; bununla birlikte bu top tamir edilerek atışlara yeniden başladı. Toplar, surların bazı yerlerinden gedikler açtılarsa da şehir halkı, buraları yeniden kapattılar. Bu arada imparator da her gün surları dolaşarak savunuculara moral ve cesaret veriyordu. 18 Nisan'a kadar yapılan top atışları sonucunda, surların zayıf noktasını oluşturan sultanın bulunduğu Bayrampaşa Deresi tarafındaki birinci ve ikinci surlarda bir gedik açıldı ve buradan dört saat süren bir saldırı yapıldı. Bu arada büyük savaş kuleleri, bu saldırıya katıldı ise de savunucular tarafından grejuva ateşiyle yakıldılar. Askerlerin surlara merdiven dayayarak çıkma çabaları olumlu sonuç vermedi; böylece bu ilk saldırı başarılı olamadı; bu arada zincir kırılarak Haliç'e de geçilemedi. Bu başarısızlıklardan iki gün sonra yapılan (20 Nisan) deniz savaşı da kazanılamadı. Öte yandan papa, İstanbul'a yardım amacıyla, üç Ceneviz gemisiyle 400 asker göndermiş "daha sonra 30 geminin de gönderileceğini" bildirmişti.

Deniz Savaşı

Ayrıca Mora'dan yiyecek maddeleri ile savaş aletleri, şarap yüklü bir gemi de İstanbul'a doğru gelmekte idi. Bunun haber alınması üzerine sultan, Süleyman Bey (Baltaoğlu)'e "bu filonun yok edilmesini" emretti. Süleyman Bey, 18 gemi ile harekete geçti. Rüzgâr, Papalık donanmasına uygun, Osmanlı donanmasına ise değildi. İmparator, bu harekâtı kale surundan, Sultan Mehmet de Zeytinburnu'ndan heyecanla izliyorlardı. Nihayet iki donanma, Yeşilköy'ün batı açıklarında karşılaştılar. Savaş, önce uzaktan, sonra da yakından yapılmaya başladı. Osmanlı donanması, düşmanı kuşatmıştı. Haçlı gemileri Türk gemileriyle sürekli olarak savaşıyorlardı. Haçlı gemileri, yüksek bordalı olan göğe gemilerinden, Osmanlılarınki ise kadırgalardan oluşuyordu; bu sebeple gemiler birbirlerine yanaştıkları sırada, yüksek bordalı düşman gemileri, kendilerine yanaşıp yukarı çıkmak isteyen Türk askerlerine ok, taş ve grejuva ateşi fırlatıyorlardı; bu sebeple birçok Türk askeri şehit oldu. Böylece uzayıp giden bu deniz savaşında başarılı olunamayacağını gören Osmanlı donanması, kıyıya doğru çekildi. Savaşı izleyen Sultan Mehmet, Türk donanmasının kendisinin bulunduğu yere doğru geldiğini görünce, sinirlenip üzüntüsünden atını denize doğru sürmüş ve kıyının sığ olması sebebiyle suda oldukça ileri gitmişti. Çok geçmeden sultanın emri üzerine savaş, Yedikule önünde yeniden başladı. Bu kez, Türk donanması, yardıma gelen gemileri oldukça sıkıştırdı; fakat onlar, uygun esen rüzgârın etkisiyle yollarına devamla şehir limanlarından birisine gelebildiler. Gece zincir alınıp dışarıya çıkan iki Venedik kadırgası, bu yardımcı gemileri Haliç'e getirdi. Süleyman Bey (Baltaoğlu), bu başarısızlığı sebebiyle azledilerek yerine Hamza Bey atandı. Karadan yapılan saldırının başarısız oluşu ve denizden de donanmanın yenilgiye uğraması, askerler üzerinde moral çöküntü yaratmıştı. Bu sebeple bir savaş meclisi düzenlenerek durum görüşüldü. Düşmana hem asker, hem yiyecek ve diğer savaş malzemeleri yardımının gelmesi, kuşatmayı uzatmakta idi. Öte yandan İstanbul kuşatması sebebiyle Batılı devletlerin bir müdahalesi ihtimalinden çekinen Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), bu durum karşısında "imparatorun yılda 70 bin duka altını vergi vermesi şartıyla kuşatmanın kaldırılmasını" önerdi. Fakat Halil Paşa'nın rakibi olan Zağanos Paşa, diğer bazı kumandanlar ve ulema (bilginler), öneriye karşı çıkarak "savaşa devama" karar verdiler. Halil Paşa'nın gelmelerinden korktuğu kara ve deniz yardımlarının gecikmesi ve papanın yolladığı donanmanın vaktinde

yetişememesi, durumu Osmanlılar lehine çevirdi. Galata surlarının gerisindeki Beyoğlu, Kasımpaşa ve Hasköy tarafları, 15 bin kişilik bir kuvvetle Zağanos Paşa'nın kumandasına verilmişti. Haliç ile karşı kıyıdaki Ayvansaray'a kadar olan yerler de onun kontrolü altında bulunuyordu. Zağanos Paşa, Hasköy'den karşı kıyıya bir köprü yapmakla görevlendirildi; çünkü bu köprü yapıldığı takdirde surlarla Beyoğlu arasında ilişki kurulabilecekti. Bu sebeple Haliç'e sokulacak olan bir kısım Osmanlı donanması, buradaki düşman donanmasını bertaraf edecek, böylece köprü, güvence altına alınacaktı. Galata Cenevizlileri, hem Bizanslıları, hem de Osmanlıları idare ediyorlardı; bir yandan imparatora bütün güçleriyle yardım ederlerken, öte yandan da sultana yakınlık ve dostluk gösteriyorlar, istenilen savaş malzemelerini esirgemeden veriyorlardı. Nitekim onlar, toplar için gerekli zeytinyağı ve diğer şeyleri Osmanlılara verdikleri gibi, geceleri de gizlice Rum tarafına geçerek onlarla da iş birliği yapıyorlardı. Sultan Mehmet, donanmanın yenilmesi, eski gemiler, variller, kalın zincirlerle bağlı olan Yalıköşkü-Kurşunlumahzen arasındaki engeli aşıp Haliç'e girememesi üzerine, başka bir çareye başvurmayı kararlaştırdı. Esasen Osmanlı donanmasının Haliç'e geçirilmek istenmesinin nedeni, buradaki surların zayıf olmasından dolayı tahrip edilmesi kolay olduğu içindi; zincir de bu nedenle gerilmişti. Bu çare şu idi: Sultan, Haliç'teki düşman donanmasını batırmak için top makinesi yaptırıp bununla yüksekten taş gülleler fırlatmaya karar verdi; çok geçmeden Beyoğlu sırtlarına koydurduğu bu makinelerle Haliç'teki gemilerden bazıları batırılmıştı. Bununla birlikte bir kısım donanmanın Haliç'e indirilmesi kesin olarak gerekliydi ve bu hususta derhâl hazırlıklara başlandı; böylece düşman donanması bertaraf edilebileceği gibi, Hasköy-Ayvansaray arasına köprü yapılarak iki ordu arasında ilişki sağlanmış olacaktı. Bunun gerçekleştirilmesi kararlaştırılınca önce, gemilerin karadan çekileceği yer incelendi; burası ormanlık olup Kasımpaşa'ya kadar iniyordu. Gemilerin çekileceği yol, Tophane önündeki kıyıdan başlayıp, Boğazkesen'den geçerek güneybatıya dönüp buradaki sırtları aşarak Löbon Pastanesi tarafına çıktıktan sonra tepeyi aşıp Pera Palas'ın yanından Kasımpaşa'ya, yani Haliç kıyısına ulaşıyordu. Bu güzergâhın böylece tespitinden sonra yol düzeltildi ve yuvarlak ağaçlardan kızaklar yapıldı. Gemilerin kızaklar üzerinden kaydırılabilmesi için Galata Cenevizlilerinden zeytinyağı, sade yağ ve domuz yağı alınarak kızaklar yağlandı; bütün bu

Osmanlı Donanması Haliç'te

hazırlıkların Galata Cenevizlileri tarafından duyulmaması için gerekli önlemler alındı; ayrıca bu yönlerden düşman donanmasına havan toplarıyla ateş etmek ve zincire karşı bir saldırı düzenlenecekmiş gibi birtakım aldatıcı hareketler de yapıldı. Çok geçmeden Tophane'den başlayarak donanmadan ayrılan iki, üç ve beş sıra kürekli 67 (veya 72) gemi, bir gecede (21-22 Nisan gecesi) düzeltilmiş olan yoldan Kasımpaşa'ya indirildi; gemiler inerken herhangi bir saldırıya uğramaması için birkaç top, okçu ve arkebüzcüler (ateşli silah taşıyıcılar) tarafından korunma altında tutulmuşlardır. Gemilerin böylece bir gecede Haliç'e indirilmesi Bizans'ı son derece şaşırtıp derin bir endişeye düşürdü. Her şeyden önce Hasköy-Ayvansaray arasına (Avcılar Kapısı tarafına) bir köprü kurmak gerekli idi. Bu amaçla birçok sandal ve fıçı birbirine sımsıkı bağlandı, daha sonra da bunların üzerine tahtalar döşenip kancalar geçirilmek suretiyle eni 50, boyu 100 kulaç olan bir köprü yapıldı. Köprünün üzerine yerleştirilen toplarla Haliç'teki Türk donanmasındaki toplar, bu taraftaki surları dövmeye başladılar; bu kısmın savunmasında esasen çok az asker vardı; bu sebeple imparator, diğer yerlerden buradaki surlara da kuvvet nakletmek zorunda kalmıştı. Bizanslılar, Türk donanmasının Haliç'e inmesi ve köprü yapılması üzerine, büyük endişelere kapıldılar ve toplandıkları bir savaş meclisinde köprünün yıkılmasını kararlaştırdılarsa da başarı sağlayamadılar. Bir süre sonra Galata'daki Ayios Teodoros tepesine yerleştirilen toplarla Haliç'teki düşman donanması bombardımana başlandı ve en büyük gemileri batırıldı, diğer gemileri ise Galata tarafındaki kıyılara çekilerek top ateşinden kurtuldular; böylece düşman gemileri etkisiz bir duruma getirilmiş oldu. İmparator, Haliç'in suru üzerine yerleştirdiği iki topla Türk gemilerine ateş ederek ikisini batırdı; buna karşılık olarak Kasımpaşa tepesine konulan üç büyük topla Bizans topçusunun bulunduğu surlar devamlı olarak ateş altına alındı. Surlara karşı yöneltilen bu top atışları, her gün devam ediyordu. Eğrikapı tarafına yerleştirilen büyük toplardan birisi, oradaki surun sağlam olması dolayısıyla, kaldırılarak Topkapı cephesine getirildi. Sonucun buradan alınmasının kararlaştırılması sebebiyle buradaki top sayısı artırıldı. Sultan, yeterli ölçüde tahribat yapıldığına kani olduğu için 6 Mayıs'ta gece ani olarak yine Bayrampaşa Deresi vadisindeki surlara ikinci bir saldırı daha yaptırdı; fakat bundan da olumlu bir sonuç alınamadı. Buranın savunması için Bizanslılar, üç Venedik gemisinden alınan 400 gemi-

ciyi, Topkapı surlarına getirterek bu cepheyi takviye ettiler. 12 Mayıs'ta, Vlaharna Sarayı-Edirnekapı arasındaki surlara kısmi bir saldırı yapıldı. Açılan bir gedikten yapılan bu saldırıda, önce, bir başarı sağlanmışsa da Bizans takviye kuvvetlerinin gelmesi üzerine, bu başarı devam ettirilemedi; saldırı, yeniden başlatılıp tam başarı sağlandığı sırada, Edirnekapı'dan sevk edilen 1000 kişilik bir Bizans kuvvetinin savunmaya gelmesi üzerine sonuç vermedi. Bundan sonraki günlerde top savaşı, ok, tüfek atışları, lağım kazmalar, büyük ve hareketli savaş kulelerinin surlara saldırıları yapıldı. Sultan Mehmet, genel saldırıya sıra geldiğini düşünerek bundan önce de imparatora bir barış önerisinde bulunmaya karar verdi; bu amaçla o, 23 (veya 24) Mayıs'ta, Kasım Bey (İsfendiyaroğlu)'i elçi olarak imparatora gönderdi ve "genel saldırının yaratacağı feci sonuca sebep olmamasını" bildirdi. Sultanın önerisi şöyle idi: "Şehrin kendisine bırakılması, imparatorun bütün maiyeti, hazinesi ile sağ salim istediği yere gitmesi ve Mora despotluğunu kabul etmesi, halkın da gitmek veya kalmakta serbest olması; aksi takdirde şehir saldırı ile alınacak olursa halkı savaş tutsağı sayılacaktı." Kasım Bey, imparatoru barışa razı etmekte başarılı olamadı; imparator da birtakım karşı önerilerde bulunmak üzere Sultan Mehmet'e bir elçi gönderdi. Elçiler, sultana "imparatorun ne kadar vergi isterse ödeme gücü olmasa dahi vereceğini ve daha başka ödünlerde de bulunabileceğini" bildirdiler. Bunun üzerine sultan, imparatora, "Buradan gitmekliğim kabil değildir; ya ben şehri zapt ederim yahut şehir beni ölü veya diri olarak zapt eder; eğer şehirden barış yoluyla çekilirsen sana Mora'yı, kardeşlerine de diğer eyaletleri vereceğim, böylece dost oluruz. Eğer şehre saldırıyla girecek olursam eşraf ve ayanını ve seni öldürüp halkı tutsak sayıp mallarını yağmalattırırım." cevabını gönderdi. Kuşatmanın sonlarına doğru (25, 26 Mayıs) bir Macar heyeti, Osmanlı karargâhına geldi. Macarlar, bu heyet aracılığıyla Hunyadi'nin naiplikten çekilerek genç Vladislas'ın kral olduğunu bildiriyordu. Bu nedenle Hunyadi, Sultan Mehmet'le üç yıl süreyle imzalamış olduğu antlaşmayı geri istedikten başka, Osmanlı hükümdarının antlaşma metnini de geri veriyordu. Macar elçisi, veziriazam ve onun yanında bulunan iki vezirle görüştü; elçi, efendisinden aldığı talimat gereği, "İstanbul kuşatmasının kaldırılmasını" sultandan rica etti. "Aksi takdirde Macarların, Bizanslılar lehine hareket edeceklerini" bildirdi; elçi, ayrıca "Batı devletlerine ait bir filonun imparatorun yardımına gelmekte olduğu-

Karşılıklı Elçi Teatisi

ciyi, Topkapı surlarına getirterek bu cepheyi takviye ettiler. 12 Mayıs'ta, Vlaharna Sarayı-Edirnekapı arasındaki surlara kısmi bir saldırı yapıldı. Açılan bir gedikten yapılan bu saldırıda, önce, bir başarı sağlanmışsa da Bizans takviye kuvvetlerinin gelmesi üzerine, bu başarı devam ettirilemedi; saldırı, yeniden başlatılıp tam başarı sağlandığı sırada, Edirnekapı'dan sevk edilen 1000 kişilik bir Bizans kuvvetinin savunmaya gelmesi üzerine sonuç vermedi. Bundan sonraki günlerde top savaşı, ok, tüfek atışları, lağım kazmalar, büyük ve hareketli savaş kulelerinin surlara saldırıları yapıldı. Sultan Mehmet, genel saldırıya sıra geldiğini düşünerek bundan önce de imparatora bir barış önerisinde bulunmaya karar verdi; bu amaçla o, 23 (veya 24) Mayıs'ta, Kasım Bey (İsfendiyaroğlu)'i elçi olarak imparatora gönderdi ve "genel saldırının yaratacağı feci sonuca sebep olmamasını" bildirdi. Sultanın önerisi şöyle idi: "Şehrin kendisine bırakılması, imparatorun bütün maiyeti, hazinesi ile sağ salim istediği yere gitmesi ve Mora despotluğunu kabul etmesi, halkın da gitmek veya kalmakta serbest olması; aksi takdirde şehir saldırı ile alınacak olursa halkı savaş tutsağı sayılacaktı." Kasım Bey, imparatoru barışa razı etmekte başarılı olamadı; imparator da birtakım karşı önerilerde bulunmak üzere Sultan Mehmet'e bir elçi gönderdi. Elçiler, sultana "imparatorun ne kadar vergi isterse ödeme gücü olmasa dahi vereceğini ve daha başka ödünlerde de bulunabileceğini" bildirdiler. Bunun üzerine sultan, imparatora, "Buradan gitmekliğim kabil değildir; ya ben şehri zapt ederim yahut şehir beni ölü veya diri olarak zapt eder; eğer şehirden barış yoluyla çekilirsen sana Mora'yı, kardeşlerine de diğer eyaletleri vereceğim, böylece dost oluruz. Eğer şehre saldırıyla girecek olursam eşraf ve ayanını ve seni öldürüp halkı tutsak sayıp mallarını yağmalattırırım." cevabını gönderdi. Kuşatmanın sonlarına doğru (25, 26 Mayıs) bir Macar heyeti, Osmanlı karargâhına geldi. Macarlar, bu heyet aracılığıyla Hunyadi'nin naiplikten çekilerek genç Vladislas'ın kral olduğunu bildiriyordu. Bu nedenle Hunyadi, Sultan Mehmet'le üç yıl süreyle imzalamış olduğu antlaşmayı geri istedikten başka, Osmanlı hükümdarının antlaşma metnini de geri veriyordu. Macar elçisi, veziriazam ve onun yanında bulunan iki vezirle görüştü; elçi, efendisinden aldığı talimat gereği, "İstanbul kuşatmasının kaldırılmasını" sultandan rica etti. "Aksi takdirde Macarların, Bizanslılar lehine hareket edeceklerini" bildirdi; elçi, ayrıca "Batı devletlerine ait bir filonun imparatorun yardımına gelmekte olduğu-

Karşılıklı Elçi Teatisi

nu" da söyledi. Bu sebeple "Macarların Bizanslılara yardım edeceği ve dolayısıyla bir donanmanın da geleceği" haberi etrafa yayılmıştı. 26 Ocak 1453'te Venedik Cumhuriyeti'nin imparatorla yapmış olduğu antlaşma gereğince Venedikliler, Adalar Denizi'ndeki donanmasıyla yardımı yapmayı kabul etmiş, fakat donanmasının gelmemesi üzerine imparator, "yardımın acele yapılması" hususunda Venedik'in Akdeniz kumandanı Loredano'ya haber göndermişti. Gerçekten Venedik, 7 Mayıs'ta hazırladığı bir donanmayı Loredano kumandasında Ege sularına göndermiş ve papa da kendi hesabına beş kadırgayı yola çıkartmıştı. Öte yandan Karamanoğlu da Venediklilerle yaptığı antlaşma gereğince, Osmanlıların İstanbul önünde bozulması hâlinde, harekete geçmeye hazır bulunuyordu. Bu arada Macar elçisiyle yapılan görüşme, sultana arz edildi; "Macarların, Bizans'a yardım edeceği tehdidi ve bir Batı filosunun yardıma geleceği" sözleri, Sultan Mehmet'i oldukça düşündürmüştü. Bu nedenle 27 Mayıs akşamı bir meclis toplanarak durum görüşüldü. Veziriazam Halil Paşa (Çandarlı), daha önce yaşadığı üç Haçlı seferinin tehlikelerini yakından gördüğü için Batı Hıristiyanlarının yeni bir Haçlı seferi düzenleyeceklerinden endişe ediyordu; bu nedenle o, "imparatorun ağır bir vergiye bağlanarak kuşatmanın kaldırılmasını" önerdi ve özellikle "Batı Hıristiyan hükümdarlarının birleşerek Türkleri, Balkanlar'dan atmak için harekete geçebilecekleri, bu nedenle daha büyük bir felakete meydan verilmemesi için geri dönüş yapmanın gerektiğini" söyledi. Çünkü o, daima Yıldırım Bayezid'in akıbetini, İzlâdi, Varna ve İkinci Kosova savaşlarını hatırlıyordu. Onun bu görüşüne karşılık Zağanos Paşa, "İstanbul'a yardım yapılamayacağını ve yardım yapılsa bile önemli olmadığını" söyledi ve sultanın heyecanını yatıştırıcı fikirler ileri sürdü. Zağanos Paşa'nın görüş ve önerilerine, bazı emirler ile bilginler ve Akşemseddin de katıldılar; bu nedenle "genel saldırıya" karar verildi.

Genel Saldırı Hazırlıkları

Öte yandan Venedik veya Papalık donanmasının Sakız'a geldiği haber alınmıştı. Macar elçisi son yapılacak saldırının sonucu alınıncaya kadar geri gönderilmeyip alıkonuldu. Bu arada kuşatmanın uzaması ve herhangi bir başarının da kazanılamaması sebebiyle, askerler arasında huzursuzluk başlamıştı, sultan da gerçekten endişeli idi. Akşemseddin'in "sebat edilip saldırıya geçilmesi" hakkındaki mektubu ve dolayısıyla "manevi bir müjdeyi" içeren yazısı da herhâlde Sultan Mehmet üzerinde etkili olmuş olmalıdır. Çok geçmeden

Sultan Mehmet, bütün deniz ve kara kuvvetleri kumandanlarını toplayarak onları cesaretlendiren bir konuşma yaptı ve gösterdikleri çaba ve fedakârlıklardan dolayı onlara teşekkür etti; "Yapılacak son saldırıda da kendilerinden büyük fedakârlıklar beklediği ve İstanbul'u fethetmeden geri dönmeyeceklerini anladığını ve kazanılacak zaferin sağlayacağı yararları, ayrıca şehrin bütün servetini kendilerine bıraktığını, yüzyıllarca düşmanlığını gördüğü İstanbul'un fethinin zorunlu olduğunu, surların artık girilebilecek bir duruma geldiğini, buraları savunanların az sayıda ve çok yorgun olduklarını, Türk askerleri gibi nöbetle dinlenmediklerini, bunun da başarı için bir etken olduğunu, bu nedenle yakında saldırıya geçileceğini, esas amaç gerçekleşmedikçe asla barış ve antlaşma yapılmayacağını" ifade etti. 27 Mayıs'ta yapılan ve üç gün süren bombardıman sonucunda, surların bir kısmı yıkıldı. Rumların bu yıkılan yerleri kapatmalarına imkân vermemek amacıyla geceleri de bombardımana devam edildi. Ertesi gün, bir Türk birliği, bu yıkılan yerlerden içeriye girdi ise de Justinyani harekete geçip onları geri püskürttü, bu sırada Murat Paşa, Justinyani (Giovanni Giustiniani Longo)'ye saldırıp öldürmek istedi, fakat kendisi şehit oldu. Öte yandan imparatora kaçması önerildi, fakat o bunu kabul etmedi ve derhâl surlara doğru koşup buradan içeri giren Türkleri geri çekilmek zorunda bıraktı. "29 Mayıs'ta genel saldırı yapılacağı" Galata Cenevizlilerinin ve Osmanlı ordusunda bulunan Rumların oklarla attıkları kâğıtlardan haber alınması üzerine imparator ve Justinyani, hazırlıklarını süratle tamamladılar; ayrıca 28 Mayıs gecesi Ayasofya Kilisesi'nde imparatorun da katıldığı büyük bir ayin yapıldı; daha sonra imparator, Vlaharna (Tekfur Sarayı) Sarayı'na gelip vedalaştıktan sonra surları teftiş etti. Öte yandan Osmanlı cephesinde 28 Mayıs sabahı saldırı sırasında yapılacak işler ve gerekli savaş malzemeleri hazırlandı. Sabahla birlikte başlayan top ateşi, daha önce açılan gediklere yöneltildi, özellikle Topkapı'da Likus Vadisi'ne inen sırt tarafındaki gedik daha da büyütüldü. Ayrıca Tophane ile Fındıklı Limanı'nda duran donanma, Bahçekapı'dan Langa ve Samatya'ya kadar olan surları abluka altına alıp, uygun yerlerde karaya asker çıkaracak, bunlar da merdivenlerle surlara çıkacaklardı; bu harekât, gemideki ok ve mancınık atışlarıyla desteklenecekti. Haliç'teki donanma da Tahtakapı'dan Unkapanı kapısına kadar olan yerlere karşı cephe alır duruma geçti. Daha önce görüldüğü üzere, kara kuşatma düzeni, ilk kuşatma günündeki düzenin aynı idi.

Genel Saldırı

Şöyle ki: Sağ kolda İshak ve Mahmut paşalar, sol kolda Karaca Paşa ve Topkapı cephesinde de bizzat Sultan Mehmet yer almışlardı. 29 Mayıs gecesi başlayıp sabaha yakın saatlere kadar sürdürülen saldırıdan sonra, 29 Mayıs Salı günü, sabaha karşı, genel saldırı başlatıldı. Esas sonuç alınacak kısım, Topkapı-Edirnekapı arasında açılmış olan gedik idi. Sultanın bulunduğu merkez kolu buraya saldırıyordu. İlk genel saldırı, iki saat, daha sonraki ikinci saldırı, bir buçuk saat sürmüş, fakat bir sonuç alınamamıştı. Savunucular da şiddetle karşı koyarak merdivenlerle surlara çıkan Türk askerlerini grejuva ateşi ve diğer silahlarla öldürüyorlardı; öteki kolların giriştiği saldırılar da başarılı olamadı. Bunun üzerine merkez hattındaki yeniçeriler ve yedek kuvvetler de ileri sürüldü. Bu kez bizzat sultan da yeniçerilerle birlikte idi, imparator da aynı cephede bulunuyordu. Bu sırada surları büyük bir azimle savunan Başkumandan Justinyani, elinden ve kolundan yaralandı, çok kan kaybetmesi sebebiyle savunmayı bırakıp çekildi. Bu saldırı sırasında yeniçeriler, hendek önüne kadar ilerlediler, fakat sultan, onları orada durdurdu; fakat bununla birlikte okçular ve arkebüzcülerin koruması altında, yeniçerilere "saldırı" emri verdi. Bunun üzerine yeniçeriler, hendeği geçip sura dayandılar. Bu sırada iri yarı Ulubatlı Hasan adlı bir yeniçeri, kalkanını sol eli ile başının üstünde tutup, sağ elinde palası olduğu hâlde, ilk olarak surun üstüne çıktı; bunun üzerine otuz kadar yeniçeri onu takip etti, savunucuların attıkları ok ve taşlarla yeniçerilerden sekiz kişi şehit oldu; Ulubatlı Hasan, yaralı olarak diğer arkadaşlarının sura çıkmalarına yardım etti; fakat bunlar da şehit edildi; bu arada Ulubatlı Hasan da büyük bir taşa takılarak surdan aşağı düştüğü sırada yukarıdan atılan ok ve taşlarla şehit edildi. Buna rağmen saldırı sürdürüldüğü için sura çıkan askerlerin sayısı çoğaldı ve bunlar surun üstünde tutunmayı başardılar. Daha sonra yeniçeriler, top ateşleriyle yıkılan yerden içeri girip, birinci surla ikinci sur arasındaki alanı ele geçirdiler ve buradaki savunucuları geri püskürttüler. Bunun üzerine imparator, beraberindekilerle Pemton Kapısı'na doğru kaçtı. Fakat o, omzundan yaralanmış ve yanındaki Kantakuzen ise öldürülmüştü. İmparatorun kaçtığını ve kendilerine doğru geldiğini gören ikinci suru savunanlar da paniğe kapıldılar. Bir rivayete göre, bu panik sırasında imparator da çiğnenip ölmüştür. Dış sur düştükten ve iki sur arasındaki alan temizlendikten sonra savunmasız kalan iç surlar da alındı. Topkapı içeriden kırıldı ve Türk kuvvetleri buradan şehre gir-

diler. Silivrikapı tarafındaki gedikten de şehre girildi; yalnız Giritli gemicilerin savundukları Basil, Leon ve Aleksiyüs burçları alınamadı. Giritliler, çok geçmeden "gemileriyle mallarının serbest bırakılması" şartıyla teslim olup gittiler. Haliç'teki donanma birlikleri de Odun Kapısı'ndan şehre girmişlerdir. Topkapı-Edirnekapı arasından girilip surların fethedileceği sırada Karaca Paşa kolunda bulunan ve dışarı ile savaşmak amacıyla, daha önce kapatılıp Konstantin'in emriyle açılmış olan Kerkaporta (Cambazhane Kapısı)'nın açık bulunduğunu gören 50 kadar Türk askeri, buradan içeri girdi; kendilerine katılan askerlerle daha da kuvvetlenen bu birlik, Karaca Paşa kuvvetlerine karşı savunmada bulunan Rumlara ani bir baskın yaparak onları kaçırmayı başardı; böylece bu yönden de sur ele geçirilerek üzerine Osmanlı sancağı dikildi. Böylece 54 gün süren ve 18 Nisan, 6, 12 ve 29 Mayıs'ta yapılan dört büyük saldırıdan sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun 1125 yıllık başkenti olan İstanbul (Konstantiniyye) 29 Mayıs 1453 Salı günü fethedildi. Denizde Türk donanmasına karşı savunmada bulunan birlikler, sura çıkmak isteyenlerle savaşıp direniyorlardı. Fakat onlar, şehrin karadan fethedildiğini, Türk askerlerinin o yöne gelmeleri sonucunda anlamışlardı. Rumların sur dışındaki Türk kuvvetleriyle çarpıştıklarını gören Türkler, surlarda bulunan Rumlara saldırarak onları imhaya başladılar, böylece dışarıda gemilerde bulunan askerler de deniz yönündeki kapıdan içeriye girip pek çok ganimet ele geçirdiler. Böylece deniz tarafındaki surlar da, İstanbul'un karadan fethinden bir buçuk, iki saat sonra fethedilmiştir. Marmara yönündeki surların bir bölümünün savunmasına kumanda eden Çelebi Mehmet'in oğlu Şehzade Orhan, şehrin fethedildiğini haber alınca elbisesini değiştirerek askerler arasına karışmış, fakat aranıldığını haber alınca da kendini surdan aşağı atıp intihar etmiş ve derhâl başı kesilerek sultana getirilmiştir. Donanma kuvvetlerinin de şehre girdiğini gören Haliç'teki yabancı gemiler, ölümden kurtulup kaçabilenleri toplayarak limandan uzaklaştılar. İmparator XI. Konstantin, çok güç şartlar altında, büyük bir azim ve sabırla şehri savunmuş, kendisine deniz yoluyla kaçması önerildiği hâlde, bunu reddetmiş, kuvvetlerinin başında ve memleketini savunma uğrunda hayatını kaybetmiştir. Surların ele geçirilip askerlerin şehre girmesinden sonra halk, kadın, çocuk, Ayasofya'ya kaçmış, kaçamayanlar tutsak alınmışlardır. Fâtih Sultan Mehmet, sıkı bir koruma altında, beraberinde vezir, bilginler ve diğer ileri gelen devlet adam-

Fâtih ve Ordu İstanbul'da

larıyla birlikte çok muhteşem ve görkemli bir törenle Topkapı'dan şehre girdi. Fâtih'in İstanbul'a girişi hakkında, eski tarihçilerin görmemiş oldukları rahmetli Prof. Dr. Adnan Sadık Erzi ve Fazıl Işıközlü tarafından Türkçeye çevrilen (*Belleten*, VIII/49) bir vekayinâmede yer alan bilgileri buraya nakletmenin yerinde olacağı kanısındayız:

"Şehirde yer yer mücadele oluyordu; kumandanlar padişaha, "Sen bizzat şehre girmezsen biz ahaliyi itaat ettirmeğe mecbur kılamayız" deyince, Sultan Mehmet, "İmparatorun aranmasını emrettiği gibi, halka taarruz edilmemesini ve halkın itaat eylemesini" emreyledi; bu suretle şehirde sükûnet hasıl oldu. Şehirdeki bütün ölüler yakıldı, şehir temizlendi; padişah Romanos Kapısı (Topkapı)'ndan şehre girerek Ayasofya Kilisesi'ne gitti. Oraya gelince atından indi, yere kapandı ve toprak alıp başının üstüne götürdü; bu sırada patrik, papazlar ve pek çok halk, kadın ve çocuk toplanmışlardı; padişah şehrin fevkalade olduğunu görerek:

"Hakikaten bunlar erkek adamlarmış. Muharebe sırasında böylece çarpışmaları ve ölmekten saadet duymaları boşuna değilmiş." dedi; sonra Ayasofya'ya girdi. Mukaddes mahalde durdu, patrik ve halk yerlere atılarak ağlaştılar; Sultan Mehmet, onlara elleriyle susmalarını işaret etti. Sükûnet teessüs edince patriğe:

"Ayağa kalk. Ben Sultan Mehmet, sana ve arkadaşlarına ve bütün halka söylüyorum ki, bugünden itibaren artık ne hayatınız ve ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız." dedi. Sonra, ordusunun kumandanlarına dönerek "Askerin halka hiçbir fenalık yapmamalarını emretmelerini ve herhangi birisi bu emre itaat etmezse ölümle cezalandırılacağını" bildirdi. Kilisenin her tarafını ve hazinelerini görmeği arzu ederek herkesin dışarı çıkmasını emretti; fakat halk, ağır ağır çıktığından ve kendisi de bunu bekleyemeyeceğinden dışarı çıktı ve imparatorun sarayına gitti. Orada karşısına Konstantin'in başını getiren bir Sırp çıktı; padişah Rum beylerine bu başın Konstantin'in başı olup olmadığını sordu. 'Onundur' dediler, bunun üzerine: "Allah seni ne kadar yüksek yaratmıştı ve seni imparator yapmıştı; niçin böyle boş yere helak olmak istedin?" dedikten sonra kesik başı patriğe gönderdi. Öte yandan Konstantin'in eşi imparatoriçe, kocasıyla son kez vedalaşıp ayrıldıktan sonra İstanbul'un fethi üzerine Rum ileri gelenleri tarafından kızları ve soylu ailelere

mensup kadınlarla birlikte Justinyani'nin gemisiyle Mora'ya götürüldüler. Sultan Mehmet, bunları kaçıranları tespit ile idam ettirdi; akşama doğru da sur dışındaki karargâhına döndü. Fâtih Sultan Mehmet, Ayasofya Kilisesi'ni ziyaret ettiği gün, burasının camiye çevrilmesini emretmişti. Bunun üzerine süratle gerekli değişiklikler yapılarak Ayasofya Kilisesi, Ayasofya Camii hâline getirilerek 1 Haziran 1453 Cuma günü "Fâtih Sultan Mehmet" adına ilk hutbe okunup ilk cuma namazı kılınmıştır.

Fethin Avrupa'daki Yankısı

İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesi (29 Mayıs 1453), Avrupa'yı, özellikle papa ile Napoli Krallığı'nı ve diğer Güney Avrupa devletlerini hayret ve dehşete düşürmüştü. Bu ülkeler, koyu dinî tutuculuğun yerini yavaş yavaş aklın almaya başlamasıyla eski dinî heyecanın zayıflamaya başlaması, ayrıca bazı devletlerin siyasi olaylar veya iç sorunlarla uğraşmaları sebepleriyle İstanbul fethinin batıda öyle şiddetli bir tepkisi görülmemiş, Papa V. Nikola'nın bazı girişimleri de olumlu bir sonuç vermemişti. Çünkü papanın Osmanlılar aleyhine harekete geçirmek istediği Adalar halkıyla Balkan Yarımadası'ndaki despotluklar ve bu arada Sırp, Eflak, Bosna, Mora ve bir kısım Arnavut kral ve senyörleri, aksine 1454 ilkbaharında, göndermiş oldukları elçiler aracılığıyla İstanbul'un fethinden dolayı Osmanlı hükümdarını kutlamışlardı. Tebriğe gelmiş olan Sırp elçisi, 10 bin duka altın vergiyi, kabul ettiklerini tekrar ettiği gibi, Sakız'daki Ceneviz hâkimi, üç bin, Midilli hâkimi iki bin ve Trabzon imparatoru da iki bin duka altın olan vergilerini takdim etmişlerdi. Böylece Osmanlıların etkin siyasetleri sebebiyle Papa V. Nikola'nın yeni bir Haçlı seferi girişimleri sonuçsuz kalmış, dolayısıyla onun "bütün Hıristiyanları silaha sarılmaya" çağıran 30 Eylül 1453 bildirisi, hemen hemen hiçbir ilgi uyandırmamıştır. Bunun üzerine Papa Nikola, Türklere karşı koyabilmek için Hunyadi Yanoş'la Arnavutluk Prensi İskender Bey'i teşvik edip, kendilerine mümkün olan yardımı sağlamak istiyordu. Batılı devletler, Avrupa'daki kamuoyunu memnun etmek için papaya uyarak Haçlı seferi hazırlama hususunda bir girişimde bulunmak da istediler. Şöyle ki: Alman İmparatoru III. Fredrik yeni bir Haçlı seferi organize etmek amacıyla papadan bir toplantı yapılmasını rica etti. Çıkarı zedelenen Venedik Cumhuriyeti ile Napoli Krallığı, birçok vaatlerle öncülüğe başladılar, hatta bu hususta Roma'da görüşmeler bile yapıldı. Bu sırada Osmanlıların baskısıyla Sırbistan'dan kaçmış olan Yorgi Brankoviç (Vılkoğ-

lu), papanın yanına geldi; Arnavutluk Beyi İskender ile Hunyadi ve Brankoviç arasında görüşmeler başladı. Bununla birlikte Türklere karşı alınması kararlaştırılan önlemlerin hiçbirisi gerçekleştirilemedi. Çünkü Napoli ile Venedik arasında siyasi bir çekişme vardı; hatta bu çekişme, çok geçmeden Arnavutluk konusunda su yüzüne çıkmıştı. Venedik Cumhuriyeti, Napoli Krallığı'nın izlediği siyaseti beğenmediği, hatta kuşkulandığı için Batı bloğuyla ilgisini keserek Osmanlılarla bir ticaret antlaşması yapmıştı (1454). Öte yandan Papa V. Nikola'nın ölümü (24 Mart 1455) üzerine, yerine geçen III. Kalikst (Calixt Alfonso Borjiya) da Osmanlılara karşı Akdeniz hâkimiyetini ele geçirmek için Balkanlar'da hâkimiyet kurmaya çalışan Napoli ve Aragon Kralı V. Alfons ile iş birliği yaparak Osmanlılarla mücadeleye girişmek istiyordu; nitekim Ege Denizi'ne sevk ettiği donanma, bazı adaları geçici olarak işgal etmiş, Türk donanmasına karşı ciddi bir harekete geçemeyerek geri dönmüş, dolayısıyla Türkler aleyhine ayaklandırdığı Adalar halkının felaketine neden olmuştu. Papalık, giriştiği türlü kışkırtmalarla Osmanlılar aleyhine yeni bir Haçlı seferi hazırlamak isterken İstanbul'u fetheden Türkler, Doğu (Ortodoks) Kilisesi'nin imparatorluk dönemindeki haklarını tanımak suretiyle Rumları memnun etmişler, onları, birçok müzakerelere rağmen bir türlü kabule yanaşmadıkları Batı Kilisesi'nin hâkimiyeti altına girmekten kurtararak eskisi gibi kiliselerinin bağımsızlığını güvence altına almışlardı. Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra bilim ve erdemliliği ile tanınmış olan Gennadios'u Rumlara patrik atamış ve patrikhaneye de imparatorlar döneminde olduğu gibi, yetki vermiştir. Osmanlı Devleti'nin bu isabetli siyaseti, bir buçuk yüzyıldan beri kiliselerin birleşmesi için papaya yapılan başvuru kapılarını tamamen kapamış, aynı zamanda Galata'daki Cenevizlilerle Galata halkına da bir fermanla güvence verilmişti. Osmanlı Devleti, bu uygulamalarıyla, Balkanlar'da yönetimi altında bulunan Ortodokslarla Mora, Sırbistan, Eflak ve Güney Arnavutluk'taki Ortodoksları içtenlikle kendi yönetimine bağlamıştır.

Sırbistan ve Mora'nın Fethi

Daha önce görüldüğü üzere, 1439'da Sırpların Macarlara bırakmış oldukları Belgrat Kalesi'nden başka, bütün Sırbistan Türkler tarafından fethedilmiş ve Sırp Despotu Vılkoğlu (Yorgi Brankoviç) da Macaristan'a kaçmıştı. Bundan sonra Macaristan'a akın yapan Türk kuvvetlerinin arka arkaya Erdel Prensi Hunyadi Yanoş'a yenilmeleri, daha sonra da Haçlılar karşısında bozguna uğramaları

üzerine, Segedin Antlaşması imzalanarak Sırbistan'dan alınan yerler geri verilmek zorunda kalınmıştı (1444). Segedin Antlaşması'nın bozulması üzerine yapılan Varna Savaşı sonunda, ülkesini kurtarmış olan Sırp despotu, sonu belirsiz yeni bir maceraya atılmayarak tarafsız kalmış, 1448 yılındaki İkinci Kosova Savaşı'nda da tarafsızlığını korumuş ise de Osmanlıların bu buhranlı döneminde Türklerin elinde bulunan bazı kaleleri de işgal etmişti. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, yeni bir olaya neden olmak istemediği için Sırbistan sorununun çözümünü uygun bir zamana bırakmıştı. Sultan II. Murat'ın ölümü ve İstanbul'un fethinden sonra Brankoviç, Edirne'de bulunan Osmanlı hükümdarına bir elçi heyeti göndererek hem fethi kutlamış, hem de vaktiyle Osmanlılara ait iken işgal ettiği bazı kalelerin anahtarlarını takdim etmişti; bununla birlikte o, papanın teşvikiyle Osmanlılar aleyhine hazırlanmak istenen yeni bir Haçlı seferine katılmak için Macarlarla da görüşmeyi ihmal etmemişti. Osmanlılar, Sırp despotunun kendi aleyhlerine olan Sırp-Macar ilişkilerini casusları vasıtasıyla öğrenip gerekli önlemleri almışlardır. Osmanlı Divanı, Sırp heyetine, kendilerine ait iken Sırplara geçen bu kalelerden başka, yine kendilerinin olan diğer kalelerin anahtarlarını da istemişse de ret cevabı almıştır. Bunun üzerine, 1454 yılı ilkbaharında Sırbistan'a bir sefer yapıldı. Osmanlı harekâtını haber alan Brankoviç, Türklerin, kendi başkenti olan Semendire üzerine yürüyeceklerini düşünerek kaleyi tahkim ettikten ve buraya prenslerden birisini bıraktıktan sonra hazinelerini de Ostroviç (Sivricehisar) Kalesi'ne koyup ailesiyle birlikte Macaristan'a kaçtı. Gerçekten Osmanlı kuvvetlerinden bir kısmı, Semendire, diğeri de Ostroviç üzerine yürüdü ve akıncılar da Sırbistan'ın diğer şehirlerine akınlar yaptılar. Semendire'nin dış siperleri alındı, fakat kalesi alınamadı. Öte yandan Sivricehisar muhafızları, hayatlarına dokunulmamak şartıyla kaleyi teslim ettiler; fakat Semendire'nin alınmasından vazgeçildi. Ordu geri dönerken Hunyadi ve Sırp despotunun Sırbistan'a geçip saldırıda bulunmaları ihtimaliyle Firuz Bey kumandasında 32 bin kişilik bir kuvvet Sırbistan'da bırakıldı. Gerçekten de çok geçmeden Macarlar, Sırbistan'a saldırıya geçtiler. Firuz Bey, giriştiği savaşta yenilgiye uğradığı gibi tutsak da alındı; Macarlar, Vidin-Niş arasındaki Türk topraklarını yağma ve tahrip ettiler. Bu olay üzerine Sultan Mehmet, bizzat yeniden sefere çıkıp Şehirköyü'ne doğru ilerlediği sırada Hunyadi, Macaristan'a dönmüştü; Sırp despotu ise bir anlaşma yap-

mak amacıyla Osmanlılara bir heyet göndermiş olduğu için harekât durdurularak geri dönüldü. Yapılan anlaşma gereğince, "Sırplardan alınmış olan kaleler Osmanlılarda kalacak, ayrıca Sırp despotu, yılda 30 bin filori ile Türk ordusuna gereği kadar asker verecekti." Fâtih Sultan Mehmet'in gerçekleştirdiği bu birinci Sırp seferi sırasında, akıncıların tutsak aldıkları 50 bin kişiden dört bini, İstanbul çevresindeki köylere yerleştirildi. Bununla birlikte Sırp despotuyla yapılan bu antlaşma, Fâtih'i pek memnun etmemişti, bu nedenle kesin sonuç alınması, uygun bir zamana bırakıldı (1454). Sınır Komutanı İsa Bey (Evrenosoğlu)'in 1455 yılında, "Sırbistan istilasının kolay olacağı" hakkında gönderdiği haber üzerine, daha önceki başarısızlığı telafi için sefere çıkıldı. Ordu, Kratova'ya ulaşınca toplanan savaş meclisinde, "Novoberda'nın yeniden fethine" karar verildi. Gümüş madenleriyle ünlü olan bu şehir, uzun bir süre önce, Osmanlılar tarafından fethedilmişse de Segedin Antlaşması'yla Sırplara bırakılmıştı. Kırk gün kuşatılan Novoberda sonunda teslim oldu (Haziran 1455). Bu başarıdan sonra yine madenleriyle ünlü olan Tirbiçe (Manice) de ele geçirildi. Fâtih Sultan Mehmet, seferden dönerken ceddi I. Murat'ın kabrini ziyaret ettikten sonra Selânik üzerinden Edirne'ye geldi.

Osmanlıların kuzeyden gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı Sırbistan'ı koruyabilmek için Tuna kıyısının ve özellikle Belgrat Kalesi'nin elde bulunması gerekli idi. Daha önceki savaşlarda ve II. Murat devrindeki ilk Sırbistan istilasında da bu fikir hâkim olduğundan Belgrat, Ali Bey (Evrenosoğlu) tarafından kuşatıldı; fakat Hunyadi'nin Transilvanya'da kazandığı devamlı başarıları, daha sonra da sınırı geçerek saldırısı üzerine kuşatma kaldırıldı. Bu kez Hunyadi'nin Sırp despotuyla birlikte hareket etmesi, aynı tehlikeli durumu gösteriyordu. Bu nedenle Fâtih, yapacağı seferin başarılı olması için ciddi şekilde hazırlık yapmak gerektiğini biliyordu. Bu nedenle o, kışı Edirne'de geçirdi, Morava Nehri üzerindeki Grasavaç'ta toplar döktürüp bunları Hırsova'ya Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa (Dayı)'ya gönderdi. Fâtih Mehmet, bütün hazırlıklar bittikten sonra ordusunun başında olduğu hâlde, Sofya üzerinden Sırbistan'a girdi; Sırp despotu, Macaristan'a kaçtı. Belgrat önüne gelen ordu, kara yönünden kaleyi kuşattı, Belgrat Kalesi, bir yarımada durumunda Tuna ve Sava nehirlerinin birleştikleri yüksek ve sarp yerde olup, çok iyi tahkim edilmiş, kara tarafından da içi su dolu geniş hendeklerle çevrilmişti. Belgrat, Türk istilasına karşı Orta Avrupa'nın kapısı du-

rumunda olduğu için kuşatma, Orta Avrupa'da dikkatle izleniyordu. Papa, kalenin düşmemesi için çaba gösteriyor ve Hunyadi'ye moral veriyordu. Kuşatma sırasında Rumeli Beylerbeyi Karaca Paşa (Dayı), "Bir kısım kuvvetleriyle Macaristan tarafına geçerek kaleye yardıma gelecek olan Macar kuvvetlerini karşılamayı" önerdi ise de Rumeli akıncıları ile sancak beyleri buna karşı çıktılar. Vidin'de toplanmış olan Osmanlı donanması, Segedin'den gelecek yardımı önlemek amacıyla Belgrat önlerine geldi ise de Hunyadi'nin donanması karşısında yenilgiye uğradı. Kara tarafındaki hendeği dolduran Türk kuvvetleri, şiddetli bir saldırı sonucunda Belgrat'a girdikleri sırada, diğer taraftan da şehre yardıma gelen Hunyadi de şehre girmiş, böylece iki taraf arasında şehirde şiddetli bir çarpışma başlamıştı. Hunyadi, Türk kuvvetlerinin dağınıklığını görünce ansızın saldırıya geçip onları bozmuş, hatta Osmanlı karargâhına kadar ilerlemişti. Bu sırada bir vezir, herhangi bir zarar gelmemesi için "padişahın karargâhı terk etmesini" önerdi ise de Sultan Mehmet, "Düşmandan yüz döndürmek sıngın (bozgunculuk) nişanıdır." sözleriyle bunu reddetmiş, kendine saldıran üç düşman askerini bizzat öldürmüştür. Bunun üzerine cesareti artan askerler ve zamanında yetişen atlı kuvvetler, karşı saldırıya geçip düşmanı karargâhtan çıkarmayı başarmışlardır. Sultan Mehmet, çarpışmalar sırasında kalçasından yaralanmıştı. Onun karargâha saldıran düşmana karşı gösterdiği azim ve direniş, korkunç bir bozgunu önlemiş ve büyük bir Haçlı seferine sebep olabilecek tehlikeyi de ortadan kaldırmıştır. Bu çarpışmalarda oldukça yıpranan düşman kuvvetleri de geri çekilmek zorunda kaldılar. Osmanlı kuvvetleri, bu seferde de pek başarılı olamayıp geri dönmüşlerdir (Temmuz 1456). Kuşatma savaşında Karaca Paşa (Dayı)'nın şehit olması üzerine, Rumeli beylerbeyiliği Mahmut Paşa'ya verildi. Bir rivayete göre, Belgrat kuşatma savaşında 300 top ve 24 bin asker kaybedilmiştir. Çarpışmalarda ağır yaralanan Hunyadi Yanoş, bir süre sonra (11 Ağustos 1456) ölmüştür.

Osmanlı kuvvetlerinin Belgrat'tan çekilmelerinden sonra sıra yeniden Sırbistan'a gelmişti. Yorgi Brankoviç'in ölümünden sonra Sırbistan yönetimini üçüncü oğlu Lazar üstlenmişti. Lazar, kendisine karşı çıkmaları ihtimaliyle kör olan iki kardeşini Sırbistan'dan uzaklaştırmış, ayrıca annesi İren'i de zehirletmişti; o, yine Osmanlılara tabi olarak her yıl 20 bin altın vergiyi kabul etmişti. Fakat Lazar, bir yıl sonra (1458) öldü ve sahip olduğu yerler, eşi Elen ile küçük

yaştaki kızına kaldı. Elen, elinden alınması ihtimalini düşünerek Sırbistan'ı malikâne olarak papaya hediye etti ve kızını da Bosna kralının oğluyla evlendirdi. Lazar'ın ölümü üzerine Sınır Kumandanı Ali Bey (Bir rivayete göre de oğlu Ahmet Bey), verilen emir üzerine, Sırbistan'a girdi. Bu sırada Mahmut Paşa, Ortodoks Sırp beylerini gizlice memleketi papaya hediye eden Elen aleyhine kışkırttı. Böylece onlar, derhâl ayaklandılar ve Mihail Abogoviç'i kendilerine başbuğ yaparak muhalefete başladılar. Bu ayaklanma üzerine Elen, kurnazca davranıp yumuşaklık gösterdi ve hile ile Mihail Abogoviç'i Semendire Kalesi'ne getirttikten sonra onu yakalatıp Macaristan'a gönderdi; böylece isyanı bastırmış oldu. Öte yandan Osmanlı hükümdarı cereyan eden bu olaylar üzerine Sırbistan sorununu kesin olarak çözümlemeye karar verdi. Bu amaçla o, 1458'de Mora seferine giderken Mahmut Paşa'nın emrine bir miktar yeniçeri kuvveti vererek Sırbistan'a gönderdi. Mahmut Paşa, Sırp başkenti Semendire çevresindeki bazı önemli kaleleri aldıktan sonra Semendire'yi kuşattı ve şehrin varoşlarını ele geçirdi ise de kaleyi alamadı, bu nedenle kuşatma kaldırıldı. Daha sonra o, Semendire Çayı ile Belgrat arasındaki Fâtih Sultan Mehmet'in fethetmiş olduğu Güzelcehisar Kalesi'ni tamir ettirip içine muhafızlar yerleştirdi ve sonra da gümüş madenleriyle ünlü olan Ostroviç (Sivricehisar)'i ikinci kez ele geçirdi. Mahmut Paşa, daha sonra demir madenleriyle ünlü Rudnik ve yörelerini de ele geçirdikten sonra daha önce Osmanlıların fethettiği sabaç (Böğürdelen)'ı aldı, bu arada Macaristan'a da bir akın düzenledi. Bu sırada Mora seferinden dönmüş olan Sultan Mehmet, Mahmut Paşa ile buluştu; bu sırada saldırıya geçen Macarlar yenilgiye uğratılmışlardı. Sırbistan sorununu kesin olarak çözümlemeye karar veren padişah, Semendire'nin fethine Mahmut Paşa'yı atadı. Mahmut Paşa, bu sırada isyan eden Prizren'i itaat altına almakla meşguldü. Padişahın buyruğu üzerine Mahmut Paşa, derhâl Semendire'ye yürüyerek şehri kuşatan kuvvetlere katıldı. Direnmeden ümidini kesen Elen, "hazineleriyle bir yere gitmek" şartıyla teslim oldu; daha sonra da diğer kaleler alındı (8 Kasım 1459). Böylece Sırbistan, Osmanlı Devleti'nin bir sancağı olarak "Semendire Sancak Beyliği" adıyla bir akıncı kumandanına verildi. Burası Belgrat'ın fethine kadar Macaristan'a yapılacak akınlar ve kuzeyden gelebilecek tehlikelere karşı iyi bir üs durumuna getirildi.

Mora Seferleri

İstanbul'un fethinden sonra Mora'da durum düzelmişti. İmparator Konstantin'in kardeşleri Dimitrios ve Thomas, İtalya'ya kaçma girişiminde bulunmuşlardı. Çünkü bu sıralarda Paleologlara (Palaiologoslar) karşı eski rakipleri Kantakuzenler muhalefete başlamışlar, hatta onların kışkırtmasıyla Mora'daki Arnavutlar ayaklanarak, yönetimi ele geçirme çabası içine girmişlerdi. Bu durum karşısında Dimitrios ve Thomas, Osmanlılardan yardım istediler ve "kendilerine konan yıllık 12 bin duka altını vergiyi kabul ettiklerini" de bildirdiler. Bunun üzerine Ömer Bey, akıncı kuvvetleriyle Mora'ya yürüyüp bu iki kardeşin muhaliflerini bertaraf etti. Fakat bu kardeşler, bu kez, imparator unvanını almak amacıyla birbirleriyle mücadeleye başladılar. Çünkü Konstantin'in ölümünden sonra Mora ileri gelenleri, iki kardeşten büyüğü olan Dimitrios'u imparator ilan etmek istiyorlardı; fakat çok haris ve zalim olan Thomas, bunu kabul etmedi, bunun üzerine Mora, iki kardeş arasında bölüştürüldü; böylece iki kardeş, birbirlerine karşı düşmanca bir durum almış oldu. Dimitrios'un başkenti Sparta, Thomas'ınki de Patras idi. Mora Arnavutlarından yardım alan bu iki kardeş, birbirleriyle bir süre mücadele etmişler, Osmanlılar da bu duruma seyirci kalmışlardı. Arnavutların Thomas yandaşı olmaları yüzünden ve bazı entrikalar sonucunda, Mora'nın Dimitrios'a ait bir kısım kaleleri, Thomas'ın eline geçti, bu sebeple Dimitrios aile bireyleriyle birlikte Monemvasia Kalesi'ne sığındı, çok geçmeden de Thomas tarafından kuşatıldı. Bunun üzerine Dimitrios, Osmanlı hükümdarına bir elçi göndererek yardım isteğinde bulundu. Esasen Thomas'ın mevcut anlaşmaya uymaması, vergi memuruna karşı alaycı tavır takınması, ayrıca Latinlerle de ittifak yaparak onları yardıma çağırması gibi ortaya çıkan önemli sebepler sonucunda Mora'ya bir sefer düzenlenmesine karar verildi. Fâtih, siyaseti gereği bu kararını gizli tuttu; Mahmut Paşa'yı Macar saldırısından korumak amacıyla Sırbistan'a gönderdi, kendisi de Mora'ya hareket etti (Mayıs 1458). Mora'nın fethi, Osmanlıların İtalya'ya karşı düzenleyecekleri sefer için gerekli idi. Çünkü Balkanlar'da hâkim olup bir Akdeniz imparatorluğu kurmak isteyen Napoli ve Aragon Kralı V. Alfons, ileride görüleceği üzere, Osmanlılarla mücadele etmekte olan Arnavutluk Prensi İskender Bey'i kendisine tabi olmaya razı ettikten başka, Mora Despotu Dimitrios ile de Mora'ya hâkim olacak şekilde bir antlaşma imzalamış (5 Şubat 1451), böylece onu Türklere karşı koruması altına almıştı. Esasen V. Alfons, Türklerle

mücadele için Arnavutluk ve Mora'yı kendisine üs yapmak niyetinde idi; fakat Osmanlılar, daha önce davranarak ona, planını uygulama olanağı vermediler. Tesalya'ya giren Osmanlı kuvvetleri, Korint'e doğru ilerleyerek yol üzerindeki Filke Kalesi'ni aldı. Sarp bir yerde bulunan, müstahkem ve üç kat surlarla çevrilmiş olan Korint şehir ve kalesi, Anadolu kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Padişah, buranın fethini beklemeden Mora'ya yürüyüp birçok şehir ve kale ele geçirdi ve buralara muhafızlar yerleştirdi. Fâtih, dört ay sonra Korint'e döndüğü zaman henüz kale alınamamıştı. Osmanlı hükümdarı, Mora'nın anahtarı durumunda olan Korint'in fethinin Mora'nın alınmasını kolaylaştıracağını bildiği için bu kaleyi kesinlikle fethetmek istiyordu; fakat yapılan saldırılarda çok kayıp veriliyordu. Yapılan müzakereler sonunda kalenin açlığa mahkûm edilmek suretiyle fethi kararlaştırıldı. Bir süre sonra açlıktan son derece sıkıntıya düşmüş olan kale halkı, Despot Dimitrios'un gönderdiği Elçi Mateos Asanes aracılığıyla teslim oldu ve çok geçmeden de Mora despotları ile Osmanlılar arasında bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma gereğince, Korintliler, mallarını ellerinde tutacaklar, Osmanlıların Mora'da fethettikleri şehir ve kaleler, doğrudan doğruya Osmanlı yönetiminde kalacak, Mora'nın diğer şehir ve kaleleri, Dimitrios ile Thomas'ın yönetimlerinde kalacak ve onlar her yıl, üçer bin altın vergi vereceklerdir. Osmanlı hükümdarı, dışarıdan saldırı olduğu takdirde, despotları savunmayı üzerine alacaktır. Böylece Mora Kalesi'nin Venediklilere ait yerleri dışında, üçte biri olan Ahaiya (Patras ve Korint ile birlikte Kuzey Mora) tamamen, diğer kısımları da vergi ile Türk hâkimiyeti altına girmek suretiyle Osmanlılara geçmiş oldu. Türk yönetimine alınmış olan Kuzey Mora sancak beyliğine akıncı kumandanlarından Ömer Bey atanmıştır (Temmuz 1458). Bu sefer sırasında dukalıkla yönetilmekte olan Atina şehri de Türk yönetimine alındı. Bununla birlikte Thomas, ant içerek imzaladığı barıştan üç ay sonra özellikle Mora'daki Arnavutlardan destek sağlayıp barışı bozduktan sonra kardeşi Dimitrios ve Osmanlılarla yeniden mücadeleye girişti. Bunun üzerine Ömer Bey, azledilip yerine Hamza Bey atandı. Thomas'a karşı başarılı olamayan Dimitrios, Mateos Asanes'i göndererek Osmanlılardan yardım istedi. Kendisine yardım yapılmasına rağmen yine de başarılı olamadı ve yeniden yardım istedi. Öte yandan Thomas da Milano Dukalığı'ndan sağladığı yardımcı kuvvetlerle saldırıya geçip, Türk yönetimindeki Ahaiya kalelerini ku-

şatmaya girişti ise de başarılı olamadı. Bu arada Dimitrios ve Thomas, birbirleriyle nasıl anlamsız mücadelelerde bulunduklarını ve ne kadar zarara uğradıklarını anlamışlardı. Nihayet iki kardeş, Sparta metropolitinin aracılığıyla barıştılar ve ant içerek ittifak yaptılar. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Mora sancak beyinin başarısızlığı nedeniyle buraya Zağanos Paşa'yı gönderdi. Bu sırada Kalamata'yı kuşatmakta olan Thomas, olumlu bir sonuç alamayacağı düşüncesiyle tabi olduğu Osmanlı Devleti'ne başvurarak anlaşma isteğinde bulundu. Fâtih Sultan Mehmet, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın takındığı olumsuz tavır sebebiyle ona karşı hazırlık yapmak amacıyla Thomas ile hafif şartlar içeren bir antlaşma yaptı. Buna göre Thomas işgal ettiği Türklere ait kaleleri geri verdikten ve yıllık ödediği vergiden başka, savaş tazminatı olarak da on bin altını peşin olarak ödemeyi kabul etmiştir. Bununla birlikte o, savaş tazminatını vermedi. Bunun üzerine Fâtih, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a karşı düzenleyeceği seferi bir yıl sonraya bıraktı. Çok geçmeden sultan, bizzat Mora'ya yürüdü. Fâtih, doğrudan doğruya Thomas'ın üzerine gitmeyip birdenbire Sparta'ya yöneldi. Dimitrios, teslim önerisini kabul ile Osmanlı ordusuna gelerek şehri teslim etti; bu arada da Kasteriçe, Avarin ve Arkadya birer birer ele geçirildi. Öte yandan direnişi sürdüren Thomas, Matina Kalesi'ne çekildi, fakat bütün şehirlerini kaybetmişti. Sonunda aile bireyleriyle birlikte Pilus Limanı'ndan, önce Ayamadra Adası'na Arta despotunun yanına, oradan da Roma'ya Papa II. Pi (Pius)'nin yanına gitti. Ele geçirilen kalelerden gerekli olanlar tamir ettirilerek içine muhafızlar konmuş, diğerleri yıktırılmıştır. Mora halkından bir kısmı, Istanbul'a gönderilerek yerleştirilmiş ve yerlerine de Türk göçmenleri gönderilmiştir (1460). Teslim olup padişahın yanına gelen Despot Dimitrios, ikametine tahsis edilen Enez şehrine gönderildi ve kendisine oradaki tuz madenlerinin gelirinden yıllık 60 bin akça maaş bağlandı. Roma'ya giden Thomas ise Bizans imparatorluk tacını, Fransa Kralı VIII. Şarl (Charles)'a sattı. Öte yandan Mora sancak beyliğine yeniden atanan Ömer Bey'in bir bahane ile Venediklilere ait Koron ve Modon şehirlerine saldırması sonucunda, Venediklilerle Osmanlıların arası açılmıştı. İleride görüleceği üzere, zaten Osmanlılar aleyhine Papalık, Arnavutluk, Macar devletleri ve Venedik Cumhuriyeti arasında gizli bir ittifak yapılmıştı; Ömer Bey'in bu hareketi, bu ittifakın su yüzüne çıkmasına sebep oldu. Bu ittifakı haber alan Osman-

lı hükûmeti, yapılacak saldırının gün ve yerini bilmiyordu. Bir süre sonra ilk olarak Venedikliler, saldırıya geçtiler. Bu saldırıdan üç, dört ay sonra (Ağustos 1463) Macarlar da Bosna'ya hücum ettiler. Korint Geçidi'nin Venedikliler tarafından kapatılarak Mora ile ilişkinin kesilmemesi için Mahmut Paşa süratle oraya gönderildi. Amiral Loredano kumandasındaki 35 kadırga ve 12 büyük gemiden oluşan Venedik donanması, Mora'ya gelip körfeze girerek kıyıda demirledi ve Korint Geçidi'ni işgal etti. Venedikliler, kuzeyden gelecek olan Osmanlı kuvvetlerine karşı buraya bir sur yapmaya başladılar, ayrıca Ömer Bey'i Korint şehrinde kuşattılar; bu arada Mora halkını isyana teşvik ederek Sparta, Epidamnos, Arkadya, Atina ve diğer şehirlerin halkını ayaklandırdılar, fakat Korint, bu isyana katılmadı. Öte yandan Ömer Bey, Venediklilerin saldırısını İstanbul'a bildirmekle beraber saflarına çektiği bazı Arnavutlarla birlikte Korint'te direnmekte idi. Mora'nın durumunu haber alan Fâtih, Eylül 1463 sonlarında, Mora'ya süratle Mahmut Paşa'yı gönderdi. Zamanında yetişen Mahmut Paşa, içeriden Ömer Bey'in, dışarıdan da kendisinin baskı ve saldırıları karşısında Venedikliler bozuldular ve gemilerine kaçarken birçokları denizde boğuldu. İsyan eden Moralılar, yeniden itaat altına alındığı gibi, Venediklilere ait Argos şehri de ele geçirilerek halkı, İstanbul'a nakledilip Samatya'da Sulumanastır'a yerleştirildi ve Argos Kalesi'ne de askerî birlikler kondu; bu arada Venediklilere ait Modon tahrip edildi (1463). Buna rağmen Venedikliler, çeşitli cephelerden giriştikleri saldırılarla Türkleri şaşırtmak istiyorlardı. Nitekim onlar, 40 gemi ile Mora'nın Ahaiya bölümüne saldırı ile buranın başkenti Patras'ı kuşattılar (1463) ve Moralılardan bir kısmını Türklere karşı ayaklandırdılar. Fakat son derecede temkinli hareket eden Ömer Bey, çok az bir kuvvetle düşmanı pusuya düşürerek perişan etmeyi başardı.

Fâtih'in Denizcilik Siyaseti

Ege Denizi kıyılarıyla iki önemli konumdaki boğaza sahip olan, özellikle Balkanlar'ı yönetimi altına alan Osmanlı Devleti'nin güçlü bir donanmaya sahip olması zorunlu idi. Kuvvetli bir donanmanın bulunmamasının acı ve ciddi sonuçları, II. Murat devrinde, özellikle Varna Savaşı'ndan önceki günlerde görülmüştü. Ege kıyılarındaki adaları hâkimiyeti altına almış olan Osmanlı Devleti'nin kuvvetli bir donanma ile Doğu Akdeniz'deki durumunu, rakip devletlere karşı koruması ve dolayısıyla savunabilmesi gerekli idi. Bu nedenlerle denizciliğe daha çok önem verilmesi gerekiyordu. Bu bakımlardan

Fâtih Sultan Mehmet, Gelibolu, İzmit, Gemlik, İstanbul ve diğer uygun kıyılarda donanma inşasına ve iyi gemici yetiştirilmesine özen gösteriyordu. İlk tersane olan İstanbul'da İmparator Jülyen (Julianos) tarafından yaptırılmış bulunan Kadırga Limanı'nda gemi inşasına başlandı. Rivayete göre Sultan Mehmet, eski devirlerde, denizcilikte başarılı olan devletlerin tarihlerini araştırıp bu eserlerden yapacağı donanma hakkında fikir edinmiştir. Osmanlı donanmasının merkezi Gelibolu idi. Fâtih Sultan Mehmet'in ilk zamanlarında Hamza Bey'in yerine donanma komutanı olan Yunus Bey (Has), 80 gemi ile, Osmanlı kıyılarına saldıran korsanları limanlarına kabul eden Naksos (Nakşe) Adası'na karşı harekâta girişmişse de fırtına sebebiyle başarı sağlayamamıştı. Daha sonra Yunus Bey, İmroz, Semadirek ve Taşoz adalarını fethetmişti. Ayrıca Trabzon üzerine de donanma sevk edildikten başka Limni, Midilli ve diğer adalar da fethedilmişti. Böylece Osmanlılar, yakın denizlerde düşmanlarla mücadele edebilecek bir düzeye ulaşmışlardı. Kaptan Yunus Bey (Has)'den sonra İsmail Bey (Hadım), Zağanos Paşa ve Yakup Bey, Gelibolu sancak beyliği görevleri yanında donanma komutanı da olmuşlardı. Hatta veziriazamlıktan azledilen Mahmut Paşa, Gelibolu sancak beyi ve donanma komutanı olmuş, Midilli Adası'nın fethi sırasında bu görevde iken 200 gemi ile Midilli'ye gönderilmişti. Gedik Ahmet Paşa da Fâtih Sultan Mehmet'in son yıllarında, Gelibolu sancak beyi ve donanma komutanı iken İyonya adalarını fethettikten sonra da Güney İtalya'ya bir çıkarma yapmıştı. Denizcilikte Osmanlıların en büyük rakibi Venedikliler idi. Osmanlı gemiciliği, henüz onların düzeyinde olmadığı için gerek Venedik, gerekse Papalık donanmalarıyla ciddi bir deniz savaşından kaçınılmış, daima dikkatli hareket edilmiştir. Bununla birlikte Osmanlılarla Venedikliler ve müttefikleri arasında 16 yıl sürmüş olan mücadele, Türk gemicilerinin iyi yetişmelerinde büyük etken olmuştur. Gerçekten Venedikliler, Akdeniz'in en ünlü ve usta gemicileri idiler. Osmanlılarla savaştıkları sıralarda, donanmalarıyla Çanakkale Boğazı'nı geçerek birkaç kez Gelibolu'ya saldırmışlardı. Bunu daima göz önünde tutan Osmanlılar, bir yandan donanmalarını çoğaltmaya çalışırlarken, öte yandan da Gelibolu Sancak beyi ve Kaptan Yakup Bey'in önderliğinde Çanakkale Boğazı'nı tahkim ediyorlardı. Bu amaçla Çanakkale Boğazı'nın iki tarafına Kilidülbahr ve Sultaniye adlarında iki kale yapılmıştı (1463-64). Bu kalelere muhafızlar ve büyük çapta toplar konmuş, böylece Marmara

ve dolayısıyla İstanbul koruma altına alınmıştı. Boğazlar'ın böylece tahkimi, daha sonra Haçlılarla yapılan deniz savaşları sırasında çok yararlı olmuş ve Osmanlı donanmasından daha güçlü olan müttefik donanmasının Boğazlar'a girmesi önlenmişti.Gemi inşaat tezgâhları yalnız Gelibolu'da değildi; çünkü burada yapılacak gemilerin büyük ve güçlü bir donanma oluşturacak kadar çok sayıda olamayacağı doğal idi. Bu nedenle Ege, Marmara, Akdeniz ve Karadeniz'de daha önce donanmaları olan Anadolu beyliklerinin gemi inşaat tezgâhlarından da faydalanıyorlardı. Böylece Anadolu beyliklerinin tersanelerinden başka, gemicilerinden de istifade eden Osmanlı Devleti, daha sonra Kemal Reis, Barbaros, Turgut vs. gibi Akdeniz'de Türk deniz leventlerini de yavaş yavaş hizmete almak suretiyle muazzam bir donanmaya sahip olarak Akdeniz hâkimiyetini ele geçirmişlerdir. Böylece çok güçlü bir düzeye ulaşan Osmanlı donanması, Türk kıyılarına yakın olan adaları Osmanlı kontrolüne almıştı. Daha sonra bu adalardan bir kısmı, ya savaş ya da barışla ele geçirilmiştir. Böylece Osmanlı hâkimiyetine alınan bu adalar, yönetimlerinde bağımsız kalarak yılda belirli bir vergi veriyorlardı; bunlar, aynı zamanda Türk kıyılarına yöneltilecek saldırıları da önleyeceklerdi. Bu adaların herhangi bir nedenle ilhakı kolay olmamıştır; çünkü Türklerin bu fetih hareketlerine Papalık, Venedikliler ve Napoli Krallığı, güçlü donanmalarıyla engel olmuşlar, hatta bazı adaları da geri almışlardır; Osmanlılar ise bu adaları geri almak amacıyla yeniden donanma sevk etmiş, böylece sık sık el değiştiren bu adalar, sonunda kesin olarak Osmanlı yönetimine alınmıştır.

Bazı Ege Adalarının Fethi

Sırbistan seferinden sonra Enez, İmroz ve Semadirek hâkimi olan Cenevizli Doryos (Dorios, Dorya) ile Osmanlı yönetimine bağlı olan yengesi arasında çıkan anlaşmazlık üzerine kadın, Osmanlılara başvurarak şikâyette bulunmuştu. Adalar ve Enez Limanı daha önce, doğrudan doğruya Bizanslılara ait idi. Ünlü Cenevizli bir aileye mensup olan asilzade Nikola Gateluzio, burasını korsanlardan (Katalanlar) kurtarmıştı. İmparator Yuannis Paleolog (Ioannes Palaiologos), kız kardeşiyle evlenen bu asilzadeye Enez ile Midilli'yi çeyiz olarak vermişti. Yukarıda söz konusu edilen Doryos da bu Cenevizli ailedendi. Enez prensi, Osmanlıların Rumeli'ye yerleşmeye başladıkları sıralarda, Osmanlılara vergi vermeyi kabul etmişti. Osmanlı-Ceneviz ilişkilerinin özellikle o sıralarda çok iyi olması sebebiyle, Enez önlerine kadar gelen Türk kuvvetleri, burayı alamamış-

lardı. Doryos, Enez Hâkimi Palamidis'in küçük oğlu olup, babasının ölümünden sonra vasiyeti gereğince Enez, kendisi ile kardeşinin eşi ve oğlu tarafından birlikte yönetilecekti. Fakat Doryos, böyle yapmayarak yengesi ile çocuğunu yönetimden uzaklaştırdı. Bunun üzerine kadın, onu Osmanlılara şikâyet etti. Gerek bu kadının başvurusu, gerekse Enez hâkiminin devletle yapmış olduğu antlaşmaya aykırı olarak yalnız Türklere verilmesi gereken tuzun bir kısmını, Enez Limanı'na gelen yabancı gemilere satması, ayrıca Enez halkının İpsala ve Ferecik'teki Türklerin köle ve cariyelerini kaçırarak satmaları sebepleriyle Enez'in alınması kararlaştırıldı. Fâtih Sultan Mehmet, âdeti gereğince, yapılacak harekâtı gizli tutmuş ve Edirne'ye davet ettiği Yunus Bey (Has)'e bu hususta bizzat gizli bir talimat vermiş idi. Kaptan Yunus Bey (Has), 10 kadırga ile denizden, Edirne'de bulunan sultan da karadan harekete geçip, Enez'i ansızın kuşattılar. Çok geçmeden baskıya dayanamayan Enez teslim oldu (Ocak 1456). Daha önce Semadirek Adası'na kaçmış olan Doryos, İmroz da fethedildikten sonra yakalanıp Edirne'ye getirildi ve sultana itaatini arz etti. Fakat Doryos'a önce, İmroz, Taşoz ve Semadirek adalarının yönetimleri verilerek gönderildi, fakat sonra bundan vazgeçilerek Zihne kendisine dirlik olarak verildi. Fakat Doryos, Zihne'ye giderken yolda muhafızlarını öldürdükten sonra Midilli Adası'na, oradan da Avrupa'ya kaçtı. İmroz Adası'nın yönetimi, ünlü tarihçi Kritovulos'a verildi. Daha sonra yine aynı aileye ait olan Taşoz Adası da fethedildi (Şubat 1456).

Enez, İmroz ve Taşoz'un alınmalarından sonra 1456 yılında, Limni halkı ile Midilli Prensi Nikola Gateluzio ve kardeşi Limni prensi arasında anlaşmazlık çıktı. Ada halkının, Osmanlı Devleti'nden bu prensin yerine bir Türk beyinin gönderilmesini istemeleri üzerine, esasen Osmanlıların himayesinde bulunan Limni Adası'na, eski Gelibolu sancak beyi ve kaptanı olan Hamza Bey gönderildi. Böylece Taşoz, İmroz ve Semadirek'ten sonra Limni de Osmanlı yönetimine alınmış oldu (Mayıs 1456). Bu ada, Venedik'le devam eden uzun savaş yıllarında (1467) İmroz Adası'yla birlikte Venedikliler tarafından işgal edildi ve 1479 yılına kadar onların elinde kaldı ise de barıştan sonra Osmanlılara geri verildi. Midilli Adası'na gelince, bu ada, Limni Adası'yla birlikte Gateluzio ailesinin elinde idi. Bu aile, daha sonra Limni, İmroz ve Taşoz adalarını da ele geçirerek buralarda prenslik kurmuştu. Fâtih Sultan Mehmet devrinde ise Midilli ve

Limni'yi aynı aileden iki kardeş yönetmekte idi. Esasen bu iki kardeş, Sultan II. Murat zamanında, Süleyman Bey (Baltaoğlu)'in baskısıyla yılda dört bin altın vergi vermeyi kabul etmişlerdi. 1455 (veya 1459) yılında, ağabeyi Dominiko'yu öldürüp yönetimi eline alan Gateluzio, bir yandan Osmanlılara bağlı görünüyor, öte yandan da Latinlerle gizlice haberleşiyor ve onların donanmasının yardımına güvenerek vergi ödemeyi ihmal ediyordu; o, ayrıca Akdeniz'de Osmanlı kıyılarını tahrip ederek Midilli'ye sığınan Katalan korsanlarından da hisse alıyordu. Bütün bunlardan daha önemlisi, papanın Doğu Akdeniz adalarına hâkim olmak için gönderdiği donanma, Midilli'ye gelip, onunla Osmanlılar aleyhine bir ittifak bile yapmış idi; bu nedenle bir miktar Latin askeri adayı korumak için burada bırakılmıştı. Böylece Midilli prensinin Latin askerlerini kabul etmesi ve papa ile ittifakı yapması üzerine, Gelibolu Sancak Beyi ve Donanma Komutanı İsmail Bey (Hadım), 150 parçadan oluşan bir donanma ile derhâl adaya sevk edildi. Bunun üzerine Papalık donanması, Sakız'a çekildi. İsmail Bey, adaya çıkarak başkent Midilli'yi kuşattıysa da başarılı olamadı. Osmanlı donanmasının geri dönmesi üzerine Papalık donanması, yeniden adaya geldiyse de Midilli halkı, Türk donanmasından kaçarak kendilerini savunmamaları sebebiyle, onlara pek hoş davranmadı. Çok geçmeden ada halkı Türklere karşı gelmenin iyi sonuç vermeyeceğini bildikleri için Osmanlı hükümdarına bir elçi heyeti gönderip "affedilmelerini" istemişlerdir. Bunun üzerine istekleri kabul edilerek eski antlaşma yenilenmiş, Osmanlı siyaseti gereğince, Midilli sorununun çözümü uygun bir zamana bırakılmıştı. Nihayet 1462 yılında Midilli sorununun kesin olarak çözümü kararlaştırıldı. Bu sırada Edirne'de bulunan Sultan Mehmet, çağırdığı kaptan paşalarla adanın fethini görüştükten sonra "200 gemilik bir donanmanın hazırlanmasını"nı emretti. Mahmut Paşa, hazırlanan donanma ile Midilli üzerine yürüdü (1462) ve adanın merkezi Midilli önlerinde karaya asker çıkararak şehri kuşattı. Âdet olduğu üzere, savaştan önce "şehir ve kalenin teslim edilmesi" önerildi; fakat ret cevabının alınması üzerine savaş başladı. Öte yandan Bursa üzerinden harekete geçen sultan, adanın karşısındaki Edremit Körfezi'ne, oradan da Ayvalık'ın güneyindeki Ayazmend (Altınova)'e geldi. Sultan Mehmet, kuşatma savaşının şiddetle sürdüğü bir sırada, bir savaş gemisiyle adaya geçti, durumu inceledikten sonra yeniden Ayazmend'e döndü. Çok geçmeden Midilli halkı, ada prensiyle birlikte

teslim olduktan sonra adanın diğer şehir ve kaleleri de aynı şekilde teslim oldular (1462). Bu arada Mahmut Paşa, ada yönetimini düzenlemekle görevlendirildi. Üç bölüme ayrılan halkın bir kısmı, yerleştirilmek üzere, İstanbul'a gönderildi; papanın amirali tarafından yerleştirilen korsanlar ise öldürüldü. Teslim olan Midilli, Prens Gateluzio ailesi, yakınlarıyla birlikte İstanbul'a gönderildi. Kaleye 200 yeniçeri ile 300 azap muhafız olarak yerleştirildi. Midilli, iki yıl sonra (Nisan 1464) Venediklilerle başlayan savaşın ilk evresinde, Venedik donanması tarafından bir buçuk ay kuşatılmıştı; bunun üzerine, Mora seferinde bulunan Mahmut Paşa'ya "kuvvetleriyle birlikte adaya gitmesi" emredildi. Mahmut Paşa, 110 gemi ile Gelibolu'dan hareket etti; o, Bozcaada'da Türk donanmasını izleyen iki Venedik gemisini yakaladı, fakat diğer ikisi kaçarak "Türk donanmasının gelmekte olduğu" haberini amiraline bildirdi. Bunun üzerine telaşa kapılan amiral, Türk donanmasının ada önlerine gelmeden önce, ada kuşatması sırasında kendisine yardım etmiş olan bazı Rumlarla birlikte Ağrıboz (Eğriboz, Negroponte) Adası'na kaçtı. Bunun üzerine Ağrıboz Adası'nın fethine sıra gelmişti. Bu sırada, Osmanlılarla Venedikliler arasındaki savaş, yedi yıldan beri sürüp gidiyordu. Osmanlıların Bosna üzerinden akıncılarla Venedik'e karşı yaptıkları saldırı ve Mora'daki başarılarına karşı Venedikliler de denizlerde karşı harekâtta bulunuyorlardı. Bu savaş, iki devlet dışına da taşma eğilimi göstermek üzere idi; Orta Yunanistan ile Mora'nın yeniden tehlikeli bir duruma düşmemesi için Venediklilerin bu savaşta kendilerine üs yaptıkları Ağrıboz Adası'nın alınması zorunlu idi. Bununla birlikte Yunanistan'ın Tesalya ile orta kısmına sahip olan, daha sonra da Mora'yı ele geçiren Osmanlıların Tesalya ile Doğu Yunanistan'a çok yakın bulunan Ağrıboz Adası'nı almaları, bir bakıma gerekli idi. Ada halkı veya buraya gelen korsan gemileri, bazen Atina kıyılarına geçip soygunculuk yapıyorlar ve adanın batı kıyısına kurdukları köprü ile karşı tarafa da geçiyorlardı. Ayrıca onlar, Osmanlı ülkelerine saldırıp ele geçirdikleri mal ve tutsakları, üsleri olan bu adaya getirmekte idiler. Nitekim tahrip ettikleri Enez'den aldıkları ve yağmaladıkları malları, yine buraya getirmişlerdi. Venediklilerle sürüp gitmekte olan savaşın karalardan daha çok denizlerdeki zaferlerle çözümlenebileceği anlaşılıyordu. Venedik donanmasının Enez'e saldırısına karşılık vermek amacıyla onlara ağır bir darbe vurulması gerekiyordu. Ağrıboz'a bir sefer yapılacağı gizli tutularak "Rodos Adası'na yürüneceği"

haberi özellikle etrafa yayıldı, hatta o yöne bazı gemiler bile gönderildi. Gelibolu sancak beyi ve Donanma Komutanı Mahmut Paşa, donanmayla denizden, padişah da kara yoluyla Ağrıboz'un fethi için harekete geçtiler (1470). Gemi sayısı 300 kadar olup, 100 tanesi kadırga, 100'ü nakliye ve silah gemisi idi. Bu arada yol üzerindeki Şira Adası geçici olarak fethedildi. Esasen bu ada, kesin olarak Barbaros Hayrettin Paşa tarafından fethedilmiştir (1537). Öte yandan Venedik Amirali Nikola Kanalis, Türk donanmasının hareketini haber alınca Yunan Adaları Prensi Loredano'yu 10 kadırgayla sevk etti ve "Türk donanması 60'tan fazla değilse, derhâl saldırmasını, arkadan da kendisinin geleceğini, eğer donanmanın sayısı 60'tan fazla ise savaşmamasını" emretti. Loredano, Türk gemilerinin çokluğunu görünce geri döndü; o, Türk gemileri tarafından izlendi ise de ancak gece karanlığından istifade ile kaçabildi. Mahmut Paşa, adanın batısındaki Halkis önlerinde demirleyerek karaya asker çıkarıp şehri kuşattı; öte yandan karadan hareket eden Fâtih Sultan Mehmet, Tesalya ve İstefe'den geçerek adanın karşısındaki kıyıya geldi; derhâl ada ile kara arasına gemilerden oluşan bir köprü kurularak padişahın beraberindeki askerlerden bir kısmı adaya sevk edildi. Bu sırada Nikola Kanalis, 35 kadırga ve diğer gemilerle Salamin Adası'nda, Girit'ten gelecek yardımcı kuvvetleri bekliyordu. O, bir ara, 80 parça gemi ile adanın kara ile en dar yeri arasına kurulan köprüyü tahrip girişiminde bulundu ise de köprünün iki tarafına yerleştirilen toplarla yaptığı saldırısı geri püskürtüldü. Türk ordusunun baskısı karşısında kaledeki Venedik askerlerinin moralleri iyice bozulmuş, bu nedenle komutanları, din, kilise, eş ve çocuklarından, yağma ve saldırı ile düşmanın amansız oluşundan ve tutsak hayatından söz ederek onları azimle savunma yapmaya teşvik ediyordu. Kuşatma sırasında kaleye dört saldırı yapıldı, fakat başarı sağlanamadı ve çok zayiat verildi; öyle ki ilk üç saldırıda 20 bin kişi şehit olmuş ve 30 kadırga da batmıştı. Osmanlı hükümdarı, birtakım vaatlerle Kale Topçu Kumandanı Thomaso ile anlaştı ise de bunun haber alınması üzerine Thomaso, Kale Kumandanı Erico tarafından boğduruldu. Dördüncü saldırıda ise 15 bin kişi şehit verildi. Ada ile kara arasındaki köprüyü tahribi başaramayan Nikola Kanalis, geri çekilerek Osmanlı gemilerinin arka tarafında, açığa demirleyip, hâlâ gelecek yardımı bekliyordu. O, Osmanlıların kaleye yapacakları yeni bir saldırıyı gözetlemekte idi. Çünkü o, bu saldırı sırasında, karadaki kuvvetleri arkadan

vurmayı planlamıştı. Onun bu planı, casuslar vasıtasıyla tespit edilince derhâl hileye başvurularak "kaleye saldırı günü" orduda ilan edildi, ayrıca tutsaklardan birisinin, göz yumularak kaçıp düşmana sığınması sağlandı. Venedik amirali, bu tutsağı sorguya çekip, kaleye saldırı gününü öğrendi ve ona göre hazırlığa başladı; hâlbuki Osmanlı kuvvetleri, ilan edilen hücum gününden önce, beşinci kez gerçekleştirdiği ani ve şiddetli bir saldırı sonunda kaleyi fethetti (12 Temmuz 1470). Daha sonra Halkis'in karşısındaki Kızılhisar Burgusu Hisarı ile diğer yerler de fethedilip adaya tamamen hâkim olundu. 264 yıl Venedik yönetiminde kalmış olan adanın fethinden sonra Venediklilere yardımcı donanma gelmişse de bunlar, kaledeki Türk bayrağını görünce geri dönmek zorunda kalmışlardır. Ağrıboz Adası'nın Türkler tarafından fethi, Avrupa'da büyük yankı ve üzüntü yaratmıştır. Bu sıralarda, Venediklilerle aralarında büyük bir siyasi çekişme bulunan Napoli Kralı Ferdinand, içten ilişkilerde bulunduğu Osmanlı hükümdarı "Ağrıboz Adası'nın Venediklilerden alındığı" haberini kendisine bildirince çok üzülmüş ve Sultan Mehmet'e gönderdiği cevapta "Venediklilerle birlikte Türklere karşı savaşacağını" bildirmiştir (4 Eylül 1470). Gerçekten o, daha sonra Osmanlılara karşı düzenlenen Haçlı seferine katılmıştır.

Çanakkale Boğazı'nın yakınında ve Anadolu kıyısı karşısında bulunan Bozcaada (Tenedos), Bizanslılar döneminde bayındır idi. Adanın imparator tarafından önce Cenevizlilere, sonra da Venediklilere satılması, bu iki rakip cumhuriyet arasında savaşa neden olmuş, sonunda iki taraf arasında yapılan anlaşma gereğince, adadaki kale, tamamen yıkılmış, böylece bayındır olan adanın halkı dağılmış ve burası korsanların barınağı hâline gelmişti. Fâtih Sultan Mehmet'in son yıllarında, Boğaz'ın girişinde bulunan bu adanın, önemi göz önüne alınarak tahkim edilmesi ve dolayısıyla bir kale yapılması kararlaştırılmıştır; ayrıca "adaya gelip yerleşmek isteyen kimselerin tekâlif-i divaniyye vergilerinden muaf olacakları" ilan edilmiş, bu sebeple ada, kısa sürede canlandırılmıştı. Daha sonra Sisam Adası'nın imarına başlandı. Sisam Adası, İstanbul'un fethinden sonra aynı yılda fethedilmişti. Bununla birlikte ada halkı, korsanların devamlı saldırıları yüzünden adayı terk ettikleri için ada adeta boşalmış gibiydi; Fâtih Sultan Mehmet, "buranın da imarını ve isteyenlerin adaya yerleşmelerini" emretti, bununla birlikte yerleşme çok ağır oluyordu. Çünkü bu ada, Bozcaada gibi donanma merkezi Gelibolu'ya yakın

olmadığından tam anlamıyla güvenli bir konumda değildi. Fakat Türk donanmasının güçlü bir duruma gelmesi üzerine Sisam imar edildi. Ada, 1550 yılında malikâne olarak Ali Paşa (Kılıç)'ya verildi. Ali Paşa, Adalar Denizi kıyıları ile diğer adalardan buraya pek çok insan getirtmişti. Daha sonra Sisam, Kaptanpaşalığa tabi adalardan biri hâline getirilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmet'in son zamanlarında Güney İtalya'ya yapılan çıkarmadan önce, Yunan Denizi'ndeki Epir Despotu Leonardo Tocco tarafından yönetilen ve Osmanlılara vergi veren Zanta, Kefalonya ve Ayamavra (Santa Maria) adaları fethedilmiştir. Şöyle ki: Leonardo, Osmanlı-Venedik Savaşı'nda Venediklilerin yanında yer almış, sonra Osmanlıların düşmanı olan Napoli Kralı Ferdinand'la arası açılmıştı. 1479 yılında Gedik Ahmet Paşa kumandasında Güney İtalya'nın fethi amacıyla sevk edilen donanma, Türk istila yolu üzerindeki düşmanca durum almış olan bu adaları fethetti. Kefalonya Adası, II. Bayezid zamanında (1498), Osmanlı-Venedik Savaşı'nda, eski sahibi Leonardo'nun kardeşi Antonio tarafından işgal edilmişti, fakat Venedikliler, sonradan buraya dört kadırga gönderip adayı Antonio'dan alarak antlaşma gereğince, Osmanlılara bıraktılar. 1499 yılında yeniden başlayan savaşta Venedikliler, Ayamavra ve Kefalonya adalarını işgal ettiler. 1502 yılında imzalanan antlaşma gereğince de yalnız Ayamavra'yı Osmanlılara geri vermişlerdir.

Osmanlı Deniz Harekâtı Sürüyor

Osmanlı Devleti, Ege kıyılarını fethettikten sonra burada yalnız Foça tuz madenleri Cenevizlilerin elinde kalmıştı. Bu kıyılara yakın olan İmroz, Semadirek, Limni, Midilli, Sakız, Sisam ve Taşoz gibi belli başlı adalar, Cenevizlilere tabi ailelerin yönetimlerinde idi. Muğla ilinin batısındaki İstanköy ve diğer bazı adalarla, aynı ilin güney kıyısındaki Bodrum ilçe ve limanı da Rodos Şövalyelerine aitti. Türk korsanları, ara sıra bazı adalara saldırıp kıyıları düşman yağmalarına karşı koruyorlarsa da bu yeterli olmuyordu. Osmanlı donanması, henüz Akdeniz'de üstün durumda olmayıp, buna karşı Venedik, Ceneviz, Napoli ve Papalık donanmalarıyla adaların donanmaları, sayı ve denizcilik bakımından daha üstün durumda idiler; bu nedenle Osmanlı Devleti, XV. yüzyılın ortalarına kadar hem kıyıları koruma, hem de Türk ticaret gemileriyle limanlarını güvence altında tutmak amacıyla bu adaların senyörleriyle birer anlaşma yapmıştı. Esasen bu adalar, Osmanlıların yüksek hâkimiyetini kabul

ile her yıl belirli ölçüde vergi veriyorlardı, ayrıca söz konusu anlaşmaya göre, Türk kıyıları onların koruması altında bulunuyordu. Söz gelimi, Midilli Cenevizlileri, Adalar Denizi ile Edremit Limanı'nı ve çevresini korumaları altında tutmayı üstlenmişler ve bu hususta ortaya çıkacak zarardan doğacak sorumluluğu kabul etmişlerdi. İstanbul'un fethi ve Konstantin'in ölümü gibi beklenmeyen büyük olaylar, adalar halkı üzerinde büyük bir panik yarattı. Bu nedenle Taşoz, İmroz, Limni ve Midilli adaları halkının büyük bir kısmı göç etmiş, geri kalanlar da verilen güvence üzerine yerlerinde kalmışlardı. Bundan kısa bir süre sonra (1455) Rodos Şövalyeleri, diğer adalar halkıyla olduğu gibi, Anadolu kıyı şehirleriyle de karşılıklı ticari ilişkilerde bulunmak amacıyla Osmanlı Devleti'ne başvurdular; fakat Osmanlı Devleti, "Adalar halkının vergi vermekte olduklarını bildirerek kendilerinin de vergi vermelerini" istemiş, bu bakımdan anlaşma yapılamamıştı. Çünkü şövalyeler, "kendilerinin manen papaya tabi oldukları için hiçbir devlete vergi vermediklerini, ancak hediye gönderebileceklerini" bildirmişlerdi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rodos Şövalyelerini de vergiye bağlamak amacıyla Menteşe kıyısındaki donanmanın harekete geçmesi için emir verdiği gibi, Gelibolu'da hazırlanan büyük küçük 200 gemilik donanmayı da Gelibolu Sancak Beyi ve Donanma Komutanı Hamza Bey'in kumandasında o bölgeye sevk etmişti (1455). Donanma, fırtına sebebiyle bazı adalara saldırı düzenlemekten başka bir şey yapamadı. Bununla birlikte Osmanlı nüfuzu altındaki adalar halkına bir gözdağı verilmiş oldu; Hamza Bey, başarılı olamayacağı sebebiyle azledilip yerine Yunus Bey (Has), Gelibolu sancak beyi ve donanma komutanı atanmıştır. O, aynı yılın sonlarında, Cenevizlilerin elindeki Foça'yı almış ve Ege kıyılarını Frenklerden tamamen temizlemişti.

Papanın Doğu Akdeniz'de Üstünlük Kurma Çabaları

Osmanlıların bu Ege ve Akdeniz harekâtı, Türkler aleyhine Haçlı ordusu toplamak için çaba gösteren Papa III. Kalikst (Calixt)'in dikkatini çekmiş ve Türklerin Rodos Şövalyelerini tehdit ile vergiye bağlamaları ve diğer adaların da vergiden kurtarılması amacıyla, Ege Denizi'ne donanma göndermesine neden olmuştur. Çok geçmeden papa, 30 savaş ve iki büyük yük gemisi hazırlatıp buna 40 kadar Katalanlı korsan gemisiyle birlikte Ege Denizi'ne sevk etti. Papalık donanması, 1457 yılının ilkbaharında, İtalya kıyılarından hareketle Rodos, Sakız ve Midilli yoluyla Osmanlıların yeni fethettikleri Limni Adası önlerine gelip demirlemişti; Limni

Adası hiçbir direnişte bulunmadı; Muhafız Kumandanı Hamza Bey, 200 yeniçeri askeriyle birlikte teslim oldu. Papalık donanması kumandanı, Limni Adası'na asker yerleştirdikten sonra Taşoz Adası'na yürüdü; ada bir süre direndi ise de sonunda teslim oldu, altmış Türk muhafız askeri öldürüldü. Bunun üzerine adanın diğer kaleleri de teslim oldular; daha sonra İmroz Adası'na da saldırıda bulundu ise de buranın muhafızı Tarihçi Kritovulos, rica ve gönderdiği değerli hediyeler sebebiyle İmroz işgalden kurtuldu. Böylece düşman donanması komutanı, Limni, Semadirek ve Taşoz adalarını işgal edip buralara muhafızlar yerleştikten sonra aldığı Türk tutsaklarıyla birlikte Rodos'a döndü; daha sonra o, Rodos'tan ayrılıp İtalya'ya giderken yerine Rodos Şövalyelerinin reisini vekil bıraktı (1457). Papalık komutanının ayrılmasından sonra Türk donanması, Akdeniz'e açılıp işgal edilen adalardan önce Limni'yi, daha sonra da diğer ikisini geri almayı başardı.

Karadeniz Hâkimiyeti

Osmanlılar, Doğu Anadolu ile Güney Anadolu dışında, bütün Anadolu şehirlerini ve önemli bir ticaret merkezi olan İstanbul'u ele geçirdikten sonra siyasi ve iktisadi yönden önemli olan Karadeniz kıyı bölgesine de hâkim olmak istiyorlardı. Bu sıralarda Anadolu'nun kuzeyinde, Karadeniz'in batıdan doğuya uzanan bölgesinde, Osmanlılara ait kıyı ilçelerinden başka Cenevizlilere tabi ünlü ticaret şehri Amasra, Candaroğulları memleketi ve önemli konumdaki Sinop Limanı, Osmanlıların Samsun şehri ve limanı ile kıyıları ve nihayet Trabzon Rum İmparatorluğu'nun toprakları bulunuyordu. Fâtih Sultan Mehmet, bu bölgeyi fethetmek amacıyla hazırlıklar yaptıktan sonra bunun uygulanması için şaşırtıcı bir plan yaptı. Bu plan gereğince, bir mevsimde arka arkaya üç sefer yapılacaktı; bununla birlikte amacını açıklamış olsaydı bu planın uygulanması mümkün olamayacaktı. Çok geçmeden Osmanlı donanması ve kara ordusu, Amasra'ya yöneldi. Karadeniz'in batı kıyısında İstanbul ile Sinop arasında küçük bir yarımada üzerinde bulunan Amasra, Ceneviz Cumhuriyeti'ne ait olup antrepoların bulunduğu önemli bir ticaret şehri idi. Burada, Cenevizlilerin yönetimindeki şehir ve kaleden başka, birkaç köy de vardı. Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Amasra'ya bazı görevliler göndererek şehir halkının büyük bir kısmı ile bilgin, sanatkâr ve ticaret adamlarını imarına hazırlandığı İstanbul'a getirtmişti. Cenevizliler, Osmanlı hazinesine bir miktar vergi vermekle birlikte gemileriyle de çevreyi rahatsız ediyor-

lardı. Osmanlı Devleti, İstanbul'un fethine kadar, hatta daha sonra da Cenevizlilerle iyi geçinmiş, onlarla daha ılımlı bir ticaret antlaşması yapmıştı. Cenevizliler, Bizans döneminde olduğu gibi fetihten sonra da Galata'yı malikâne olarak kullanmak istemişler, bu sebeple buranın kendilerinde kalmasında ısrar etmişlerdi; fakat sultan, "Galata'nın Osmanlı memleketi olduğunu, burayı zorla değil, ora halkının isteğiyle aldığını" söyleyerek İstanbul'un fethi yılında, Galata halkı için çıkarılan fermandan başka, hiçbir özel statü tanımamış, bu konudaki önerileri de reddetmişti; bu nedenle Ceneviz Cumhuriyeti, Osmanlılara karşı düşmanca bir durum almıştı. Böylece Ceneviz sorununu kesin olarak çözümlemek isteyen Osmanlı hükümdarı, 150 parça gemi ile Veziriazam Mahmut Paşa'yı Amasra'ya sevk ettiği gibi, kendisi de karadan Akyazı ve Hızıreli üzerinden Bolu'ya geldi. Candaroğulları Hükümdarı İsmail Bey, padişahın bir orduyla Bolu'ya gelmesi üzerine, Kastamonu'dan Sinop'a çekilmiş, bu seferin kendisine karşı yapılmadığını öğrenince de çok sevinmiş ve sultana hediyeler takdim etmiştir. Çok geçmeden Amasra'ya ulaşan sultan, Amasra hâkimine "teslim olma" önerisinde bulunmuş, sonunda şehir ve kalesi barış yoluyla teslim alınmış ve Bolu sancağına bağlanarak kalesine muhafızlar konmuştur. Bir kısım Amasra halkı ile Cenevizli şehir hâkiminin yakınları İstanbul'a gönderilmişlerdir. Bu arada Kastamonu ile Safranbolu arasındaki Eflani Kalesi'nde bulunan muhafızlar, şehrin korunması amacıyla Amasra'ya nakledilmişlerdir (1460).

Candaroğulları Beyliği'nin Sonu

Amasra'nın barış yoluyla alınmasından sonra Bursa'ya dönen Fâtih Sultan Mehmet, İsmail Bey (Candaroğlu)'e bir mektup göndererek "Trabzon'a bir sefer yapacağını, Sinop'a gelecek donanmanın para karşılığında tamir vesair ihtiyaçlarının sağlanmasını, bu hususta ki her türlü giderlerin anlaşma gereğince, Candarlı beyinin Bakırküresi gelirlerinden Osmanlılara vermekte oldukları paradan karşılanmasını ve ayrıca Bakırküresi gelirlerinden para hazırlanmasını" bildirmiş, "yapılacak seferin Trabzon'a karşı olduğunu" da ifade ile onu aldatmıştır. İsmail Bey, 1443 yılında babası İbrahim Bey'in yerine hükümdar olduğu zaman kendisine karşı olan küçük kardeşi Kızıl Ahmet Bey, Osmanlılara sığınıp Candarlı Beyliği'ne hükümdar olmak için onların yardımını istemiş ise de bu isteği kabul edilmemiş ve kendisine Bolu sancağı dirlik olarak verilmek suretiyle oraya gönderilmiştir. Kızıl Ahmet, bu 1461 seferinde, Osmanlı ordusu

ile birlikte idi. Öte yandan Bursa'dan Ankara'ya gelen Fâtih Sultan Mehmet, bir miktar yardımcı kuvvetle yanına çağırdığı İsmail Bey'in oğlu Hasan Bey'i tevkif edip "Sinop'un kendisine bırakılmasını" istedikten başka, "Osmanlı Devleti'ne tabi olmak ve yıllık 50 bin altın vergi vermek" şartıyla Kızıl Ahmet Bey'i Kastamonu beyliğine atamıştır. İsmail Bey ise Sinop Kalesi'ne çekilip burada durumun ne olacağını beklemekte idi. Fâtih Sultan Mehmet, Kastamonu'ya geldi ve Sinop'a hareket etmeden önce, Veziriazam Mahmut Paşa'yı oraya sevk etti. Mahmut Paşa, İsmail Bey'e bir mektupla "padişahın kesin kararını ve gereksiz yere kan dökülmesine meydan vermemesini" bildirdi. Sonucun kendisi için iyi olmayacağını anlayan İsmail Bey, güvence alıp kaleden çıkarak Mahmut Paşa ile görüştü ve nihayet Sinop da böylece 1461 yılında barış yoluyla Osmanlı sınırları içine alınmış oldu. İsmail Bey'e, Bursa Yenişehir'i ve İnegöl Yarhisar'ı; oğlu Hasan Bey'e de Bolu sancağı, daha sonra da Rumeli'de Filibe sancağı dirlik olarak verildi. Öte yandan Kızıl Ahmet Bey, yıllarca sahip olmaya çalıştığı Kastamonu hükümdarlığında çok az bir süreyle kaldı; buraya atanmasından (1461) kısa bir süre sonra kendisine Mora sancak beyliği verildi ise de gitmeyerek Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına kaçtı; böylece Candaroğulları Beyliği de sona ermiş oldu.

İstanbul'un Latinler (IV. Haçlı Seferi) tarafından alınıp (1204) bir Latin imparatorluğu kurulduğu sırada, imparator ve Rumların diğer ileri gelen büyük ailelerinden bir kısmı, şehirden kaçmışlardı. Bunlardan III. Aleksi (Aleksios)'nin damadı Laskaris, 1206'da İznik şehri başkent olmak üzere, İznik Rum İmparatorluğu'nu kurmuş, yine İstanbul'dan kaçmış olan Komnen (Komnenos) ailesinden Aleksi Komnen (Aleksios Komnesos) da Trabzon'a giderek orada başka bir imparatorluk kurmuştu (1204). Fâtih Sultan Mehmet Candaroğulları Beyliği'ne son verdikten sonra Trabzon üzerine yürüdüğü sırada, Trabzon imparatorluğu tahtında David Komnen bulunuyordu. Bu imparatorluğun, kuruluşu sırasında sahip olduğu yerler, Karadeniz Ereğlisi'nden Batum'a kadar uzanırken son yıllardaki sınır, Giresun-Batum arasında bulunuyordu, güney sınırları da Bayburt ile Gümüşhane'nin kuzeyinden geçiyordu. II. Murat döneminde Trabzon İmparatorluğu'na karşı yapılan deniz seferi fırtına yüzünden başarılı olamamıştı. Amasya Valisi Şehzade Bayezid'in lalası Hızır Bey'in 1456 yılında Trabzon üzerine giriştiği ani bir saldırı üzerine, o sıra-

daki imparator Yuannis, bunu sultana şikâyet etmiş, sonunda o, yıllık üç bin altın vergiye bağlanmıştı. Bununla birlikte imparator, gerekli durumlarda kendisine yardımcı olmak ümidiyle kızı Katerina Despina'yı Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e vermişti. Ölümü (1458) üzerine Yuannis'in yerine geçen kardeşi David Komnen, Osmanlılara verilmekte olan vergiyi kestiği gibi, daha önce ödenenleri de Uzun Hasan Bey aracılığıyla geri istemişti. Trabzon imparatorunu bir haraç verici olarak gören Uzun Hasan Bey, bu imparatorluğun Osmanlıların hâkimiyeti altına geçmesini istemiyordu; bu nedenle o, 1460 yılında, yeğeni Murat Bey başkanlığında, bu vergi sorununu görüşmek amacıyla İstanbul'a bir elçi heyeti gönderdi; fakat Sultan Mehmet, gelen heyeti, "Haydi siz gidiniz ben kendim gelir borcumu öderim." cevabıyla geri göndermişti. Doğu Anadolu'da güçlü bir devlet kuran Uzun Hasan Bey'in, akrabalık dolayısıyla Trabzon İmparatorluğu'nu himaye etmesi, İmparator David'in papaya başvurup yardım istemesi, Avrupa prenslerinden, özellikle Fransa Kralı VII. Şarl (Charles)'dan destek beklemesi, Fâtih Sultan Mehmet'in bu imparatorluk hakkındaki düşüncesini harekete geçirdi. Bizans İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran ve Mora'yı fetihle buradaki Rum hâkimiyetine son vermiş olan Osmanlı hükümdarı, Latinleri kendisine karşı kışkırtan bu imparatorluğu da ortadan kaldırmaya karar verdi. Hiçbir direnişle karşılaşmadan Amasra, Kastamonu ve Sinop'u alan Osmanlı ordusu, karadan Trabzon üzerine yürüdüğü sırada, 300 gemiden oluşan donanma da Gelibolu Sancak Beyi Kâzım ve usta bir denizci olan Yakup beylerin kumandalarında, Sinop'tan Trabzon üzerine hareket etmişti. Fakat sultan, Trabzon üzerine yürüdüğünün anlaşılmaması için sahil yolunu bırakarak Sivas üzerinden gidiyordu. Ordunun öncü kuvvetleri komutanı olan Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmet Paşa, Akkoyunlu Devleti'ne ait Koyulhisar (Koyunluhisar)'ı üç gün süren bir kuşatmadan sonra Yar Ali Bey'den almayı başardı; bu arada kendisine karşı harekâta başlayan Uzun Hasan Bey'in amcazadesi Hurşid Bey kumandasındaki orduyu da bozguna uğrattı; bunu haber alan Uzun Hasan Bey, büyük bir telaşa kapıldı; hatta Sultan Mehmet, bu harekâtı Hasan Bey'e karşı yapıyormuş gibi davranıp, onu daha çok endişeye sevk etmişti. Osmanlı ordusu, Erzincan yakınlarındaki Yassıçemen yaylasına eriştiği sırada, Çemişkezek Beyi Şeyh Hüseyin'in başkanlığındaki bir elçi heyetiyle Uzun Hasan Bey'in annesi Sâra Hatun da gelmiş idi; yapılan müzakereler sonun-

da bir anlaşma yapıldı. Gelen heyetten sadece bir tanesi geri gönderildi, aralarında sultanın "valide" diye hitap ettiği Sâra Hatun'un da bulunduğu heyet üyeleri, rehin olarak orduda alıkonuldu ve Uzun Hasan Bey'e de mektup yazılarak "seferden dönüşte annesiyle diğerlerinin iade edileceği" bildirildi. Ordu, Bayburt'tan kuzeye dönerek Trabzon üzerine yöneldi. Trabzon imparatorunun kaçmasını önlemek amacıyla Mahmut Paşa ileri gönderildi. Sultan, esas ordu ile kazmacılar, baltacılar ve kaldırımcılarla sarp ve ormanlık yerleri açtıra açtıra güçlükle ilerliyordu; öyle ki Sultan Mehmet, zaman zaman yaya yürümek ve yamaçlara tırmanmak zorunda kalmıştır. İşte bu sırada Sâra Hatun, "Trabzon'un aynı zamanda gelini Despina'ya ait olduğunu" söyleyerek padişahı bu seferden vazgeçirmek için türlü diller döktüyse de başarılı olamadı. Öte yandan Osmanlı donanması, kara ordusundan bir ay önce Trabzon önlerine gelip şehri ve kaleyi denizden kuşatıp topa tutmakta idi. Geçilmesi güç sarp yerlerden Osmanlı ordusunun gelmesini tahmin etmeyen imparator, orduyu birdenbire görünce şaşırmıştı. Çok geçmeden Trabzon, karadan da kuşatılmaya başlandı. Trabzon Kalesi, birbirine bitişik üç bölümden oluşuyordu; kara tarafı çok müstahkemdi. Bununla birlikte çağının en güçlü ve en mükemmel toplarına sahip olan Osmanlı ordusunun şehri kara ve denizden kuşatması imparatoru ümitsizliğe düşürdü. O, savunmadan olumlu bir sonuç alamayacağını düşünerek tabii Uzun Hasan Bey'den de bir yardım alamaması üzerine, Mahmut Paşa'nın akrabası olan başmabeyincisi Yorgi Amiruki aracılığıyla Mahmut Paşa ile anlaşarak şehir ve kaleyi teslime karar verdi. Çok geçmeden İmparator David Komnen, Mahmut Paşa'nın sultan adına yaptığı öneriyi kabul ile orduya gelip teslim oldu. Böylece 258 yıl devam etmiş olan Trabzon Rum İmparatorluğu, 26 Ekim 1461'de tarihe karışmış oldu. İmparator David Komnen, ailesiyle birlikte deniz yoluyla önce İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gönderildi; daha sonra ona Serez'de Struma (Karasu) Irmağı civarında, yıllık geliri 300 bin akça olan bir has verildi.

Osmanlı hükümdarı, bir süre kaldığı Trabzon'da, şehir yönetimine Gelibolu Valisi Kâzım Bey'i atayıp bir miktar asker, silah ve yiyecek maddeleri bırakıp geri döndü. Sultan, Uzun Hasan Bey'in ülkesi sınırına gelince orduda rehin olarak bulunan Sâra Hatun'u bir elçi heyeti ve arasında, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun hazinesinden alınan bazı ganimet mallarının da bulunduğu armağanlarla

oğlunun yanına gönderdi. Osmanlı heyeti, Uzun Hasan Bey'le olan mevcut antlaşmayı Rumeli'de çözümlenmesi gereken bazı sorunların olması, dolayısıyla doğu sınırlarının güvenli bulunması sebebiyle yeniledi. Uzun Hasan Bey de sultana bir heyet göndererek Trabzon'un fethini kutladıktan başka, annesine gösterdiği iyi muameleye de teşekkür etti ve pek çok armağanlar gönderdi. Fâtih Sultan Mehmet, Tokat üzerinden Bursa'ya, oradan da İstanbul'a gitti. Sultan, Trabzon'dan ayrılırken şehrin doğu taraflarının fethini, Şehzade Bayezid'in eski lalası Sancak beyi Hızır Bey'e bırakmıştı. Hızır Bey, çok geçmeden buraları barış yoluyla ele geçirdi. Bir süre sonra Uzun Hasan Bey'in eşi Despina'nın Trabzon İmparatoru David'e gönderdiği mektuplar, sultanın eline geçti. Bunun üzerine Fâtih, Uzun Hasan Bey'le gizli mektuplaşmasından şüphelenmesi sebebiyle David'i, önce, dört oğlu ve bir yeğeni ile birlikte hapse attırıp sonra da İstanbul'da öldürtmüştür (Kasım 1463).

Arnavutluk, Eflak, Boğdan ve Bosna

Daha önce görüldüğü üzere, Hunyadi Yanoş ile yapılan Morava Savaşı sırasında Osmanlı ordusundan kaçarak Kroya (Akçahisar)'yı kendisine merkez yapan İskender Bey, Arnavutluk sorunları hakkında görüşmek üzere, bütün akrabası, Arnavutluk senyörleri ve kabile reislerini Kroya'ya davet etmişti. Burada yapılan ilk müzakerelerde, Arnavutluk ile Epir'deki yerlerin Türklerden geri alınmasına karar verildi. Bu amaçla İskender Bey, müttefiklerinin yardımıyla 12-15 bin kişilik bir kuvvet topladı. O, Osmanlıların kendisini yakından izleyeceklerini bildiği için süratle hazırlık yapmıştı. Bunun üzerine Akıncı Kumandanı İsa Bey (Evrenosoğlu), İskender Bey'e karşı harekete geçti (1443) ise de Kroya yöresinde yenilgiye uğradı. İskender Bey'in başarısı Osmanlıların Hunyadi ile meşgul oldukları zamana rastladığı için onunla gereği şekilde ilgilenilemedi; bu sebeple İskender Bey, bu ilk başarı sonucunda, babasının hâkim olduğu toprakları geri almayı başardı. Daha sonra o, Arnavutluk beylerini Türk tehlikesine karşı Kroya ve İşkodra'ya yakın olan Adriyatik Denizi kıyısındaki Venediklilerin hâkimiyetinde bulunan Leş (Alessio Lissos) ilçesinde davet ile ikinci bir kongre düzenledi. 1 Mart 1444 tarihinde yapılan bu kongreye Dukakinler, Musakiler, Topialar, Balşalar, Aranitiler, Polatiler ve diğer Arnavut senyörleri ile başta İstefan Çernoviç olmak üzere, Karadağ prensleri katılmışlardı. İskender Bey, kongrede bütün Arnavutların reisi seçildi; her Arnavut senyörü, derece ve gelirine göre, ona vergi verecekti. Bir süre sonra (Haziran

1444) İskender Bey, Ali Bey (Evrenoszade) kumandasında Debre'ye gelen 20-25 bin kişilik bir akıncı kuvvetiyle giriştiği savaşta büyük kayıplar vermesine rağmen Ali Bey'i çekilmek zorunda bıraktı; onun bu başarısı, 29 Haziran'da olduğu için bu tarih, Arnavutluk'un bağımsızlığının başlangıcı olarak kabul edilip kutlandı. Bu sıralarda Osmanlı ordusu, Hunyadi Yanoş'a yenilip Balkan Dağlarının güneyine çekilmekte idi. Bu bakımdan gerçekleştirilen Arnavutluk seferi, ancak bir akın niteliğinde kaldı. Çünkü Osmanlılar, Hunyadi'nin saldırısı sebebiyle sıkışık durumda bulundukları için Arnavutluk sorunu ile ilgilenemiyorlardı. Bununla birlikte akıncı kuvvetleri, İskender Bey'i devamlı olarak sıkıştırıp onun, Hunyadi ile birleşmesini önlemişlerdir. İskender Bey, daha sonra (1447 yılı sonlarına doğru) Dagnu Senyörü Zaccaria'nın topraklarını işgal etmiş olan Venediklilerle mücadeleye girişti. Sırp beyleriyle de birleşen İskender Bey, Venediklilerin, Lombardiya'da, Milan dukasıyla çarpışmasından faydalanarak saldırıya geçti. Bu arada Napoli ve Aragon Kralı V. Alfons da İskender'i Venedik aleyhine kışkırtmakta idi. Sıkışık duruma düşen Venedikliler, Türkleri İskender Bey'e karşı saldırıya teşvik ettiler; bunun üzerine saldırıya geçen Türk akıncı kuvvetlerinin yaklaşması üzerine, Dagnu'yu kuşatmakta olan İskender, kuşatmada dört bin kişilik bir kuvvet bırakarak Türklere karşı yürüdü. O, yolda, Dirin Nehri yakınlarında karşılaştığı Venedik kuvvetleriyle giriştiği çarpışmada, onları bozguna uğrattıysa da Dagnu'yu alamadı (Temmuz 1448). Venedik Cumhuriyeti, kuvvetlerinin yenilmesi, Draç Limanı'nın tehdit altına girmesi, Dukakinlerin İskender'le barışmaları, Karadağ prensinin de Iskender-Sırp ittifakına girmesi ve Işkodra ile Antivari (Bar Limanı)'ye karşı yapılan saldırı karşısında endişeye düşmüştü. Bu sebeple senato, İskender'le müzakerelere girişerek Leş ilçesinde bir antlaşma imzalandı (4 Ekim 1448). Savaşa sebep olan Dagnu, yine eskisi gibi, senyörlük olarak kaldı.

İskender Bey'le İlişkiler

İskender Bey'in devam eden saldırıları Osmanlıların dikkatini çekiyordu. Esasen bu sırada, İskender'in yeğeni Hamza Bey, amcasıyla arasının açılması sebebiyle, Osmanlılara sığınmış, "bazı Arnavut şehirlerinin İskender'e karşı olduğunu" söyleyerek padişahı tahrik etmiş ve II. Murat'ın bizzat Arnavutluk'a sefere çıkmasına sebep olmuştu. Daha önce görüldüğü üzere, Hamza Bey, 1443 yılındaki Morava Savaşı'nda İskender'le birlikte Arnavutluk'a kaçmıştı. 1447 yılında bizzat Arnavutluk seferine çıkan II. Murat, İskender'e ait

bazı yerleri ele geçirdi. Arnavutluk sorununu kesin olarak çözümlemeye karar veren sultan, Kroya'yı kuşattı, o zamana kadar alınamamış olan Mois Dibraların dirliği Debre-i Bâlâ ile diğer bazı yerleri birer birer ele geçirdi. Sultan, bu sırada Hunyadi'nin yeniden hareket geçmesi üzerine, Arnavutluk harekâtını maiyeti komutanlarından Mustafa Paşa'ya bırakarak Sofya'ya gelip hazırlıklara koyuldu. Çok geçmeden Venedik kuvvetlerini bozguna uğratmış olan İskender Bey, Mustafa Paşa kuvvetlerini de yenilgiye uğrattığı gibi, Mustafa Paşa ile birlikte birçok tutsak da aldı; tutsak askerleri öldürtmesine rağmen Mustafa Paşa ile on iki subayı para karşılığında serbest bıraktı (Ağustos/Eylül 1448). Öte yandan Hunyadi Yanoş, Kosova Savaşı'na gitmeden önce İskender Bey'e ve İskender Araniti'ye haberler göndererek "Osmanlılara karşı birlikte hareket etmeyi" önerdi ve bu hususta onlardan söz de aldı; hatta İskender Bey, Venedik Cumhuriyeti'yle barış yaptığı sırada, "Hunyadi ile birleşmek niyetinde olduğunu" söyleyerek onlardan bir miktar para da almıştı. Çünkü o, Hunyadi'nin Türklere karşı başarısız olması durumunda, Balkanlar'ın tamamen Türk hâkimiyetine geçeceğine inanıyordu. Fakat İkinci Kosova Savaşı İskender ve diğer Arnavut beylerinin yardıma gelmelerinden önce sona ermişti. İskender Bey, İkinci Kosova Savaşı'ndan sonra Sultan II. Murat'ın yeniden sefere çıkacağını haber alınca kalelerini tahkim ve Türk ordusunun geçeceği yerleri tahrip etti, sivil halkı Venedik yönetimindeki yerlere gönderdi; Kroya Kalesi'ne çok sayıda kuvvet koyduktan sonra 12 bin kişilik bir orduyla Debre'ye doğru hareket etti. Arnavutluk'a giren Sultan Murat, önce Sivetigrat Kalesi'ni aldıktan sonra Kroya'yı kuşattı (1449). Bu sırada, İskender, Kroya yakınlarındaki dağlara çıkıp saklanmıştı. Sarp yerlerde yapılan çarpışmalarda, Türkler oldukça kayıp verdiler. İskender Bey, "vergi vermek şartıyla" önerilen barışı kabul etmedi. Bunun üzerine Sultan Murat, geri döndü. İskender Bey, Türklerin ikinci kez aldıkları Sivetigrat'ı geri almak için büyük bir çaba gösterdi ise de pek çok zayiat verdikten sonra çekilmek zorunda kaldı. Bir süre sonra Berat (Arnavutluk Belgrat'ı) şehri de Türkler tarafından fethedildi. Sultan Murat, beraberinde oğlu Şehzade Mehmet olduğu hâlde, Arnavutluk'a yeni bir sefer daha yaptı (1450). Bu sırada İskender, Arnavut beylerinin kendi aleyhine dönmeleri sebebiyle zor durumda bulunuyordu. Bununla birlikte o, papazlar vasıtasıyla halkın moralini kuvvetlendirmeye çalıştı ve "Türkleri kesinlikle yeneceği" vaadinde bulunarak Ar-

navutları ikna etti. Öte yandan Arnavutluk'a giren Sultan Murat, Kroya'yı yeniden kuşattı. Napoli Kralı Alfons, Venedik'e karşı kendisine yardım etmediği için İskender'e kırgın idi, Raguza Cumhuriyeti ise İskender'e gizlice yardım ediyordu. Teslim önerisini kabul etmeyen Kroya, tahrip edildiyse de alınamadı, İskender'in dışarıdan yaptığı saldırılar geri püskürtüldü; kuşatma beş ay sürdü. Çaresiz kalan İskender Bey, şehri Venediklilere terke razı olmasına rağmen bu, gerçekleşmedi. Bu sırada Hunyadi'nin Arnavutluk'a yardıma geleceği haberi üzerine Sultan Murat, kuşatmayı kaldırıp çekilmeyi uygun buldu (Kasım 1450); bununla birlikte Hunyadi yardıma gelmedi. Sultan Murat'ın çekilmesi ve dolayısıyla kurtulması, İskender'e bir yaklaşma ve yardımının gerçekleşmesini sağladı. Şöyle ki: Napoli Kralı V. Alfons, İskender'e para yardımı yaparak borçlarını ödedi; büyük bir imparatorluk kurmayı amaçlayan V. Alfons, İskender'in bu mücadelesinden kendi lehine faydalanmak istiyor, dolayısıyla onu, yeni bir Türk saldırısından korumayı kendi siyasetine uygun buluyordu. V. Alfons, Rönesans devrinin en büyük hükümdarlarından olup merkezî Avrupa hanedanlarının Balkan Yarımadası'nda izlemiş oldukları siyaseti temsil etmek istiyordu; onun amacı, Balkan ve Akdeniz imparatorluğunu kurmaktı; Türk tehlikesini görmüş, fikir ve düşüncelerinde başarılı olabilmek için İskender'i teşvik ve himaye etmişti. Papanın desteğiyle Napoli kralı ile İskender Bey arasında 26 Mart 1451'de bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşmada Türklerin yeni bir saldırısından korkan İskender'e, Alfons'un yardımı sağlanacaktı; ayrıca İskender Bey, Napoli kralına tabi olacaktı. Böylece Türk hâkimiyetinden ayrılıp güya bağımsız kalmak isteyen İskender Bey, bu antlaşma ile Napoli kralının hâkimiyeti altına girmiş oluyordu. Iskender Bey'e bağlı olan Arnavutluk, Napoli kralının hâkimiyeti altına girdikten üç yıl sonra (1454) Alfons adına para bastırıldı. Kroya şehrinde Napoli kralının bir temsilcisi bulunuyordu. Öte yandan İskender'in, Napoli kralına tabi olması, Venedik Cumhuriyeti'ni kuşkulandırdı. Buna karşı Venedikliler de Arnavutluk'ta İskender'e karşı olan senyörleri, özellikle Dukakinleri ona karşı cephe almaya teşvik ediyorlardı. Bunun üzerine Alfons, Venedik doçunun dikkatini çekmiş, ondan "bu tür kışkırtmalara son verilmesini" istemiştir. İstanbul'un fethi, Venedik çıkarlarına büyük ölçüde zarar verdiği için cumhuriyet, Arnavutluk'taki "kışkırtma siyaseti"nden vazgeçerek İskender'le anlaştı. Öte yandan Türklerin eline geçmiş olan Berat şeh-

ri, İskender Bey tarafından kuşatılmış (Temmuz 1455), fakat başarılı olunamamıştı; ayrıca Napoli askerleriyle takviye edilen Arnavut ordusu, Osmanlı Akıncı Komutanı Ali Bey (Evrenoszade) tarafından ağır bir bozguna uğratılmış, pek çok asker de öldürülmüştür. Ali Bey'in bu ağır darbesi, İskender'i ciddi şekilde sarstı; Arnavutluk'taki hâkimiyetini kaybetmek istemeyen Napoli kralı, derhâl ona yardıma koştu ve bu konuda papayı da ikna etti. Ayrıca Arnavutluk'u kurtarmak amacıyla, Fransız, Alman ve Sırplardan da yardımcı kuvvetler gelmişti (1456). Bunun üzerine Türklere sığınmış olan Hamza Bey'in teşvikiyle Davut Paşa (veya İshak Bey)'nın kumandasında Arnavutluk'a yeni bir kuvvet sevk edildi; bütün harekât, Hamza Bey'in planına göre yapılıyordu. Karşı koymaya cesaret edemeyen İskender, âdeti üzere, dağlara çekildi. Kroya'ya yürüyen ve Albulena Ovası'na gelen akıncılar, dağdan inen İskender Bey tarafından düzenlenen baskınla bozguna uğratıldılar. Hamza Bey de tutsak alınmıştı. Albulena yenilgisi sebebiyle Arnavutluk'un fethi bir süre geri kaldı (Eylül 1457). Papa III. Kalikst, bu başarısından dolayı İskender Bey'e "Mukaddes Makamın Genel Komutanı" unvanını verdi. Öte yandan Aragon ve Napoli Kralı V. Alfons'un ölümü (1458), İskender'i iyi bir koruyucudan yoksun bıraktı. Alfons'un yerine geçen oğlu Ferdinand, kendisine rakip olan Anjuven (Anjouin)'lerle giriştiği mücadelede İskender Bey, papanın tavsiyesiyle Napoli kralına yardıma karar verdi. O, önce Osmanlı hâkimiyetini ve vergiyi kabul etti (1460). Çok geçmeden o, Anjuvenlerin Ferdinand'a karşı üstün durumda olduğu sırada, İskender üç bin asker ile Ferdinand'ın göndermiş olduğu kadırgalara binip İtalya'ya gitti ve tehlikeli bir duruma düşen Ferdinand'ı kurtardı; böylece onun en büyük düşmanı olan Taranto prensi de muhalefeti bırakıp boyun eğmek zorunda kalmıştı. Şubat 1462'de memleketine dönen İskender, Venedik elçisi ve papanın ısrarlarıyla Osmanlılarla olan iyi ilişkilerini bozdu, böylece mücadele yeniden başladı. Bunun üzerine Türk akıncıları, yeniden saldırıya geçtiler. Kesin bir başarı kazanılmamakla birlikte Türk kuvvetleri, onu ciddi bir şekilde yıpratıyorlardı. Kesin olarak Adriyatik kıyılarına inmek isteyen Osmanlı hükümdarı, Anadolu ve Eflak'taki daha önemli sorunlar sebebiyle Arnavutluk harekâtını daha uygun bir zamana bırakmayı yeğledi. Bu sırada papa, Osmanlılara karşı yeni bir Haçlı seferi hazırlığıyla meşgul idi. Bunun üzerine Osmanlı hükümdarı, İskender'le bir barış yaptı (Nisan 1463). Daha ileride görü-

leceği gibi, Osmanlıların Bosna ile Venediklilere ait Mora'daki Argos kentini fethetmeleri, uzun bir süreden beri açık bir siyaset izlemeyen ve Napoli Krallığı ile Arnavutluk üzerinde hâkimiyet rekabetine girişmiş olan Venediklileri, Türklere karşı İskender Bey'le bir antlaşma yapmak zorunda bıraktı. Çok geçmeden yapılan antlaşma uyarınca İskender Bey, Venedik Cumhuriyeti'nin Macarlarla birlikte Osmanlılara karşı savaşa karar verdikleri yıldan (1463) bir yıl sonra Türklere karşı harekâta başladı. Bunun üzerine Balaban Paşa komutasında sevk edilen kuvvetler, İskender'le giriştiği savaşta onu yenilgiye uğrattığı gibi, sekiz Arnavut komutanını da tutsak aldı. Bu başarı, İskender'e büyük bir darbe olduğu gibi, Arnavutluk'ta da genel bir heyecan yarattı; ayrıca Balaban Paşa'nın yeni bir saldırısı, İskender'i daha da güç bir duruma soktu, hatta çarpışmalar sırasında tutsak alınmak üzere iken muhafızlarının büyük fedakârlığıyla güçlükle kurtuldu. Balaban Paşa, İskender'e karşı yeni bir saldırı daha düzenledi (9 Ağustos 1464) ise de bu kez pek başarılı olamadı; bununla birlikte o, 1465 yılında yeniden Arnavutluk'a girdi. Ayrıca Yakup Paşa (Arnavut) da çok sayıda kuvvetle Arnavutluk'a sevk edildi. Fakat İskender Bey, her iki kumandanı da yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmet, Arnavutluk seferine çıkmaya karar verdi; bu sebeple İskender Bey, papa ve Napoli kralına, Venedik, Macarlar ve Raguzalılara başvurarak acele yardım isteğinde bulundu. Fâtih Sultan Mehmet, 1465 ilkbaharında, 150 bin kişilik bir ordu ile Arnavutluk'a girdi. O, önce Arnavutların az kuvvetle savunup çok kuvvete karşı koydukları sarp boğazları ele geçirdi, daha sonra da dağlara çekilen Arnavutları izleye izleye İskender'in merkezi Kroya (Akçahisar) Kalesi önlerine ulaştı. Sultan, kalenin uzun süre kuşatmaya dayanacağını tahmin ediyordu. Burada harekât sürerken, o, İşkombi suyu yakınındaki Valinienlerin eski beldelerinden Valne harabelerini İlbasan adıyla yeniden imar etti ve buraya ünlü İlbasan Kalesi'ni yapıp, içine muhafızlar, savaş araç ve gereçleriyle yiyecek yerleştirdi. İskender Bey yine ortada yoktu. Fakat bir süre sonra Fâtih'in Arnavutluk'tan ayrılması üzerine yeniden ortaya çıkan İskender Bey, akıbetinin Kroya'ya bağlı olduğunu bildiği için Macar, Venedik ve Raguza'dan yardım istedi; hatta bizzat Roma'ya giderek (Aralık 1466) papadan da yardım isteğinde bulundu. Papa II. Pol (Paulus), hazinesinin kritik durumda olması sebebiyle ona çok az yardımda bulundu. Daha sonra Napoli'ye giden İskender, oradan da

Fâtih'in Arnavutluk Seferleri

para yardımı alarak Arnavutluk'a döndü (Nisan 1467). Bu sırada Kroya'yı kuşatmakta olan Balaban Paşa, onunla giriştiği savaşta yenilgiye uğradığı gbi, hayatını da yitirdi. Çok geçmeden İskender Bey, İlbasan Kalesi'ni kuşatmaya başladı. Bunun üzerine Fâtih Mehmet, ilkbaharda, ikinci kez, Arnavutluk seferine çıktı (1467). İlbasan yakınlarından Arnavutluk'a giren sultan, birçok yerlere asker yerleştirip Draç'a yürüdü ve İskender'in sığınağı durumunda olan Çorlu Kalesi'ni yıktırdı, daha sonra da Kroya'ya dönüp kaleyi kuşattı; fakat ele geçiremeden geri döndü (Ağustos 1467). Öte yandan İskender Bey hasta olmasına rağmen, Osmanlıların Kroya'yı devamlı tehdit altında tutmak amacıyla inşa ettikleri İlbasan Kalesi'ne saldırı düzenleyip ele geçirmek için Arnavut beyleriyle bir toplantı yaptı (Ocak 1468). O, bu sıralarda Arnavutluk dağlarını aşarak İşkodra önlerine kadar ilerlemiş olan Türk kuvvetlerine karşı savaşa girişmek istedi ise de hastalığı arttı ve çok geçmeden de Leş ilçesinde öldü (17 Ocak 1468). İskender Bey, sarp dağlar ve dar boğazlarla çok zor geçit verir durumda olan ülkesini az kuvvetle ve başarıyla savunmuştur; teşkilatçılığı, zaman zaman çılgınca cesareti, çok iyi bir savaş adamı olması ve özellikle azim ve irade kudreti ile ünlenmiş idi. Kendisine karşı olan bazı Arnavut senyörleri karşısında hiç yılgınlık göstermemiş, önüne çıkan bütün engelleri aşıp bir avuç kuvvetle ülkesini Türk akınlarına karşı 25 yıl savunmuştur. Bir rivayete göre, İskender'in ölüm haberi Fâtih Sultan Mehmet'e bildirilince "Hıristiyanlığın vay haline, kılıç ve kalkanlarını kaybettiler." demiştir. Gerçekten İskender Bey, Türklerin Adriyatik kıyılarına inmelerine engel olmak istedikten başka, çok sayıda bir akıncı kuvvetinin sürekli olarak o sınırlarda tutulmasına neden olmuştur. İskender Bey, ölmeden önce, oğlunu ve ülkesini Venedik Cumhuriyeti'ne vasiyet etmişti. Bu nedenle onun ölümü üzerine Venedikliler, Kroya'nın ve Kastriyota Prensliği'ni İskender'in oğlu Jan'a vermek istediler, aksi takdirde "prensliğin Venedik himayesine bırakılmasını" bildirdiler. Esasen Venedik Cumhuriyeti, İskender'in Napoli Krallığı'yla olan ilişkisini kesme amacında idi, fakat onlar, bu planlarında başarılı olamadılar; çünkü İskender'in eşi, Napoli Krallığı'yla anlaşıp Napoli'ye gitmişti.

Osmanlılar, Arnavutluk'un birçok yerlerini fethettikleri hâlde, Kroya ile Venediklilerin elindeki Arnavutluk İskenderiye (İşkodra)'sini alamamışlardı. Venediklilerle sürdürülen uzun savaş yıllarında, Rumeli Beylerbeyi Süleyman Paşa İşkodra'nın fethine memur

edildi ise de başarı sağlanamamıştı. Bunun üzerine Sultan Mehmet, bizzat Arnavutluk'a bir sefer yapmak istiyordu, fakat Boğdan'a düzenlenecek sefer, daha önemli görüldüğü için şimdilik İşkodra seferinden vazgeçildi. Bununla birlikte Fâtih Sultan Mehmet, İşkodra'nın fethine Veziriazam Gedik Ahmet Paşa'yı göndermek istiyordu (1478), fakat paşa, özür dileyerek gitmek istemedi. Bunun üzerine o, azledilerek Rumelihisarı'na hapsedildi, yerine Sinan Paşa (Hızır Beyoğlu), daha da sonra Nişancı Mehmet Paşa (Karamanî), veziriazam atandı. Bunun üzerine Fâtih, Arnavutluk seferine bizzat gitmeye karar verdi. Bu sıralarda Venediklilerle sürdürülen savaşa son vermek için iki taraf arasında müzakereler yapılmakta idi. Osmanlıların bazı önerilerine Venedik'ten cevap beklendiği için müzakereler kesilmiş idi. Sultan Fâtih, bundan istifade ile Arnavutluk sorununu kesin olarak çözmek amacıyla ordusuyla harekete geçti. Osmanlı ordusu, Arnavutluk'a girdiği sırada, yol açmak, köprüleri tamir ile geçitleri güvence altına almak amacıyla akıncı kumandanı Ahmet (Evrenosoğlu) ve Ömer (Turahanoğlu) beyler ileri sevk edildiler. Fâtih, İşkodra'ya yürümeden önce, yol üzerindeki sarp kayalıklarda bulunan ve bu nedenle fethedilemeyen Kroya'yı almaya karar verdi; şehir İskender'in ölümünden sonra Venediklilere geçmişti. Venedik Amirali Loredano'nun, donanmasından göndereceği küçük bir kuvvetle Kroya'yı savunmak imkânsızdı. Esasen bir yıldan beri Türkler tarafından sürekli olarak kuşatılmakta olan şehir, açlık nedeniyle çok güç bir duruma düşmüştü. Padişahın bizzat gelmesi üzerine savunucuların ümitleri kırıldı ve çok geçmeden de teslim oldular (Haziran 1478 ortaları). Daha sonra Osmanlı ordusu, İşkodra üzerine yürüdü; yolların sarp ve top sevkiyatının mümkün olamaması sebebiyle top dökmek için deve ve katırlarla döküm malzemesi nakledildi. Boyana Nehri üzerine yapılan köprüden geçen ordu, İşkodra Kalesi'ni kuşattı ve dökülen toplarla kale dövülmeye başlandı. Kale, sarp bir dağ üzerinde olup, bir tarafı nehir, iki tarafı Dergos ve Gölbaşı, güneyde Leş ilçesi ve kaleleriyle çevrili olduğu için fethi çok güç idi. Kuşatma başladıktan sonra yapılan saldırılarda çok kayıp verilmesi sonucunda kalenin fethi için başka bir önlem alındı. Alınan karara göre, önce İşkodra çevresindeki Leş ilçesiyle Dergos ve Gölbaşı kaleleri fethedildi. Böylece İşkodra'ya karadan gelmesi muhtemel yiyecek vesair maddelere engel olunmuştur. Daha sonra Boyana Nehri üzerine yapılmış olan köprünün iki başına iki kule inşa edilerek içine asker yerleştirildi;

böylece de nehir yoluyla kale önlerine gelecek gemilerin geçmesine engel olunacaktı. Fâtih Sultan Mehmet, İşkodra kuşatmasında, Arnavutluk Cephesi Akıncı Kumandanı Ahmet Bey (Evrenosoğlu) kumandasında 40 bin asker bırakarak İstanbul'a döndü. İşkodra Kalesi'ne nehir yoluyla gelen yardıma engel olunması, kaledekileri çok zor bir duruma düşürdü. Çok geçmeden "mal ve canlarına dokunulmamak ve isteyenlerin kalıp, istemeyenlerin de gitmelerine izin verilmesi" şartıyla İşkodra teslim alındı. Bunun üzerine Venedik'le on altı yıldır devam eden ve bir ara Haçlı seferi niteliği kazanan savaşa son verildi; böylece savaşa devamın daha kötü sonuçlar doğuracağını anlayan ve müttefiklerinden ümidini kesen Venedik Cumhuriyeti, sonunda barış yapmak zorunda kalmıştır.

Eflak Prensliği'nin Tabiiyet Altına Alınması

XV. yüzyılın ortalarında, II. Vladislav, Osmanlılara tabi olarak Eflak prensi bulunuyordu. Daha sonra onun yerine, yine Osmanlıların yardımıyla Vladislav'ın oğlu Vlad Çepeş (Cellat Vlad) voyvoda oldu (1456). Kaynaklarda Kazıklı Voyvoda adıyla belirtilen ve girişti̇ği mücadelelerle uzun süre Osmanlıları meşgul eden ve zalimliğiyle ün salan Eflak prensi, işte budur. O, Osmanlı sarayında yetişmişti; ilk zamanlarında devlete sadık görünüyor ve her yıl vergisini düzenli olarak getirip, kendisine layık bir törenle padişah tarafından kabul olunuyor, hilat ve kızıl börkle altın üsküflü serpuş giydirilip memleketine gönderiliyordu. Padişahın Doğu Karadeniz seferi sırasında Vlad, Osmanlılardan ayrılarak Macarlarla anlaşıp Bulgaristan'a girerek akınlar yapmıştı. Bunun üzerine Rumeli muhafızı olarak Edirne'de bırakılmış olan İshak Paşa, durumu sultana arz etti. Vlad, Trabzon seferindeki başarılarını tebrik ile elçi ve hediye göndererek devlete karşı bağlılığını göstermiş olduğu için onun bu tahrip harekâtına şimdilik göz yumuldu. Bununla birlikte çok zalim olan Vlad, öldürmek istediği kimseleri kazığa vurarak onların ortasında yemek yemekten zevk alıyor, hatta bir rivayete göre, fakirlere şölen verip onları sofra masasıyla birlikte yaktırıyordu, kadınların memelerini keserek kesik yerlere çocuklarının başlarını çaktıracak kadar son derece acımasız, vahşi ve zalim bir kimse idi. Çok geçmeden onun Macarlarla bir ittifak yapması üzerine bertaraf edilmesi kararlaştırıldı. Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'da bulunduğu sırada, Kazıklı Voyvoda'nın zulüm ve faaliyetlerini haber alınca onu, bir yandan Silistre Beyi Kâtip Yunus Bey aracılığıyla, güzel sözlerle Istanbul'a davet ettirirken, diğer yandan da Niğbolu Sancak Beyi Hamza Bey

(Çakırcı)'e "Vlad'ın kesin olarak yakalanmasını" emretti. Hamza Bey, Tuna boyunda Vlad'ı bekledi; kışın çok şiddetli geçmesi nedeniyle Tuna Nehri donmuştu. Öte yandan gerekli önlemleri alan Yunus Bey, Vlad'la görüşerek onu İstanbul'a gitmeye razı etti; fakat o, alınan önlemleri öğrenince beraberindeki kuvvetle Hamza Bey'e bir baskın yaparak onu ve yanındaki Kâtip Yunus'u öldürdü; aldığı tutsakların bacak ve kollarını kestirdikten sonra kazıklara vurdurdu. Hamza Bey'i makam ve rütbe sahibi olduğu için daha yüksek bir kazığa vurdurmuş ve başını da Macar kralına gönderip yardım istemişti. Vlad Çepeş, daha sonra Niğbolu, Vidin ve bütün Tuna boyundaki şehirleri tahrip ile ağır kıyımlar yaparak yağmaladı ve 25 bin kişilik bir tutsak kafilesiyle Eflak'a döndü. Bunu haber alan ve son derece üzülen padişah, 1462 yılında Eflak seferine karar verdi. Birbirlerine düşman olan Eflak ve Boğdan prensleri arasındaki çatışmalar sebebiyle, sultanın Eflak seferine hazırlandığını haber alan Boğdan prensi, bu hususta sultanı teşvik ettiği gibi, "kendisine yardımda bulunacağını" bildirdi. Filibe'de toplanan 15 bin kişilik Osmanlı ordusu, Eflak'a doğru harekete geçti. Mahmut Paşa, asıl ordudan önce Tuna'yı geçip Eflak'a girdi; fakat Vlad'ın kuvvetlerine rastlamadı. Fâtih, 25 kadırga ve 150 nakliye gemisiyle Karadeniz'den Tuna'ya geçip Vidin'e ulaştı. Mahmut Paşa'nın Vlad kuvvetlerine rastlamaması üzerine, Ali Bey (Evrenosoğlu), akıncı kuvvetleriyle Eflak topraklarına akınlara girişti. Henüz ortaya çıkmayan Vlad, savunmasız halkın bir kısmını Braşova (Kronştad)'ya gönderirken, bir kısmını da ormanlara sakladı; o, ikiye ayırdığı kuvvetlerinin bir kısmını, Türk ordusuna yardım için harekete geçtiği takdirde, Boğdanlılara saldırmakla görevlendirdi; başında bulunduğu 10 bin kişilik diğer kuvvetiyle de Osmanlı kuvvetleri üzerine yürüdü; o, bir gece baskını ile Türk ordusunu bozmayı planladı, fakat onun esas amacı, ani bir saldırı ile padişahın karargâhına kadar girerek onu öldürmek idi; çok geçmeden Vlad, gece yarısı, düzensiz ve şaşırtıcı bir şekilde padişahın otağına saldırdı; hâlbuki otağ, daha gerilerde idi. Bu nedenle önde bulunan Mahmut ve İshak paşaların çadırları saldırıya uğramıştı. Ancak bir kısım hayvanların ölümüyle sona eren bu saldırı, orduda telaş yaratmışsa da derhâl savaş düzeni alındığı için Vlad planını uygulayamadı ve ağır kayıplar vererek kaçtı; Ali Bey (Evrenosoğlu), onu izleyerek askerlerinden bin kadarını tutsak almayı başardı. Ömer Bey (Turahan Beyoğlu) de akıncı kuvvetleriyle ileri harekâta başlayıp Vlad'ın süvari kuvvetlerini

yenilgiye uğratarak iki bin tutsak ile ordugâha döndü. Böylece artık karşılarında herhangi bir kuvvet bulamayan Osmanlı ordusu, gerekli olan 200 bine yakın at ve yük hayvanı alarak geri döndü. Öte yandan Vlad, kendisi için her şeyin bittiğini düşünerek önce Moldavya'ya, oradan da Macaristan'a sığındı ve onlardan yardım isteğinde bulundu. Fakat Osmanlı Devleti'yle barış yapmış olan Macar Kralı Matyas Korven, Osmanlılarla arasının açılmasını istemedi ve çok geçmeden de Vlad'ı hapse attırdı. Bunun üzerine Vlad'ın yerine küçük kardeşi Radul, Eflak prensi oldu; o da Osmanlı sarayında yetişmişti. Radul, devlet hazinesine her yıl 12 bin altın vergi verecekti; onun herhangi bir saldırıya uğramaması için korunması görevine Ali Bey (Evrenosoğlu) atandı. Yıldırım Bayezid döneminden beri Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi kabul etmiş olan Eflak Prensliği, her fırsatta bağımsız olmak istemiş, bu hususta, özellikle Macarlara güvenmişti. Fakat beş ayda gerçekleştirilen bu 1462 seferinden sonra Eflak, artık Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti hâline getirilmiştir.

Boğdan'a İlk Sefer

Boğdan (Moldavya) Prensliği ile Osmanlılar arasında XV. yüzyılın ortalarına kadar önemli bir ilişki olmamıştır. Her ne kadar Eflak Prensliği'nin Osmanlı yönetimine boyun eğmesi ve Osmanlı baskısının oralarda tam anlamıyla kendini hissettirmesi, bu prensliği de bazı önemli önlemler almaya sevk etmişti. Boğdan Prensliği, Osmanlılara karşı düzenlenen Haçlı seferlerinde, askerî yardımda bulunduktan başka, 1431'de gönderdiği yardımla da Eflak prensinin Osmanlı kuvvetlerine karşı başarısını sağlamıştı. Fakat bunlar, Türk fetih politikasına öyle engel olacak nitelikte değildi. İstanbul'un fethi, Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Balkanlar'da tam anlamıyla hâkimiyeti kurmasını sağladıktan sonra buralardaki Türk yönetimi kolaylaşmış ve Tuna deltalarına kadar dayanan Osmanlı sınırlarındaki Boğdan Prensliği de Petru Aron zamanında (Eylül 1455) Osmanlılara tabi olarak yılda iki bin altın vergiyi kabul etmişti; böylece Osmanlı kaynaklarında Boğdan olarak kaydedilen Moldavya Prensliği, Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir. Boğdan Prensi Stefan çel Mare, önceleri, Türklere tabi olarak vergi ödemekte idi; fakat daha sonra, özellikle Türklerin Venedik, Napoli, Papalık ile denizde, Arnavutlar ve Macarlarla da karada savaştıkları karışık bir dönemden faydalanıp bağımsızlığını ilan etti. Kefe'nin Cenevizlilerden alınmasından sonra gemilerle İstanbul'a gönderilen 1500 Cenevizliden 150 kadarı, yolda, gemiyi ele geçirip Tuna'nın denize döküldüğü Boğdan toprakların-

daki Kilya (Kili) kıyısına çıkmıştı. Onların halk tarafından çok iyi karşılanmaları, Boğdan prensi hakkında infial uyandırmış ve tutsak Cenevizlilerin iadesi istenmişse de reddedilmiştir. Yiğit ve azimli bir prens olan Stefan çel Mare, bu sırada arasının açık bulunduğu Eflak voyvodasına karşı harekete geçerek onu memleketten uzaklaştırmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, bu olayın sebebini ondan sorunca Stefan çel Mare "şakilerin kendi topraklarındaki tahribatı sonucunda onları cezalandırmak için silah kullanmaya mecbur olduğunu" bildirmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, ondan tazminat istedi. Boğdan prensini himaye eden Lehistan kralı, tazminat miktarını kararlaştırmak için Türk ve Leh temsilcilerinden bir heyetin oluşmasını önermişse de Osmanlı Devleti, kendisine vergi vermekte olan bir prensliğin işine Leh Krallığı'nın karışmasını reddettikten başka, Boğdan prensine karşı Rumeli Beylerbeyi Süleyman Paşa (Hadım)'yı göndermiştir. Süleyman Paşa (Hadım), bundan önce, İşkodra'nın fethiyle görevlendirilmişse de başarılı olamamıştı. Süleyman Paşa, yorgun ve eksik donatımlı bir kuvvetle uzun bir yol geldikten sonra derhâl Boğdan üzerine yürümüşse de yenilmekten kurtulamamıştır (1475). Bu galibiyet dolayısıyla papa, Boğdan prensine "İsa'nın Pehlivanı" unvanını vermiştir. Bununla birlikte Stefan çel Mare, galibiyetinin böyle karşılıksız kalmayacağını bildiği için papaya ve Hıristiyan devletlere başvurup "kendisine yardım edilmesini" istedi, fakat olumlu bir sonuç alamadı; sadece Lehistan Kralı Kazimir, "Boğdan prensini himaye ettiği" hususunda Osmanlı hükümdarına ikinci bir elçi göndermekle yetindi. Öte yandan Süleyman Paşa (Hadım)'nın yenilgisini haber alan padişah, 1476 ilkbaharında bizzat sefere çıktı. Varna yakınlarına ulaşıldığı zaman Leh elçileri de oraya gelmişlerdi. Sultan Mehmet kendisiyle görüşen heyete, vergi ödenmesi, Cenevizli tutsakların geri verilmesi ve Kilya (Kili)'nın kendisine teslim edilmesi önerisinde bulundu. Fakat Boğdan prensinin, söz konusu önerileri kabul etmemesi üzerine, ordu ilerleyip Tuna'yı geçti. Orduda, Boğdan prensinin memleketinden kaçırdığı Eflak voyvodası da bulunuyordu. Osmanlı ordusunun sınırı geçtiğini haber alan Stefan çel Mare, onların geçeceği yerleri yakıp yıktı ve hayvanları sarp dağlara çıkardı, bu sebeple ülkede kıtlık baş göstermişti. Bununla birlikte bir önlem olarak gemilerle Tuna'dan yiyecek maddeleri getirildiği için Türk ordusu, bu kıtlıktan pek etkilenmedi. Prens Stefan, sarp bir dağın arkasındaki ormana girerek çevresini tahkim ile peçine adı

verilen siper ve hendekler açmış, ağaçlardan ve arabalardan engeller oluşturmuş, en ön tarafa da topları yerleştirip ordugâhını geçilmez bir duruma getirmişti. Bununla birlikte onun bu ordugâhın bulunduğu yer tespit edilerek oraya bir miktar kuvvet sevk edildi. Çok geçmeden iki taraf arasında yapılan savaşta, Anadolu ve Rumeli timarlı sipahileri büyük yiğitlikler gösterdiler. Düşmanın gizlendiği ormanın ön tarafları geçilmez bir durumda olduğu için, yeniçeriler, top ateşi karşısında yerlere kapanıyorlardı. Bunu gören Sultan Mehmet, Belgrat kuşatmasında yaptığı gibi, atıyla ileri atıldı, top ateşi sebebiyle hareketsiz kalan yeniçeriler de kendisiyle birlikte saldırıya geçtiler, ayrıca timarlı sipahilerin o sırada saldırıya geçmeleri sonucunda on saat süren bir çarpışmadan sonra, düşman bozuldu ve çok kayıp verdi. Daha sonra Boğdan'ın merkezi Suçiova şehri yakıldı ise de kalesi fethedilemedi. Boğdan'ın hemen her yeri tahrip edilmişti. Yeniçeriler arasında veba salgınının görülmesi ve Macarların da savaşa hazırlanmaları sebepleriyle ordu, geriye döndü. Öte yandan Ali Bey (Mihaloğlu), "Macarların Tuna ve Sava ırmaklarının birleştikleri yerde, Tuna'nın sağ kıyısında iki kale, sol kıyısında da bir hisar yaptıklarını" sultana bildirmişti. Esasen Tuna'nın sağ kıyısı Osmanlılara aitti ve burada, 1470 yılında Böğürdelen Kalesi inşa edilmiş, fakat Macar Kralı Matyas, dört yıl sonra bu kaleyi işgal etmişti. Bunun üzerine Edirne'ye gelen Fâtih Sultan Mehmet, kış olmasına rağmen bizzat harekete geçti. Fakat Macarlar, kış sebebiyle padişahın bizzat sefere çıkacağını hiç ummuyorlardı. Yukarıda söz konusu edilen üç kalenin kara tarafları, içi su dolu hendekle çevrilmiş olduğu için alınması güç idi. Fakat o yıl çok don olmuş, Tuna, 14 karış kalınlığında donmuş ve kar, at üzengisine kadar çıkmıştı. Tuna'yı buz üzerinden geçen Türk askerleri, kara tarafındaki hendeklerindeki donmuş suların üzerinden de geçerek kaleleri kolayca ele geçirdiler ve bunlar derhâl yıkıldı.

Bosnaya Seferler

Bosna Krallığı, Osmanlılara her yıl vergi vermekte idi, fakat kral, son zamanlarda, 50 bin altın olan vergisini vermeyerek gönderilen memurları da geri çevirmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Venediklilerle yapılabilecek bir savaşta, önemli bir güzergâh olacak olan Bosna'yı fethe karar verdi. Çok geçmeden bizzat padişahın kumandasındaki ordu, Üsküp üzerinden Viliçtirin (Vulçıtrın) şehrine ulaştı. Bu sırada Bosna Kralı Stefan Tomaşeviç'in Yayça Kalesi'nde savunma yapacağı haber alındı. Bunun üzerine Veziriazam Mahmut Paşa, derhâl ileri gönderildi; fakat kral, burada tutunamayacağını an-

ladığı için daha batıdaki Kiloç (Clytie) Kalesi'ne çekildi. Bosna Krallığı'nın başkenti olan Yayça, bizzat padişah tarafından kuşatılırken Veziriazam Mahmut Paşa da kralı Kiloç'ta kuşatıyordu. Yayça, su ve yiyecek darlığı sebebiyle uzun süre kuşatmaya dayanamayarak teslim olduktan başka, Bosna kralı da Mahmut Paşa'nın kendisine verdiği güvence üzerine, başka bir kalede teslim olan kardeşi ve üç oğluyla birlikte teslim oldu (1463). Sultan Mehmet, bir saldırı ile alınması çok kolay olan Kiloç'u zapt etmeyerek krala verilen güvence ile teslim alınmasından dolayı Mahmut Paşa'ya çok kızdı; bir süre için verilen güvenceye ve içilen anda sadık kalınmakla birlikte bunu bozacak bir belge arandı. Sultan, bu konuda istediği fetvayı, orduda bulunan Musannifek (Küçük Musannif) adıyla ünlü olan Ali Bistâmî'den aldı. Ali Bistâmî, kralın öldürülmesine dair verilen fetvanın yerine getirilmesi için bizzat cellatlık ederek kendi eliyle kralı öldürdü, ayrıca üç kalenin prensleri de öldürüldü. Fâtih Sultan Mehmet, fethettiği Bosna halkının bir kısmını, iskân için İstanbul'a gönderdi, Yayça ve diğer bazı kalelere de asker yerleştirdi, Bosna sancak beyliğine Mehmet Bey (Minnetoğlu)'i, Macar sınırına yakın olan İzvornik Kalesi'ne de İskender Bey (Mihaloğlu)'i muhafız olarak atadıktan sonra İstanbul'a döndü. Deniz kuvvetlerini arttırarak Akdeniz'de Venedikliler tehdit eden Türklerin Bosna'yı fethetmeleri, Macaristan'ı tehlikeli duruma düşürmüştü. Aynı yılda Osmanlıların Lepant ile Venedik yönetimindeki Argos Limanı'nı da ele geçirmeleri, onları da telaşa düşürmüştü. Bu müşterek tehlike daha önce, Macarlar, Venedikliler ve İskender Bey'i Osmanlılara karşı bir ittifaka sevk etmişti (Eylül 1463). Fâtih Sultan Mehmet, Bosna'yı fethettikten sonra Kovacili ve Pavlili beyliklerini de almış ve Hersek Krallığı topraklarına girmişti. Bura hükümdarı Stefan Kosaroviç, karşı koyamayarak kaçmıştı. Fakat sonunda o, Osmanlı himayesini kabul ettiği için memleketinin bir kısmı kendisine bırakılmış, diğer bir kısmı ise ilhak olunmuş, oğlunu da rehin alarak sultana göndermişti.

Osmanlı kuvvetlerinin bu ilk Bosna seferinden dönüşünden sonra yaptıkları ittifak gereğince, Venedikliler, Mora'da, Macar kralı da Bosna'da (Aralık 1463) saldırıya geçerek Türkleri buralardan çıkarmaya başladılar. Macar kralı, Osmanlıların fethettikleri bazı kaleleri geri aldığı gibi, Bosna Krallığı'nın merkezi Yayça ile Sırbistan sınırındaki Srebriniçe'yi işgal ve İzvornik'i kuşatmıştı; Venedikliler ise dört ay önce Mora'da saldırıya geçmişlerdi. Macar kralı, aldığı

kaleleri tahkim ile asker ve yiyecek maddeleri koyduktan sonra ülkesine dönmüştü. Bunun üzerine Sultan Mehmet, ikinci kez, Bosna seferine çıktı (1464). Sultan, Yayça'yı sürekli kuşatma altında tutup ele geçirmek niyetinde idi. Bu sıralarda Bosna'ya gelen Macar kralı, Sultan Mehmet'i üzerine çekerek Yayça'yı kuşatmadan kurtarmak istiyordu; o da İzvornik Kalesi'ni kuşatmıştı. Fakat Osmanlı hükümdarı, Yayça'yı kuşatmakla birlikte krala karşı da kuvvet sevk etti. Bunun üzerine Macar kralı, iki ateş arasında kalmamak için İzvornik kuşatmasından çekilmek zorunda kaldı. Yayça ise Macarlardan geri alınamadı, fakat fethedilen diğer kalelerden bir kısmı yıkıldı, gerekli olanlarına asker ve savaş malzemeleri yerleştirildi. Yayça Kalesi, ancak 1528 yılında, II. Bayezid'in kızının oğlu Gazi Hüsrev Bey'in Bosna beyliği sırasında fethedilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmet, Bosna'yı fethettiği zaman Bogomil mezhebindeki Bosna Hıristiyanlarına son derecede hoşgörülü davranmış ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır; böylece Bogomiller, toptan Müslümanlığı kabul ettiler. Onların devşirme olarak alınan çocuklarına, Bogomillerin bir başka adı olan Pataren'den esinlenerek Poturoğulları adı verilmiştir. Patarenlerin Hazreti İsa'yı Allah'ın kulu ve peygamberi tanıyan mezheplerinin Müslümanlığa yakınlığı, Türklerin vicdan hürriyetine hürmet göstermeleri, birkaç yüzyıl Katolik kilisesinin, bu mezhepteki kralların ve Macarların zulümlerine uğramaları, onların hep birden ve süratle Müslüman olmalarına sebep olmuştu. Hatta bir rivayete göre Fâtih Sultan Mehmet, onların hep birlikte İslamiyet'i kabul etmelerine çok memnun olmuş, kendilerinden "dileklerinin ne olduğunu" sorunca, onlar da "devlet hizmetinde görevlendirilmeleri" dileğinde bulunmuşlardır. Böylece ordu, saray ve devlet hizmetlerine alınan Poturoğulları, tam bir sadakatle görev yapmışlardır.

Karamanlılar ve Osmanlı Akkoyunlu Rekabeti

Karamanoğulları Beyliği, Osmanlı Devleti'nin gelişmesine karşı düşmanca bir tutum almış ve her fırsattan istifade ederek Osmanlılar aleyhine harekete geçmekten geri kalmamıştır. Bunun üzerine onlar Osmanlıların karşı hareketleri sonucunda, toprak kayıplarına uğramışlar ve nihayet Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına alınmışlardır. Özellikle Karamanoğlu II. Mehmet Bey'in, ölümünden sonra oğlu İbrahim Bey, Sultan II. Murat'ın yardımı sayesinde hükümdar olmuş ve padişahın kız kardeşiyle evlenmişti; buna rağ-

kaleleri tahkim ile asker ve yiyecek maddeleri koyduktan sonra ülkesine dönmüştü. Bunun üzerine Sultan Mehmet, ikinci kez, Bosna seferine çıktı (1464). Sultan, Yayça'yı sürekli kuşatma altında tutup ele geçirmek niyetinde idi. Bu sıralarda Bosna'ya gelen Macar kralı, Sultan Mehmet'i üzerine çekerek Yayça'yı kuşatmadan kurtarmak istiyordu; o da İzvornik Kalesi'ni kuşatmıştı. Fakat Osmanlı hükümdarı, Yayça'yı kuşatmakla birlikte krala karşı da kuvvet sevk etti. Bunun üzerine Macar kralı, iki ateş arasında kalmamak için İzvornik kuşatmasından çekilmek zorunda kaldı. Yayça ise Macarlardan geri alınamadı, fakat fethedilen diğer kalelerden bir kısmı yıkıldı, gerekli olanlarına asker ve savaş malzemeleri yerleştirildi. Yayça Kalesi, ancak 1528 yılında, II. Bayezid'in kızının oğlu Gazi Hüsrev Bey'in Bosna beyliği sırasında fethedilmiştir.

Fâtih Sultan Mehmet, Bosna'yı fethettiği zaman Bogomil mezhebindeki Bosna Hıristiyanlarına son derecede hoşgörülü davranmış ve onların devlet hizmetinde yetişmelerini sağlamıştır; böylece Bogomiller, toptan Müslümanlığı kabul ettiler. Onların devşirme olarak alınan çocuklarına, Bogomillerin bir başka adı olan Pataren'den esinlenerek Poturoğulları adı verilmiştir. Patarenlerin Hazreti Isa'yı Allah'ın kulu ve peygamberi tanıyan mezheplerinin Müslümanlığa yakınlığı, Türklerin vicdan hürriyetine hürmet göstermeleri, birkaç yüzyıl Katolik kilisesinin, bu mezhepteki kralların ve Macarların zulümlerine uğramaları, onların hep birden ve süratle Müslüman olmalarına sebep olmuştu. Hatta bir rivayete göre Fâtih Sultan Mehmet, onların hep birlikte İslamiyet'i kabul etmelerine çok memnun olmuş, kendilerinden "dileklerinin ne olduğunu" sorunca, onlar da "devlet hizmetinde görevlendirilmeleri" dileğinde bulunmuşlardır. Böylece ordu, saray ve devlet hizmetlerine alınan Poturoğulları, tam bir sadakatle görev yapmışlardır.

Karamanlılar ve Osmanlı Akkoyunlu Rekabeti

Karamanoğulları Beyliği, Osmanlı Devleti'nin gelişmesine karşı düşmanca bir tutum almış ve her fırsattan istifade ederek Osmanlılar aleyhine harekete geçmekten geri kalmamıştır. Bunun üzerine onlar Osmanlıların karşı hareketleri sonucunda, toprak kayıplarına uğramışlar ve nihayet Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına alınmışlardır. Özellikle Karamanoğlu II. Mehmet Bey'in, ölümünden sonra oğlu İbrahim Bey, Sultan II. Murat'ın yardımı sayesinde hükümdar olmuş ve padişahın kız kardeşiyle evlenmişti; buna rağ-

men o, Hunyadi Yanoş'un Haçlı seferlerinde, Osmanlıları arkadan vurmaktan kendini alamamış ise de bunun çok ağır bir şekilde karşılığını görmüştür. Sultan II. Mehmet, 1451'de babasının yerine hükümdar olduğu zaman düşman olarak ilk kez karşısına çıkan Karamanoğlu İbrahim Bey idi. Önemli ölçüde yıpranmış ve küçülmüş olan Karamanlı Beyliği hükümdarı, önemli bir rol oynayacak durumda olmadığı için kendisine karşı yapılan harekât sonucunda barış istemek zorunda kalmıştı. Bununla birlikte Karamanoğulları, Osmanlılara karşı Anadolu beylerini, Balkan devletleriyle Venedik Cumhuriyeti'ni kışkırtmaktan ve Haçlı kuvvetleriyle olan ittifaklarından bir yarar sağlayamamaları üzerine, bu kez, Doğu Anadolu'da kurulup genişlemekte olan Akkoyunlu Devleti'nden faydalanmayı planlamışlardır. Çelebi Mehmet'in damadı olan Karamanoğlu İbrahim Bey, 39 yıl süren bir hükümdarlık devresinden sonra 1463'te ölmüştü. O, ölümünden az önce, devlet yönetimini veliahdı ve büyük oğlu İshak Bey'e bırakmıştı. Esasen İbrahim Bey'in Çelebi Mehmet'in kızından doğmuş olan ikinci oğlu Pir Ahmet Bey ile diğer kardeşleri, babalarının İshak Bey'i beyliğin başına geçirmesine razı olmayarak onu Konya'dan çıkarmışlar, bu yüzden de onun ölümüne sebep olmuşlardır. İshak Bey, kendisine karşı harekete geçen kardeşleriyle mücadele edecek durumda olmadığı için Silifke'ye çekilmiş ve Pir Ahmet Bey de Konya ve çevresinde yönetimi eline almıştı. İshak Bey, Memlüklü sultanına başvurarak kendisini himaye etmesini istedi. Onun isteğini kabul eden sultan, ona sadece hilat göndermekle yetindi. Bunun üzerine ailesini Silifke'de bırakarak Suriye yoluyla Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e giden İshak Bey, ondan sağladığı kuvvetlerle Karamanlı Beyliği'ni yeniden ele geçirdi. Bu kez de Pir Ahmet Bey, Osmanlılara başvurdu. O, Karaman ilinden bazı yerleri terk etmek şartıyla Sultan II. Mehmet'ten kendisini himaye etmesini istedi. Öte yandan Osmanlı hükümdarının Pir Ahmet Bey'e yardım edeceğini haber alan İshak Bey, Bilgin Ahmet Çelebi (Sarı Yakupoğlu)'yi sultana göndererek "kardeşlerine verilmemek şartıyla Akşehir ve Beyşehir'i Osmanlılara bırakacağını" bildirdi. Fâtih Sultan Mehmet, ona "Oralar zaten bizim Hamitoğlu'ndan satın aldığımız yerlerdir; bu teklif, ölüyü azat etmektir. Çarşamba suyunu sınır olarak kabul ederse anlaşırız." cevabını gönderdi. İshak Bey, gönderilen Osmanlı elçisine olumlu bir cevap vermedi. Bunun üzerine sultan, Pir Ahmet Bey'e yardıma karar verdi. Pir Ahmet Bey,

Antalya Sancak Beyi Köse Hamza Bey'in kuvvetleriyle birlikte Karaman'a girdi. Ermenek (veya Dağpazarı) Savaşı'nda yenilgiye uğrayan İshak Bey, yine Silifke'ye çekildi, aile bireylerini orada bırakarak yardım sağlamak amacıyla Diyarbakır'a Uzun Hasan'ın yanına gitti. Böylece Silifke Kalesi'nden başka diğer Karamanlı topraklarına da sahip olan Pir Ahmet Bey, kendisine yapılan yardım karşılığında Akşehir, Beyşehir, Sıklanhisarı ve Ilgın'ı Osmanlılara bıraktı (1464/1465). Pir Ahmet Bey, bu kez de diğer kardeşi Kasım Bey'le mücadeleye girişti ve Osmanlıların yardımıyla Ermenek yöresinde giriştiği savaşta, onu yenilgiye uğrattı. Böylece durumunu düzelten Pir Ahmet Bey, üç, dört yıl önce, Osmanlılara terk ettiği yerleri geri almak isteyince tabii Osmanlılarla arası açıldı; yalnız başına mücadele edemeyeceğini bildiği için Uzun Hasan Bey'den yardım sağladı; daha sonra da o, düzenledikleri Haçlı seferiyle Osmanlılarla mücadeleye başlamış olan Venedik, Papalık, Napoli, Macar, Arnavutluk ve Rodos Şövalyelerinin harekâtından istifade etmek istiyordu (1466). Bunun üzerine, Fâtih Mehmet, bizzat kumanda ettiği bir ordu ile Karamanlı memleketlerine girdi; Pir Ahmet Bey, ise Lârende (Karaman)'ye kaçtı. Osmanlı ordusu, Gevele Kalesi'yle beylik başkenti Konya'yı ele geçirdi. Sultan, aynı zamanda Veziriazam Mahmut Paşa'yı Lârende'ye Pir Ahmet Bey'e karşı gönderdi. Burada yapılan savaşta, Pir Ahmet Bey, bozularak kaçtı; Karamanoğullarını destekleyen Turgutoğulları da takip edilmişse de onlar daha önce bunu haber aldıkları için Tarsus taraflarına kaçmışlardı. Osmanlılar, Karamanlı ilinde ileri gelen zararlı eşraf ve beylik erkânından bir kısmını öldürdüler, Konya ve Lârende'deki sanatkârları da İstanbul'a gönderdiler (1466). Bu seferden sonra Karaman halkı, 200 yıldan fazla bir süreden beri bağlı bulundukları Karamanoğulları ailesinin böylece ortadan kaldırılmasına çok üzülmüştü, bu nedenle onlar çeşitli hareketlere giriştiler. Bu yüzden Osmanlı hükümdarı, 1468'de Karamanlı ailesini tamamen ortadan kaldırmak ve onlara yardımcı olanlara gereken cezayı vermek üzere, Mehmet Paşa (Rum)'yı görevlendirdi. Çok zalim bir insan olan bu Rum dönmesi, harekete geçip Karamanlı ilinde pek çok kimseyi öldürdü; cami, türbe ve medreseleri soydu, koyduğu ağır vergilerle halkı ezdi. Böylece o, kendisine verilen görevin aksine ora halkını tamamıyla devlet aleyhine döndürdü. O, ayrıca Varsak Türkmenlerine karşı da harekete geçti ise de Varsak Beyi Uyuz Bey, yolunu keserek onu bozguna uğratıp ele geçirdiği

bütün mal ve paraya el koydu. Mehmet Paşa (Rum)'nın yenilgiyle sona eren bu harekâttan döndükten sonra da Karamanlı illerinde, Pir Ahmet ve kardeşi Kasım beyler yeniden harekete geçmişlerdir. Bunun üzerine azledilip öldürülen Mehmet Paşa (Rum)'nın yerine İshak Paşa atandı ve 1470 yılında süratle Karamanlı iline gönderildi. İshak Paşa, Lârende'ye yürüdüğü sırada, Pir Ahmet Bey, İçel taraflarına çekilmişti. İshak Paşa, onu takip ettiyse de yakalayamadı. Sonunda Uzun Hasan Bey'in yanına giden Ahmet Bey, ondan yardım isteğinde bulundu; kardeşi Kasım Bey de sarp dağlara çekilerek bu yardımı bekliyordu; fakat sonunda o da Uzun Hasan Bey'in yanına kaçmak zorunda kaldı. Öte yandan İshak Paşa, Mut Kalesi'ni inşa ve Niğde Kalesi'ni tamir ettirdi; daha sonra da bazı kale ve hisarları ele geçirerek Aksaray'a geldi, bura halkından bir kısmını, İstanbul'a naklettirip, şimdi aynı adla anılan (Aksaray) semte yerleştirdi. Ertesi yıl (1471), yine Karamanlı illerine, bu kez, Ahmet Paşa (Gedik) kumandasında bir kuvvet gönderildi. Mehmet Paşa (Rum), Karaman seferine gönderildiği zaman, kendisine "Alaiye'nin alınması" emrolunmuştu; fakat o, Alaiye beyinin kız kardeşinin kocası olduğu için bu emri yerine getirmemişti; bu bakımdan Ahmet Paşa (Gedik)'ya "Akdeniz'de önemli bir ticaret limanı olan Alaiye'nin zaptı" emredilmişti. Alaiye, bu sırada Kılıç Arslan adlı bir beyin yönetiminde idi. Ahmet Paşa (Gedik), şehri kuşattı ise de halkın başvurusu üzerine savaş yapılmadan Kılıç Arslan Bey, Alaiye'yi teslim etti; kendisine Alaiye'ye karşılık dirlik olarak Gümülcine sancağı verildi. Fakat Kılıç Arslan Bey, Alaiye'ye oranla geliri çok az olan bu yerin kendisine verilmesine çok üzüldü; bu sebeple o, manen himayesinde bulunmuş olduğu Memlüklü Devleti'ne sığınmak üzere, Kavala'dan bir gemiyle Mısır'a kaçtı. Öte yandan Ahmet Paşa (Gedik), Alaiye'yi aldıktan sonra sultandan gelen yeni bir talimat üzerine, Silifke'ye geldi. Yukarıda da değinildiği üzere, İshak Bey (Karamanoğlu), 1464'te kardeşine yenilince Uzun Hasan'ın yanına kaçmış, ailesini Silifke'de bırakmıştı. Silifke ile Karataş dışında, diğer Karamanlı şehirleri Pir Ahmet Bey'in eline geçtiği hâlde, bu iki şehir İshak Bey'e sadık kalmıştı. Silifke'de bulunan İshak Bey'in oğlu, Osmanlı Devleti'ne başvurarak "Silifke'yi terk edeceğini" bildirdi, bu nedenle Ahmet Paşa (Gedik), şehri gelip almıştır (1471). Daha sonra Ahmet Paşa (Gedik), bir kısım Karamanlı ailesinin oturduğu Mokan (Minan) Kalesi'ni de aldı. Burada bulunan Pir Ahmet Bey'in eşi ve oğlu ile Mehmet Bey'in çok

güzel bir kızını İstanbul'a gönderdi. İşte bu sıralarda Uzun Hasan Bey, kendisine sığınmış olan Pir Ahmet ve Kasım beylere kalabalık bir kuvvet vererek Karamanlı iline göndermişti; Ahmet Paşa (Gedik), bu nedenle Konya'ya çekildi. Osmanlılara karşı Karamanoğullarını savunmaya kesin olarak karar vermiş olan Akkoyunlu hükümdarı, Beylerbeyi Emir Ömer Bey (Bektaşoğlu)'in kumandasında, 20 bin kişilik bir kuvveti, Karamanoğullarıyla birlikte Karamanlı iline yollamış, ayrıca kardeşinin oğlu Yusufça Mirza'yı da onunla birlikte göndermişti. Bu birleşik kuvvetler arasında, Candaroğullarından Kızıl Ahmet Bey de yer almıştı. Erzincan'a gelen bu kuvvetler, Amasya Valisi Şehzade Bayezid'i aldatıp, ona "Dulkadıroğlu Kılıç Arslan'ı, babasının yerine oturtmaya gidiyoruz" içerikli bir mektup göndererek ondan izin istediler. Bu mektup, Bayezid'in eline geçmeden önce, Tokat'ta ikamet eden Rum Beylerbeyi Hamza Bey (Şarabdar)'in eline geçmiş, o da şehzadeye danışmadan geçmelerine izin vermişti. Böylece hiçbir karşı koymaya rastlamadan sınırı geçen bu kuvvetler, Tokat'a bir baskın yaparak şehri yağmalayıp yaktılar (1472). Bu yangında çok değerli eski eserlerle el yazması kitaplar yok olup gitmiştir. Akkoyunlu Kuvvetleri Kumandanı Ömer Bey, daha ileri gitmeyip buradan Diyarbakır'a dönerek Yusufça Mirza'yı 10 bin kişilik bir kuvvetle Karaman'a gönderdi. Bu kuvvetler, Kayseri'den başlayarak Karaman ve Hamideli'ni ele geçirdiler. Karaman Valisi Şehzade Mustafa, Konya'yı terk ederek Afyonkarahisar'a çekildi. Bu olay üzerine İshak Paşa'nın yerine Mahmut Paşa, ikinci kez, veziriazamlığa atandı (1472). Kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle Mahmut Paşa'nın tavsiyesiyle sefere çıkılmayıp hazırlık yapıldı; ayrıca Anadolu Beylerbeyi Davut Paşa'nın "kuvvetleriyle birlikte Şehzade Mustafa'nın yanına gitmesi" emredildi. Öte yandan, bu sıralarda, Yusufça Mirza, Karamanoğullarıyla birlikte Karamanlı ilini aldıktan sonra Akşehir'e, daha sonra Karamuk (Bolvadin)'tan geçip Beyşehir yörelerindeki Kıreli'ne gelmiş, burada Şehzade Mustafa'nın kumandasındaki kuvvetlerle karşılaşmıştı. İki taraf arasında yapılan kanlı bir savaştan sonra Akkoyunlu kuvvetleri, ağır bir bozguna uğratıldığı gibi, Yusufça Mirza da yakalandı; fakat Pir Ahmet ve Kızıl Ahmet beyler, Uzun Hasan'ın yanına kaçmayı başardılar; Kasım Bey ise İçel'e çekilerek Frenklerin yardımlarıyla Osmanlılardan aldığı Silifke'de tutunabildi.

Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey, on yıl önce, artık Trabzon seferine giderken Fâtih Sultan Mehmet'ten korkup çekinen bir hükümdar değildi; çünkü o, on iki yıl içinde devletini çok güçlendirmiş, Acem ve Arap Irakları ile Azerbaycan ve İran'a hâkim olmak suretiyle, Akkoyunlu Devleti'ni imparatorluk hâline getirmişti. Bu arada o, amansız rakibi Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah'ı yenilgiye uğratarak yakalayıp öldürtmüş (1467), daha sonra Timurîlerden Ebû Said Han'ı da Aras Savaşı'nda bozguna uğratmış ve tutsak alarak öldürtmüştü (Şubat 1469). İşte bu başarılardan sonra Uzun Hasan, yukarıda adları geçen ülkelere hâkim olmuş, hatta tutsak aldığı Bay Sungur Mirza'nın torunu Yadigâr Mehmet Mirza'yı da Herat hükümdarı ilan etmişti; o, ayrıca Gürcüleri de yenilgiye uğratıp vergiye bağlamıştı. Kazandığı bu zaferler dolayısıyla kendisini en büyük Asya hükümdarı sanan Uzun Hasan Bey, Osmanlıları da yenecek bir durumda olduğuna inanıyordu; bu sebeple Osmanlılardan kaçan Karaman ve Candaroğullarını kabul etmişti. Onlar, Uzun Hasan Bey'i devamlı olarak Osmanlılar aleyhine kışkırttılar, bunda başarılı da oldular. İşte bunun sonucunda da (1472) Akkoyunlu kuvvetleri, Osmanlı sınırını geçerek Tokat'ı yakıp Karamanlı illerini işgal etmişlerdi.

Uzun Hasan Bey, ordusunu teçhiz ile özellikle Osmanlılarla savaş durumunda bulunan Venedik Cumhuriyeti'nin ittifak önerisi üzerine, onlarla anlaşmıştı (1463). Bundan başka Uzun Hasan Bey, yine Osmanlı-Venedik Savaşı sırasında, Venediklilerle bir ittifak yapmış olan Haçlılarla birlikte hareket etme amacıyla, onlarla görüşmek için Rodos'a elçiler göndermişti. Onun esas amacı, Haçlılarla da bir ittifak yapmak idi; hatta Uzun Hasan Bey, gönderdiği bu heyetle "Tokat ve daha bazı Osmanlı şehirlerini işgal ettiğini" Haçlılara bildirmişti. Bu sırada Haçlı deniz kuvvetleri, Akdeniz'e gelip Muğla kıyılarıyla Antalya'yı ateşe vermişlerdi. Uzun Hasan Bey, müttefiklerden silah ve top isteğinde bulunduktan başka, Osmanlılar ve Memlüklüler aleyhine Venediklilere ittifak önermişti. Onun bu önerisi, 1472 yılında, Uzun Hasan'ın yanında bulunan Venedik Elçisi Katerino Zeno aracılığıyla derhâl senatoya bildirilmiştir. Çok geçmeden önerinin benimsenmesi üzerine, üç dört kadırga ile gönderilen top, silah ve top ustaları, istenilen zamanda Uzun Hasan Bey'in eline geçmemiş, fakat ona, bu sırada İçel kıyılarında bulunan Venedik Donanması Kumandanı Moçenigo'nun "Kendisinin emri-

ne amade olduğu" bildirilmişti. Öte yandan Uzun Hasan'ın kuvvetlerinin Osmanlı sınırlarını aşıp saldırıya geçmesi, Osmanlıları buna karşılık verme durumuna getirdi; bu nedenle hazırlıklara başlandı. Fâtih Mehmet, Uzun Hasan Bey'e karşı sefere çıkarken Venedikli-lerin bir saldırısına uğramamak için İşkodra Kalesi kumandanı aracılığıyla onlara, uygun şartlarla bir barış önerdi ise de Venedikliler, "Ağrıboz Adası'nın geri verilmesinde" ısrar etmeleri sebebiyle anlaşma olmadı; bunun üzerine Venedik ve müttefikleri, Akdeniz ve Ege kıyılarını tahrip ettiler, bu sayede İçel'de bulunan Kasım Bey (Karamanoğlu) de bazı çıkarlar kazandı. Öte yandan Fâtih Sultan Mehmet, sefere çıkmadan önce, Uzun Hasan'dan gelen mektuba ağır bir cevap vermişti. Çünkü Uzun Hasan Bey, Osmanlılarla yapacağı savaşı meşru göstermek amacıyla, Kapadokya ile eski Trabzon imparatorunun kızının kocası olması dolayısıyla, Trabzon'u istemekte idi. Fâtih Sultan Mehmet, onun bu istekleri üzerine gönderdiği cevapta "Bundan sonra elçimiz ok ve lafımız kılıçtır." demiş ve onu, ilkbaharda savaşa davet etmiştir. Osmanlı hükümdarı, düzenlenecek sefer hakkında Veziriazam Mahmut, Ahmet (Gedik) ve Mustafa paşalarla görüşerek girişilecek harekâtı tespit etti. Osmanlı ordusu, Mart 1473'te Fâtih Sultan Mehmet'in komutası altında Üsküdar'dan doğuya hareket etti. Rumeli Beylerbeyi Murat Paşa (Has), Rumeli kuvvetleriyle Bursa Yenişehiri'nde orduya katıldı; Rumeli savunmasına ise Şehzade Cem Sultan atanıp Edirne'ye gönderildi. Karaman İli Valisi Şehzade Mustafa, Beypazarı'nda, Amasya Valisi Şehzade Bayezid, Kazova'da eyalet ve maiyetleri kuvvetleriyle orduya katıldılar. Böylece Osmanlı ordusunun sayısı 100 bine ulaştı. Uzun Hasan'ın Tokat'ı tahribine karşılık olmak üzere, Ali Bey (Mihaloğlu), bir kısım Rumeli akıncılarıyla sevk edilerek düşman topraklarını tahrip ve düşman hakkında haber almakla görevlendirildi. Veziriazam Mahmut Paşa, "Ordu güzergâhı yakınlarında bulunan Akkoyunlulara ait Şarki Karahisar'ın alınmasını" önerdi ise de kabul edilmedi. Ordunun Erzincan'a kadar ilerlemesine rağmen Akkoyunlu kuvvetlerine rastlanmamıştı. Bununla birlikte ani bir saldırı ile karşılaşılmaması için savaş düzeni ile ilerleniyordu. Öte yandan Erzincan'a geldiği hakkında Fâtih Sultan Mehmet'ten bir mektup alan Uzun Hasan Bey "kendisinin de harekete geçtiğini" bildirmiş ve 70 bin kişilik bir orduyla Tebriz'den çıkıp, Ucan bozkırında askerlerini kontrol ettikten sonra harekete geçmişti. Bu sıralarda, iki tarafın öncü kuvvetleri

Otlukbeli Savaşı

çatışmaya başlamıştı. İki ordu, Tercan yakınlarında birbirine iyice yaklaşmışlardı. Bunun üzerine Fâtih, Veziriazam Mahmut Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Murat Paşa (Has)'yı bir kısım kuvvetlerle ileri sevk etti. Tercan yönünde Fırat Nehri'ni izleyerek ilerleyen Murat Paşa (Has), bazı küçük başarılar kazanıp daha da ilerledi; onun arkasından gelen Mahmut Paşa, ona "daha ileri gitmeyip Fırat'ı geçmemesini" tavsiye ettiyse de dinlemedi ve "Ali Bey (Mihaloğlu)'in daha da ileri gittiğini" söyleyip nehrin karşı kıyısını geçti. Hatta o, Akkoyunlu Öncü Kuvvetleri Kumandanı Hasan Bey'in büyük oğlu Uğurlu Mehmet Bey'in, kuvvetlerinin hile ile geri çekilmesi üzerine, daha da ileri gitti, fakat pusuya düşürüldü ve emrindeki askerlerin pek çoğuyla birlikte hayatını kaybetti. Tutsak alınanlar arasında Ömer Bey (Turahan Beyoğlu), Hacı Bey (Aydınoğlu) ve Ahmet Çelebi Molla (Fenarîoğlu) da vardı.

Bu ilk çarpışmada Osmanlılar, en seçme askerlerini kaybederek oldukça büyük zayiat verdiler. Bu kayıplar dolayısıyla Uzun Hasan Bey, son derecede sevinerek Osmanlıları yeneceği hususunda büyük bir ümide kapılmıştır. Bu başarı üzerine Mehmet Bey (Uğurlu) "derhâl genel saldırıya geçilmesini" babasına bildirmişse de kendisine karşı olan Halil ve Yakup sultanların annesi Selçukşah Begüm'ün Uzun Hasan Bey'e etkisi sebebiyle onun bu önerisi kabul edilmedi. Bu ilk yenilgi üzerine Osmanlılar, savaş alanından çekilip çekilmeme hususunda tereddüt bile etmişlerdir. Öte yandan iki ordu, karşılıklı olarak Fırat vadisini izleyerek ilerliyordu. Osmanlılar, Akkoyunlu kuvvetlerini Fırat vadisinden uzaklaştırmak amacıyla, kuzeye Bayburt'a yöneldiler. Altı gün geçtiği hâlde hâlâ düşman kuvvetlerine rastlanmamıştı. Ancak Üçağızlı (Başkent) yörelerinde karargâh kurulacağı sırada, düşman kuvvetleri ordunun sağ kanadını tehdit eder durumda ve sarp bir yerde beliriverdi. Uzun Hasan, Murat Bey (Has)'in kuvvetlerini imha ettikten sonra ortaya çıkmamak suretiyle şaşırtıcı bir plan uyguluyordu. Buna göre Hasan Bey, Gâvur Ishak'ı Osmanlıları yan kanattan tehditle görevlendirdi. Fakat derhâl ona karşı Anadolu Beylerbeyi Davut ve daha sonra da Mahmut paşalar sevk edildi. Böylece Osmanlılar, Otlukbeli yörelerinde savaşı kabul etmek zorunda kaldılar. Uzun Hasan Bey'in kumandasındaki kuvvetler Otlukbeli tepelerini tutmuşlardı. Böylece Fırat havzasını Çoruh suyu kaynaklarından ayıran Otlukbeli yöresinde, iki büyük Türk devletinin orduları arasında, tarihî savaş başladı. Osmanlı ordusu-

nun merkezî hattında Fâtih Sultan Mehmet, sağ kanatta Şehzade Bayezid, sol kanatta Şehzade Mustafa bulunuyordu; padişahın yanında, kapıkulu ocakları, şehzadelerin kumandaları altında da eyalet kuvvetleri yer almıştı. Akkoyunlu ordusunun sağ kanadında Uzun Hasan Bey'in oğlu Zeynel Mirza (Kör), sol kanadında Mehmet Mirza (Uğurlu), merkez hattında da Uzun Hasan Bey bulunuyordu. 11 Ağustos 1473 Çarşamba günü başlayan savaşta ilk başarıyı Osmanlıların sol kanadı kazandı. Bütün saldırılar, Uzun Hasan Bey'in merkez hattına yöneltilerek burası sürekli olarak ateş altına alındı. Kuvvetleri bozulan Uzun Hasan Bey güçlükle kaçabildi, oğlu Zeynel Mirza ile yardımcı Gürcü kuvvetleri komutanı hayatlarını kaybettiler. Alınan tutsaklar arasında, Timurlulardan Mirza Mehmet Bâkır, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffer, Kadı Mahmut Şüreyhî, Uzun Hasan Bey'in nişancısı Hoca Seyyid Mehmet, Kadı Ali de vardı. Fakat bunların hepsi, çok geçmeden serbest bırakıldılar; ayrıca Fâtih Sultan Mehmet, Karakoyunlulardan bu savaşa katılanları da serbest bıraktı. Böylece üssünden çok uzak bir yerde savaşa girişen Osmanlı ordusu, savaş tekniği sayesinde, düşmana, ülkesi içinde, ağır bir darbe indirmiştir. Sultan ve diğer ordu erkânının isteklerine rağmen Mahmut Paşa'nın ısrarıyla Uzun Hasan Bey takip edilmedi ve böylece ordu geri dönme hazırlıklarına başladı. Dönüş sırasında Şarki Karahisar teslim oldu, buranın kumandanı Darab Bey (Purnâk), Rumeli'de Çirmen sancak beyliğine atandı. Şarki Karahisar'dan bütün komşu ülke hükümdarlarına fetihnameler gönderildi. Murat Paşa (Has) ve kuvvetlerinin imhası sonucunda, zaferden ciddi şekilde ümidi sarsılmış olan Fâtih Sultan Mehmet, bu başarının şükranesi olarak dört bin köle ve cariyeyi azat ettikten başka, sefere hareket ederken askerlere maaşlarına mahsuben verilen 100 yük akçayı (on milyon gümüş para) bağışladı. Fâtih Sultan Mehmet, bir İslam ve Türk devleti hükümdarı olan Uzun Hasan Bey'in kendi aleyhine Hıristiyanlarla bir ittifak yapmasına son derece üzülmüş ve Otlukbeli zaferi dolayısıyla Horasan Hükümdarı Hüseyin Baykara'ya bir fetihname göndermişti. Sultan, bu fetihnamede "Şimdi anlaşıldı ki Uzun Hasan Bey'in aht ve peyman dilinde olup ef'alinde yokmuş; çünkü diyar-ı İslam'a taarruz için gayrimüslimlerle mektuplaşıp onları tahrik etmiştir." sözleriyle buna değinmiştir. Gerçekten bu savaş sırasında, Uzun Hasan Bey'in müttefikleri olan Venedik, Papalık, Napoli ve Rodos Şövalyelerinin donanmaları, Batı ve Güney Anadolu kıyı şehirlerinden bazılarını (İzmir, Antalya, Midilli vs. gibi) işgal ile ateşe vermişlerdi.

Uzun Hasan Bey'in büyük oğlu Şiraz Valisi Uğurlu Mehmet, babasından sonra babasının eşi Selçuk Begüm Sultan'ın muhalefetine rağmen Akkoyunlu hükümdarı olmak istiyordu. Selçuk Begüm Sultan, sürekli olarak Uğurlu Mehmet aleyhinde bulunarak kocasını ondan soğutmuş, hatta hayatı da tehlikeye düşmüştü. Bunun üzerine, kendisini güvencede hissetmeyen Uğurlu Mehmet, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra (1474) babasına isyan ile Memlüklü Devleti'ne sığınıp onlardan yardım istemişti. Memlüklü Sultanı Melik Eşref Kayıtbay, Uzun Hasan'ın Memlüklü Devleti'nin kuzey sınırlarına girişmiş olduğu saldırıları sebebiyle, Uğurlu Mehmet'e istediği kuvveti vererek onu Irak'a gönderdi. Uğurlu Mehmet, babasının kuvvetleriyle savaşmışsa da başarılı olamamış, hatta ağır şekilde yaralanıp kaçmıştı. Bu sebeple o, annesini Memlüklü sultanına gönderip "babasıyla arasının düzeltilmesi ve affedilmesi için aracı olmasını" bildirdi. Bu girişimden olumlu bir sonuç alamayan Uğurlu Mehmet, bu kez, Osmanlılara geldi. Fâtih Sultan Mehmet, onu iyi karşıladı, sultan, Uzun Hasan Bey'in Karamanoğullarını kışkırtmasına karşılık olarak onu, kızı Gevherhan Sultan ile evlendirip Sivas beylerbeyiliğiyle Osmanlı sınırına göndermişti. Fakat onun Akkoyunlu sınırında bulunmasının, Selçuk Begüm Sultan'ın amacına engel olacağı düşünülerek, "hükümdar yapılacağı" vaadiyle Uğurlu Mehmet, davet edildi, o da buna aldanarak Sivas'tan Erzincan'a gitti, fakat derhâl yakalanarak öldürüldü (1477).

Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Uzun Hasan'la barış yapılmadı; ancak onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sultan Halil, dostluğu yeniden kurmak amacıyla, Kadı Alâeddin Beyhakî'yi İstanbul'a göndermiş, böylece her iki devlet arasında, dostane ilişkiler yeniden kurulmuştur.

Karamanoğulları Beyliği'nin Sonu

Daha önce değinildiği üzere, Pir Ahmet Bey, Akkoyunlulara sığındığı zaman kardeşi Kasım Bey, İçel'de kalmıştı. O, 1472 sonlarında (veya 1474 başlarında) Silifke ile kıyıdaki Korikos kalelerini Osmanlılardan geri alma girişiminde bulunurken Uzun Hasan ile Karamanoğullarının müttefikleri Venedik, Napoli ve Papalık donanmalarının amirali Pietro Moçenigo da kendisine yardım etmek üzere, İçel kıyılarına gelmiş, gönderdiği bir elçi aracılığıyla onunla, "girişilecek harekât" hakkında anlaşmışlardır. Korikos Adası'nın dayanamayıp amirale teslim olmasından sonra Silifke Kalesi de teslim

oldu. Böylece Kasım Bey, müttefiklerin yardımları sayesinde İçel'e yerleşti. Esasen Ermenek, Minan, Develihisar kaleleri de Karamanlıların elinde idi. Bunun üzerine Fâtih Sultan Mehmet, Otlukbeli zaferinden sonra Karamanoğullarının işgal ettiği Osmanlı memleketlerini geri almayı kararlaştırdı. Pir Ahmet Bey, Otlukbeli Savaşı'nda yenilgisinden sonra kaçıp İçel'e gelerek kardeşi Kasım Bey'le görüşerek birlikte harekete karar vermişlerdi; hatta Kasım Bey, ağabeyi Pir Ahmet'e Silifke'yi vermek istediyse de o, bunu kabul etmemiş, daha sonra Ermenek yakınındaki Yellitepe'yi kendisine karargâh yapmıştı. Bunun üzerine Veziriazam Ahmet Paşa (Gedik), bir miktar kapıkulu askeri ve Anadolu timarlı sipahi kuvvetleriyle Karamanlı memleketlerine sevk edildi ve "Karaman Valisi Şehzade Mustafa ile birlikte hareket etmesi" kendisine bildirildi. Ahmet Paşa (Gedik), Pir Ahmet Bey (Karamanoğlu)'i hile ile ele geçirmek amacıyla, ona barış yapmak için bir elçi gönderdi; arkasından da süratle harekete geçerek Yellitepe'ye bir baskın yaptıysa da onu yakalamayı başaramadı. Bununla birlikte Ahmet Paşa (Gedik), Ermenek Kalesi'ni aldıktan sonra çok sarp Minan Kalesi'ni de kuşatıp ele geçirmeyi başardı. Pir Ahmet Bey'in kaledeki aile bireyleri Konya'ya gönderildi. Minan Kalesi'nin alındığını haber alan Pir Ahmet Bey, üzüntüsünden kendini bir kayadan atarak intihar etmek istediyse de bir ağaca takılıp kurtuldu; o, artık ümitsiz bir durumda Tarsus'a, oradan da tekrar Uzun Hasan Bey'in yanına gitti ve kendisine dirlik olarak verilen Bayburt'ta öldü. Öte yandan Ahmet Paşa (Gedik), Minan Kalesi'ni aldıktan sonra Silifke'yi kuşattı. Buradaki Kasım Bey'in topçuları gizlice elde edildi. Çok geçmeden topçular barut deposunu ateşe verince yıkılan kale duvarlarından içeri giren askerler, Silifke'yi ele geçirdiler (1474). Bu sırada Karaman Valisi Şehzade Mustafa hasta olduğu için kendi yerine Niğde-Kayseri arasındaki Develi Karahisar'ın zaptına Niğde Sancak beyi Koçu Bey'i gönderdi; Develi Karahisar Beyi Atmaca Bey, direnişe geçip "kaleyi Şehzade Mustafa'dan başkasına teslim etmeyeceğini" bildirdi. Bunun üzerine şehzade, hasta hâliyle gelerek kaleyi teslim aldı; fakat bir süre sonra Beypazarı'nda öldü. Böylece Karamanoğulları Beyliği tamamen Osmanlı sınırları içine alınmış oldu. Kasım Bey, Fâtih Sultan Mehmet'in ölümüne (1481) kadar gezgin bir hayat sürmüş, II. Bayezid'le Şehzade Cem arasındaki saltanat mücadelesinde Cem'e yardım edip, İçel'de bir süre kalmış, fakat Cem'in Rodos Şövalyelerine sığınması üzerine, affedilmesi için Os-

manlı hükümdarına gitmiş ve ölümüne (Şubat 1483) kadar Osmanlılara tabi olarak İçel'de beyliğini sürdürmüştür.

Osmanlı Venedik Savaşı

Osmanlıların İstanbul'u fethinden sonra Arnavutluk, Bosna, Mora ve Adalar'daki başarıları ve Anadolu'da, Trabzon Rum İmparatorluğu, Candarlı, Karamanlı ve Alaiye beyliklerini ortadan kaldırmaları, onlara karşı doğuda ve batıda birtakım düşmanların ortaya çıkmasına neden oldu. Bunlardan doğudaki Akkoyunlu Devleti, batıdakiler de, başta Papalık olmak üzere, Venedik Cumhuriyeti, Napoli ve Macar krallıkları ile Arnavutluk Beyi İskender Bey ve Rodos Şövalyeleri idiler. Osmanlılara karşı başlatılan mücadele, önce, Venedik Cumhuriyeti'nin faaliyetiyle oluşmuş, daha sonra buna, denizden Papalık ile Napoli kralı ve Rodos Şövalyeleri, karadan da Macarlar, daha sonra da Akkoyunlu Devleti katılmışlardır. Venedik Cumhuriyeti, Osmanlı istilasının kendi aleyhine gelişmesine rağmen İstanbul'un fethinden az sonraya kadar Avrupa'daki rakipleriyle çekişmesi sebebiyle, Osmanlılara düşmanca bir tavır almaktan çekiniyordu. Çünkü, Napoli ve Aragon Kralı V. Alfons, Venedik Cumhuriyeti'nin hâkimiyeti altına almak istediği Arnavutluk'ta kendi hâkimiyetini kurma çabası içinde olduğu için Venedikliler, bunu çekemiyordu; ayrıca Napoli Kralı Ferdinand'ın Osmanlılarla dostça ilişki kurması, bu endişeyi daha da arttırıyordu; bunlardan başka Milano Cumhuriyeti'nin de Venedik'le arası iyi değildi. Türklerin Adalar'daki başarısı, Mora'daki Venedik kolonilerine saldırıları, papanın teşvikiyle Venedik'i, İskender'le bir ittifak yapılmaya sevk etti ve çok geçmeden de iki taraf arasında bir ittifak yapıldı (1463); ayrıca Venedikliler, aynı yılın eylülünde, Türklere karşı Macarlarla da bir anlaşma yaptılar; her iki antlaşma da gizli tutuldu, sadece papa haberdar edilmişti. Bunlardan başka yine papanın teşvikiyle Venedik ile Burgonya arasında Osmanlılara karşı bir anlaşma daha yapıldı (19 Ekim 1463). Öte yandan Napoli Kralı Ferdinand, bu ittifaklara girmedikten başka, Burgonya'yı Venedik'ten uzaklaştırdığı gibi, Milano dukası da Venediklilere ait bazı yerleri işgal etmişti. Böylece papanın gerçekleşmesini istediği Haçlı seferi geri kalmış oldu. Çünkü papa, Osmanlılarla Frenklerin tehdidi altında bulunan ve tereddütlü bir siyaset izleyen Raguza Cumhuriyeti'ni harekete geçirmek ve ona yardım etmek için Ankona'ya gitti, fakat onun 14 Ağustos 1464'te ansızın ölümü, Türk-

lere karşı düzenlemekte olduğu Haçlı seferinin gerçekleşmemesine neden oldu. Fakat bununla birlikte Venedik Cumhuriyeti, İskender Bey ve Macarlarla birlikte harekete geçeceklerdir.

Osmanlılar, Eflak ve Midilli seferlerinden sonra denizlerde de Venediklilere karşı mücadele edebilecek bir duruma gelmişler, Çanakkale'yi tahkimden sonra, ertesi yıl da Bosna'ya sefer düzenlemişlerdi. Bu bakımdan karadan tehlikeye maruz kalan Macarlar ve Venedikliler birlikte harekete karar vermişlerdi. Esasen Bosna'nın fethinden sonra Türk akıncılarının Venedik sınırlarını geçmeleri, İsa Bey (Evrenosoğlu) ve Mora Akıncı Komutanı Ömer Bey (Turahanzade)'in Lepanto (İnebahtı) taraflarındaki Venedik topraklarını fethetmeleri, ayrıca onların, Koron ve Modon sömürgelerine akın yapması, esasen gergin olan durumu, bir kat daha ciddileştirmiştir. İşte bütün bu sebeplerden dolayı Venedik Meclisi, senatonun en deneyli ve yetenekli üyesi olan Viktor Kapelli'nin heyecanlı söylevi üzerine, İskender'le birlikte Türklere savaş açmağa karar verdi (1463). Çok geçmeden Venedik kuvvetleri kumandanlığına geniş yetkilerle Yakomo Loredano atandı. Aralarındaki anlaşma gereğince Venedikliler, Mora'yı, Macarlar da Sobna'yı işgal edecekler, İskender Bey de Arnavutluk'ta faaliyette bulunacaktı. Onların aldıkları bu karar, hem casuslar vasıtasıyla, hem de Bosna ve Mora'daki kumandanların gönderdikleri haberlerle öğrenilmişti. Bunun üzerine Osmanlı devlet erkânı, gelecek saldırıya nasıl karşı konulacağı hususunda müzakerelerde bulundular. Venedikliler, Ağustos 1463'te, Mora'da saldırıya geçtiler. Bunun üzerine çok önem verilen Mora'ya süratle Veziriazam Mahmut Paşa gönderildi. Öte yandan, daha önce değinildiği üzere, Venedikliler 35 kadırga ve 12 büyük gemi ile Mora'ya gelerek, bir yandan Korint şehrinde Ömer Bey'i kuşatırlarken, fakat diğer yandan Rumlarla Arnavutların ısrarlarıyla işgal etmiş oldukları Korint Berzahı'nda ağır bir bozguna uğrayıp kaçmışlardı. Çok geçmeden Mora'da isyan eden şehirler itaat altına alındı. 25 bin kişilik bir kuvvetle Bosna'ya giren Matyas Korven, Bosna'nın merkezi Yayça ile diğer bazı kaleleri işgal etti. Fakat Fâtih'in bizzat Bosna'ya yaptığı ikinci 1464 seferi sonunda Bosna, istiladan kurtuldu. Böylece Mora'da başarılı olmayıp kaçan Venedik kuvvetleri ve donanması, Kalamata'ya çekildiyse de orada da yenilgiye uğradı. Deniz Kuvvetleri Kumandanı Orasto Justinyani (Giustiniani)'nin yerine atanan Loredano'nun Gelibolu'yu işgal edememesin üzerine, yeri-

ne geçen Viktor Kapello, Taşoz, İmroz ve Semadirek adalarını ele geçirip, Atina'yı da işgal ettiyse de Osmanlı karşı saldırıları sonucunda, çekilmek zorunda kaldı. Yine aynı yıl içinde, Venedik donanması, Midilli'yi alma girişiminde bulundu, fakat Mahmut Paşa kumandasındaki Türk donanmasının harekete geçmesi sebebiyle, geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine zor durumda kalan Venedik Cumhuriyeti, barış için bir heyet göndererek (1467) Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Heyet, "İmroz ve Limni adalarının kendilerine bırakılması karşılığında vergi ödenmesi" önerisinde bulundu. Fâtih Mehmet buna karşı "Benimle barış yapmak isterseniz gidiniz daha iyi düşününüz." cevabını vererek heyeti geri gönderdi. Bunun üzerine Venedikliler, kendi lehlerine bir sonuç alabilmek amacıyla Kanalis komutasında, 1467 yılı sonbaharında, 40 gemi ve iki bin kişilik bir kuvveti Kuzey Mora'daki Ahaya'ya sevk ederek şiddetli bir saldırıya geçtiler. Kanalis, Patras'ı kuşatırken, kendisi de Türk adalarına saldırıya geçmek için Ağrıboz'a hareket etti. Fakat çok az kuvvetle düşmanı pusuya düşüren Ömer Bey (Turahan Beyoğlu), Kanalis'in kuvvetlerini bozguna uğrattığı gibi, pek çok da tutsak aldı ve bunlardan bir kısmını İstanbul'a gönderdi, birçok Venedik askeri de denizde boğuldu. Daha sonra Kanalis, bazı kuvvetlerini bırakıp oradan ayrıldıktan sonra sağladığı yardımcı kuvvetlerle Limni, Imroz ve Enez'e saldırıya geçti; çok geçmeden o, Limni, İmroz, daha sonra da Enez'e yürüyüp (1467) şehir ve kaleyi işgal etti; şehri yakıp yıktıktan başka, halkını da büyük bir kıyıma tabi tuttu. Kanalis, daha sonra Anadolu kıyısındaki Yeni Foça'yı işgale girişti ise de büyük kayıplar vererek geri çekilmek zorunda bırakıldı. Onun bütün bu saldırılarına karşılık olmak üzere, 1468'de, Mahmut Paşa kumandasında 300 gemiden oluşan Osmanlı donanması harekete geçerek Ağrıboz'a yöneldi ve 17 gün kuşatmadan sonra bütün adayı ele geçirmeyi başardı. Bunun üzerine Venedik Cumhuriyeti, Osmanlılarla anlaşmak istiyor, fakat reddedileceği endişesiyle çekiniyordu. Öte yandan Osmanlı Devleti de Uzun Hasan'a karşı yapılacak seferde, Venediklilerin onunla birlikte hareket etmemesi için, anlaşmak niyetinde idi. Fâtih Sultan Mehmet'in analığı Sırbistan Prensesi Mara Despina (Meryem Sultan), iki taraf arasında arabuluculuk yaptı. Böylece Osmanlılar, Venediklilerin İşkodra Kalesi Kumandanı Leonardo Buldo aracılığıyla Venediklilere başvuruda bulundu. Fâtih "Daha önce Sultan II. Murat tarafından fethedilen İskender'in başkenti Kroya'nın geri verilmesini, buna karşılık Venedik tacirlerinin vermekte olduğu 150

bin altını almayacağını" ileri sürdü; buna karşılık Venedikliler, Ağrıboz Adası'nın geri verilmesini istiyorlardı. Böylece önerilerinde ısrar eden iki taraf arasında bir barış yapılamadı (1472).

Osmanlı-Venedik Savaşı aralıksız olarak altı yıldır sürüp gidiyordu. Papa III. Pi'nin ölümü üzerine (1464), Venedik Cumhuriyeti, büyük ümitlerini yitirmişti. Müttefikleri Macarların Bosna'yı geri almak için giriştikleri askerî harekât başarılı olamamış, İskender'in harekâtı da Türk akıncılarının karşı saldırıları sonucunda, geri püskürtülmüştü; Türk akıncıları, ayrıca Venediklilere ait topraklara da saldırılarda bulunmuşlardı. Böylece adeta tek başına kalmış olan Venedikliler, çok önemli bir ada olan Ağrıboz'un kaybedilmesi üzerine (1469), bir yandan 2 Aralık 1463'ten beri müttefiki bulunan Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e elçiler gönderirlerken, öbür yandan da papa ve Napoli Kralı Ferdinand'a da heyetler yollayıp yardım isteğinde bulundular. Ayrıca Venedik Kumandanı Moçenigo, Kıbrıs kralı ve Rodos Şövalyelerine mektuplar yazarak onları kışkırtıp yardım sözü aldı (1472). Bu girişimler yapılırken Moçenigo, Venedik donanmasıyla Akdeniz'e açıldı ve Ege kıyılarına gelip Eolya (Edremit Körfezi-İzmir arası) ile Karya (Muğla ilinin Ege Denizi kıyısı) kıyılarına saldırıp yağmaladı; daha sonra Mora'ya dönerken rastladığı 17 kadırgadan oluşan Napoli Krallığı'nın donanmasıyla birlikte Rodos Adası'na geldi; çok geçmeden her iki donanma, Karya kıyılarına yeniden saldırdı. Bu sırada 25 kadırgadan oluşan Papalık donanması da gelmişti, böylece müttefik donanmasının gemi sayısı, 25'i Papalık'a, 17'si Ferdinand'a, ikisi Rodos Şövalyelerine ve 46'sı da Venediklilere ait olmak üzere, 88 kadırgaya çıkmıştı; donanma başamirali Moçenigo idi. Bu büyük müttefik donanması, 1472 yılında, Güney Anadolu kıyılarının önemli bir ticaret limanı olan Antalya'yı işgal için harekete geçti. Donanmaya ait 10 kadırga, limanı kapayan zinciri top ateşiyle kırarak şehrin önünde demirledi; şehir yağmalandı ise de iki kat sur ve iki hendekle çevrilmiş olan kale alınamadı. Özellikle kale muhafızlarının yiğitçe savunma yapması ve müttefiklerin surları tahrip edecek büyük toplarının bulunmaması sebebiyle, şehri ateşe verip geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu sıralarda Uzun Hasan Bey'in elçileri, Rodos Adası'nda, müttefiklerle görüşmüşlerdir. Venedikliler, kendileriyle birlikte hareket etmeyi gerçekleştirmek için Katerino Zeno'yu Uzun Hasan Bey'e gönderdiler. Daha önce görüldüğü üzere, Uzun Hasan Bey, hem Karamanoğullarını himaye,

hem de müttefiklere yardım amacıyla, yeğeni Yusufça Mirza kumandasında bir miktar kuvvet sevk etti ise de bunlar, Karaman Valisi Şehzade Mustafa tarafından bozguna uğratılmışlardı. Öte yandan müttefik kuvvetleri, Anadolu kıyılarına saldırıp bazı tahriplerde bulundukları sıralarda, Osmanlılar da, daha sonra görüleceği gibi, Dalmaçya ve Arnavutluk'a akınlar yapmakta ve Kuzey İtalya'daki Venedik topraklarına saldırılar düzenlemekte idiler. Antalya'yı alamadan geri çekilmek zorunda kalan müttefikler, önce Rodos'a, daha sonra da Batı Anadolu kıyılarına gelerek karaya asker çıkardılar, İzmir'i işgal ile yağmalayıp geniş ölçüde kıyımlar yaptılar; hatta camilere sığınan kadın ve kızlara saldırdılar; Amiral Moçenigo, bir Türk başı getirene üç duka altını veriyordu; alınan tutsaklar açık artırmayla satıldılar. Müttefikler, ayrıca Urla ve yörelerini de yağmalayıp Ege kıyılarına akınlar yaptıktan sonra kışı geçirmek üzere Modon'a gittiler. Fâtih Sultan Mehmet, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e karşı harekete geçtiği sıralarda (1473), müttefikler 99 gemiden oluşan donanmalarıyla yeniden saldırıya giriştiler. Onlar, bu sırada İçel'de bulunan iş birliği yaptırmakta oldukları Kasım Bey'e de yardım ettiler. Müttefikler, daha önce de görüldüğü gibi, Silifke, Korko ve Sığın kalelerini işgal ederek Kasım Bey'e verdiler. Haçlı kuvvetleri, bir Akdeniz limanı olan Mekri'yi de yakıp yıktıktan sonra kıyılarındaki bazı liman ve şehirlere saldırılarda bulundukları sıralarda, Uzun Hasan'ın yenilgiye uğradığını haber alınca derhâl Kıbrıs'a çekildiler (Eylül 1473).

Osmanlılar, 1463 yılından beri, Venedik ve Macarlarla, denizlerde ise Haçlılarla mücadelelerde bulundularsa da pek fazla başarılı olamamışlardı; bununla birlikte Osmanlı akıncı kuvvetleri, Macar ve Venediklilere, kara savaşlarında büyük darbeler indirmişlerdir. Akıncılar, 1470'ten itibaren 10 yıl süreyle Sirmiye, Esklavonya, Macaristan, Hırvatistan, Karniyola, Korintiya, İstirya, Dalmaçya'ya da aralıksız akınlar yaparak başarılar kazanmışlardır. Macar Kralı Matyas (Matias) Çek ve Lehlilerle mücadele ettiği için Türk akınlarına ve Şabaç (Böğürdelen) Kalesi'nin inşasına karşı hiç ilgi göstermemiş, bununla birlikte Şabaç'ı ele geçirmişti. Bir yıl sonra (1475) o, Sırbistan'ın eski başkenti Semendire'yi kuşattıktan başka, Böğürdelen Kalesi'nin karşı tarafına üç ahşap kale inşa ettirdi. Semendire kuşatmasını kaldırtmak amacıyla Hırvatistan ve Dalmaçya'ya akıncı kuvvetleri sevk edildi. Bunun üzerine Macar kralı Semendire kuşat-

masını kaldırarak ülkesine döndü. Bu sıralarda Boğdan seferinden dönen Fâtih Sultan Mehmet, kışa rağmen Sırbistan'a gelerek Macar kralının yaptırdığı kaleleri yıktırdı (1476).

Venedik'le Savaş Sürüyor

Venedik cumhurbaşkanına bir mektup gönderilerek "barış müzakeresi için bir heyetinin gönderilmesi" bildirilmişti. Bunun üzerine Venedik Cumhuriyeti, Jerom Zorci (J. Giorgi)'yi göndermişti (Mart 1475). Temsilcinin Veziriazam Ahmet Paşa (Gedik) ile görüşmesi sırasında veziriazam, "İskender'in ölümünden beri Venedik hâkimiyetine geçmiş olan Kroya'nın geri verilip, yılda 150 bin duka altını vergi verilmedikçe barış yapılamayacağını" söyledi, fakat temsilci, "bu isteğin kabulünün yetkisi dışında olduğunu" ifade etti. Bu sırada hazırlanmış olan Türk donanması, ona gösterildi ve "bu donanmayla yapılacak sefer sırasında, Venediklilerin Türk topraklarına saldırıda bulunmaması şartıyla, Osmanlıların da Venediklilere saldırmayacakları" hususunda iki devlet arasında, bir yıl süreli bir barış yapıldı. Bunun üzerine hazırlanan Osmanlı donanması, Kefe ve Kırım seferine gönderildi. Barış süresi sona erince savaş yeniden başladı. Çok geçmeden Loredano kumandasındaki Venedik donanması, Anadolu kıyılarına saldırıp tahrip etti; bu güçlü donanmaya karşı koyacak durumda olmayan Osmanlı donanması, daha önce, Çanakkale Boğazı'ndan içeriye girip burada savunma durumu almıştı. Osmanlılar, Korint Körfezi'nin kuzeyindeki, Rumlardan Venedik'e geçen Lepanto (İnebahtı)'nun kuşatılmasına karar verip buranın fethine Süleyman Paşa (Hadım)'yı atadılar (1477). Fakat bu karar, zamanında haber alındığı ve dolayısıyla Loredano, burasını tahkim ettiği için Süleyman Paşa, başarılı olamadı. Yine aynı yıl içinde, Arnavutluk Sancak Beyi Ali Bey, içinde, Françesko Kontarini'nin kumandasında beş binden fazla bir muhafızın bulunduğu Kroya'yı kuşattı. Venedikliler; kaleyi kurtarmak için asker ve yiyecek gönderdiler. Muhafızlar, Türk kuvvetlerini kale çevresinden uzaklaştırdılarsa da sonradan Türklerin baskınına uğradılar, bu arada Kontarini de çarpışmalarda öldü. Bu askerî hareketlerden sonra (Ekim 1477) Osmanlı kuvvetleri, Kuzey Venedik'e Kripoli akını adı verilen şiddetli bir akın yaptılar; Bosna Sancak Beyi Ömer Bey (Turahanzade) Venediklilerin Türk akıncılarının ilerlemelerine engel olmak için İzonzo Nehri'nin denize döküldüğü yerden itibaren Kerç'e kadar uzatılan geniş hendekleri aşıp karşısına çıkan Venedik Generali Novellus'u sahte bir geri çekilme ile pusuya düşürerek yenilgiye uğrattı. Bunun üzerine

Venedik kuvvetleri, hiçbir yerde tutunamadılar. Venedik generali ile oğlu ölenler arasında idiler. İzonzo ile Tagliyamento ırmakları arasındaki ovaya inen Türk akıncıları, burasını akınlara tabi tuttuktan sonra Tagliyamento ile Venedik şehrine çok yakın olan Piyave Nehri arasındaki yerleri de yağmaladılar. Venedikliler, ilerlemeye devam eden akıncılara karşı bir miktar kuvvet sevk ettilerse de Ömer Bey, daha önce Bosna'ya dönmüştü. Böylece Moçenigo ve Loredano'nun Türk kıyı il ve ilçelerinde yaptıkları korkunç tahribat ve kıyıma karşılık olmak üzere, Türk akıncıları da ta Venedik şehri yakınlarına kadar ilerleyerek yağma akınları yapıp pek çok tutsak almışlardır. Bununla birlikte Fâtih Sultan Mehmet, müttefikleri tarafından yalnız bırakılan Venedik'le anlaşmak istiyordu. Nitekim Ağrıboz'un fethi üzerine, Osmanlılarla dostluğu kesip papanın da ısrarıyla Venediklilerle bir ittifak yapan Napoli Kralı Ferdinand, bu ittifaktan ayrılıp (1478) Osmanlılarla anlaşmış, sonunda Napoli'ye gönderilen Osmanlı elçi heyetiyle barış antlaşmaları imzalamıştı. Aynı yıl içinde Macar Kralı Matyas da kayınpederi olan Ferdinand'ın ısrarıyla barışa yanaşmış ve Yayça dışında, Türklerden aldığı bütün yerleri geri vermeyi kabul etmişti. Venedik Cumhuriyeti ise uzun savaşlar dolayısıyla çok yıpranmış ve müttefikleri de kendisinden ayrılmışlardı. İskender Bey'in ölümü sebebiyle Arnavutluk'taki durum da iyi değildi; nitekim kuşatılmış olan Kroya şehri düşmek üzere idi. Venedik'in müttefiki olan Papa IV. Sikst (Sixtus) ise Venediklilere eskisi kadar yardım edemiyordu. Bütün bunlardan başka müttefiklerin, doğu cephesinde kendisinden büyük hareketler bekledikleri Akkoyunlu hükümdarı, Otlukbeli Savaşı'ndan sonra etkisiz duruma sokulmuş ve Venediklilerin İstanbul'da Türklerle müzakerelere giriştikleri sırada ölmüştü (1478 başı). İşte bu sebeplerle Osmanlıların Venedik Cumhuriyeti'ne yaptığı barış önerisi derhâl kabul edildi ve Thomas Malipiyeri (T. Maliperi), Ocak 1478'de temsilci olarak acele İstanbul'a gönderildi. Thomas Malipiyeri, Limni Adası'yla Kroya şehrini ve Mora'nın güneyindeki Manya'yı terke yetkili idi, hatta Venedikliler, şimdiye kadar Türklerden aldıkları bütün yerleri geri vermeye bile razı oluyorlardı; ayrıca, Osmanlı Devleti'ne borçlu oldukları 250 bin altını da vereceklerdi. Fakat Osmanlı Devleti, bunları kabul etmekle birlikte Venedik Cumhuriyeti'nin her yıl 10 bin altın da vergi vermesini istedi; fakat temsilcinin bunu kabule yetkisi yoktu; bu nedenle o, senato ile görüşmek üzere, iki aylık bir barış yaparak Venedik'e döndü (15 Nisan

Venedik'le Barış

1478). Venedik temsilcisi, mayısın ilk günlerinde İstanbul'a döndüğü sırada Fâtih, Arnavutluk seferine hareket etmişti. O, sultanın arkasından giderek ona Sofya'da yetişti. Osmanlı hükümdarı, "Kroya'nın düşmek üzere olduğunu, bu nedenle burasının kendisine ait bulunduğunu ve barışın ancak İşkodra'nın teslimiyle mümkün olacağını" bildirdi. Venedik Temsilcisi Malipiyeri, bu önerinin kabulüne yetkisi olmadığından Venedik'e geri döndü. Öte yandan İşkodra, Mayıs 1478 ortalarından beri Akıncı Kumandanı Ali Bey (Mihaloğlu)'in kuvvetleri tarafından kuşatılmakta idi; daha sonra bu kuvvetlere yardımcı olarak Bosna Beyi İskender Bey (Mihaloğlu) ile Sırbistan Sancak Beyi Bâli Bey (Malkoçoğlu)'in kuvvetleri sevk edildi; ayrıca Rumeli Beylerbeyi Davut Paşa da gönderildiği için Ali, İskender ve Bâli beyler kuvvetleriyle birlikte buradan ayrılarak Venedik yörelerine akın yapmakla görevlendirildiler. Öte yandan Fâtih Sultan Mehmet de Arnavutluk'a girip Kroya (Akçahisar)'ya yürüyerek fethetti (Haziran 1478), daha sonra da İşkodra önlerine geldi. Şehir uzun süreden beri dayanıyordu. Kuşatmanın böylece uzaması nedeniyle Fâtih, bu arada Ahmet Bey (Evrenosoğlu)'in kumandasına kuşatmada bir miktar kuvvet bırakarak geri döndü ve kendisinin İstanbul'a gelişinden altı ay sonra İşkodra teslim oldu. Bu sebeple Venedik temsilcisi, İşkodra ve çevresini, 26 Ocak 1479 tarihli bir antlaşma ile Osmanlılara terk etti. Bunun üzerine Venedik, barış antlaşması yapmak zorunda kaldı. İstanbul'a gelen Venedik Temsilcisi Covanni Dorya (Giovanni Doria), Osmanlıların bütün önerilerini kabul etti. İmzalanan barış antlaşmasına göre Venedikliler, 16 yıl sürmüş olan savaşın ilanından itibaren Osmanlılardan aldıkları yerleri geri verdikleri gibi, Arnavutluk'ta Kroya ile İşkodra ve çevresi de Osmanlılarda kalıyordu; buna karşılık Osmanlılar da Dalmaçya, Arnavutluk ve Mora'da Venediklilerden aldıkları yerleri iade ediyorlardı; iki taraftan alınan tutsaklar da karşılıksız olarak serbest bırakılacaklardı. Ayrıca Venedikliler, 100 bin flori tazminat, her yıl da Osmanlı hazinesine 10 bin altın vergiyi, ayrıca şap vergisi karşılığı olan borçlarını da kabul etmişlerdir. Venedikliler, bu barış antlaşması ile birlikte bazı çıkarlar da elde etmişlerdir; bunlardan birisi, İstanbul'da daimi bir Venedik elçisi bulunarak Venedik tebaası arasındaki hukuki işleri yürütecekti; böylece Osmanlı Devleti, Venedik elçisinin Venedik vatandaşları üzerindeki kaza hakkını tanımakta idi; diğer birisi de herhangi bir devlet, Osmanlıların saldırısına uğramadan önce, Venedik bayrağını çekecek

olursa o devlet, Venediklilerin müttefiki sayılarak topraklarına saldırılmayacaktı. Fakat Fâtih Sultan Mehmet, Osmanlılara vergi veren Yunan Adaları Senyörü Leonardo'nun müttefiklerle birlikte, tabi olduğu Osmanlı Devleti aleyhinde hareket etmesini affetmedi. Bu nedenle antlaşmaya onun haklarının korunması ile ilgili herhangi bir madde koydurtmadı (25 Nisan 1479).

Karadeniz'e hâkimiyet

Osmanlılar, Kuzey Anadolu kıyılarına tamamen hâkim olmuş, batıda da Boğdan Prensliği'ne ait yerler dışındaki diğer memleketleri ele geçirmiş, doğuda sadece Kafkasya kıyıları kalmıştı; kuzeyde Karadeniz'de ise Kırım ve Azak kıyılarında Cenevizlilerin ticaret sömürgeleri bulunmakta idi. Özellikle Cenevizlilerin 1266 yılında, Altınordu Hanlığı'ndan aldıkları Kefe şehir ve limanı, Ceneviz ticaretinin Karadeniz'deki ambarı durumunda idi. Kefe, çok müstahkem bir şehir olup üç kat surlarla çevrilmişti. Cenevizliler, Kefe ve diğer limanlarla İran, Rusya, hatta Orta Asya ile ticaret yapıyorlardı; Kırım hanları da Ceneviz konsoloslarına geniş imtiyazlar vermişlerdi. Osmanlılar, Karadeniz kıyılarının yarısından fazlasına, Çanakkale ve İstanbul boğazlarına sahip olduktan sonra bu kapalı denizi, bir Türk gölü hâline getirmek amacıyla, hâkimiyetleri altına almak istiyorlardı; bu nedenle buradaki Ceneviz sömürgelerini de ortadan kaldırmak, Kefe Limanı'ndan Cenevizlilerin yaptıkları ticareti, Türklerin eline geçirmek, aynı zamanda Karadeniz kıyılarına sahip olmak, böylece Türkiye'yi güven altına almak kararında idiler. Esasen Osmanlılar, Karadeniz kıyılarına yerleşmeyi, daha 1454 yılında Kırım Hanı Hacı Giray'a yaptığı yardım sırasında kararlaştırmış, ancak 21 yıl sonra bunu, uygulama evresine getirmiştir. Şöyle ki: Veziriazam Ahmet Paşa (Gedik), Mayıs 1475 sonunda, 70 bin asker ve 300 gemiden oluşan bir donanma ile Karadeniz'e açılıp haziran başlarında da Kefe Limanı önlerine gelerek demir attı ve derhâl 40 bin kişilik bir kuvveti karaya çıkardı. Kuşatılan şehir, üç gün sonra teslim oldu; kaleye muhafızlar yerleştirildikten sonra donanma, Azak Denizi'ne girerek Azak (Tana) Kalesi'ni de barış yoluyla ele geçirdi. Daha sonra Kırım Yarımadası'nın güneyinde kıyıya yakın Menküp Kalesi de kısa bir kuşatmadan sonra hile ile fethedildi; kaleye sığınmış olan Mengli Giray, Cenevizlilerle birlikte tutsak alındı ve diğer tutsaklarla birlikte İstanbul'a getirildi. Tutsak alınan 1500 Cenevizli, acemi ocağına kaydedilerek Türk-İslam eğitimine tabi tutuldu.

Kırım ve Altınordu Hanlığı

Kırım Hanlığı, büyük Altınordu (Deşt-i Kıpçak) Hanlığı'nın Toğatimur koluna mensuptur; bu koldan Kazan, Astrahan ve Kırım hanlıkları oluşmuştur. Kazan Hanlığı 1438-1552, Astrahan Hanlığı, 1466-1554 ve Kırım Hanlığı da 1420-1783 yılları arasında hükümran olmuşlardır. Bunların en önemlisi, Kırım Hanlığı olup, aile arasında ortaya çıkan hanlık mücadeleleriyle yıpranmış, daha sonra da Osmanlı hâkimiyetine girmek suretiyle, üç buçuk yüzyıl daha yaşamıştır. Altınordu Hanlığı ise Toktamış Han'ın Timur'a yenilmesinden sonra eski kudretini kaybederek iç çatışmalar sonucunda parçalanmış, Kırım Hanlığı, işte bu parçalardan birisini oluşturmuştur. İlk Kırım hanı Taştimur (veya Timurtaş) Bey'den sonra oğlu Gıyaseddin, Kırım hanı olmuşsa da Altınordu Hanlığı'nın baskısı sonucunda Litvanya'ya kaçmıştır. Altınordu Hanlığı içindeki bu saltanat çatışmaları sırasında, Litvanya'da bulunan Hacı Giray, sağladığı kuvvetlerle 1438'de Kırım'ı alıp hanlığını ilan etti. Bu sırada Altınordu hanı bulunan Timur Kutluğ'un oğullarından Uluğ Mehmet Han, ona karşı mücadele edemediği için Hacı Giray, Kırım'da yerleşti ve adına para bastırdı. Hacı Giray, Altınordu Hanlığı ile iyi ilişkilerde bulunan Cenevizlilerden Kefe'yi almak için harekete geçti ise de başarılı olamadı (1438). Altınordu hanlarının sonuncusu olan Seyyit Ahmet Han, Kırım'ı ele geçirmek istiyordu. Bunun üzerine Hacı Giray, dostları Litvanya ve Lehistan'a güvenemediği için yardım amacıyla Osmanlı Devleti'ne başvurdu. Osmanlılar, 1454'te derhâl Kırım kıyılarına ve Kefe'ye 50 kadırga gönderdiler. Hacı Giray, altı bin kişilik bir kuvvetle Kefe'yi karadan kuşattı; bunun üzerine Cenevizliler, Hacı Giray ile anlaşarak ona vergi vermeyi kabul ettiler. Fakat Altınordu hükümdarı, Hacı Giray'ın bu hareketi üzerine Kırım'a saldırdı, bu arada Hacı Giray ise, yaralı olarak kaçtı. O, yedi yıl Kırım'dan uzak kaldıktan sonra yandaşlarından Tekne Mirza, Altınordu kuvvetlerini Kırım'dan çıkararak Hacı Giray'ı yeniden Kırım hanı ilan etti. Hacı Giray, ikinci Kırım hanlığı sırasında, Moskova Grandükü Büyük İvan ve Lehistan Kralı IV. Kazimir ile dostluk ve ticaret anlaşması yaptı. Çok geçmeden papa, Hıristiyanların dostu olan ve Litvanya'da doğup büyüyen Hacı Giray'ı Osmanlılar aleyhine kışkırtma girişiminde bulunmuştur. Hacı Giray, öldüğü zaman (1466) oğulları ve akrabaları birbirleriyle mücadeleye başladılar. Bu aileden Kırım Hanlığı'nı ele geçirenler, yerlerini, çok geçmeden rakiplerine bırakıyorlardı. Böylece Hacı Giray'ın oğullarından Mengli

Giray Han da bu arada üç ay kadar Kırım hanı olmuştu. Fakat daha sonra kardeşi Nurdevlet'le giriştiği savaşta yenilerek Cenevizlilere ait olan Menküp Kalesi'ne kaçtı. Kardeşlerinden bazılarını öldürüp, bazılarını da Rusya'ya kaçmaya mecbur eden Nurdevlet Han, aşağı yukarı iki buçuk yıl Kırım hanlığı yaptı. O, bir yandan Altınordu'dan, öte yandan da kardeşi Mengli Giray'dan çekinmekte idi. O, bir ara, hanlıktan uzaklaşmak zorunda kalmışsa da Şirin beylerinden Eminek Bey ve diğer yandaşlarının yardımıyla ikinci kez Kırım hanı (1469) oldu ve 1474 yılına kadar hanlıkta kaldı. Bu sıralarda Altınordu Hükümdarı Seyyit Ahmet Han'ın Kırım'a saldırması üzerine Mengli Giray, yine Menküp Kalesi'ne kaçtı ve yerine, Canıbey Giray, Seyyit Ahmet Han tarafından vali atandı; fakat az sonra da (1475) Nurdevlet Han, ikinci kez Kırım hanı oldu. Bununla birlikte o, bir yandan kardeşi Mengli Giray'a, öte yandan da Altınordu hükümdarına karşı mücadele etmek zorunda kalmış, bu nedenle Osmanlılarla iyi ilişkilere girişmiş ve Fâtih Sultan Mehmet'e saygı dolu mektuplar göndermiştir. Bununla birlikte, o 1476 yılında, Boğdan'a yapılan sefere davet edilmiş ise de Altınordu Hanlığı tarafından tehdit edildiği için, ne kendisi gelebilmiş, ne de yardımcı bir kuvvet gönderebilmiştir. Böylece onun davranışı üzerine, rakipleri Eminek Bey'in ve yandaşlarının, aleyhindeki çabaları sonucunda, İstanbul'da bulunan Mengli Giray, Kırım hanlığına atanıp tuğ ve sancak verilerek Kırım'a gönderilmiştir (1477 sonu). Böylece Kırım Hanlığı, Osmanlı hâkimiyetine geçmiş oldu. Mengli Giray Han, bundan sonra Osmanlı tabiiyetinde olarak 1478-1515 yılları arasında, Kırım hanlığında kalmış, kendisinden sonra da oğul ve torunları 1783 yılına kadar 300 yıldan fazla han olmuşlardır.

Fâtih'in Son Yılları

Güney İtalya Harekâtı

Fâtih Sultan Mehmet'in ölümünden az önce, veziriazamlıktan azledilen Ahmet Paşa (Gedik) kumandasında Güney İtalya'ya yapılan harekâtın nedenini ve amacını anlayabilmek için Osmanlı fetihlerinin Adriyatik kıyılarına kadar yayılmasını önlemeyi hedef alan Aragon ve Napoli Kralı V. Alfons'un siyasetini ve bu hususta almış olduğu önlemleri bilmek, yararlı olacaktır. Şöyle ki:

Aragon Kralı Ferdinand'ın oğlu olan ve 1416'da Aragon ve Napoli krallığı tahtına çıkan V. Alfons, Balkanlar'ı ve Akdeniz'i hâkimi-

yeti altına almak amacını gerçekleştirip bir imparatorluk kurmak istiyordu. Bu nedenle onun Akdeniz'de büyük çıkarları ve sömürgeleri olan Venediklilerle arası açılmış ve Arnavutluk sorununa da karışarak Osmanlılarla çarpışan İskender Bey'i himayesi altına alıp, ona yardım etmiş ve bazı Arnavut senyörlerini de hâkimiyeti altına almıştı. O, Arnavutluk ve Mora'da yayılmakta olan Osmanlılara karşı açıktan açığa düşmanca bir tavır takınmamakla birlikte Türklerin, onun yayılma alanlarına girmeleri sebebiyle, dolaylı olarak, oralarda Osmanlı yayılmasına engel olacak önlemler almakta idi. Fakat Venedikliler de onun Arnavutluk'taki hâkimiyetini genişletmesi sebebiyle, kendisine karşı muhalif bir siyaset gütmek suretiyle Arnavutları ikiye ayırmışlardı. Alfons, İstanbul'un fethinden sonra şehirden kaçmış olan bazı bilim adamları ve sanatkârları himaye ile izlediği siyasete bunu aracı yapmıştı. Alfons, hiç olmazsa Balkan Yarımadası'nın batısında bir koalisyon oluşturup Adriyatik kıyılarında hâkimiyetini kuvvetlendirmek ve bu sebeple İskender Bey'i himaye ile Arnavutluk'a girmiş olan Türklerin İtalya Yarımadası'na geçmelerini önlemek istiyordu. Böylece Arnavutluk'ta iki ayrı siyaseti izleyen Venedik Cumhuriyeti'yle Napoli Krallığı'nın siyasetlerinin birleşmesi, Osmanlı fetihlerini uzun bir süre geciktirdi. Fakat Venediklilerin, Arnavutluk'ta yalnız kendi hâkimiyetlerini sürdürmek amacıyla, Napoli kralını rakip görmeleri, buna karşı da Osmanlıların Arnavutluk'taki Venedik hâkimiyetini tanıyarak, orada, onlara liman vermeyi kabul etmiş olması, Venedik ve Napoli siyasetlerinin birleşmesine engel oluyordu; hatta ticari ve ekonomik çıkarlarını her şeyin üstünde tutan Venedikliler, 1453 yılında, Türk tehlikesine karşı birlikte hareketi tavsiye eden Papa V. Nikola'nın beyannamesine de önem vermemişlerdi. Böylece V. Alfons, 1458'deki ölümüne kadar, Türklere karşı, önce, Akdeniz ve Balkanlar'da hâkim olmak siyasetini, bunu başaramayınca da Arnavutluk'a girmiş olan Türkleri, Adriyatik kıyılarına inmekten uzak tutma amacını izlemiştir. Öte yandan Osmanlılar, Arnavutluk ve Mora'yı fetihten ve İyonya (Ionia) adalarını aldıktan sonra İtalya'ya geçmek niyetinde idiler. Bu nedenle V. Alfons'tan sonra kral olan oğlu Ferdinand, babası gibi, hayalî bir politika izlememekle birlikte tehlikeyi kabul ederek Türklerin bu yayılmalarını önlemek istiyordu. Nitekim Osmanlıların Ağrıboz Adası'nı fethetmeleri üzerine, Fâtih Sultan Mehmet'le dostluk siyaseti izlemekte olan Napoli kralı, tehlikenin büyüdüğünü görerek düzenlenen deniz Haçlı seferine katı-

larak Osmanlılara karşı resmen saldırıya geçmişti (1470). Osmanlı Devleti, bu saldırı girişimlerini büyük bir azim ve ustalıkla önlemeyi başarmış, sonunda Türkleri Adriyatik kıyısıyla İyonya Denizi'ne kadar getirmemek için yapılan girişimler, yarar sağlamamış ve buralara kadar ilerleyen Türkler, planları gereğince, karşı kıyıya geçmeyi doğal sayarak bu düşüncelerini gerçekleştirmeyi planlamışlardır. Bu nedenle Osmanlılar Güney İtalya'ya biraz daha yaklaşmak için Yunan Denizi adalarından Zanta, Kefalonya ve Ayamavra (Santa Maria)'yı ele geçirmek istiyordu. Bu adalar, Türklerin elinde bulunan Epir kıyılarına yakın olduğu için buraların hâkimi olan Leonardo, antlaşma gereğince, Yanya sancak beyleri aracılığıyla, Osmanlılara her yıl belirli bir vergi veriyor, ayrıca, yeni atanan her Yanya sancak beyine de 500 altın yol parası ödüyordu. Osmanlı Devleti, Leonardo'nun onay almadan Napoli kralının akrabasından birisiyle evlenmesini ileri sürerek Güney İtalya'nın fethine başlangıç olmak üzere, İyonya adalarının alınmasına karar verdi. Bu sırada Venediklilerle Napoli Krallığı arasında düşmanlık da vardı, bu nedenle istila planı, tam zamanında uygulanmakta idi. Bu sebeplerle Venedik'le yapılan barıştan sonra (1479) Ahmet Paşa (Gedik), İtalya seferiyle görevlendirildi. Ahmet Paşa, donanmayla harekete geçerek Zanta, Kefalonya ve Ayamavra adalarını fethetmiş, fakat Leonardo'yu yakalayamamıştı; çünkü o, Napoli'ye kaçarak kralın himayesine sığınmıştı. Daha sonra Ahmet Paşa, Güney İtalya'nın fethi planının uygulanması dolayısıyla Arnavutluk kıyısındaki Avlonya Beyliği, kendisine verilmiş, burada üslenecek olan Osmanlı donanmasının ertesi yıl Doğu İtalya kıyılarına geçmesi kesinleşmiştir. Böylece, bu plan gereğince, Temmuz 1480'de Polya kıyılarına gelen Ahmet Paşa (Gedik) kumandasındaki donanma, 25 Temmuz'da Otranto Limanı'na demir atmış ve karaya asker çıkararak Otranto'yu kuşatmıştı. Bunun üzerine Napoli Kralı Ferdinand, şehri kurtarmak için oğlu Kalabriya Dukası Alfons'un kumandasında bir miktar asker göndermişse de başarılı olamayarak çekilmiş, çok geçmeden de bir saldırıyla şehir fethedilmiştir (11 Ağustos 1480). Ahmet Paşa (Gedik), daha sonra Otranto civarındaki diğer kaleleri de fethedip içerilerine muhafız, yiyecek ve savaş malzemeleri koymuştur. Burasını üs hâline getirip İtalya'nın fethini sürdürmek isteyen Ahmet Paşa, yeni kuvvetlerle harekâta başlamak istiyordu. Fakat bu sırada (3 Mayıs 1481) Fâtih Sultan Mehmet'in ölümü ve yerine hükümdar olan II. Bayezid'in kendisini çağırması üzerine,

geri dönmek zorunda kaldı. Böylece yeniden kuvvet sevk edilmemesi sebebiyle İtalya'nın fetih harekâtı geri kalmış oldu. Napoli Kralı Ferdinand, Otranto'nun Osmanlılar tarafından fethi üzerine, damadı Macar Kralı Matyas Korvene haber gönderip yardım istemişti; bunun üzerine Matyas, deneyli iki kumandanla iki bin seçme süvari gönderdi; bu kuvvetler, bazı başarılar kazandılar. Otranto'daki Türk muhafız kuvvetlerine yardım gönderilemediği için Kalabriya dukası, Napoli ve Aragon savaş gemileriyle harekete geçip fethedilen yerleri geri aldı. Sonunda 13 ay Türklerin elinde kalan Otranto, 10 Eylül 1481'de işgal edildi, diğer kalelerde olduğu gibi, bütün Türk muhafızları öldürüldü.

Rodos Seferi

Anadolu, Balkanlar, Suriye ve Mısır yolu üzerinde bulunan Rodos Adası, Sen Jan (Saint Jean) Şövalyeleri tarafından yönetilmekte idi. Bu şövalyeler, Haçlı seferleri sırasında, Kudüs'ü İslamlardan almak için gelen şövalyelerden olup, Kudüs'ten çıkarıldıktan sonra önce Akkâ'ya, buranın İslamlar tarafından fethedilmesi üzerine de Kıbrıs'a gelmişlerdi (1292). Fakat Kıbrıs kralı, bu şövalyelerin adaya gelmelerini tehlikeli gördüğü için yerleşmelerine izin vermedi. Bunun üzerine şövalyeler, Bizans İmparatorluğu'na ait Rodos'a gittiler; burasını çok beğenen şövalyeler, Fransa Kralı Güzel Filip ile Papa V. Kleman'ın onayları üzerine "her yıl imparatora 300 şövalyeden oluşan bir yardımcı kuvvet vermek şartıyla adanın kendilerine bırakılmasını" Bizans İmparatoru II. Andronik'ten istedilerse de bu önerileri, kabul edilmedi. Bunun üzerine papanın teşvikiyle toplanan bir Haçlı kuvveti, Brindisi Limanı'ndan gemilere binerek Rodos'a gelip adayı işgal (1306) ile şövalyeleri buraya yerleştirdi. Şövalyeler, kısa sürede İstanköy, Kalimnos, Sömbeki ile o civardaki diğer adaları ele geçirdiler. Daha sonra onlar, kuzeye yönelerek İzmir yakınlarındaki bir kaleyi de zapt ettiler. Hatta Çelebi Mehmet, İzmir'i Aydınoğlu Cüneyt Bey'den aldığı zaman bu yörelerdeki şövalyelere ait bir kaleyi de fethetmiş, buna karşılık onlara Bodrum (Halikarnas)'u vermişti. Rodos Şövalyeleri, gerek Bizanslıların, gerekse adaya hâkim olmak isteyen Menteşe Beyliği ve Memlüklülerin saldırı ve kuşatmalarına rağmen Rodos'u ellerinde tutabilmişlerdi. Öte yandan Osmanlı Devleti, denizde de gelişmeye başladıktan sonra Anadolu'nun batısındaki birçok adaları fetih veya vergiye bağlamışlardı; bu nedenle kıyıya yakın ve yol üzerinde bulunan Rodos'un da fethini gerekli görmüşlerdir. Şövalyeler, özellikle korsan gemilerine yardım-

cı oldukları gibi, kendi gemileriyle de korsanlık yapıyorlar, ayrıca Osmanlılara karşı düzenlenen her askerî harekâta da katılıyorlardı. Daha önce görüldüğü üzere, Osmanlılar, Rodos Şövalyelerinin diğer adalar gibi, vergiyi kabul etmemeleri üzerine, İstanbul'un fethinden sonra Ağrıboz seferi sırasında (1467), adaya iki sefer düzenlemişlerse de başarılı olamamışlardı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti, askerî ve ticari bakımından önemli konumdaki Rodos'ta bir korsan yönetiminin bulunması, bunların Türkiye-Mısır-Suriye arasında ticaret yapan tüccar gemilerini ele geçirmeleri, dolayısıyla Akdeniz ticaretine engel olmaları sebepleriyle Venediklilerle barış yapıldıktan sonra, 1479'da İtalya ve Rodos seferlerine karar verdi. Bunun sonucu olarak Osmanlı Hükûmeti, bir yandan İtalya üzerine Ahmet Paşa (Gedik)'yı sevk ederken, öbür yandan da Mesih Paşa kumandasında, keşif amacıyla, Rodos'a 100 gemiden oluşan bir donanma gönderdi. Bu donanma, Fenike Limanı'ndan asker aldıktan sonra adanın Sen Etyen (Saint Etien) tarafına çıkarma yapmış, bazı keşiflerde bulunduktan sonra geri dönmüştü (Aralık 1479). Böylece Mesih Paşa, durumu tespit ettikten sonra kumandasındaki kuvvetlerle adanın fethedilemeyeceğini görüp Marmaris Limanı'na çekilerek Gelibolu'dan gelecek büyük donanmayı bekledi. Nihayet 1480 yılı ilkbaharında, 60 kadırga ve diğer çeşitli gemilerden oluşan 160 gemilik büyük donanma gelmişti. Böylece harekete geçen Osmanlı donanması, mayıs sonlarına doğru Rodos Limanı önlerinde demirleyip, şehrin batı kıyısındaki Triyanda'da bulunan Sen Etyen Tepesi yakınlarından karaya asker çıkardı; bu sırada çıkarmayı engellemeye çalışan şövalyelerin saldırıları da püskürtüldü. Mesih Paşa, önce denizden, sonra da karaya çıkardığı kuvvetlerle Rodos şehrine yaptığı saldırılar sonunda, biraz ilerlemeyi başardı, çok geçmeden de 28 Temmuz 1480'de Yahudi mahallesi tarafından büyük bir saldırıya geçti ve bu taraftaki surları tamamen tahrip etti, yıkılan yerlerden içeri giren Türk askerleri, surun üzerine çıkıp başkumandan bayrağını diktikten sonra surun şehir tarafına dört merdiven uzatarak kaleye girmeyi başardılar. Fakat Mesih Paşa'nın, şehrin işgali sırasında yağmaya izin vermeyip "hazinelerin padişaha ait olduğunu ilan etmesi, askerlerin şevk ve heyecanını kırdı; ayrıca da içeri giren kuvvetlere yardım gönderilemedi; bu sırada da şövalyeler, saldırıya geçip ellerinden çıkan yerleri geri aldılar. Böylece Mesih Paşa'nın, önce yağmaya müsaade ettiği hâlde, kalenin de fethedileceği sırada, bundan vazgeçmesi, başarısızlığa esas

etken oldu. Bunun üzerine kuşatmayı kaldıran Mesih Paşa, donanmasıyla önce Fenike Limanı'na, daha sonra da aldığı emir üzerine, Bodrum önlerine gelerek yine şövalyelere ait olan Bodrum Kalesi'ni fethe girişti ise de onu da başaramayıp İstanbul'a döndü, fakat bütün bu başarısızlıkları sebebiyle İstanbul'a girmesine izin verilmedi; Beşiktaş önlerine gelir gelmez de vezirlikten azledilip donanma ile Gelibolu sancak beyliğine gönderildi.

Fâtih ve Memlüklüler

Fâtih Sultan Mehmet, 1481 yılının ilkbaharında Memlüklü Devleti'ne karşı bir sefer düzenledi. Çünkü Sultan II. Mehmet'in Hicaz su yollarının tamiri, Dulkadıroğulları arasındaki taht çekişmesi ve bazı protokol sorunlarından dolayı Memlüklü sultanıyla arası açılmıştı. Fâtih Mehmet, Hicaz'dan dönen bir din bilgininden "hacıların yollarda susuzluktan çok sıkıntı çektiklerini" haber almış, bu nedenle Memlüklü Sultanı Seyfeddin İnal'a bir mektup göndererek (1459) "su yollarını tamiri ve imkân elverdiği ölçüde yeni havuzlar yapılması" hususunda ondan izin istemişti. Seyfeddin İnal, sultanın bu başvurusunu bir müdahale kabul edip, Mekke emirini tahrik ettiği gerekçesiyle reddetti; böylece bu olay, iki taraf arasında gerginliğe sebep oldu. Bununla birlikte iki taraf arasındaki asıl gerginlik ve düşmanlık, Memlüklülere tabi olan Dulkadırlı ailesi arasındaki taht sorununa, akrabalık dolayısıyla (Zira Çelebi Mehmet, Dulkadıroğlu Suli Bey'in küçük kızıyla, Fâtih Sultan Mehmet de Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hanım'la evlenmişlerdi) Osmanlıların müdahaleleri yüzünden baş göstermiştir. Fâtih Sultan Mehmet'in kayınbiraderi olan Melik Arslan Bey, 1465'te Dulkadırlı beyi idi. Ona karşı olan kardeşi Şah Budak'ın, Kahire'de bulunduğu sırada (1465) Melik Arslan Bey'i öldürtmesi üzerine, Memlüklü sultanı, kendisini Dulkadırlı beyliğine atamıştı. Şah Budak, Maraş ve Elbistan'a geldiği zaman Türkmen beyleri, onun beyliğini kabul etmeyerek Fâtih Mehmet'ten "Osmanlıların yanında bulunan diğer kardeşleri Şehsuvar Bey'i kendilerine bey yapmasını" rica etmişlerdir. Bunun üzerine Dulkadıroğulları sorununa müdahale eden Osmanlı hükümdarı, bir fermanla Şehsuvar'ı Dulkadırlı beyi atayıp bir miktar kuvvetle Elbistan'a gönderdi; böylece Şehsuvar Bey, Osmanlılar tarafından Dulkadırlı beyi oldu (1466), Şah Budak ise Kahire'ye kaçtı. Şah Budak, Memlüklülerden sağladığı kuvvetlerle Maraş ve Elbistan'a geldiyse de başarılı olamadı. Çünkü Şehsuvar Bey, Memlüklü kuvvetlerini birkaç kez yenilgiye uğrattı. Buna son derece üzülen Memlüklü Sul-

tanı Kayıtbay, Fâtih Sultan Mehmet'e bir mektup gönderip "Şehsuvar'a yardım etmemesini" rica etti. Fâtih de Şehsuvar'a "Daha ileri gitmemesi" için talimat göndermesine rağmen Şehsuvar Bey, bunu dinlemedi, bunun üzerine Osmanlılar da kendisine yardımı kesti. Şehsuvar Bey, çok geçmeden Memlüklülerle giriştiği Antep Savaşı'nda (1471) yenilgiye uğrayıp Zamantı Kalesi'ne kaçtı. Memlüklü Kuvvetleri Kumandanı Emir Yeşbek Devadar, onu burada kuşatıp hile ile "teslim olduğu takdirde yine Dulkadırlı emirliğinde kalacağını" bildirdi, buna aldanan Şehsuvar Bey teslim oldu, fakat Kahire'ye gönderilerek asılmak suretiyle öldürüldü (1471). Memlüklüler, onun yerine, ikinci kez, Şah Budak'ı atadılar; öte yandan Osmanlılar da onun diğer kardeşi Alâüddevle Bozkurt'u atayıp bir miktar kuvvetle gönderdiler. Alâüddevle, beraberindeki Türkmen beylerinin ihanetleri sebebiyle önce yenilgiye uğradıysa da aldığı ikinci yardım sonucunda Dulkadırlı Beyliği'ni ele geçirdi (1479). Bütün bu olaylardan başka Memlüklülerle Osmanlılar arasında elçi kabulü sırasında ve mektuplardaki protokole uygun olmayan ifadeler gibi, ikinci derecedeki bazı anlaşmazlıklar sebebiyle gerginlik baş gösterip, bu durum, savaşa kadar gitmiştir. Bunun üzerine Fâtih Mehmet, rahatsız olmasına rağmen kapıkulu askerleriyle Üsküdar'a geçti; bu arada Karaman Valisi Şehzade Cem de bir miktar kuvvetle Suriye sınırına gönderildi. Fâtih, Üsküdar'daki karargâhta birkaç gün kaldıktan sonra arabayla hareket ederek Gebze yakınındaki Sultan Tekfurçayırı (Hünkârçayırı)'nda bulunan ordugâha geldi. Bu sırada hastalığı artan Fâtih Mehmet, 3 Mayıs 1481 Perşembe günü, öğleden sonra 50 yaşında olduğu hâlde, hayata gözlerini kapadı. Ölümü, gizlenip "hamam yapmak üzere İstanbul'a gittiği" açıklandı ve "askerlerin yerinde kalması" emredildi. Fakat birkaç gün sonra kayıklarla İstanbul tarafına geçen yeniçeriler, padişahın öldüğünü öğrendikleri zaman, pek hoş olmayan hareketlerde bulundular.

Tarihî Kişiliği ve Hizmetleri Büyük Bir

20 yaşında, Osmanlı hükümdarı olan (1451) Sultan II. Mehmet, İstanbul'u fethedip 1100 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak Fâtih unvanını aldığı gibi, yüksek yeteneği ve dehasıyla dost ve düşmanlarına kudretini kabul ettirmiş olan büyük bir Türk hükümdarı idi. O, 1481 yılına kadar 30 yıl hükümdarlık yapmış, bizzat 25 sefere katılmıştır. Fâtih, Anadolu'daki Hıristiyan devletlerini ortadan kaldırdıktan başka, Bosna da dâhil olmak üzere, Balkanlar'ı tamamen fethetti. 23 yaşında İstanbul Fâtihi olan Sul-

tan Mehmet, azim ve irade sahibi olup, temkinli ve verdiği kararları kesinlikle uygulayan bir kişiliği vardı. Devlet yönetiminde oldukça sertti. Duygularını gizlemeyi bilir, düzenleyeceği seferleri, uygulama evresine koyuncaya kadar gizli tutar, sonra amacını birdenbire açıklardı; bu nedenle düşmanlarını şaşırtarak bir yılda, birkaç ülkenin fethini gerçekleştirirdi. Savaşlarda son derece cesur olur, bozgunu önlemek için ileri atılarak, askerleri savaşa teşvik ederdi; gereğinde de soğukkanlılığını ve itidalini korumasını bilirdi. Fâtih Mehmet, kültürlü ve birkaç dil (Yunanca, Slavca, Arapça ve Farsça) bilirdi, aynı zamanda şair idi; serbest fikirli olup tutucu değildi. Bilginleri (Ali Kuşçu, Hocazade, Amirarutzes, Trapezuntios, Tuslu Ali, Molla Yegân, Hızır Bey vs. gibi) sarayına davet ederek bilimsel konuşma ve tartışmalar yaptırırdı; onlara bazen güç konular vererek makaleler yazdırır ve bunları incelerdi; Farsça ve Arapçaya çevrilmiş olan felsefi eserleri okur ve yanına çağırttığı bilginlerle fikir alışverişi yapardı. 1466 yılında Batlamyos (Ptolamaios) haritasını yeniden tercüme ettirip haritadaki adları Arap harfleriyle yazdırmıştır. Bilimsel sorunlarda, hangi din ve mezhebe mensup olursa olsun bilginleri himaye ile onlara eserler yazdırırdı. Hatta Trabzon İmparatoru David'in maiyetinde bulunan ve Sadrazam Mahmut Paşa'nın akrabası olduğu rivayet edilen bilgin, erdemli ve filozof Yorgi Ameruk (Georgios Amirokis)'u kendisine sohbet arkadaşı yapıp, sık sık huzuruna çağırtarak fikir ve görüşlerinden istifade ederdi. Herhangi bir ülkede büyük bir bilgin bulunduğunu haber alırsa derhâl onu İstanbul'a getirtirdi. Nitekim astronomi bilgini Ali Kuşçu, kendi döneminde İstanbul'a gelmiş, Molla Cami'yi de davet etmişti. Ünlü ressam Bellini'yi İstanbul'a davet ederek kendi resmini yaptırmış ve onu son derece iyi bir şekilde himaye etmiştir.

Esasen Batı kültürüyle ilk ilişkisi Manisa'daki sarayında şehzadeliği sırasında başlayan Fâtih'e daha sonra İtalyan hümanistlerinden Civiaco d'Ancona ve daha başka İtalyan bilginleri, kendisine Roma ve Batı milletleri tarihleri hakkında bilgi vermişlerdir. Hatta sultanın sarayında Cenevizli, Floransalı ve Raguzalı danışmanları da vardı.

Şairliği yanında edebiyatı da iyi bilen Fâtih Sultan Mehmet'in, felsefe, coğrafya, matematik ve astronomi bilimlerine de özel bir ilgisi vardı. O, çeşitli bilimleri öğrenmek amacıyla birçok bilginleri kendisine hoca atamıştır; bunlar hemen her gün, belirli saatlerde ge-

lerek kendisine ders verirlerdi. Hocazade, Molla Güranî, Molla İlyas, Molla Abdülkadir, Molla Hayrettin, Halepli Siracettin ve Samsunlu Hasan, kendisine ders vermiş olan hocalar arasında yer almışlardır.

Kanunnâmeler

Fâtih Sultan Mehmet, ataları döneminden beri var olan kanunları, kendisinin de düzenlediği kanunlarla birlikte Kanunnâme-i Âl-i Osman adıyla bir araya getirtmiştir.

Merkezî ve umumi nitelikte olan bu kanunnâmeler, 1-Kanunnâme-i Âl-i Osman adlı Teşkilat Kanunnâmesi, 2-Kanun-ı Padişahî adlı Umumi Kanunnâmesi, 3- Kanunnâme-i Kitabet-i Vilayet adlı Tapu-Tahrir Kanunnâmesi, 4- Belediyelerle ilgili İhtisap Kanunnâmesi, 5- Gümrük Kanunnâmesi, 6-Darphane Kanunnâmesi. Bunlardan başka Anadolu, Rumeli eyaletleri ve özellikle başkent İstanbul ile ilgili kanunnâmeler de vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: 1461 tarihli Rumeli'nin Mevkûfâtı, Yavası ve Kaçkını Kanunnâmesi, Rumeli Pul (mangır) Kanunnâmeleri; Sarrafiye Kanunnâmesi; Metropolit Kanunnâmesi; Gümüş ve Eski Akça Yasaknâmesi; Beytülmal Kanunnâmesi; İstanbul ve Galata Gümrüğü Kanunnâmesi; İstanbul İskelesi Tahvil (Havale) Kanunnâmesi; İstanbul ve Edirne Altın Yasaknâmesi; İstanbul Dalyan Yasaknâmesi; İstanbul Hâsları Kanunnâmesi; Edirne, Bosna, Hersek, Sırbistan (Loz Eli), Manastır, Selânik, Semendire, Serez, Üsküp, Vulçıtrın vs. sancakları kanunnâmeleri; Alaiye (Alanya), Ankara, Aydın, Bolu, Hüdâvendigâr (Bursa), Karesi (Balıkesir), Kastamonu, Kocaeli, Paşa Livası (Kütahya) vs. sancakları kanunnâmeleri.

Bu kanunnâmelerin İslam hukukunun 600 yıl gibi oldukça uzun sayılabilecek bir zaman aralığı içinde cihanşümul Osmanlı Devleti tarafından başarıyla uygulanması bakımından dikkate değer bir durum gösterir. Bu kanunnâmeler, doğal olarak Osmanlı hukukunu ilgilendirmekle birlikte Osmanlılar dönemi siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik tarihinin de en önemli ve özgün kaynaklarını oluştururlar.

Osmanlı Devleti, Fâtih döneminde saltanat sistemini kabul etmiş, Divan'a başkanlık etme yöntemi, veziriazama verilip, Arz odası yapılmıştır. Padişahlar, vezirleriyle birlikte yemek yedikleri hâlde, Fâtih, bunu da kaldırmıştır.

İstanbul'un İmarı ve Kalkınması Çabaları

Sultan II. Mehmet, İstanbul'un imarı ve kalkınması hususunda büyük çabalar göstermiştir. Şöyle ki: Sultan, İstanbul'u fethettikten sonra ilk cuma namazını, camiye çevirdiği Ayasofya Kilisesi'nde kılmış, böylece Hıristiyanların bu muazzam mabedini İslam ibadethanesi olarak kullanmıştır. İstanbul'un imarı, yer yer yıkılan surların onarılmasıyla başlamıştır. Fetih sebebiyle maddi durumları iyi olan bazı aileler, İstanbul'dan kaçmışlar veya saklanmışlardı. Fakat fetih sona erip şehir huzura kavuşunca şehir halkı, süratle toparlanarak daha fethin üçüncü gününden itibaren güven içinde yaşamaya ve şehirde bir canlılık görülmeye başlamıştır. İstanbul Rumları, diğer Hıristiyanlar gibi, baş vergisine (Cizye) tabi tutulmuşlardır. Kuşatma ve göç sebepleriyle tenhalaşan şehir ve yöreleri, çeşitli memleketlerden İslam ve Hıristiyan göçmenler getirtilerek yerleştirilmiş, böylece şehir, canlanmış ve bir süre sonra da devletin başkenti olmuştur. Fetihten sonra çok az bir süre İstanbul'da kalan Fâtih Sultan Mehmet, şehrin güvenlik ve yönetim işlerine Subaşı Süleyman Bey ile Kadı Hızır Bey'i atadıktan sonra Edirne'ye dönmüş ve İstanbul'un iskân ve imarı sorunuyla yakından ilgilenmiştir. Çok geçmeden şehre, önce Türklerin yerleştirilmesi amacıyla, Anadolu'ya fermanlar gönderilerek isteyen çeşitli sanatkârların nakilleri emredildi. Fakat bu nakil işinin herkesin isteğine bırakılması, pek olumlu bir sonuç vermedi. Bunun üzerine nakil, isteğe bakılmayarak "zengin ve iş sahibi olan her zümreden Türklerin aileleriyle birlikte derhâl İstanbul'a nakledilmeleri" emredildi; böylece Anadolu'dan pek çok sanatkâr İstanbul'a gönderilmiştir. Ayrıca bulundukları memleketin huzur ve sükûnunu bozarak devlete sorun çıkaranların bir kısmı da İstanbul'a göçe zorlandı. Söz gelimi, Konya ve Karaman'dan daha sonra İshak Paşa'nın seferi sırasında, Aksaray yörelerinden bir kısım halkın nakli böyle olmuştu. Böylece Osmanlı Hükûmeti, bazı şehirlerdeki nüfus yoğunluğunu azaltıp huzursuzluk çıkaranları bertaraf ettiği gibi, İstanbul'da Türk nüfusunu da çoğalttı. Bunlardan başka İstanbul'a Edirne, Bursa, Gelibolu ve Filibe'den de Türkler nakledildiler. Fâtih, aynı zamanda fethettiği bazı memleketlerin Hıristiyan halkından bazılarını (söz gelimi, Sırbistan, Mora, Bosna, Eski ve Yeni Foça, Taşoz, Semadirek, Midilli ve Kefe halkları gibi) İstanbul'a veya çevresindeki yerlere nakil ile yerleştirdi; bu nakledilen Hıristiyan halkın yerlerine de Türkler gönderildi. Bununla birlikte İstanbul, dünyadaki sur içinde bulunan şehirlerin en büyüklerinden biri, belki de en büyüğü

olduğu için nüfus kolaylıkla çoğalamıyordu. Ayrıca Rumlar, Türklerin şehre yerleştirilmelerine karşı, bazı engeller de çıkarıyorlardı. Türlü türlü vaatlerle İstanbul'a nakledilen Türklere verilmiş olan evlerin "mukataaya bağlanması" emredilmişti; hâlbuki ev ve dükkânlar, Türk göçmenlerine mülk olarak verilmiş olmasına rağmen bir emirle mülkiyetleri ellerinden alınıyordu. Bu sebeple pek çok sanat ve ev sahipleri, ailelerini bırakarak Istanbul'dan kaçtılar. Bunun üzerine eski vezirlerden Şahin Paşa (Kula), genç padişaha bu kararın sakıncalarını açıklayarak "Atan ve deden, nice memleketler fethetti; hiçbirine mukataa vaz'etmedi." diyerek yapılan yanlışlığı düzelttirdi. Böylece İstanbul'a gelen veya getirilen göçmenler, mülk sahibi oldular, bu yüzden de imar faaliyetleri arttı. Bununla birlikte bir süre sonra Veziriazam Mehmet Paşa (Rum) zamanında, karar yine bozuldu. Çünkü Mehmet Paşa, Rum dönmesi olduğu için İstanbul'a Türklerin yerleştirilmesini istemiyordu, bu nedenle de o, Rumların teşvikiyle onların mülklerini yine mukataaya bağladı. Bütün bu faaliyetlerden başka Fâtih Sultan Mehmet, fetihten sonra, çevre il ve ilçelere çekilmiş olan bilim ve fikir adamlarını İstanbul'a getirterek bunları sur içine yerleştirdi. Böylece sultan, bir yandan İstanbul'un nüfusunu çoğaltmak, ekonomik faaliyetleri arttırmaya çaba gösterirken, öte yandan da şehrin yeni Türk eserleriyle kültürel ve sosyal alanda gelişmesine çalışmakta idi. Bu amaçla başta kendisi ile vezirleri olmak üzere, mali durumları iyi olanlar tarafından İstanbul'un çeşitli semtlerinde cami, medrese, imaret, han, hamam, hastane, bedesten vs. gibi sosyal eserler inşa ettirdiler. Bu arada Ayasofya Kilisesi'nin mimarisine hiç dokunulmadan tamir ile bir minare eklenerek camiye çevrildi. Fâtih Sultan Mehmet, fetihten 10 yıl sonra (1462) hâlâ kendi adıyla anılan camisini yaptırmaya başlamış ve inşaat sekiz yılda (1470) tamamlanmıştır. Bu cami, İstanbul'un ikinci tepesi üzerinde olup, onun yerinde, harap bir durumda bulunan Rumların Havariyun Kilisesi ile Bizans imparatorlarının mezarları vardı. Caminin çevresine dördü kuzeye, dördü de güneye olmak üzere, sekiz medrese ile ekleri ile imaret ve hastanesi yapılmıştır. Ayrıca Mahmut Paşa, kendi adına olan cami, imaret ve hamamını, İshak, Ahmet (Gedik) ve Mehmet (Karaman) paşalar ile diğer devlet erkânı da bilimsel ve sosyal nitelikte eserler yaptırmışlardır. Bugün İstanbul'un en işlek yerindeki Kapalıçarşı ile Bedesten de Fâtih Sultan Mehmet döneminde yaptırılmıştır. Bunlardan başka yine Fâtih Sultan Mehmet, sur içinde,

ilk kez, Ayasofya odalarını medreseye çevirttiği gibi, sur dışında da bugün Eyüp denilen semtte Hz. Peygamber'in ashabından Halid bin Zeyd Ebû Ensârî'nin mezarının yanına, bir cami ile bir medrese yaptırmak suretiyle, buranın imarını gerçekleştirmiş, böylece kutsal Eyüp semti, kısa sürede bir şehir hâline gelmiş ve Havass-ı Konstantiniyye adıyla Eyüp Kadılığı olmuştur. İstanbul'u devletin başkenti yapmak isteyen Fâtih Sultan Mehmet, fetihten iki yıl sonra kendisi için şehrin ortasında ve şimdiki Bayezid'de üniversite binasının bulunduğu yerde, Eski Saray adında bir saray yaptırmıştı; fakat burada oturmayı sakıncalı gördüğü için daha sonra Saray-ı Cedid-i Âmire adı verilen Yeni Saray'ı inşa ettirdi; eski saray ise ölen hükümdarların aileleriyle kızlarına ikametgâh olarak tahsis edildi. Yeni Saray, Zeytinlik semtinde olup yakınında Aya İrini (Sainte İréne) Kilisesi (Askerî Müze) vardır. Yeni Saray'ın inşasına 1461 (veya 1467) yılında başlanıp, Bâb-ı Hümayun adı verilen büyük kapının üzerindeki kitabeye göre 1478 yılında bitirilmiştir: Saray alanı üçgen şeklinde olup, iki tarafı deniz, bir tarafı da karadır ve çevresi surla çevrilmiştir. Şehrin güven içinde kalması ve her türlü saldırıdan korunabilmesi için İstanbul ve Çanakkale boğazlarına top yerleştirilmiş, özellikle Akdeniz'den gelmesi muhtemel düşman donanmalarına karşı koyabilmek amacıyla Çanakkale, çok iyi savunulacak şekilde tahkim edilmiştir. Fetihten bir buçuk yüzyıl sonra İstanbul'un nüfusu sur dışına taşarak bir buçuk misli artmıştır.

Patrik Ataması

Fâtih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiği zaman Rum patrikliği, patriğin İtalya'ya kaçması dolayısıyla boş bulunuyordu. Ortodoks ve Katolik kiliselerinin birleştirilmesi hakkındaki anlaşmazlık sebebiyle bu makam, uzun süreden beri boş bulunmakta idi. Sultan Mehmet, fetihten üç ay sonra İstanbul'un nüfusunun azalmakta olduğunu görünce bunun sebebini sordu; Rumların başlarında ruhani reislerinin bulunmaması nedeniyle dağılmakta olduklarını öğrendi ve "Bizans döneminde patrik seçimi nasıl yapılıyorsa yine aynı şekilde yapılmasını" emretti. Halk ve ruhani reisler, Georgios Scolarios Gennadios adlı bilgin ve erdemli bir zatı uygun görüp sultana arz ettiler. Gennadios, bu sıralarda, Edirne'de bir ağanın yanında tutsak idi ve ruhani derecesi de patrikliğe uygun değildi. O, derhâl İstanbul'a getirilip kilise yasasına göre, süratle ruhani derecesi yükseltilerek en son ruhani rütbe olan Havariyun Kilisesi piskoposluğuna seçildikten sonra patrik oldu (1454). Gennadios, seçimden sonra saraya davet

olunarak kendisine patriklik asası verildi ve Fâtih'in ihsan ettiği ata bindirilip törenle Fâtih Camii'nin bulunduğu yerdeki patrikhane olan Havariyun Kilisesi'ne gönderildi. Gennadios, patrik olduktan bir buçuk yıl sonra esasen harap bir durumda bulunan patrikhanenin şimdiki Fethiye Camii olan Pammakaristos Manastırı'na naklini rica etti, isteği derhâl yerine getirildi. Gennadios, ilk patrikliğinde iki yıl kaldıktan sonra 1456'da istifa edip, Serez civarında Prodromos Manastırı'na çekildi, orada dinî ve felsefi araştırmalarla meşgul oldu; onun yerine İsidorus patrik oldu. Fakat İsidorus'un Temmuz 1462'de ölümü üzerine, yerine Gennadios, ikinci kez patrikliğe seçildi. Fakat bir yıl sonra tekrar istifa ile yine çok sevdiği bilimsel araştırmalara başladı; yerine, Sobromos getirildi (1463) ise de bir yıl sonra onun da istifa etmesi üzerine Gennadios, üçüncü kez patrik oldu. Fakat Aralık 1464'te istifa edip yine Serez'deki manastıra çekilerek 1472'deki ölümüne kadar bilimsel çalışmalarla meşgul oldu. Fâtih Sultan Mehmet, Gennadios ile bilimsel sohbetlerde bulunarak onun ilim ve faziletini takdir etmiştir. Gennadios, Fâtih'e itikatname niteliğinde bir eser sunmuş ve bu eserde Hıristiyanlık hakkında bilgi vermiştir. Fâtih döneminde seçilen patrikler arasında, bilim ve fazileti dolayısıyla Sultan Mehmet'in çok takdir ettiği birisi de 1476'da Patrik Rafael'in yerine seçilen Maksimos'dur. O, Fâtih'le aynı yılda ölmüştür.

Mali Düzenlemeler ve Ticaret

Fâtih Sultan Mehmet'in ülke içinde büyük yankılar yapan etkinliklerinden en önemlisi, hiç kuşkusuz mali düzenlemeleridir. Sultanın bu hususta girişimlerinin başlıca nedenleri, fetihten sonra başkent yapılan İstanbul'un geniş çaptaki imarı, şehirde bazı saraylarla birlikte büyük bedesten, Fâtih Camii ve külliyesinin yapımı, surların onarılması, imparatorluğun savunması bakımından önemli olan Çanakkale Boğazı'nda Kilitbahir ve Sultaniye, Arnavutluk'ta İlbasan, Tuna Nehri üzerinde Böğürdelen kaleleri ile Konya iç hisarının yapılmasında ve fakat en önemli doğu ve batı cephelerinde girişilen savaşlar sırasında çok büyük miktarda para sarf edilmesidir. Fâtih'in bu konularda aldığı ilk önlem, yeni akça çıkarıp tedavüldeki eski akçaları beşte bir eksiğine değiştirterek bir tür vergi sağlamak olmuştur. Bununla birlikte sultanın beş yıl arayla yeni akçaları tedavüle çıkarması, ülke içinde büyük huzursuzluklar yaratmıştır; bu arada Fâtih, para ayarını da değiştirmekten çekinmemiştir. Sultanın, aldığı ikinci mali önlem, sabun, tuz, mum vs. gibi kullanımı zorunlu tüketim mal-

larını, bölge bölge mukataaya vermek suretiyle inhisara bağlamasıdır; bunun uygulanması amacıyla da çıkarttığı yasalar, kapsam itibarıyla son derece seçkin bir nitelik taşımaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalarda, bu yönetimin, o dönemde, dikta yönetimi sırasında İtalya'da uygulandığı ve Türkiye'de mültezim sahibi İtalyanlar tarafından ülkeye getirildiği belirtilmektedir. Mali alandaki üçüncü düzenleme, yeni vergilerin çıkarılmasıdır. Fâtih Sultan Mehmet, Anadolu sipahilerinin savaşa devamlarını sağlamak (1458) amacıyla Anadolu'da halkın (reaya) ödemekte olduğu çift resmini, 22 akçadan 32 akçaya çıkartmıştır. Ayrıca Tokat'ta da ipek gümrüğü vergisi adıyla yeni bir vergi koydurmuştur. Bu arada sultan, çeşitli yollarla devletin tasarrufundan çıkarılmış olan toprakların yeniden devlete mal edilebilmesi hususunda geniş çapta önlemler almıştır. Bu önlemlerin esas amacı, timarlı sipahilerin sayısını çoğaltmak ve sultanın hazinesine yeni hâslar kazandırmaktı. Fakat bu toprak reformu, ülkede huzursuzluklara yol açmıştır. Nitekim Fâtih'in son günlerinde, 1479'dan başlayarak II. Bayezid-Cem taht çatışması sırasında bu huzursuzluk belirli bir biçimde ortaya çıkmıştır. Nitekim Bayezid, hükümdar olunca ilk icraat olarak devlete geçmiş olan bütün mülk ve vakıfları, eski sahiplerine geri verdirmiştir. Bütün bunlara rağmen Fâtih döneminde, ülke içinde birbirini tamamlayan ekonomik ve ticari etkinlikler doruk noktasına çıkmış, ticari faaliyetlerde İtalyanların yerini, Türklerle yerli Rum ve Ermeni tacirler almıştır. Ülkenin çeşitli bölgelerinde pamuklu, ipek, safa, çuha ve ayakkabı sanayi son derecede gelişmiştir. Ayrıca Arabistan üzerinden Hindistan'a, Dubrovnik üzerinden Floransa'ya yapılan ticaret, gerçekten en yüksek bir düzeye, yine Fâtih döneminde ulaşmıştır.

Türk tarihinin en büyük hükümdarlarından birisi olan Fâtih, çok üstün bir komutanlık vasfına sahip olmakla birlikte son derece yetenekli ve başarılı bir diplomat da idi. Esasında o, büyük bir dünya imparatorluğu kurma fikrini taşımakta, bu nedenle de Roma'nın gerçek vârisi olarak kendini görmekte idi. Bütün bunlarla birlikte Fâtih, amaçlarına savaş yapmadan ulaşmak isteyen bir karaktere sahip idi. Bu nedenle o, fethettiği memleket ve ülkelere, mali kaynaklarına zarar vermeksizin hâkim olmayı, çoğu kez de bir şehir ya da kaleyi, mal ve can güvenliği vermek suretiyle ele geçirmeyi yeğlemiştir. Bu

eşsiz Türk hükümdarının tek bir amacı vardı; o da: Her bakımdan yükseltmeye büyük çaba gösterdiği devletini dünyanın en büyük, en kudretli ve kuvvetli bir imparatorluk durumuna getirmekti.

Avnî mahlasıyla şiir yazan Fâtih'in şiirlerinden birkaç örnek verelim:

GAZEL

1. Her zaman âşıklara varmak der-i canâna güç,
   Arz-ı hâl itmek gedâlar hazret-i sultana güç.

2. Âşnâlar gözlerüm yaşın görüben havf ider,
   Bî-nühâbâ sâlik olmak kulzüm ü ummâna güç.

3. Âşıka dünyâ vü cân terk eylemek âsan olur.
   Lîk cânân terkini itmek gelüpdür câna güç.

4. Gözlerüme cevr kasd itse rakîbi gösterür,
   Zulm mu'tâdı degüldür pes gelür insana güç.

5. Avniyâ Zâl-i zamanun mekrine aldanma kim
   Kim zenânun cevrini çekmek gelür merdana güç
   Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

AÇIKLAMASI

1. Sevgilinin kapısına varmak, her zaman âşıklar için güç iştir. Çünkü, dilencilerin sultan hazretine dileklerini sunabilmesi güçtür.

2. Aşinalar (a. Yüzücüler, b. Tanıdıklar, bildikler) gözlerimden akan yaşı görünce korkarlar. Çünkü, denize ve okyanusa girebilmek güçtür (Benim gözyaşlarım da deniz, okyanus gibidir).

3. Âşık için dünyayı ve canı terk etmek güç iş değildir. Lakin, sevgiliyi terk etmek cana güç gelmektedir.

4. Sevgili ne zaman gözlerime cevr etmeyi kasdetse (istese) rakibi gösterir. Zulmetmek alışkanlığında olmadığı hâlde, onun bu şekilde davranarak bu zulmü etmesi insana güç gelmektedir.

5. Ey Avnî! Sen zaman Zâl'inin hilesine aldanma, çünkü kadınların cevrini çekmek yiğitlere güç gelir.

BEYİTLER

1. Yok durur zulme rızâmuz adle biz mâillerüz,
   Gözlerüz Hakk'un rızâsın emrine kâillerüz.
   Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

2. Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamanî,
   Hudâ fursat virürse ger kara yire karam anı.
   Vezni: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

3. Sâkiyâ mey vir ki bir gün lâlezâr elden gider,
   Çün irür fasl-ı hazân bâğ u bahâr elden gider.

4. Her niçe zühd ü salaha mâil olur hâtırum,
   Gördügümce ol nigârı ihtiyâr elden gider

5. Şöyle hâk oldun ki ah itmege havf eyler gönül
   Lâcerem bâd-ı sabâ ile gubâr elden gider.
   Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

AÇIKLAMASI

1. Zulme iznimiz yoktur; biz, adaletten yanayız;
Allah'ın hoşnutluğunu gözetiriz, biz onun emrine razıyız.

2. O Karamanoğlu, bizimle saltanat lafını etmeye kalkışırmış;
Şayet Allah izin verirse, ben onu kara toprağa karıştırayım (da görsün).

3. Ey içki dağıtan güzel! (Henüz vaktiyken) şarap ver. Bir gün bu lale bahçesinden yoksun kalıveririz. Çünkü, güz mevsimi gelir; bahçe de, bahar mevsimi de elden gider.

4. Gönlüm ne zaman ibadete, din yoluna heveslense, o güzeli görür görmez ihtiyarım elimden gider, istediğimi yerine getiremez olurum.

5. Öylesine toprak oldum ki gönül ah etmekten korkar. Elbette, saba rüzgârı ile toprak elden gider.

(Bu beyitte hüsnütalil sanatı var. Saba rüzgârı gibi hafif esen bir rüzgâr bile tozları alıp götürdüğü için şair kendi güçlü ahının kendisini savurup dağıtmasından korkması sebebiyle gönlünün ah çekemediği gibi bir sebep ortaya koyuyor. Hâlbuki toprak olanın zaten ah etmesi mümkün değildir).

BEYİTLER

1. Yok durur zulme rızâmuz adle biz mâillerüz,
   Gözlerüz Hakk'un rızâsın emrine kâillerüz.
   Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

2. Bizümle saltanat lâfın idermiş ol Karamanî,
   Hudâ fursat virürse ger kara yire karam anı.
   Vezni: Mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün

3. Sâkiyâ mey vir ki bir gün lâlezâr elden gider,
   Çün irür fasl-ı hazân bâğ u bahâr elden gider.

4. Her niçe zühd ü salaha mâil olur hâtırum,
   Gördügümce ol nigârı ihtiyâr elden gider

5. Şöyle hâk oldun ki ah itmege havf eyler gönül
   Lâcerem bâd-ı sabâ ile gubâr elden gider.
   Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

AÇIKLAMASI

1. Zulme iznimiz yoktur; biz, adaletten yanayız;
Allah'ın hoşnutluğunu gözetiriz, biz onun emrine razıyız.

2. O Karamanoğlu, bizimle saltanat lafını etmeye kalkışırmış;
Şayet Allah izin verirse, ben onu kara toprağa karıştırayım (da görsün).

3. Ey içki dağıtan güzel! (Henüz vaktiyken) şarap ver. Bir gün bu lale bahçesinden yoksun kalıveririz. Çünkü, güz mevsimi gelir; bahçe de, bahar mevsimi de elden gider.

4. Gönlüm ne zaman ibadete, din yoluna heveslense, o güzeli görür görmez ihtiyarım elimden gider, istediğimi yerine getiremez olurum.

5. Öylesine toprak oldum ki gönül ah etmekten korkar. Elbette, saba rüzgârı ile toprak elden gider.

(Bu beyitte hüsnütalil sanatı var. Saba rüzgârı gibi hafif esen bir rüzgâr bile tozları alıp götürdüğü için şair kendi güçlü ahının kendisini savurup dağıtmasından korkması sebebiyle gönlünün ah çekemediği gibi bir sebep ortaya koyuyor. Hâlbuki toprak olanın zaten ah etmesi mümkün değildir).

MUHAMMES

1. Sevdün ol dil-beri söz eslemedün vây gönül
Eyledün kendüzüni âleme rüsvây gönül
Sana cevr eylemede kılmaz o pervây gönül
Cevre sabr eyleyimezsin nideyin hây gönül
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

2. Çâk olan dest-i cefâ ile girîbânundur
İlişen hâr-ı gam u mihnete dâmânundur
Dökülen yire belâ tîgi ile kanundur
Her dem ağıza gelen mihnet ile cânundur
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

3. Tâli'ün yüzi gülüp olmadı handân nideyin
Yüregün derdine bulınmadı dermân nideyin
Kasduna yâr çeker hançer-i bürrân nideyin
Virisersin bu gam u mihnet ile cân nideyin
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

4. Işk-ı dil-dâr ile niçe idesün nâle vü zâr
Eyledün sabr u karârı bu hevâlarda nisâr
Zülf-i sevdâsı ider âlemi çün başına tar
Fâide ne tutalum eyleyesün terk-i diyâr
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

5. Vasl-ı dil-berle nasîb olmadı dil-şâd olmak
Dest-i cevr ile yıkılan dilün âbâd olmak
Dâm-ı gamdan dil ü cân bülbüli âzâd olmak
Niçeye dek işün efgân ile feryâd olmak
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

6. Çünki dil-dâr niyâzun görüben nâz eyler
Nâleni işidicek şiveye âgâz eyler
Bezm-i gamda kadüni çeng yüzün sâz eyler
Nâlişün perdesini Zühre'ye dem-sâz eyler
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül

7. Bilmedün derd-i dilün ölmek imiş dermânı
Öleyin derd ile tek görmeyeyin hicrânı
Mihnet ü derd ü gama olmağiçün erzânî
Avniyâ sencileyin mihnet ü gam-keş kanı
Gönül eyvây gönül vay gönül eyvây gönül
Vezni: Feilâtün feilâtün feilâtün feilün

AÇIKLAMASI

1. Vay gönül! Söylenenlere kulak asmadın, o güzeli sevdin, kendini cümle âleme rüsva ettin. O güzel sana cevr etmekten çekinmez; sen de cevre sabredemezsin, dayanamazsın. Ben ne yapayım ey gönül. Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

2. Cefa eliyle yırtılan senin yakandır. Gam ve mihnet dikenine takılan senin eteğindir. Bela kılıcı ile yere dökülen senin kanındır. Sıkıntı ile her an canın ağzına gelmektedir (ölüverecek gibi oluyorsun). Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

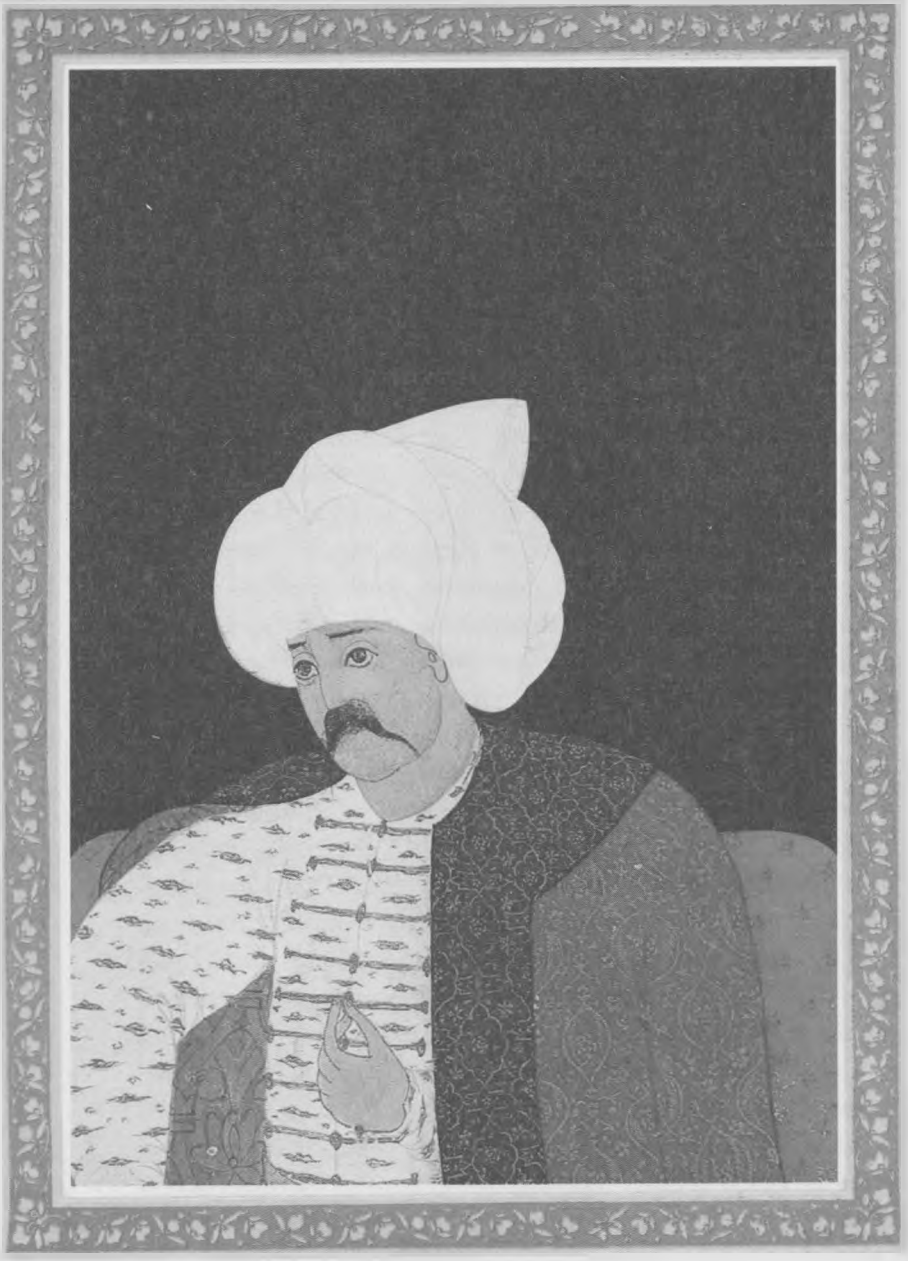
3. Bahtın yüzü gülüp de sevinemedi(n) neyleyim. Yüreğin derdine çare bulunmadı, neyleyim. Keskin hançerini çekerek sevgili seni öldürmek isteyecek neyleyim; sen de bu gam ve mihnetle can vereceksin, neyleyim. Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

4. Sevgilinin aşkı ile daha ne kadar feryat edeceksin? Sabrı da, kararı da bu hava ve heveslerle dağıttın. Mademki onun saçının sevdası dünyayı senin başına dar ediyor; varsayalım ki yeri yurdu bırakıp gittin, sana yararı olur mu? Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

5. Sevgiliye kavuşmak suretiyle, yüreğinin sevinçle dolması, cevr eliyle yıkılan gönlünün şenlenmesi, bayındır olması; gönül ve can bülbülünün gam tuzağından serbest kalması, kurtulması, sana nasip olmadı. Daha ne zamana dek işin, feryat, figan etmek olacak? Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

6. Sevgili senin yakarışlarını gördüğü için nazlanır, iniltilerini işitince de işvelenip edalanmaya başlar. Gam meclisinde boyunu çeng, yüzünü de saz eder; iniltilerinin perdesini (yükseltir ta) feleğin çalgıcısı olan Zühre yıldızına arkadaş eder. Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

7. Ben bilemedim, gönül derdinin devası ölmek imiş. Tek ayrılığı görmeyeyim de dertle öleyim (razıyım). Mihnet, dert ve gama layık olmak için ey Avnî, senin gibi bir mihnet ve gam çeken hani nerede? Ey gönül, eyvah gönül, vay gönül, eyvah gönül!

Yavuz Sultan Selim

İKİNCİ BÖLÜM

YAVUZ SULTAN SELİM

Şehzadeler ve Taht Sorunu

Sultan II. Bayezid'in Abdullah, Şehinşah, Âlemşah, Mahmut, Mehmet, Ahmet, Korkut ve Selim adlarında sekiz oğlu vardı. Bunlardan Ahmet, Korkut ve Selim'in dışındakiler, daha babalarının sağlığında ölmüşlerdi. Hayatta olanların en büyüğü Ahmet, ikincisi Korkut, en küçüğü ise Selim idi. Şehzade Korkut, Saruhan (Manisa), Şehzade Ahmet, Amasya ve Şehzade Selim de Trabzon valiliklerinde bulunuyorlardı. Bunlardan başka, bu şehzadelerin çocukları ve diğer ölmüş olan şehzadelerden bazılarının çocukları da birer küçük sancak beyliğinde bulunuyorlardı. Söz gelimi, Selim'in oğlu Süleyman, önce Şarki Karahisar'a atanmış, fakat Şehzade Ahmet'in kendisine yakınlığı sebebiyle buna itiraz edince bu şehzade Bolu'ya nakledilmişti. Şehzade Ahmet, bu kez de kendisi ile İstanbul arasında rakibi olan Selim'in oğlunun bulunmasını istememişti; babasının çok sevdiği Şehzade Ahmet'in bu itirazı da kabul edilerek Şehzade Süleyman'a bu kez, Kefe sancağı verilmiş, Bolu'ya Ahmet'in oğlu atanmıştır. Şehzade Şehinşah'ın Beyşehir'de bulunan oğlu Mehmet Çelebi, Karaman valisi olan babasının ölümü üzerine, Konya'ya atanmış, Âlemşah'ın oğlu Osman Çelebi de Çankırı sancak beyliğinde bulunmuştu. Şehzade Mahmut'un ise Orhan, Musa ve Emirhan adlarındaki üç oğlundan Orhan, babasının Manisa'ya nakli üzerine, Kastamonu, Musa da Sinop sancak beyi olmuştu; Emirhan ise henüz küçük idi. 1467 yılında dünyaya gelen Şehzade Korkut, daha küçük yaşlardan itibaren büyükbabasının yanında büyümüş, eğitimine özen gösterilmiş olup, bilgin, erdemli, şair ve musikişinastı; İslam hukuku hakkında geniş bilgisi olup Arapçayı çok iyi bilirdi; Harimî mahlasıyla şiir de yazmıştır. Babası devrinde, önce Manisa sancağına atanmış, sonradan kardeşi Ahmet'in etkisiyle İstanbul'dan uzak olan Antalya'ya nakledilmiştir. Korkut, babasının son zamanlarında, devlet yönetiminin bozukluğu ve halkın derin ıstırabı dolayısıyla

Şehzade Korkut

acıklı mektuplar yazarak babasını uyarmıştı. O, devlet başkentinde Veziriazam Ali Paşa (Hadım) ile diğer bazı devlet erkânının Şehzade Ahmet'in hükümdarlığı için çaba gösterdiklerini haber almış, fakat babasına vekâlet etmiş olmasından dolayı yerine kendisinin geçeceğini ümit ederken saltanata Ahmet'in getirilmesi kararına son derece üzülmüştü. Ayrıca Şehzade Ahmet'in Antalya'ya nakli, bu üzüntüsünü büsbütün arttırmış "sancağının yeniden Manisa'ya nakli" hakkındaki isteğinin de kabul edilmemesi dolayısıyla derin bir yeise kapılmıştı. Bütün bu nedenlerin etkisiyle Korkut, ani bir kararla kendisine ait sekiz gemi, 80'den fazla kölesi ve 50 kişilik maiyeti ile Mısır'a gitmiş, babasına gönderdiği bir mektupta da "haccetmek için gittiğini" bildirmiştir (Nisan 1509). Memlüklü sultanı, amcası Cem Sultan gibi bir maceraya atılan Korkut'a son derecede izzet ve ikramda bulunmuş, armağanlar verip maaş da bağlamıştır. Korkut'un Mısır'a gelmesi ve hacca gitmek istemesi, Osmanlıların Memlüklülerle aralarının açılmasına neden olması ihtimaliyle sultan, bu hususta ihtiyatlı davranarak Korkut'un hacca gitmesine izin vermedi. Bunun üzerine Korkut, bir süre sonra bu seyahatinden pişmanlık duymuş, durumu kurtarmak için Veziriazam Ali Paşa (Hadım)'ya bir mektupla başvurmuş, "haslarına yüksek zam yapıldığını" bildiren davet mektubunun gelmesi üzerine de, affedilmesi hususunda Memlüklü sultanının aracılığı sonucunda Antalya'ya dönmüştür. Rodos Şövalyeleri, şehzadenin Mısır'a gidip oradan geri döneceğini haber alınca onu ele geçirip Cem Sultan gibi siyasetlerine bir alet yapmak istemişlerse de bunu başaramamışlardır. Korkut, Antalya'ya döndüğünü babasına bildirdi ve ona armağanlar gönderdi. Bir süre sonra Korkut, Antalya'dan, İstanbul'a yakın olması dolayısıyla babasından izin almadan eski sancağı Manisa'ya gelmiş ve Şehzade Ahmet'le Şehzade Selim arasındaki mücadele sırasında, kardeşi Selim'le anlaşmıştı. Korkut, yeniçerilerin Selim'i padişah yapmak için ayaklandıkları sırada, süratle İstanbul'a gelerek kendisinin hükümdarlığını sağlamaları için Yeniçeri Ocağı'na gidip onlarla görüşmelerde bulunmuştur.

Şehzade Ahmet

Bayezid'in en büyük oğlu olan ve 1465 yılında dünyaya gelen Şehzade Ahmet, babasının çok sevgili oğlu idi; Veziriazam Ali Paşa (Hadım) da onun yandaşı olması nedeniyle hükümdar olması kesin gibi idi. Şehzade Ahmet, ılımlı bir karaktere sahip olduğu için bazı devlet erkânı da babasının yerine onun sultan olmasını istiyorlardı;

hatta Şahkulu'yu bertaraf etmekle görevlendirilen Veziriazam Ali Paşa (Hadım), Şehzade Ahmet'le görüştüğü zaman kendisinin hükümdar olacağına dair padişah adına şehzadeye güvence vermiş, hatta ona, "bunun Şahkulu isyanının bastırılmasından sonra gerçekleşeceğini" söylemişti; bu nedenle Şehzade Ahmet, kendisini hükümdar görerek askere ve kumandanlara ihsanlarda bulunuyordu; fakat yeniçerilerin, "Padişahımız hayatta oldukça kimseyi hükümdar tanımayız." şeklindeki sözleri şehzadeyi son derece üzüyordu. O, en çok kardeşi Şehzade Korkut'un hükümdar olacağından endişe ediyordu. Şehzade Ahmet'in en içten yandaşı olan Ali Paşa (Hadım)'nın Şahkulu ile giriştiği mücadelede ölümü, onun ümidini kırmışsa da babası ve diğer ileri gelen birtakım devlet erkânı, ayrıca Rumeli'de Mihaloğulları ile diğer Rumeli beyleri, kendisinin hükümdarlığını istiyorlardı; hatta Rumeli akıncıları "biz sana tabiyiz, ne dursun" şeklinde Ahmet'e haberler bile göndermişlerdi. Fakat Ali Paşa (Hadım)'nın ölümü üzerine, onun Şahkulu asilerini izlemeyip Amasya'ya gidişi, yeniçerilerin hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu.

Şehzade Selim

1470 yılında Amasya'da doğan ve babasının hükümdarlığı döneminde Trabzon valisi bulunan Şehzade Selim, babasının, uzun süreden beri bozulan devlet işleri sebebiyle üzüntüsünden saltanatı terk edeceğini öğrenince bazı girişim ve kararlar almayı uygun gördü. Hanedan içinde bir saltanat veraset yasası olmadığı için Fâtih'in kanunnâmesi gereğince, hükümdar olan şehzade, diğer kardeşlerini öldürtecekti; bu nedenle o, kardeşleri Korkut ve Ahmet'in tutum ve davranışlarını gözden uzak tutmuyordu. Kendisi, İstanbul'a uzak olduğu için çabuk ve düzenli haberler alamıyordu. Şehzade Ahmet'in önerisi üzerine, oğlu Süleyman Bolu'dan Kefe'ye nakledilmişti. Şehzade Ahmet, ılımlı olması dolayısıyla bütün devlet erkânının hürmetini kazandığı hâlde, onun zıddı olan Selim ise şiddetli hareketi ve amansız davranışı sebebiyle çevresini korkutmuştu; hatta o, bu sıralarda Erzincan ve çevresinde faaliyette bulunan Şah İsmail'i o yörelerden uzaklaştırdığı gibi, Gürcülere karşı da sefere çıkmıştı; hatta onun bu faaliyetleri, babasına karşı "Serkeşane tavır aldı" biçiminde yorumlanmıştı. Şehzade Selim, sultan olmak isteyen kardeşlerine karşı hazırlık yapmış, kendi maiyeti kuvvetlerinden başka, Kırım hanının kuvvetlerinden de faydalanmıştı; hatta Rumeli'ye geçtiği zaman beraberinde hanın küçük oğlunun kumandasında 350 tatar askeri de vardı; o, ayrıca yandaşları aracılığıyla saltanat işlerinde etkileri olan

Yeniçeri Ocağı'nın da desteğini kazanmıştı. Onun bütün isteği, esas amacına ulaşabilmek için devlet merkezine yakın bir yerde bulunmak idi; bu nedenle Rumeli'de bir sancak istedi ve derhâl Kefe'den, Tuna'ya doğru harekete geçti. Kendisine Trabzon'a ilave olarak Kefe de verildi ise de kabul etmeyip "isteğinin yerine getirilmesi" hususunda babasına yeniden ricada bulundu, bununla birlikte bu kez de şehzadeye nasihatte bulunmak üzere, bilginlerden Nureddin Sarıgürz gönderildi; fakat o, bunu da geri çevirdi. Bunun üzerine "Anadolu'da nereyi istersen verelim" denmesi üzerine "babamla buluşmadan buna cevap veremem" cevabını verdi. Çok geçmeden Selim, istediği gibi bir cevap alamayınca Kırım hanından aldığı kuvvetle derhâl Silistre üzerinden Rumeli'ye geldi. Nureddin Sarıgürz, kendisine ikinci kez gönderildi ise de kesin olarak ret cevabı verdi. Öte yandan Amasya Valisi Şehzade Ahmet, hükümdarlığından emin olduğu için, Korkut'un babasından izinsiz olarak Antalya'dan Manisa'ya gitmesini ve Selim'in Rumeli'ye geçmesini doğru bulmuyordu; o, önce Korkut'un, sonra da Selim'in yola getirilmeleri için babasından izin istemiş ise de Sultan Bayezid, ülkede büyük bir karışıklığa sebep olacak onun bu önerisini ret ile Şehzade Ahmet'i azarlamıştı. Şehzade Selim'in Rumeli'ye geçişi üzerine, vezirler, padişahı Edirne'ye götürmek ve dolayısıyla Selim'e karşı derhâl asker sevk etmek istemişlerdi. Fakat öte yandan bunu haber alan Selim, "asi olmadığını, babasına tazimlerini arz için geldiğini" ifade etmiş, hatta kendisine nasihat için babasının gönderdiği elçiye çok iyi davranmıştır. Bunun üzerine elçi, geri dönüp "şehzadenin, elini öpmek üzere geldiğini" babasına arz etmiştir. Fakat Selim'e karşı olanlar, bunu kabul etmeyerek Selim'e karşı Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı göndermişlerse de paşa, onunla savaşmak istemeyerek ya da buna cesaret edemeyerek Edirne'ye dönmüş, bunun üzerine padişah, bizzat Selim'e karşı harekete geçmiştir. Bayezid, ihtiyarlığı dolayısıyla arabayla gidip Çukurçayır'da Selim'in ordugâhının karşısına gelmişti. Selim, kuvvetlerine "karşı taraftan bir saldırı olmadıkça kesin olarak saldırıda bulunmamalarını" emretmişti. Bayezid'e, arabasının penceresinden kendisinin elini öpmek için gelen oğlunun kuvvetleri gösterilince Bayezid üzüntüsünden ağlamıştır. Şehzade Selim'in yandaşları olmaları kuvvetle muhtemel olan Rumeli akıncı ve sancak beylerinin rica ve istirhamlarıyla savaştan vazgeçilmiş ve iki taraf arasında bir anlaşma yapılmıştı. Buna göre Selim'e bir heyet gönderilerek "bu kez babasıyla görüşmesine im-

kân olmadığı ve Şehzade Ahmet'in kesin olarak veliaht yapılmayacağı" hususunda kendisine güvence verilmiş ve Rumeli'den istediği Semendire sancağı ile birlikte Alacahisar ve İzvornik sancakları da verilerek beratları gönderilmiştir; ayrıca Bayezid, "Şehzadelerinden hiçbirisini, diğerine yeğleyip veliaht yapmayacağına dair" bir de ahitname yazdırmış, böylece bu olayın ilk evresini kapatmıştır. Bu sonuçla veliaht yapılmasını önlemeyi başaran Selim, emri altındaki askerlerle Semendire'ye gitmeyip, Rumeli beylerinin kararıyla Eski Zağra ve Filibe'de kalmış ve Semendire'ye bir naip göndermiştir.

Selim'in Hükümdarlığı

Şehzade Selim, Semendire'ye gitmeyerek saltanat konusundaki gelişmeleri izliyordu; bu nedenle merkezden "sancağa gitmesi" emrediliyordu; bununla birlikte o, "Şahkulu savaşının sonucunu ve Ali Paşa (Hadım)'nın zafer haberini beklediğini" arz ediyordu. Gerçekten Şahkulu savaşı sona ermiş, Ali Paşa da hayatını kaybetmiş, Şehzade Ahmet ise asileri izleyeceği yerde Amasya'ya çekilmişti. Veziriazam Ali Paşa (Hadım)'nın çarpışmalarda öldürüldüğünü, yine bu sıralarda Karaman valisi oğlu Şehinşah'ın da öldüğünü haber alan Sultan Bayezid, son derece üzüntülü olarak Edirne'den İstanbul'a hareket edip saltanattan kesin olarak çekilmeye karar verdi; devlet erkânını çağırtıp görüştü; çoğunluk "Şehzade Ahmet'in hükümdar olmasını" uygun görmüşlerdi. Fakat Ali Paşa (Hadım)'nın yerine veziriazam olan Ahmet Paşa (Hersekzade), bu karara katılmadı; o, padişahın çekilmemesini, Şehzade Selim'in Semendire'de kalıp, Şehzade Ahmet'in de Amasya'dan Karaman eyaletine naklini uygun buldu ise de başta padişah olmak üzere, çoğunluğun "Şehzade Ahmet'in hükümdarlığa davetini istedikleri" kendisine bildirildi. Hâlbuki Selim'e verilen ahitnamede "hayatta oldukça saltanatta kalacağı ve hiç kimseyi yerine aday göstermeyeceği" yazılmış olmasına rağmen Bayezid, buna sadık kalmıyordu. Şehzade Ahmet'in hükümdarlığına karar verdikten sonra padişah, ileri gelen Rumeli beylerini çağırtarak onlardan "Şehzade Ahmet'e itiraz etmeyecekleri" hususunda söz aldı ve sonra da İstanbul'a hareket etti. Yeniçeriler, Ahmet'in hükümdarlığını önlemek amacıyla padişaha "Senin sağlığında biz başkasını padişah istemeyiz" diyerek ona güvence vermişlerdi. Filibe'de bulunan Şehzade Selim, bütün bu görüşme ve kararlardan adamları aracılığıyla haberdar oluyordu. O, alınan bu kararın kendisine verilen

Babasıyla Savaşı

ahitnameye aykırı olduğunu görünce 40 bin kişilik bir kuvvetle derhâl Çorlu'da babasının kuvvetlerinin bulunduğu Karışdıran Ovası'na geldi. Şehzade Ahmet'in yandaşları, padişahı, Selim aleyhine kışkırtmak amacıyla arabasının örtüsünü kaldırarak "Elinizi öpmeye gelen oğlunuzun kuvvetini görün, düzenli ve silahlı askerlerde oğul, babayı böyle mi ziyaret eder?" diyerek Bayezid'i oğluyla savaşa teşvik ettiler. Çok geçmeden iki taraf arasında yapılan savaşta (Ağustos 1511), Selim'in kuvvetleri bozuldu; o, kendisini izleyen kuvvetlerden güçlükle kurtularak Karadeniz kıyılarına geldi ve kendisine katılanlarla birlikte İnada (İğneada)'dan bir gemiye binip Kefe'ye gitti. Bunun üzerine Şehzade Ahmet, hükümdar olmak üzere davet edildi. Selim'in böylece yenilgisi üzerine Şehzade Ahmet'in hükümdarlığı artık gerçekleşmiş gibi idi, bu nedenle "derhâl İstanbul'a gelmesi" kendisine bildirildi. Veziriazam Ahmet Paşa (Hersekzade) "Daha önce verilen ahitnameye sadık kalınmasını, hiçbir şehzadenin ötekine tercih edilmemesini, ordunun Selim'e eğilimi olduğunu, kapıkulu ocaklarının Ahmet tarafını tutmasından sonra saltanatı terk etmesini ve Ahmet'i İstanbul'a getirtmeyerek Karaman'da alıkoymasını" padişaha arz etti ise de önem verilmedi. Şehzade Ahmet, aldığı emir üzerine, süratle Gebze üzerinden Maltepe'ye geldi ve İstanbul'a girmek için izin istedi; İstanbul'a geldiğinin ertesi günü de hükümdar ilan edilmesi kararlaştırıldı. Öte yandan yeniçeriler, Şehzade Ahmet'in hükümdarlığını kabul etmemeye karar verdiler. Üç bin yeniçeri, Veziriazam Ahmet (Hersekzade) ve İkinci Vezir Koca Mustafa paşalarla Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'nın, kazaskerlerden Abdurrahman (Müeyyedzade) ve Nişancı Cafer (Tâcizade) çelebilerin evlerini yağma ettiler. Gizli bir yere çekilen veziriazam, azledilerek yerine, İkinci Vezir Koca Mustafa Paşa, veziriazam oldu (Eylül 1511 sonu). Yeniçeriler, Selim'e bağlılıklarını ifade ile "onun gelip veliaht olmasında" ısrar ettiler. Bunun üzerine Şehzade Ahmet, Anadolu'ya dönerek faaliyete başladı. O, ilk önce, babası Şehinşah'ın ölümünden sonra Karaman valisi atanan Şehzade Mehmet'i Konya'da kuşatıp şehri ele geçirdi. Öte yandan Şehzade Selim'in karşıtları, Ahmet'in başarılı olamaması üzerine, bu kez de Şehzade Korkut'u hükümdar yapma çarelerini aramaya başladılar ve kendisini derhâl İstanbul'a davet ettiler. Manisa'da bulunan Korkut, süratle Mihalıç'a, oradan da Davutpaşa'ya gelip derhâl Yeniçeri Ocağı'na gitti; daha sonra da babasıyla görüşüp "kardeşi Ahmet'ten kaçtığını" söyledi. Yeniçeriler, Korkut'a saygı gös-

terdilerse de" Selim'den başkasını istemediklerini" ifade edip "onun hayatına dokunulmayacağına" söz verdiler. Bu olaylar karşısında aciz kalan ve artık yetki ve nüfuzu kalmayan Sultan Bayezid, oğlu Selim'i İstanbul'a davet etti. Selim, Kefe'den Akkirman'a, oradan da Rumeli'ye geçerek İstanbul'da Yenibahçe'ye geldi; devlet erkânı, kendisini karşılayarak kutladılar ve "Divan-ı Hümayun'a gelerek babasının elini öpmesini" söylediler; Selim, bir suikasta uğraması ihtimaliyle babasıyla at üzerinde görüşmeyi kabul etti; ertesi gün, devlet erkânının da hazır bulunduğu ayak divanında babasıyla görüştü. Bayezid, önce saltanattan çekilmeyi kabul etmeyip "Selim'i Şah İsmail'e karşı düzenlenecek sefere başkumandan atamayı" önermiş, Selim de askerin disiplin altında tutulabilmesi için ordunun başında hükümdarın bulunmasının başarıyı sağladığını" söylemiştir. Bu konuşmalardan sonra baba-oğul ayrılmışlardı. Bayezid, oğlunun hükümdar olmak istediğini ve ordu ile bazı devlet erkânının Selim'e taraftar olduğunu görünce saltanatı ona bıraktı (24 Nisan 1512). Sultan, Selim'e saltanatı bırakırken "şehzadelerden herhangi birisinin kendisine karşı çıkmadıkça öldürülmemesini" tavsiye edip bu konuda oğlundan söz aldı. Bayezid, saltanatı oğluna bıraktıktan sonra isteği üzerine, iki milyon akça yıllık maaş tahsis edilerek Dimetoka'ya gönderildi. Sultan Selim, babasını uğurlayıp hizmetine, Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa, Defterdar Kasım Çelebi ve Tabip Ahî Çelebi (Mehmet bin Kemal)'yi atayarak gönderdi. Bayezid, daha Dimetoka'ya ulaşmadan Çorlu yakınlarında birdenbire ölmüştür.

Böylece saltanata geçen Selim'in en tehlikeli rakibi durumunda olan Şehzade Ahmet, Anadolu'ya döndüğü zaman kardeşinin oğlu Şehzade Mehmet'ten Konya'yı alarak onu yakalamış, fakat babasının baskısı sonucunda serbest bırakmıştı. Şehzade Ahmet, Anadolu'da başarılı olacağına inanarak Selim'e karşı hazırlıklara girişmişti. Yeni hükümdarın başka bir rakibi de Şehzade Korkut idi. Daha önce de değinildiği üzere Korkut, yeniçerilere sığınmış, fakat Selim hükümdar olunca onların aracılığıyla hayatına dokunulmayıp, yeniden Manisa'ya gönderilmişti; bununla birlikte o, gözden uzak tutulmuyordu.

Batı Devletleriyle İlişkiler

Sultan Selim, Safevîler dışında, kendisinin tahta çıkışını kutlamak için gelen Macar, Venedik, Rus çarı, Memlüklü ve diğer devletlerin elçilerini kabul ile dostluk ve barış antlaşmalarını yenilemiştir. Yeni hükümdar Selim, ilk olarak katına gelen Raguza Cumhuriye-

ti elçisine, "mevcut imtiyazların devam edeceğine ve ödeyecekleri yıllık vergilere" dair bir ahitname vermiştir. Çok geçmeden sultan, eski ahitnamede belirlenmiş olan gümrük vergilerini artırmış, bu hususta Raguzalıların itirazlarını kabul etmemiştir? Bu arada Yavuz Selim, hükûmeti adına kendisine tahta çıkışını kutlamaya gelen Venedik Elçisi Nicolo Giustiniani'yi son derece iyi karşılamış, hatta onu, Şehzade Ahmet isyanını bastırmak için Anadolu'ya giderken Bursa'ya kadar yanında götürmüştür. Böylece sultan, doğuya Safevîlere karşı planladığı sefer sırasında, Venedik'ten gelebilecek bir tehlikeyi önlemeye çalışmıştır. Venedik elçisiyle İstanbul'da antlaşma görüşmeleri yapıldığı sıralarda, Osmanlı kuvvetleri, Venediklilerin askerî yardımda bulundukları Hırvat Banı Johan'ın memleketine akınlar yapmakta idiler. Buna rağmen İstanbul'da imzalanan antlaşmada (Ekim 1513), Venedikliler, daha önce Sultan II. Bayezid dönemindeki ticari imtiyazlarına yeniden sahip olmuşlardır; Venedik Cumhuriyeti, ayrıca, Zanta Adası'nın mülkiyeti dolayısıyla her yıl Osmanlı Devleti'ne 500 duka altını da ödemeyi kabul etmişlerdir. Venedikliler, bu antlaşmayla bozulan ekonomik durumlarını düzelttikten sonra Osmanlı Devleti'yle daha iyi ilişkilerde bulunmuşlardır. Özellikle onlar, Şah İsmail'in istediği yardımı yapmadıkları gibi, papanın Osmanlılar aleyhindeki girişimlerine de katılmadılar ve Çaldıran zaferini kazanan Yavuz Selim'i bir elçiyle kutladılar. Osmanlı Devleti'yle iyi ilişkilerini sürdürmekten geri durmayan Venedikliler, sultanın Kahire'de bulunduğu sırada ona Bartolemeo Contarini ve Luigi Moçenigo adlarında iki elçi göndererek Mısır'da sürdürdükleri ticari ilişki ve dolayısıyla mevcut imtiyazları yeniden elde etmişlerdir (Eylül 1518); bu arada da Kıbrıs için Memlüklülere ödedikleri 8000 duka altını bundan sonra Osmanlılara ödemeyi de kabul etmişlerdir. Venedik elçisinin Edirne'de bulunduğu sırada Macar elçisi de gelip, bazı nedenlerle bozulmaya yüz tutmuş görünen yürürlükteki anlaşmayı yenileme görüşmelerinde bulunacaktı. Fakat bu sıralarda Wesprin Piskoposu Peter Berislo, Sava-Unna arasında bulunan Türklere saldırarak onlardan birçoklarını öldürmüştü. Bu olaydan kısa bir süre sonra da, bu kez, Sieben Bürgen Voyvodası Zapolya da kuvvetleriyle harekete geçerek Eflak'taki Osmanlı topraklarına yağma ve tahrip akınlarına girişmişti. Bu olayların haber alınması üzerine Edirne'ye gelmiş olan Macar elçisi derhâl tutuklanıp hapse atılmıştır. Fakat çok geçmeden Türk topraklarına saldırıya geçen

Macarların çekilmesi ve özellikle Sultan Selim'in Kızılbaşlarla uğraşması sebepleriyle, Macarlarla üç yıllık bir antlaşma imzalanmıştır (1513). Buna rağmen Macar Kralı Ladislas (Wladislaus), Osmanlılara karşı papa ile ilişkiler kurmaktan ve Çaldıran seferi sırasında da İzvornik'e kadar Osmanlı memleketlerine saldırmaktan geri durmamıştır. Bununla birlikte papa ile diğer Avrupa devletlerinden istediği askerî yardımı sağlayamayan Macar kralı, herhangi bir Osmanlı saldırısını önlemek amacıyla İstanbul'a arka arkaya üç elçi göndererek yürürlükteki antlaşmayı uzatmayı önermiştir (Şubat 1516). Fakat bu arada kralın ölümü üzerine, görüşmeler kesilmiş, dolayısıyla antlaşma imzalanamamıştır. Bununla birlikte Osmanlılarla Macarlar arasında çarpışmalar, küçük çapta da olsa, sürüp gitmiştir. Fakat her şeye rağmen barışseverliğini bütün Avrupa'ya gösterme siyaseti uygulayan Sultan Selim önce Polonya, daha sonra da Macarlarla birer antlaşma yapmıştır (1519). Bu arada Sultan Selim'e gönderilen Rus elçileri, Kırım hanı aracılığıyla Ruslarla da siyasi ve özellikle ticari ilişkilere başlanmıştır. Moskova Prensi III. İvan, Osmanlılarla ilişkilerin kurulması amacıyla Kırım Hanı Mengli Giray aracılığıyla sultana özellikle ticari etkinlikleri içeren bir mektup göndermiştir. İşte böylece Ruslarla ilk ilişkilere başlanmış oldu. Böylece yönetime hâkim olan yeni hükümdar, kardeşi Ahmet'in saltanat iddiasını bertaraf etmek amacıyla harekete geçti. Anadolu'da hükümdarlığını ilan eden Ahmet'in oğlu Alâeddin, bir miktar kuvvetle Bursa'ya yürüyüp şehri ele geçirdi ve babasının adına hutbe okuttu; Fakat kendisine karşı kuvvet sevk edilmesi üzerine Bursa'dan kaçarak Malatya yoluyla Mısır'a gidip Memlüklülere sığındı. Öte yandan Sultan Selim, şehzadelerin Avrupa'ya kaçarak yeni olaylar çıkarmalarını önlemek amacıyla, Anadolu kıyılarına kadırgalar sevk ettikten sonra Şehzade Ahmet'e karşı Ali Bey (Bâli Bey oğlu)'in kumandasında kuvvet gönderdi; Ahmet ise yardım sağlamak amacıyla, iki oğlunu Şah İsmail'e gönderdi, kendisi de Malatya'ya kaçtı. Bir süre sonra Ahmet, ortamı kendisi için uygun bulması üzerine Amasya'ya döndü. Zira devlet erkânından bazılarının ve özellikle Veziriazam Koca Mustafa Paşa'nın kendisinin yandaşı olması ve kendisiyle gizlice mektuplaşması, ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın ileri gelen subaylarından kendisini hükümdar yapmak için mektuplar alması, şehzadeyi ümitlendirmişti. Ali Bey (Bâli Beyoğlu), bu durumu Bursa'ya gelen padişaha arz etti. Bu arada Sultan Selim, saltanat yasası gereğince oğlu Süleyman'ın

Şehzade Ahmet'in İsyanı ve Şehzadelerin Oldürülmesi

dışındaki şehzadeleri öldürtmeye karar vermişti. Bu amaçla o, Bursa'ya gelerek önce, elinde bulunan kardeşleri Şehinşah, Âlemşah ve Mahmut'un oğullarını boğdurtarak öldürttü; daha sonra da kardeşi Korkut'un fikrini öğrenmek amacıyla, devlet adamlarının ağzından ona mektuplar gönderterek onu saltanata teşvik ettirmek suretiyle kendisine söz verdiği hâlde, saltanat isteğinin hâlâ devam ettiğini tespit etti. Bunun üzerine Selim, ansızın Manisa'ya giderek şehzadeyi sarayında kuşattı ise de yakalayamadı. Çünkü Korkut, Selim'in gelmekte olduğunu, paşalardan birinin kendisine gizlice gönderdiği birisinden öğrenince gece yarısı, sadık kölesi Piyale ile birlikte kıyafet değiştirip sarayının arka kapısından kaçarak bir mağarada gizlendi. Onun esas amacı, Antalya'ya gidip bir gemi ile Avrupa'ya kaçmak ve Rodos Şövalyelerine sığınmaktı; fakat o, bunu başaramadı. Çünkü üç hafta saklandığı mağaranın, bir köylü tarafından haber verilmesi üzerine derhâl yakalandı; sultanın emriyle Bursa'ya getirilirken Emet ilçesinde dinlenmek için uyuduğu sırada Kapıcıbaşı Sinan Ağa tarafından boğularak öldürüldü; cesedi Bursa'ya Orhan Gazi Türbesi'ne defnedildi (9 Mart 1513). Böylece sıra Şehzade Ahmet'e gelmişti. Önce, Şehzade Ahmet yandaşı olup, onunla gizli olarak haberleşen Veziriazam Koca Mustafa Paşa, Bursa'da idam edildi, yerine Ahmet Paşa (Hersekzade) dördüncü kez veziriazamlığa atandı. Sultan Selim, bazı devlet adamlarının ağzından Ahmet'e mektuplar yazdırdı. Şehzadelerin, Veziriazam Koca Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden ve kendilerinin de zor durumda kalmalarından şikâyet ettirerek "Geldiği takdirde daha ilk çarpışmada kendisine katılacakları" şehzadeye inandırılmıştı. Bunun üzerine Ahmet, büyük bir ümide kapılarak Malatya'dan Amasya'ya dönüp oradan topladığı kuvvetlerle Konya'ya, oradan da Bursa'ya yürüdü. Bunun üzerine Karaman Valisi Hemdem Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Mirahur Mehmet Ağa (Bıyıklı), şehzadeye karşı harekete geçmekle görevlendirildiler. İki tarafın kuvvetleri Yenişehir Ovası'nda karşılaştılar; padişah da Bursa'dan savaş alanına hareket etti. Şehzade Ahmet, çarpışmalar sırasında mektupların düzme olup aldatıldığını anladı ise de geri çekilmenin mümkün olmadığını görerek savaşa devam etti. Çok geçmeden o atından düşerek yakalandı ve kuvvetleri dağıldı. Kendisi de Sinan Ağa tarafından boğulmak suretiyle öldürüldü (Ocak 1514). Böylece şehzadeler olayı da tamamen sona ermiş oldu.

Safevîlerle İlişkiler

Anadolu'da Kızılbaş Faaliyetleri

Akkoyunlu Devleti'ni yıkarak Safevî Devleti'ni kurmuş olan (1502) Şii inançlı Şah İsmail, yüzyıllardan beri Anadolu'da yaşanan Kızılbaşlara dâî veya halife denilen propagandacılar göndererek onları da kendi birliğine almaya çalışıyordu. Daha önce Türkiye Selçukluları döneminde Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde, Orta Anadolu'da Sivas, Amasya, Tokat, Çorum, Malatya ve yörelerinde Baba İshak'ın yönettiği Alevi (Şii, Kızılbaş, Babaî) ayaklanmaları, daha sonra da Batı Anadolu ve Rumeli'de Simavna Kadısıoğlu Bedrettin Mahmut'un başında bulunduğu Alevi ayaklanması gibi çok kanlı olaylar cereyan etmişti. Şah İsmail'in halifelerinden Nur Halife, Orta Anadolu'da müritleri vasıtasıyla faaliyet gösteriyor, Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum'daki Alevileri şah adına birliğe davet ediyordu. Ayrıca İsmail'in babası Şeyh Haydar'ın halifelerinden olan Anadolu Alevilerinden Şahkulu (Hasan Halifeoğlu) da şah adına Antalya ve çevresinden başlayarak Anadolu'da faaliyette bulunuyor, bu faaliyetini, yandaşları vasıtasıyla Rumeli'ye de uzatıyordu (1509). Özellikle 1509 yılından itibaren Güney Anadolu'da Antalya sancağında Şahkulu'nun faaliyetleri artmış, ayrıca Şah İsmail, sancaklardaki bazı şehzadelerin düzenledikleri toplantılara adamlarını gönderdikten başka, şehzadelerle mektuplaşmaya başlamıştı. Şahkulu, Korkuteli'nin Yanlıköy'ündendi. O, kendi köyünün yakınında bir mağaraya çekilip ibadetle meşgul görünüyor, kendisini ziyarete gelenlere veli olarak tanıtılıyordu; hatta Sultan II. Bayezid bile kendisine para göndermişti. Böylece ünü artan Şahkulu, gizli amacını açıklamak için uygun bir ortam aradığı sıralarda, Sultan Bayezid'in devlet işlerini vezirlerine bırakması ve fiilen görevinden ayrılması dolayısıyla oğullarının tahta geçme çekişmeleri, Şahkulu'nun cesaretini artırdı. Fakat Antalya Sancak Beyi Şehzade Korkut, onun esas amacını tespit ile ona karşı Subaşı Hasan Ağa kumandasında bir kuvvet sevk ederek topluluğunu dağıtmış ise de Şahkulu, kaçmayı başarmış, fakat yakalanan yandaşlarından amacı iyice anlaşılmıştı. Şahkulu, daha sonra Yenice geçidinde 500 adamıyla isyana başlayıp ele geçirdiği kadı ve naipleri öldürtmüş, Manisa'ya gitmiş olan Şehzade Korkut'un adamlarını soymuştu; kendisine karşı gönderilen kuvvetler arasındaki sipahilerin kendi saflarına geçmeleri üzerine, devlet kuvvetleri de bozulmuş, bunun üzerine Şahkulu, Antalya'ya yürüyüp şehri kuşatmıştır. Osmanlı Devleti'nin yöresel bir isyan kanısıyla önem vermediği bu olay

Şahkulu İsyanı

daha da büyümüş dolayısıyla cesareti artan Şahkulu, Burdur, Keçiborlu, İstanos (Korkuteli), Isparta, Gölhisar, Sandıklı ve yörelerini geniş çapta yağma ve kıyıma tabi tutmuştur. Onlara karşı gönderilen Anadolu Valisi Ahmet Paşa (Karagöz), Kütahya önlerinde yenilgiye uğrayıp hayatını kaybetmiştir (Nisan 1511). Daha sonra Şahkulu, Bursa'ya yürüyerek kendisine karşı harekete geçen Subaşı Hasan Ağa'yı da bozguna uğratıp öldürünce Bursa'da heyecan artmış, bu nedenle Şehzade Korkut, Manisa Kalesi'ne çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine Bursa kadısı, "iki gün içinde kuvvet gelmediği takdirde durumun çok vahim olacağını "İstanbul'a bildirince Veziriazam Ali Paşa (Hadım), bu isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir. Ali Paşa (Hadım)'nın yeniçeri kuvvetleriyle kendisine karşı harekete geçtiğini haber alan Şahkulu, çekilmek zorunda kaldı; fakat bir süre sonra Sivas yakınlarındaki Çubuk Çayı (Gökçay) yöresinde yapılan çarpışmada Ali Paşa'nın öldürülmesine rağmen kuvvetleri yenilgiye uğratılan Şahkulu ele geçirilemedi (Temmuz 1511). Öte yandan Trabzon Valisi Şehzade Selim, Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetlerini, Şahkulu olayını ve Alevilerin bütün eylemlerini dikkatle izlediği gibi, durumun ciddiyetini, bazı şehzadelerin, Şah İsmail ile ilişkilerini ve kardeşi Amasya Valisi Şehzade Ahmet'in oğlu Murat'ın Şah İsmail'in halifesinin elinden taç giydiğini haber alıyor ve durumu yakından izliyordu. Selim'in tahta geçişinden sonra Şehzade Ahmet ile oğlu Murat'ın Alevi isyanının başına geçmeleri, Sivas, Çorum, Tokat ve yörelerindeki karışıklıkların artmasına sebep olmuştu. İşte bütün bu olaylardan dolayı Sultan Selim, hükümdar olduktan sonra Şah İsmail'e karşı harekete geçmeden önce, özellikle Orta Anadolu'daki Kızılbaşlar hakkında çok iyi bir tahkikat yapılmasını istemiştir. Bu amaçla sultan, bu konuda doğru bir karar alınması için bizzat kendi başkanlığında bir divan toplayıp bu hususta fikirlerini açıklayarak "ülke içindeki bu tehlikeyi önlemedikçe Şah İsmail'e karşı harekete geçilemeyeceğini, çünkü savaş sırasında onların ordunun gerisinde ayaklanabileceklerini" söylemiş, bu nedenle büyük küçük bütün Kızılbaşları tespit ettirdikten sonra onların kimini öldürüp, kimisini de hapse attırmıştır.

Sultanın Aldığı Önlemler

İran Seferi

Yavuz Sultan Selim, şehzadeler sorununu çözümledikten sonra İran seferine hazırlandı. Fakat Şah İsmail'in Anadolu'da gizlice yaptığı kışkırtmalar sonucunda, Kızılbaşlar, Anadolu'ya yönelmişlerdi; nitekim Şahkulu olayı da bunu açıkça göstermişti. Akkoyunlu

Devleti'ni ortadan kaldırdıktan sonra Azerbaycan, Acem Irak'ı, Irak ve İran'ı ele geçirerek sınırlarını Ceyhun Irmağı'na kadar uzatan Şah İsmail, doğuda Özbekleri de yenilgiye uğrattıktan (1510) sonra Osmanlı illerine gönderdiği adamları vasıtasıyla Alevileri kışkırtıp kendisine yandaş yapmaya başlamış, Sultan Bayezid'in yumuşaklığı, bazı devlet adamlarının ilgisizliği ve bazılarının da Aleviliği benimsemeleri, Şah İsmail'in ümit ve cesaretini, dolayısıyla faaliyetlerini büsbütün artırmıştır. Bunun sonucunda Anadolulu Kızılbaşlar, her yıl Şah İsmail'e birçok adamlar ve armağanlar yollayarak ona karşı olan sadakat ve bağlılıklarını yenilemişlerdir. Şah İsmail'in bu faaliyetleri sıralarında Trabzon valisi bulunan Sultan Selim, şahın amacını çok iyi anlamış, bu nedenle onun yandaşlarını bertaraf ile Erzincan'ı geçici olarak ele geçirmiş, bu nedenle Şah İsmail, kendisini babasına şikâyet etmişti. Bayezid'in son yıllarında şehzadeler arasındaki çekişmelerden faydalanan Şah İsmail, faaliyetlerini arttırmış, kendisinin yanına kaçan Şehzade Ahmet'in oğlu Murat'ı himaye etmiş, hatta Sultan Selim'in tahta çıkışını kutlamak için bir elçi bile göndermeyerek bu saltanat değişikliğinden pek memnun olmadığını göstermişti. Şehzade sorununu başarıyla çözümleyen Sultan Selim, Şah İsmail'e büyük bir darbe vurmak için hazırlıklara başladı; daha önce de ifade edildiği üzere, Anadolu'daki Kızılbaşlardan tehlikeli olanları hapis veya öldürtmüş, böylece Anadolu'da çıkması muhtemel isyanları önlemişti. Esasen Şah İsmail, Memlüklüler için de korkunç bir düşmandı; çünkü o, Kahire'deki Sünni mezhebine karşı Şii mezhebini savunmuş ve Akkoyunluların siyasetini izleyerek Frenkleri Memlüklüler aleyhine kışkırtarak "onları" denizden, kendisinin de karadan Suriye'ye yürümesini" önermişti. Osmanlılar, Safevîlere karşı savaşa hazırlanırken Memlüklülere de haber göndererek ittifak önerisinde bulunmuşlardır; fakat bu hususta uzun müzakerelerden sonra Memlüklü Devleti, tarafsız kalmayı ve durumu yakından izleyip, hazır durumda bulunmak için Halep'te bir miktar kuvvet bulundurmayı siyasetlerine daha uygun görmüştür. Sultan Selim, hükümdar olduğu zaman yeniçerilerin ağa, kethüda, bölük ağaları ve odabaşılarını da Yenibahçe'de toplayarak bir görüşme yapmış, onlara, "Osmanlı Devleti için büyük ve tehlikeli bir düşman olan Şah İsmail'in durumunu, şeyhlikten şahlığa nasıl geçtiğini ve bugünkü faaliyetlerini" anlattıktan sonra bu sorunun asla ihmal edilemeyeceğini ifade ile "Şah İsmail üzerine seferim vardır" diyerek onlardan bir cevap istemiş,

hatta amacını üç kez tekrar ettiği hâlde, onlardan herhangi bir cevap alamamıştı; fakat son tekrarında Abdullah adlı bir oda kethüdasının, birkaç adım ilerleyerek padişaha duadan sonra, "Bizim arzumuz da aynıdır, ferman padişahımızındır" demesi üzerine, padişah buna çok memnun olmuş ve kendisine derhâl Selânik beyliğini verdikten başka, vezirlere "bu fakir adama yardım etmelerini" emretmiştir. Bununla birlikte devlet erkânından bazıları, sultanın düzenleyeceği bu sefere taraftar değildi. Sultan Selim, bu sözleri ve isteğine uygun bir cevap alamaması, kendisinde yeniçerilerin de Şah İsmail'in adamları tarafından elde edildiği kuşkusunu uyandırmıştı ki, bu sultanın gerek sefere gidişi, gerekse dönüşü sırasında açıkça görülmüştür.

Anadolu'daki Kızılbaşlar sorununu çözümleyen ve bu sırada Edirne'de bulunan Sultan Selim, "10 bin azap askerinin hazırlanması" hususunda, Anadolu'ya fermanlar gönderdiği sırada, "bütün kuvvetlerin Yenişehir Ovası'nda kendisine katılmasını" emretti. Manisa valisi olan oğlu Süleyman'ı Edirne'ye getirip Rumeli'nin savunmasıyla görevlendirdikten sora 19 Mart 1514'te Edirne'den İstanbul'a geldi, daha sonra da Üsküdar'a geçti. Sultan, Şah İsmail'in halifelerinden olan ve hapiste bulunan Kılıç adlı birisi vasıtasıyla, İzmit'ten şaha Farsça bir mektup gönderdi. O, bu mektubunda, "Şahın Müslümanlığa aykırı olan hareketlerinden, zulümlerinden bahsederek kendisinin Müslümanlığı kuvvetlendirip zulmü kaldırmak için faaliyete geçtiğini, yaptığı kötü işler sebebiyle öldürülmesine fetva verildiğini, kılıçtan önce İslamiyet'i kabul etmesi gerektiğini ve atlarının ayaklarını bastıkları yerlerin, kendisine verilmesini, bu nedenle İstanbul'dan hareket ettiğini ve bizzat savaşa hazır olacağını" bildirdi. Elçi Kılıç, sultanın mektubunu Şah İsmail'e Hemedan'da vermiş, o da "savaşa hazır olduğunu" bildirmiştir. Bu arada kapıkulu ocakları ve Rumeli kuvvetleri, Gelibolu'dan Anadolu yakasına geçip aldıkları emir gereğince, Bursa Yenişehiri Ovası'nda toplandılar. Ordu Seyitgazi'ye ulaşınca burada üç gün dinlenildi. Bu sırada kapıkulu askerlerine biner akça sefer bahşişi verildi. Vezir Ahmet Paşa (Dukakinoğlu), 20 bin timarlı sipahiyle şahtan haber almak ve durumu yakından kontrol etmek amacıyla sınır bölgesine gönderildi; ayrıca Sinop Beyi Ahmet Bey (Karaca Paşa) ile Mehmet Bey (Mihaloğlu) şahın ordusundan tutsak almak için 500 atlıyla akına sevk edildiler. Ordu, Konya'ya gelerek Filâbad Çayırı'na kondu. Bu sırada Sultan Selim, şehre girip Mevlânâ'nın türbesini ziyaret ederek burada 100 bin akça

sadaka dağıttı; ayrıca bütün timarlı sipahiye de binde yüz akça ödül (terakki) verildi. Daha sonra ordu Konya'dan hareketle Kayseri üzerinden Sivas'a geldi. Burada yapılan yoklama sonucunda asker mevcudunun 140 bin kişi olduğu tespit edilmiştir. Bunlar arasında yaşlı, yaşı küçük ve hasta olan 40 bin kişi ayrıldı; bunlar, İskender Paşa'nın komutasında, gerektiği durumlarda kullanılmak üzere, Sivas-Kayseri arasında bir yerde karargâh kurmak üzere, gönderildiler.

Şah İsmail'in batı sınır komutanı Mehmet Han (Ustacluoğlu) idi; o, Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayacağını bildiği için Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri yakıp yıktıktan sonra şahın yanına çekilmişti. Ordunun ağırlıkları, hazine ve timar defterleri, Sivas Kalesi'ne bırakıldıktan sonra ilerlemeye devam edilerek Koçhisar (Hafik) ilçesine ulaşıldı ve burada savaş düzeni alındı; yeniçeriler, padişahın otağını çevirip koruma altına almak suretiyle ileri harekâta devam edildi. İran'la sınır olan Suşehri yörelerinden Safevî Devleti'nin topraklarına girildi ve Mehmet Han'ın tahribatı sebebiyle ordu zor duruma düşmeye başladı. Ayrıca Sultan Selim'in bu sefere giderken mektup göndererek sefere katılmasını bildirdiği Dulkadırlı Alâüddevle, sefere katılmadığı gibi, Osmanlı yiyecek kollarına da baskın yaparak orduyu yiyecek sıkıntısına düşürmekte idi. Buna rağmen Osmanlı ordusu, sürekli olarak ilerliyor, fakat yiyecek bakımından sıkıntı çekiliyordu. Bununla birlikte bir önlem olarak gemilerle Trabzon'a nakledilen yiyecek ve malzemeler deve ve katırlarla orduya ulaştırılmaya başlandı; ayrıca Gürcü hükümdarına da "yiyecek göndermesi" için mektup gönderilmişti. Erzincan'a bağlı Yassıçemen'de Hasanbey Çayırı'na ulaşıldığı zaman Şah İsmail'in cevabı gelmişti. Mektubu getiren Kılıç'ı öldürten Şah İsmail, bu mektubunda "Er isen meydana gelesin, biz de beklemekten kurtuluruz" demiş ve Selim'e bir kadın giysisi ve yaşmak yollamıştır. Yavuz Selim, ona Erzincan'dan gönderdiği cevapta, Şah İsmail'i er meydanına davetle "hâlâ kendisinden bir iz görülmediğini" ifade etmiştir. Şah İsmail, sultanın bu mektubuna gönderdiği cevapta da "Gerek Sultan Bayezid zamanındaki, gerek kendisinin Trabzon valiliği sırasındaki dostluklarından bahsederek aradaki düşmanlığın neden ileri geldiğini bilmediğini, Osmanlı hanedanıyla olan eski dostluğa dayanacak Timur döneminde olduğu gibi fena bir sonucun bir daha olmasını istemediğini, mektup yazan kâtiplerin yazılarını, afyonun etkisiyle yazdıkları için bir altın hokka ile afyon macunu yolladığını" ifade etmiştir.

Yavuz Sultan Selim ise onun bu mektubuna ağır bir cevapla karşılık vermiş ve demiştir ki: "Davete uyup uzun yollar gelerek memleketine girdik; fakat sen meydanda yoksun. Hükümdarlığın ellerindeki memleket, onların nikâhlısı gibidir; erkek ve yiğit olanlar, ona, kendisinden başkasına elini dokundurtmazlar: Hâlbuki bunca gündür askerimle memleketine girip ilerliyorum, hâlâ senden bir haber yok. Seni korkutmamak için askerimden 40 bin kişiyi ayırıp Sivas-Kayseri arasında bıraktım; hasma mürüvvet ancak bu kadar olur. Bundan sonra da saklanıp gözükmezsen erkeklik sana haramdır, miğfer yerine yaşmağı ve zırh yerine çadır (çarşaf)'ı yeğleyip serdarlık ve şahlık sevdasından vazgeçesin". Sultan Selim, bu mektupla birlikte Şah İsmail'e hırka, şal, asa, misvak ve şed (kuşak)'den oluşan tarikat malzemeleri göndermiştir. Öte yandan ordunun harap yerlerde güçlüğe düşmesi, Şah İsmail ile savaşa karşı olanlara fırsat verdi. Alevilerin, askerleri kışkırtmaları nedeniyle, dolayısıyla orduda dedikodular başladı. Fırat kenarına ve Erzincan'a ulaşıldığı zaman ordu erkânı ve vezirler "düşmanın görünmemesi sebebiyle daha ileri gidilmeyerek geri dönülmesi" hususundaki isteklerini hükümdara bildirdiler. Padişah, bir ara "Erzincan'dan Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'in 40 konak uzaklıkta, olduğunu" ifade ile "o yöne gidileceğini" söylediği zaman devlet erkânı buna çok üzüldü, fakat ondan çekindikleri için bir şey söyleyemediler. Bununla birlikte "daha ileri gidilmemesini" arz için padişahın çok sevdiği ve güvendiği Karaman Valisi Hemdem Paşa'yı öne sürdüler. Hemdem Paşa, Şehzade Ahmet olayında padişaha sadakatle hizmet edip şehzadenin durumunu kendisine bildirmiş idi. Bu bakımdan o, "ileri gidilmemesi" hususundaki ordunun isteğini sultana arz edince derhâl orada başı kesilerek öldürüldü (Temmuz 1514) ve yerine Emir Zeynel Bey Karaman beylerbeyi atandı. Padişahın bu hareketi, vermiş olduğu kesin karara karşı çıkılmasına engel olmak içindi ve bu da orduda sükûneti sağladı. İleri harekâtını sürdüren ordu, Tercan'a ulaşınca Mustafa (Polak) ve Trabzon Sancak beyi Mehmet beylerin kumandasında Bayburt'u fethetmek için bir miktar kuvvet sevk edildi; bu sırada Gürcü hükümdarı iki bin koyun ile bir miktar balmumu göndermişti. Eleşgirt'in Sakallı konağına ulaşıldığı zaman, bu kez "geri dönülmesi için" Yeniçeri Ocağı kışkırtıldı. Çok geçmeden bir kısım yeniçeriler, "düşman ortada yok; bu harap yerlerde ilerlemek, askeri boş yere telef etmektir; geri dönelim" içerikli padişahın çadırına mektuplar bıraktılar; fakat sultan, sava-

şa kararlı olduğu için bu tür davranış ve girişimlere önem vermedi. Bununla birlikte daha da ileri giden yeniçeriler, bir sabah erkenden birdenbire çadırlarını yıkıp korumakta oldukları padişahın çadırına kurşun atacak kadar ihanet ve serkeşliğe giriştiler. Yavuz Sultan Selim, onları kışkırtanları tespit ettirdi, fakat şimdilik onlara karşı herhangi bir hareketi doğru bulmadı; sultan, derhâl çadırından çıkıp atına binerek yeniçerilerin arasına girdi ve bu askere kısa, kesin, fakat acı ve etkili bir konuşma yaparak onlara heyecan vermeyi başardı. Bu sırada "Şahın, Hoy ilçesinde bulunduğu ve Çaldıran Ovası'nda Osmanlı ordusunu karşılayacağı" haberi geldiği için yeniçeriler, utanarak yeniden ilerlemeye devam ettiler. Trabzon üzerinden gelmekte olan yiyecek de yeterli olmadığı için ordu yiyecek bakımından hâlâ sıkıntıda idi.

Çaldıran Savaşı

Bir süre sonra iki ordu, Azerbaycan'ın kuzeybatısında ve Doğu Bayezid ilçesinin 80 km. güneydoğusuyla Van Gölü'nün kuzeydoğunda bulunan Çaldıran Ovası'nda karşılaştılar (Ağustos 1514). Osmanlı ordusu, Çaldıran'a geldiği zaman Şah İsmail de orada bulunuyordu. Gerek Mehmet (Ustacluoğlu), gerekse Osmanlı ülkesinde propaganda yapmış olan Nureddin (Nur Ali) Halife, "Osmanlılar savaş düzeni almadan önce saldırıya geçilmesini " söyledilerse de Durmuş Han Şamlu, bu öneriyi kabul etmedi. Çaldıran sırtlarından ovaya inen Osmanlı ordusu, derhâl savaş düzeni aldı, şöyle ki: Her zaman olduğu gibi, sultan, yeniçeri, topçu, cebeci ve kapıkulu süvarisiyle birlikte merkez hattında yerini aldı; beraberinde Veziriazam Ahmet Paşa (Hersekzade) ile İkinci Vezir Ahmet Paşa (Dukakinoğlu) ve Üçüncü Vezir Mustafa Paşa bulunuyordu. Sağ kanatta Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa (Hadım), sol kanatta da Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa yer almışlardı. Yeniçerilerin önüne sağ kola Anadolu azabı, sol kola Rumeli azabı konmuş, bunların önlerine de 500 zarbazen top sıralanmıştı. Öte yandan Şah İsmail, sağ kanada en büyük kumandanı Durmuş Han Şamlu ve Nur Ali Halife ile diğerlerini, sol kanada Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Han (Ustacluoğlu)'ı yerleştirmiş, kendisi de muhafız birliği ile geride ihtiyatta kalmıştı. İki tarafın kuvvetleri, hemen hemen aynı sayıda idi. Osmanlıların yeniçeri kuvvetleri, çok düzenli idi, buna karşılık şahın da 60 bin kişilik mükemmel bir atlı kuvveti vardı. Şahın ordusu yorgun değildi; fakat Osmanlı ordusu açlık ve sıkıntı içinde uzun yollardan yorgun ve aç bir hâlde gelmişlerdi. Esasen şahın amacı da Osmanlı ordu-

sunu harabelerden içeri çektikten sonra imha etmekti; Osmanlı atlı kuvvetleri de yorgun idi; buna karşılık Safevî ordusunda top bulunmuyordu. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Ovası'na gelir gelmez derhâl bir savaş meclisi topladı; askerlerin istirahati için "savaşın yirmi dört saat sonra veya sabahleyin şafakla birlikte yapılması" hususunda görüşmeler yapıldı. Vezirler, ilk fikri uygun gördüler. Başdefterdar Mehmet Çelebi (Pirî), "askerler arasında Şah İsmail'in yandaşlarının bulunması ve özellikle akıncıların büyük bir kısmının Alevi olmaları dolayısıyla bunların karşı tarafla anlaşmadan önce savaşa başlamanın uygun olduğunu" söyledi. Onun bu önerisi, Yavuz'un hoşuna gitmiş ve "İşte yegâne fikir sahibi bir adam, yazık ki vezir olmamış" dedikten sonra "sabah şafak sökerken savaşa girişilmesine" karar verilmiştir (24 Ağustos 1514). Şah İsmail, tutsak aldırdığı bir asker vasıtasıyla Osmanlı ordusunun savaş düzenini öğrenmiş olduğu için bir tuzağa düşmemeye çaba gösteriyordu; bu nedenle genel bir saldırıya geçmeyip Osmanlı ordusunun sol kanadına yükleniyordu. Çok geçmeden Osmanlıların ordusunun sol kanadı bozulmuş ve Beylerbeyi Hasan Paşa çarpışmalarda ölmüştü. Bu kolun bozulmasının sebebi, ordunun önünde bulunan azapların topların önünden geri alınmayıp topların zamanında ateşlenememesi olmuştur. Bununla birlikte sağ kanat kumandanı Sinan Paşa (Hadım), topları tam zamanında ateşlemiş, bir süre sonra da şahın sol kanat kumandanı Mehmet Han (Ustacluoğlu) ölünce kuvvetleri dağılmıştı. Merkez hattındaki yeniçerilerin Rumeli kuvvetlerine yardım etmek amacıyla tüfekleriyle ateşe başlamaları karşısında şahın galip gelen sağ kanadı da bozulmuş, böylece bütün Safevî ordusu darmadağın edilmiştir. Bu sırada Şah İsmail, bir kurşun isabetiyle kolundan yaralanarak atından düşmüştü. Bir Osmanlı süvarisinin mızrakla saldırısı üzerine şahın yanındaki subaylardan Mirza Sultan Ali, "Şah benim" diye süvariye doğru koşarak teslim oldu; bu sırada da Seyis Hızır Şah, atını vererek şahın kaçmasını sağladı. Böylece şah güçlükle ölümden kurtulabilmiş, fakat bütün eşya ve karargâhı ele geçirilip gözdesi Taclı Hanım, Vidin Sancak Beyi Mesih Bey'in askerleri tarafından tutsak alınmıştır. Savaş sırasında Silistre Sancak Beyi Tur Ali Bey, bizzat Şah İsmail tarafından öldürülmüştür. Çaldıran yenilgisi üzerine Şah İsmail, Tebriz'de tutunamayacağını düşünerek Dergüzin'e kaçmıştır; çok geçmeden Osmanlı kuvvetleri ise Tebriz'i ele geçirmişlerdir.

Tebriz'de bir hafta kadar kalan Sultan Selim, şehirdeki bin kişilik sanatkâr, tüccar vesair kimseleri İstanbul'a gönderdi, bunlar arasında Timur sülalesinden Bedîüzzaman da vardı. Yavuz Sultan Selim, savaştan sonra Şah İsmail'i tam anlamıyla bertaraf etmek niyetinde idi; bu nedenle o, kışı Azerbaycan'da Karabağ'da geçirip ertesi yıl yeniden harekete geçmek istiyordu; bu sebeple Karabağ'a gitmekte idi. Fakat Aras Nehri kenarında yine bazı devlet adamlarının yeniçerileri kışkırtmaları üzerine, durum sakinleşinceye kadar Amasya'da kışı geçirmeyi uygun görüp hareket etti. Dönüş sırasında sultan, Nahçivan'da askerlerin bazı köy evlerini yakmaları üzerine, "Siz askeri muhafazada ihmal gösteriyorsunuz" diye Veziriazam Ahmet Paşa (Hersekzade) ile İkinci Vezir Ahmet Paşa (Dukakinzade)'nın çadırlarını başlarına yıktırarak azletti ve böylece Amasya'ya geldi; ilkbaharda tekrar İran seferine çıkacağı için top ve cephaneyi Şarki Karahisar'da bırakmış ve askerin de Ankara'da kışlamasını emretmişti. Yavuz Sultan Selim, Amasya'da kaldığı sırada Ahmet Paşa (Dukakinoğlu)'yı veziriazam ve Başdefterdar Mehmet Efendi (Pirî)'yi de üçüncü vezir atamıştı. Ahmet Paşa (Dukakinoğlu)'nın veziriazam olmasından iki ay sonra (Şubat 1515) padişahı İran seferinden alıkoymak için yine devlet erkânının tahrikiyle bir yeniçeri ayaklanması oluşmuştu; yeniçeriler, Amasya'da Divan-ı Hümayun yapılan yere gelerek ileri geri birtakım sözler söylemişlerdi. Buna son derece canı sıkılan Yavuz, on gün sonra Ahmet Paşa (Dukakinoğlu)'nın bu olaya sebep olduğunu ve aynı zamanda Dulkadıroğlu'yla birlik olup mektuplaştığını tespit ettikten sonra onu huzuruna çağırıp, bizzat kendi hançeri ile yaraladıktan sonra iç oğlanlara başını kestirmiş ve bir süre veziriazamlığa hiç kimseyi atamamıştı. Sultanın Amasya'da bulunduğu sıralarda, Şah İsmail, Abdülvehhab'ı elçi olarak gönderip barış istemiş, fakat İran seferine devam etmek isteyen padişah, ona cevap vermeyerek elçiyi nezaret altına aldırtmıştır. Yavuz Sultan Selim, kışı Amasya'da geçirdi. Askerlerin durumu sebebiyle Şah İsmail'e karşı yeni bir seferin yapılamayacağını düşünerek doğu ve güney sınırlarındaki bazı yerleri fethetmeyi uygun gördü. Ele geçirilmiş olan Bayburt, Erzincan ve Kiğı'ya, savaşta pek çok gayreti görülen Mirahur Mehmet Paşa (Bıyıklı)'yı beylerbeyi atayarak gönderdi. Bazı deney sahibi beyler, "Kemah Kalesi Kızılbaşların elinde bulundukça Bayburt, Kiğı ve Erzincan'da güven olamayacağı sebebiyle burasının alınmasını" önerdiler. Bunun üzerine padişah, Nisan 1515'te Amasya'dan hareketle Kemah'a yürüdü, fakat daha önce Kemah'ı kuşatmasını Meh-

met Paşa (Bıyıklı)'ya emretti. Padişahın aynı yılın mayısında bizzat kuvvetleriyle kuşatmaya katılması üzerine kale muhafızı o gün kaleyi teslim etti.

Dulkadırlı Beyliğinin Sonu

Osmanlılarla Memlüklüler arasındaki savaş dolayısıyla ifade edildiği üzere, Dulkadıroğlu Alâüddevle, kendisini beylik makamına getiren Osmanlı Devleti'nden yüz çevirmek suretiyle Osmanlı kuvvetlerinin başarısızlığına sebep olmuştu. Ayrıca Yavuz Sultan Selim, İran seferine giderken Alâüddevle'nin Şah İsmail'e karşı düşmanlığı dolayısıyla savaşa katılmasını bildirmişse de Alâüddevle, bunu kabul etmedikten başka, kendisine tabi bazı oymak kuvvetleriyle Osmanlıların yiyecek kollarına baskınlar yapmıştı. Daha önce Osmanlıların yardımıyla Dulkadırlı beyi olan Şehsuvar Bey, son olarak uğradığı başarısızlık üzerine, tutsak alınıp Kahire'de idam edildikten sonra Osmanlılara sığınmış olan oğlu Ali Bey, devlet hizmetine girmiş, Çaldıran Savaşı'ndan önceki günlerde ve savaşta büyük hizmet ve çaba göstermiş, hatta padişah, kendisini Ahmet Paşa (Gedik)'ya ait olup hazineye alınmış olan bir altın kılıçla ödüllendirmişti; ayrıca ona Alâüddevle'nin elinden alınacak yerlerin verilmesi de padişah tarafından vadolunmuştu; bu sebeple o, Çaldıran seferinden dönüş sırasında, Kayseri ve Bozok sancakları kendisine verilerek Dulkadırlı sınırına atanmıştı. Onun bu iki sancağa atanması dolayısıyla endişeye kapılan Alâüddevle, durumu, Memlüklü Sultanı Kansu Gavri'ye arz ile şikâyette bulunmuştu. Bunun üzerine Memlüklü sultanı, padişahın Kemah'a yürüdüğü sırada ona elçi gönderip, bu atamadan şikâyette bulunarak "Ali Bey'in o sancaklardan alınmasını" rica etmişti. Fakat Yavuz Sultan Selim'in "Dulkadırlı memleketlerinin Alâüddevle'den alınarak Ali Bey (Şehsuvaroğlu)'e verilmesine kesin karar verdiğini" bildirmesi Memlüklü hükümdarını korkutmuştu. Yavuz Sultan Selim, Kemah'ı alıp Sivas'a geldiği sıralarda, Hasan Paşa'nın yerine Rumeli beylerbeyiliğine atadığı Sinan Paşa (Hadım)'yı 40 bin kişilik bir kuvvetle Dulkadırlı memleketlerinin zaptı için sevk etti, Ali Bey (Şehsuvaroğlu)'i de bu kuvvetlere kılavuz ve öncü atadı, kendisi de Ürgüp-Kayseri arasındaki İncesu'da karargâh kurdu. Sinan Paşa (Hadım)'nın Dulkadırlı sınırını geçtiğini haber alan Alâüddevle, onunla giriştiği Göksun Savaşı'nda bozularak süratle kaçıp Elbistan'ın güneyindeki Turna (Nurhak) Dağı'na çekildi ise de kendisini izleyen kuvvetlerle giriştiği çatışmada, dört oğlu ve beraberindeki beylerle birlikte öldürüldü; kardeşi Abdürrezzak Bey

ise, oğullarıyla birlikte tutsak alındı (Haziran 1515). Böylece Dulkadıroğulları ülkesi tamamen ele geçirildikten sonra buralar, Osmanlılara tabi olmak üzere, Ali Bey (Şehsuvaroğlu)'e verildi; Alâüddevle ile oğullarının başları, Memlüklü sultanına gönderildi. Dulkadırlı ailesini bir hamlede ortadan kaldıran Sinan Paşa (Hadım), bu hizmetine karşılık olarak boş bulunan veziriazamlığa atandı. Dulkadırlı memleketlerinin ilhakı, Memlüklü Devleti'nin Suriye ve Elcezire'deki memleketlerini ve özellikle Suriye'yi tehdit eder duruma soktu; bu nedenle Memlüklü emirleri, telaşa kapılan Kansu Gavri'yi suçladılar.

Güneydoğu Anadolu'da Hâkimiyet

Safevî Devleti'nin batı sınırındaki şehir ve kalelerinden en önemlisi Diyarbakır idi. Osmanlılar, burayı ele geçirdikleri takdirde İran'ı da tehdit eder duruma gelirler, ayrıca devletin doğu sınırlarını da güvence altına alabilirlerdi. Bu nedenle Diyarbakır'ın Osmanlı sınırları içine alınması kararlaştırıldı. Osmanlılara sığınmış olan bilgin ve tarihçi İdris-i Bitlisî aracılığıyla şehir ve kale önce, barış yoluyla alındı. Fakat az sonra Şah İsmail, Osmanlı ordusunun Tebriz'den ayrılmasından sonra buraya geldi ve Diyarbakır'a, Çaldıran seferinde öldürülen Mehmet Han (Ustacluoğlu)'ın kardeşi Karahan'ı göndererek şehri kuşattırdı; bu sırada padişah, İstanbul'a dönmüştü. Şehri kuşatmadan kurtarmak için Erzincan, Bayburt, Şebinkarahisar ve Trabzon kendisine verilen Mehmet Paşa (Bıyıklı) görevlendirildi; Sivas Beylerbeyi Şadi Bey de kendisine yardımcı olarak gönderildi. Şadi Paşa'nın Serasker Mehmet Paşa (Bıyıklı) ile anlaşmazlığa düşüp ayrılması üzerine, yerine Konya Beylerbeyi Hüsrev Paşa gönderildi, İdris-i Bitlisî de bazı beyleri ve 10 bin gönüllü ile onlara katıldı. Bu kuvvetler, Diyarbakır'a üzerine yürüyünce Karahan, onlara karşı koyamayarak Mardin taraflarına çekildi; böylece Diyarbakır kuşatmadan kurtarıldı. Çok geçmeden İdris-i Bitlisî'nin girişimleriyle Mardin de ele geçirildi; bu arada Karahan'ın Diyarbakır'ı geri almak için giriştiği saldırılar da geri püskürtüldü ve çok geçmeden de Karahan, Mardin yakınlarındaki Koçhisar'da yapılan savaşta (1517) hayatını kaybetti; böylece Diyarbakır sorunu çözülmüş oldu. Şehre, Osmanlı müteferrikalarından aslen Diyarbakırlı olan Ahmet Bey vali atandı. İdris-i Bitlisî'nin Diyarbakır ve sınırındaki diğer yerlerin alınmasında büyük hizmeti görüldü. O, bazı yöresel il ve ilçeleri de anlaşma yoluyla Osmanlılara kazandırdı; böylece Urmiye, İtak, İmadiye, Cizre, Eğil, Bitlis, Hizan, Garzan, Palu, Siirt, Hısnıkeyfâ (Hasankeyf), Meyyâfârikin (Silvan), Cezireti İbni Ömer ve diğer yerlerin beyleri,

devlete itaat edip kendilerine, sahip oldukları yerlerin yönetim beratları gönderildi. Bunlardan Palu Hâkimi Cemşit Bey, padişaha Çaldıran seferine giderken itaatini arz edip orduya katılmıştı. Bitlis Hâkimi Emir Şerefeddin ile Hizan Emiri Davut, Eyyubilerden Hısnıkeyfâ Emiri Melik II. Halil ve İmadiye Hâkimi Sultan Hüseyin, bu beylerin ileri gelenlerden idiler. Eyalet olan büyük beylerin sancakları, Cezire, Bitlis, Saruhan, Hısnıkeyfâ, İmadiye, Çemişkezek, ikinci derecedekilerin sancakları ise, Hizan, Sason, Palu, Çapakçur, Eğil, Sincar, Elok, Çermük, Hızo, Zerik, Siverek idi. Bununla birlikte Yavuz'un Mısır seferi sırasında Halep'in fethinden sonra dönüş sırasında, Malatya, Urfa, Behisni, Ergani, Harput, Divriği, Siverek ve ikinci kez de Mardin ve diğer bazı şehir ve ilçeler Osmanlı yönetimine alınmıştır. Güneydoğu Anadolu'nun Osmanlı egemenliğine alınması, sürekli mücadeleler sonunda üç yılda tamamlanmış, bu hususta yine İdris-i Bitlisî'nin büyük hizmeti olmuştur.

Askeri Kışkırtanlar Cezalandırılıyor

Yavuz Sultan Selim, İran seferinden dönüp İstanbul'a geldi (Temmuz 1515) ve çok geçmeden de sefer sırasında, askerleri kışkırtanlar hakkında bizzat tahkikata başladı; vezirleri ayrı ayrı arz odasına davetle sorgularını yaptı; hatta onları birçok kez huzuruna getirip yeniden sorguya çekti; bazılarını hapsettirdi. Daha sonra subayları çağırtarak "Bana doğruyu söylemezseniz saltanattan çekileceğim." dedi. Çok geçmeden yeniçeriler, "Hepimiz suçluyuz" diyerek dolaylı olarak sultandan af dilediler? Buna rağmen sultan, bununla yetinmeyerek tahkikatı derinleştirdi; sonunda da askerlerini kışkırtanların, ünlü münşi Kazasker Cafer Çelebi (Tacizade), İkinci Vezir İskender Paşa ve Sekbanbaşı Osman Ağa (Balyemez) olduklarını tespit etti. Sultan, İskender Paşa ile Osman Ağa'yı çağırtarak, önce onların sorgularını yaptı, daha sonra kazaskeri çağırttı. Cafer Çelebi, huzura gelince sultan, "İslam askerini itaatsizliğe ve isyana teşvik edenin cezası nedir?" diyerek ondan fetva istedi. O da, "Eğer sabit olursa cezası idamdır." deyince, sultan, "Senin fesadın bence, gerek şimdi ve gerek daha önce sabittir ve kendi hakkındaki fetvayı kendin verdin." diyerek Divan-ı Hümayun önünde, önce İskender Paşa'nın, daha sonra da Kazasker Cafer Çelebi ve son olarak da Osman Ağa (Balyemez)'nın boyunlarını vurdurdu (18 Ağustos 1515). Yavuz Sultan Selim, bu olaydan sonra askeri kışkırtabileceklerini göz önüne alarak "ocaktan yetişenlerden yeniçeri ağası olma" yöntemini kaldırarak saraydan yetişme ve güvenilir olanlardan ağa yapma yöntemini koymuştur.

Memlüklülerle İlişkiler

Osmanlılarla Memlüklüler arasındaki savaştan sonra 1490 yılında yapılan antlaşma, adeta bir mütareke niteliğinde idi. Bundan sonra II. Bayezid'le Memlüklü sultanı arasında dostluk devam etmiş, hatta bu dostluk, iki devlet arasında içtenlik kazanmışsa da Osmanlılar, Memlüklüler karşısındaki başarısızlıklarını bir türlü hazmedememişlerdi. Bu sıralarda Memlüklü Devleti, iki düşman karşısında bulunuyordu. Bunlardan birisi, Osmanlı, diğeri ise Safevî Devleti idi. Osmanlılarla Safevîler arasındaki mücadelede, özellikle Çaldıran seferinde Osmanlıların başarısı, Sünni Memlüklü Sultanlığı'nı sevindirmiş, bu nedenle Suriye ve Mısır'da şenlikler düzenlenmişti. Çünkü Akkoyunlulardan Irak ve Doğu Anadolu'yu alarak Memlüklülere tabi olan Alâüddevle'nin topraklarına saldırarak onu yenilgiye uğratan, ayrıca gönderdiği adamları vasıtasıyla Şii propagandası yaptıran Şah İsmail, Osmanlılardan çok daha tehlikeli bir düşman durumunda idi. Yavuz Sultan Selim, planlı bir biçimde hareket eden bir hükümdar olduğu için yapacağı işleri bir sıraya koymuştur. Bu nedenle, Çaldıran seferine giderken casusları aracılığıyla, Şah İsmail'e karşı Kansu Gavri'yi, Sünni mezhepli olması sebebiyle, ittifaka davet etmiş, onun bu sefere katılmayacağını bildiği hâlde, tarafsızlığını sağlamakla Osmanlılara karşı muhtemelen bir güvensizliğini önlemek istemişti. Çaldıran Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Şah İsmail, Memlüklülerle birlikte Osmanlılara karşı savaşmayı Kansu Gavri'ye önermiş, fakat Osmanlı hükümdarının Memlüklülere karşı herhangi bir harekete geçmeyerek "Safevîler üzerine ikinci bir sefer hazırlığı yapıldığını" etrafa yayması, Memlüklü sultanını rahatlatmış, böylece Safevîlerle bir ittifak yapmamıştı. Bununla birlikte Memlüklüler, her ihtimale karşı askerî bakımdan hazır bulunmayı kendi siyasetlerine uygun görmüşlerdi. Çünkü onlar, bu iki hükümdardan herhangisi galip gelirse sıranın kendilerine geleceğini tahmin ediyorlardı. Osmanlı Devleti, Memlüklülerle savaşa girmeden önce Suriye ve Mısır'daki teşkilatı aracılığıyla onlar hakkında düzenli olarak haber almakta idi; bu hususta Yavuz Selim, birçok çıkar karşılığında elde etmiş olduğu Memlüklülerin Halep Nâibü's-saltanası (Beylerbeyi) Hayır Bey'den en doğru bilgileri alıyor, Memlüklü sultanı arasının pek iyi olmadığı Hayır Bey'i bir fırsatını bulup bertaraf etmek, fakat o da tedbirli davranarak gerekli durumlarda Osmanlılara yaranmak için ülkesi hakkında bilgi veriyordu. Memlüklü sultanlarının bir

emiri öldürebilmesi için emirlerin çoğunlukla karar vermeleri gerektiğinden Sultan Kansu Gavri, Hayır Bey'e bir şey yapamıyordu, hatta nâibü's-saltanası Sibay, Hayır Bey'in Osmanlılarla olan ilişkilerini arz ettiği hâlde, Kansu Gavri buna inanmamıştı. Çünkü Kansu Gavri, Şam beylerbeyini kendisine rakip olarak gördüğü için onun sözlerini duygusal kabul ediyordu. Yavuz Selim, Memlüklülere karşı düzenleyeceği seferi gizleyerek, bütün harekâtını İran üzerine yöneltmiş gibi gösteriyor, Kansu Gavri'ye saygılı mektuplarla birlikte armağan olarak samur, kadife, köle ve yünlü kumaşlar gönderiyor, böylece onu kuşkulandırmıyordu; hatta ona Şubat 1516'da gönderdiği bir mektupta:

Yavuz'un Mektubu

"Sen benim babamsın, senden dua isterim; ben Alâüddevle'nin memleketine ancak senin izninle girdim; o, bana asi idi; babamla Sultan Kayıtbay arasındaki fitneyi meydana getiren bu adamdı. Onun ölümü çok iyi oldu. Onun yerine tayin edilen Şehsuvarzade hoşunuza giderse yerinde bırakınız, gitmezse değiştiriniz; bu size ait bir iştir. Size köle getiren tüccarı ben men etmedim. Ben, Alâüddevle'den aldığım yerleri yine size iade ediyorum; sultan, daha ne arzu ederse onu da yaparım." demiştir. Bununla birlikte Yavuz, Suriye'ye yürümek için hazırlıklar yapıyordu; çünkü sultan, İran seferine çıktığı vakit casusları aracılığıyla, arkadan, Memlüklü kuvvetlerinin saldırısına uğrayacağını haber almış, bu nedenle hileli önlemlere başvurmuştur; hatta Memlüklü sultanına gönderdiği bir mektupta "aralarında babalık, evlatlık varsa Suriye'den Kahire'ye dönmesini" rica etmişti. Esasen Sultan Kansu Gavri, Osmanlı-Safevî mücadelesinden memnundu, çünkü bu durum, ülkesini tehlikeden koruyordu. Yavuz Sultan Selim'in gönderdiği mektuplardan memnun olmakla birlikte her ihtimale karşı o da karşı önlemler alıyordu. Nitekim Anadolu'dan kaçarak lalasıyla birlikte Halep'e sığınmış olan Şehzade Ahmet'in oğlu Şehzade Kasım'ı gizlice Kahire'ye getirterek gerekli durumda ondan faydalanmayı düşünmüştü; hatta o, ordusuyla Halep'e girerken Şehzade Kasım'ı da birlikte götürerek ona özel sancaklar açtırmış ve onu Osmanlı tahtına aday göstermişti. Yavuz Sultan Selim, kışı Edirne'de geçirdikten sonra 1516 ilkbaharında Veziriazam Sinan Paşa (Hadım)'yı 40 bin kişilik bir kuvvetle Maraş üzerinden Fırat Irmağı taraflarına sevk etti. Bu sefer, görünüşte Safevîlere karşı yapılıyordu; hatta bu hususta Memlüklü sultanına mektup da gönderilmişti. Sinan Paşa, Kayseri'de toplanan kuvvetleri alıp, Maraş ve

Savaş Hazırlığı

Malatya üzerinden Diyarbakır'a doğru gidecek ve eğer yolda bir engele rastlayacak ya da şüpheyi gerektirecek bir durum ortaya çıkacak olursa bunu, derhâl padişaha bildirecekti. Böylece Sinan Paşa (Hadım), Fırat'ı geçip Diyarbakır'a gitmekle görevlendirildiği hususunu sınırdaki Memlüklü beylerine bildirdi ve Fırat'ı geçmek üzere onlardan izin istedi. Suriye sınırına kuvvet sevk etmiş olan Memlüklü kumandanları, Sinan Paşa'nın bu önerisini reddettiler. Safevî-Memlüklü ittifakının kendisi için zorluk yaratacağını iyi bilen Sultan Selim, Memlüklü sultanını aldatmak için gönderdiği mektuplardan başka, halifeye ve büyük Memlüklü beylerine de çok değerli armağanlar göndererek onları da aldatmış, böylece Safevî-Memlüklü ittifak fikrinin gerçekleşmesine engel olmuştu. Öte yandan Sinan Paşa (Hadım)'nın Memlüklü sınırlarına gelmesi üzerine Kansu Gavri, 50 bin kişilik bir kuvvetle, beraberinde Şehzade Kasım olduğu hâlde, Şam'a gelmiş, Mısır'da yerine kardeşinin oğlu Tomanbay'ı bırakmıştı. Sinan Paşa (Hadım), durumu ve bütün gelişmeleri, padişaha arz etti. Esasen Memlüklülere savaş açmak için bahane arayan Sultan Selim, Kansu Gavri'nin Şah İsmail ile ittifak girişimini ve sınıra Memlüklü kuvvetlerinin yığılmasını sebep göstererek Memlüklülerle savaşa karar verdi. Esasen Kansu Gavri'nin bizzat Halep'e gelmesi, Şah İsmail ile anlaşması gereği idi; Yavuz, bunu haber alınca çok kızmıştı; bu nedenle, o, "kendisinin sapık Safevîlere karşı harekete geçerken buna engel olmak isteyen bir İslam hükümdarına karşı ne yapmak gerektiğini", din bilginlerine sordu; onlar da Mümlüklü hükümdarı aleyhine fetva verdiler? Bu sonuç, bir İslam devleti bulunan, aynı zamanda Abbâsî halifesini himaye etmekte olan Memlüklülere karşı yapılacak savaşın meşruiyetini göstermekte idi. Bunun üzerine Yavuz, "ordunun Kayseri'de toplanmasını" emretti. Daha sonra o, Memlüklü sultanına Rumeli Kazaskeri Rükneddin (Zeyrekzade) ile Emir Karaca Paşa'yı elçi olarak gönderdi. Elçiler, Kansu Gavri gelmeden önce Halep'e ulaşmışlardı. Sultan gelince elçiler huzuruna çıkıp Sultan Selim'in mektubunu takdim ettiler. Yavuz, mektubunda "İran'a yürüyerek oraları sapıklardan temizleyeceğini ve kendisine hayır dua edilmesini" istiyordu. Kansu Gavri, Dulkadıroğullarına ait yerlerin işgal edilmesinden dolayı çok üzüldüğü için elçilere ağır sözler söyledi ve onları hapsetti. Esasen elçiler, kendilerine verilen talimat gereğince, sultanı aldatacaklardı. Bunun üzerine elçiler, "Hükümdarımız sorunun çözümünü, bize bıraktı; sultan, nasıl isterse öyle yapınız, bana

sormayınız." diyerek gerekli izni verdiğini söylediler. Öte yandan Sultan Selim, Memlüklülerle savaşa karar verip elçileri gönderdikten sonra Haziran 1516'da Üsküdar'a geçti; oğlu Süleyman'ı Edirne'de, azledilen Mehmet Paşa (Pirî)'yı İstanbul'da ve Ahmet Paşa (Hersekzade)'yı da geçici olarak Bursa'da bırakarak süratle hareket etti; Osmanlı donanmasını da Suriye kıyılarına gönderdi. Öte yandan Kansu Gavri, Osmanlı ordusunun yaklaştığını haber alınca Osmanlı elçilerini serbest bırakıp armağanlarla birlikte yola çıkarmış ve Emir Moğolbay Devadar (Divittâr)'ı barış için sultana göndermişti. Memlüklü sultanı, elçiyle gönderdiği mektubunda "emirlerin ve askerlerin barışı beklediklerini" bildiriyordu. Rükneddin (Zeyrekzade), padişaha gelip cereyan eden olayı anlattı. Fakat Kansu Gavri, aynı zamanda Hama'da bıraktığı Osmanlı Şehzadesi Kasım'ı Halep'e getirterek "beraberinde bir Osmanlı şehzadesinin olduğunu ilan" ederek Sultan Selim'i tehdit ediyordu. Yavuz gönderdiği elçilerin hapsedildiğini öğrendiği zaman, buna karşılık olarak Kansu Gavri'nin göndermiş olduğu Elçi Moğolbay'ı derhâl zincire vurdurdu, elçi güçlükle ölümden kurtuldu. Memlüklü hükümdarının sultana gönderdiği Kertbay, yolda, Moğolbay'ın başına gelenleri haber alınca derhâl geri döndü. Sultan Selim, Moğolbay'ı geri gönderirken, "Efendine söyle, Mercidabık'ta karşıma çıksın." demişti. Osmanlı ordusu Gaziantep'e yaklaşınca Memlüklülerin Gaziantep valisi Yunus Bey, Osmanlılara sığınıp Halep'e kadar Osmanlı ordusuna kılavuzluk yapmayı üzerine aldı. Daha sonra Osmanlı öncüleri, Malatya'ya ulaşıp Behisni, Gerger vesair kaleleri fethetmekte idiler.

Mercidabık Savaşı

Memlüklü Sultanı Kansu Gavri, beraberinde Abbâsî Halifesi III. Mütevekkil-Alellah olduğu hâlde, ordusuyla Halep'ten hareketle Mercidabık'a gelip karargâhını kurmuştu. O, Sultan Selim'e son olarak gönderdiği mektupta, "Halep'e gelmesinin kendi isteğiyle değil emirlerinin ısrarıyla olduğunu" ifade ile özür diliyordu. Fakat onun Mercidabık'a gelmesi, artık savaşı kaçınılmaz duruma getirmişti. İki taraf kuvvetleri, 24 Ağustos 1516'da Mercidabık'ta karşılaştılar. Osmanlı ordusunun sağ kanadında Anadolu Beylerbeyi Zeynel Paşa, sol kanadında Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa (Küçük) ve merkez hattında da Sultan Selim ile kapıkulu yaya atlılarıyla topçular bulunmakta idi. Memlüklülerin sağ kanadında Halep Nâibü's-saltanası Hayır Bey, sol kanadında Şam Nâibü's-saltanası Sibay ve merkez hattında da Sultan Kansu Gavri yer almışlardı. İki taraf arasında baş-

layan çarpışmalarda, ilk önce, Memlüklülerin sağ kanat kumandanı Hayır Bey, bozulup Halep'e, oradan da Şam'a doğru kaçtı. Memlüklü ordusu, beş altı saat gibi çok kısa bir sürede adeta tarumar olmuştu. Savaş alanında yalnız başına kalan Kansu Gavri, Silahtar Emir Timur'un tavsiyesi üzerine, Halep'e kaçmak istediyse de üzüntüsünden felç olup öldü. Memlüklü sultanının karargâhı bütün ağırlıklarıyla birlikte ele geçirildi; Vezir Yunus Paşa'nın kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri, süratle ilerleyip Halep'e girdi, daha sonra da Hama, Humus ve Şam'ı ele geçirdi. Memlüklü kuvvetleri ise panik hâlinde kaçmakta idiler. Osmanlı kuvvetleri süratle ilerlediği için yakaladıkları Memlüklü askerlerini öldürüyorlardı. Sultan Selim, Halep beylerbeyiliğine Pişdar Kumandanı Ahmet Paşa (Karaca)'yı atadıktan sonra oğlu Şehzade Süleyman ile yabancı devlet hükümdarlarına 27 Ağustos 1516 tarihli bir fetihnâme gönderdi. Yavuz Selim, Şam'ın alınmasından sonra derhâl Mısır'a yürümeyip orduyu yeniden düzenledi. Ayrıca bedevi Arapları da kendi tarafına çekmek amacıyla onlara bol para ve armağanlar verip gönüllerini aldı; kendisine gelip sığınan bazı Memlüklü emirlerini de affetti ve onları Suriye'deki sancaklara bey olarak atadı. Ayrıca Durzileri de memnun etmek amacıyla onların beylerinden Maanoğlu'na da sancak beyliği verdi. Memlüklü ordusunun büyük bir kısmının imha edilmesi ve Suriye, Elcezire, Çukurova ve Filistin'i kaybetmeleri sebebiyle artık onların o bölge ve ülkelere bir ordu sevk edecek kuvvetleri kalmamıştı. Osmanlılar, dört beş ay içinde buraları teşkilatlandırdılar. Veziriazam Sinan Paşa'nın kumandasında Mısır'a doğru ilerleyen öncü kuvvetlerine karşı, Memlüklülerin Gazze Valisi Canbirdi Gazâlî, Hanyunus'ta direnişe geçti ise de yenilgiye uğrayıp geri çekildi. Böylece Osmanlı ordusunun önünde Mısır'a kadar herhangi bir engel kalmamış oldu. Memlüklü ordusunun bozulmasından sonra kaçabilen Memlüklü emirleri Kahire'ye güçlükle ulaşabildiler. Ölen Kansu Gavri'nin yerine onun vekil olarak Mısır'da bıraktığı yeğeni Devadar Emir Tomanbay hükümdar seçildi (10 Ekim 1516). Tomanbay, hükümdar olmamak için çok ısrar ettiyse de yapılan baskılara karşı duramayıp Memlüklü sultanlığını kabul etmek zorunda kaldı (Kasım 1516). Öte yandan Sultan Selim, Mısır'a yürümeden önce, Aralık 1516'da Tomanbay'a bir mektup göndererek "kendisine tabi olmasını ve Gazze'den itibaren Mısır'ı kendisine bırakacağını bildirmiştir; ayrıca sultan, Hayır Bey vasıtasıyla Mısır beylerini Osmanlılara itaate davet etmiş ve

kendi lehinde propaganda mektupları göndermiştir. Öte yandan yeni Memlüklü sultanı ve beyleri, Suriye ve Çukurova'nın işgalinin geçici olduğuna inanıyorlar, Yavuz'un Mısır'a saldıramayacağını, Cengiz ve Timur kuvvetleri gibi Suriye ve Filistin'den geri döneceğini sanıyorlar, padişahın Anadolu'ya dönmesinden sonra işgal edilen yerlerin yeniden alınacağını ümit ediyorlardı. Öte yandan Sultan Selim, Mısır'a saldırılıp saldırılmaması hususunda fikrini sorduğu Vezir Yunus Paşa, kendisine saldırmanın tehlikesini arz etmişti. Fakat Sultan Selim, Mısır alınmadıkça zaferin geçici olacağını düşünerek Mısır'ın fethine karar verdi.

Ridaniye Savaşı

Osmanlı kuvvetleri, Gazze'den sonra Ariş, Hanyunus, Salihiye ve Bilbis yoluyla Ridaniye'ye geldi. Tomanbay, Salihiye'de savaşılmasını istemişse de emirlerin buna karşı çıkması üzerine, Ridaniye'yi kabul etmek zorunda kalmıştır. Ridaniye, Kahire'nin kuzeydoğusunda bir köy olup, şehre çok az bir uzaklıkta bulunuyordu ve oldukça iyi bir şekilde tahkim edilmişti. Osmanlı kuvvetleri, büyük bir şans eseri olarak çölü yağmur yağarken geçtikleri için hiç su sıkıntısı çekmediler. Çok geçmeden Ridaniye'ye ulaşan Osmanlı kuvvetleri, Memlüklü ordusuna karşı cephe aldılar. Burada yapılacak savaş, Osmanlılar için Mercidabık Savaşı'na oranla daha güç ve tehlikeli idi. Çünkü Ridaniye cephesi, sayıları 20-50 bin arasında olan bir kuvvetle ve Frenklerden sağlanan 200 top, siper ve hendeklerle tahkim edilmişti. Tomanbay, yabancı devletlerden top ve topçu sağladıktan başka, İskenderiye kıyısındaki topları da buraya getirtmişti. Tomanbay'ın savaş cephesi, Kahire'nin kuzeydoğusundaki Mukattam Dağı'ndan Nil Nehri'ne kadar uzanıyordu. Bu kadar müstahkem bir cepheye saldıracak olan Osmanlı ordusu, darmadağın olabilir, cepheyi yarsa bile uğrayacakları büyük kayıplar sonucunda, çok bitkin bir duruma düşebilirdi. Osmanlı ordusunun savaş düzeni şöyle idi: Sağ kanatta Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, sol kanatta Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa (Küçük), Sultan Yavuz Selim'in yerine, merkez hattında Veziriazam Sinan Paşa (Hadım) yer almışlardı. Yavuz Sultan Selim, Tomanbay'ın savaş düzenini öğrendikten sonra askerî dehasını ortaya koyacak bir planı uygulamak istiyordu. Bu nedenle o, önce araziyi inceleterek düşmanın amacını tespit etmişti. Bu plana göre, cepheden yapılacak bir saldırı, tehlikeli olup başarı sağlansa bile pek çok zayiata sebep olacak idi; bu nedenle düşmanın ya gerisine ya da yan kanadına saldırı düzenlenecekti. Yandan yapılacak bir saldırı,

ordunun solundaki Nil'i geçmeyi gerektirdiği için şimdilik bu mümkün değildi, köprü de olsa çok zordu; sağ kanatta ise pek yüksek olmayan Mukattam Dağı vardı, bu dağı dolaşmak, pek güç değildi. Bu plan başarıyla uygulandığı takdirde düşman yandan ve geriden çökertilecek, doğal olarak da çok sayıdaki toplarını kullanmayacaktı. Planı uygulama kararı alındıktan sonra sultan, bizzat bir miktar süvari kuvvetiyle, gece, harekete geçerek Mukattam Dağı'nı dolaştı ve Tomanbay'ın ordugâhına, güneydoğu yönünden, sabahın erken saatlerinde saldırıya geçti (23 Ocak 1517). Tespit edilen planın böylece uygulanması, düşmanı gerçekten şaşırtmış, buna rağmen şiddetli bir direniş göstermişti. O gün başlayan savaş, ertesi günü ikindi vaktine dek sürmüştü. Bir ara Canbirdi Gazâlî'nin kuvvetleri, sağ kanattaki Ali Bey (Şehsuvaroğlu) ile Diyarbakır Beylerbeyi Mehmet Paşa'nın birlikleri üzerine saldırıp onları biraz hırpaladı ise de Sinan Paşa'nın çabası sonunda durum düzeltildi, bu arada Sinan Paşa da yaralanmıştı. Zaferden ümidini kesen Memlüklü Sultanı Tomanbay, son olarak Osmanlı ordusunun merkez hattına saldırarak Yavuz Sultan Selim'i yakalamak veya öldürmek istiyordu. Fakat Yavuz'un bu hatta bulunmaması, onun amacını gerçekleştirmesine imkân vermedi. Bu hatta bulunan Veziriazam Sinan Paşa (Hadım), Mahmut (Ramazanoğlu) ve Yunus beyler çarpışmalarda hayatlarını kaybettiler. Öte yandan artık başarıdan ümidini kesen Tomanbay, savaş alanından kaçtı. Ridaniye Memlüklü ordugâhı, bütün ağırlıklarıyla ele geçirildi, Kahire fethedildi; böylece Memlüklü Sultanlığı sona ermiş oldu. Zaferden üç gün sonra Sultan Selim, Kahire'ye girdi.

Memlüklü Devleti'nin Sonu

Yavuz Sultan Selim, Kahire'nin fethinden sonra karargâhını Bürketülhac'dan Ridaniye'ye, oradan da Bulak'a naklettirdi. Kahire'nin henüz güvenli olmaması sebebiyle burada ikamet etmedi. Öte yandan Tomanbay, 27-28 Ocak gecesi, 10 bin kişilik bir kuvvetle ansızın padişahın karargâhına saldırarak kuşattı; burada iki taraf kuvvetleri arasında çok şiddetli çarpışmalar oldu ve ertesi gün de devam etti. Osmanlılar, bu saldırıyı daha önce haber aldıkları için gafil avlanmamışlardı. Kuvvetleri püskürtülen Tomanbay, iki gece sonra kuvvetleriyle birlikte Kahire'ye girerek hendekler kazdırıp barikatlar kurdurdu, ele geçirdiği Osmanlı askerlerini öldürttü. Bunun üzerine harekete geçen Yunus Paşa, yeniçeri kuvvetleriyle Kahire'ye girdi; üç gün, üç gece Kahire sokaklarında çarpışmalar oldu, bütün şehir halkı, Tomanbay'a yardım ediyor, kadınlar bile faaliyet

gösteriyorlardı. Fakat Osmanlılar, bu tehlikeli durumu bertaraf etmeyi başardılar. Memlüklü beyleri, teslim oldular ve affedildiler, bunlar arasında Canbirdi Gazâlî de vardı. Tomanbay ise Said bölgesine kaçarak oradan affedilmesi için sultana bir mektup gönderdi; o, bir ara "affedildim" diyerek Kahire yakınına kadar geldi, oradan da Şam yoluyla doğuya kaçmak istiyordu. Kendisine bir heyetle iki kez aman mektubu gönderilerek affedildi; fakat o buna inanmayarak heyet üyelerini öldürttü, daha sonra da topladığı üç bin kişiyle, son kez, saldırıya geçti, fakat başarılı olamayarak Buhayre'ye kaçtı, Ali Bey (Şehsuvaroğlu), onu amansız bir biçimde izledi. Tomanbay, Nil'i geçip kurtulmak amacıyla suya atıldığı sırada, derhâl kement atılarak yakalandı (Mart 1517 sonları) ve Divan'a getirildi; "kendisine gerekli saygının gösterilmesi" emredilerek kapıcılar çadırında tevkif edildi. Sultan Selim, onun azim ve yiğitliğini takdir etmekle birlikte böyle tehlikeli bir düşmanı serbest bırakmanın doğru olamayacağı için Ali Bey (Şehsuvaroğlu)'e teslim edilmesini emretti; o da vaktiyle Memlüklü sultanının, babası Şehsuvar'ı idam etmiş olduğu Bâbüzüveyle'de onu idam ettirmek suretiyle yaşamına son verdi. Tomanbay, hükümdarlara özgü bir törenle defnedildi (13 Nisan 1517).

Selim'in Suriye ve Mısır'daki İcraatı

Yavuz Sultan Selim, 10 Eylül 1517'ye kadar sekiz ay süreyle Mısır'da kaldı, bazı yöresel ıslahat yaptı; kendisini kutlamaya gelen çöl Araplarının (Urban) şeyhlerini güler yüzle kabul etti. Memlüklülere tabi olan Mekke Emiri Şerif Ebü'l-Berekât, sultana oğlu Şerif Ebû Nümey ile Mekke'nin anahtarlarını gönderip Osmanlılara itaatini arz etti. Sultan Selim, onu çok iyi bir şekilde karşıladı, dönüşünde emire, emirlik beratı ile birlikte birçok armağanlar, Mekke ve Medine halkına para ve pek çok yiyecek maddeleri gönderdi; Osmanlı Devleti tarafından Mekke'ye bir memur atandı. Yavuz'un Mısır'da bulunduğu sıralarda, Kaptan Cafer Bey komutasındaki Osmanlı donanması, Suriye kıyılarını dolaşarak İskenderiye'ye gelip (22 Nisan 1517) buradaki Memlüklü gemilerini ele geçirdi. Padişah, Nil'e gelen bir kadırga ile İskenderiye'ye giderek burada donanmayı teftiş etti. Memlüklü Sultanlığı'nın böylece ortadan kalkması, Osmanlı Devleti'ne Asya'daki Suriye, Filistin, Elcezire ve Hicaz'ı, Afrika'da ise Mısır gibi çok önemli ülke ve bölgeleri kazandırdı; böylece Osmanlı Devleti'nin sınırları, Mısır'ın güneyine doğru Nabya'dan Sevakin'e kadar uzanmıştı. Yavuz, ayrıca Abbâsî halifesinden hilafeti de alarak İslam âlemi üzerindeki hâkimiyetini güçlendirdi.

Yavuz Sultan Selim, Suriye'deki toprak ve vergi sistemlerine de yeni bir düzenleme getirdi. Bu amaçla o, Arap Ülkesi Defterdarlığına (Bilâd-ı Arap Defterdarlığı) Halep Kadısı Çömlekçizade'yi (daha sonra ise Kulaksız Mehmet Çelebi) atadı ve ona "fethedilen memleketlerin sayım (tahrir) işlerini yapmasını" emretti; ayrıca İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebulfazl'ı Trablusşam, Hama ve Humus'un, Nuh Çelebi'yi Şam ve buraya bağlı yerlerin ve Abdülkerim Çelebi (Abdullah Paşazade)'yi de Halep'in sayım işleriyle görevlendirdi. Bu görevliler, ayrıca Suriye'deki büyük küçük su kanallarıyla da ilgilenerek yıkılanları onarttıktan başka yeni kanallar da açtırmışlardır. Sultan, "fethedilen memleketlerde tedavülde sadece Türk parasının kullanılmasını ve Arap halkının sokaklarda entariyle dolaşmamalarını" emretmiştir. Sultan, Mısır'da huzur ve sükûnu sağladıktan sonra, bu ülkenin teşkilatıyla da yakından ilgilendi. Özellikle adalet işleriyle ilgilenen Yavuz Selim, mahkemelerde dört mezhebe mensup olan kadıların görev almalarını emretti ve mevcut Evkaf Dairesine (Evkaf-ı Selâtîn) mütevelliler atadı. Ayrıca Kadı Ebûbekir'i Mısır'ın gelirlerini tespit ettirdikten sonra şahıslara ait toprakları mahkeme sicillerine kaydettirmiş, bunların birer suretini de devlet hazinesinde koruma altına aldırmıştır.

Venedik Cumhuriyeti, Kıbrıs Adası sebebiyle her yıl Memlüklülere sekiz bin altını vermekte idi. Bu kez Osmanlıların Memlüklü Sultanlığı ülkesine hâkim olmaları üzerine, Kahire'ye temsilci olarak gönderilen Kontarini ve Moçenigo, "aynı vergiyi Osmanlı Devleti'ne ödemeyi kabul ettiklerini" bildirdiler. Mısır ve Suriye'nin alınması, Osmanlıların ekonomik durumunu da çok kuvvetlendirmiştir. Böylece Mısır'ın ve Kızıldeniz'in karşılıklı iki kıyısına sahip olmak suretiyle Osmanlılar, Hint ve Akdeniz arasındaki Kızıldeniz ticaret yoluna da hâkim duruma geçmişlerdi. Padişah, Mısır'dan İstanbul'a dönmeden önce, Veziriazam Yunus Paşa'yı Mısır valisi atadı ise de paşanın halka ve bedevi Araplara baskı yaparak bazı yolsuzluklarda bulunması üzerine, bu atamadan vazgeçip, Mısır beylerbeyiliğine, Kansu Gavri döneminde Halep beylerbeyi olan Hayır Bey'i getirdi. Sultan Selim, İstanbul'a hareketinden önce, idari bir önlem olarak Kahire'deki bazı hükümdar çocukları ile halife ve akrabalarını, nüfuzlu bilgin, şeyh ve beylerin tehlikeli olanlarını, ayrıca mimar, mühendis vesair sanatkârları ve kütüphanelerdeki bazı değerli eserle-

ri, deniz yoluyla İstanbul'a naklettirdi. Bunlar arasında, Mısır'daki Abbâsî Halifesi III. Mütevekkil-Alellah ile amcası Halil'in oğulları ve Kansu Gavri'nin oğlu Mehmet de bulunuyordu. Mercidabık Savaşı'ndan sonra Halife Mütevekkil-Alellah'ın Sultan Selim'e gelip sığınması üzerine, yerine Kahire'de oturan çok yaşlı babası eski halife Müstemsik-Billah, halife ilan edilmişti. Yavuz, Kahire'yi aldıktan sonra beraberinde getirdiği Mütevekkil-Alellah'ı yine makamına oturtmuştu, o, padişahın kendisine gösterdiği bu saygı dolayısıyla büyük bir nüfuz kazanmış ve İstanbul'a gönderildikten sonra bir süre daha kendisine saygı gösterilmiştir. Fakat o, kendisine emanet edilen mallara el koyduktan başka, kadınlarla da yakışıksız bir hayat sürmeye başlaması üzerine amcazadelerinin şikâyeti sonucunda gözden düşerek Yedikule'de hapsedilmiştir (1520). Sultan Selim'in ölümünden sonra oğlu Sultan Süleyman zamanında, onun Kahire'ye dönmesine izin verilmiş, fakat orada hayata gözlerini yummuştur. III. Mütevekkil-Alellah, İstanbul'da bulunduğu sırada, hilafeti Sultan Selim'e devretmişti. Bu tarihten itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisinin 3 Mart 1924 tarihinde hilafeti kaldırmasına kadar, Osmanlı padişahları, 400 yıl boyunca Müslümanlar tarafından halife olarak tanınmışlardır.

Veziriazam Yunus Paşa'nın Öldürülmesi

Yavuz Selim, Mısır'dan ayrıldıktan sonra Salihiye'den itibaren Veziriazam Yunus Paşa ile sohbet ederek gitmekte idi. Yunus Paşa, Mısır beylerbeyiliğinin kendisinden alınarak Hayır Bey'e verilmesinden dolayı çok üzgün idi. Sohbet sırasında padişahın "Mısır'ı arkada bıraktık" demesini fırsat bilen Yunus Paşa'nın üzüntüsünü bildirip bu kadar zahmet çekilip, pek çok kayıplar verilerek fethedilen Mısır'ın yine bir Çerkes'e verilmiş olmasını tenkit ile "sarf edilen emeğin boşuna gittiğini" ifade etmesi üzerine, Sultan Selim, atının yanında yürüyen solaklar kethüdasına emrederek veziriazamın derhâl boynunu vurdurmuş, bir kapıcıya başını, gövdesinden ayırttıktan sonra kızgınlık sebebiyle üç gün beraberinde götürmüş, nihayet Katye'ye gömdürmüştür. Yunus Paşa'dan sonra veziriazamlık makamı, padişah, Şam'a gelinceye kadar boş kalmış, bu süre içinde Vezir Zeynel Paşa denenmişse de hükümdarın mizacına uygun bulunmaması nedeniyle ondan vazgeçilmiştir. Daha sonra İstanbul muhafazasında bırakılmış olan Mehmet Paşa (Pirî) Şam'a getirtilerek veziriazamlığa atanmıştır (Aralık 1518).

Yavuz Sultan Selim, iyi bir eğitim görmüş, boş zamanlarında vaktini eser okumakla geçirmiş bilgin bir hükümdar idi. Tasavvufun vahdet-i vücut felsefesinin Anadolu'da yayılmasını sağlayan Şeyh-i Ekber Muhyiddin-i Arabî'ye çok saygı duyardı. Sultan Mercidabık zaferinden sonra Şam'a girdiği zaman Şeyh-i Ekber'in kabrini sormuştu. Çok tutucu olan Suriye ve Mısır bilginleri için Şeyh-i Ekfer (Çok Kâfir Şeyh) sıfatıyla hakaret ettikleri bu büyük düşünürün kabrini buldurmuş, dönüşünde dört ay kadar Şam'daki ikameti sırasında şeyhin kabrine "türbe, yanına da bir cami ve imaret yapılmasını, bunların kendisinin hareketinden önce bitirilmesini" emretmiştir. Gerçekten bunlar, mimarlarla usta ve işçilerden bir kısmının geceleri de çalışmaları sonucunda tamamlanmıştır. Yavuz, bu camide, ilk cuma namazını kılmış ve vakıflarını düzenlettirmiştir.

Şah İsmail'in Başvurusu

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran zaferinden sonra Şah İsmail'in barış için yaptığı önerileri, İran'a yeni bir sefer düzenlemek niyetinde olduğu için kabul etmemişti: Nitekim o, Mısır seferinden sonra İran'a yürümek istiyordu. Fakat sultan, Şam'a geldiği vakit Şah İsmail'in mektup ve armağanlarıyla gelen elçilerini şehirde de buldu. Esasen Şah İsmail, Mısır seferinden sonra sıra kendisine geleceğini tahmin ederek telaşlanmıştı ve bunu önlemeye çalışıyordu. O, gönderdiği mektupta Sultan Selim'e onu ululayan sözcüklerle hitap edip: "Sen, birçok belde ve tebaaya sahip oldun; bilhassa Mısır'ı almakla Hadim-i Haremeyn-i Şerîfeyn unvanını aldın. Şimdi sen arzın İskender'isin; aramızda geçen geçmiştir, bir daha avdet etmez. Sen memleketine git, ben de memleketime gideyim; aramızda Müslümanların kanlarını dökmeyelim; arzun ve maksadın ne ise onu, ben yerine getiririm." demiştir. Sultan Selim, onun bu sözlerine güvenmemekle birlikte askerin yorgun olması sebebiyle Şah İsmail'e karşı harekâta girişmek istemedi. Bununla birlikte her ihtimale karşı gerekli önlemleri almayı da ihmal etmedi. Sultan, dönüşünde Mercidabık'a geldiği zaman Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî)'yı iki bin yeniçeri ve birçok eyalet askeriyle Diyarbakır'a sevk etti, kendisi de İstanbul'a hareket etti. Mehmet Paşa (Pirî), bir süre Fırat Nehri kenarında bekledi ise de Şah İsmail'den hiçbir iz ve eser yoktu. Veziriazam, Âne ve Hît'i fethettikten sonra aldığı emir üzerine geri dönüp, bu sırada Edirne'de bulunan padişahın yanına gitti.

Şehzade Kasım'ın Sonu

Mısır'ın fethi ve Tomanbay'ın öldürülmesinden sonra Osmanlı hükümdarının en büyük arzusu Kansu Gavri'nin kendisine rakip olarak ortaya çıkardığı kardeşi Ahmet'in oğlu Kasım Çelebi'yi yakalatmaktı. Bu şehzade, Mercidabık'ta beraberindekilerle birlikte ipekten yeşil ve kırmızı sancaklarla Memlüklü ordugâhında bulunuyordu. O, bozgundan sonra Kahire'ye gelmiş, yeni hükümdar Tomanbay da kendisini aynı amaçla kullanmıştı; dolayısıyla şehzade, Memlüklülerle birlikte Kahire'deki Osmanlı askerlerinin öldürülmesine katılmıştı. Şehzade Kasım, Tomanbay'ın yakalanmasına kadar onunla birlikte idi; daha sonra saklandığı için yakalanamamıştı. Fakat Mısır'da Memlüklü emirleri ve kapıkulu askerleri taraflarından Sultan Selim'e karşı düzenlenen suikastlerde, şehzadenin hükümdarlığı için faaliyet gösterildiği ortaya çıkarılmıştı. Sultan Selim, kesin olarak şehzadeyi yakalatmak amacıyla Kahire'den ayrılırken Hayır Bey'e emirler vermişti. Sonunda Şehzade Kasım, kölelerinden bazılarının gizlendiği yeri haber vermeleri üzerine, Berkiye'de yakalanıp kaleye çıkarılarak derhâl zindana atıldı. Hayır Bey, Kasım'ın yakalandığı, Şam'a hareket etmiş olan padişaha haber verildiği takdirde vaktin geçeceği, bu sırada Türkmenlerin zindanı basıp onu kurtarmaları ihtimaliyle diğer Türk beylerinin onayını aldıktan sonra şehzadeyi boğdurmuştur (Ocak 1518 sonu); başı, bu sırada Şam'da bulunan amcası Sultan Selim'e gönderildi. Sultan Selim, Şam'dan ayrılmadan önce Mısır'a olduğu gibi, buraya da Memlüklüler dönemi Çerkes beylerinden Canbirdi Gazâî'yi beylerbeyi atadı.

Bu sıralarda Bozok Türkmenlerinden dirlik (timar) sahibi olan Kızılbaş Celal, 20 bin kişiyle ayaklanarak Mehdilik iddiasıyla Tokat'a gelmişti. Şah İsmail'in teşvikiyle düzenlenen bu isyanın süratle bastırılması için Rumeli Beylerbeyi Ferhat Paşa, ona karşı sevk edildi; ayrıca Elbistan Valisi Ali Bey (Şehsuvaroğlu)'e de "ona katılması" bildirildi. Ali Bey (Şehsuvaroğlu), Ferhat Paşa'dan önce süratle Kızılbaş Celal'in üzerine yürüyerek onu, Şah İsmail'in memleketine kaçarken Erzincan Akşehir'inde yakalayıp öldürmüş ve yandaşlarını da dağıtmıştı (1518).

Haliç'te Tersane Yapımı

Sultan II. Bayezid devrinde, Osmanlı donanmasına önem verilip geliştirilmesi sayesinde İnebahtı, Modon ve Koron seferleri yapıldıktan başka, donanmaya yeni gemiler kazandırılarak denizcilikte de büyük bir gelişme sağlanmıştı. Sultan Selim zamanında Osmanlı

donanmadaki gemi sayısını ve etkinliklerini arttırmak için yeni bir girişimde bulundu. İran ve Mısır seferlerinde, Osmanlı donanmasında, savaşa katılmaksızın ordunun moralini kuvvetlendirmede faydalanılmış, bu arada donanmanın bazı eksik tarafları tespit edilmişti. İstanbul'un fethinden 60 yıl geçtiği hâlde hâlâ iyi bir tersane yapılmamıştı. Bununla birlikte İstanbul'da Bizans döneminden kalan ve Fâtih Sultan Mehmet tarafından gemi inşası için kullanılan bir kadırga tersanesi ile Haliç'te küçük bir tersane bulunuyordu. Fakat özellikle ilki, bakımsızlık yüzünden harap bir durumda idi. Bu bakımdan Yavuz Selim, karada zaferden zafere koşan Osmanlıların denizlerde de güçlü olmalarını ve geniş kıyılara sahip bulunmaları sebebiyle Akdeniz'i bir Türk denizi hâline getirmek amacıyla derhâl harekete geçilmesini emretti. Padişah, daha Mısır'da iken Memlüklüler döneminde Kızıldeniz'de donanma kumandanı olan Selman Reis'in İstanbul'a gelmesini emretmiştir (Mart 1518). Çok geçmeden Yavuz Selim, donanma konusundaki amacını, Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî)'ya bildirdi ve İstanbul'da Haliç'te Bizans tersanesinin bulunduğu yerde, Frenklerin tersanesine benzer bir tersane yapılmasına karar verdi; esasen sultan, tersaneyi daha da genişleterek Galata'dan Kâğıthane Deresi'ne kadar uzatıp 300 inşaat tezgâhı yaptırmak niyetinde idi. Böylece Yavuz Sultan Selim devrinde devlet başkentinde kurulan Haliç Tersanesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar faaliyetine devam etti. Gelibolu'daki büyük tersane ise ikinci dereceye düşmekle birlikte XVI. yüzyılın sonlarına kadar önemini yitirmemiştir. Böylece İstanbul Tersanesinde yaptırılan birçok gemi tezgâhlarının her biri için o devirde önemli bir para olan 50 bin akça sarf edildi. Denize açılmaya hazır 100 çektiriyi yeterli görmeyen padişah, 150 gemi daha yapılmasını emretti.

Deniz Seferine Hazırlık

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinden döndükten sonra yukarıda söz konusu edildiği üzere, donanmaya çok önem vererek sefer hazırlığı yapıyordu. Bu hazırlığın nereye olacağı belli olmamakla birlikte diğer devletlerden önce Venedikliler telaşa kapıldılar. Onlar, Kıbrıs Adası'na ait vergiyi, Osmanlılara vermekle birlikte adayı da tahkim edip Avrupa'dan müttefik aramaya başladılar; ayrıca Rodos'un alınması için de hazırlık yapıldığı tahmin edilmekle birlikte bazı devlet erkânı, padişahı Rodos'un fethine teşvik ediyordu. Onlara "adanın fethi için hazır bulunan dört aylık malzemenin yeterli olmadığını" söyleyen Sultan Selim, bu hususta çok iyi hazırlanarak

büyükbabası zamanındaki hataya düşülmemesini istiyor, bu nedenle Rodos seferini geri bırakıyordu. Rodos seferine karşı çıkan bazı devlet erkânı da "Şah İsmail'e karşı yürünmenin kale fethinden daha önemli olduğunu" söylüyorlardı. Yavuz'un geniş ölçüde donanma hazırlamasının esas sebebi, Papa X. Leon'un Osmanlılara karşı bir sefer yapılması için sarf ettiği çaba idi. Gerçekten İtalya'daki sakin havayı fırsat bilen papa, Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak yapmak amacıyla Avusturya, Fransa, İngiltere ve İspanya devletlerine birer kardinal göndermişti. Yavuz'un amacı, devletin geniş kıyılara sahip olması sebebiyle yapılacak herhangi bir saldırıyı önleyebilmek için donanmaya çok önem verilmesi idi. 1519 yılında Kamame Kilisesi'yle Hıristiyan ziyaretçilerinin birtakım muafiyetleri hakkında görüşmek üzere İstanbul'a gelen İspanya elçisi ile konuşan padişah, ona "İspanya kralı kendisiyle antlaşma yapmak istediği takdirde temsilcisini göndermesini" ifade etmek suretiyle onu, Papalığın faaliyetlerinden uzak tutmak istemişti. Esasen Yavuz Sultan Selim, donanma faaliyetleri ve yapacağı işler hakkında kesin bir karar vermeden önce çok hoşlandığı Edirne'ye, önce Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî)'yı ordu ağırlıklarıyla gönderdikten sonra kendisi de arkadan hareket etmişti. Bu kez yapılacak seferin, kendisinin Mısır seferinde iken Macar kralının Bosna'da İzvornik'e saldırıp buranın sancak beyi Mustafa Bey'i şehit etmesi dolayısıyla Macarlara karşı olduğu rivayet edilmiştir; fakat Yavuz'un Macarlarla olan antlaşmayı bir yıl yenilemesi, bunun doğru olmadığını gösterir nitelikte sayılmalıdır.

Yavuz Selim'in Ölümü ve Tarihi Kişiliği

Sultan Selim, Ağustos 1520'de Edirne'ye gitmek üzere, sırtında iki omzunun arasında bulunan bir çıban (şirpençe) sebebiyle, hasta olarak yola çıktı. Hastalığın artması üzerine Başhekim Ahmet Çelebi, kendisini Çorlu'da 40 gün kadar tedavi etti; yara, vaktinden önce yarılması nedeniyle büyümüş ve oldukça açılmıştı, bu nedenle padişah, hareket edemeyecek kadar güçsüz kalmıştı. Böylece hayatından ümidini kesen sultan, Edirne'de bulunan Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî)'yı acele yanına çağırtıp vasiyette bulundu, daha sonra da onunla yalnız olarak görüştü. Padişah, son anlarını yaşadığını anladığı için derhâl yanına gelmesi hususunda Manisa valisi oğlu Şehzade Süleyman'a haber gönderdi; fakat o, gelmeden önce, 21 Eylül 1520'de Cuma günü akşam, 51 yaşında olduğu hâlde, Çorlu karargâhının bulunduğu Sırt köyünde hayata gözlerini yumdu; ölümü, tek oğlu olan Şehzade Süleyman gelinceye kadar gizli tutuldu; ancak yeni hüküm-

dar, İstanbul tarafına gelip kadırga ile saraya çıktıktan sonra Sultan Selim'in ölümü ve yeni padişahın İstanbul'a geldiği ilan edilmiştir. Öte yandan devlet erkânı, derhâl İstanbul'a gelip, yeni sultanı tebrik ettikten sonra cenaze, Edirnekapı dışında karşılandı ve hazırlanmış olan tabuta konarak Fâtih Sultan Mehmet Camii'nde namazı kılındıktan sonra şimdiki Sultan Selim Camii yanındaki yere (Mirza Sarayı) gömüldü. Sultan Selim, ölümünden önce, zaman zaman gezinti yaptığı ve çok hoşlandığı bu yerde bir cami inşasını başlattıysa da bitimini göremedi; daha sonra oğlu Sultan Süleyman, cami ve türbesini yaptırmıştır.

Yavuz Sultan Selim, ortadan biraz uzun boylu, yuvarlak kırmızı yüzlü, çatma kara kaşlı, iri kemikli, büyük başlı, koç burunlu, uzun boyunlu, iri bıyıklı, sakalsız, belinden yukarısı aşağısına oranla daha kısa, etkili bakışlı, sinirli mizaçlı idi. Konuşurken bazı sözcükleri üstün zekâ ve çok sinirli oluşundan dolayı birkaç kez tekrarlardı. Sultan Selim, devlet işlerinde kesin ve belirli bir plan ve programla hareket eden bir Osmanlı hükümdarıydı; herhangi bir devlet işini kesin olarak bitirmeden önce, çeşitli yollarla vezirlerin ve diğer ilgili kimselerin fikir ve görüşlerinden faydalanır ve günlerce düşündükten sonra ancak kesin kararını verir ve bundan asla geri dönmez, hatta bu karar aleyhinde bulunanları acımasızca öldürtürdü. Onun özel meclislerindeki güler yüzlülüğü ve hoşgörülü ya da yaptığı hizmet dolayısıyla takdir kazanan, bu nedenle gururlanıp, padişahın kararına karşı, fikir ileri sürenlerin nasıl derhâl öldürülmüş oldukları, İran ve Mısır seferlerinde görülmüştür. İrade ve azim kudreti, derin görüşü ve büyük dehasıyla babası döneminde uyuşuk ve durgun bir duruma gelmiş olan devlet yönetimini, çok kısa bir zamanda, hareketli bir hâle getirmiş, buna engel olmak isteyenleri acımasızca ortadan kaldırtmıştır. Selim'in çok düzenli çalışan bir casus teşkilatı vardı; bu sayede o, ülke dışından ve içinden istediği bilgileri alırdı. Çok önemli işlerde bizzat kendisi tahkikat yapardı. Sınırlardan olumsuz haberler alınca "Siz, işlere bakmıyorsunuz." diyerek veziriazamları döver ve hapse attırırdı. Bütün bu hiddet ve şiddetine rağmen Yavuz Selim, kıymeti takdir ederdi, adam seçiminde büyük bir isabet ve yeteneği vardı. Fikrini açıkça söyleyenlerin sözleri, kendi görüşlerine aykırı olsa bile kızıp söylenerek dinler ve doğru olanı kabul ederdi. Kendisinin şiddet ve gazabından korkan ve her an ölüm tehlikesiyle yaşayan Mehmet Paşa (Pirî), bir gün "Padişahım, önünde sonunda

bir bahane ile beni öldüreceksin; hemen bir gün evvel halas etsen münasiptir." sözleriyle üzüntü ve ümitsizliğini gösterince, onun bu sözüne bir hayli gülen Yavuz Sultan Selim: "Benim dahi bu mana muradım; lakin yerini tutar bir adam bulunmaz; yoksa seni muradına eriştirmek kolaydır." sözleriyle kıymet bilirliğini göstermiştir. Veziriazam, ülkenin genişlemesi, bu nedenle işlerin çoğalması dolayısıyla kendisine yardımcı vezir olarak Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa (Çoban)'yı atamasını arz edince Sultan Selim: "Ben deli olmadım ki, öyle bir adamı tayin edeyim." diye kabul etmemişti. Mehmet Paşa (Pirî), iki ay sonra "onun atanması" hususundaki ricasını tekrar etmiş, bunun üzerine Sultan Selim, "Mademki onun vezir olmasını istiyorsun senin vezirin olsun." diyerek Mustafa Paşa (Çoban)'nın vezirliğini istemeyerek de olsa kabul etmiştir. Mustafa Paşa (Çoban), bir arz günü, Mehmet Paşa (Pirî)'nın arzlarının yanlış olduğunu ileri sürerek itiraza kalkınca padişah da "Ne ise söyle" demiş, o da bundan cesaret alarak veziriazam aleyhinde bulunmuştu. Bunun üzerine Sultan Selim, elindeki okla Mustafa Paşa (Çoban)'nın başına vurarak: "Bire melun, bunca zamandan beri hizmetimi gören Türk'ün doğru veya yalanını bilmez miyim? Kalk sen benim vezirim değilsin, anın vekilisin ve bu rütbeye anın arzusuyla nail oldun." deyip onu öldürtmek istemişse de Mehmet Paşa (Pirî)'nın istirhamıyla kurtarılmıştır. Bu olaylar, Yavuz'un değerli adamlarına karşı olan güvenini açıkça göstermektedir.

Devrin değerli bilgin ve şairleri Yavuz Selim'in özel meclislerine katılarak bilimsel ve edebî tartışmalar yaparlardı. Yavuz, boş zamanlarını okuma ve araştırma ile geçirirdi. Kendisi mükemmel bir eğitim görmüştü, Farsça güzel şiirler de yazmıştır. Onun çok edebî bir dille yazılan, bu nedenle anlaşılması çok güç olan *Vassaf Tarihi*'ni incelemesi, Arapça ve Farsçayı çok iyi bildiğini gösterir. Türkçe şiirleri az olmakla birlikte Farsça şiirleri oldukça çoktur. Sultanın divanı, Alman İmparatoru II. Wilhelm adına basılmıştır.

Sultan Selim, Mısır'da bulunduğu sıralarda, Hint ve Çin haritalarını yaptırmıştı. Mısır'dan İstanbul'a gelinceye kadar İbn Tagrıberdi'nin *Nücûmü'z-zâhire* adlı eserini İbn Kemal'e tercüme ettirerek konak yerlerinde parça parça kendisine sunulan bu tercümeleri okuyup incelemiştir. Yavuz, şair, düşünür ve mutasavvıf bir hükümdardı. O, Osmanlı hükümdarları arasında bilim bakımından en büyüğü idi.

Muhyiddin-i Arabî'ye olan büyük saygısı ve seferleri sırasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin türbesini ziyareti, Yavuz'un vahdet-i vücut felsefesini çok sevdiğini göstermektedir.

Yavuz Sultan Selim, kişiliği itibarıyla ihtişam ve gösterişe önem vermez, sadeliği sever ve sade giyinirdi; kendisi için fazla para harcanarak köşk ve lüks şeylerin yapılmasını istemezdi; bütün isteği, devlet hazinesini daima dolu bırakmaktı. Selim, Hazine Defterdarı Abdüsselam Bey'e Sirkeci ve Sarayburnu arasındaki kıyıya yakın bir yerde, basit bir köşk yapılmasını emretmiş, o da Yalıköşkü'nü yaptırmıştı. Sultan, köşkü gezerken onun çok lüks olduğunu görünce canı sıkılmış: "Ben sana bu kadar para sarfına izin vermemiştim; mütevazı gölgelik yapasın diye emretmiştim." deyince Abdüsselam Bey, bu güç durumdan kurtulmak için "köşkü kendi parasıyla kendisine hediye olarak yaptırdığını" arz ve "kabulünü" istirham etmiştir.

Yavuz Sultan Selim, seferleri dolayısıyla Şam'da Salihiye'de Muhyiddin-i Arabî'ye cami, imaret ve türbe, Konya'da Mevlevi tekkesine su getirmekten başka bir hayır yapamamıştır; hatta kendi camiinin bile yalnız temellerini attırabilmiş, tamamlayamamıştır.

Yavuz Sultan Selim, Osmanlı Devleti'ni ciddi şekilde sarsabilecek olan bir tarikata dayanan Şah İsmail tehlikesine karşı zamanında önlem almış, ona, ülke içinde ve dışında indirdiği darbelerle tehlikeyi ortadan kaldırıp Doğu Anadolu'yu Osmanlı yönetimine aldıktan sonra bu bölgede güveni sağlamıştır. Onun esas amacı, Safevî Devleti'ni ortadan kaldırmak ve Orta Asya'ya kadar gidip oralardaki Sünnileri hâkimiyeti altına almaktı; işte bu nedenle Şah İsmail'in barış içinde gönderdiği elçilerle asla anlaşmamıştı; fakat onun bu amacını gerçekleştirmesine ömrü yeterli olmamıştır.

Sultan Selim'in Osmanlı Devleti'nin sınırları içine aldığı Doğu Anadolu'dan başka, Güney Anadolu'da Dulkadırlılardan almış olduğu yerlerle Ramazanoğullarına ait Adana, Tarsus ve yöreleri, Memlüklülerden aldığı Elcezire, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz'ı Osmanlı ülkesine katmak suretiyle, sınırlarını daha genişletmiştir. Ayrıca onun bütün İslam âleminin manevi liderliği olan halifeliği alması, Osmanlı hükümdarlarının değerlerini yükseltmiş ve İslamiyet'in beşiği olan Mekke ve Medine'yi Osmanlı yönetimine katıp kendisinin mütevazı bir deyimi olan Hadim-i Haremeyn-i Şerîfeyn unvanını

alması, bütün İslam dünyasında Osmanlı Devleti'ne olan saygı ve itibarı son derece yükseltmiştir. Öte yandan Sultan Selim, Avrupa'daki durumla pek fazla ilgilenmemiş, asıl tehlikenin Asya'dan geleceğine inandığı için, bütün saltanatı süresince siyasi ve askerî etkinliklerini o yönde göstermiş, böylece de kendisinden sonra sultan olacak olan oğlunun Avrupa ve Akdeniz'de daha önemli faaliyette bulunmasını sağlamıştır.

Kanunnâmesi

I. Selim Kanunnâmesi, bilim adamları için çok önemli bir tarihî kaynak oluşturmaktadır. Çünkü, bu kanunnâme, Osmanlı mevzuat ve hukuk düzeninin gelişmesinin nasıl bir düzeye ulaştığını göstermekte ve aynı zamanda daha önceleri var olan bir boşluğu doldurmaktadır; ayrıca Fâtih Mehmet ile Kanûnî Sultan Süleyman'ın hukuki ve mevzuat düzenlerindeki faaliyetleri arasında bir bağlantı kurmaya imkân tanıdığı gibi, Osmanlı Devleti hukuk alanındaki alışılagelmişliğin ve töreye ait durumun işlevinin daha açık bir biçimde belirlenmesini sağlamaktadır. Merkezî iktidarca yayınlanmış her kanunnâmenin, burada meydana gelen ekonomik, sosyal ve politik değişimlere uygun olarak hazırlamış, yeni kural ve kanunlarla tamamlanarak gelenek ve görenek hukuku ile birlikte giden hukuki düzen alanında daha önceleri var olan töreye ait alışkanlığı, yine alışılmış bir biçimde ortaya çıkartması anlaşılabilir bir husustur. I. Selim'in saltanatı Anadolu vilayetlerindeki hukukun uygulanmasına bağlantılı olarak hukuki düzen açısından çok yoğun bir faaliyete sahne olmuştur. İşte bu dönemde, Kayseri, Rum (Sivas), Diyarbakır, Urfa, Mardin ve Erzincan vb. gibi vilayetlerin kanunnâmeleri çıkarılmıştır. Bu kanunnâmelerde, köylü ve şehir halkına konan vergi miktarları ve onların toplanış kurallarına ilişkin ayrıntılı bölümler bulunmaktadır. Bunlarda aynı zamanda, pazarda satılan mallar için alınmış vergiler de söz konusu edilmektedir. Bütün bu kurallar, II. Bayezid'in faaliyetinden miras kalmış alışkanlığı hesaba katan I. Selim Kanunnâmesi'nce kararlaştırılmış kurallara özdeş ve onlarla ortak yanları olan ilkeler üzerine kurulmuştur. Ayrıca, bu kuralların birçoğu, 1487 yılına ait Bursa Vilayeti Kanunnâmesi kurallarıyla uyuşmaktadır. Bu da, I. Selim'in hukuki düzeni gibi, ana temel oluşturmuştur.

Yapısı göz önünde bulundurulduğunda, I. Selim Kanunnâmesi, genel bir karaktere sahiptir ve özel vilayetleri ilgilendiren yasaları da kapsamaz. O, başlıca dört kısımdan ibarettir: Birincisi, neden olmuş,

işlenmiş zarar-ziyan, yanlışlar ve suçlar için ceza müeyyideleri gösteren yasalar, başka bir deyişle, ceza hukukuna ait sorunları düzenleyen kanunlar; ikincisi, reaya-köylü kesiminin ekonomik, sosyal ve hukuki durumunu ve bu kesimin ödemek zorunda olduğu vergi, narh ve harçların miktar ve ödeniş biçimini belirleyen kurallar; üçüncüsü, pazardaki alışveriş üzerine narh ve harçların toplanmasını ayarlayan kurallar; yapısı ve muhtevası itibarıyla I. Selim Kanunnâmesi, Fâtih Mehmet'in kanunnâmesinden Kanûnî Sultan Süleyman Kanunnâmesi'ne kadar geçen süreçte Osmanlı kanun düzeni ve yönetiminin genişlemesi, tamamlanması ve geliştirilmesi yoluyla bir ara yolu temsil etmektedir. I. Selim Kanunnâmesi, ekonomik, sosyal ve politik yaşamın çeşitli görünümlerini ele alan yasalar olmaları nedeniyle öteki yasalara oranla daha köklü bir önem kazanmakta ve bu nedenle de daha zengin bir gelenek mirasına konmaktadır. Bu anlamda, bu kanunnâme, Fâtih Mehmet'in kanunnâmesine oranla Osmanlı hukukunun gelişmesi ve zenginleşmesinde çok önemli bir adımı kaydetmektedir. Zira o, incelemeciye, Osmanlı Devleti'nin ekonomik, sosyal ve hukuki rejiminin düzenlenişini daha iyi aydınlatmaya izin vermektedir. Sonuçta, I. Selim Kanunnâmesi, köylü kesimi, reaya ve sipahi, harçların toplanış biçimiyle, miktarları, reayanın miriye toprakları (reaya yeri) statüsüyle reaya topraklarının tasarruf hukuku, askerî ve idari (Askerî taifesi) zorunluluklarla yükümlü değişik tabakaların durumu, zanaatkâr ve ticari faaliyetin uygulanışına ilişkin kurallar, serbest timarları ilgilendiren kurallar vb. arasındaki ilişkileri meydana çıkarıp düzenleyen kural ve kaideleri yansıtmaktadır. Aynı sorunlar, Fâtih Mehmet'in kanunnâmesinde kısaca ve parça parça işlenmiş olmakla birlikte I. Selim Kanunnâmesi onlara özel paragraf ve bölümler ayırmıştır. Onların muhtevası, Osmanlı Devleti'nin organizasyonu ve sosyoekonomik rejiminin başlıca hukuki temellerinin uzun bir zamandan beri atıldığını göstermektedir. Fâtih Mehmet'in kanunnâmesine oranla I. Selim Kanunnâmesi XVI. yüzyıl tapu kayıtlarından anlaşıldığı gibi, Osmanlı toprak biçimindedir. I. Selim'in kanunnâmesi şu paragrafları ihtiva etmektedir: Tapu hakkı (Hakk-ı tapu), yazlık ve kışlık otlaklar üzerine (Resm-i yaylak ve kışlak), kışlama vergisi (resm-i duhan) ve evlenme vergisi (resm-i arus), öşür bâd-ı hevâ vergisi; değirmen vergisi (resm-i asiyab), hasat mevsimi (hassad vakti), çiftlik hassası askerî taifenin statüsü (askerî taifesi ve rüsum-i kısmetleri), yeri emanete koymak (toprağı emanet

etme), çiftbozan vergisi, ekine zarar ve ziyan verme vergisi (resm-i deştbani), yeniçerilere ilişkin kurallar (yeniçeri mufassalı), kayıtlarda gözüken köylüler (defterlü reaya).

KIT'A

Birkaç Şiiri

Merdüm-i dideme bilmem ne füsun itdi felek
Giryemi kıldı füzûn eşkümi hûn itdi felek
Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebun itdi felek

AÇIKLAMASI

Felek, göz bebeğime nasıl bir büyü etti, bilmiyorum:
Ağlayışımı fazlalaştırdı, gözyaşımı kan etti.
Aslanlar kahrımın pençesinde tir tir titrerken,
Beni, bir ceylan gözlünün karşısında aciz bıraktı.

MURABBA

I.

Gözlerün fitnede ebrûn ile enbâz mı ki
Dil asılmağa iver zülfüne can-bâz mı ki
Bizi kahr eyledüğün lütfuna âgâz mı ki
Neyiki şîve mi ki cevr mi ki nâz mı ki

II.

Dili sayd etmede âlem bilür üstâdlığun
Key sakın âleme yayılmaya bî-dâdlığın
Bilmezem sırrı nedür bilmiş iken yâdlığın
Neyiki şîve mi ki cevr mi ki nâz mı ki

III.

Dil nedür nesne mi var aşk odına yakmadığun
Aşk zencîrine gerden mi kodun takmadığun
Beni gördükce yüzin döndürüben bakmadığun
Neyiki şîve mi ki cevr mi ki nâz mı ki

IV.

Bu Selîmî kuluna cevri revân eyledüğün
Bunca sıdkun reh-i aşkında yalan eyledüğün
Yüzini gösterüben yine nihân eyledüğün
Neyiki şîve mi ki cevr mi ki nâz mı ki

AÇIKLAMASI

I.

Gözlerin acaba fitnede kaşlarınla ortak mıdır?
Gönül, zülfüne (saçına) asılmak için acele edip duruyor. Acaba can-bâz mıdır? (a. Cambaz mıdır? B. Canı ile mi oynamaktadır?) Bizi kahredişin, acaba lütfuna başlangıç mıdır?
Acaba nedir? İşve midir? Cevr midir? Naz mıdır?

II.

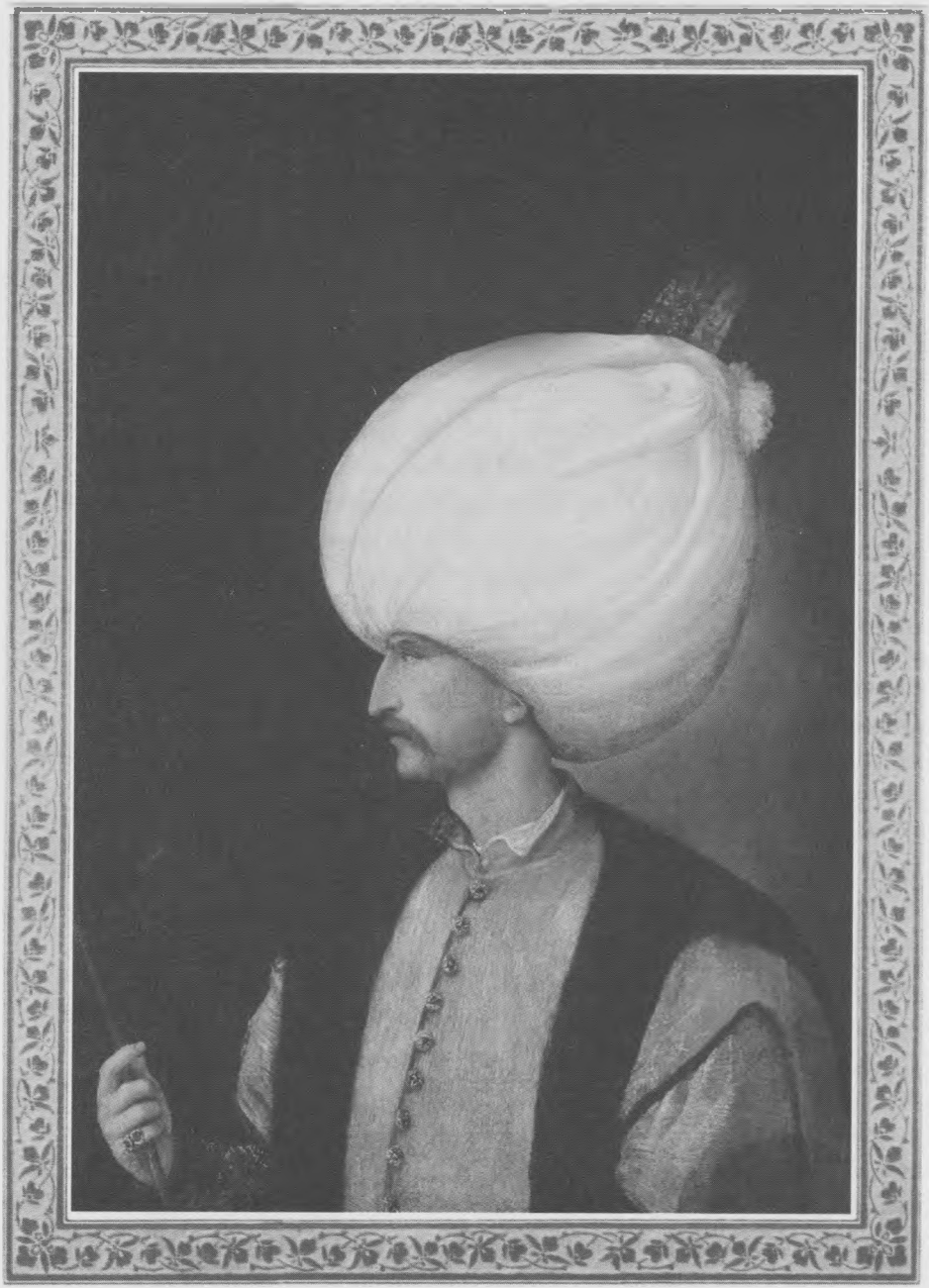
Gönül avlamadaki ustalığını cümle âlem bilir.
Aman dikkat et, zalimliğin bütün cihana yayılmasın.
Beni bildiğin hâlde, yabancı gibi davranmanın sırrını bilemiyorum:
Acaba nedir? İşve midir? Cevr midir Naz mıdır?

III.

Aşk ateşine yakmadığın bir şey mi kaldı ki gönlü yakmamış olasın...
Aşk zincirine takmadığın bir boyun mu bıraktın...
Beni her görüşünde, yüzünü başka tarafa çevirip bakmayışın,
Acaba nedir? İşve midir? Cevr midir? Naz mıdır?

IV.

Bu Selîmî kölene cevri su gibi akıtışın,
Aşkının yolundaki bunca doğruluğunu yalan edişin,
Yüzünü gösterip sonra gizleyişin,
Acaba nedir? İşve midir? Cevr midir? Naz mıdır?

Kanûnî Sultan Süleyman

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN

Şehzadeliği, Tahta Çıkışı ve İlk İcraatı

Babası Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da sancak beyi bulunduğu sırada dünyaya gelen Süleyman'ın çocukluk dönemindeki durumu hakkında ilgili kaynaklarda pek fazla bilgiye sahip değiliz. Onun, Kefe sancak beyliğine atanmasına değin babasıyla birlikte bulunmuş, hocası Hayrettin Efendi'den iyi bir öğrenim görmüştür. Babası Selim'in devrin padişahı olan II. Bayezid'e başvurusu üzerine Süleyman önce Şebinkarahisar'a, amcası Şehzade Ahmet'in itirazı nedeniyle daha sonra da Bolu sancak beyliğine atanmışsa da Şehzade Ahmet'in bu atamaya da karşı çıkması sonucunda Kefe sancak beyliğine atanmıştır. Annesiyle birlikte Kefe'ye giden Şehzade Süleyman, beraber çalışacağı kimseleri de yanında götürmüştür. Genellikle sancaklara atanan şehzadeler buralarda tahta geçen ataları gibi bir yaşam sürerlerdi. Onlar, yönetimi kendilerine verilen sancaklarda gerçek bir hükümdar gibi hareket ederler, bölgenin yönetiminden devrin padişahına karşı sorumlu olurlardı. Şehzade Süleyman'ın özel işleriyle; yiyecek, giyim ve kuşamlarıyla çeşitli görevliler ilgilenmekte idi. Babası Selim'in tahta çıkması (1513) üzerine Şehzade Süleyman, önemli konumda bulunan Manisa (Saruhan) sancak beyliğine atanmış, kendisine lala ve defterdar olarak Kasım Paşa, nişancı olarak da Mehmet Bey (Amasyalı) görevlendirilmiştir. Öteki şehzadeler gibi Süleyman'ın da muhafız birliği, silahtar, sekban, garip, aylıklı ve solaklardan oluşuyordu; ayrıca kendisinin bütün ihtiyaçlarını sağlayan bir esnaf grubu da vardı. Bununla birlikte babası Sultan Selim, çeşitli seferler nedeniyle kendisini İstanbul'a çağırmış ve zaman zaman onu saltanata vekâlet etmekle görevlendirmiştir. Hatta Sultan Selim, Mısır seferine çıkarken Şehzade Süleyman'ı, bu kez, Edirne'ye çağırıp şehrin korunmasıyla görevlendirdi. O, babasının bu seferden dönüşünden sonra yeniden eski görev yeri Manisa'ya dönmüş ve babasının ölümüne değin bu görevde kalmıştır. Yavuz Sultan Selim'in ölümü üzerine (21 Eylül 1520), tahta çıkması için İstanbul'a davet edildi. Fakat babasının ölümüne uzun süre inanamayan Süleyman,

bilmeyerek de olsa işlediği bir suç nedeniyle İstanbul'a çağrılıp öldürüleceği kuşku ve korkusuyla uzun süre tahta çıkması hususundaki çağrılara cevap vermemiştir. Bununla birlikte o, başkentten çok güvendiği bir yakınının gönderdiği özel bir ulağın verdiği bilgilerden babasının gerçekten öldüğünü öğrenmiş, kendisinden başka tahta geçecek bir şehzadenin bulunmaması nedeniyle İstanbul'a gitmeye karar verdi. Bu amaçla o, Manisa'dan Üsküdar'a geldiği zaman hâlâ babasının öldüğüne inanmamaktaydı; fakat kendisini burada karşılayan Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî) ve yeniçeri ağası "İşte yeni padişahımız, hünkârımız çok yaşa!" sözleri üzerine bu kez, babasının gerçekten öldüğü kanısına vardı. Böylece hiçbir güçlükle karşılaşmadan tahtın biricik vârisi olarak 30 Eylül 1520'de 25 yaşında saltanat tahtına oturmuştur. Sultan Süleyman, ilk icraat olarak kendisine bağlılıklarını arz eden yeniçerilere tahta çıkış (cülus) bahşişlerini dağıttırmış, böylece onları memnun etmiştir. Mehmet Paşa (Pirî)'yı yine veziriazamlık görevinde bıraktığı gibi, babası Kasım Paşa'ya da vezirlik rütbesi verdi. Babasının sert yönetimini biraz yumuşatmayı amaçlayan genç hükümdar, babasının Tebriz ve Kahire'den getirttiği 600 kadar emir, tacir, sanatkâr ve daha başka ileri gelen kimselerin istedikleri yere gitmelerine izin verdikten başka, İran'la yasaklanmış olan ipek ticaretini serbest bırakmıştır; bu arada yasak sırasında ipek ticareti yapmış olan tacirlerin el konulan mallarından doğan bütün zararların devlet hazinesinden karşılanmasını emretmiştir. Yeni hükümdar, bunlardan başka baskı ve zorbalıklarıyla halka büyük ıstırap ve zararlar veren birtakım devlet adamlarını, yönetici ve askerleri şiddetle cezalandırmıştır. Bunlar arasında Kaptan-ı Derya Cafer Bey de bulunuyordu.

Tahta Çıktığı Sıralarda Batıda ve Doğuda Durum

Yavuz Sultan Selim tahta geçtiği zaman Anadolu'da birtakım hareketler görülmeye başlamıştı. Bu hareketler, İran'daki Şii Safevî Hükümdarlığı'ndan kaynaklanıyordu. Bu hareketin bertaraf edilmesi Yavuz'un en belli başlı sorunu olmuştu.

Yavuz batıdaki sınırları güvence altına aldığı gibi, korumayı da başarmış, bu nedenle hareketlerini genellikle doğu ve güneye yöneltmiştir. Çaldıran'da Safevîlere gereken dersi verdikten sonra, topraklarının bir kısmını eline geçirmiş, onların çevrelerindeki nüfuzlarını bir süre için kırmış, daha sonra fırsat buldukça Bunlar, yine başkaldırmaya çalışmışlardı. Onlar, bu başkaldırma politikasında Osman-

lıların kuvvetli siyasetleri sonucu başarılı olamamışlardır. Yavuz öldüğü zaman, imparatorluk topraklarına şimdiki İran topraklarının bir bölümü, Suriye, Irak, Lübnan, Arabistan'ın bir bölümü ile Mısır dâhil edilmiş bulunuyordu. Böylece Anadolu'nun hemen bütünü, Musul, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine, kuzeyde Kırım Yarımadası, batıda Eflak, Boğdan, Bosna, Sırbistan, Bulgaristan, Rumeli, Yunanistan gibi oldukça geniş bir alana yayılmış bir imparatorluk mevcuttu. Türkler Afrika'nın büyük bir kısmına da hâkim olmaya başlamışlardı; yakında hemen hemen bütün uygar Afrika Osmanlı egemenliğine girecekti. Artık Osmanlı İmparatorluğu Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarına kollarını uzatmış bulunuyordu.

Batıda ise yeni yeni gelişmeler oluyordu. Şöyle ki: Bütün Avrupa, Almanya ve İspanya'nın genç ve dinamik hükümdarı Şarlken'in önderliğinde birleşmeye çalışıyordu. Şarlken'in imparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir tehlike oluşturuyordu. Şarlken'in babasının ölümü, onu kendi topraklarına ek olarak Burgondiya, İsviçre ve Avusturya'nın da hükümdarı durumuna getirmişti. 1504 yılında Kraliçe İsabella'nın ölümü Şarlken'i bu kez İtalya, Akdeniz ve Kuzey Afrika'nın mirasçısı durumuna getirdi. Annesinin akıl hastası olması gerçeği Şarlken'in tahta geçip yönetimi ele almasını kesinleştirdi. Şarlken, 1519'da Mukaddes Roma Germen imparatoru seçildi; bunun sonucunda da Habsburglar bayrağı altında, Aragon, Napoli, iki Sicilya ve Kastilya devletçiklerini birleştirdi. Şarlken'in durumu, teyzesinin İngiltere kralının eşi olması nedeniyle daha da güçlenmişti. Kız kardeşinin Danimarka hükümdarı ile evlenmesi, nüfuzunu İskandinav ülkelerine kadar uzatıyordu. Belçika ve Hollanda toprakları zaten daha önce İspanya topraklarına katılmışlardı. Karadaki bu durumun yanında, aynı imparatorluk denizlerde de egemenliğini kuvvetli donanması sayesinde sürdürüyordu. Müslümanların İspanya'daki son kaleleri Gırnata, daha önce 1492'de İspanyolların eline geçmişti. Aynı yıl içinde Kristof Kolomb, İspanya adına Amerika'nın keşfini gerçekleştirmişti. Böylece Almanya-İspanya İmparatorluğu Avrupa devletleri arasında en güçlü durumda bulunuyordu. Avrupa'nın öteki güçlü devletleri ise Fransa, Portekiz ve İngiltere idi. Bu devletlerin yanı sıra, Almanya-İspanya İmparatorluğu'nun böyle güçlenmesi Osmanlı İmparatorluğu için büyük bir tehlikeydi. I. François'nın yönetimindeki Fransa, dinî karışıklıklar yüzünden

Almanya'ya büyük bir kin besliyordu. Geçmişte hazırlanan Haçlı seferlerinde varlığını kuvvetli bir şekilde duyuran I. François, Şarlken'in Mukaddes Roma Germen İmparatorluğu'nun başı olması konusunda yeni bir Haçlı seferinin hazırlığına çok faal bir şekilde katılmış ve Avrupa devletleri arasında büyük bir üne sahip olmuştu. Fakat şimdi o da Almanya'dan büyük bir darbe yemiş, Fransa'nın bazı toprakları Almanya'nın eline geçmişti; bu nedenle Fransa çok küçülmüştü. İngiltere tahtında VIII. Henri vardı. Ne yazık ki onun denizlerde söz sahibi olabilmesi için daha çok zamanın geçmesi ve donanmasını kuvvetlendirmesi gerekiyordu. Ayrıca 100 Yıl Savaşı adı verilen savaş, gücünü çok sarsmış olduğundan, kendinden daha kuvvetli olan Fransa'ya öldürücü bir darbe vurmaya cesareti yoktu. Macaristan ise büyük Türk akınlarına uğramış, bütün gösterişli davranışlarına rağmen Almanya İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında bir tampon görevi yapmaktan kurtulamamıştı. Bu büyük Macar krallığı, Türk ve Alman saldırılarına karşı kendini savunamaz bir duruma gelmiştir. Portekiz, Avrupa'nın büyük devletler topluluğuna daha yeni yeni katılmaya başlamıştı. 1499'da Portekizli denizci Vasco de Gama'nın Hindistan'ı keşfi, Portekiz'i büyük devletler arasına katmıştı. Bununla birlikte kendinden büyük olan İspanya'ya kafa tutmayı henüz düşünmüyordu. Öte yandan İspanya ve Portekiz'in denizlerde güçlenmesi, yine geçimini denizden sağlayan Venedik'in işine gelmiyordu. Bu iki devletin denizlerde güçlenmesi, Venedik'i denizlerde sönük bir duruma düşürmüştü. Venedik Almanlarla Osmanlılar arasında tarafsız bir politika izlemeye çalışıyordu. Rusya, daha imparatorluk hâline ulaşamamıştı. Doğu Avrupa'da büyük Altınordu İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasından sonra ortaya çıkan küçük Türk devletleri arasında en çok toprağa sahip olan hanlık, Kırım Hanlığı idi; onlar Osmanlı Devleti'ne zaten bağlıydılar. Denizlerde yapılan yeni keşiflerin yanı sıra ortaya çıkan Rönesans hareketi de Avrupa'yı yeni yeni ufuklara doğru götürmekteydi. Avrupa, çok büyük bir ekonomik ve kültürel gelişme yoluna girmişti. Rönesans, İtalya'da büyük yenilikler yapmıştı. Bu hareket, öteki Avrupa ülkelerinde, özellikle Fransa ve Almanya'da da süratle yayılma yoluna girecek ve buralarda da İtalya'daki gelişmeler görülecektir. İşte Kanûnî Sultan Süleyman böyle bir dünya görünümünde Osmanlı tahtına çıkmıştı.

Döneminde Cereyan Eden Olaylar

Canbirdi Gazali isyanı

Memlüklü Sultanı Melik Eşref Kayıtbay'ın azatlı kölesi, Sultan Kansu Gavri ve Sultan Tomanbay'ın deneyli ve yetenekli bir emiri olan Canbirdi Gazâlî, Mısır'ın fethinden sonra Sultan Selim'den özür dileyip affedilmiş, çok geçmeden de Hayır Bey'in aracılığıyla Şam beylerbeyiliği ile Kudüs ve Gazze sancaklarına atanmıştı. Canbirdi Gazâlî, Sultan Selim'in ölümünü haber alınca Melik Eşref unvanıyla derhâl hükümdarlığını ilan ve adına hutbe okutup para bastırmış, kendisiyle birlik olup, hareket etmeleri için de Şah İsmail ve Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'e elçiler göndermiştir. Onun bu önerisi karşısında telaşa kapılan Hayır Bey, derhâl durumu, tabi olduğu Osmanlı hükümdarına bildirmiş ve Canbirdi Gazâlî'nin kendisine yazdığı mektupları da ona göndermiştir. Öte yandan Canbirdi Gazâlî, 20 bin kişilik bir kuvvetle Halep'e yürüyüp kuşatmışsa da şiddetli bir direnişle karşılaşmıştır. Hayır Bey, Canbirdi Gazâlî'ye karşı kuvvet sevki hakkında hükümdardan fikrini sormuş, fakat onun verdiği çok yerinde bir cevapla "buna gerek olmadığı ve gereken kuvvetlerin Anadolu'dan sevk edileceği" kendisine bildirilmiştir. Çok geçmeden Üçüncü Vezir Ferhat Paşa ile Anadolu, Karaman ve Sivas eyaletleri timarlı sipahileriyle kapıkulu askerlerinden oluşan dört bin yeniçeri gönderilmiş, ayrıca Dulkadırlı Beyi Ali Bey (Şehsuvaroğlu), beraberindeki kuvvetlerle Halep'e yönelip Canbirdi Gazâlî'yi bozguna uğratarak şehri kurtarmış, daha sonra da Halep Beylerbeyi Ahmet Paşa (Karaca) ile birlikte onu şiddetle izleyerek yapılan ikinci bir savaşta, kesin bir yenilgiye uğratılmıştır. Daha sonra gelen Ferhat Paşa ve kendisine katılan diğer kuvvetler (40.000), Şam yörelerinde son ve kesin bir çarpışmadan sonra bozguna uğratılan (24 Ocak 1521) ve yakalanan Canbirdi Gazâlî'nin başı kesilerek İstanbul'a gönderildi. Canbirdi Gazâlî isyanının süratle bastırılması üzerine, onunla iş birliği yapma girişimi içinde olan Şah İsmail, yaylağa çıkma bahanesiyle Tebriz'den Kazvin'e gitmiştir. Emrindeki kuvvetlerle bir süre Kayseri taraflarından, doğu sınırlarını gözetleyen Ferhat Paşa, durumdan emin oluncaya kadar o bölgede kalmıştır. Bu olaydan sonra Ayas Paşa, Şam beylerbeyliğine, Kudüs, Gazze ve Safed sancaklarına da birer yeni sancak beyi atanmıştır.

Daha önceki bölümlerde değinildiği üzere, Dulkadırlı memleketlerinin ilhakı üzerine, Yavuz Sultan Selim tarafından yarı ba-

ğımsız (muhtar) bir statü ile Dulkadırlı beyliğine atanmış olan Ali Bey (Şehsuvaroğlu), İran ve Mısır seferlerinde büyük hizmetlerde bulunmuş, hatta İran seferindeki yararlı hizmetinden dolayı Ahmet Paşa (Gedik)'ya ait hazinedeki kılıçla ödüllendirilmişti. Son olarak Canbirdi Gazâlî'nin kuşattığı Halep'i de kurtarması ve onun bertaraf edilmesinde önemli bir etken olması, rivayete göre, onu çok gururlandırmış, bu nedenle de bağımsızlık hareketine girişmişti. Hakkında yapılan şikâyet dolayısıyla tahkikat için gönderilenlerin öldürülmesi üzerine, onun gizlice ve sessizce yakalanması amacıyla önlemler alınmıştır. Çok geçmeden güya İran seferine komutan (serdar) atanan Vezir Ferhat Paşa'nın maiyetine verilen Ali Bey, orduya davet edilmiş, Tokat yakınlarındaki Artıkova'da bulunan karargâha gelmesi üzerine, oğullarıyla birlikte derhâl öldürülmüştür (1522). Ali Bey (Şehsuvaroğlu)'in böylece öldürülmesinden sonra Türkmen illerindeki timarların devlet hazinesine alınması, Dulkadırlı memleketlerindeki timar sahiplerinin isyanına sebep oldu; onlar, Kalender Çelebi ayaklanmasında onunla birlikte hareket etmişlerdi. Bu durum iki yıla yakın devam etmiş, Veziriazam İbrahim Paşa'nın Mısır'dan dönüşü sırasında, Kalender isyanının bastırılmasından sonra, durumun düzeltilmesi, yani sipahilere yine timarlarının verilmesi sonucunda, bölgede huzur yeniden sağlanmıştır (1524).

Belgrat'ın Fethi

I. bölümde görüldüğü üzere, Sırp yönetiminde iken Türklere karşı savunamayacaklarından dolayı Macarlara bırakılmış olan Belgrat, XV. yüzyıl ortalarında, Osmanlıların giriştiği iki kuşatma harekâtında da alınamamış, hatta ikinci kuşatma sırasında Fâtih Sultan Mehmet de yaralanmıştı. Sultan Selim'in Mısır seferinden dönüşüne kadar Macarlarla yapılan antlaşma gereğince, bazı sınır olayları dışında, iki taraf arasında savaşı gerektiren bir olay çıkmamış, sadece Macar kralının İzvornik'e saldırarak şehrin beyini öldürmesi, Macarlarla olan antlaşmayı bozmuştu. Bu antlaşmayı bir yıl uzatan Yavuz Sultan Selim'in Macarlara karşı alacağı tutum henüz belli olmadan padişah vefat etmişti. Sultan Süleyman'ın tahta çıkışını bildirmek amacıyla Macar kralına elçi olarak gönderilen Divan-ı Hümayun çavuşlarından Behram Çavuş'un öldürülmesi üzerine, Macarlara karşı sefere çıkılması kararlaştırıldı. Sefere hareket sırasında, korsanlıktan yetişme Danişment Reis, Karadeniz'in Tuna Nehri'ne kadar olan kıyılarını korumakla görevlendirildi. Ayrıca Mihaloğlu, Turahanlı ve Bosna Sancak Beyi Bâli Bey (Yahya Paşaoğlu) kumandalarındaki

akıncılar da Macaristan içlerine sevk edildiler. Sultan Selim devrinde, üç yıla yakın bir süre, devleti büyük yeteneğiyle yöneten Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî), genç padişahı, geçici bir Macaristan seferi yerine, daha esaslı bir planla harekete geçirmek istiyordu; bu nedenle veziriazamın, çok sayıda timarlı sipahi ile Belgrat'a gönderilip, Tuna'nın sağ kıyısından şehrin uzaktan kuşatılması kararlaştırıldı; bu amaçla 50 küçük gemi ile Tuna'ya savaş malzemeleri gönderildi. Sultan Süleyman'ın komutasındaki asıl ordudan alınarak, Üçüncü Vezir Ahmet Paşa kumandasına verilen kuvvetler, önce Sava Nehri üzerindeki önemli konumda bulunan ve birkaç kez, Macarlarla Türkler arasında el değiştiren Böğürdelen (Şabaç) Kalesi'ni fethetti. Kaleyi gezen Sultan Süleyman "ilk fethettiğim kale budur" diyerek buranın genişletilmesini ve bir iç kale yapılmasını emretti. Belgrat'ın batısında ve Sava Irmağı'nın sağ kıyısında bulunan bu kalenin fethinden sonra ırmağın karşı tarafındaki Sirem de ele geçirildi; bu sırada Mehmet Paşa (Pirî), Belgrat'ı kuşatmakta idi. Veziriazamın rakibi olan Üçüncü Vezir Ahmet Paşa, "Macarların başkenti Budin'in fethini" ileri sürerek deneysiz hükümdarı yanıltmaya çalışıyordu. Mehmet Paşa (Pirî) ise Macaristan'ın kilidi konumunda olan Belgrat'ın fethinde kesin olarak ısrar ediyor ve "burası alınmadığı takdirde Macaristan'daki fetihlerin geçici olacağını" söylüyordu. Veziriazamın bu fikrine önem verilmeyerek "Belgrat kuşatmasının Semendire Sancak Beyi Hüsrev Bey (Sultanzade)'e bırakılması" emredildi, bu yüzden de veziriazama azarlayıcı mektuplar gönderildi; bununla birlikte Belgrat'ın kuşatılması sürdürülüyordu. Bu sırada Mehmet Paşa (Pirî), Hüsrev Bey'i gönderip Tuna'nın sol kıyısında Belgrat'a yakın olan Zemun Kalesi'ni fethettirdi. Salankamin'e yürüyen İkinci Vezir Mustafa Paşa (Çoban) da Salankamin'i aldı. Mustafa Paşa, Mehmet Paşa (Pirî) ile görüştükten sonra Belgrat'ın önemli konumunu anladı ve dönüşte bunu, padişaha arz etti. Bunun üzerine Budin'e yürümekten vazgeçilerek Belgrat'ın fethine karar verildi; esasen Belgrat kuşatması bir aydır sürdürülüyordu. Baskıya dayanamayacağını anlayan kale muhafızı, aman dileyerek kaleyi teslim etti (30 Ağustos 1521). Kalede oturanların bir kısmı Macaristan'a gitti; Sırp kökenli aileler mallarıyla birlikte İstanbul'a gönderilip Yedikule civarında yerleştirilerek Belgrat Kalesi'ne, 200 top yerleştirilerek Semendire ile birlikte 400 bin akça has ile Bosna Sancak Beyi Bâli Bey atandı; Bosna ise Hüsrev Bey (Sultanzade)'e verildi. Böylece Osmanlı sınırları içine

alınan Belgrat, Avrupa seferlerinde Osmanlı ordusunun en önemli üslerinden biri olmuş, bu nedenle dârü'l-cihat adını almıştır. Seferde yararlıkları görülen kimselere çeşitli armağanlar verilmiş ve bu arada ülke içindeki bazı sancaklara atamalar yapılmıştır. Belgrat'ın fethinden sonra da Türk akınları sınır boylarındaki düşman topraklarına akınlara devam etmekten geri durmamışlardır.

Yabancı Elçilerin Kabulü ve Bazı Antlaşmalar

Belgrat seferinden sonra İstanbul'a dönen Sultan Süleyman Belgrat'ın fethini tebrik dolayısıyla gelen Venedik, Rus ve Ragusa (Dubrovnik) elçilerini kabul etmiştir. Bu görüşmeler sırasında sultan, Ragusalıların "ticaret ve rüsum muafiyetlerini yenileme" konusundaki isteklerini olumlu karşılamış, Kırım'dan yapılan akınlardan şikâyet ile bir hususta bir antlaşma öneren Rus elçilerinin bu isteğini kabul etmemiştir. Bu arada Venedik Cumhuriyeti'nin yetkili elçileriyle yapılan görüşmeler sonucunda 30 maddeden oluşan bir antlaşma imzalanarak (1 Aralık 1521) onlara ülkede ticaret serbestisi ve güvenliği verilmiştir. Özellikle adli bakımdan önemli maddeleri kapsayan bu antlaşma gereğince Venedikliler, üç yılda bir değiştirilme şartıyla İstanbul'da bir elçi bulunduracaklardı. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, düzenlenmesi planlanan Rodos seferinden önce. Adalar Denizi ve Akdeniz'de herhangi bir sorunun çıkmasını önlemek istemiştir.

Rodos'un Fethi

Belgrat'ın fethinden sonra sıra, Rodos Adası'nın alınmasına gelmişti. Buradaki şövalyelerin Ridaniye Savaşı sırasında, Memlüklülere, isyanı sırasında da Canbirdi Gazâlî'ye yardımda bulunmaları sebebiyle onların cezalandırılmaları gerekiyordu. Ayrıca adanın coğrafi konumu ve Anadolu kıyılarına yakınlığı dolayısıyla Türk ve Müslüman ticaretine engel olan bir korsan adası olması, bir an önce fethini gerekli kılıyordu. Bu nedenle adanın daha önce de fethi gerekli görülmüş, fakat gerçekleştirilememişti. Özellikle Mısır ve Suriye'nin Osmanlılara geçmesi, adanın fethini son derece önemli bir duruma getirmiştir. Rodos'un fethi konusunda Divan-ı Hümayun'da yapılan müzakerelerde çoğunluk, Rodos seferine karşı idi. Onlar, şövalyelerin ünü ve adanın çok müstahkem olması sebebiyle uzun süre kuşatmaya dayanması, Avrupa'nın adayla yakından ilgisi dolayısıyla adaya süratle yardım etmeleri düşünülerek tehlikeli ve başarısız sonuçlar doğuracak bir maceraya girişilmesini istemiyorlardı. Veziriazam Mehmet Paşa (Pirî), İkinci Vezir Mustafa Paşa (Çoban

ve korsan Muslihuddin Reis (Kurtoğlu), sefere taraftar olup "Avrupa'dan endişe edilmemesini" ileri sürüyorlardı. Bu müzakerelerden sonra Osmanlı Hükûmeti, bir yandan Rodos Başşövalyesi Philip Vilye dö Lil Adam (Philippe Villiers de l'Isle Adam)'a mektuplar gönderip ada hakkınaki amacını ona sezdirmedikten başka, adaya gönderdiği casuslar vasıtasıyla da oradaki durum hakkında bilgi almakta idi; bununla birlikte başşövalye de İstanbul'daki hazırlığın adaya karşı yapıldığını casuslar vasıtasıyla öğrenmişti, bu nedenle o da ciddi savunma önlemleri alıyor ve papa ile Fransa kralından yardım istiyordu. Bununla birlikte veziriazam, başşövalyenin korkusunu giderecek içerikli mektuplar yazıyor, böylece onun kuşkularını gidermeye çalışıyordu. Fakat başşövalye, her ihtimale karşı adaya bir yıl yetecek yiyecek ve savaş malzemeleri sağlamaktan geri kalmadı. Vezir Ahmet Paşa, kesin olarak kararlaştırılan Rodos seferine başkomutan olmak istediyse de bu göreve, Mehmet Paşa (Pirî)'nın tavsiyesiyle İkinci Vezir Mustafa Paşa (Çoban) atandı; 700 çeşitli gemiden oluşan donanma kumandanı Mustafa Paşa (Pulak) idi. Mustafa Paşa, donanma ile denizden hareket ettiği sıralarda, Sultan Süleyman da kapıkulu askerleri ve diğer eyaletlerin timarlı sipahileriyle birlikte karadan yola çıktı. Mustafa Paşa, Rodos'a gelince gemi kaptanlarıyla ve özellikle donanmanın sevk ve idaresi kendisine verilen Muslihuddin (Kurtoğlu) ile görüşerek adaya yardıma gelecek Avrupa gemilerine karşı limanın gereken yerlerine koruma gemileri koydurdu ve sonra Öküz Limanı tarafından karaya asker çıkarttı. Öte yandan karşı kıyılara gelmiş olan kara kuvvetleri de adaya sevk edildi ve kuşatmaya başlandı. Sultan Süleyman, kuşatmanın uzaması sebebiyle, özellikle Ahmet Paşa'nın etkisinde kalarak Mehmet (Pirî) ve Mustafa paşalara çok kızmıştı; bu sırada sultan, Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'in öldüğünü haber alınca Mustafa Paşa'yı Mısır valiliğine gönderip Rodos başkumandanlığı ve ikinci vezirliğe Ahmet Paşa'yı atadı. Öte yandan Kütahya ve Aydın üzerinden Marmaris'e gelen Sultan Süleyman, Mahmut Reis (Kara)'in kadırgasıyla adaya çıktı. Kuşatmanın uzun sürmesi, Avrupa'yı harekete geçirmiş, dolayısıyla Mesina ve Napoli limanlarında adaya yardım için asker ve gemi hazırlanmaya başlanmıştı. Bununla birlikte Osmanlı kuvvetleri, Rodos istihkâmlarını tamamen tahrip etmişlerdi ve yardım gelmeden önce adayı almaya çalışıyorlardı. Rodos'un fethi tamamlanmak üzere iken başşövalye, son bir çareye başvurdu. Şöyle ki: Vaktiyle II. Bayezid,

kardeşi Cem olayı dolayısıyla Rodos Şövalyeleriyle imzalamış olduğu antlaşmanın bir fıkrasında, "kendi sülalesinden bir hükümdar Rodos Şövalyeleriyle savaşacak olursa onu kınayacak idi" kaydı bulunmakta idi. Başşövalye, bu antlaşmayı Sultan Süleyman'a gönderdi; padişah, bunu okuyunca yırtıp attı ve kalenin kesin olarak teslimini istedi. Bu girişimden olumlu bir sonuç alamayan ve Avrupa'dan da gelecek yardımdan ümidini kesen başşövalye, "Adada kalacak Hıristiyanların dinî törenlerinde serbest olması, kapıkulu ocakları için adadan devşirme alınmaması, ada halkının beş yıl süreyle vergiden muaf tutulması, isteyen herkesin üç yıl içinde adadan ayrılabilmesi, Kandiye Limanı'na gidecek olan Girit şövalyelerinin Türk gemileriyle sevk edilmesi, adanın on iki gün içinde boşaltılarak teslim edilmesi" şartlarıyla kaleyi teslime razı oldu (21 Aralık 1522)

Başşövalyenin bu önerileri kabul edilip, antlaşma imzalandıktan sonra Rodos Adası'nın fethinden sonra şövalyelere ait olan Anadolu kıyısındaki Bodrum, Tahtalı ve Aydos kaleleriyle İstanköy ve Sömbeki adaları da alındı. Rodos'un fethi, Türk topçuluğunun Avrupa topçuluğuna üstünlüğünü ispat etmiş, alınması asla mümkün olamayacağı kabul edilen ve Hıristiyanlığın İslam âlemi karşısındaki çok müstahkem bir kalesi sayılan adanın fethi, Avrupa'da büyük bir hayret ve üzüntü yaratmıştır. Adanın fethinden sonra Cem Sultan'ın Hıristiyan giysisi giymiş olan oğlu Murat, eşi ile oğlu Cem ve iki kızı ele geçirildi. Şöyle ki: Padişah, Rodos şehrine girmeden önce şövalyelerin reisine "Şehirde bulunan Cem'in oğlu, kendisine teslim edilmedikçe antlaşmanın hiçbir maddesini uygulamayarak hiç kimsenin limandan ayrılmasına izin vermeyeceğini kesin olarak bildirmişti; işte bunun üzerine Murat ve aile bireyleri sultana teslim edilmiştir. Sultan Süleyman, onlara "Müslüman mı, yoksa Hıristiyan mı?" olduklarını sorunca Murat "Hıristiyan olduklarını" söyledi. Bunun üzerine Murat ve oğlu Cem, boğduruldu, eşi ile kızı ise İstanbul'a gönderildi.

Mısır'da Karışıklıklar

Mısır Beylerbeyi Hayır Bey'in 1522 yılında ölümü üzerine yerine, İkinci Vezir Mustafa Paşa (Çoban) atanmıştı. Mustafa Paşa, Kahire'ye gittikten kısa bir süre sonra Çerkesler, Memlüklü Devleti'ni yeniden kurmak için ayaklandılar; divanı basarak paşayı yakalayıp Mısır'ı zapta karar verdiler. İsyancıların başları, Hayır Bey'in imrahoru Kansu, küçük hazinedarı Mısırbay ve tüfekçibaşısı Budak

idiler. Fakat bunların isyan girişimleri, daha önce haber alındığı için yakalanıp idam edilmişlerdi. Bununla birlikte geniş bir isyan hazırlığı daha ortaya çıkarıldı. Çerkes beylerinden Şarkiyye Sancak Beyi Canım, Etfihiyye Sancak Beyi Hüdaverdi ve Garbiyye Sancak Beyi İnal, 20 bin kişilik bir kuvvetle ayaklanıp etrafa mektuplar yazarak "adaletsiz olan devlet vergisinden bir yıllık vergiyi affedip bundan sonra yarı vergi alınacağını" ilan ettiler. Bunun üzerine Mısır valisi, emrindeki muhafız kuvvetleriyle onlara karşı koyamayacağını bildiği için Çerkes beylerinin arasını bozmayı planladı. Bu amaçla o, Çerkeslerin ve bedevilerin ileri gelenlerine ve reislerine birer mektup göndererek onları, kendi tarafına çekmeyi başardı, ayrıca halka ağır gelen vergilerde bir miktar indirim yaptı; böylece onları, gönüllerini alarak asilerden ayırmayı başardı. Daha sonra Mustafa Paşa, kapıkulu ve gönüllülerden dört bin kişilik bir kuvveti Hızır Ağa'nın kumandasında sultanlığını ilan eden İnal'a karşı sevk etti. Öte yandan İnal, Kahire'ye gireceği günü bile kararlaştırmış ve bunu, Kahire'deki Çerkeslere bildirmişti. Çok geçmeden Ridaniye'de yapılan çarpışmalarda İnal, yenilgiye uğratılıp yakalandıktan sonra başı kesildi; böylece Mısır isyanı bastırılmış oldu. Bu olaydan biraz sonra Mısır eyaleti, Kasım Paşa'ya verilerek Mustafa Paşa İstanbul'a çağrılmış, daha sonra ise İkinci Vezir Ahmet Paşa, Mısır valiliğine atanmıştır. Gerçekten bu isyan olayı, dolayısıyla da halkın ve bedevilerin asilere katılması, vergilerin fazlalığından kaynaklanmıştır; halkın bu hoşnutsuzluğu, İbrahim Paşa'nın Mısır'daki ıslahatına kadar sürüp gitmiştir. Hayır Bey döneminde böyle bir isyanın olmaması, onun ülke mizacını iyi bilmesinden ve Memlüklü yasalarını uygulamasından ileri geliyordu; hâlbuki Mustafa Paşa'nın Mısır'a atanması kişisel ve yönetim bakımından halka yabancı gelmiş, özellikle ağır vergi sistemi de halkın asilere yardımına neden olmuştu.

Ahmet Paşa'nın İsyanı

İkinci Vezir Ahmet Paşa, Mustafa Paşa (Çoban)'yı Mısır valisi atattırıp, onun yerine ikinci vezir olduktan sonra bütün isteği veziriazamlık idi. Bu nedenle her fırsatta Mehmet Paşa (Pirî)'nın aleyhinde bulunuyor, onun sözüne inanan tecrübesiz hükümdar da devamlı olarak veziriazama baskı yapıyordu. Ahmet Paşa Rodos seferinden sonra Mehmet Paşa (Pirî) aleyhindeki faaliyetleri sonucunda, onun gözden düşmesini sağladı. Güya Mehmet Paşa (Pirî), Yavuz Sultan Selim devrinde İstanbul'a sürgün edilmiş olan kimselerden rüşvet alarak memleketlerine gitmelerine izin vermişti; Kazasker Muhyid-

din Çelebi hakkındaki tahkikat da bu rüşvet olayını kuvvetlendirdiği için azledilmiştir. Ahmet Paşa veziriazamlık beklerken padişah, onun karıştırıcı karakterini bildiği için Enderun Has Odabaşısı İbrahim Paşa (Ağa, Maktul)'yı Rumeli beylerbeyiliği ile âdet ve kural dışı olarak veziriazamlığa atadı; böylece Ahmet Paşa, amacına ulaşamadı (Temmuz 1523); bu nedenle üzüntüsünden İstanbul'da kalmak istemeyip Mısır valiliğine atanmasını istedi. Bu sırada Mustafa Paşa (Çoban), İstanbul'a çağrılarak yerine Kasım Paşa, Mısır valisi yapılmışsa da daha sonra, Ahmet Paşa, Mısır'a vali olarak atanmıştır. Ahmet Paşa, Yavuz Sultan Selim'in çok sevip güvendiği bir devlet adamı idi. Sultan, Çorlu'da babasına yenilip kaçarken kendisine suikast düzenleyenlere karşı onu savunmuş, bu nedenle Selim'in hükümdarlığı döneminde imrahor, beylerbeyi ve Belgrat seferinden sonra da vezir olmuştu. Çok haris bir tabiata sahip olan Ahmet Paşa, İstanbul'dan Mısır'a gitti (Ağustos 1523). Mısır'da, Memlüklüler döneminden kalma küskünleri ve isyanlarda rol oynayan kimseleri elde edip çevresini kuvvetlendirdi; ayrıca, Kahire'de, Mısır'ın diğer sancaklarında ve Arabistan'daki ileri gelen kimseleri kendine bağlayıp müstahkem mevkileri ele geçirdikten sonra hükümdarlığını ilan ile el-Melikü'l-mansur Sultan Ahmet ad ve unvanıyla kendi adına hutbe okutturup para bastırdı ve eski Memlüklü devlet teşkilatını yeniden kurdu (Ocak 1524). Ayrıca kendisine müttefik sağlamak için papa ile başşövalyeye başvurarak onlara, "kendisine yardım ettikleri takdirde Rodos'u geri vereceği" vaadinde bulundu ve diğer Hıristiyan prenslerine de bu konuda mektuplar gönderdi. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti, Mısır'ın eski beylerinden Musa Bey (Kara)'e beylerbeyilik vererek "Ahmet Paşa'yı bertaraf etmesini" bir fermanla bildirdi ise de casusları vasıtasıyla yolları tutmuş olan Ahmet Paşa, bu fermanı ele geçirdikten sonra Musa Bey (Kara) ile kendisine karşı olduklarını sandığı bazı kimseleri öldürttü. Sultan Selim zamanında Kırım'dan gelip, Osmanlı hizmetine girmiş olan Ahmet Paşa'nın vezir yaptığı Mehmet Bey (Kadızade), Ahmet Paşa'nın bu hareketini doğru bulmamakta idi. Bu nedenle o, Ahmet Paşa'yı bir gün hamamda iken yakalatmak istedi ise de başarılı olamadı. Ahmet Paşa, önce kaleye, oradan da Bekiroğulları oymağına kaçıp sığındı, daha sonra da topladığı kuvvetlerle yeniden savaşa girişti ise de başarılı olamadı, yakalanıp başı kesildi. Bunun üzerine Mısır beylerbeyiliğine Kasım Paşa (Güzelce) atandı (1524).

din Çelebi hakkındaki tahkikat da bu rüşvet olayını kuvvetlendirdiği için azledilmiştir. Ahmet Paşa veziriazamlık beklerken padişah, onun karıştırıcı karakterini bildiği için Enderun Has Odabaşısı İbrahim Paşa (Ağa, Maktul)'yı Rumeli beylerbeyiliği ile âdet ve kural dışı olarak veziriazamlığa atadı; böylece Ahmet Paşa, amacına ulaşamadı (Temmuz 1523); bu nedenle üzüntüsünden İstanbul'da kalmak istemeyip Mısır valiliğine atanmasını istedi. Bu sırada Mustafa Paşa (Çoban), İstanbul'a çağrılarak yerine Kasım Paşa, Mısır valisi yapılmışsa da daha sonra, Ahmet Paşa, Mısır'a vali olarak atanmıştır. Ahmet Paşa, Yavuz Sultan Selim'in çok sevip güvendiği bir devlet adamı idi. Sultan, Çorlu'da babasına yenilip kaçarken kendisine suikast düzenleyenlere karşı onu savunmuş, bu nedenle Selim'in hükümdarlığı döneminde imrahor, beylerbeyi ve Belgrat seferinden sonra da vezir olmuştu. Çok haris bir tabiata sahip olan Ahmet Paşa, İstanbul'dan Mısır'a gitti (Ağustos 1523). Mısır'da, Memlüklüler döneminden kalma küskünleri ve isyanlarda rol oynayan kimseleri elde edip çevresini kuvvetlendirdi; ayrıca, Kahire'de, Mısır'ın diğer sancaklarında ve Arabistan'daki ileri gelen kimseleri kendine bağlayıp müstahkem mevkileri ele geçirdikten sonra hükümdarlığını ilan ile el-Melikü'l-mansur Sultan Ahmet ad ve unvanıyla kendi adına hutbe okutturup para bastırdı ve eski Memlüklü devlet teşkilatını yeniden kurdu (Ocak 1524). Ayrıca kendisine müttefik sağlamak için papa ile başşövalyeye başvurarak onlara, "kendisine yardım ettikleri takdirde Rodos'u geri vereceği" vaadinde bulundu ve diğer Hıristiyan prenslerine de bu konuda mektuplar gönderdi. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti, Mısır'ın eski beylerinden Musa Bey (Kara)'e beylerbeyilik vererek "Ahmet Paşa'yı bertaraf etmesini" bir fermanla bildirdi ise de casusları vasıtasıyla yolları tutmuş olan Ahmet Paşa, bu fermanı ele geçirdikten sonra Musa Bey (Kara) ile kendisine karşı olduklarını sandığı bazı kimseleri öldürttü. Sultan Selim zamanında Kırım'dan gelip, Osmanlı hizmetine girmiş olan Ahmet Paşa'nın vezir yaptığı Mehmet Bey (Kadızade), Ahmet Paşa'nın bu hareketini doğru bulmamakta idi. Bu nedenle o, Ahmet Paşa'yı bir gün hamamda iken yakalatmak istedi ise de başarılı olamadı. Ahmet Paşa, önce kaleye, oradan da Bekiroğulları oymağına kaçıp sığındı, daha sonra da topladığı kuvvetlerle yeniden savaşa girişti ise de başarılı olamadı, yakalanıp başı kesildi. Bunun üzerine Mısır beylerbeyiliğine Kasım Paşa (Güzelce) atandı (1524).

İbrahim Paşa nın Mısır'daki faaliyetleri

Hayır Bey'in ölümünden sonra Mısır'da baş gösteren isyanlar, her ne kadar birtakım haris kimselerin çevrelerine topladıkları Memlüklü, bedevi ve ayaktakımlarının çabaları sonunda vukua gelmişse de sivil halkın da onlara katılışı ve her isyana kalkanın "vergilerin azaltılacağını ve Memlüklü yasalarını uygulayacağını" vadetmesi, Osmanlı yasalarının bunların bünyelerine uymadığını ve bunun düzeltilmesinin zorunlu olduğunu gösteriyordu; bu nedenle Veziriazam İbrahim Paşa (Maktul)'nın geniş yetkilerle Mısır'a gitmesi kararlaştırıldı. Veziriazam, Aralık 1524'te on kadırga ile defterdar, çavuşbaşı, kendisinin tezkirecisi Mustafa Bey (Celalzade), 500 yeniçeri, 30 çavuş ve süvari ile deniz yoluyla Mısır'a hareket etti. Fakat hava şartlarının uygun olmaması yüzünden gemi ile gidemeyip Marmaris Limanı'na çıkarak karadan Suriye yoluyla Kahire'ye geldi (Nisan 1525) ve derhâl faaliyete geçerek durumu araştırıp huzursuzluğun nedenlerini birer birer tespit etti. Sultan Kayıtbay döneminde yapılan yasayı getirtip gözden geçirdi, daha sonra Kansu Gavri ve Hayır Bey dönemlerinde, bunun nasıl uygulandığını araştırdı. Bu ön hazırlıklardan sonra Ibrahim Paşa, halkı gözetip hazineyi de koruyacak olan adil bir yasa yaptırdı; ayrıca o, mevcut adli ve askerî yasaları da değiştirip ıslah ettikten sonra bunları, hükümdara arz edip onaylattı ve derhâl uygulamaya başlattı. Böylece Mısır'daki olayların önü alındı; ayrıca Şam Valisi Süleyman Paşa (Hadım)'yı da Mısır beylerbeyiliğine atadıktan sonra İstanbul'a hareket etti. İbrahim Paşa, Suriye yoluyla Anadolu'ya gelip Maraş-Kayseri arasında iken daha önce görüldüğü üzere, Ali Bey (Şehsuvaroğlu) olayından sonra dirlikleri hazineye alınan timarlı sipahilerin haydutluğa başladıklarını ve Mısır hazinesiyle kendisine ait ağırlıkları soyacaklarını öğrendi. Bunun üzerine o, sipahilerin ileri gelen beylerini getirtip görüştü; onlara karşı yapılan haksızlığı tespit edince dirlikleri kesilenlerin timarlarını geri verdirtti, böylece bölgedeki huzursuzluğu önledikten sonra İstanbul'a döndü (Ağustos 1525).

Macaristan'a Seferler

Mohaç Zaferi

Osmanlıların Rumeli'ye geçtikleri zamandan itibaren bir buçuk yüzyıldan fazla bir süre içinde Macarları, düşman ya da düşmana yardımcı durumda görmüşlerdi. Bu nedenle Türklerin Macarlara ve Macarların da Türklere olan düşmanlıkları, Macaristan'ın fethi ve dolayısıyla Macar Krallığı'nın ortadan kaldırılmasına kadar sürüp

gitmiştir. Daha önceleri, Belgrat ve diğer bazı kalelerin fethiyle Macarlara büyük bir darbe indirilmiş, özellikle Belgrat'ın fethi, Avrupa'da yapılacak fetihlere yol açan önemli bir etken olmuştu. Nitekim Belgrat'ın alınmasından sonra Macaristan, Hırvatistan, Transilvanya ve Dalmaçya, daha çok Türk akınlarına maruz kaldı. Hüsrev (Gazi), Sinan ve Bâli beylerin akınları Mohaç Savaşı'na kadar sürüp gitmiştir. Veziriazam İbrahim Paşa, bir miktar kuvvetle Macaristan'a gönderildikten sonra Sultan Süleyman da 100 bin kişilik bir orduyla hareket etti (23 Nisan 1526). Ordu, Anadolu ve Rumeli timarlı sipahilerinin de katılmasından sonra üç ayda Belgrat'a ulaştı; bu sırada veziriazam, Macaristan'da, Tuna Nehri üzerinde bulunan Petro Varadin (Peterwardein)'i karadan ve nehirden kuşatıp sıkıştırarak almayı başardı; ayrıca Bosna beyleri de Sirem'deki kaleleri fethettiler. Tuna boyunca ilerleyen Osmanlı ordusu, İyluk (İlok, Vilak) ile on bir kaleyi ele geçirdikten sonra Drava Nehri kenarındaki Ösek (Eszek) Kalesi'ni de fethetti. Öte yandan Osmanlıların Macaristan'a yürüyeceklerini haber alan Macar Kralı II. Layoş, bir yandan savaşa hazırlanırken, bir yandan da Avrupa kral ve prenslerine başvurarak onlardan yardım istedi. Öte yandan ordu, Ösek Kalesi'nin fethinden sonra Tuna boyunca ilerlemeyi sürdürebilmek amacıyla, gemiler üzerine kurulan köprüden Drava Nehri'ni geçerken Macarlar, saldırıya geçtilerse de başarılı olamadılar; fakat bu sırada asıl ordusunun Mohaç Ovası'nda bulunduğunu haber aldılar. Asıl hedefi Macar başkenti Budin'i fethetmek olan Osmanlı ordusu, savaş düzeni alarak yavaş yavaş ilerliyordu; ordunun sağ kanadında Veziriazam İbrahim Paşa, sol kanadında Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa, merkez hattında da padişah, yeniçeri ağası ve kapıkulu askerleriyle birlikte yer almışlardı. Öte yandan Macar süvarileri, birbirlerine zincirlerle bağlı olup atlarının da eğitimli olması bakımından saldıracakları cepheleri altüst edebilirlerdi; gerçekten deneyli Türk akıncıları, 40-50 bin kişilik bir Macar süvari kuvvetinin önünde durulamayacağını biliyorlardı; bu nedenle Macaristan'a akınlarda bulunan akıncılar, bu tür saldırılarda Macarların önlerinden kaçıp, süratle onların gerilerinden ve yanlarından saldırıyorlardı. Semendire Beyi Bâli Bey'in Mohaç Ovası'nda yaptığı uyarı niteliğindeki tavsiyesi üzerine ordu, yeni bir savaş düzeni aldı. Buna göre, ordunun ağırlıkları geride bırakıldı, iki kanadı açılarak Macar süvari kuvvetlerinin, içeri ve topların önüne çekilerek onlara geriden ve yandan saldırıya geçilecekti, yeniçeriler ise bu kez

geriye alındılar; onların önlerine de zincirle birbirlerine bağlı toplar yerleştirildi. Kapıkulu süvarisi ile Bosna Beyi Hüsrev Bey'in deli birlikleri geriye çekilip ihtiyaç duyulmadıkça savaşa katılmayacaklardı. Nihayet savaş, 29 Ağustos 1526 Çarşamba günü, ikindi vakti başladı. Padişah, zırhlı savaş giysisi giymiş olduğu hâlde, beyaz bir ata binerek geride yerini almıştı. Ordusunda Alman, Leh, Çek, İtalyan ve İspanyolların da yer aldığı Macarlar, bu son Osmanlı planını bilemedikleri ve eski Osmanlı planı kanısıyla 60 bin kişilik bir zırhlı süvarileriyle Osmanlı merkez hattına saldırarak zaferi kazanacaklarını ümit ediyorlardı. Osmanlılar ise Macarları merkeze çekerek imha etmek düşüncesinde idiler. Macar kumandanlarından Piyer Pereney (Pereni Petri) ile Papaz Pol Tomori, bütün kuvvetleriyle veziriazamın kumandasındaki Rumeli askerlerine karşı saldırıya geçtiler. Osmanlı kuvvetleri, plan gereğince geri çekilerek onları içeri çektiler; burada, yandan Anadolu kuvvetlerinin baskısı sonucunda, Macar kuvvetleri, daha da içeri çekilerek topların önüne dek getirildiler. Bu sırada Bâli Bey'in kuvvetleri, süratle harekete geçip kuşattığı Macar süvarilerini ikiye ayırdılar. Macarların, Kral Layoş'un kumandasındaki ikinci kolu, Anadolu kuvvetleri üzerine saldırdı; bu kuvvetler de "düzme bir geri çekilme" ile geriledi̇ler; bunun üzerine bu Macar kuvvetleri, bu kez, padişahın yer aldığı Osmanlı merkez hattına saldırdılar; böylece başarılı duruma geldiğini sanan düşman kuvvetleri, tam anlamıyla içeri çekildi, hatta padişahı tutsak almaya ya da öldürmeye ant içen Markzali adlı bir fedai müfrezesinin, ok yağdırarak zırhının birkaç yerine isabet ettirdiği Sultan Süleyman, bulunduğu yeri asla terk etmemişti. Macarların kralın kumandasındaki kuvvetlerinin içeriye, topların önüne çekildikten ve gerileri de akıncı ve deli kuvvetleri tarafından kuşatıldıktan sonra 300 top birden ateşe başladı. Bunun üzerine Macar ordusu paniğe kapıldı; bu kuvvetlere kumanda eden ve yaralanan kral, artık ortalarda yoktu. Daha sonra onun bataklıkta ölüsü bulunmuştur. Öte yandan Bâli Bey tarafından sıkıştırılan bir Macar birliği ise darmadağın olmuş, ölümden kurtulabilenler de gece karanlığında bataklığa düşüp boğulmuşlardır. Mohaç Savaşı, iki saat sürmüş, bu çok kısa savaş sonunda Macar Krallığı tarihe karışmıştır.

Akıncı kuvvetleri, Mohaç zaferinin ertesi günü Macaristan içerilerine akınlara gönderildi. Macar ordusu tamamen yok edildiği için Osmanlı ordusunun önünde artık bir engel kalmamıştı; ordu, eylül

başında Mohaç'tan hareketle Macar başkenti Budin önlerine geldi. Şehrin yerli Hıristiyan halkı kaçmış, şehirde Yahudiler kalmıştı. Yahudi Reisi Yasef (Salamonoğlu), Budin Kalesi'nin anahtarlarını Sultan Süleyman'a teslim etmiş, böylece şehir savaşsız Osmanlı hükümdarına teslim olmuştu (10 Eylül 1526). Daha sonra dönüş sırasında da Segedin, Baç ve diğer bazı şehirler fethedildi. Bu sefer sırasında aman dileyip teslim olan Hıristiyan ve Musevi köylü ve şehirlilerden birçok aile, Tuna yoluyla daha iç bölgelere nakledildikleri gibi, bunlardan birçokları da İstanbul'a gönderilip Yedikule'ye yerleştirildiler. Musevilerin bir kısmı, Selânik'e, bir kısmı da diğer şehirlere gönderildiler.

Macar Krallığı Sorunu

Yagellon kral ailesine mensup olan son Macar kralı Layoş'un oğlu olması sebebiyle, bir kısım Macar prensleri, Macarların başında bir kralın bulunması gerekli olduğu için, Macar Zips Kontu ve Erdel Voyvodası Yanoş (Jan) Zapolya'nın kral seçilmesini uygun gördüler. Osmanlı kaynaklarında Yanoş Kral olarak geçen Yanoş Zapolya'nın sefahate düşkün olan Macar Kralı Layoş ile arası açıktı; hatta o, krala karşı muhalefete bile başlamıştı. Onun krallığı, bütün Macar asilzadeleri tarafından kabul edilmemiş, ancak kendisini Transilvanya prensleri desteklemişlerdi; bu nedenle o, Kral Layoş'un ölümünden sonra Macar krallığına seçilmiştir (15 Kasım 1526). Bununla birlikte bazı Macar prensleri, Jan Zapolya'ya karşı rakip olarak Habsburg hanedanından Alman İmparatoru V. Şarl (Charles Quint)'ın kardeşi Bohemya Kralı ve Avusturya Dükü Ferdinand'ı, Macar kralı seçtiler. Ferdinand, ölen Kral Layoş'un kız kardeşinin eşi, Kral Layoş da V. Şarl ve Ferdinand'ın kız kardeşleri olan Mari'nin kocası idi: bu nedenle Şarl, diyet meclislerini toplantıya çağırdı. Ferdinand, Presburg Diyet Meclisi'nin kararıyla meşru Macar kralı, Yanoş Zapolya ise asi ve din düşmanı olarak ilan edildi. Bu karardan sonra Yanoş'u istemeyen bazı Macar prensleri, Viyana'ya bir heyet göndererek Ferdinand'ı davet ile Istoni Belgrat'ta saklı bulunan Macar Krallığı tacını ona giydirdiler. Böylece Macaristan'da, biri Osmanlı Devleti'nin (Yanoş Zapolya), diğeri de Alman imparatorunun himayesinde (Ferdinand) olmak üzere, iki kral ortaya çıktı; bu nedenle Osmanlı Devleti ile Alman Imparatorluğu ilişkileri, uzun yıllar gergin bir biçimde devam etti. Fakat sonunda Osmanlılar, Macaristan'ı ilhak ederek krallık sorununu kesin olarak çözümlediler.

Jan Zapolya'ya karşı olan ve çoğunluğu oluşturan Macar prensleri tarafından krallığa seçilen Ferdinand, Osmanlı ordusunun geri dönmesi üzerine Budin'e saldırdı. Ona karşı koyan Jan Zapolya, Tokay'da yenilgiye uğrayınca önce eski voyvodalık yeri olan Erdel'e, oradan da kayınpederi Lehistan kralının yanına gitti (1526). Ferdinand, Osmanlı Hükûmetinin kendisini burada bırakmayacağını bildiği için bir süre sonra bir elçi gönderip "vergi vermek şartıyla Macar kralı olarak tanınmasını" önerdi ise de kabul edilmedi ve kendisine "Budin'in Jan Zapolya'ya geri verilmesi" bildirildi. Öte yandan Yanoş, Presburg Diyet Meclisi tarafından asi ve din düşmanı olarak ilan edilmesi üzerine, endişeye kapılarak Osmanlıların müdahalesi yerine, kayınpederinin yardımıyla Macar krallığını elinde tutmak istiyordu. Böyle bir girişimde bulunduğu takdirde Osmanlılar tarafından sıkıştırılacağını düşünen Lehistan Kralı Sigismund ve Leh devlet erkânı, "kendilerinin bir şey yapamayacaklarını ve Osmanlıların yardımıyla sorunu çözümlemesini" ona tavsiye ettiler. Bunun üzerine Yanoş, Leh asilzadelerinden Jerom Laçki'yi elçi olarak İstanbul'a gönderip "padişahın himayesini" istedi. Laçki, bu sırada İstanbul'da devlet erkânı üzerinde büyük nüfuzu olan Venedikli Gritti'yi ikna edip onun vasıtasıyla "vergi vermek suretiyle krallığın yine Zapolya'ya verilmesini" rica etti. Çok geçmeden padişah, huzuruna kabul ettiği Laçki'ye "kendi kılıcıyla fethettiği yerlerin ancak kendisine ait olabileceğini, fakat gösterdiği sadakatten dolayı Macar krallığını, Jan Zapolya'ya verip onu himaye edeceğini" vadetti (1528). Aynı yıl içinde Ferdinand'ın Macaristan'ın kendisine verilmesi hususunda gönderdiği elçi heyeti, başarısız olarak geri döndü. Jan Zapolya'yı himaye ve savunacağını vadeden Sultan Süleyman, Mayıs 1529'da, 350 bin kişilik bir ordu ile İstanbul'dan hareketle Mohaç Ovası'na geldiği zaman Jan Zapolya, yandaşları Macar asilzadeleriyle birlikte padişahı karşıladı ve Budin'in geri alınarak kendisine verileceği yeniden bildirildi. Çok geçmeden Budin yarım gün süren bir direnişten sonra teslim oldu; şehir, yıllık belirli bir vergi karşılığında Jan Zapolya'ya verilerek kendisine törenle Macar krallığı tacı giydirildi.

İlk Viyana Kuşatması

Osmanlı ordusu, Budin'in yeniden ele geçirilmesinden sonra, yol üzerindeki Estergon (Gran)'u kuşatıp Ferdinand'ın bulunduğu Viyana'ya yürüdü. Türklerin müttefiki durumundaki Fransız Kralı I. Fransuva (François), bu sırada Alman İmparatoru Şarlken'in baskısı altında bulunduğu için Viyana kuşatması, aynı zamanda Fransuva'nın

da durumunu düzeltmekte idi; esasen Budin'in geri alınmasından sonra Viyana'nın kuşatılması, Fransa kralına yardım için yapılmıştı (26 Eylül 1529). Ferdinand, 16 bin kişilik bir savunma kuvvetini Viyana'da bıraktıktan ve kaleyi de tahkim ettikten sonra kuvvet sağlamak amacıyla, Alman şehirlerini dolaşmaya başladı ve "eğer kendisine yardım edilmeyecek olursa sıranın kendilerine geleceğini" söyleyerek Almanları kışkırttı; böylece Kont Palatini kumandasında 22 bin yaya ve atlı ile 100 büyük ve 200 küçük top sağlayarak Viyana'ya gönderdi. Öte yandan Osmanlı ordusunun Viyana kuşatması, eylül sonuna rastladığı için iklim bakımından harekâta uygun değildi; ayrıca Avrupa'ya bir kuvvet gösterisinde bulunmak istenildiği için büyük toplar getirilmemiş, Tuna yoluyla top ve savaş malzemeleri getiren gemiler de bir Alman çetesinin saldırısı sonunda batırılmıştı. Çok geçmeden Sultan Süleyman, Viyana'nın teslimini istediyse de ret cevabı aldı. Osmanlı kuşatması, Avrupa'da dinî, Almanya'da da millî duyguları kamçıladı, hatta Protestan mezhebinin kurucusu Lüter (Luther), bu münasebetle Türkler aleyhindeki askerî söylevini yayınladı; ayrıca Şarlken, hem kendi, hem de papa adına Türklerle savaşmak için düşmanı olduğu Fransa kralına başvurdu. Kral Fransuva, Türklere karşı olan bu galeyandan endişeye kapılıp Türklerle olan ittifakını gizleyerek iki yönlü bir siyaset izlemek zorunda kalmıştı. Öte yandan Osmanlı ordusu başkumandanı, kaleyi fethetmek için baskıyı artırdı, kazdırılan lağımlarla, surun bir kısmı tahrip edildi ise de başarılı olunamadı; son kez yapılan genel bir saldırı da başarı sağlayamadı. Ayrıca havanın çok soğuk olması, asker ve hayvanlar üzerinde olumsuz etki yaptığı için kuşatmaya devama imkân yoktu. Bu nedenlerle 21 gün süren bir kuşatmadan sonra ordu, dönüşe hazırlandı. Bu arada Viyana'da hapiste bulunan Müslüman tutsaklarla, 60 düşman tutsağı takas edilip kurtarıldı (14 Ekim 1529). 60 bin tutsakla Viyana'dan ayrılan padişah, Budin'e geldi. Sultan, Venedikli Luigi Gritti'yi, görünüşte danışman, gerçekte ise kralın durumunu gözetletmek için kralın yanında bıraktı; ayrıca kralın korunması için de yeniçerilerle diğer kuvvetlerden oluşan bir birlik tahsis etti. Viyana kuşatması sırasında, Mehmet Bey (Bâli Beyoğlu) kumandasındaki akıncı kuvvetleri, Bavyera'ya ve bugün Çekoslovakya'nın önemli kentlerinden olan Brün'e kadar akınlarda bulunmuşlardır. Böylece Türklerin Viyana önünden başarısız olarak çekilmeleri üzerine Şarlken ve müttefikleri, birbirleriyle daha sıkı iş birliği ve dayanışma

yapmak zorunluluğunu duydular; bu nedenle Venedik Cumhuriyeti'ni de aralarına almak istiyorlardı; fakat bunun gerçekleşmesi çok yavaş oluyordu; çünkü Venedikliler, Şarlken ile yapacakları ittifakın kendilerine pahalıya mal olacağını ve Türklerin daha çok düşmanlığını çekeceklerini bildikleri için çıkarları gereği olarak anlaşmaya yanaşmadıkları gibi, Osmanlılarla olan antlaşmalarını da yenilediler. Osmanlılar ise Venediklilerin ikiyüzlü siyasetlerini iyi bildikleri için onların durumunu gözden uzak tutmuyorlardı. Osmanlılar, Mısır'a hâkim olduktan sonra İskenderiye'yi ticaret merkezi konumundan çıkararak İstanbul'u merkez yapmışlardı; bu durum, Venedik ticaretine önemli bir darbe vuruyor, bu nedenle de Osmanlılara iyi bir gözle bakmıyorlardı; hatta Venedik Senatosu, Macar Kralı Jan Zapolya ve onun kayınpederi Lehistan Kralı Sigismund'a başvurarak onları, Osmanlılara karşı kışkırttı ise de başarılı olamadı; böylece senatonun aracılığı da boşa gitmiş oldu.

Ferdinand, Viyana kuşatmasından sonra vergi vermek şartıyla Macar krallığının kendisine verilmesi için İstanbul'a ikinci kez elçi gönderdiyse de yeniden ret cevabı aldı. Öte yandan Macar Kralı Jan Zapolya da ülkesinde hâkimiyet kuramamıştı; çünkü Macar prenslerinin çoğu, Ferdinand'ın yandaşı idiler; hatta kendisinden memnun olmayan Sigetvar banı, öteki Macar prenslerine önayak olup isyana kalkışmıştı. Bunun üzerine Jan Zapolya, asi bana karşı 10 bin Macar askeriyle Budin'de kendisine bırakılmış olan 3 bin yeniçeri ve diğer Türk askerlerini Sigetvar'a sevk ettiği sırada, Ferdinand'ın Budin'e yürüdüğünü haber aldı; bunun üzerine derhâl Semendire Sancak Beyi Mehmet Bey'e haber göndererek yardım istedi (1531). Öte yandan Ferdinand, Osmanlılara ait Estergon, Vişegrad ve Vaç kalelerini işgal ettikten sonra Budin'i de kuşattı; Sigetvar'a sevk edilen kuvvetler, Budin'e geldilerse de şehrin kuşatılmakta olduğunu görünce İstoni Belgrat'a gittiler, daha sonra da Budin muhafızlarıyla anlaşarak bir gece ansızın kaleye girdiler. Ferdinand'ın Budin'e karşı giriştiği saldırı başarısızlıkla sonuçlandı; çünkü bu sırada Semendire Sancak Beyi Mehmet Bey ile Bosna Sancak Beyi Hüsrev Bey (Gazi)'in kumandalarındaki akıncı ve deli kuvvetlerinin Budin'e yaklaştığını haber alan Ferdinand, iki ateş arasında kalmaktan korkup çekilmek zorunda kaldı. Akıncılar, Ferdinand'a ait yerlere akınlar yaparak pek çok tutsak ve ganimet ele geçirdiler. Osmanlı hükümdarı, Ferdinand'ın Budin'i kuşatması üzerine, krala vadettiği gibi, 25 Nisan

Alman Seferi

1532'de Macaristan'a bir sefer daha (üçüncü) düzenledi. Niş'e yaklaşıldığı sırada, Ferdinand ve Alman İmparatoru Şarlken'in elçileri kabul edilmedi. Onlar, yine "vergi vermek suretiyle Ferdinand'ın krallığını" önerdilerse de kabul olunmadı. Çok geçmeden bu kez, Fransa kralının elçisi gelmişti. Osmanlı ordusu, Belgrat'a gelip şehrin batısındaki Slovenya'ya tabi Sirem (Sirmiye) Adası'na geçmişti; işte burada, diğer elçilerin önünde, Fransa elçisine fevkalade bir kabul resmi düzenlendi. Öte yandan Macaristan'a giren Osmanlı ordusu, Budin'e yürümeyip kuzeybatıya doğru yöneldi; buralardaki kaleler savunma yapmadan teslim oluyorlardı. Akıncı Kuvvetleri Kumandanı Mehmet Bey (Mihaloğlu), 50 bin, Bosna Sancak Beyi Hüsrev Bey (Gazi) de 10 bin deli kuvvetiyle orduya katıldılar. Padişah, Alman imparatorunu savaşa davet ettiği için bu defaki seferi ona karşı yöneltmişse de Şarlken, ortalarda görünmüyordu. Her tarafa saldıran ve Almanya içlerine kadar giren akıncılar, imparatordan bir haber alamıyorlardı. Bu sırada Viyana yakınlarındaki Lintz'de bulunan Şarlken, "Türkler ikinci kez Viyana'ya yürüyecek olurlarsa nasıl karşı konulabileceği hususunu", topladığı bir mecliste müzakere ediyordu. Meclis, Türklerin Viyana'ya yürümelerine kadar durumun incelenmesini uygun gördü, daha doğrusu hiçbir şeye karar veremedi. Şarlken, çeşitli uluslardan oluşan bir orduya sahip ise de savaşmaya cesaret edemiyordu; çünkü yenilgisi hâlinde, Fransa'ya karşı çok kötü bir duruma düşebilirdi. Öte yandan Osmanlı ordusu, irili ufaklı 15 kaleyi fethettikten sonra Viyana yolu üzerindeki Gons (Göns) Kalesi'ni de üç hafta süren bir kuşatmadan sonra fethetti. Eski merkezlerden olan Gradcaş da alındı. Bu Alman seferinde Osmanlı ordusunun mevcudu, 200 binden fazla idi; orduda, çakaloz denilen ve kaz yumurtası biçiminde gülle atan 300 küçük top vardı; akıncı ve deli kuvvetlerinin sayısı 80 bin olup bunlara, Mehmet (Mihaloğlu), Mehmet (Yahya Paşaoğlu), Hüsrev (Gazi) ve Kasım beyler kumanda ediyorlardı. 12 bin Türk akıncısına kumanda eden Kasım Bey, Viyana yakınlarındaki Badene kadar ilerlemiş, padişahın güneye İstirya'ya dönmesi üzerine, o da geri dönmüş, fakat yolda düşman tarafından kuşatılarak kendisi ile birlikte birçok asker şehit olmuştu. Kasım Bey'in silahları ile miğferi, güya büyük bir başarı eseri olarak törenle Şarlken'e takdim edilmiştir. Çok geçmeden imparatorun ortaya çıkmadığı, bir kez daha görüldü ve mevsim geçtiği için güney yoluyla geri dönülme hazırlıklarına başlandı. Sultan Süleyman, savaşa girişemeyen Şarlken ile kardeşi

Ferdinand'a ağır mektuplar gönderdi. Bu sefer sırasında, daha önce devlete sadık kalıp gizlice casusluk yaptığı haber alınan Peroni Petri, veziriazam tarafından Belgrat'ta hapsedildi; ona ait olan Drava Nehri üzerinde Şikloş Kalesi'yle, Papoçe, Budin'in batısındaki Sopron ve Gradcaş'ın fethinden sonra güneye dönülüp, Morava ve Drava nehirleri geçilerek Slovenya'ya girildi; bu sıradaki Podgogonce ve Zagrep prensleri, sultana kalelerinin anahtarlarını gönderip itaat ettikleri için cizye ve haraca bağlandılar; Pozaga, Zacesne, Nemçe ve Podgrad kaleleri de fethedildi. Yedi ay süren bu seferden sonra padişah, Kasım 1532 sonlarına doğru İstanbul'a döndü.

II. Bayezid devrinde fethedilmiş olan Koron Kalesi, Osmanlı hükümdarının Alman seferinde bulunduğu sırada, Şarlken'in amirali Andrea Dorya tarafından hile ile işgal edildikten sonra iç kaleye Frenkler, dış kaleye de yerli Rumlar yerleştirilmişti. Alman seferinden sonra Ferdinand'ın barış için gönderdiği elçi, "eğer Macar krallığı Ferdinand'a verilirse Koron Kalesi'yle Afrika sahilindeki Barbaros'a ait olan Arcel Adası'nın geri verileceğini" bildirmiş, fakat Veziriazam İbrahim Paşa "Biz oraları savaşla almayı yeğleriz." demiştir. Çok geçmeden Semendire Sancak Beyi Mehmet Bey, Mora sancak beyliğine atanıp Koron'un geri alınmasıyla görevlendirildi (Mart 1534). Derhâl harekete geçen Mehmet Bey, Ferdinand'la anlaştıktan sonra saldırıya geçmeden önce, iç kaledeki Frenklerle dış kaledeki Rum ve Arnavutların aralarını bozup birbirleriyle mücadeleye başlattırdı; sonra iç kaleyi de buradaki Frenklere aman vererek almayı başardı.

Avusturya ile Barış

Ferdinand'ın Macar krallığına sahip olmak amacıyla giriştiği faaliyetler, özellikle Osmanlı Devleti'nin Jan Zapolya'yı desteklemesi sebebiyle olumlu bir sonuca ulaşamamıştı. Osmanlı Devleti karşısında ancak kardeşi V. Şarl'ın yardım ve desteği sayesinde tutunabilen Ferdinand, Batı Avrupa'da meşgul olan Alman imparatorunun tavsiyesiyle Osmanlılarla anlaşmak zorunda kalarak devlete başvurdu. Onun bu başvurusu, Osmanlıların da siyasetine uygun geliyordu. Çünkü Macaristan'a yapılan seferlerde, çok ağır masraflar yapıldıktan başka, doğu sınırları da ihmale uğruyordu. Özellikle Şah İsmail'in ölümünden sonra (1524) yerine geçen oğlu Tahmasb Han, Doğu Anadolu'da faaliyete geçmiş, iki taraf kuvvetleri arasında bazı olaylar cereyan etmiştir. İşte bu nedenlerle Osmanlı Hükûmeti de barışa taraftar idiyse de bunu açıkça göstermiyordu. Ferdinand'ın temsilci-

leriyle yapılan uzun müzakere ve çekişmelerden sonra yapılan antlaşma gereğince, "Ferdinand, Macar Kralı Jan Zapolya'nın topraklarına saldırmayacak, iki taraf arasında sınır belirlenecek, Macar kralıyla Ferdinand arasındaki çeşitli antlaşmalar, Osmanlı hükümdarı tarafından onaylanacak; Ferdinand, elindeki Macaristan toprakları için Osmanlı hazinesine her yıl 30 bin altın verecek; Ferdinand ile yapılan anlaşmadan sonra Alman İmparatoru Şarlken de barış için bir elçi heyeti gönderecek, eğer onunla barış yapılmazsa Osmanlılar, ona karşı serbest durumlarını koruyacaklardı". Antlaşma, yıl ile sınırlanmayıp Ferdinand'ın buna uyduğu sürece geçerli sayılacaktı. Böylece bu antlaşma gereğince, biri, doğrudan doğruya Osmanlı Devleti'nin himayesi altında Jan Zapolya'ya, diğeri de elinde tuttuğu yerler için vergi vermek şartıyla Ferdinand'a ait iki Macaristan oluşturulmuş oluyordu (Temmuz 1533).

Macaristan'ın İlhakı

Osmanlılar, Ferdinand'la barış yaptıktan sonra İran'la savaştıktan başka, denizde de Şarlken ile mücadelede bulunmuştu. Osmanlıların denizde Venedik ve müttefikleriyle savaştıkları sırada imzalanan barışa rağmen Kaçiyaner'in kumandasındaki Ferdinand kuvvetleri, sınırı geçmişlerse de Osmanlı sınır beyleri, bu kuvvetli orduyu imha etmişlerdi (1537). Buna rağmen Ferdinand, Venedik'le barış yapıldığı sırada bir elçi heyeti göndererek antlaşmayı yenilemek istemişti; çünkü antlaşmayı bozup saldırıya geçmesinin kendisine pahalıya mal olacağını iyi biliyor ve bu nedenle de telaşlanıyordu. Osmanlı himayesinde bulunan Jan Zapolya ise Osmanlılara tabiiyetten kurtulup kayınpederi Lehistan kralının yardımıyla bağımsız olmak istiyordu, fakat karşısında Şarlken gibi güçlü bir düşman olduğu için ister istemez Osmanlı himayesinde kalmayı yeğliyordu; bununla birlikte onun Ferdinand'la gizli bir anlaşma yapması sebebiyle daha önce, Jan Zapolya'nın hizmetinde bulunmuş olan Lehli Laçki, Sultan Süleyman'ı uyarmış, bunun üzerine Macaristan sorunu yeniden gündeme gelmiştir. İşte bu sırada Ferdinand'ın, Jan Zapolya'nın yönetimindeki Macaristan'a sahip olma isteği, yeniden reddedildi. Bir süre sonra (1540) Jan Zapolya öldü. Onun, ölmeden önce, eşi İsabella'dan bir erkek çocuğu (Sigismund) dünyaya geldiği için Macaristan sorununun çözümlenmesi zorunlu hâle gelmişti; bu sırada da Kraliçe İsabella'nın da elçileri İstanbul'a gelmişti. Elçiler, kraliçe adına "oğlu Sigismund'un Macar kralı olmasını" rica ettiler, bu konuda kraliçeye güvence verildi. Öte yandan Jan Zapolya'nın ölümü (1541) üzerine,

Ferdinand ve Şarlken'in kuvvetleri, derhâl Budin'i kuşattılarsa da başarılı olamadılar. Bunun üzerine Macaristan'a bir sefer düzenlendi. Sultan Süleyman, 1541 yılı ilkbaharında sefere çıkmadan önce, Budin'in Ferdinand'ın eline geçmemesi için süratle Rumeli beylerbeyi, daha sonra da Üçüncü Vezir Sokollu Mehmet Paşa'yı üç bin yeniçeri ve süvari kuvvetleriyle Macaristan'a sevk etti, daha sonra da bizzat kendisi hareket etti. Budin'i kurtarmaya giden kuvvetler, bir aydan fazla bir süre çarpıştıkları hâlde Ferdinand'ın kuvvetlerini kuşatmadan uzaklaştıramadılar. Budin'i almaktan ümidini kesen ve asıl Osmanlı ordusunun yaklaşmakta olduğunu haber alan Ferdinand'ın kuvvetleri, bir gece, gizlice kaçma girişiminde bulundularsa da başarılı olamadılar ve hemen hepsi imha edildi, ordugâhları Türklerin eline geçti; yakalanan başkumandanları Rokendorf öldürüldü. Bu zaferden sonra Budin'e gelen sultan, küçük kral Sigismund'u şehir dışındaki karargâhına götürdü. Daha önce alınan bir karar gereğince Budin, piyade kuvvetleriyle işgal edilmiş, kraliçeye, "Sigismund büyüyünceye kadar şehrin Türk işgali altında bulundurulacağı" bildirilerek kendisine antlaşma metni verildikten sonra Sigismund kendisine naip olan annesiyle birlikte Jan Zapolya'nın eski prenslik merkezi Erdel (Transilvanya)'e gönderilmiştir. Böylece Jan Zapolya'nın yönetimindeki Macaristan, doğrudan doğruya Osmanlı sınırları içine alınıp "on iki sancaklı Budin beylerbeyiliği" oluşturulmuş ve yönetimine de Bağdat valisi Macar asıllı Süleyman Paşa atanmıştır; ayrıca Macaristan'da arazi sayımı yapılmıştır. Böylece Macaristan, Osmanlılara, Ferdinand'a, Erdel de Sigismund'a ait olmak üzere, üç kısma bölünmüş oldu.

Macaristan'a Yeni Bir Sefer ve Barış

Bu sıralarda Ferdinand, "Budin'in daha çok vergi karşılığında kendisine bırakılması" hususunda bir elçi gönderdiyse de Sultan Süleyman, "Artık Macar memleketinden el çeksin ve Nemçe'deki yerler için haracını göndersin; başka türlü barış olmaz" diyerek elçiyi geri göndermiştir. Osmanlı ordusunun İstanbul'a dönmesinden sonra Ferdinand'ın Budin ve Peşte'yi kuşatması üzerine, bizzat Sultan Süleyman, 23 Nisan 1543'te, Macaristan'a yeni bir sefer düzenledi. Bu defaki Budin kuşatması çok önemli idi; çünkü Ferdinand, 80 binden fazla bir kuvvetle, sekiz bin Türk'ün savunduğu şehri şiddetle sıkıştırıyordu. Bununla birlikte düşman kuvvetleri, Osmanlı ordusunun gelmekte olduğunu haber alınca derhâl kuşatmayı bırakıp geri çekildiler. Girişilen bu sefer sırasında, Ferdinand'ın elinde eski

Macar krallarının merkezi olan Estergon (Gran) ve Budin'in güneybatısındaki Macar krallarının mezarlarının bulunduğu İstoni Belgrat (Stuhlweissenburg) daimi olarak, Drava Nehri üzerindeki Valpo. Şikloş ve Budin'in doğusundaki Tata da geçici olarak ele geçirildi; daha sonra ordu, İstanbul'a döndü. Ertesi yıl Ferdinand'ın topraklarına akınlar yapıldıktan başka Budin Beylerbeyi Mehmet Paşa (Yahya Paşazade), Budin'in kuzeyinde ve Tuna kenarında Vişegrad'ı ikinci kez ele geçirdi. Bununla birlikte Ferdinand, Osmanlı ordusunun ayrılmasından hemen sonra yakın oluşu nedeniyle kolayca saldırıya geçiyor, hâlbuki Osmanlı ordusu, mesafenin uzaklığı dolayısıyla daimi olarak hazır durumda bulunamıyordu. Hâlbuki ordu, İstanbul'a dönmeyip, o bölgede kışladıktan sonra ertesi yıl ilkbaharda Viyana üzerine yürüyerek kesin sonuca ulaşabilir, böylece sorunlar kolayca çözümlenebilirdi. Böyle yapılmadığı için Macaristan sorunu da uzayıp gidiyordu. Bütün bunlarla birlikte Osmanlılarla başa çıkamayacağını anlayan ve her seferde, elindeki önemli şehir ve kalelerden bir kısmını kaybeden Ferdinand, Şarlken ile beş yıllık bir barış yaptı. Daha ileride görüleceği üzere Ferdinand, "Osmanlı yönetimindeki Macaristan ile son savaşta, kendisinden alınan bazı yerleri terk etmeyi ve Macaristan'a ait elindeki yerler için de yılda 30 bin duka altını vermeyi" kabul ediyordu (19 Haziran 1547); bu barış antlaşmasına Şarlken ile Papalık, Fransa ve Venedik devletleri de dâhil edilmişlerdir. Bununla birlikte bu antlaşma, bir mütareke niteliğinde kaldı; çünkü ortaya çıkan Erdel olayı, savaşın yeniden başlamasına neden oldu. Osmanlı himayesinde bulunan Erdel Kraliçesi İsabella'nın maiyetindeki adamlarından birisi, Ferdinand'ın yandaşı olup, Erdel'i ona verilmesine çalışıyor ve İsabella'yı yönetimden uzaklaştırmak istiyordu. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti, Ferdinand'ı uyarıp tehdit ettiyse de ordu, İran seferinde olduğu için o, bunu önemsemeyip Erdel'e saldırmaktan geri kalmadı. Bunun üzerine Sokollu Mehmet Paşa kumandasında Ferdinand'a karşı sevk edilen 80 bin kişilik bir ordu, önce Beçkerek, Varat ve Canad gibi kaleleri aldıktan sonra müstahkem mevkilerden Lippo (Lipve)'yu da ele geçirip Tımışvar'ı kuşattı; fakat hava şartları nedeniyle Belgrat'a dönmek zorunda kalındı. Sokollu Mehmet Paşa'nın çekilmesi üzerine Avusturya ordusu Erdel'e girerek Tımışvar'ın kuzeydoğusunda bulunan Lippo'yu geri almış ve halkı tarafından gizlice davet edilen Segedin'i de kuşatmışsa da bura sancak beyi Hızır Bey (Mihaloğlu)'in iç kaleye çekilip da-

rumu Budin Beylerbeyi Ali Paşa (Hadım)'ya bildirmesi üzerine, harekete geçen Ali Paşa, Avusturya ordusunu imha etmişti; Lippo'nun kaybı ve birtakım başarısızlıklar üzerine, bu kez de İkinci Vezir Ahmet Paşa (Kara), Macaristan harekâtına başkomutan atandı. Ahmet Paşa, doğrudan doğruya Macaristan'ın en önemli kalelerinden olan Tımışvar üzerine yürüdü ve 35 gün süren bir kuşatmadan sonra kaleyi fethetti; daha sonra Lippo kurtarıldıktan başka, Balaton Gölü'nün kuzeyindeki Vesprem de fethedildi. Çok önemli konumu dolayısıyla Tımışvar, beylerbeyilik yapılarak valiliğine sınır savaşlarında büyük başarı gösteren Kasım Bey (Gazi) atandı. Tımışvar'ın fethi, Erdel'in kuzeye doğru istilasını kolaylaştırdı; çok geçmeden birçok kaleler ele geçirildikten sonra Tise Nehri kenarında bulunan Solnok (Szolnak) da alındı. Bu arada Eğri (Erlav) Kalesi de bir buçuk ay kuşatıldı ise de bastıran kış sebebiyle kuşatmaya devam edilemedi. Osmanlı kuvvetleri, yalnız bu bölgede harekâtta bulunmayıp Bosna yönünden de saldırıya geçti. Bu nedenle Ferdinand, yeniden ümitsizliğe düşmüş ve vakit kazanmak için elçi olarak İstanbul'a gönderdiği Busbek'le "Erdel'in kendisine verilmesini, buna karşılık yılda 150 bin ve Macaristan'ın kendisinde kalan kısmı için de 40 bin altın vermeyi" önerdi. Sekiz yıl süreyle yapılan antlaşma gereğince Ferdinand, Erdel (Transilvanya)'den vazgeçmiş ve eskiden olduğu gibi yönetimi altındaki Macaristan için 30 bin altın ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır (1562).

Boğdan Seferi

Boğdan Voyvodalığı, Kili ve Akkirman kalelerinin fethinden sonra tam anlamıyla Osmanlı Devleti'nin nüfuzu altına girmiş ve yarım yüzyıldan fazla bir süre içinde devlete ciddi bir sorun çıkarmamıştır. Osmanlıların Viyana seferi sırasında, Boğdan Prensi Petro Rareş, bir elçi gönderip sadakat ve bağlılığını yeniden bildirerek bu seferden sonra dört bin altın ile 40 kısrak, 20 taydan oluşan vergisini bizzat takdim etmiştir. Petro Rareş, daha sonra, dış etkilere kapılıp devlete karşı olan bağlılığından ayrılarak gizlice Ferdinand ile müzakerelere girişmişti. Ayrıca o, Osmanlılar tarafından Budin'de bırakılarak bölge halkından devlete haber vermekle görevlendirilen Gritti'nin öldürülmesinde rol oynadığı için kendisine karşı harekete geçilmesi gerekli görülmüştür. Sultan Süleyman, Boğdan'a düzenleyeceği seferi gizli tutmuş, ancak Temmuz 1538'de hareketinden sonra bunu ilan etmişti. Osmanlı ordusunda Kırım Hanı Sahip Giray da 200 bin kişilik büyük bir kuvvetle yer almıştı. Öte yandan

Petro Rareş, padişahın geldiğini haber alınca derhâl bir elçi göndererek "antlaşmaya sadık kalacağını" arz etmiş, fakat kendisini orduya davet için gönderilen Sinan Çelebi'ye "daveti kabul edemeyeceğini" bildirmiştir. Bunun üzerine derhâl hareket eden ordu, Tuna ve Prut nehirlerini geçerek Boğdan'a girmiştir. Petro Rareş, 30 bin kişilik bir kuvvetle Osmanlı ordusuna karşı koyamayacağını anlayarak bundan vazgeçip Transilvanya'ya kaçmış, kuvvetleri ise Eflak voyvodası tarafından dağıtılmıştır. Boğdan prensleri, Boğdan'ın ikinci derecedeki başkenti Yaş Pazarı ile asıl başkenti Seçav (Suciova)'ın son derecede müstahkem olmasına rağmen Osmanlı ordusu karşısında dayanamayacaklarını bildikleri için kale anahtarlarını teslim etmek zorunda kaldılar. Daha sonra onlar, bir toplantıya çağrılarak "kendilerine bir voyvoda seçmeleri" emredildi (1538). Osmanlı hükümdarı, çok geçmeden Boğdan'da genel af ilan etti. Boğdan prensleri tarafından voyvodalığa seçilen Petro Rareş'in kardeşi İstefan (Stefan)'ın görevi onaylanıp bir askerî birlikle Seçav'da voyvodalık makamına oturtuldu ve kendisine verilen beratta "iki yılda bir (bir yıl elçisi, bir yıl da kendisi olmak üzere) vergisini ödemesi" belirtildi. Bununla birlikte Osmanlılarla Boğdanlılar arasındaki toprak anlaşmazlığını çözümlemek gerekiyordu. Bu amaçla "Prut suyunun Akkirman tarafında Kalçın şehrinin karşısındaki Turla (Dinyester) Nehri'ne kadar uzanan bir sınır tespiti ile sınırın sonunda da iki kale yapılması" kararlaştırıldı ve bunun gerçekleştirilmesi işi de Boğdan voyvodasına verildi. Böylece tespit edilen Besarabya topraklarında Akkirman ve Kili sancakları oluşturulmuş oldu.

Anadolu'da Ayaklanmalar

Sünni-Şii düşmanlığı, Anadolu'da yüzyıllarca devam edip kanlı olaylara sebep olmuştur. Anadolu'daki Kızılbaş dedeleri, ya dışarıdan ya da içeriden yapılan kışkırtmalarla ayaklanıyorlardı. Selçuklular dönemindeki Baba İshak ve Osmanlıların ilk devirlerindeki Simavnalı Şeyh Bedreddin ayaklanmaları, bunların belli başlılarından idi: ayrıca tarikat esaslarına göre kurulan Safevîler devrinde, Osmanlı ülkesindeki Şahkulu ve Turhallı Celal isyanları da bu nitelikte idi. Safevî Devleti'nin kurulmasından önce Şeyh Cüneyt ve Şeyh Haydar'ın Anadolu'da giriştikleri kışkırtmalar, bu devlet kurulduktan sonra büyük ölçüde artmış, devlet yöneticilerinin bu propagandalara ilgisiz kalmaları, Şah İsmail'in bu olumsuz faaliyetlerini arttırmış. Anadolu'daki Aleviler, Kızılbaş adıyla, Safevî Devleti'nden büyük destek ve yardım görmüşlerdir. Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail'e

indirdiği büyük darbe, bu hükümdarı ciddi şekilde sarsmışsa da Anadolu Kızılbaşlarının Safevîlerle olan manevi bağları kopmayarak gizli bir şekilde devam etmiş ve her fırsatta ayaklanmaktan geri kalmamışlardır. Şu gerçeği ifade etmek yerinde olur ki, bu ayaklanmaların oluşmasında ve gelişmesinde, arazi sayım memurlarının yaptıkları haksızlıklar sonucunda gereksiz yere, hükûmet tarafından dirlikleri kesilerek çok güç durumlara düşen timarlı sipahilerin isyan edenlere katılmalarının önemli bir etken olduğu görülmektedir. İşte bu şartlar altında Mohaç Savaşı dolayısıyla, Osmanlı ordusunun seferde bulunduğu sıralarda (1526) baş gösteren ve 1527'de çok genişleyen Bozok isyanı başlamıştır. Bu isyanın elebaşıları, Sülün adıyla ünlü Kadri Hoca Baba ve oğlu Şah Veli idi; yine Bozok Alevilerinden Baba Zünnûn'un isyanı, devlet için büyük bir sorun yaratmıştı. Yine aynı yıl içinde, Adana'da Karaisalı Türkmenlerinden Safevî propagandacısı Veli Halife ve Domuzoğlan, Tarsus'ta Yekçe Bey isyanları başladı. Bunlardan daha tehlikelisi olan Kalender Şah adıyla anılan Kalender Çelebi ayaklanması baş gösterdi. Bu isyanların hepsi Safevî Devleti tarafından destekleniyordu. Şah İsmail'in ölümü (1524) üzerine yerine oğlu I. Tahmasb Han hükümdar olmuşsa da Osmanlı Devleti, Şah İsmail'in birçok kez başvurmasına rağmen barış yapmamış, böylece iki devlet arasındaki düşmanlık bütün şiddetiyle sürüp gitmiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin koyu bir yandaşı olan Kalender Çelebi, rivayete göre, Hacı Bektâş'ın evladı sayılan Balım Sultan'ın halifelerinden idi. O da bu sıralarda çevresine 20-30 bin Alevi toplayarak ayaklanmış, etraftaki sancak beyleri ve eyalet valilerinin kuvvetlerini yenilgiye uğratarak faaliyetini sürdürmüştür. Bunun üzerine, onlara karşı Veziriazam İbrahim Paşa görevlendirildi. İbrahim Paşa, üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi ile İstanbul'dan hareket ettikten sonra Anadolu ve Karaman beylerbeyileri, eyaletlerine ait askerlerle kendisine katıldılar. Fakat Kalender Çelebi, bu kuvvetlerin öncülerini bozguna uğratıp perişan etti; çarpışmalarda Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa ve üç sancak beyi hayatlarını kaybettiler. Bu haber üzerine İbrahim Paşa, komutası altındaki askerlerin moralini bozmamak için kaçak askerleri ordugâhına almadı, bu nedenle beraberinde yalnızca 5 bin kapıkulu askeri bulunuyordu; bu nedenle paşa, çok etkili önlemler aldı. Şöyle ki: Kalender Çelebi'ye katılanların büyük bir kısmı Dulkadırlı sipahileri idi; İbrahim Paşa, onların boy beylerini

orduya davet ederek onlarla görüşüp anlaştı; böylece "daha önce, her ne sebeple olursa olsun dirlikleri (timarları) ellerinden alındığı için isyancılara katılan sipahilerin yine dirliklerinin verileceğini" ilan etti. İşte bu karar, Kalender Çelebi'nin durumunu son derece sarstı; çok geçmeden de kuvvetleri arasında çözülme başladı; bu sırada derhâl yapılan saldırı üzerine Kalender Çelebi'nin kuvvetleri dağıldı, kendisi de yakalanarak başı kesilmek suretiyle öldürüldü (1527). Veziriazam, isyanı bastırmayı başaramayan beylerbeyi ve sancak beylerini birer birer sorguya çekip sorumluları öldürmek istemişti; fakat İçel Sancak Beyi Mehmet Bey'in, başarısızlığın sebeplerini açıklaması üzerine, bundan vazgeçti. Veziriazam, İstanbul'a döndükten sonra isyanı bastırmaktaki başarısından dolayı yılda 1200 akça olan hasları iki milyona çıkartıldı.

Kalender Çelebi'nin isyanından iki yıl sonra (1529) Adana'da ortaya çıkarak etrafına 5 bin kişi toplayıp Ayas ve Dulkadır Kars'ını işgal eden Kızılbaş Seydi ve kendisine katılan İnciryemez lakaplı diğer bir Kızılbaş, Ramazanoğullarından Adana Beyi Pir Bey tarafından yakalanarak öldürülmüşlerdir.

İran Seferi

Sultan Süleyman, İran'a bir sefer planlayıp harekâta geçmeden önce, Orta Asya'da Semerkant, Buhara, Belh, Türkistan ve diğer bölgelerdeki Sünni Türk hükümdarlarıyla onlara tabi bütün emirlerin kimler olduklarını ve ne kadar kuvvete sahip bulunduğunu araştırıp hepsi hakkında bilgi almıştır. Bu hanlar, Şeybani ailesine mensup olup, Semerkant Hanı Ebû Said, Buhara Hanı Ubeydullah, Türkistan Hanı Abdullah, Dutbiye Hâkimi Abdüllatif ve Karkol Hâkimi Abdülaziz idiler.

Osmanlı-Safevî ilişkileri Çaldıran Savaşı'ndan sonra da düzelmemiş ve Şah İsmail'in, gizli gizli Anadolu'da kışkırtıcı eylemlerde bulunması sebebiyle barış yapılmamış ve bu hükümdarın hileli önerilerine ve düzme dostluğuna güven duyulmamıştı. Sultan Süleyman, hükümdar olduğu zaman Safevîlerden kutlama için bir elçi gelmemekle birlikte Şah İsmail, Belgrat ve Rodos'un fethinden sonra İstanbul'a 500 kişilik büyük bir elçi heyeti göndermişti. Üsküdar'a gelen bu heyetten 20'si elçi ile birlikte İstanbul tarafına geçirilmiş, diğerleri Üsküdar'da alıkonulmuştur.

Şah İsmail'in ölümü (1524) üzerine, yerine şah olan büyük oğlu I. Tahmasb Han da babasının düşmanca siyasetini izlemiş, hatta Şarlken ve Ferdinand'a elçiler gönderip, Osmanlılar aleyhine onlara ittifak bile önermişti; bununla birlikte Osmanlı Devleti'yle Safevîler arasında savaş yoktu; Çaldıran'dan sonra ilk çatışma, İran beylerinden Ulama Han (Paşa)'ın Osmanlılara tabi Bitlis Hâkimi Şeref Han'ın da Safevîlere iltica etmeleri nedeniyle vuku buldu. Ayrıca Bağdat Hanı Zülfikar Han, Osmanlılara tabi olup, gizlice Bağdat'ı uzun süre kuşatmış, çok geçmeden Zülfikar, şehirde şahın adamları tarafından öldürülmüş, böylece Bağdat, şahın hâkimiyetinde kalmıştır. Bu sıralarda Osmanlılar, Avrupa seferleriyle meşgul oldukları için doğu olaylarıyla ilgilenemiyorlardı.

Ulama Han (Paşa), Anadolu'da Teke (Antalya) sancağı timarlı sipahilerinden Alevi Şahkulu isyanından sonra Şah İsmail'in yanına kaçmış, Erdebil emiri, sonra da Azerbaycan vali ve komutanlığına atanmıştı. Fakat o, şahtan yüz çevirip kaçtıktan sonra Osmanlı ordusuyla birlikte Alman seferine katılmış, daha sonra da Şeref Han'ın kaçması sebebiyle açık kalan Bitlis hanlığına atanıp oraya gönderilmiş, Diyarbakır, Dulkadır, Karaman beylerbeyilerine de "kendisine yardım etmeleri" emredilmiştir. Bitlis Hanı Şeref Han ise Yavuz Sultan Selim zamanında, İdris-i Bitlisî'nin tavsiyesiyle, Osmanlılara tabi olup Safevîlerden ayrılmış, fakat 1532 yılında Osmanlılardan ayrılıp yine İran'a kaçmış, bu nedenle de Bitlis sancağı Ulama Han'a verilmiştir. Çok geçmeden Ulama Han, Bitlis'i kuşatmış, fakat Şeref Han'ın İran kuvvetleriyle harekete geçmesi üzerine çekilmişti; bununla birlikte o, başarıdan ümidini kesmeyerek Şeref Han'la mücadeleye devam etmiştir. İşte bu olay, Osmanlı hükümdarının İran'a bir sefer düzenlemesine neden olmuş ve Veziriazam İbrahim Paşa, bu sefere serdar (başkomutan) atanmıştır (Eylül 1533). Ulama Han, veziriazam sınıra henüz gelmeden önce, Şeref Han'la yaptığı savaşta onu yenilgiye uğratıp yakalayarak başını kesip İbrahim Paşa'ya göndermişti (21 Ekim 1533). Bunun üzerine Şeref Han'ın oğlu Şemseddin, topladığı kuvvetlerle karşı saldırıya geçti ise de başarılı olamayacağını görünce teslim olup İbrahim Paşa'ya başvurdu; böylece Bitlis hanlığı kendisine verildi, Ulama Han'a da başka bir görev verileceği vadedildi.

Bağdat'ın Fethi

Yukarıda da değinildiği gibi, sınır olayları sebebiyle Veziriazam İbrahim Paşa, İran seferine serdar atandıktan sonra Eylül 1533 sonlarına doğru İstanbul'dan hareket etti; deney sahibi olması dolayısıyla Başdefterdar İskender Çelebi, padişahın emriyle veziriazama danışman ve kethüda atandı. Ordu, Konya üzerinden Halep'e geldi (Aralık 1533 sonları). İbrahim Paşa, İranlılara tabi kale beyleriyle gizlice anlaşarak ilkbaharda yapacağı harekâtı kolaylaştırmak için bazı önlemler aldı; böylece Adilcevaz, Erciş, Van ve Ahlat kaleleri kolaylıkla fethedildi; bahar gelince de Halep'ten hareket edildi. İbrahim Paşa'nın amacı, Musul üzerinden Bağdat'a inmekti; fakat Defterdar İskender Çelebi'nin tavsiyesi üzerine Tebriz'e yönelindi. Bu sırada Şah I. Tahmasb, Tebriz'den ayrılmış, Horasan'a gitmişti. Osmanlı ordusu, Diyarbakır'dan hareketten sonra birçok kaleler savaşsız teslim oldu; İbrahim Paşa, yine savaşmaksızın Tebriz'e girdi (13 Temmuz 1534). Şirvanşahlardan Sultan II. Halil ile Geylan Hanı Emir Dubaç Muzaffer Han, Osmanlılara itaatlerini arz ettiler. İbrahim Paşa, Azerbaycan eyaletini Ulama Han'a, Irak'ı da Akkoyunlulardan Murat Bey'e verdi. Bu sıralarda Dulkadırlı Mehmet Han (Şahruh Beyoğlu) da Safevîlerden ayrılıp Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi, bir süre sonra da kendisine Erzurum beylerbeyiliği verildi. Öte yandan kışı İstanbul'da geçiren Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'nın daveti üzerine Haziran 1534'te İstanbul'dan hareketle Tebriz-Hoy arasındaki Ucan'da veziriazam tarafından karşılandı (Eylül 1534). Geylan Hâkimi Muzaffer Han, burada padişah tarafından kabul edilerek itaatini arz etti, ordunun güneye hareketinden önce de memleketine dönmesine izin verildi. Sultan geldiği zaman sefer mevsimi geçmiş olduğu için o kış, Tebriz'de kalınıp teşkilat yapılarak fethedilen memleketler iyi bir yönetim altına alınacak ve Bağdat seferi de bahara yapılacaktı; fakat bütün bunlar yapılmadı. Aksine ordu, Tebriz'den hareketle Karahan Derbendi'ni güçlükle geçtikten sonra Dergüzin üzerinden Hemedan'a ulaştı; buradan da Kasrışirin yoluyla Bağdat'a inildi. Bağdat Muhafızı Tekeli Han, Osmanlı ordusu gelmeden önce, Bağdat'tan kaçtığı için şehir ve kale kolaylıkla fethedildi ve derhâl Türk bayrakları çekildi (Ekim 1534). Sultan Süleyman, Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebû Hanîfe Numan'ın kabrini buldurup ziyaret ederek buraya "çini işlemeli bir türbe ile cami yapılmasını" emretti; daha sonra da İmam Musa Kâzım'ın ve diğer İslam ileri gelenlerinin türbelerini ziyaret etti (Aralık

1534). Sultan Süleyman, Bağdat'ı aldıktan sonra kışı burada geçirip Irak'ta bazı teşkilat yapmak istiyordu. Bağdat'ta dört ay kalındı. Bu sürede arazi sayımı (tahriri), zeamet ve timar teşkilatı yapıldı. Bayat Türk oymağından olan Şair Fuzûlî, ünlü *Bağdat Kasidesi*'ni sultana bu sırada takdim etmiştir. Padişah, İmam-ı Azam'ın kabri ve camii, Hazreti Abdülkadir-i Geylanî'nin türbesi ve diğer türbeleri ve sosyal kurumları tamir ettirdi. Bu arada veziriazamla ters düşen Başdefterdar İskender Çelebi, şehir çarşısında asılmak suretiyle öldürüldü (13 Mart 1536). Bu sırada Şah I. Tahmasb'ın Tebriz'e yürümesi sebebiyle Ulama Han kaçıp Van Kalesi'ne sığınmıştı. Bunun üzerine Sultan Süleyman, derhâl Bağdat'tan ayrılıp Haziran 1535'te Tebriz'e geldi; daha sonra da Halep üzerinden İstanbul'a döndü (1536).

Iran'a Yeni Bir Sefer

Tebriz (1534) ve Bağdat'ın fethinden (1535) sonra Tebriz, Safevîlere geçmişti. Osmanlı-Safevî mücadelesi şiddetle devam ediyordu. Osmanlı Hükûmeti, Ferdinand ile yeniden başlayan savaşa daha çok önem verdiği için İran sorununu ikinci planda bırakmıştı; bundan faydalanan Şah I. Tahmasb, kaybettiği bazı yerleri geri almayı başardı. Çatışmaların devam ettiği sırada, Şah Tahmasb'ın kardeşi Şirvan Valisi Elkas Mirza, şahlığı ele geçirmek için kardeşiyle mücadeleye girişmişse de başarılı olamayıp Derbent ve Kıpçak taraflarına, daha sonra da Kefe yoluyla İstanbul'a gelerek Osmanlılara sığındı. İran'la çatışmaların devam etmesi sebebiyle Elkas Mirza'ya son derecede iyi muamelede bulunuldu. Sultan Süleyman, Elkas Mirza'nın teşvikinden başka, Safevîlerin eline geçen yerlerin geri alınması amacıyla, bizzat ordunun başında İran'a hareket etti (Mart 1548). Fakat kendisinden önce, Ulama Paşa, Rumeli'den çağrılarak Erzurum beylerbeyiliği ile Elkas Mirza'ya lala atanarak doğu sınırına gönderilmişti. Padişahın kumandasındaki ordu, üçüncü kez Tebriz'e girdi, daha sonra da yine Safevîlerin eline geçen Van Kalesi'ni geri aldı (Ağustos 1548). Şah I. Tahmasb, ortalarda gözükmüyordu. Bu harekâttan sonra ordu, Halep'e gitti. Bu sırada Elkas Mirza, Kâşan, Kum ve İsfahan taraflarına akına gönderildi. Ordunun dönmesinden sonra ortaya çıkan I. Tahmasb, Van Gölü çevresine saldırdı ise de kuvvetleri Kemah yakınlarında imha edildi; buna rağmen onun yeniden harekete geçmesi üzerine Halep'te kışlayan padişah, ordunun başında olarak Diyarbakır'a geldi (1549). İki devlet arasında bulunan Gürcülerin bazen Osmanlılara, bazen de İranlılara eğilim göstermek suretiyle ikiyüzlü politika izlemeleri ve Osmanlıların Avrupa ve Akdeniz'deki

meşguliyeti sırasında saldırılarda bulunmaları sebebiyle onlara karşı harekâta girişilmesi kararlaştırıldı. Bu nedenle İkinci Vezir Ahmet Paşa, Gürcistan'a sevk edildi. Ahmet Paşa, başta Tortum ve Akçakale olmak üzere, önemli konumdaki kaleleri birer birer fethetti, Şah I. Tahmasb yine ortada yoktu. Sultan, Gürcistan seferinden dönen kuvvetlerin de katıldığı orduyla İstanbul'a döndü. Bunun üzerine I. Tahmasb Han, yeniden saldırıya geçerek Erciş, Adilcevaz, Bargiri (Muradiye) ve Ahlat kalelerini geri aldı, oğlu İsmail Mirza da Erzurum yörelerinde bazı başarılar kazandı. Safevî hükümdarının yeniden saldırıya geçmesi üzerine Veziriazam Rüstem Paşa, bir orduyla İran'a gönderildi. Fakat yolda yeniçeriler arasında, Karaman Valisi Şehzade Mustafa lehine bazı eğilimlerin ortaya çıkması üzerine, Rüstem Paşa geri çağrıldı. Çok geçmeden sultan, yine bizzat İran seferine çıktı (Ağustos 1553) ve daha aşağıda değinileceği üzere, tahta göz diktiği söylenen büyük oğlu Mustafa'yı Konya Ereğlisi'nde boğdurdu, daha sonra da Halep'e gitti. Sultan, Şehzade Mustafa'nın ölümünde ilgili olan Veziriazam Rüstem Paşa'yı azledip yerine İkinci Vezir Ahmet Paşa (Kara)'yı atadı. Kışı Halep'te geçiren Sultan Süleyman, Diyarbakır, Erzurum ve Kars üzerinden İran sınırını aştı. Kısa zamanda Nahcıvan, Erivan (Revan) ve Karabağ fethedildiği hâlde Şah I. Tahmasb ortaya çıkmamıştı. Padişah, Erzurum'da bulunduğu sırada Şah I. Tahmasb, bir mektup göndererek barış önerisinde bulundu. Çok geçmeden şahın elçileriyle imzalanan Amasya Barış Antlaşması (1 Haziran 1555) sonucunda, Osmanlılarla Safevîler arasında 37 yıldan beri aralıksız olarak devam eden savaşa son verildi. Bu antlaşmaya göre, başkent Tebriz dâhil olmak üzere, Azerbaycan, Doğu Anadolu ve Irak Osmanlı sınırları içinde kalmıştır. Böylece Osmanlılarla Safevîler arasında ilk kez yapılan bu antlaşma, Şah I. Tahmasb'ın 1576'da ölümü dolayısıyla İran'da iç karışıklıkların baş gösterdiği zamana kadar, 25 yıl yürürlükte kalmıştır.

Denizciliğin Gelişmesi, Deniz Seferleri

Oruç ve Hızır Reisler ve Etkinlikleri

Oruç ve Hızır reisler, babaları ve dedeleri timarlı sipahi olan bir Türk ailesinden idiler ve Selânik-Manastır arasındaki Yenice-i Vardar ilçesinde doğmuşlardır. Fâtih Sultan Mehmet devrinde, Cenevizli bir ailenin elindeki Midilli Adası fethedildikten (1462) sonra buraya atanan timarlı sipahiler arasında Oruç ve Hızır'ın babaları Yakup da bulunuyordu. Yakup'un, İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adla-

rında dört oğlu vardı. Bunlardan çocukluğunda denizciliğe çok hevesli olup korsanlığa başlayan Oruç Reis, kardeşi İlyas ile birlikte denizlerde faaliyetlerde bulundular; daha sonra Hızır Reis (Hayrettin) de yalnız başına korsanlığa başladı. Oruç Reis, Anadolu, Suriye ve Mısır, Hızır Reis ise Adalar Denizi ve Selânik kıyılarında etkinliklere başladılar. Oruç Reis, bir seferi tamamlayıp Şam Trablus'undan dönerken Rodos gemisinin saldırısına uğramış, çarpışmalar sırasında kardeşi İlyas şehit olmuş, kendisi de tutsak alınarak şövalyelerin elindeki Bodrum Kalesi'nde hapsedilmiş, fakat bir süre sonra kardeşi Hızır Reis'in çabalarıyla tutsaklıktan kurtulmuştur. Çok geçmeden o, Memlüklülerin hizmetine giren bir kadırgada komutanlık yapmış, daha sonra da Akdeniz'de korsanlık yapmak amacıyla, Antalya Valisi Şehzade Korkut'tan izin almış ve bir gemi ile yeniden harekete geçerek Rodos Şövalyeleriyle başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Şövalyeler Akdeniz'de dehşet saçan Oruç Reis'i yakalamak için büyük çaba göstermişlerdir; sonunda ona bir kıyıda yatarken baskın yapmışlarsa da Oruç, kıyıya çıkıp kurtulmuş, fakat gemisi şövalyelerin eline geçmiştir. Oruç Reis, bu kez de Manisa valiliğine nakledilmiş olan Şehzade Korkut'a başvurup onun emriyle İzmir'de bir kadırga yaptırarak yeniden korsanlığa başlamış, fakat Korkut'un tavsiyesiyle faaliyetini İtalya kıyılarına kaydırmıştır. O, İtalya sahilleri ve diğer yerlerden ele geçirdiği düşman gemileriyle Midilli Adası'na gelmiş, Şehzade Korkut'un, babasının, saltanatı kardeşi Şehzade Ahmet'e vermek istemesi üzerine kızıp Mısır'a gittiğini haber alınca Midilli'den ayrılıp Mısır sahillerine çekilerek kışı orada geçirmiştir. Daha sonra Oruç Reis, Garp Trablus ile Tunus arasındaki Gabis Körfezi'ndeki Cerbe Adası'na gelerek kardeşi Hızır Reis'le birleşip burasını kendilerine merkez yapmışlardır (1510). Hızır Reis, adalarla Rumeli kıyıları arasında korsanlık yaparken, yeni Osmanlı hükümdarı Sultan Selim, kardeşi Korkut'un bir gemiyle ülke dışına kaçmaması için bütün kıyılara, gemilerin girip çıkmasını yasakladığı için Hızır Reis de kardeşi Oruç ile Garp Trablus-Preveze arasında faaliyette bulunmuştur. Oruç Reis, kardeşine oranla daha deneyli olduğu için başkanlık ona verilmiştir. Türk leventlerinin Baba Oruç adını verdikleri bu değerli denizci, böylece küçük bir filo kumandanı olarak daha büyük ölçüde etkinliğe başladı. İki kardeş, Benî Hafs ailesinden Tunus Sultanı Ebû Abdullah Muhammed-i Hâmis'e başvurarak armağanlarını sundular ve kendilerine ikametgâh yapmak amacıyla ondan

Tunus'un iskelesi Halkulvad (Golta)'ı istediler. Tunus sultanı, Oruç ve Hızır reislerin, ele geçirdikleri ganimet mallarından beşte birinin kendisine verilmesi şartıyla Halkulvad'a yerleşmelerine izin verdi. Oruç ve Hızır Reis kardeşler, 1513 yılında çıktıkları ilk müşterek seferi başarıyla sonuçlandırdılar ve daha sonra da başarıları aynı şekilde devam ettirdiler. Böylece iki kardeşin etrafa yayılan ünleri, bütün korsanları korkutmuştu. Türk korsanlarından aralarında Kurtoğlu Muslihuddin ve Muhyiddin reislerin de bulunduğu ünlü yedi reisin, gemileriyle birlikte onlara katılmaları sonucunda, büyük bir korsan filosu oluşmuştu. Oruç Reis ve kardeşi, yardım ve desteğinden faydalanmak amacıyla Osmanlı hükümdarına armağanlar göndermeyi de ihmal etmiyorlardı. Nitekim bu Türk korsanları, Muhyiddin Reis vasıtasıyla Yavuz Sultan Selim'e armağanlar takdim etmişler (1515), Osmanlı padişahı da onlara donatılmış iki kadırga vermişti.

Afrika kıyı bölgelerindeki İslam devletlerinin tarihe karışması sonucunda, İspanya Krallığı Kuzey Afrika'da bazı yerleri ele geçirmişti. Halkulvad'ı kendilerine merkez yapan Oruç ve Hızır Reis'lere Cezayir'den gelen bir heyetin "Becaya (Buci)'ya yerleşmiş olan İspanyolların buradan çıkarılmalarını" önermesi üzerine, iki kardeş derhâl harekete geçtilerse de, İspanyolları buradan çıkaramadılar, bununla birlikte önce, Becaya'nın doğusundaki Çiçel'i alıp, sonra da kara yoluyla, kendilerinden yardım isteyen Cezayir şehrine yürüyüp ele geçirdiler (1516). Oruç ve Hızır reislerin Cezayir'i almaları, önemli bir olay oldu. Burada bulunan İspanyollar, Cezayir'in karşısındaki Penon Adası'na sığınarak İspanya Kralı Şarlken'den yardım istediler. Şarlken Cezayir'e bir donanma sevk etti ise de Oruç Reis'i buradan çıkaramadı. Çok geçmeden Oruç Reis, Cezayir'de hükümdarlığını ilan etmiş ve Afrika içlerine akınlar yapıp sınırlarını genişletmeye başlamıştı. İspanyollar, Cezayir'in doğusundaki güzel ve bayındır bir şehir olan Tilimsan ile iskelesi Oran Limanı'nı ele geçirdikten sonra Benî Ziyad ailesinden olan Tilimsan hükümdarlarını hâkimiyetleri altına aldılar. Cezayir'i savaşla Oruç Reis'ten alamayan İspanyollar, şehri ele geçirmek için Tilimsan emirini görevlendirdilerse de bunu, zamanında haber alan Oruç Reis, Tilimsan'ı derhâl işgal etti. Bunun üzerine İspanyollara sığınan Tilimsan emiri, sağladığı İspanyol ve Müslüman kuvvetlerle Tilimsan'ı geri almak için harekete geçti. Oruç Reis, Tilimsan'ı yiğitçe ve büyük bir azimle savundu. Fakat İspanyolların şiddetli kuşatması ve yerli halkın onlara yardımı üzerine,

yedi ay direndikten sonra kuşatmayı yarıp dışarı çıktığı sırada şehit oldu (1518). Oruç'un Çerçel (Şerşel) Kalesi'nde yaptırdığı kale kitabesinde, hükümdarlığını gösteren ifadeler vardır. Onun ölümünden sonra kardeşi Hızır Reis, Cezayir hükümdarı olmuştur. Oruç Reis'in ölümünden sonra Frenklerin bu adın bozuk şekli olarak söyledikleri Barbaros adı, Hızır Reis'e verildi. Türkleri Cezayir'den çıkarmak isteyen İspanyollar ile Tilimsan emiri, derhâl harekete geçerek Cezayir'e saldırdılar; Hızır Reis ise kuvvetlerini toplayıp gerekli savunma önlemleri aldı. İspanyolların donanma kumandanı Hugo dö Monkada (Hugo de Moncada) Cezayir'i karadan ve denizden kuşatacaktı. Çok geçmeden İspanyollar, 20 bin kişilik bir kuvvetle giriştikleri kuşatma harekâtında başarılı olamadılar ve ağır zayiat vererek çekilmek zorunda kaldılar. Karadan Cezayir'e yürüyen İspanyolların müttefiki Tilimsan Emiri III. Ebû Hamu da yenilgiye uğrayıp kaçtı. Bununla birlikte Hızır Reis, durumun ciddiyetini anlayarak, çok az bir Türk kuvvetiyle Şarlken ve yerlilere karşı koymanın imkânsızlığını görmüştü. Bu nedenle kendisine yardımcı olması için Osmanlı Devleti'ne başvurmak üzere, 1519 yılında, dört gemi ile birçok tutsağı armağanlarla birlikte İstanbul'a gönderdi. Yavuz Sultan Selim, onun bu başvurusunu memnunlukla karşılayıp Hızır Reis'e pek çok savaş ve gemi malzemesi gönderdi; ayrıca ona emirlik beratı ve üç bin asker yollandığı gibi, Anadolu'dan gereği kadar da asker toplanmasına izin verdi. Öte yandan Şarlken'in Cezayir'i ele geçirmek amacıyla, beş bin asker ve 40 parça gemi ile giriştiği harekât başarılı olamadı, donanması da imha edildi. Hızır Reis (Barbaros)'in Osmanlılara katılması, Tilimsan ve Tunus hükümdarlarını endişeye düşürdü, bu nedenle Cezayir halkını isyana teşvik etmeye başladılar. Tilimsan hükümdarının Fas'a kaçmış olan kardeşi Mesut, bir ara Hızır Reis'in yardımıyla Tilimsan hükümdarı oldu. Fakat onun yaptığı antlaşmaya aykırı olarak İspanyollarla anlaşması, Hızır Reis'i kuşkuya düşürdü, bu nedenle o, Mesut'un yerine kardeşi Ebû Muhammed Abdullah-ı Sânî'yi hükümdar yaparak Tilimsan'ı nüfuzu altına aldı. Bir süre sonra Tunus hükümdarının teşvikiyle ayaklanan İbnü'l-kadî (Kadıoğlu) bertaraf edildi; fakat şehirde çıkan bir ayaklanma sırasında Hızır Reis (Barbaros)'in sarayı kuşatıldı ise de kendisini ele geçiremediler. Bununla birlikte yerli halkla Türkler ve Araplar arasında çatışmalar eksik olmadığı gibi, Cezayir'e ait kaleler de birer birer kaybedildi. Bütün bu nedenlerle Hızır Reis, Cezayir'i terk ederek denizlerde

faaliyetlerde bulunmak amacıyla Çiçel'e çekildi. Fakat o, birkaç yıl sonra ısrarla davet edilmesi üzerine, Cezayir'e yürüyerek Kadıoğlu'nu yeniden yenilgiye uğratıp Cezayir'e yeniden hâkim ve sahip oldu. Hızır Reis, Cezayir emiri olması dolayısıyla bizzat seferlere çıkmadığı durumlarda, maiyeti kaptanlarından Aydın Reis'in kumandasında mükemmel ve güçlü donanmasını sevk ederek İspanyollarla başarılı deniz savaşları yapardı. Hatta Aydın Reis'in bu savaşların birinde ele geçirdiği ganimetlerden bir kısmı, İstanbul'a gönderilmiştir. Hızır Reis, Oruç Reis zamanında (1516) Cezayir fethedildiği hâlde, şehir önlerindeki İspanyollara ait olup alınamamış bulunan Penon (Adakale)'u da fethederek (1530) Cezayir'i güvence altına aldı. Bunun üzerine İspanyolların hizmetinde bulunan Akdeniz'in ünlü denizcisi Cenevizli Amiral Andrea Dorya (Doria), Çerçel (Şerşel) Adası'na bir baskın girişiminde bulundu ise de başarısızlığa uğrayıp geri çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine 35 gemilik bir donanmayla harekete geçen Barbaros (Hızır Reis), düşman sahillerine baskınlar yaparak ele geçirdiği pek çok ganimetlerle Cezayir'e döndü. Barbaros, bu harekât sırasında aldığı tutsaklardan, Andrea Dorya'nın yeni bir harekât için hazırlıklar yaptığını öğrendi; bu nedenle kendisi de hazırlığa başladı; bu arada Cerbe Adası'ndaki Sinan Reis'i de yardıma çağırdı. Öte yandan Andrea Dorya, Fransa kralından aldığı 20 kadırga ve kendi donanmasıyla Çerçel Adası'na yeni bir saldırı düzenledi ise de başarılı olamadı ve Barbaros'un geldiğini haber alınca da geri çekildi. Bu olaydan sonra Barbaros, Tilimsan hükümdarıyla mücadele ederken Andrea Dorya da bir donanma ile Mora kıyılarına gitmişti. Bunu fırsat bilen Barbaros, İspanyol sahillerindeki 70 bin Müslüman'ı gemilerle Cezayir'e getirdi. Bu Türk gemileri dönüşleri sırasında Koyunluca Adası'nda 15 İspanyol gemisinin saldırısına uğradılarsa da yapılan çarpışmalarda İspanyollar, yenilgiye uğratıldılar. Öte yandan İspanya'da Müslümanlara son derece ağır zulümler yapılmakta idi. Bu nedenle Müslümanların Cezayir emirinin Barbaros'tan yardım istemesi üzerine Barbaros, 36 gemiyi İspanya sahillerine göndermiş ve Müslüman ihtiyar, kadın ve çocukları Afrika'ya naklettirmiştir.

Barbaros Osmanlı Hizmetinde

Osmanlı ordusunun Anadolu'da seferde bulunduğu sıralarda Andrea Dorya, Mora sahillerine saldırıp Koron Kalesi'ni Rum ve Arnavutların ihaneti sonucunda işgal etmiş (Ağustos 1532), daha sonra da Patras ve İnebahtı'yı ele geçirmişti. Bunun üzerine Koron

Kalesi'nin geri alınması amacıyla Semendire Sancak Beyi Mehmet Bey görevlendirildi. Derhâl harekete geçen Mehmet Bey, kale muhafızları olan Frenk, Rum ve Arnavutları birbirleriyle çatışmaya sokarak Koron'u kısa sürede geri almayı başardı.

Osmanlı ordusu, karada fevkalade başarılar kazandığı hâlde, denizlerde henüz başarı derecesi pek üstün değildi. Geniş kıyılara sahip olan Osmanlı Devleti, bu kez, karşısında İspanya Kralı ve Alman İmparatoru Şarlken'i bulmuştu; bu nedenle denizlerde de başarılı olması gerekli idi. Bu sebeple usta bir denizci olan Andrea Dorya ile mücadele edebilecek mahir bir denizci gerekliydi. Bu da Cezayir Emiri Barbaros Hayrettin (Hızır Reis) olabilirdi. Bu nedenle çok geçmeden Sultan Süleyman, Barbaros'a bir ferman göndererek "yerini bir ehline bırakıp derhâl İstanbul'a gelmesi, şayet orada yerine güvenilir birisi yoksa bildirmesi" talimatını vermişti. Sultanın bu emri üzerine Barbaros, Cezayir'de gerekli önlemleri aldıktan sonra yerine oğulluğu Hasan Ağa (Hadım)'yı vekil ve Ramazan Çelebi ile Hacı'yı ona danışman yaparak on çektiriden oluşan bir donanmayla İstanbul'a hareket etti (Ağustos 1532). Barbaros, yolda rastladığı Deli Yusuf kumandasındaki 16 çektiriyi de donanmasına alıp Sardunya-Korsika adaları arasındaki Bonifaçyo Boğazı'ndan geçti. Bu arada o, Sicilya Adası'na buğday götüren 18 gemiye el koyup, yükünü ve mürettebatını aldıktan sonra gemileri ateşe verdi; yapılan çarpışmalarda Deli Yusuf şehit olmuştu. Alınan tutsaklardan, Andrea Dorya'nın 50 gemi ile Koron'a yöneldiği öğrenilmesi üzerine, derhâl hareket edilerek Preveze'ye ulaşıldı, fakat Andrea Dorya, altı gün önce, İtalya'ya kaçmıştı. Bunun üzerine Barbaros, gemilerinden bir kısmını Cezayir'e geri gönderdikten sonra 19 gemilik donanmasıyla Koron Kalesi'ne geldi; burada Kaptan Ahmet Bey (Kemankeş) ile buluşarak onunla birlikte İstanbul'a gittiler (1533). Çok geçmeden Sultan Süleyman, Barbaros ve on sekiz arkadaşını huzuruna kabul ederek görüşmüş, onlara, Akdeniz'deki faaliyetinden endişe ettiği Andrea Dorya hakkında bazı sorular sormuş, buna karşılık Barbaros'un pervasızca ve yiğitçe verdiği cevaplar, sultanın hoşuna gitmişti. Bu görüşmeden sonra sultan, beylerbeyilik rütbesiyle bütün tersane işlerini Barbaros'a vermiş ve onu, İran seferi dolayısıyla Halep'te kışlamakta olan Veziriazam İbrahim Paşa'nın yanına göndermiştir. Veziriazam, Halep'te Barbaros Hayrettin Paşa'yı kabul ile Gelibolu kaptanlığı ve Cezayir beylerbeyiliğine atadıktan sonra hilat giydirip İstanbul'a göndermiştir.

Venedik'le Savaş

Sürekli olarak ikiyüzlü siyaset izleyen Venedik Cumhuriyeti, Osmanlılara karşı düzenlenen deniz savaşlarında Şarlken'in yanında yer alıyor ve her fırsatta Osmanlı ticaret gemilerini ele geçiriyordu; hatta Venedik'e elçi olarak gönderilen Tercüman Yunus Bey'in geri dönerken, Venedik gemileri tarafından saldırıya uğraması, Venedik'in düşmanca durumunu açıkça gösteriyordu. Osmanlı Devleti ile dostluk antlaşmasına rağmen Venedik'i düşmanca hareketlere sevk eden sebep, Papa III. Pol (Paulus)'ün faaliyetleri idi. Çünkü papa, Türklere karşı Hıristiyanları birleştirmek amacıyla, Şarlken ile Fransa Kralı I. Fransuva (François)'nın arasını düzeltip on yıllık bir barış yaptırmış ve onları Türklere karşı harekete geçirirken Venedik Cumhuriyeti de bu ittifaka girmişti (1537). Bu sırada Bosna Sancak Beyi Hüsrev Bey (Gazi), Venediklilere ait Solin, Kilis ve diğer kaleleri fethederken İkinci Vezir Lütfi Paşa, donanmadaki kara kuvvetlerine kumandan sıfatıyla, Barbaros'un yönetimindeki donanma ile birlikte Adriyatik Denizi'ne hareket ettiler. Bir hafta sonra da (Mayıs 1537) padişah, Adriyatik'teki Osmanlı kuvvetlerine yardım ile Delvine ve yörelerinde genişleyen isyanı bastırmak amacıyla, oğullarından Selim ve Mehmet ile birlikte İstanbul'dan hareket etti ve Avlonya kıyılarına geldi. Kısa bir süre sonra padişah, Delvine ayaklanmasını bastırmayı başardı ve dolayısıyla bu askerî harekâtı da böylece tamamlamış oldu. Öte yandan 280 gemiden oluşan Osmanlı donanması, İtalya'nın doğu kıyılarına saldırmakla görevlendirilmiş idi. İtalya'ya giderken Andrea Dorya, Gelibolu Tersane Kethüdası Ali Kethüda kumandasında asıl donanmaya katılmak üzere, gelmekte olan 12 kadırgayı ele geçirip batırmıştı. Bunun üzerine Avlonya'da bulunan padişah, Lütfi Paşa'yı Korfu Adası'nı kuşatmakla görevlendirdi. Öte yandan Andrea Dorya, Osmanlı donanmasının Korfu'ya geldiğini haber alınca Mesina'ya kaçtı. Korfu derhâl kuşatıldı, padişah da Avlonya'da kalarak adanın karşısındaki kıyıya geldi. Fakat kışın yaklaşması üzerine, 20 gün süren kuşatmadan olumlu bir sonuç alınamaması sebebiyle padişah, Veziriazam Ayas Paşa'yı adaya göndererek "kuşatmanın kaldırılmasını" emretti. Lütfi Paşa ise "adanın kısa sürede fethedilebileceğini" söylediyse de kabul edilmedi. Öte yandan Barbaros, Venediklilere ait olup deniz hizmetinde kullanılan Şira, Patmos, Naksos ve diğer adaları fethetti. Naksos ile diğer beş ada, Osmanlılara vergi vermek suretiyle, yine eski dukasına bırakıldı. 1538 yılında yeniden

denize açılan Osmanlı donanması, Adalar Denizi'ndeki Kerpe ve diğer bazı adaları, hatta Girit'teki Hanya ve Milotpotamo'ya saldırılar düzenledi.

Preveze Zaferi

Osmanlı donanması, adaları birer birer fethederken müttefik devletleri oluşturan Şarlken İmparatorluğu, Venedik, Papalık ve Portekiz donanma kumandanlarının Korfu Adası'nda toplanmalarını kararlaştırdılar. Burada yapılan görüşmelerde Şarlken tarafı, "korsan yatağı olan Cezayir'in alınmasını", Venedik Cumhuriyeti ise "Türklerin eline geçen adalarının geri alınmasını" ileri sürmüşlerdi. Çok geçmeden Korfu'ya, önce Venedik, sonra da Papalık donanmaları gelmişti; Şarlken'in donanması ise henüz gelmemişti. Papalık Donanması Amirali Grimani, Narda Körfezi'ndeki Preveze Kalesi'ne bir baskın yaparak kuşattı ise de başarılı olamadı, Türk donanmasının gelmesi üzerine de Korfu'ya döndü. Çok geçmeden Andrea Dorya da donanmasıyla Korfu'ya geldi (22 Eylül 1538). Öte yandan donanmasıyla İstanköy civarında bulunan Barbaros Hayrettin Paşa, düşman hakkında bilgi toplamak amacıyla, Osmanlı hizmetine giren korsan reisi olan Turgutça'yı keşif için gönderdi. Bu keşif donanması, 40 düşman kadırgasına rastlayıp asıl düşman donanmasının Preveze'de bulunduğunu tespit etmişti; öte yandan düşman gemileri de Türk keşif donanmasını görünce Preveze'de bulunan Papalık Amirali Grimani'yi durumdan haberdar etmişlerdir. Barbaros, süratle harekete geçerek Kefalonya Adası'na bir baskın yaptıktan sonra Preveze'ye geldi ve üç süratli gemiyi, haber ve tutsak almak amacıyla düşman kıyılarına gönderdi. Çok geçmeden alınan bir tutsak, "İspanya, Portekiz, Papalık ve Venedik donanmalarının Korfu'da toplandıklarını" bildirmişti. İki tarafın kuvvetlerine gelince, Osmanlı donanması, kürekli (çektiri) 122 gemiden ibaretti. Gemi mürettebatından başka, gemilerde yeniçeri ile donanma hizmetinde bulunmakla görevli sancakların timarlı sipahileri vardı. Gemilerin baş kısımlarında üçer adet olmak üzere, uzun menzilli 166 top bulunuyordu. Öte yandan 25 Eylül 1538'de Andrea Dorya kumandasında Korfu'dan güneye doğru hareket eden müttefik donanması, toplam olarak 302 gemiden oluşuyordu; bu gemilerde 2500 top ve 60 bin asker bulunuyordu. Böylece Türk donanması, düşmana oranla top bakımından, üçte bir, sayı bakımından ise on altıda birdi, ayrıca Türk donanmasında sekiz bin savaşçı askere karşı, müttefik gemilerinde 60 bin savaşçı bulunuyordu. Barbaros Hayrettin Paşa'nın Preveze önle-

rinde bulunduğu sırada müttefik donanması gelmişti. Bir düşman kumandanı "Türk donanması ve kalesinin topları önünde ilerlenemeyeceği sebebiyle karaya asker çıkararak Preveze'yi düşürme" önerisinde bulundu, fakat Andrea Dorya, "Türklerin karada askerlerinin varlığından şüphesi olmadığını" söyleyerek bu öneriyi kabul etmedi. Öte yandan Barbaros, müttefik donanması henüz Preveze önlerine gelmeden önce, kumandanları toplayarak durumu görüşmüştü. Sinan Reis ve sancak beyleri, "düşman donanmasının Akceom Burnu'na asker çıkarma ihtimaline karşı burasının tahkim edilmesini" önerdilerse de Barbaros, "buna gerek olmadığını" söyledi. Bununla birlikte o, kumandanların ısrarı üzerine, oraya bir miktar asker çıkardı ve gemi kaptanlarına gerekli talimatı verdi. Gerçekten Akceom'a asker çıkarılması, çok isabetli olmuştu; çünkü müttefik donanması, Akceom kıyısına keşif müfrezeleri göndermişti; bunlar, Türklerin ateşine maruz kaldıkları için geri dönmek zorunda kaldılar, böylece düşmanın karaya asker çıkarma girişimleri önlenmiş oldu. Fakat bazı düşman kadırgaları, Türk askerlerini topa tutmuş, oldukça zayiata sebep olmuşlardı; bunun üzerine iki taraf arasında ateş düellosu da başladı. Türklerin başlattıkları top ateşi karşısında düşmanın kürekli gemileri, kalyonların gerisine çekilmek zorunda kaldılar; onlardan bazıları, demir almış, bazıları da demirlerini alıp süratle kıyıdan ayrılmak zorunda kalmışlardı; kürekli gemiler, yelkenli büyük gemilere (kalyon) halat atıp onları çekiyorlardı. Böylece Türklerin top ateşi karşısında Andrea Dorya, geri çekilmeye mecbur olmuştur. Bunun üzerine Barbaros Hayrettin Paşa, geri dönüp, karaya çıkarılan askerlerle topları yeniden gemilere aldıktan sonra limandan çıktı; o, gemileri savaş düzenine koyduktan sonra burada kalıp gece yarısı düşmanı izlemeye koyuldu. Rüzgâr, müttefiklere uygun esmekte idi; fakat bu, Osmanlı donanmasının aleyhine oluyordu; çünkü yelkenli düşman barçaları karşısında Osmanlıların kürekli olan çektirileri zayıf kalıyordu. Bununla birlikte bir süre sonra rüzgâr durduğu için düşman gemileri hareketsiz kalmıştı. Andrea Dorya, bu ilk çarpışmadan sonra gece yarısı, Ayamavra Adası'na gelerek gemileri demirletti. Düşman kumandanları, yaptıkları müzakerelerden sonra İnebahtı'ya yürüyüp Barbaros'u savaşa mecbur etmeye karar verdiler. Bununla birlikte sabaha karşı Türk donanmasının kendilerine doğru hareket hâlinde olduğunu haber aldılar: Müttefikler Kumandanı Andrea Dorya, Türklerin bu harika cesaretinden gerçekten endişeye

kapılmıştı. Bu nedenle savaşa girişip girişmemekte tereddüt etti; nihayet üç saat düşündükten sonra kumandanların ısrarları karşısında savaşa karar verdi. Barbaros Hayrettin Paşa, hayrete şayan bir savaş yöntemi uygulayarak kendisinden kat kat üstün müttefikler donanmasını kesin bir yenilgiye uğrattı; uyguladığı savaş taktik yöntemi, daha uzak mesafelerden, rüzgârın esmemesi sebebiyle hareketini kaybeden düşman gemilerini tahrip etmeye yönelikti; çünkü düşman gemilerinin çokluğu sebebiyle rampa yöntemiyle yapılacak savaşta başarılı olunamazdı. Andrea Dorya, kalyon türünden olan bazı Türk gemilerini çevirmeye, barçalar ile çektiriler arasına almaya çok çalıştıysa da Türk gemicileri, kadırgalarla buna engel olup, top atışlarıyla düşman amiralinin planını uygulamasına imkân vermediler: Böylece savaşı kaybeden Andrea Dorya, müttefiklerinin acele yardım istemelerine bakmayarak kaçtı. Böylece düşmanı yenilgiye uğratan Barbaros, daha sonra Preveze'ye geldi; hiçbir Türk gemisi batmamıştı; 400 asker şehit olmuş, 100 kişi de yaralanmıştı. 36 düşman kadırgası ile firkate, 3 bin kadar da tutsak alınmıştı (28 Eylül 1539). Preveze zaferi sonunda, müttefik devletlerin 302 gemi ve 60 bin kişilik kuvveti, Barbaros'un dâhiyane uyguladığı savaş taktiği sonucunda perişan bir hâlde bozguna uğratılmış, başamiralleri Andrea Dorya da Korfu'ya kaçmıştı. Türk ve dünya deniz tarihinde çok önemli bir yeri olan Preveze zaferi, Akdeniz'e hâkim olan Andrea Dorya'yı bu hâkimiyeti. Barbaros Hayrettin Paşa'ya bırakmaya mecbur etti. Savaşa katılan gönüllü donanma kumandanları Turgut, Murat ve Salih reisler ve Güzelce Kaptan, böylece büyük bir ün kazanmışlardır. Preveze zaferi, Barbaros'un oğlu Hasan Bey başkanlığında gönderilen bir heyetle İsakçı (Yanbolu) taraflarında, Boğdan seferinden dönmekte olan padişaha arz edilmiş, buna son derecede memnun olan hükümdar, "kaptan paşa haslarına 100 bin akça zam yapılıp her tarafa fetihnâmeler gönderilmesini" emretmiştir. Andrea Dorya, yenilgiden sonra kaçarken Adriyatik sahilindeki Kastelnova'yı işgal ile içine 6 bin İspanyol kuvveti yerleştirmişti. Fakat ertesi yıl, Barbaros'un denizden, Bosna Sancak Beyi Hüsrev Bey (Gazi)'in de karadan giriştikleri harekât sonucunda bu kale geri alınmıştır.

Müttefiklerin İspanya'dan sonra en kuvvetli bir devlet olan Venedik Cumhuriyeti, bu savaştan çok zararlı çıkmıştı. Eskiden beri sahip olmak istedikleri Mora'da gerçekleştirdikleri Avlonya ve Delvine isyanlarından da olumlu bir sonuç alamadıkları gibi, müttefikleriyle

de aralarında anlaşmazlık çıkmıştı; bu nedenle onlar, Osmanlılarla barış yapmak zorunda kaldılar. İmzalanan barış antlaşması gereğince Venedik Cumhuriyeti, Mora ve Dalmaçya kıyılarındaki kaleleri ve Barbaros'un fethettiği adaları Osmanlılara bıraktığı gibi, 300 bin altın savaş tazminatı ödemeye de mecbur edilmiştir.

İspanya ile İlişkiler

Akdeniz hâkimiyeti, Barbaros Hayrettin Paşa'nın kazandığı Preveze zaferinden sonra Türklere geçmişti. Karadan da Avrupa içerilerine ilerleyip hâkim olmak isteyen Sultan Süleyman, 1541 yılında, ordusunun başında olarak Macaristan'a hareket etti; bu arada Barbaros da 70 kadırga ile Adriyatik sahillerini korumakla görevlendirilmişti. Her ne kadar Cezayir beylerbeyiliği de Barbaros'un elinde ise de kendisi devlet hizmetinde bulunduğu için Cezayir, kendi adına Hasan Ağa (Hadım) tarafından yönetiliyordu; buradaki Türk korsanları, eskiden olduğu gibi, faaliyetlerine devam ediyorlardı. Çok geçmeden İspanya Kralı Şarlken, Cezayir'i ele geçirmek amacıyla bizzat harekete geçti. O, Andrea Dorya ile birlikte Ağustos 1541'de 12 bin yaya, 1000 atlı ve büyük bir donanma ile Cezayir'e yürüdü; ordusunda Papalık ve Malta Şövalyelerine (eski Rodos Şövalyeleri) ait savaş gemileri de vardı; böylece gemi sayısı 517, asker sayısı da 25 bine ulaşmıştı. Cezayir önlerine gelen bu büyük donanma, derhâl karaya asker çıkararak kaleyi şiddetle kuşatmaya başladı. Kale, Barbaros'un vekili Hasan Ağa (Hadım) tarafından azimle savunuluyordu. Dört ay sürdürülen kuşatma savaşlarında oldukça zayiat veren Şarlken, ayrıca 160 gemi de kaybettikten sonra geri çekilmek zorunda kaldı (Aralık 1541).

Fransa'ya Yardım

I. Fransuva, Şarlken ile sürdürmekte olduğu savaşta Osmanlılardan devamlı olarak yardım alıyordu; fakat o, Avrupa'daki dinî tutuculuk sebebiyle ikiyüzlü bir siyaset izlemek zorunda kalıyordu. Onun bu siyaseti bilinmekle birlikte Sultan Süleyman, kralın bu hareketini makul görüyor ve kendi siyaseti gereği olarak da ona istediği yardımı göndermekten geri kalmıyordu. Fransa kralı, özellikle kendisine denizden yardım edilmesini istiyordu. Şarlken'in Cezayir'deki başarısızlığı sonucunda denizlerdeki faaliyetleri duraklamıştı; bununla birlikte Fransa, denizlerde de Şarlken'i yenecek durumda değildi. Fransuva, Türklerle anlaşırken Şarlken de Fransa aleyhine İngiltere ile bir ittifak yapmıştı. Osmanlı hükümdarı, Venedik'in Şarlken ile birleşmesini önlemek amacıyla, Venedik Cumhuriye-

ti'nin de Türk-Fransız ittifakına katılmasını önerdi ise de Venedikliler, "tarafsız kalacaklarını" ifade ile yapılan bu öneriyi nazikâne bir şekilde reddettiler (1543). Barbaros Hayrettin Paşa'nın kumandasındaki 110 kadırga ve dört mavnadan oluşan Osmanlı donanması, Akdeniz'e açıldı; Fransız Elçisi Polen dö Lagard, Türk amiralinin gemisinde bulunuyordu. Donanma, Napoli civarındaki Reçyo (Reggio) önlerine geldiği zaman 41 parçadan oluşan Cezayir donanması da ona katıldı. Donanma, Reçyo ve diğer bazı yerler fethedildikten sonra Roma'nın iskelesi Ostiya'ya geldi; halk heyecan ve şaşkınlık içinde idi. "Şehre saldırılmayacağı" hususunda güvence verilip gerekli şeylerin parayla alınmasından sonra donanma, 24 Haziran 1543'te Marsilya'ya geldi. Burada Fransız Donanma Kumandanı Fransuva dö Burbon, Türk donanmasını görkemli bir törenle karşıladı. Barbaros, onunla görüşerek uygulayacağı savaş planını sordu. Fakat Fransızların henüz bir savaş planının olmamasına kızan Barbaros, yapılan görüşmelerden sonra Şarlken'in müttefiki Savua (Savois) dukasının elinde bulunan Nis (Nice)'in fethine karar verdiler. Bununla birlikte Barbaros, Fransız kuvvetlerinin eksik taraflarını, özellikle asker ve silah sayılarının azlığını tespit ettirmişti. Derhâl harekete geçen Türk ve Fransız donanması, 20 Ağustos 1543'te Nis'i teslim aldı. Nis iç kalesinin kuşatılması sırasında Fransızlar Barbaros'a başvurarak barut istemişlerdi. Buna da son derece hayret eden Barbaros, müttefik amiraline "Ne güzel savaşçılar, gemilerini şarap fıçılarıyla doldurup baruttan başka bir şeyi unutmuyorlar." dedikten sonra yanındaki Fransız elçisine "İstanbul'da iken devletinin büyük hazırlıklar yaptığını söylediğin zaman benimle alay mı ediyordun?" diyerek hakarette bulunmuş ve Fransızların kararsız, sebatsız ve tembel olduklarını ifade etmiştir. Daha sonra Türk donanması, kışlamak üzere Toulon Limanı'na geldi. Andrea Dorya'nın yeğeni, Türklerin Oğlan Kaptan adını verdikleri Janetino Dorya, Levent Kaptanı Turgut'u tutsak alıp Cenova'da hapse atmıştı. Hayrettin Paşa, burada bulunduğu sıralarda, bizzat şehir önüne gelip "Turgut'u verin, yoksa bütün köylerinizi yakarım" diyerek onları tehdit edince Cenevizliler kendilerine saldırmamak şartıyla üç yıl hapiste kalan Turgut'u teslim ettikten başka, Türk gemileri için kürek ve diğer malzemeler de vermeyi kabul ettiler. Barbaros, Turgut'u divanına çağırıp herkesin önünde "Bu, benden yanadır." diyerek kendisine ait yedek gemiyi ona verdi. Daha

sonra Hayrettin Paşa, Batı Akdeniz'de bulunduğu aylarda, sevk ettiği filolarla İspanya kıyılarına ve Sardunya Adası'na saldırılarda bulundu; ayrıca Fransız deniz kuvvetleri de İspanyollara karşı bazı başarılar kazandılar. Böylece durumun Fransızlar lehine dönmesi üzerine Barbaros, İstanbul'a döndü (1544). Barbaros Hayrettin Paşa, başarıyla gerçekleştirdiği Fransızlara yardım seferinden döndükten sonra artık bir daha sefere çıkmadı; çünkü Osmanlı Hükûmeti, Şarlken ve Ferdinand ile bir anlaşma yaparak savaşı sona erdirmişti. Esasen yaşı da epeyce ilerlemiş olan Barbaros, Batı Akdeniz'den döndükten sonra ancak iki yıl daha yaşadı ve seksen yaşını geçkin olduğu hâlde, vefat ederek Beşiktaş'taki türbesine defnedildi (14 Temmuz 1546). Bugün heykelinin konduğu yerin deniz tarafı eskiden beri Hayrettin İskelesi adıyla anılmaktadır. Büyük ve kudretli denizci Barbaros Hayrettin Paşa'dan sonra yerine Sokollu Mehmet Paşa kaptan-ı derya olarak atanmıştı, fakat biraz sonra onun Rumeli beylerbeyiliğine nakli üzerine, Veziriazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa kaptan-ı deryalığa atandı. Fakat bu atama Barbaros'la birlikte hizmette bulunan kaptan ve levent gemileri reislerini gücendirmişti; onun da ölümü üzerine, kaptan-ı deryalığa Piyale Paşa atandı. Piyale Paşa, Turgut, Uluç Ali, Hasan ve Salih reislerle birlikte büyük hizmetlerde bulunarak Osmanlı donanmasının azamet ve kudretini bir süre daha devam ettirmeyi başarmıştır.

Fransa'ya İkinci Yardım

Osmanlı donanması, 1552 yılı ilkbaharında, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa kumandasında Batı Akdeniz seferine çıktı; Fransa Kralı II. Henri'nin Şarlken ile arasındaki düşmanlık dolayısıyla kralın ricası üzerine, ikinci kez, bir yardım seferi düzenlendi; Fransız Elçisi Daramon (d'Aramon) da üç gemi ile Osmanlı donanmasına katılmıştı. Karlıeli Beyi Turgut Bey, Sicilya kıyılarını dolaşarak Napoli'ye geldi. Fransız donanması ise henüz gelmemişti, ona rastlamak amacıyla bir süre kuzey yönünde seyredildi. Bu sırada, Andrea Dorya'nın Napoli yönüne geleceği haberi üzerine, Turgut Bey'in tavsiyesiyle Ponza Adaları tarafında pusu kuruldu; çok geçmeden bu pusuya düşürülen Andrea Dorya, yenilgiye uğratıldı ve bu nedenle o, Sardunya Adası'na doğru kaçmak zorunda bırakıldı. Türk donanması iki aydan fazla bir süre, Batı Akdeniz'de dolaştığı hâlde, kendisini yardıma çağıran Fransız donanması gelmemişti; bu nedenle de Türk donanması geri döndü.

Cebre Savaşı

Kaptan-ı Derya Sinan Paşa'nın ve ölümü üzerine de yerine geçtiğini gördüğümüz Piyale Paşa, İspanya kara sularında dolaşarak Minorka Adası'nın önemli kentlerinden Siüdadela (Osmanlı kaynaklarında: Siyedela)'yı fethetti (1558). Daha sonra o, beraberinde Turgut ve Salih paşalar olduğu hâlde, İtalya sahillerine saldırıp Reçyo (Reggio) şehrini fethetmiş, Afrika kıyılarındaki Oran'ı da İspanyollardan alarak başarıyla dönmüştü. Bu başarılar üzerine Osmanlılar aleyhine başta Papalık ve İspanya olmak üzere, İtalya Yarımadası'ndaki devletler, bir ittifak oluşturdular; bunun üzerine 1559'daki ünlü Cerbe Savaşı cereyan edecektir. Öte yandan Piyale Paşa, 1559'daki deniz seferinde yakaladığı bir tutsaktan, bu hazırlıkları haber almış ve durumu hükûmete bildirmişti. Bu sırada Trablusgarp beylerbeyi bulunan Turgut Paşa, daha önce kendisine ait olan Cerbe Adası'nı İspanyollardan geri almak için kuşatmaya başlamıştı. Çok geçmeden Osmanlılara karşı harekâta hazırlanmış olan 200 gemiden oluşan müttefik donanması, yaşlanması sebebiyle artık uzun süreden beri sefere çıkamayan Andrea Dorya kumandasında Cerbe önlerine geldi. Turgut Paşa, çok az bir kuvvetle onlara karşı koyamayacağını bildiği için Trablus'a çekilerek durumu acele Mora sancak beyi aracılığıyla İstanbul'a bildirdi. Çok geçmeden Cerbe'yi alan İspanyol ve müttefikleri, Osmanlı donanmasına karşı burasını süratle tahkim ettiler. Öte yandan Piyale Paşa kumandasındaki 200 parçadan oluşan donanma, Cerbe Adası önlerine geldi, böylece burada ünlü Cerbe Savaşı vuku buldu. Bu savaş da, Andrea Dorya'nın Preveze'de Barbaros'tan yediği ağır darbeden sonra müttefiklere vurulmuş ikinci bir darbe oldu. Savaş sonunda müttefiklerin 60 büyük gemisi battı ve 20 bin askeri telef oldu, ancak 17 gemi kaçıp kurtulabildi. Zaferden sonra Cerbe Adası kuşatıldı. İspanyollar şiddetle direnmişlerse de Türk azmi ve baskısı karşısında kale fethedildi. Adadaki İspanyol Generali Alvaro, bir gemiyle kaçmışsa da çok geçmeden Turgut Paşa tarafından izlenip tutsak alınmıştır. Böylece fethedilen ada, Turgut Paşa'ya verildi. Piyale Paşa, Trablus üzerinden İstanbul'a döndü.

Malta'nın Kuşatılması (İkinci Kez)

Şarlken, Rodos Adası'nın Osmanlılar tarafından fethedildiği zaman (1522) buradan çıkartılan Sen Jan (Saint Jean) Şövalyelerine Malta Adası'nı vermiş, ayrıca İspanyollara ait olan Trablusgarp'ın savunması da onlara bırakılmıştı. Malta Adası, kısa zamanda şövalyeler tarafından çok müstahkem bir duruma getirildi. Şövalyeler, Rodos'ta olduğu gibi burada mükemmel bir donanma hazırlayıp sürekli ola-

rak korsan faaliyetlerinde bulunuyorlar, her fırsatta da Türk ticaret gemilerine saldırıp ele geçiriyorlar, dolayısıyla Türk korsanlarıyla savaşıyorlardı; ayrıca Türklere karşı düzenlenen seferlere de katılıyorlardı. Nitekim onlar, Preveze ve Cerbe Adası savaşlarında, savaş gemileriyle müttefiklere yardımda bulunmuşlardı. Bütün bunlardan başka Hıristiyan korsan gemilerini de adada barındırıyorlardı. Özellikle Mısır, Trablusgarp ve Cezayir'in güvenliği bakımından önemli konumda bulunan Malta'nın, Türk yönetimine alınması gerekiyordu. İspanyollar ise Malta'nın kaybı sonucunda, Osmanlı donanmasının Sicilya, Napoli ve yörelerini tehdit edeceklerini bildikleri için de Malta'nın savunmasına çok önem veriyorlardı. Böylece adanın kuşatılma nedeni ortaya çıkmıştı. Şöyle ki; Osmanlı sarayı için alınan eşyayı getiren bir Türk gemisinin Zanta ve Kefalonya adaları arasında, yedi Malta korsan gemisi tarafından ele geçirilmesi üzerine, Malta seferine karar verildi; çok geçmeden de Osmanlı donanması Malta seferiyle görevlendirildi (Mart 1565); Beşinci Vezir Mustafa Paşa, kara kuvvetlerine başkomutan atandı. Donanma amirali ise Piyale Paşa idi. Piyale Paşa, 181 gemi ile denize açıldı. Hareketinden önce sultan, Mustafa Paşa ve Piyale Paşa'ya "Adanın fethine ait bütün sorunları Turgut Reis çözümleyebilir, onun önerilerine uyunuz." tavsiyesinde bulundu. Böylece hazırlanan donanmanın sayısı, Turgut Reis ve Salih Paşa'nın gemileriyle birlikte 300 gemiye çıkmıştı. İstanbul'dan hareket eden donanma ve askerî birlikler, Malta önlerine geldiği zaman Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Reis (Paşa) henüz gelmemişti. Mustafa ve Piyale paşalar, kendilerine padişahın verdiği talimatı dinlemeyip, karaya asker çıkardılar ve gereksiz yere donanmayı güvence altına almak ve Mustafa Paşa'nın ısrarıyla limanı korumak amacıyla, Sent Elen (Sainte Helléne) Kalesi'ni kuşattılar. Turgut Reis, kuşatmanın ilk günü 13 parça kadırga ile donanmaya katıldı. Turgut Reis, "Sent Elen kuşatmasının isabetsiz olduğunu, asıl kalenin alınması sonucunda, burasının da doğal olarak düşebileceğini" söyledi. Fakat artık kuşatmanın bırakılamaması sebebiyle Turgut Reis "genel bir saldırı yapılmasını" tavsiye etti ve Sent Ani (Sainte Ange) Hisarı'na yapılan saldırıyı bizzat kendisi yönetmeye başladı. Bu saldırı sırasında (18 Haziran) kaleden atılan bir top güllesinin parçaladığı taştan fırlayan bir parça, Turgut Reis'in başına isabet ederek yaraladı; ağzından, burnundan ve kulaklarından kan gelmeye başladı. Dört gün dört gece koma hâlinde yattı, beşinci gün, kalenin

fethedildiği sabahı (23 Haziran 1565) da vefat etti ve cesedi, derhâl beş parça kadırgasıyla Trablusgarp'a gönderilerek yaptırdığı cami ve medresesinin yanındaki türbeye gömüldü. Öte yandan Osmanlı donanmasının asıl hedefi olan Malta kuşatıldı, fakat hava şartlarının değişmesi, yiyecek ve savaş malzemelerinin azalmakta olması, özellikle düşmana, Fransız, Papalık ve İspanya'dan istediği yardımın gelmesi ihtimaliyle geri dönülmeye karar verildi. Turgut Reis gibi büyük bir denizcinin ölümü, Malta Adası'nın fethinin gerçekleştirilmesine imkân bırakmamıştı; bu nedenle de Mustafa Paşa vezirlikten azledildi. Bu başarısızlık üzerine Kanûnî Sultan Süleyman, yeni bir sefer için derhâl hazırlıklara başlanmasını emretmiştir. Bunun üzerine Gelibolu'da 18 bölümden oluşan bir tersane açılmıştır. Bununla birlikte Avrupa'ya yeni bir sefere çıkılması nedeniyle bu yeni sefer, geri bırakılmıştır.

Sakız Adası'nın İlhakı

Malta seferi sırasında bütün Sakız Adası Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Şöyle ki: Esasen bu ada Fâtih Sultan Mehmet döneminden beri Osmanlı Devleti'ne vergi vermekte idi. Bununla birlikte ada muhafızları, Osmanlı donanması hakkında düşmanlara bilgi vermekte idiler; hatta Malta kuşatmasında Osmanlı kuvvetlerine karşı savaşmaktan geri kalmamışlardı. Bütün bu nedenlerle Kaptan-ı Derya Piyale Paşa, derhâl Sakız'a gelip adanın tümünü Osmanlı yönetimine aldı (1566). Böylece Ceneviz Cumhuriyeti, Adalar Denizi'ndeki son kolonisini de kaybetmiş oldu. Sigetvar seferine çıkmak üzere olan Kanûnî Sultan Süleyman, buna son derecede çok sevinmiştir. Çok geçmeden Sakız Adası bir sancak yapılarak Kaptanpaşa eyaletine dâhil edilmiş ve sancak beyliğine de Kırşehir Beyi Gazanfer Bey atanmıştır. Bu arada adanın sayımı (tahrir) da yapılmıştır.

Kızıldeniz, Umman Denizi ve Hint Okyanusu'na Seferler

Portekizliler, 1498'de Vasko dö Gama (Vasco de Gama) vasıtasıyla Ümit Burnu üzerinden Hindistan'a ulaşmayı başardıktan sonra kuvvetli donanmalarıyla buralarda hâkimiyetlerini kurmuşlardı. O zamana değin Arap gemileriyle Mısır'a getirilen, İskenderiye Limanı'ndan da Venedik gemileriyle Avrupa'ya nakledilen Hint malları, bu yeni keşiften sonra artık yolunu değiştiriyordu. Portekizli kaptan Kızıldeniz'in ağzındaki Sokotra Adası'yla Basra Körfezi'nin girişindeki Hürmüz Boğazı'nı ele geçirmek suretiyle, doğu mallarını Akdeniz'e ulaştıran yolların kapılarını Müslüman gemilerine kapamıştı (1515). Osmanlıların, Mısır ve Suriye'yi fethetmelerinden önce,

bu ülkelerde hüküm süren Memlüklüler döneminde Portekizlilerin Kızıldeniz ve Aden'de yaptıkları ağır tahribat üzerine Memlüklüler, 50 parça Grab gemilerinden oluşan bir deniz filosunu Selman Reis komutasında Portekizlilere karşı sevk etmişlerse de o sıralarda Yemen'de çıkan olaylar sebebiyle olumlu bir sonuç alamamışlardı. Memlüklü Devleti tarihe karıştıktan sonra onların hâkim oldukları ülkelerde Osmanlılar da aynı durumla karşılaşmışlardı. Basra ve Kızıldeniz girişlerinin Portekizliler tarafından tutulması, Basra, Bağdat, Yemen, Hicaz ve Mısır'a hâkim olan Osmanlılara karşı da siyasi ve ekonomik bir darbe idi. Bundan başka Portekizlilerin yaptıkları zulümler dolayısıyla Gucerat Devleti de Osmanlılardan yardım istiyordu. Gerçekten Gucerat Sultanı Bahadır Şah, Osmanlı padişahına elçi ve mektup göndererek "karadan Babür'ün oğlu Hümayun Şah'ın, denizden de Portekizlilerin baskıları altında bulunduğunu, kendisine, sevk edilecek asker ve gemilerin masraflarının emanet olarak Mekke'ye gönderdiği altınlardan karşılanmasını" bildirmişti (1535). Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti, o bölgelerdeki çıkarları gereği olarak Süveyş Limanı'nda donanma inşasıyla Hindistan sularına bir sefer düzenlenmesine karar verdi ve eski Mısır beylerbeyi olan ve bu sıralarda Anadolu beylerbeyiliğinde bulunan Süleyman Paşa (Hadım), vezir rütbesiyle Hüsrev Paşa'nın yerine yeniden Mısır valiliğine atandı. Memlüklülerin Süveyş'te inşa ettikleri donanmanın malzemeleri kısmen Anadolu'dan sağlanırdı. Bu kez, Süveyş'te donanma yapımı Süleyman Paşa (Hadım)'ya emredilince ona "gemi inşası için gerekli olan malzemeyi 20 gemiyle derhâl göndermesi" bildirildi; bunun üzerine Alaiye'den sağlanan kereste ve diğer gemi inşa malzemeleri, Salih Reis'in komutasında İskenderiye üzerinden Süveyş'e sevk edilmiş ve Süveyş Tersanesinde çeşitli büyüklükte 76 gemi yaptırılmıştır. Böylece hazırlanan donanma 7 bin askerle Süleyman Paşa (Hadım) kumandasında harekete geçti (Haziran 1538). Kızıldeniz'e hâkim olacak olan Osmanlı Devleti'nin Yemen, Hicaz, Mısır ve Habeşistan'da güvence içinde bulunması için Kızıldeniz'in kapısı konumunda olan Aden'e sahip olunmasının şart olduğuna inanan Süleyman Paşa (Hadım), Benî Tahir ailesinden Aden Hâkimi Âmir bin Davud'u hile ile gemisine getirip yakalayarak kale surunda astırmış ve buraya, beraberindeki emirlerden Behram Bey'i sancak beyi atadıktan sonra Hindistan'a hareket etmiştir. Osmanlı donanması, Hindistan'ın batısındaki Diyu Adası kıyılarına gelerek demir

attı. Süleyman Paşa (Hadım), Bahadır Şah'ın Osmanlılardan yardım isteğinde bulunmasından ancak iki yıla yakın bir zaman sonra Hindistan kıyılarına ulaşabilmişti. Fakat Bahadır Şah'ın Diyu Adası'nda, Portekizliler tarafından öldürülmesi (1537) üzerine, yerine kız kardeşinin torunu Miran Mehmet Şah hükümdar olmuştu; fakat çok geçmeden Gucerat hükümdar ailesinden Bahadır'ın yeğeni III. Mahmut Şah, Portekizlilerin destek ve yardımlarıyla yönetimi eline almıştı. İşte Süleyman Paşa (Hadım), Diyu Adası'na geldiği zaman III. Mahmut Şah hükümdar idi ve Osmanlılara karşı Portekizlilerle ittifak yapmıştı. Bu nedenle Süleyman Paşa (Hadım), direnişle karşılaşınca topları ve askerleri adaya çıkararak kaleyi kuşatmaya girişti. Çok geçmeden kalenin bazı bölümleri ele geçirilmişse de birkaç kez yapılan saldırılara rağmen kale alınamamıştı. Bu sırada bir Portekiz donanmasının gelmekte olduğu haberi ve hava şartlarının uygun olmaması sebepleriyle Süleyman Paşa, kuşatmayı bırakmak zorunda kaldı ve oradan ayrılarak Yemen kıyısındaki Muha Limanı'na geldi.

Yemen'in İlhakı

Mısır Valisi Ahmet Paşa (Hain) zamanında ünlü denizci Selman Reis, sözde Osmanlı hâkimiyetini tanımış olan Yemen'e bir donanmayla gönderilmişti. Selman, Cidde'deki eski arkadaşı Hüseyin Bey'le birlikte harekete geçip Portekizlilerin elindeki Kamaran Adası'nı almayı başardı; daha sonra da Yemen'e yürüyerek orayı da Osmanlı hâkimiyeti altına aldıktan sonra yönetimi Hüseyin Bey'e bırakarak Süveyş'e döndü. Öte yandan Süleyman Paşa (Hadım), Yemen'in en önemli limanı olan Muha'ya demir attıktan sonra Türk asıllı Zebîd Emiri Nâhuda Ahmet Bey'i yanına davet etmiş ise de o, Aden Hâkimi Âmir'in düştüğü duruma düşmemek için, ihtiyatlı davranarak gitmemiş, ayrıca Süleyman Paşa'nın, Zebîd beyliğine atanmasını bahane edip onun tuzağına düşmemiş ve "Ben burayı kılıçla aldım, benden de ancak kılıçla alınır." şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine Süleyman Paşa, Kamaran Adası'na gidip orada topların nakli için arabalar yaptırdıktan sonra harekâta başlayarak Salif Limanı'na asker çıkartıp bölge hâkimi Kâşif Sinan'la birlikte Zebîd üzerine yürümüştür; Süleyman Paşa, daha önce elde etmiş olduğu Nâhuda Ahmet'in beylerinden Veli Bey'le bir kısım askerlerin kendisinden ayrılmaları üzerine, Nâhuda Ahmet'i öldürüp buranın yönetimini Gazze Sancak Beyi Mehmet Paşa (Bıyıklı)'nın oğlu Mustafa Bey'e vermiştir (Mart 1539). Osmanlılar, Aden ve Zebîd'in alınmasından sonra Yemen'in diğer yerlerini de ele geçirmeye başla-

attı. Süleyman Paşa (Hadım), Bahadır Şah'ın Osmanlılardan yardım isteğinde bulunmasından ancak iki yıla yakın bir zaman sonra Hindistan kıyılarına ulaşabilmişti. Fakat Bahadır Şah'ın Diyu Adası'nda, Portekizliler tarafından öldürülmesi (1537) üzerine, yerine kız kardeşinin torunu Miran Mehmet Şah hükümdar olmuştu; fakat çok geçmeden Gucerat hükümdar ailesinden Bahadır'ın yeğeni III. Mahmut Şah, Portekizlilerin destek ve yardımlarıyla yönetimi eline almıştı. İşte Süleyman Paşa (Hadım), Diyu Adası'na geldiği zaman III. Mahmut Şah hükümdar idi ve Osmanlılara karşı Portekizlilerle ittifak yapmıştı. Bu nedenle Süleyman Paşa (Hadım), direnişle karşılaşınca topları ve askerleri adaya çıkararak kaleyi kuşatmaya girişti. Çok geçmeden kalenin bazı bölümleri ele geçirilmişse de birkaç kez yapılan saldırılara rağmen kale alınamamıştı. Bu sırada bir Portekiz donanmasının gelmekte olduğu haberi ve hava şartlarının uygun olmaması sebepleriyle Süleyman Paşa, kuşatmayı bırakmak zorunda kaldı ve oradan ayrılarak Yemen kıyısındaki Muha Limanı'na geldi.

Yemen'in İlhakı

Mısır Valisi Ahmet Paşa (Hain) zamanında ünlü denizci Selman Reis, sözde Osmanlı hâkimiyetini tanımış olan Yemen'e bir donanmayla gönderilmişti. Selman, Cidde'deki eski arkadaşı Hüseyin Bey'le birlikte harekete geçip Portekizlilerin elindeki Kamaran Adası'nı almayı başardı; daha sonra da Yemen'e yürüyerek orayı da Osmanlı hâkimiyeti altına aldıktan sonra yönetimi Hüseyin Bey'e bırakarak Süveyş'e döndü. Öte yandan Süleyman Paşa (Hadım), Yemen'in en önemli limanı olan Muha'ya demir attıktan sonra Türk asıllı Zebîd Emiri Nâhuda Ahmet Bey'i yanına davet etmiş ise de o, Aden Hâkimi Âmir'in düştüğü duruma düşmemek için, ihtiyatlı davranarak gitmemiş, ayrıca Süleyman Paşa'nın, Zebîd beyliğine atanmasını bahane edip onun tuzağına düşmemiş ve "Ben burayı kılıçla aldım, benden de ancak kılıçla alınır." şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine Süleyman Paşa, Kamaran Adası'na gidip orada topların nakli için arabalar yaptırdıktan sonra harekâta başlayarak Salif Limanı'na asker çıkartıp bölge hâkimi Kâşif Sinan'la birlikte Zebîd üzerine yürümüştür; Süleyman Paşa, daha önce elde etmiş olduğu Nâhuda Ahmet'in beylerinden Veli Bey'le bir kısım askerlerin kendisinden ayrılmaları üzerine, Nâhuda Ahmet'i öldürüp buranın yönetimini Gazze Sancak Beyi Mehmet Paşa (Bıyıklı)'nın oğlu Mustafa Bey'e vermiştir (Mart 1539). Osmanlılar, Aden ve Zebîd'in alınmasından sonra Yemen'in diğer yerlerini de ele geçirmeye başla-

dılar. İlk Zebîd beyi Mustafa Bey'den sonra diğer bir Mustafa Bey de burada sancak beyliği ve sonra beylerbeyiliği yapmış ve Teaz'ı da ele geçirme girişiminde bulunmuşsa da başarılı olamamış, yerine atanan Üveys Paşa, Zeydiye ailesi arasındaki anlaşmazlıktan istifade ile bu aileden Emir Mutahhar (Şerefeddinoğlu)'ı desteklemek suretiyle, Teaz'ı ele geçirmiştir (1545). Fakat Üveys Paşa, bir süre sonra yönetimi ele geçirmek isteyen leventlerden Pehlivan Hasan'ın kışkırtması sonucunda, ulufe isteme bahanesiyle ortaya çıkan ayaklanmada öldürülmesi üzerine, Yemen beylerbeyiliğine Ferhat Paşa atanmıştır. Öte yandan Süleyman Paşa (Hadım) ile birlikte Yemen'e gelmiş olan Özdemir Paşa, San'a'yı ele geçirdi. Ferhat Paşa, Aden'deki isyanı bastırıp burayı itaat altına aldıktan başka Yemen'in Cebel ve Tihâme kesimlerinde de sükûnu sağladı. Fakat o, İstanbul'a davet edildiği için yönetimi, Özdemir Paşa'ya bıraktı. Daha sonra Aden'e, Zebîd'in ilk sancak beyi olan Mustafa Paşa, Mehmet Paşaoğlu (Bıyıklı) beylerbeyi atanarak gönderildi; Özdemir Paşa ise Habeşistan'da fetihlerde bulundu. Mustafa Paşa, Yemen'de ele geçirdiği asileri ve düşmanlarını ikiye böldüğü için kendisine Neşşar lakabı verilmiş, çok şiddetli icraatı ile Yemen'de asayişi sağlamıştı; o, buradan ayrılırken yerine, kethüdası Yusuf Paşa'yı vekil bırakmıştır. Daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın son zamanlarına kadar sırasıyla Mustafa Paşa (Kara Şahin), oğlu Rıdvan Paşa ve Mahmut Paşa, Yemen beylerbeyi olmuşlardır (1565). Zeydî imamlardan Mutahhar, 1567 yılında isyan ederek Beylerbeyi Murat Paşa'yı öldürmüş, San'a, Aden ve diğer şehirleri ele geçirmişti. Bunun üzerine Yemen'deki durumu düzeltmek üzere Sinan Paşa, Osman Paşa (Özdemiroğlu) ve Süveyş Kaptanı Hızır Reis (Kurtoğlu) atanarak gönderilmişlerdir.

Portekizlilerle Çatışmalar

Süleyman Paşa (Hadım)'nın ayrılmasından sonra da Portekizlilerle çarpışmalar devam etti. Onun Mısır'a dönmesi üzerine Portekizliler, Kızıldeniz'e girip Cidde Limanı'nı işgal etme girişiminde bulundularsa da bir yandan kale muhafızlarının şiddetli savunmaları, öbür yandan da Mekke Emiri Şerif Ebû Nümey'in bedevi kuvvetleriyle süratle gelmesi üzerine başarılı olamadılar. Onların ayrıca, Süveyş Tersanesini işgal ile Türk donanmasını yakma girişimleri de başarılı olmadı, fakat Tur-ı Sîna ilçesini ateşe verdiler (1543). Portekizliler, giriştikleri bu harekât sırasında, önemli konumunu bildikleri Aden'i kısa bir süre için işgal ettilerse de Süveyş kaptanı ünlü Pirî Reis, donanmasıyla bizzat harekete geçerek Aden kale ve limanını

kurtarmayı başardı. Pirî Reis, 1551 yılında, 30 gemiden oluşan Süveyş donanmasıyla Cidde üzerinden Umman kıyılarına gelip, Arap Yarımadası'nın güneydoğusundaki Maskat'ı ele geçirdi ve Portekizlilerin 70 kadırgasıyla savaşarak onları yenilgiye uğrattıktan sonra Hürmüz Adası'ndaki kaleye kaçan düşmanı kuşattı ise de kaleyi alamadı, fakat Frenklere yardım ettikleri için şehri yağmalattı. Daha sonra Pirî Reis, Basra'ya gelip Vali Kubad Paşa'dan yardım istedi. Fakat vali ona "Sen Müslümanlara zulmedip mallarını yağmalatmışsın" diyerek onun yardım isteğini reddetti. Pirî Reis, bu sırada Portekizlilerin Basra Körfezi'ni kapatacaklarını haber alınca içeride kuşatılmış durumda kalmamak amacıyla, kendisine ait üç kadırgayla derhâl denize açıldı; asker ve diğer gemiler Basra'da kalmışlardı. Böylece yola çıkan Pirî Reis, Süveyş üzerinden Mısır'a geldi ve durumu İstanbul'a bildirdi. Fakat çok geçmeden Pirî Reis, Hürmüz'ü kuşatmaktan vazgeçmesi ve diğer gemilerle askerleri Basra'da bırakıp geri dönmesi sebebiyle başı kesilmek suretiyle öldürülerek mallarına el konuldu. Onun böylece ortadan kaldırılmasından sonra Süveyş kaptanlığı Eski Katif Sancak Beyi Murat Reis'e verildi ve Portekiz donanmasının Hint ve Aden sularında faaliyetini artırması sebebiyle Basra Körfezi'ndeki donanmayla birlikte orada kalması emredildi. Murat Reis, bir ara, bir kısım gemilerle Basra'dan ayrılırken Hürmüz Adası civarında rastladığı Portekiz donanmasıyla tutuştuğu şiddetli bir savaşta, başarılı olamayıp yeniden Basra Körfezi'ne döndü. Bu çatışmada ünlü kaptan Süleyman ve Recep reisler şehit olmuşlardı. Bunun üzerine Murat Reis, Pirî Reis gibi idam edilmemekle birlikte derhâl görevden alındı (1552). Böylece Süveyş donanması Basra Körfezi'nde mahsur kaldı ve bir gemi de Portekizlilerin eline geçti. Çok geçmeden Basra'daki donanmayı Süveyş'e getirmek için Süveyş kaptanlığına, tersane reislerinden Hızır Bey'in oğlu Seydi Ali Reis atandı (1553). Halep üzerinden Basra'ya gelen Seydi Ali Reis, 15 kadırgayı Basra Körfezi'nden çıkarıp İran kıyılarını izleyerek Benderbuşir, daha sonra da Bahreyn Adası'na geldi. Donanma, Basra'dan hareketinden kırk gün sonra Umman kıyılarında 28 gemiden oluşan bir Portekiz filosuyla tutuştuğu savaşta, bir Portekiz gemisini batırdı, diğerleri de gece karanlığından faydalanarak kaçmayı başardılar. Yoluna devam eden Türk donanması, Maskat Limanı'na yaklaştığı sırada, 32 gemilik başka bir Portekiz donanmasıyla karşılaştı. Açık deniz savaşı yapamayacağını anlayan Seydi Ali Reis, gemileri kıyıya

paralel olarak sıralayıp savaştı. Çarpışmalar, sabahtan akşama kadar bütün şiddetiyle devam etti; gece, her iki taraf da yorgunluktan savaşı durdurmak zorunda kalmışlardır. Türk donanması, İran, daha sonra da Belucistan kıyılarına, oradan bir Müslüman levent gemisinin kılavuzluğuyla Güvader Limanı'na geldiler. Buranın hükümdarı Celaleddin bin Dinar, Türk donanması mensuplarının bütün ihtiyaçlarını karşıladı. Seydi Reis ve maiyeti, mümkün olduğu kadar yol hazırlıklarını tamamladıktan sonra buradan ayrıldılar. Donanma, batıya Arabistan Yarımadası yönünde seyrettiği sıralarda müthiş bir fırtına çıktı; gemiler kuvvetli dalgalarla Hint sahillerine doğru sürükleniyordu. Günlerce dalgalarla boğuşmak zorunda kalan Türk donanması, güçlükle Diyu, Gucerat ve Surat'a ulaşabildi. Donanmada artık savaşacak güç ve kudret kalmamıştı. Seydi Ali Reis, karaya çıkıp gemilerini, malzemeleri, birkaç topu ve isteyen askerleri Surat Limanı'nda, Gucerat Valisi Recep Han'a bırakıp 50 arkadaşıyla Sind, Hint, Zabulistan, Bedahşan, Mâverâünnehir, Harezm ve İran ülkelerinden geçerek kara yoluyla üç yılda İstanbul'a geldi. Seydi Ali Reis, kaleme aldığı bu uzun süren yolculuğunu konu alan *Mir'atü'l-Memâlik* adlı eserini Sultan Süleyman'a takdim etti; bunun üzerine Seydi Ali Reis, 80 akça yevmiye ile hünkâr müteferrikası atandı (1556)

Seydi Ali Reis'ten sonra Süveyş kaptanlığına Hızır Reis (Kurtoğlu) atandı. Bu sırada Portekizliler, Hint Okyanusu'nun doğusundaki adaları ele geçiriyorlar, böylece doğudan gelecek herhangi bir tehlikeye karşı durumlarını sağlamlaştırıyorlardı. Bu adalardaki hükûmetlerin en güçlüsü Açe (Açın), bir İslam devleti olup, Sumatra Adası'yla Malaka Yarımadası'nda hükümran idi. Portekizlilerin onların memleketlerini ele geçirme girişimleri üzerine Açe Hükümdarı Sultan Alâeddin, donanmaları Hint sularına kadar gelmiş olan Osmanlı Devleti'nden yardım istemek amacıyla, İstanbul'a bir elçi yollamıştı (1565). Sultanın Osmanlı hükümdarına göndermiş olduğu mektuptan, "Portekizlilerin Seylan ve Kalküta İslam devletleriyle savaş hâlinde olduğu" anlaşılıyordu. Osmanlı Devleti, Sultan Alâeddin'in başvurusunu kabul ederek Süveyş'teki donanma ile ona yardıma karar verdi; bu nedenle 20'den fazla gemi ile Süveyş Kaptanı Hızır Reis (Kurtoğlu) yardımla görevlendirildi. Hızır Reis, hazırlanan donanma ile hareket edeceği sırada Yemen'de Zeydî Mezhebi İmamı Mutahhar isyan ederek San'a ile birlikte Yemen'in büyük bir bölümüne hâkim olmuştu, bu nedenle Açe seferi geri kalmış oldu;

Hızır Reis de Yemen'e serdar olan Sinan Paşa'nın maiyetinde görevlendirildi. Bununla birlikte Açe hükûmetine gönderilmesi gereken savaş malzemeleri ve sanatkârlar, iki gemi ile sevk edildiler.

Osmanlıların uzak denizlerdeki askerî etkinlikleri sonucunda buralara hükümran olan Portekizlileri endişeye düşürmüştü. Osmanlıların Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ne hâkim olmaları sonucunda, özellikle baharat ticaretinde büyük bir gelişme oldu. Bosna ve Kızıldeniz'e gelen ticaret kervanları, Akdeniz ticaretinin gelişmesini sağladığı gibi, Halep, Trablusşam, Kahire ve İskenderiye şehir ve limanlarında büyük bir canlılık ve gelişme başlamıştı. Buna karşılık Portekiz'in baharat ticaretinde büyük bir gerileme olmuş, Osmanlı gümrük gelirlerinde ise son derecede büyük bir artış meydana gelmiştir. Portekizliler, kendi ticaretleri aleyhine olan bu gelişmeleri önlemek amacıyla Kızıldeniz'de büyük ölçüde askerî etkinliklerde bulunmuşlarsa da, görüldüğü üzere, başarılı olamamışlardır. Böylece Portekizliler, Kızıldeniz hâkimiyetinden ümitlerini kesmek zorunda bırakılmışlardır.

Şehzadeler Olayı

Osmanlı Devleti'nde bir veraset yasası mevcut olmadığı için Sultan Süleyman'ın yaşı ilerledikçe oğulları, saltanat sorunu nedeniyle endişe içinde idiler. Sultanın en büyüğü Mustafa olmak üzere, Selim, Bayezid ve Cihangir adlarında dört oğlu hayatta bulunuyordu. Konya Valisi Şehzade Mustafa, iyi bir eğitim görmüş olup iyi ahlakı, ciddiyeti ve olgunluğu dolayısıyla yeniçeriler ve aydınlar tarafından seviliyordu; yaşı ve meziyetleri bakımından da hükümdarlığa aday idi, fakat buna, Hürrem Sultan karşı çıktı. Sultan Süleyman'ın Osmanlı kaynaklarında Hürrem Sultan ve Batılı kaynaklarda da Rokzalan adıyla anılan bu eşinden Selim, Bayezid, Mehmet ve Cihangir adlarında dört çocuğu olmuştur. Şehzade Mehmet, daha önce (1544) Manisa sancak beyi iken ölmüş, yeniçerilerin eski odaları karşısına gömülmüş, üzerine bir türbe, yanına da Şehzade Camii adıyla anılan cami, medrese ve imaret yaptırılmıştır. Hürrem Sultan, oğullarından Bayezid'i çok sevdiği için onun hükümdar olmasını sağlamak amacıyla gizlice faaliyete geçmişti; padişah da bu güzel eşinin etkisinde idi. Bayezid'in hükümdar yapılabilmesi için Şehzade Mustafa'nın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Hürrem Sultan, Şehzade Musta-

Şehzade Mustafa'nın Öldürülmesi

fa'nın hükümdarlığına taraftar olan Veziriazam İbrahim Paşa'yı ilk fırsatta aleyhindeki cereyanlardan istifade ile ortadan kaldırmayı başardı. Daha sonra o, Şehzade Mustafa aleyhinde tertipler düzenleyerek yavaş yavaş harekete geçti; çok geçmeden Mustafa Manisa'dan Amasya'ya, daha sonra da Konya'ya nakledilmiş, Hürrem Sultan'ın oğulları Selim Manisa'ya, Bayezid de Kütahya sancaklarına gönderilmişlerdi. Kubbe Veziri Rüstem Paşa (Damat), Şehzade Mustafa'nın aleyhine, alınması gereken tertiplerde önemli rol oynuyor, "Mustafa'nın İran şahı ile mektuplaştığını" söylüyor, imzasını taklit ile sahte mektuplar yazdırıyordu. Bu sırada Sultan Süleyman, sefere çıkmayarak Erdel sorunu dolayısıyla Macaristan'a Vezir Ahmet Paşa (Kara)'yı, doğu sınırlarına saldıran Şah Tahmasb'a karşı da veziriazam yaptığı damadı Rüstem Paşa (Damat)'yı gönderdi. Rüstem Paşa, Aksaray'a gelince güya "yeniçerilerin Şehzade Mustafa'ya çok eğilimleri olduğunu ve askerlerin, yaşlılığı sebebiyle artık sefere çıkamayan padişahı devirerek Dimetoka'da ikamete mecbur edip Mustafa'yı hükümdar ilan etmek istedikleri şayiasının yayılmakta olduğunu bildirmek üzere, sipahiler ağası bulunan Şemsi Ağa (Şemsi Ahmet Paşa) ile çavuşbaşıyı İstanbul'a gönderdi ve "padişahın bizzat ordunun başında sefere çıkmasını" arz ile emir bekledi. Bunun üzerine sultan, Rüstem Paşa'yı geri çağırdı ve Ağustos 1553 sonlarında bizzat İran seferine çıktı; Kütahya Valisi Bayezid'i Rumeli'yi koruma göreviyle Edirne'ye gönderdi. Sultan Süleyman, Bolvadin'e ulaşınca Manisa Valisi Selim orduya katıldı. Daha sonra Konya Ereğlisi üzerinden Aktepe'ye geldiği zaman Şehzade Mustafa da orduya katıldı. Ertesi gün, yasa gereği ileri gelen devlet adamları, Mustafa'nın çadırına gidip el öptüler ve hilat giydiler; daha sonra da şehzade, babasının elini öpmek için divanhane çadırına geldi; vezirler, onu selamlayıp çadıra kadar getirdiler. Mustafa, çadıra girdiği zaman babasını göremeyince şaşırdı; yedi dilsiz adam, hemen üzerine atılarak kendisini boğmaya çalıştılar, fakat şehzade, onların elinden kurtulup babasının yanına doğru kaçarken saray hademelerinden Mahmut Ağa (Zal), kendisine yetişip boğarak öldürdü (1553). Öte yandan Mustafa'nın öldürüldüğünü haber alan yeniçeriler, "buna sebep olanların derhâl cezalandırılmalarını" isteyerek direnişe geçtiler; bunun üzerine Rüstem Paşa, veziriazamlıktan azledilip yerine İkinci Vezir Kara Ahmet Paşa atandı; bununla birlikte Şehzade Mustafa'nın ölümü, uzun süre etkisini sürdürdü. Onun böylece öldürülmesi dolayısıyla Şair Taş-

lıcalı Yahya Bey, çok acıklı bir mersiye kaleme almıştı; bu mersiye askerler arasında okunarak üzüntüyü bir kat daha artırmıştı.

Meded meded ki cihanın yıkıldı bir yanı,
Ecel Celâlîleri aldı Mustafa Han'ı.

beytiyle başlayan bu ünlü mersiyenin şu beytinde Yahya Bey,

Getirdi arkasını yere Zal-i devr-i zaman
Vücuduna sitem-i Rüstem ile irdi ziyan

şehzadenin öldürülmesine sebep olan Mahmut Ağa (Zal) ile Rüstem Paşa'yı açıkça ifade etmiştir. Rüstem Paşa, ikinci kez veziriazam olduğu zaman Yahya Bey'i çağırtarak öldürmek istemiş, fakat Sultan Süleyman, bunu onaylamayıp, onu İzvornik sancağına göndermek suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırmıştır. Sultan Süleyman, daha sonra Halep'e gidip kışı orada geçirdikten sonra Diyarbakır'a geldiği zaman sadakatlerinden şüphe ettiği askerlerin fikrini öğrenmek amacıyla genel bir divan (izn-i âmm) toplayarak yeniçeri ağası, yeniçeri kethüdası, ocağın kâtip ve ağaları, yayabaşı ve bölükbaşılar, vekilharç, solaklar ve bölük ihtiyarlarıyla görüşmüş, onların sadakat ve bağlılıklarını tespit ettikten sonra İran yönüne hareket etmiştir

Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan en küçük oğlu Cihangir, ağabeyi Mustafa'nın ölümüne son derecede üzülüp içlenerek Halep'te, orduda, babasının yanında vefat etmiştir (1553); cenazesi, İstanbul'a nakledilerek Şehzade Camii yanındaki kardeşi Şehzade Mehmet'in türbesine gömülmüştür. Cihangir Camii onun hatırası için inşa edilmiştir.

Bayezid-Selim Mücadelesi

Şehzade Mustafa ve Cihangir'in ölümlerinden sonra Sultan Süleyman'ın hayatta, ana-baba bir Selim ve Bayezid adlarında iki oğlu kalmıştı ve ikisinin de annesi, Hürrem Sultan idi; annesi, babasına benzemeyen Bayezid'i çok seviyordu. Bayezid, kültürlü, annesine benzeyen Selim'e oranla, daha değerli, şair, aynı zamanda mütevazı ve iyi ahlaklı, hareketli ve cesur olması dolayısıyla maiyeti ve devlet erkânı tarafından da çok seviliyordu. Son derecede cömert olan ve güçlü bir çevre oluşturmak amacıyla çok para harcayan şehzadeye tahsis edilen para kâfi gelmiyor, bu nedenle ona annesi Hürrem Sultan yardımda bulunuyordu. Bayezid, kardeşi Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine, babasından sonra kendisinin hükümdar olacağına kesin olarak inanmıştı. Fakat annesinin ölümü (Şubat 1558), onun

bu arzusunun gerçekleşmesine imkân vermedi. Öte yandan annesinin, Bayezid lehindeki faaliyetini bilen Şehzade Selim ise kaderine razı olarak işi Tanrı'ya bırakmıştı. Hürrem Sultan'ın ölümü üzerine iki kardeş, saltanat mücadelesine giriştiler. Bu sebeple Selim Manisa'dan Konya'ya, Bayezid de Kütahya'dan Amasya'ya nakledildiler; fakat Bayezid, İstanbul'a yakın olan Kütahya'dan alınmasından şüphelenerek Amasya'ya gitmek istemedi; Selim ise fermana derhâl itaat ile Manisa'dan ayrıldı. İki şehzade arasında herhangi bir çarpışmanın ortaya çıkmaması için Şehzade Selim'e Vezir Sokollu Mehmet Paşa, Bayezid'e de Vezir Pertev Paşa gönderilerek nasihatte bulunuldu; hatta padişah, anlaşmazlıkları devam ettiği takdirde saltanatı, kız kardeşinin (Hatice Hanım Sultan) oğlu Mora Sancak Beyi Osman Şah Bey'e bırakacağını, iki oğluna bildirmişti. Şehzade Selim'in beraberinde bulunan Mustafa Paşa (Lala), Rüstem Paşa'ya karşı olduğu için şehzadeler sorununda Selim'i desteklemiş, onun saltanata geçmesini sağlamak için Selim'in onayıyla, Bayezid'e aldatıcı mektuplar yazarak ondan aldığı cevapları da padişaha göndermiş, böylece Bayezid'i bir asi gibi göstermeye çalışmıştır. Bayezid, daha önce kendi maiyetinde bulunduğu için sadakatine güvendiği Mustafa Paşa (Lala)'ya her şeyi yazıyordu. Bayezid'in mektupları çok geçmeden padişah üzerinde etkisini göstermiş ve sultanın "Bayezid Han'ım, biraderinle nifak ve şikakı def etmek husul-i meramına sebeptir, benim hayır duamı almak istersen bundan sonra bu yakışıksız hâllerden sakın" şeklindeki nasihatlerini içeren emirleri şehzadeye ulaştırılmayıp, Mustafa Paşa (Lala)'nın adamları tarafından ele geçirilmişti; hatta bu mektubu götüren adam öldürülüp, onun Bayezid tarafından öldürüldüğü bildirilmiş, Bayezid'in babasına yazdığı özür dileyen arizalar da Mustafa Paşa (Lala) tarafından ele geçirilmiştir. İşte bu olaylardan sonradır ki, yukarıda söz konusu edilen şehzadelerin sancakları değiştirilmiştir. Bayezid, önce Amasya'ya gitmemekte ısrar ettiyse de sonra birtakım şartlarla gitmeye razı olup gitmiştir. Rüstem Paşa, Mustafa Paşa (Lala)'nın hile ve oyunlarından haberdar olduysa da kendisi Şehzade Mustafa olayı sebebiyle şüphelenildiği için hükümdar olmasını istediği Bayezid'e karşı bir şey yapamadı; çünkü Mustafa Paşa (Lala), veziriazamın, Şehzade Bayezid'i kışkırttığını bildirdiği için Sultan Süleyman, onun bu olaylar hususundaki isteklerine kesinlikle güvenmemekte idi. Bütün bu hileli faaliyetlerin etkisi görüldü. Şöyle ki: Çevresine pek çok kuvvet toplayarak kar-

deşi Selim'e karşı harekete girişmesi üzerine Bayezid, babasına karşı asi ilan edildi ve ona karşı Sokollu Mehmet Paşa kumandasında İstanbul'dan kuvvet sevk edildi. Bayezid, Selim ile tutuştuğu Konya yörelerindeki savaşta, önce galip geldi, fakat daha sonra bozularak Amasya'ya kaçtı. Ancak bundan sonra Mustafa Paşa (Lala)'nın hileli oyununu anlamakta geç kalmış olan Bayezid, babasına affetmesi için arizalar takdim etti, fakat bunlar da Mustafa Paşa (Lala) tarafından ele geçirilerek yok edildi. Böylece derdini bir türlü babasına anlatmayı başaramayan Bayezid, eşini Amasya'da bırakıp dört oğluyla birlikte 1000 adamıyla İran'a gitmek üzere hareket etti; şiddetle takip edildiyse de yakalanamadı. Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa, kendisine verilen emre rağmen Bayezid'i yakalamadıktan başka, ona ihtiyacı olan şeyleri verdiği için idam edildi. Bayezid, kendisini izleyenlerle Aras Nehri yörelerinde giriştiği savaşta, onları yenilgiye uğrattıktan sonra İran topraklarına girerek Revan Valisi Şahkulu Sultan'a sığındı (Ocak 1560). Bunun üzerine Sultan Süleyman, İran Şahı Tahmasb Han'a bir mektup göndererek Bayezid'in teslimi veya idam edilmesini ısrarla istemiş, bu nedenle üç kez Osmanlı heyeti İran'a gidip gelmiştir; hatta padişah, şaha pek çok para vaadinde bulunmuştu: sonunda üçüncü kez gönderilen Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Kapıcıbaşı Sinan Ağa ve Selim tarafından da gönderilen Çavuşbaşı Ali Ağa'dan oluşan Osmanlı heyeti, Şah Tahmasb'ı ikna ederek Şehzade Bayezid'i Selim'in adamlarına teslim etti; şehzade, hemen orada dört oğluyla birlikte boğdurularak öldürüldü (1561); cesetleri, Anadolu'ya götürülerek Sivas'ta toprağa verildi.

Kanûnî Süleyman'ın Son Seferi ve Ölümü

Daha önceki bölümde değinildiği üzere, 1562 yılında Elçi Busbek (Busbecq) aracılığıyla Avusturya ile sekiz yıllık bir antlaşma yapılmış ve bundan iki yıl sonra Ferdinand vefat etmiş ve yerine oğlu Maksimilyan (Maximilian) geçmişti. Osmanlı Hükûmeti, Ferdinand'ın iki yıldan beri ödemediği vergiyi istedikten başka, antlaşmanın geri kalan altı yılının da kabul ve onayını istemişti. Yeni imparator, söz konusu vergiyi İstanbul'a gönderip barış antlaşmasını yeniledi. O, bu sırada da Osmanlı himayesindeki Erdel Prensi Sigismund ile Avusturya topraklarına saldırarak Çatmar (Zatmar) şehrini ele geçirmişti. Avusturya imparatoru, onu Osmanlı Hükûmetine şikâyet ederek buranın geri verilmesini rica etmişti. Fakat daha bu sorun çözümlenmeden önce imparatorun Erdel sınırına saldırıp Tokkay ve Serenç'i işgal etmesi, her iki devlet arasındaki barışı bozmuş

bu nedenle Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, Erdel prensine yardıma gitmişti. Bu sırada yeni bir sefer açılmasına taraftar olmayan Veziriazam Ali Paşa (Semiz)'nın ölümü ve yerine atanan Sokollu Mehmet Paşa'nın savaşa taraftar olması üzerine, Avusturya'ya karşı savaş ilan edildi (Nisan 1566 sonu). Kanûnî'nin bizzat ordusunun başkumandanlığını yaptığı bu sefer, onun on üçüncü ve son seferidir. Kanûnî, ihtiyarlığı sebebiyle (73 yaşına basmıştı) on üç yıldan beri sefere çıkmıyordu; esasen Şehzade Mustafa ve Bayezid olayları, kendisine moral bakımından da büyük darbe olmuştu. Yeni Veziriazam Sokollu Mehmet Paşa, padişahın seferde bulunmasını arzu etmiş, böylece o yıl yapılan ve başarısızlıkla sonuçlanan Malta seferinin olumsuz etkisini ortadan kaldırmak istemişti. Hükümdar, bu sefere çıkmadan iki ay önce, İkinci Vezir Pertev Paşa, bir miktar kapıkulu askeriyle hareket ettikten sonra Vidin ve Semendire sipahileri, Eflak, Boğdan ve Kırım kuvvetleriyle birleşerek Erdel yörelerindeki Avusturya sınırındaki Gyula (Güle)'yı fethetmek ve Zatmar ile Tokay kalelerini de geri almakla görevlendirildi. Bir süre sonra padişahın kumandasındaki ordu da Belgrat üzerinden Macaristan'a gelmişti. Kuvvetleriyle birlikte Zemun (Zemlin) Ovası'na gelen Erdel prensi, Pertev Paşa ile birlikte harekâta başlamakla görevlendirildi. Bu kuvvetler, Macaristan topraklarına geçtikten sonra Eğri yönüne hareket edilmesi kararlaştırılıp o yöne sevk edildiği sırada, Tırhala sancak beyinin, oğluyla birlikte Sigetvar Prensi Kont Zirini (Zerniski Mikloş) tarafından Şikloş'ta şehit edildiği haberinin gelmesi üzerine, kuvvetler geri alınarak Batı Macaristan'daki Siget (Sigetvar) Kalesi'ne karşı harekete geçildi. Kont Zirini'nin savunduğu kale, 5 Ağustos 1566'da kuşatıldı. Önce eski şehir topla ateşe tutuldu. Zirini, yeni şehri savunamayacağını anlayınca şehri tahrip ettirdi. Fakat Türkler, hendekleri toprakla doldurduktan sonra yeni şehrin yıkıntısı üzerinden geçip eski şehri fethettiler. Kont Zirini, kaleye çekildi ise de ümitsiz bir hâlde, 600 askerle kaleden bir çıkış hareketinde bulundu, fakat isabet eden kurşun ve oklarla hayatını kaybetti. Bunun üzerine otuz dört gün süren bir kuşatmadan sonra Sigetvar fethedildi (Eylül 1566). Vezir Pertev Paşa kumandasındaki Erdel prensine yardıma gönderilen kuvvetler de Gyula (Güle) ile Yanva, Lügos ve diğer bazı kaleleri birer birer fethettiler. Sigetvar Kalesi'ne saldırıların sürdürüldüğü sırada, Kanûnî Sultan Süleyman, 7 Eylül 1566 Cumartesi, sabaha karşı vefat etti. Çadırında ölmeden önce hasta hâlinde yatan padişah,

kalenin fethinin uzaması sebebiyle canı sıkılarak Veziriazam Sokollu Mehmet Paşa'ya hitaben son olarak "Şu ocağa yanacak dahi alınmaz mı?" yazılı hatt-ı hümayununu gönderip kalenin fethine değinmişti. Gerçekten çok geçmeden padişahın ölümünün ertesi günü kale fethedilmişti. Hükümdarın ölümü gizli tutulmuştu; düşman karşısında vukua gelen bu elim vefat, tehlikeli bir durum yaratabilir, kapıkulu ocaklarının derin üzüntüleri dolayısıyla ayaklanmalarına sebep olabilirdi. Fakat Sokollu Mehmet Paşa'nın mahirane hareketi, hiçbir olayın çıkmasına meydan vermemiştir. Sokollu, padişahın ölümünü vezirlere bildirmeyerek sadece kendi kâtibi Feridun Bey'e (ünlü *Münşeâtü's-Selâtîn* yazarı) haber vermiş ve derhâl Kütahya Valisi Selim'e, divan çavuşlarından Hasan Çavuş'la bir mektup gönderip, süratle ordugâha gelmesini bildirmiştir. Esasen Hasan Çavuş, niçin gittiği gerçeğini bilmiyor, yalnız Halep beylerbeyiliğine atanan bir paşaya müjdeci olarak gönderilmekte olduğunu ve geçerken de bu mektubu şehzadeye vermekle görevlendirildiğini sanıyordu. Bu sırada Selim, Sıçanlı yaylasında bulunmakta idi. Esasen Hasan Çavuş, buradan geçerken veziriazamın mektubunu şehzadeye verip, sadece "Sigetvar'ın fetih haberini ve padişahın afiyette olduğunu" söyleyip gidecekti. Öte yandan veziriazam, bir yandan otağ-ı hümayunda, yazısı padişahın yazısına benzeyen Silahtar Cafer Ağa'ya çeşitli işler hakkında hatt-ı hümayunlar yazdırıp gönderterek padişah hayatta imiş gibi davranırken, öte yandan da padişahın naaşını otağ-ı hümayunda yıkattıktan sonra gerçeği bilen Tabip Kaysûnîzade, padişahın imamı Derviş ve Rikâbdar Mustafa, Musa ve Hasan ağalar başta olmak üzere, on iki kişiden oluşan bir cemaatle namazını kıldırıp iç organlarını çıkararak gömdürmüş, cesedi de ilaçlatıp, kokulu bez ve muşambalara sardırdıktan sonra bir tabuta koyup otağ-ı hümayundaki tahtın altına saklatmıştır. Daha sonra Sokollu Mehmet Paşa, vezirlere padişahın ölümünü bildirmiş ve başkalarının duymamasına özen gösterilmiştir; hatta kendisine ikinci kez nişancılık verilen Mustafa Bey (Celalzade), ordugâha geldiği vakit Sultan Süleyman'ı ölü bulmuştu. Kendisine nişancılık hilati, otağ-ı hümayunda giydirildiği zaman kendisinin yetişmesine etken olan büyük hükümdarın ölümüne son derece üzülerek ağlamaya başlamışsa da sonra zorla kendini tutmuş, içi ağlar ve yüzü güler bir görünüşle sevinçli bir hâlde otağ-ı hümayundan çıkmıştır. Öte yandan Sokollu, belirli kişilerden başka padişahın ölümünü hiç kimseye bildirmeyip fetih ve zafer

dolayısıyla etrafa fetihnâmeler gönderiyor, kaleyi tamir ettirip asker ve silah koydurtuyor, zafer dolayısıyla otağ-ı hümayunda ve ertesi gün de kendi çadırında mevlitler okutturuyor ve şenlikler yaptırıyordu. Ayrıca o, Sigetvar Kilisesi'ni tamir ile camiye çevirterek "padişahın cuma namazına çıkacağını" ilan ettiriyor, fakat birkaç gün sonra "nikris hastalığının fazla artması sebebiyle padişahın namaza çıkamayacağı" haberini etrafa yaydırıyordu. Hatta "padişah namaza gelip lütuf ve ihsanlarda bulunsa" sözleriyle askerler arasında dedikoduların çıktığını haber alan veziriazam, bilmemezlikten gelerek derhâl orduda münadilerle "Beyler, ağalar yarın hazır olasız, divan vardır" ilanını yaptırmış, böylece padişahın öldüğünden şüphelenenlerin gizli fısıltıları kesilmiş, herkes Sultan Süleyman'ın sağ olduğuna kani olmuş ve askerler arasındaki dedikodular da böylece kesilmişti. Sokollu Mehmet Paşa, divan toplantısından bir gece önce Feridun Bey'le, bütün vezirlerin çadırına haber yollayıp yapılacak işlerde söz birliği edilmesini tavsiye etti; asıl korkulan şey, yeniçerilerin ayaklanması idi. Bu nedenle veziriazam, bu hususta Yeniçeri Ağası Ali Ağa ile görüşüp bir hâl çaresi buldu. Şöyle ki: Ertesi gün on iki direkli çadırda divan toplandı. Bütün kapıkulu askerler, divanın dışındaki koruma hizmetinde yerlerini aldılar. Müzakere yapıldı, yasa gereği askerlere yemek verildi. Yemekten sonra önce yeniçeri ağası, otağ-ı hümayuna padişahın huzuruna girdi ve az sonra dışarı çıktı; veziriazam, kararlaştırıldığı üzere, yeniçerilere hitaben: "Yoldaşlar, şevketlû padişahımız buyurdular ki, berhurdar olup yüzleri ak olsun ve gazaları mübarek ola; yoldaşların tamam edip kaleyi tekmil etsinler; az kalmıştır. Cümlesinin terakkîleri (maaş zamları) ve bahşişleri verilsin, makbulümdür; hayır duamı alsınlar." sözlerini padişahın ağzından söyledikten sonra padişahın emrini süratle yerine getirmek için "at hazır olsun" diye bağırınca yeniçeriler "Bahşişler nice olur?" diye sordukları zaman "Cümlesine ben kefilim, baş üzerine, hemen padişahımızın dileği yerine gelsin, kaleye yetişelim." diye atına binerek yeniçerileri kale yönüne doğru götürdü. Anadolu Beylerbeyi Mahmut Paşa (Zal), kereste getirmekle görevlendirildiği gibi, Rumeli Beylerbeyi Ahmet Paşa (Şemsi) da 2000 yeniçeri ve Rumeli askerleriyle birlikte o civardaki Bobofca Kalesi'ni fethe gönderilmiş, böylece karargâh mümkün olduğu kadar askerden boşaltılmıştı. Öte yandan Şehzade Selim'e veziriazamın mektubunu götüren Hasan Çavuş, Sigetvar'dan İstanbul'a, oradan da Sıçanlı yaylağında Selim'in bulun-

duğu yere gelmiş ve veziriazamın mektubunu şehzadenin kapı ağasına teslim edip, "Sigetvar'ın fethini ve padişahın da sağlıklı bulunduğunu" söylemişti. Şehzade Selim, mektubu okuyunca, babasının öldüğünü öğrenmiş ve mektubu getiren Hasan Ağa'ya yol harçlığı vererek "gideceği yere gitmesini" emretmiş, kendisi de hiç vakit kaybetmeden hocası Ataullah Efendi ve lalası Hüseyin Paşa ile birlikte Kütahya'ya gelmiştir: Şehzade, Kütahya'da rastladığı Hisarbey Camii Hatibi Feyzullah Fakih'e "Merhum babamın Rahmet-ı Rahman'a kavuştuğu haberi geldi; hutbede bizim adımıza dua edip cemaate bildiresiniz." demiş ve hemen o gün akşam da yola çıkmıştır. Selim, İstanbul'a gelerek saltanat tahtına çıktıktan sonra ecdadına ait türbelerle Eyüp'ü ziyaret etti, daha sonra da İstanbul'dan Belgrat'a gitti. Öte yandan ordugâhta gün geçtikçe Sultan Süleyman'ın ölümü hakkındaki şüpheler artıyor, yeni hükümdarın İstanbul'a geldiği haberi askerler arasında yayılıyordu. Bu durum, şüpheleri haklı çıkarmaya başlamış, vezirler telaşa kapılarak Sultan Selim'e süratle gelmesi için bir ariza göndermişlerdir. Sultan Selim, Belgrat'a geldiğini veziriazama bildirince Sokollu, "askerlerin yasa gereği cülus bahşişi isteyecekleri ve ordu hazinesinde de yeteri kadar para olmadığı için Belgrat'ta kalmasını" ona tavsiye etmişti; daha sonra Sokollu, askerlerin maaşlarını dağıttırıp hareket etmişti. Sultan Süleyman'ın naaşını taşıyan arabanın içinde padişaha benzeyen has oda oğlanlarından Bosnalı Hasan Ağa da vardı; Hasan Ağa, beyaz yüzlü, doğan burunlu, köseç sakallı, hasta mizaçlı olup, boynu sargılı idi; araba çevresinde vezirler, solaklar, peykler ve alkışçı divan çavuşları olduğu hâlde alkışlar arasında hareket etti. Hasan Ağa, sağ ve soldaki askerlere selam verdikçe araba içinde iyi görünmediği ve padişaha benzediği için ölüm şayiasının aslı olmadığı ve bu hususdaki şüphelerin dağıldığı görülüyordu; veziriazam da ara sıra arabanın yanına sokularak güya hükümdara bazı şeyler arz ediyordu. Birkaç konak sonra eski sınırdan içeri girilince veziriazam ikindi divanında "Şimdi memleketin dâhiline girilmiştir, padişah hazretleri, rikâb ağalarıyla yalnız kalacaktır" diyerek askerleri arabanın çevresinden uzaklaştırdı. Daha sonra o, hafızları çağırtarak "Arabanın yanına gidip Yasin ve Kehf suresiyle Kur'an'dan ne isterseniz okuyunuz, Allah'ı zikredip ilahi okuyun, padişah hazretleri ziyade hazzeder." dedi. Sultan Süleyman'ın tabutu Belgrat'a gelince orada beklemekte olan oğlu Sultan Selim'in katıldığı otağ önünde cenaze namazı kılındı. Daha sonra

tabut, Vezir Ahmet Paşa ile Sultan Süleyman'ın sevdiği adamlarından Ferhat Ağa, Eski Mısır Valisi Ali Paşa ve Şeyh Nureddin Efendizade'ye teslim edilip 400 kişi ile İstanbul'a gönderilerek kendisinin yaptırdığı Süleymaniye Camii yanındaki türbesine defnedildi.

Kanûnî Dönemindeki Devlet Yapısı

1520-1566 yılları arasında hükümdarlık yapmış olan Kanûnî Sultan Süleyman'ın dönemi Osmanlı Devleti'nin en parlak çağı olarak nitelenir. Olayların gelişiminde belirgin etkisi olan Sultan Süleyman Osmanlı Devleti'ni, döneminde dünyanın en büyük imparatorluklarından biri durumuna getirmiştir. Fâtih Sultan Mehmet'le başlayan gelişmelerin doruğa ve kurumların klasik düzeye ulaşması, onun zamanındadır. Diğer bir deyişle, kuruluşundan itibaren yaklaşık 250 yıl içinde Osmanlıların vardıkları en üst noktayı simgeleyen, Kanûnî Sultan Süleyman'dır. Bu 250 yıl içinde, Osmanlıların dayandıkları hukuk temellerine uygun olarak yarattıkları yönetim kurumları, sosyal yaşantıya ve oluşturulan mekâna da damgalarını vuracaklardır. Burada kısaca, Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında, Osmanlı siyasal ve askerî başarılarına temel olan sosyal ve ekonomik durum üzerinde durulacaktır:

Osmanlı dünya görüşü, temelde İslamiyet kuramına dayanıyordu. Fakat bir yandan eski Türk geleneği, diğer yandan da en eski Orta Doğu imparatorluklarından beri biçimlenip beslenerek bölgenin bir sonraki toplumuna geçen değerler de onun dünya görüşünü etkilemişti. Osmanlı Devleti'nde sosyal yapı, çeşitli açılardan tabakalanma gösteriyordu. Yerleşim yönünden, nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde, bir bölümü de şehirlerde yaşıyordu. Özellikle şehir nüfusu, kırsal nüfusun aksine olarak, hiyerarşik bir düzen içinde aşağıdaki gruplara bölünmüştü:

1. Asker-yönetici sınıf ya da devlet otoritesini temsil edenler,
2. Dinî otorite olarak ulema ve tarikat şeyhleri,
3. Bölgeler ve ülkeler arası ticaret işlemleriyle uğraşan büyük tacirler,
4. Yerel ticaret ve el sanatlarıyla uğraşan esnaf.

Bu gruplardan ilk ikisi, askerî, diğer ikisi de reaya sınıfları içinde kabul edilmiştir: Birinciler, devletçe görevlendirilir ve her türlü yükümlülüğün dışında bırakılırken, ikinciler, vergi yükümlüsü yönetilen zümreler olarak düşünülmüştü. Reaya, bütünüyle ekonomik fa-

aliyetleri sürdüren gruplardan oluşuyordu. Ekonomik etkinlikler de, tarım ve tarım dışı üretim kollarıyla, birtakım hizmet sektörlerinde yoğunlaşmıştı. Osmanlı Devleti'nde tarım üretimi ve organizasyonu, bütünüyle timar sistemi içinde yer almıştı. Sanayi ve ticaret etkinliklerinin alanları da şehirlerdi ve oralarda ayrı bir örgütlenme oluşmuştu.

Osmanlı Devleti Sultan Süleyman döneminde, çok geniş alanlar üzerinde egemen olarak güven sağlamış, birbirinden uzak bölgeleri birbirine bağlamış, böylelikle iktisadi birliği sağlamıştı. Doğu-batı yönünde evrensel yol şebekesine bağlı işlek bir yol ağı, fonksiyonel olmuştu. Bu yol ağının her kolu üzerindeki konaklar arasında at, katır ve deve kervanlarının sefer yapmalarına imkânlar hazırlanmıştı. Konak örgütüyle devlet, resmî haberleşmedeki güven ve hızı sağlamak için her konağın çevresindeki bazı köy ve kasabaları, belirlenen yerde dinlenmiş ulak hayvanı bulundurmak ve habercilerin ağırlanmasını sağlamakla yükümlü kılmış, buna karşılık onları bazı vergileri ödeme zorunluluğu dışında bırakmıştı. Bunun yanında ara yollar derbentçi denilen görevlilerin gözetimi altındaydı. Konak örgütü yanında, bu yollar üzerinde yer alan şehir ve kasabalarda esnaf örgütü kuralları içinde taşımacılığı meslek edinmiş kalabalık bir mekkâri taifesi özel ulaşım ve ticari mal naklini üstlenmiş durumdaydı. Bu sayede tüccar, bölgeler arasında, ya şehirlerde belirli sürelerle duraklayarak satış yapar ya da mallarını istediği ticaret merkezine ulaştırmak imkânı bulurdu. Onun için, hemen her şehrin ticaret kesiminde başka ülke ve beldelerden gelmiş kişilere rastlanabilirdi.

Osmanlı şehirlerinde üretim yapanların tümü, mensup oldukları sanayi dalında ekonomik, mali, yönetim ve sosyal fonksiyonları bulunan bir teşkilatın üyesiydiler. Bu teşkilat aslında Anadolu'da XIII-XIV. yüzyılların Ahi hareketinin bir devamıydı; fakat Osmanlı döneminde devletin merkezî otoritesi altına girmişti. Esnaf teşkilatı içinde üretim yapanlar, ürünlerini aynı zamanda imalathane olan dükkânlarında pazarlardı ve üretim yoğunluğu beldenin istemleriyle sınırlıydı.

Bu görünüm içinde, Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılı, başka bir deyişle Kanûnî çağı, devletin siyasal alandaki başarılarına paralel olarak, ekonomik ve sosyal alanda büyük bir canlılığın gözlendiği bir dönemdi.

Tarihî Kişiliği ve Yarattığı Eser

Kanûnî Sultan Süleyman, ne babası gibi sinirli ve öfkeli, ne de son derecede yumuşaktı; ciddi ve vakur olup, çok dikkatle hareket ederdi. Yuvarlak yüzlü, ela gözlü, kaşlarının arası biraz açık, doğan burunlu, uzunca boy ve boyunlu ve seyrek sakallı idi. Babasından rakipsiz olarak aldığı saltanatı, yarım yüzyıla yakın uzun bir süre zaferlerle süslemiş, bizzat ordusunun başında olarak batıya, doğuya birçok seferler yapmış, son seferinde de yine ordusunun kumandanı olarak savaş alanında ölmüştür. Hiçbir Osmanlı hükümdarı, Sultan Süleyman kadar ordunun sevgi ve saygısını kazanmamıştır; ordunun düzeni ve askerlerin maaşları hakkında esaslı yasalar düzenletmiş olması dolayısıyla kendisine büyük saygı duyulmuştur. Orduya genç yaşında girmiş olan askerler, 40-50 yaşlarına kadar başlarında hep bu gazi hükümdarı görmekle ona ne kadar çok bağlılık duymuşlarsa ondan ayrılıkları da aynı ölçüde acıklı olmuş, zafer sevinciyle dönen ordu, onun ölüm haberini öğrenince birdenbire donakalmış ve bir adım dahi ileri atamamıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın ünü, yalnız seferleri ve kazandığı zaferleriyle değil, aynı zamanda düzenlettiği yasalarının devlet teşkilatı ve ordusunu devrin ihtiyaçlarına göre modern bir şekilde tanzim edişinde de görülür. Gerek kapıkulu ocakları, gerekse timarlı sipahi ve tersane ocağı, onun zamanında, dünya ordu ve donanmalarının en moderni olmuş, toprak teşkilat yasaları yine onun zamanında geliştirilmiştir.

Kanunnâmesi

Adalet alanında hiçbir taviz vermemiş ve uygulamaya koyduğu kanunlar, kendisine ünlü Kanûnî adını kazandırmıştır. Süleyman'a bu unvanı kazandıran pek çok kanun hazırlayıcıları büyük hukuk adamları olan Ebûssuûd, Nişancı Celalzade ve Müftü Kemalpaşazade efendilerdir. Yürürlüğe koyduğu kanunlarla her eyaleti ayrı ayrı yönetmiş, kesinlikle eyaletleri yönettiği kanunlar birbirleriyle çelişmemiştir.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın kanunnâmesi, üç ana bölüm ve eklerinden oluşur ve ceza, vergi kanunlarıyla reaya ve bazı askerî sınıflarla ilgili kanunları kapsamaktadır: Bu kanunnâmede, özellikle timar ve zeamet sahipleriyle halkın hukuki ve mali durumları tespit edilmiştir. Bütün ülke toprakları, öşri, haraci ve emirî arazi olarak birbirlerinden ayrılmış ve dolayısıyla bunların sayımları (tahrir) yapılmıştır. Bütün bu hususlaki etkinlikler, Ebûssuûd Efendi'nin düzenlediği fetvalarla kesin bir biçimde yasalaştırılmıştır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında yayınlanmış kanunnâmede I. Selim'in yasaları ve kararları, gelenek ve görenekler hâlinde bulunmaktadır. Sultan Süleyman'ın kanunnâmesi, esasta, I. Selim Kanunnâmesi'nin biçimini ve yapısını koruduğu gibi, bazen aynı, bazen de daha geliştirilmiş ve daha açık cümlelerle birtakım temel yasaları kapsamıştır. Bu uygunluk, reaya köylü kesiminin ve tarım üretiminden (dîme) alınan vergilerin; rüsum-ı raiyet denilen vergilerin koyun sürülerinin (aded-i ağnam), kışlık otlakların (resm-i kışlak), otlakların (resm-i otlak), kovanların (resm-i kovan). Anadolu vilayetindeki değirmenlerden alınan vergilerin yürükler, yayalar ve müsellemlerin oluşturdukları sosyal tabakaların statülerinin durumlarından dolayı utandırıcı hareketlere, suçlara ya da kavga ve gürültülere neden olan kişilere karşı küçük cezaları, suçları ve müeyyideleri ilgilendiren bölümlerin içerikleri arasında bulunmaktadır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın kanunnâmesi, sosyal ve askerî organizasyon ve reaya-köylü kesimi durumu üzerine birçok yeni kısma sahiptir. Bunlar timarların sahip oluşlarına, sipahilerin askerî mecburiyetlerine ve bunların toprak ve reaya sahipleri (sahib-i arz ve sahib-i raiyet) olarak hak ve hukuklarına, bâd-ı hevâ vergilerine, askeri kesim (askerî taifesi), azap ve valak vb.'lerin durumlarına ayrılmış kısımlardır: Bu noktada, Kanûnî Sultan Süleyman Kanunnâmesi'ndeki Semender Limanı'na, Morava, Drin, Ibr akarsularına ve Rudnik vilayetine ilişkin yönetmeliklerin hukuki ve idari düzenin genel normlarını oluşturmayıp ama yalnızca özel bölgeleri ilgilendiren yönetmelikleri oluşturduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

Saltanatı boyunca suçsuz bir kişiyi görevinden almadığı gibi, görevden uzaklaştırdığı kişi de kolay kolay bir daha o göreve gelememiştir. Bunun yanı sıra hükümdarlığı boyunca başlıca uğraşlarından birisi, yetkilerinin bir bölümünü devrettiği kişilerin bu gücü kötüye kullanmalarını önlemek olmuştur. Nitekim imparatorlukta, Kanûnî döneminde bütün yasal düzenleme bu amaca yönelikti. Hiç kimsenin, mülkün ve tebaanın üzerinde, padişah tarafından kendine özellikle tanınmış bir yetki olmadan, otorite kurmaya hakkı yoktu; bu tebaanın korunmasının temel ilkesi olarak benimsenmiştir. Bu temel ilkenin eksiksiz uygulanmasının sonucudur ki, Osmanlı sınırlarına katılan Hıristiyan ülke ve şehirlerin insanlarının günlük yaşamı hiç değişmemiştir; din özgürlüğü, can ve mal güvenliği titizlikle korun-

muştur; örf ve âdetleri eskisi gibi devam etmiştir. Ayrıca azınlıklar için yasaklanmış hiçbir meslek olmamış ve imparatorluk sınırları içine alınmış olan doğu ve batı şehirleri, refahtan paylarını fazlasıyla almışlardır.

İmar ve Edebî Etkinlikleri

Kanûnî'nin başlıca tutkusu, daha saltanatının ilk yıllarından başlayarak, gelecek çağlara, ününü yansıtacak anıt eserler bırakmaktı. Başta İstanbul olmak üzere, şehirlerin imarına büyük önem vermiş, sadece İstanbul'da Süleymaniye, Sultan Selim, Şehzade Mehmet ve Cihangir adına, kızı Mihrimah Sultan adına Edirnekapı ve Üsküdar'daki camilerle, Hürrem Sultan adına Haseki Sultan Camii ve külliyelerini inşa ettirerek İstanbul'un çehresini değiştirmiş, öteki büyük kentlerde de aynı şekilde imar faaliyetleri sürdürülmüştür. Kanûnî sayesinde İstanbul, Doğu'nun ve Batı'nın en büyük ve en hareketli kenti görünümünü kazanmıştı; Türk Rönesansının beşiği olmuştur. Su kemerleri, su yolları, köprüler, hanlar, kervansaraylar yapılmış, fethedilen yerlerdeki kilise ve manastırlardan camiye çevrilen yapılar onartılmıştır. İşte bu mimari eserlere damgasını vuran büyük mimar da Sinan'dır. XIV. yüzyıl Türk mimarisine hükmeden bu ad olmasaydı herhâlde Türk sanatı eksik kalırdı. Minyatür, hat sanatı, resim ve çinicilik de Kanûnî döneminde büyük gelişme göstermiştir. Nitekim 1577'lerde Topkapı Sarayı'nın minyatür atölyesinde 26'sı Türk, 35 kişi çalışmaktaydı. Kanûnî döneminde Türk resmine yön veren ressamların ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunların başında Matrakçı Nasuh gelmektedir. Aynı zamanda matematikçi, yazar ve bilim adamı olan bu ressam, Kanûnî'nin Irakeyn seferinin tasvirine ilişkin resimli bir kitap da kaleme almıştır. Ayrıca bu dönem Türk resmi açısından önemli iki eser *Sûrnâme* ve *Hünernâme*'dir. İkincisinin resimleri, devrin tanınmış ressamı Nakkaş Osman'ın eseridir. Zamanın bir diğer tanınmış ressamı Nigârî de ününü portreciliğe borçludur. Hat (yazı) ustaları arasında da Şeyh Hamdullah ve öğrencileri ile Ahmet Karahisarî ve Sarhoş İbrahim'i zikredebiliriz.

Kanûnî aynı zamanda şairdir. Muhibbî mahlasıyla şiirler yazmıştır. Şairler, sanatçılar, hukukçular, ilahiyatçılar, tarihçiler, bilim adamları sarayın en seçkin konukları arasındaydılar. Kanûnî, onlara büyük maddi imkânlar sağlıyordu. Nitekim, Klasik Dönemin lirik şairi Bâkî, bunlara en güzel örnekti. Kanûnî çağında Türk şiirine, Leyla ile Mecnun yazarı olup Bağdat'ta doğan Fuzûlî ve Bâkî gibi

isimler hâkim olmuşlardır. Onların yanı sıra Zâtî, Hayalî, Hayretî, Rûmî, Âşık Çelebi ve Figânî gibi şairler de, bugün, bıraktıkları eserleriyle saygı ile anılmaktadırlar.

Osmanlı İmparatorluğu Kanûnî Sultan Süleyman ile üç kıtada doruğa ulaşmıştır. 46 yıl gibi uzun bir süre, Türk Rönesansının yaratıcısı ve hamisi, Kanûnî tarafından yönetilmiş olan imparatorluk altın çağını yaşamıştır.

Şiirlerinden Örnekler

GAZEL

1. İmtisâl-i câhidû-fi'llâh* oluptur niyyetüm
   Dîn-i İslâm'un mücerred gayretidür gayretüm
2. Fazl-Hakk u himmet-i cünd-i ricâlullâh ile
   Ehl-i küfri ser-te-ser kahr eylemekdür niyyetüm
3. Enbiyâ vü evliyaya istinâdum var benüm
   Lutf-i Hak'dandur hemân ümmîd-i feth ü nusretüm
4. Nefs ü mâl ile nola kılsam cihânda ictihâd
   Hamdü-lillâh var gazâya sad hezârân rağbetüm
5. Ya Muhammed mucizât-ı Ahmed-i muhtar ile
   Umarım galip ola a'day-ı dine devletüm
   Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

AÇIKLAMASI

1. Niyetim, "Allah için hakkıyla savaşın" ayetinin (Hacc Suresi, 78. ayet) buyruğunu yerine getirmektir. Gayretim, sadece İslam dininin gayretidir.

2. Allah'ın lütfu ve erenler ordusunun himmetiyle, küfür ehlini (kâfirleri) baştan başa kahreylemek niyetindeyim.

3. Peygamberlere ve erenlere dayanır, güvenirim; fetih ve başarı umudum sadece Allah'tandır.

4. Öz varlığımla ve malımla bu dünyada çalışıp gayret etmeme şaşılır mı? Allah'a şükrolsun, din uğrunda gazaya yüz bin rağbetim var.

5. Ey Mehmet! Hz. Muhammed'in mucizeleri sâyesinde, devletimin (bahtımın) din düşmanlarına üstün geleceğini umuyorum.

* **Hacc Suresi, 78. ayet= Ve câhidû fillâhi hakkan cihâdih (Allah için hakkıyla savaşın).**

GAZEL

1. Halk içinde mu'teber bir nesne yok devlet gibi
   Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi
2. Saltanat didükleri ancak cihân gavgasıdur
   Olmaya taht-ı saâdet dünyede vahdet gibi
3. Ko bu ayş u işreti çünkim fenâdur âkıbet
   Yâr-ı bâkî ister isen olmaya tâat gibi
4. Olsa kumlar sağışınca ömrüne hadd ü aded
   Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâat gibi
5. Ger huzur itmek dilersen ey Muhibbî fâriğ ol
   Olmaya vahdet makamı gûşe-i uzlet gibi

Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

AÇIKLAMASI

1. Halk arasında yüce mevkiler kadar değer verilen hiçbir şey yok. Hâlbuki bu dünyada bir nefes sıhhat (sağlık içinde geçen nefes alacak kadar kısa bir zaman)'ten daha büyük bir devlet (baht açıklığı, mutluluk) olamaz.

2. Saltanat dedikleri sadece bir dünya kavgasıdır. Bu dünyada, bu gürültü patırtıdan, kalabalıktan uzakta tek başına (Allah'a yakın) olmak kadar büyük baht ve saadet olamaz.

3. Bu yiyip içmeyi, zevki sefayı bırak; çünkü, sonu yoktur. Şayet kalıcı bir yâr istiyorsan, ibadetten iyisi olamaz.

4. Ömrün (ün yolları) kumların sayısı kadar çok olsa bile, bu felek şişesine bir saat içinde akıttığı kum kadar bile gelmez (Burada kum saati hatırlanmalıdır. Felek kum saatinin şişesine, insan ömrü de içinde akan kumlara benzetilmiştir).

5. Ey Muhibbî! Şayet huzurlu olmak istiyorsan dünya hevesinden elini eteğini çek. Bu dünyada inziva köşesi (dış dünya ile bütün bağlarını keserek Allah'a ulaşabilmek için insanın kendi içine kapandığı yer) kadar mükemmel bir vahdet makamı olamaz.

Bâkî'nin Kanûnî'ye yazdığı

MERSİYE

I.

1. Ey pây-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü neng
   Tâ key hevâ-yı meşgale-i dehr-i bî-direng
2. An ol günü ki âhır olup nev-bahâr-ı ömr
   Berg-i hazâna dönse gerek rûy-i lâle-reng
3. Âhır mekânın olsa gerek cür'a gibi hâk
   Devrân elinden erse gerek câm-ı ayşa seng
4. İnsan odur ki âyîne-veş kalbi sâf ola
   Sînende neyler âdem isen kîne-i peleng
5. İbret gözünde niceye dek gaflet uykusu
   Yetmez mi sana vâkıa-i şâh-ı şîr-çeng
6. Ol şeh-süvâr-i mülk-i saâdet ki rahşına
   Cevlân deminde arsa-i âlem gelirdi teng
7. Baş eğdi âb-ı tîğine küffâr-i Ungürüs
   Şemşîri gevherini pesend eyledi Freng
8. Yüz yire koydu lûtf ile gül-berg-i ter gibi
   Sandûka saldı hâzin-i devrân güher gibi

II.

1. Hakkâ ki zîb ü zînet-i ikbâl ü câh idi
   Şâh-ı Skender-efser ü Dârâ-sipâh idi
2. Gerdûn ayağı tozuna eylerde ser-fürû
   Dünyaya hâk-i bârgehi secdegâh idi
3. Kem-ter gedâyı az atası kılurdı bay
   Bir lûtfu çok mürüvveti çok pâdişâh idi
4. Hâk-i cenâb-i hazreti dergâh-ı devleti
   Fazl ü belâgat ehline ümmîdgâh idi
5. Hükm-i kazâya verdi rızâyı egerçi kim
   Şâh-i kazâ-tüvân ü kader-destgâh idi

6. Gerdûn-i dûna zâr ü zebûn oldu sanmanuz
Maksûdu terk-i câh ile kurb-i ilâh idi

7. Can ü cihane gözlerimiz görmese nola
Rûşen cemâli âleme hurşîd ü mâh idi

8. Hurşîde baksa gözleri halkın dola gelir
Zîrâ görünce hâtıra ol meh-lika gelir

III.

1. Döksün sehâb kaddin eğip katre katre kan
İtsün nihâl-i nârveni nahl-i erguvân

2. Bu acılarla çeşm-i nücûm olsun eşk-bâr
Âfâkı tutsun âteş-i dilden çıkan duhân

3. Kılsın kebûd câmelerin âsuman siyâh
Giysin libâs-i matem-i şâhı bütün cihan

4. Yaksın derûn-i sîne-i ins ü perîde dâğ
Nar-ı firak-i Şâh Süleymânn-i kâm-rân

5. Kıldı firâz-i küngüre-i Arş'ı cilvegâh
Lâyık değildi şanına hakka bu hâkdan

6. Mürg-i revanı göklere irdi hüma gibi
Kaldı hazîz-i hâkde bir iki üstühan

7. Çâbük-süvâr-i arsa-i kevm ü mekân idi
İkbal ü izzet olmuş idi yar ü hem-inan

8. Ser-keşlik itdi tevsen-i baht-i sitîze-kâr
Düştü zemîne sâye-i eltaf-i Kirdgâr

IV.

1. Olsun gamında bencileyin zâr ü bî-karar
Âfâkı gezsin ağlayarak ebr-i nev-bahâr

2. Tutsun cihanı nâle-i mürgân subh-dem
Güller yolunsun âh ü figan eylesin hezâr

3. Sünbüllerini matem idüp çözsün ağlasın
Dâmâna döksün eşk-i firâvânı kûhsâr

4. Andıkça bûy-i hulkunu derdinle lâle-veş
Olsun derûn-i nâfe-i müşg-i Tâtâr târ

5. Gül hasretinle yollara tutsun kulağını
Nergis gibi kıyamete dek çeksin intizâr

6. Deryalar itse âlemi çeşm-i güher-feşân
Gelmez vücuda sencileyin dürr-i şâh-vâr

7. Ey dil bu demde sensin olan bana hem-nefes
Gel nây gibi inleyelim bâri zâr zâr

8. Âheng-i âh ü nâleleri idelim bülend
Ashâb-i derdi cûşa getirsin bu heft bend

V.

1. Gün doğdu şâh-i âlem uyanmaz mı hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdûn-tınâbdan

2. Yollarda kaldı gözlerimiz gelmedi haber
Hâk-i cenâb-i südde-i devlet-meâbdan

3. Reng-i izârı gitdi yatar kendi huşk-leb
Sol gül gibi ki ayrı düşüpdür gül-âbdan

4. Gâhî hicâb-ı ebre girer Husrevâ felek
Yâd eyledikçe lûtfunu terler hicâbdan

5. Tıfl-i sirişki yerlere girsin duam odur
Her kim gamından ağlamaya şeyh ü şâbdan

6. Yansın yakılsın âteş-i hecrinle âftâb
Derdinle kara çullara girsin sehâbdan

7. Yâd eylesin hünerlerini kanlar ağlasın
Tîgin boyunca karaya batsın kırâbdan

8. Derd ü gamında çâk-i girîbân idüp kalem
Pîrâhenini pârelesin gûsadan alem

VI.

1. Tîgin içirdi düşmene zahm-i zebânları
Bahs etmez oldu kimse kesildi lisânları

2. Gördü nihâl-i serv-i ser-efrâz-i nîzeni
Ser-keşlik adın anmadı bir dahi banları

3. Her kanda bassa pây-i semendin nisâr için
Hanlar yolunda cümle revân itdi kanları

4. Deşt-i fenada mürg-i heva durmayıp döner
Tîgin Huda yolunda sebîl itdi canları

5. Şemşîr gibi rûy-i zemîne taraf taraf
Saldın demir kuşaklı cihân pehlevanları

6. Aldın hezâr büt-gedeyi mescid eyledin
Nâkuus yerlerinde okutdun ezânları

7. Âhır çalındı kûs-i rahîl itdin irtihâl
Evvel konağın oldu cinan bûstânları

8. Baskî cemâl-i pâdişeh-i dil-pezîri gör
Mir'ât-i sun'-i Hazret-i Hayy ü Kadîr'i gör

9. Minnet Huda'ya iki cihânda kılıp saîd
Nâm-i şerifin eyledi hem gâzî hem şehîd

(Bundan sonra Kanûnî'nin yerine tahta çıkan oğlu II. Selim için yazılmış bulunan ve yukarıdaki beytin devamı olan 7 beyit buraya alınmamıştır).

VII.

1. Kıldıkça şâh-i âleme Hak fazl ü rahmeti
Versin cenâb-i hazret-i Paşa'ya devleti

2. Sahib-kırân-i arsa-i iklîm-i saltanat
Ol dem ki kıldı mülk-i bekaya azimeti

3. Ol cism-i pâkı cânı gibi eyledi nihan
Âsûde kıldı hal-i sipâh ü raiyyeti

4. Halk-i cihana kırk sekiz gün duyurmadı
Bir hefte itdi gayriler ancak bu hâleti

5. Tedbîri gör ki irmedi kimse hayaline
Âsaf cihanda gelse göreydi vezareti

6. Gayret kemerlerini kuşandı kılıç gibi
Aldı hisarı verdi Hudâ feth ü nusreti

7. Uyku gözüne girmedi çalışdı can ile
Çekdi efendisi yolunda bunca zahmeti

8. Yâ Rab kemâl-i lûtfuna kaldı senin heman
Paşa kulun bu yolda tamam itdi hizmeti

9. Âşûb-i dehr ü âfet-i devr-i zamaneden
Hıfz u himayet eyle bu sahib-saâdeti

10. Yâ Rab çerâğ-i devlet ü bahtın münevver it
İki cihanda gönlü muradın müyesser it

(Bu son bentte Sokollu'dan bahsedilmektedir).

AÇIKLAMASI

I.

1. Ey şan ve şöhret kaydının (endişesinin, bağının, ilgisinin) tuzağına ayağı bağlı (yakalanmış) kişi, daha ne zamana kadar bu kararsız dünyanın işleriyle uğraşmak arzusuyla çabalayıp duracaksın?

2. Ömr (ün) ilkbaharının sona erip, lale renkli yüzün (ün) güz yaprağına döneceği o günü (bir) düşün...

3. Cur'a (kadehin dibinde kalan ve Cem'in ruhu için toprağa dökülmesi âdet olan son yudum) gibi senin de, sonunda, yerin toprak olacak. Devranın (zamanın, feleğin) elinde ayş (dirilik, hayat, zevk u sefa) kadehine taş erişip onu kıracaktır.

4. (Ancak, sadece) kalbi ayna gibi saf (tertemiz) olan kişi (kelimenin gerçek anlamıyla) insandır. Şayet (sen de) insan isen sinende kaplan kininin ne işi var?

5. Gaflet uykusu, ibret gözünde, ne zamana kadar sürecek? (Bu gafletten ne zaman kurtulacak ve ibret gözünü açacaksın?). (O) aslan pençeli padişahın olayı (başına gelen) (ibret gözünü açman için) sana yetmez mi?

6. Saadet ülkesinin o usta, ünlü binicisinin atına; gezintiye çıktığı zaman, dünya arsası (alanı) dar gelirdi.

7. Macar kâfirleri (o, usta binicinin, padişahın; mükemmel su verilmiş kılıcına) kılıcının suyuna baş eğdi ve Fransız (kâfirleri de) kılıcının cevherini (a. Özünü, mayasını, gevherini, b. Süsü olan mücevherini) beğendi, takdir etti.

8. (O padişah) taze bir gül yaprağı gibi, yüzünü lütuf ile (a. Yavaşça, b. Lütfederek) yere koydu (secdeye vardı); devran hazinedarı da onu bir inci, bir mücevher gibi sandığa (sandukaya) koydu.

II.

1. Allah için (doğrusu, gerçekten) ikbal ve iktidarın süsü, bezeği idi. İskender taçlı, Dârâ askerli (ordulu) (bir) padişah idi.

2. Felek, ayağının tozuna baş eğerdi. Yüce makamının (divanının, otağının) toprağı, cümle âleme, dünyaya secde yeri idi.

3. Yoksulların yoksulunu, azıcık ihsanı, bağışı zengin etmeye yeterdi. (Öyle cömertti ki onun en küçük miktardaki, en az bağışı bile en yoksul kişiyi, dilenciyi zengin edecek kadar çoktu). Bir lütfu (iyiliği) çok, mürüvveti (insanlığı) çok padişah idi.

4. Padişah hazretlerinin yüksek huzurlarının avlusu, toprağı ve devletli yüce dergâhı, devlet kapısı; fazilet (bilgi) ve belagat sahiplerinin ümit, sığınma yeri idi.

5. Her ne kadar kazanın hükmüne rıza verdi (boyun eğdi) ise de, kaza kuvvetli ve kader kudretli (iktidarlı)(bir) padişah idi (Bu beytin; (Her ne kadar kaza kuvvetli ve kader kudretli bir hükümdar idiyse de, sonunda, o da kazanın hükmüne boyun eğdi) şeklinde de düşünülmesi mümkündür. Kaza, olması ezelden Allah tarafından takdir olunan şeylerin vukua gelmesi, gerçekleşmesi, kaderde olanın ortaya çıkmasıdır).

6. Alçak feleğe yenik düştü sanmayınız; onun amacı iktidar mevkiini bırakıp Allah'a yakın olma idi (İşte bu yüzden dünyayı bırakıp gitti. Yoksa, alçak feleğe yenilmiş ve gitmiş değildir).

7. Onun parlak yüzü, dünyanın güneşi ve ayı idi. (O gittikten sonra) gözlerimiz canı da, cihanı (dünyayı) da görmese şaşılır mı?

8. Güneşe baksa halkın gözleri dolagelir (yaşlarla dolar); çünkü, güneşi görünce, hatıra o ay yüzlü (padişah) gelir. (Bu beyitte hüsnütalil sanatının en başarılı örneklerinden birini görüyoruz. Güneşe bakıldığı zaman parlak ışık gözleri yaşartır. Şair, bu durumu, gerçekte olduğundan daha güzel bir sebeple "güneşi görünce, o ay yüzlü padişahın hatıra gelmesi nedeniyle ağlamakla" açıklıyor.

III.

1. Bulut, onun boyunu anıp damla damla kan (yağmur yerine kanlı gözyaşı) döksün (ve bu suretle) nârven fidanını, erguvan fidanı görünümüne büründürsün. (Nârven, karaağaç olarak tanınmış

ağaçtır. Bâkî, kişileştirme ve benzetme sanatları yoluyla buluta kanlı gözyaşları döktürmekte, böylece, bu yağmurun nârvenin rengini değiştirerek onu, çiçeği ve filizleri kendi adıyla anılan kırmızımtırak renkli erguvan ağacı görünümüne büründürmesini istemektedir. Her ne kadar *Burhân-ı Kâti*'da, nârven için: "Bunu mutlaka karaağaçla tefsir ederler. Lakin değildir..." denilmekteyse de Bâkî'nin, ağacın adındaki karanın yas rengi olmasından dolayı karaağaç şeklinde kabul ettiğinden şüphe edilemez).

2. (Yanan) gönlün ateşinden çıkan duman gökleri bürüsün; bu acılarla yıldızların gözleri, gözyaşı yağdırsın.

3. Gök (de) mavi giysilerin siyaha dönüştürsün; (böylece) bütün cihan, padişah için yas elbiseleri (karalar) giymiş olsun.

4. O kâmran (muzaffer, muradına ermiş) Sultan Süleyman'ın ayrılığının ateşi, insanların da, perilerin de bağrının içini (yüreğini) dağlasın.

5. Arş kubbesinin ta tepesini kendisine cilve (güzel biçimde görünme, tecelli) yeri edindi. Doğrusu, dünya denilen bu süprüntülük, mezbele (zaten) onun şanına layık değildi.

6. Ruhunun kuşu, hüma gibi göklere ulaştı; toprağın altında kalan, bir iki kemikten ibarettir.

7. Kevn ü mekân (varlık ve yer, evren) alanının usta süvarisi idi İkbal ve izzet, ona dost ve arkadaş olmuştu.

8. Talih denilen inatçı, huysuz at serkeşlik etti, (onu sırtından indirdi, attı) Allah'ın kullarına lütfettiği gölgesi olan padişah toprağa, yere düştü.

IV.

1. İlkbahar bulutu, senin gamınla, benim gibi ağlasın ve ne yapacağını bilemez, yerinde duramaz hâle gelsin; ağlayarak ufukları dolaşsın.

2. Kuşların iniltisi sabah vakti dünyayı sarsın, kaplasın; güller yolunsun, bülbül(ler) ah çekip feryat eylesin.

3. Dağlar, yas tutsun, saçlarını çözüp ağlasın, coşkun gözyaşlarını eteğine döksün.

4. Senin tabiatının, huyunun güzel kokusunu andıkça; Tatar diyarının göbek miskinin içi, laleninki gibi, kapkara olsun. (Şairin ikinci mısrada Tatar müşginin göbeğinin içi dediği görülmekte ise, anlamı yazdığımız şekilde olsa gerektir. Çünkü miskin göbeği gibi bir kavram divan şiirimizde yoktur, göbek miski vardır. Tatar'dan maksat da, eskilerin deyimiyle Tataristan-ı Kebir'dir. Ahmet Vefik Paşa, Büyük Tataristan'ı "Asya'nın ta Bahr-i Şarki sevâhilinden Türkistan'a yani Baykal Denizi'ne ve Angara Irmağı'na varınca beş yüz saat kadar yeridir. Andan Ten Suyu'na doğru bin saat yer Türkistan sayılır. Tataristan kısmı Mançur ve Tonuz ve Çoygar ve Moğol vilayetlerini havidir." şeklinde tanımlamaktadır. Bâkî'nin burada Tatar'ı belirli bir coğrafi bölgeden çok, misk ceylanlarıyla tanınmış Hıtâ, Hıtây vb. gibi yöreler anlamında kullandığı belirgindir).

5. Gül, senin özleminle yollara kulak versin ve nergis gibi kıyamete dek intizar çeksin (beklesin).

6. İnci saçan (inci gibi gözyaşları döken) göz(ler), dünyayı denizlere döndürse de, senin gibi padişahlara layık, değerli bir inci meydana gelmez.

7. Ey gönül! Bu anda bana arkadaşlık eden sensin; gel, bari, seninle ney gibi hazin hazin inleyelim.

8. Ahların ve iniltilerin ahengini yükseltelim, bu yedi bent dertlileri coştursun. (Şair burada heft "yedi" bentten söz açıyorsa da eldeki mersiye sekiz benttir. İlk altı bentte Kanûnî'nin ölümünden duyulan acı dile getirilmektedir. Yedinci bent Kanûnî'nin yerine tahta çıkan II. Selim, sekizinci bent, Veziriazam Sokollu Mehmet Paşa için yazılmıştır. Şairin mersiyeyi önce yedi bent olarak tasarladığı ve sonradan Sokollu için sekizinci bendi eklediği düşünülebilir. Belirgin bir özelliği bulunmayan yedinci bent dışındaki bütün bentler sırasıyla düzyazı olarak da verilmiştir.)

V

1. Güneş doğdu, (o) dünya, cihan padişahı uyku(sun)dan hâlâ uyanmayacak mı? Gökyüzü avlulu çadırdan (gökyüzü kadar geniş bir alana kurulmuş çadırdan) çıkıp yüzünü göstermeyecek mi?

2. Gözlerimiz yollarda kaldı... Devletli padişahın kapısı önündeki avlunun toprağından (hâlâ) haber yok.

3. Yanağının rengi gitti (soldu); kendisi, dudakları kurumuş (olarak), tıpkı gül suyundan ayrılmış bir gül gibi yatıyor.

4. Ey Hüsrev, ey padişah! Felek (gök) bazen, bulut perdesine girer ve lütfunu andıkça utançtan terler.

5. Duam odur ki genç olsun, ihtiyar olsun her kim senin gamınla ağlamazsa, onun gözyaşının çocuğu yerlere girsin.

6. Güneş, ayrılığının acısıyla yansın yakılsın ve senin derdinle buluttan (yapılmış) kara çullara bürünsün.

7. Kılıcın, senin hünerlerini yâd ederek (anarak) kan ağlasın ve kınına girerek boylu boyunca karaya batsın.

8. Kalem, senin dert ve gamınla yakasını yırtsın; bayrak da kederinden gömleğini parçalasın. (Kanûnî hem kılıç, hem kalem sahibi bir padişah idi. Bayrağını şerefle dalgalandırmış, kılıcıyla ülkeler almış, kalemiyle (Muhibbî mahlasıyla) güzel şiirler yazmıştır. Bu yüzden şair, Kanûnî'nin ölümü yüzünden kılıca da, kaleme de, bayrağa da yas tutturmaktadır. Padişahın kılıcı bir daha kınından çıkmayacak, kalemi, şiirler de, buyruklar da yazmayacaktır. Kalemin yakasını yırtması, kamış kalemin ucundaki yarıkla ilgilidir. Bayrağın gömleği ise, içinde muhafaza edildiği kılıftır.)

VI

1. Kılıcın düşmana dil yarası gibi iyileşmez yaralar açtı; kimse konuş(a)maz oldu, dilleri kesildi.

2. Senin, başı yüksek servi ağacına benzeyen, servi ağacı gibi yükselen mızrağını gördü (de), banlar bir daha başkaldırmanın adını anmadılar. (Ban; Arapçada sorgun ağacı, bey söğüdü demektir. Sevgilinin düzgün boyunu ifade etmek için de kullanılır. Aynı kelime Güney Slav lehçesinde küçük prenslerin sıfatı olarak kullanılır ve hâkim, serdar anlamına gelir. Osmanlılarda Dalmaçya, Hırvatistan, Slovenya, Sırbistan, Eflak, Boğdan, Transilvanya ve Macaristan'da mevcut beylikler için kullanılmıştır. Bu yüzden banları yerine sadece Macar beyleri denilmesi doğru olmasa gerekti.)

3. Atının ayağı her nereye bastıysa (atını nereye sürdüysen, nereye gittiysen), saçı olsun diye, hanların tümü kanlarını su gibi akıttılar.

4. Heva (heves, arzu, ihtiras) kuşu (heva vü heves peşinde) yokluk, ölüm ovasında (bu dünyada) (aşağıdaki leşi görüp de tepesinde durmadan dönüp dolaşan akbaba gibi döner de döner (Oysaki senin havada dönen kılıcın, fani hevesler, arzu ve ihtiras peşinde değildi). Senin kılıcın Allah yolunda canları sebil etti.

5. Yeryüzünün her yerine, semt semt, kılıç gibi, demir kuşaklı cihan pehlivanları saldın.

6. Binlerce puthaneyi (kiliseyi) aldın ve mescit hâline getirdin. (Kâfirlerin) çan (çaldıkları) yerlerinde, ezanlar okutturdun.

7. Sonunda, göç davulu çaldı, göç ettin; ilk konak yerin de cennet bahçeleri oldu.

8. Tanrı'ya şükrolsun ki seni her iki dünyada da mutlu kılıp, kutlu adını hem gazi, hem de şehit eyledi. (Müslüman için gazilik bu dünyanın, şehitlik öbür dünyanın mutluluğudur.)

VIII.

1. Allah cihana hükmetmiş olan padişaha lütuf ve rahmetini ihsan ettikçe, paşa hazretleri cenabına (Sokollu Mehmet Paşa'ya da devlet (üstünlük, mevki ve talih yüceliği) versin.

2. Saltanat ülkesi alanının sahib-kıranı (Kanûnî) beka ülkesine (ebediyete) (doğru) yola çıkar çıkmaz;

3. O temiz cismi (cenazeyi), canı gibi gizledi; askerin ve reayanın rahat, gailesiz olmasını (kargaşa çıkmamasını) sağladı.

4. Cihan halkına (bütün dünyaya, padişahın ölümünü) kırk sekiz gün duyurmadı. Başkaları (böyle bir durumda) gizlemeyi sadece bir hafta sürdürebilmişlerdi.

5. Sokollu'nun aldığı ve başka kimsenin hayal bile edemediği şu tedbire bakın! Keşke (vezirliğin sembolü ve Süleyman Peygamber'in veziri olan) Âsaf, dünyaya gelebilse ve vezirliğin nasıl olması gerektiğini görebilseydi...

6. Gayret kemerlerini kuşandı, kılıç gibi, Allah fetih ve üstünlüğü verdi, hisarı aldı. (Burada, kılıç gibi, hem kuşanmakla hem de hisarı almakla ilişkili olarak düşünülebilir. Beyitte Kanûnî'nin ölümünden sonra hisarın alındığına işaret vardır.)

7. Ya Rab! Paşa kulun, bu yolda yapılabilecek her şeyi yaptı, hizmeti tamamladı. Bundan sonrası sadece senin lütfuna kalmıştır.

8. Bu saadet sahibi kişiyi, dehrin kargaşasından ve zamanın dönüşüyle ortaya çıkabilecek belalardan koru, esirge.

9. Ya Rab! Onun devlet çerağını ve bahtını nurlandır; dünyada ve ahirette ona gönlünün muradını nasip eyle.

Yahya Bey'in Kanûnî'nin oğlu Şehzade Mustafa için yazdığı

MERSİYE

I.

1. Meded meded bu cihânın yıkıldı bir yanı
   Ecel celâlileri aldı Mustafa Hân'ı
2. Tolundı mihr-i cemâli bozuldu dîvânı
   Vebâle koydular âl ile Âl-i Osmân'ı
3. Geçerler idi geçende o merd-i meydânı
   Felek o cânibe döndürdü şâh-ı devrânı
4. Yalancının kuru bühtânı buğz-i pinhânı
   Akıtdı yaşımızı yakdı nâr-i hicrânı
5. Cinâyet itmedi cânî gibi anun cânı
   Boğuldu seyl-i belâya dağıldı erkânı
6. Nolaydı görmeye idi bu mâcerâyı gözüm
   Yazıklar ana revâ görmedi bu râyı gözün

II.

1. Donandı ağlar ile nûrdan menâra dönüp
   Küşâde-hâtır idi şevk ile nehâra dönüp
2. Göründü halka dıraht-i şükûfe-dâra dönüp
   Yürüdü kulları ardınca lâlezâra dönüp
3. Tururdu hiddet ile şâh-i cihân nâra dönüp
   Otağı haymeleri karlı kûhsâra dönüp
4. Müzeyyen idi bedenlerle ak hisâra dönüp
   El öpmeğe yürüdü mihr-i bî-karara dönüp
5. Tutuldu gelmedi çünkim o mâh-pâre dönüp
   Görenler ağladılar ebr-i nev-bahâra dönüp

6. Bir ejderhâ-yı dü-serdir bu hayme-i dünya
Dehânına düşen olur hemîşe nâ-peydâ

III.

1. O bedr-i kâmil ü ol âşnâ-yı bahr-i ulûm
Fenâya vardı telef itdi anı tâli'-i şûm

2. Döğündü kaldı heman dâğ-i hasret ile nücûm
Göyündü şâm-ı firâkında doldu yaş ile Rûm

3. Kara giyürdi Karaman'a gussa itdi hücûm
O mâhı ince hayâl ile kıldılar mâdûm

4. Dolandı gerdenine hâle gibi mâr-ı semûm
Rızâ-yı Hak ne ise râzı oldu ol merhûm

5. Hatâsı gayr-i muayyen günâhı nâ-malûm
Zihî saîd ü şehîd üzihnî şeh-i mazlûm

6. Yıkıldı yer yüzüne aslına rücû itdi
Saâdet ile heman kurb-i Hazrete gitdi

4. Getirdi arkasını yere Zâl-i devr-i zaman
Vücûduna sitem-i Rüstem ile irdi ziyan
Döküldü gözyaşı yıldızları çoğaldı figan
Dem-i memâtı kıyamet gününden oldu nişan
Gırîv ü nâle vü zâr ile doldu kevn ü mekân
Akar su gibi müdâm ağlamakda pîr ü cüvân
Vücûd iline akın saldı akdı eşk-i revân
Eyâ serîr-i saâdette pâdişâh-i cihân
O cân-i âdemiyân oldu hâk ile yeksan
Diri kala ne revâdır fesâd iden şeytan
Nesîm-i subh gibi yerde koma âhımızı
Hakaret eylediler nesl-i pâdişâhımızı

V.

1. Bir iki eğri fesâd ehli nitekim şemşîr
Bir iki nâme-i tezvîri kıldı katline tîr

2. Gelir ezelde mukadder olan kalîl ü kesîr
Hezâr kayserin oldu libâs-i ömrü kesîr

3. Eceldir âdeme derbend-i teng ü târ ü asîr
Zarûrîdir bu ki uğrar ana cüvân ile pîr

4. Yerini zîr-i zemin eyledi o mihr-i münîr
Güm oldu gitdi cihandan niteki merd-i fakîr

5. Bu vakıa olamaz halka kâbil-i tâbîr
Ki Erdşîr-i vilâyetde ola âdet-i şîr

6. Bunun gibi işi kim gördü kim işitdi aceb
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb

VI.

1. Ferîd-i âlem idi âlim idi a'lem idi
Muhammed ümmetine mevti mevt-i âlem idi

2. Ziyade mâtem idi hayli emr-i mu'zam idi
Salâh ü zühdü kavî i'tikadı muhkem idi

3. Meşâyih ile musâhib ricâle hem-dem idi
Keramet ile kerîmü'l-hısâl âdem idi

4. Nücûm gibi cihân-dîde vü mükerrem idi
Vücûdu muhteşem ü şevketi muazzam idi

5. Tevâzu' ile selâmında hod müsellem idi
Aceb o bedr-i tamamın ne âdeti kem idi

6. Hayflar oldu ana iftirâ ile gitdi
Huzûr-i Hakka duâ vü senâ ile gitdi

VII.

1. Sipihrin âyinesinde göründü rûy-i fenâ
Kodu bu kesret-i dünyayı kıldı azm-i beka

2. Garibler gibi gitdi o yollara tenhâ
Çekildi âlem-i bâlâya hemçü mürg-i hümâ

3. Hakikaten sebeb-i rif'at oldu düşman ana
Nasibi olmasa tan mı bu cîfe-i dünyâ

4. Hayât-i bâkîye erişdi ruhu ey Yahyâ
Şefîki rûh-i Muhammed refîki zât-i Huda

5. Enîsi gâyib erenler celîsi ehl-i safâ
Ziyade ide yaşum gibi rahmetin Mevlâ

6. İlâhî cennet-i Firdevs ana durağ olsun
Nizâm-ı âlem olan pâdişâh sağ olsun
Vezni: Mefâilün feilâtün mefâilün feilün

AÇIKLAMASI

I.

1. Medet ey! Yetişin! Bu dünyanın bir yanı yıkıldı: Ecel Celâlileri, Mustafa Han'ı aldı. (II. Bayezid devrindeki Şeyh Celâl ve yandaşlarının ayaklanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda başkaldıranlara çoğu kez Celâli denilmesi âdet olmuştur. Ancak, Şehzade Mustafa isyancılar tarafından öldürülmediğine göre, bu kelimeye burada eşkıya anlamının verilmesi, yerinde olacaktır).

2. Güzel yüzünün güneşi battı (güneşe benzeyen güzel yüzü görünmez oldu), (Sancak beyi, vali sıfatıyla topladığı) divanı (kurulu) dağıldı; Osmanoğlu'nu (Sultan Süleyman'ı), hile ile günaha soktular (padişaha suç, günah işlettirdiler).

3. Kovculuğa başladıklarında, o savaş alanlarının yiğidini (padişaha) gammazlarlardı. (Sonunda) felek, zamanın padişahını (Sultan Süleyman'ı) onlardan yana döndürdü. (Kanûnî'nin gammazlardan yana dönmesi, onların sözlerine kanması, oğlundan yüz çevirmesi demektir. Birinci mısradaki Merd-i Meydan, Hz. Ali için kullanılır. Şair bu sıfatı kullanmakla, Şehzade Mustafa'yı yiğitlik bakımından Hz. Ali'ye benzettiğini de belirtmiş olmaktadır.)

4. Yalancıların, kuru (asılsız, hiçbir dayanağı bulunmayan) iftirası ve gizli kini; ayrılık ateşini tutuşturdu, gözyaşlarımızı akıttı. (Ateş tutuşurken çıkan duman, göze kaçtığında, gözleri yaşartır. Şair bu durumu hatırlatarak hüsnütalil yapmıştır.)

5. Onun (şehzadenin) canı, cinayet işlemiş kişi gibi, adam öldürmedi; bela selinde boğuldu, erkânı (unsurları, cevheri, temel direği) dağıldı.

6. Ne olurdu bu macerayı gözüm görmemiş olsaydı! Yazıklar olsun, gözüm bu düşünceyi ona reva görmedi.

II.

1. Beyazlarla donandı, nurdan bir menâr (a. Nur mevziine, b. Çırakman'a, c. Minare'ye) döndü. Gönlü rahattı, sevinçliydi, gündüz gibi ışıl ışıldı.

2. Çiçekli bir ağaç gibi halka göründü. (O öndeydi) ve ardı sıra, (al giysileriyle) bir lale bahçesini andıran kulları yürüyordu.

AÇIKLAMASI

I.

1. Medet ey! Yetişin! Bu dünyanın bir yanı yıkıldı: Ecel Celâlileri, Mustafa Han'ı aldı. (II. Bayezid devrindeki Şeyh Celâl ve yandaşlarının ayaklanmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda başkaldıranlara çoğu kez Celâli denilmesi âdet olmuştur. Ancak, Şehzade Mustafa isyancılar tarafından öldürülmediğine göre, bu kelimeye burada eşkıya anlamının verilmesi, yerinde olacaktır).

2. Güzel yüzünün güneşi battı (güneşe benzeyen güzel yüzü görünmez oldu), (Sancak beyi, vali sıfatıyla topladığı) divanı (kurulu) dağıldı; Osmanoğlu'nu (Sultan Süleyman'ı), hile ile günaha soktular (padişaha suç, günah işlettirdiler).

3. Kovculuğa başladıklarında, o savaş alanlarının yiğidini (padişaha) gammazlarlardı. (Sonunda) felek, zamanın padişahını (Sultan Süleyman'ı) onlardan yana döndürdü. (Kanûnî'nin gammazlardan yana dönmesi, onların sözlerine kanması, oğlundan yüz çevirmesi demektir. Birinci mısradaki Merd-i Meydan, Hz. Ali için kullanılır. Şair bu sıfatı kullanmakla, Şehzade Mustafa'yı yiğitlik bakımından Hz. Ali'ye benzettiğini de belirtmiş olmaktadır.)

4. Yalancıların, kuru (asılsız, hiçbir dayanağı bulunmayan) iftirası ve gizli kini; ayrılık ateşini tutuşturdu, gözyaşlarımızı akıttı. (Ateş tutuşurken çıkan duman, göze kaçtığında, gözleri yaşartır. Şair bu durumu hatırlatarak hüsnütalil yapmıştır.)

5. Onun (şehzadenin) canı, cinayet işlemiş kişi gibi, adam öldürmedi; bela selinde boğuldu, erkânı (unsurları, cevheri, temel direği) dağıldı.

6. Ne olurdu bu macerayı gözüm görmemiş olsaydı! Yazıklar olsun, gözüm bu düşünceyi ona reva görmedi.

II.

1. Beyazlarla donandı, nurdan bir menâr (a. Nur mevziine, b. Çırakman'a, c. Minare'ye) döndü. Gönlü rahattı, sevinçliydi, gündüz gibi ışıl ışıldı.

2. Çiçekli bir ağaç gibi halka göründü. (O öndeydi) ve ardı sıra, (al giysileriyle) bir lale bahçesini andıran kulları yürüyordu.

3. (Bu sırada) cihana hükmeden padişah, hiddetinden ateş gibiydi. Otağı, çadırları, bir karlı dağa dönmüştü. (Hayme, çadır; otağ, padişaha ve vezirlere ait çadır demektir. Padişahın otağı, otağ-ı hümayundur. Kaynaklar, bunun diğer çadırlardan farklı, "büyük, etekli ve süslü", "kırmızı renkli" olduğunu, ayrıca birer galeri ile diğer iki çadırla bağlantılı bulunduğunu belirtmektedir. Kırmızı otağın, renk bakımından, karlı dağa benzetilmesi mümkün değildir. Bu yüzden burada şairin "Güvenilen dağlara kar yağmak" atasözüne telmihte bulunduğu düşünülmelidir. Nitekim o otağ, şehzade için güvendiği dağlara kar yağdığını gözüyle gördüğü yer olmuştur. Babasının elini öpmek için çadıra girmiş, orada cellatlarla karşılaşmıştır. Ayrıca karlı dağa benzetilen otağın içinde hiddetinden ateşe dönmüş padişahın bulunduğunu ifade ederken de şair, Kanûnî'nin öfkesini gizleyerek soğukkanlılıkla ölümü çektiğine de işaret etmiş olmaktadır.)

4. Burçlarla süslü bir ak hisara (kaleye) dönmüştü; şehzade, yerinde durmayıp daima hareket eden güneş gibiydi, babasının elini öpmek üzere yürüdü. (Şair, ak kelimesine ve beyaz renge sık sık değinerek olayla ilgili bazı çağrışımlar uyandırmaktadır. Rüstem Paşa, Aksaray'a geldiğinde, yeniçerinin kendisini tahtından indirerek yerine Sultan Mustafa'yı geçirmek istediği haberini Kanûnî'ye yollamış ve hareket etmeyerek Aksaray'da beklemiştir. Ölüm olayı ise Karaman (Konya) Ereğlisi'nden bir konak sonraki Aktepe'de vuku bulmuştur. Akhisar'dan hareketle ölümün Akhisar Ovası'nda (Manisa'da) olduğunu ileri sürmek Aktepe ile Akhisar'ın karıştırılmasından kaynaklanmış olsa gerektir.)

5. Vakta ki o ay parçası, tutuldu, dönüp gelmedi; durumu görenler, ilkbahar bulutuna döndüler, ağladılar ağladılar.

6. Bu dünya çadırı, ağzına düşenin daima yok olup gittiği iki başlı bir ejderhadır.

III.

1. O kemaline ermiş dolunay, o bilimler denizinin aşina'sı (a. Yüzücüsü, b. Bilen'i) yokluğa vardı; uğursuz talih onu telef etti.

2. Yıldızlar hemen özlem ateşinin yanık yaralarıyla kendilerini dağladılar; Anadolu, ayrılığının akşamında yandı, dertlendi, gözyaşlarıyla doldu.

3. Keder, Karaman'a saldırdı; kara (yas giysisi) giydirdi. O aya benzeyen şehzadeyi ince hayal ile yok ettiler.

4. Zehirli yılan (celladın öldürücü kemendi) hale (ay ağılı) gibi boynuna dolandı. O rahmetli, Allah'ın rızası ne ise, ona razı oldu.

5. Suçu, belirli değil, günahı, bilinmiyor. Ne de güzel ahiretini hazırlamış kişi! Ne güzel şehit! Ne kadar mazlum padişah!

6. Toprağın üstüne yıkıldı, düştü, aslına döndü (Topraktan yaratılmıştı, yine toprağa döndü.) Hemen saadet ile Allah'ın huzuruna gitti.

IV.

1. Zamanın Zâl'i sırtını yere getirdi; vücuduna (varlığına) Rüstem'in sitemiyle (cevriyle, zulmüyle) ziyan erişti. (Rüstem, efsanevi İran kahramanı, Zâl de onun babasıdır. Rüstem'in babası ak saçlı olarak doğduğu için kendisine "yaşlı kişi, ihtiyar" anlamına gelen Zâl denilmiştir. Ancak bu beyitte kastedilenler söz konusu kişiler değildir. Zâl'den maksat, Şehzade Mustafa kendisini boğmak için çadırda bekletilen yedi dilsiz celladın elinden kaçıp babasına ulaşmaya çalıştığı zaman ardından yetişip altına alıp boğan saray hademelerinden Zâl Mahmut Ağa'dır. Sonradan paşa ve saraya damat olmuştur. Rüstem ise, kehle-i ikbal (ikbal biti) olarak da anılan o vaktin sadrazamı Rüstem Paşa'dır.)

2. Gözyaşı yıldızları döküldü, figan çoğaldı, (öyle ki) onun ölüm anı, kıyamet gününü andırdı.

3. Varlık ve mekân çığlıklarla, iniltilerle, feryat figanla doldu; yaşlı, genç (herkes) akar su gibi durmadan ağlıyordu.

4. Akan gözyaşları, varlık iline akın etti. Ey saadet tahtında oturmakta olan cihan padişahı (Sultan Süleyman)!

5. O insanların canı (Şehzade Mustafa), toprakla bir oldu; fesat eden şeytanın diri kalması yaraşır mı?

6. Seher yeli gibi ahımızı yerde koyma (Ah etmemize sebep olanları cezasız bırakma); padişahımızın nesline (soyuna, oğluna) hakaret ettiler (onu aşağıladılar, incittiler).

V.

1. Kılıç gibi eğri birkaç fesatçı, gerçek süsü verdikleri bir iki yalan dolan mektubunu, onu öldürecek ok olarak kullandılar.

2. Ta ezelde Allah tarafından takdir olunanlar, şöyle ya da böyle, azıyla çoğuyla başa gelir.

Binlerce kayserin ömür elbisesi kısa oldu.

3. Ecel, insan için, dar, karanlık, geçilesi güç bir geçittir ve yaşlı, genç herkesin yolunun oraya uğraması zorunludur.

4. O nurlu güneş, toprağın altını yer edindi. Tıpkı yoksul bir kişi gibi, bu dünyadan yok oldu gitti.

5. Düşe benzeyen bu olayın yorumlanıp halka anlatılabilmesi mümkün değildir. Nasıl olur da vilâyetin (veliliğin) Erdişîrinde aslanın (kendi yavrusunu yeme) âdeti bulunabilir? (Erdişîr'in sözlük anlamı: Hışmnâk aslan, cesur, aslan yürekli kişi şeklindedir. Bu sıfat aynı zamanda İran hükümdarlarından üçünün adıdır. Bu yüzden şairin, padişaha Erdişîr şeklinde hitap ettiğinin de, aslan yürekli, cesur dediğinin de düşünülmesi mümkündür. Ancak vilâyet kelimesini "il, eyalet" gibi bir anlamda kullandığına hiçbir bakımdan ihtimal verilemez. Çünkü cihana hükmettiği belirtilen bir padişaha "vilâyetin Erdişîr'i" şeklinde seslenmek hem gerçeklere aykırıdır, hem de padişahı aşağılama, küçültme anlamı taşır. Bu yüzden bu kelimeyi velilik anlamında hareketle değerlendirmek gereklidir. Kaldı ki şairin Kanûnî'ye yazdığı kasidelerinde onu "veli" olarak nitelediği de apaçık ortada duran bir gerçektir).

6. Bunun gibi bir işi, yani adaletiyle, kanunlara uygun hareket etmesiyle tanınmış Hz. Ömer'in meşrebine (yaradılışına, ahlakına) sahip bir padişahın hiçbir suçu olmayan kendi öz oğluna kıyabildiğini, acaba kim görmüş, kim işitmiştir?

VI.

1. Dünyanın bir tanesiydi, bilgindi, çok bilgiliydi. (Bu yüzden) onun ölümü Müslümanlara, Hz. Muhammed'ce söylendiği belirtilen "Âlimin ölümü, âlemin ölümü gibidir." sözünün anlamını ifade etti.

2. Pek ziyade bir yas idi, pek çok büyük bir iş idi. (Şehzade) dinine bağlı, kendini ibadete vermekte güçlü, sağlam inançlı bir kişiydi;

3. Şeyhlerle konuşur, erenlerle birlikte vakit geçirirdi. Keramet sahibi, hasletleri iyi, yüce bir kişiydi.

4. Yıldızlar gibi, dünya görmüştü; kerem sahibiydi, saygındı. Vücudu görkemli, şevketi (ululuğu, heybeti) muazzamdı.

5. Alçak gönüllülüğüne ve selamına da söylenebilecek bir söz yoktu (Bu konulardaki kusursuzluğunu da herkes doğrulardı.) Acaba o noksansız dolunayın hangi âdeti kötüydü? (Ne eksiği vardı?). (Selamlaşmak İslam dininin büyük önem verdiği konulardan biridir. Sadece Kur'an-ı Kerim'deki "Bir selam ile selamlandığınız vakit siz ondan daha güzeli ile selamı alın veya onu aynıyla karşılayın. Şüphesiz ki Allah her şeyin hesabını hakkıyla arayandır." (Nisâ Suresi, 86) ayeti bile bu hususu belirtmeye yeterlidir. Şair burada, şehzadenin selamet üzere bulunan, her türlü ayıptan, kusurdan yoksun bir kişi olduğunu hatıra getirirken, özellikle onun, insanlarla, kusursuz bir Müslüman'a yaraşır biçimde büyük bir alçak gönüllülükle selamlaştığını ortaya koymaktadır. Şairin ne demek istediğinin daha iyi anlaşılabilmesi için Kur'an-ı Kerim'deki selam ve selametle ilgili ayetler (*Kur'an-ı Hakîm ve Meal-i Kerîm*, Hasan Basri Çantay neşri. C.1, s. 449) ve *Sahîh-i Buhârî*'de bu konuda yazılanlar göz önünde tutulmalıdır)

6. Ona çok yazık oldu, iftira yüzünden gitti. Allah'ın huzuruna (hayır) dualarla ve senalarla (övgülerle) gitti.

VII.

1. Göğün aynasında yokluğun yüzü göründü. Şehzade, bu dünya kesretini (çokluğunu) bıraktı; bekaya (bakiliğe, ebedîliğe, ölümsüzlüğe) yöneldi. (Burada, kesretten maksat dünyanın kalabalığı değil, Vahdet-i Vücut'a göre açıklanması gereken vahdetin zıddı, karşıtı olan kesrettir).

2. O yollara, garipler (kimsesiz kişiler) gibi tek başına gitti. Hüma kuşu gibi bâlâ âlemine (yücelere) çekildi.

3. Gerçekten, düşmanları onun yükselme, yücelme sebebi oldu. Bu dünya leşinin onun nasibi olmamasına şaşılır mı?

4. Ey Yahya! Onun ruhu ebedî hayata erişti: Şefaatçisi Hz. Muhammed'in ruhu, yardım edicisi Allah'ın zatı;

5. Yoldaşları, gayp erenleri, birlikte oturup kalktıkları sefa ehli olsun! Allah ona, senin (Yahya'nın) döktüğün gözyaşları kadar çok gani gani rahmet eylesin!

6. Ya Rabbi! Firdevs cenneti ona durak olsun! Nizam-ı âlem olan padişah sağ olsun!

MURABBA

I.

1. Ey dem-â-dem mazhar-i tuğyân u isyânum oğul
Takmıyan boynuna hergiz tavk-i fermânum oğul
Ben kıyar mıydım sana ey Bâyezîd Hân'um oğul
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

II.

2. Enbiyâ vü evliyâ ervâh-i âzam hakkıçün
Nûh ü İbrâhîm ü Mûsâ İbn-i Meryem hakkıçün
Hâtem-âsâr-i nübüvvet Fahr-i Âlem hakkıçün
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

III.

3. Rahm ü şefkat zîb-i îmân olduğun bilmez misin
Ya dem-i ma'sûmı dökmekden hazer kılmaz mısın
Abd-i âzâd ile Hak dergâhına varmaz mısın
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

IV.

4. Hak reâyâ-ı muti'e râ'î itmişdür beni
İsterüm mağlûb idem ağnâma zîb-i düşmeni
Hâşe lillah öldürürsem bî günâh nâ-gâh seni
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

V.

5. Tutalum iki elün başdan başa kanda ola
Çünki istigfâr idersün biz de afv itsek nola
Bâyezîdüm suçunu bağışlarum gelsen yola
Bî-günâhum dime bâri tevbe kıl cânum oğul

Vezni: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

AÇIKLAMASI

I.

Ey sık sık taşkınlığını ve itaatsizliğini gördüğüm oğlum!
Ey boynuna fermanımın gerdanlığını asla takmayan (buyruklarımı dinlemeyen) oğlum!
Ben sana hiç kıyar mıydım ey Bayezid Han'ım oğlum!
Hiç değilse suçsuzum deme de, suçlarına tövbe et oğlum.

II.

Peygamberler, veliler ve en ulu ruhlar hakkı için,
Nuh, İbrahim ve Meryem oğlu İsa peygamberler hakkı için,
Son Peygamber, âlemin övüncü Hz. Muhammed hakkı için,
Hiç değilse suçsuzum deme de, suçlarına tövbe et oğlum.

III.

Merhamet ve şefkatin, imanın süsü olduğunu bilmez misin?
Ya suçsuzun kanını dökmeden çekinmez misin?
Allah'ın dergâhına kul azat etmenin sevabıyla varmaz mısın?
Hiç değilse suçsuzum deme de, suçlarına tövbe et canım oğlum.

IV.

Allah, beni, itaat eden halka çoban etmiştir.*
(Bu yüzden) koyunlara düşman kurdu yenmek isterim.
Seni vakitsiz, suçsuz olarak öldürmekten Allah beni korusun.
Hiç değilse suçsuzum deme de, suçlarına tövbe et canım oğlum.

V.

Tutalım ki iki elin baştan başa kanda olsun;
Af dilemen hâlinde biz de bağışlasak şaşılır mı...
Bayezid'im, yola gelirsen, ben de suçunu bağışlarım,
Hiç değilse suçsuzum deme de, suçlarına tövbe et canım oğlum.

KRONOLOJİ CETVELİ

1444 : Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında barış (Edirne, 12 Haziran); Sırbistan'ın canlanması; Osmanlılarla Karamanlılar arasında barış (Ağustos); II. Murat'ın, oğlu II. Mehmet'in lehine tahttan çekilmesi; Varna Savaşı (10 Kasım) ve Haçlıların yenilgiye uğraması.

1446 : II. Murat'ın ikinci kez tahta geçmesi.

1448 : II. Murat'ın İskender Bey'e karşı seferi; Kosova Savaşı (17-19 Ekim).

1449 : Eflak'a sefer

1450 : II. Murat'ın İskender Bey'e karşı ikinci seferi.

1451 : II. Murat'ın ölümü (3 Şubat); II. Mehmet'in tahta geçmesi (18 Şubat); II. Mehmet'in Karamanlılara karşı seferi (Mayıs-Haziran); Venedik (10 Eylül) ve Macaristan (20 Kasım) ile barışın yenilenmesi.

1452 : Rumelihisarı'nın inşası (Ocak-Ağustos); Bizans'a karşı savaş ilan edilmesi.

1453 : İstanbul'un fethi (6 Nisan - 29 Mayıs).

1454 : Venedik ile barış (18 Nisan); II. Mehmet'in Sırbistan seferi; Osmanlı donanması Karadeniz'de; Karadeniz kıyısındaki Ceneviz kolonilerinin Osmanlı vasalı olmaları.

1455 : Boğdan'ın Osmanlı vasalı olması (5 Ekim); II. Mehmet'in Sırbistan'a ikinci seferi.

1456 : Belgrat muhasarasında Osmanlı başarısızlığı; Trabzon İmparatorluğu'nun Osmanlı vasalı olması.

1458 : Mahmut Paşa'nın Sırbistan'a karşı seferi; II. Mehmet Mora'da.

1459 : Semendire'nin teslimi (Haziran); Amasra'nın fethi; II. Pius'un Haçlı seferini ilan etmesi.

1460 : Mora'nın fethi.

1461 : Candaroğulları Beyliği ve Trabzon İmparatorluğu'nun sonu.

1462 : II. Mehmet'in Eflak'ı istilası; Mahmut Paşa Midilli'de (Eylül).

1463 : Venedik ile savaş; Mora Venediklilerin kontrolü altında; II. Mehmet'in Bosna istilası.

1464 : Mora'nın Osmanlılar tarafından tekrar fethi; II. Pius'un ölümü (15 Ağustos); Karamanoğlu İbrahim'in ölümü.

1466 : II. Mehmet'in İskender Bey'e karşı seferi; İlbasan Kalesi'nin inşası.

1467 : II. Mehmet'in İskender Bey'e karşı ikinci seferi; Dulkadıroğullarından Şehsuvar Bey'in Osmanlı himayesine girmesi.

1468 : İskender Bey'in ölümü (17 Ocak); II. Mehmet'in Karaman'ı fethi.

1469-74 : Kaman'la barış.

1469 : Eros ve Yeni Foça'ya Venedik akınları

1470 : II. Mehmet'in Ağrıboz Adası'nı fethi.

1471 : Akkoyunlu Uzun Hasan, Venedik, Kıbrıs kralı, St. Jean Şövalyeleri ve Alanya emirinin Osmanlılara karşı ittifakı.

1472 : Uzun Hasan'ın Tokat'ı yağmalaması; Akkoyunlu-Karamanlı ordusunun Karaman'ı istilası; Memlüklülerin Şehsuvar Bey'i idamı.

1473 : Otlukbeli Savaşı (11 Ağustos).

1474 : Osmanlıların Transilvanya'ya akınları; İşkodra muhasarası.

1475 : Cenevizlilerin Kırım'daki işgalleri; Kırım Hanlığı'nın Osmanlı hâkimiyetine geçmesi.

1476 : II. Mehmet'in Boğdan'a karşı seferi.

1477 : Süleyman'ın İnebahtı muhasarası; Osmanlı akıncıları Venedik önlerinde.

1478 : Uzun Hasan'ın ölümü (6 Ocak); II. Mehmet'in İşkodra muhasarası.

1479 : Venedik ile barış (25 Ocak); Osmanlıların Transilvanya ve Macaristan'a akınları; Anapa, Kopa ve Tamatarkan'ın fethi.

1480 : Mesih Paşa'nın Rodos'u muhasarası.

1481 : II. Mehmet'in ölümü (3 Mayıs).

1512 : I. Selim'in tahta çıkışı; I. Selim'in babasını tahttan inmeye zorlaması (24 Nisan); Kuzeydoğu Anadolu'da kıyımı; II. Bayezid'in ölümü (26 Mayıs).

1512-13 : I. Selim'in kardeşlerini yenmesi, onları idam ettirmesi ve Anadolu'da Şah İsmail taraftarlarının durdurulması.

1514 : Selim'in Çaldıran'da Şah İsmail'i yenmesi (23 Ağustos).

1515 : Yeniçeri ayaklanması (Şubat); Kemah'ın alınması (19 Mayıs); Dulkadırlı Beyliği'nin sonu (11 Haziran).

1516 : Diyarbakır'ın fethi (Nisan); Doğu Anadolu'nun Osmanlılara teslimi; Selim'in Mercidabık'ta Memlükleri yenmesi (24 Ağustos).

1517 : Ridaniye Savaşı (22 Ocak); Tuman Bey'in Kahire'de direnişi; Mekke valisinin teslimi (17 Temmuz).

1520 : I. Selim'in ölümü (21 Eylül); I. Süleyman'ın tahta geçmesi (30 Eylül).

1521 : Belgrat'ın fethi (29 Ağustos); Suriye'de Canbirdi Gazâli'nin yenilgisi ve idamı (Şubat).

1522 : Dulkadırlı Beyliği'nin sonu; Rodos'un fethi (21 Ocak).

1524 : Ahmet Paşa'nın Mısır'da isyanı (Ocak).

1525 : İbrahim Paşa Mısır'da (24 Mart-14 Haziran).

1526 : Mohaç Meydan Savaşı (29 Ağustos); I. Süleyman Budapeşte'de (10 Eylül); Jan Zapolya'nın Macar kralı olması (10 Kasım).

1527 : Ferdinand Budapeşte'de.

1529 : I. Süleyman'ın Budapeşte'yi fethi (8 Eylül); Zapolya'nın Budapeşte'de taç giymesi (14 Eylül); I. Süleyman'ın Viyana muhasarası (26 Eylül-16 Ekim).

1530 : Osmanlı donanması Trablusgarp'ta.

1531 : Avusturya'nın Budapeşte'yi kuşatması (Aralık).

1532 : I. Süleyman'ın Avusturya'ya karşı seferi; Andrea Doria'nın Koron'u işgali (8 Ağustos).

1533 : Ferdinand'la barış (22 Haziran); Barbaros Hayrettin'in Osmanlı amirali olması; Barbaros'un Tunus'u fethi (Ağustos); Koron'un fethi (12 Eylül); I. Süleyman Bağdat'ta.

1535 : I. Süleyman'ın Tebriz'e dönmesi.

1536 : I. Süleyman'ın İstanbul'a dönmesi (8 Ocak); Fransızlara ticari imtiyazların verilmesi.

1537 : Venedik'le savaş; I. Süleyman Arnavutluk'ta; Osmanlıların Apulia'ya saldırısı (Temmuz); Korfu kuşatması (25 Ağustos); I. Süleyman'ın İstanbul'a dönmesi (1 Ekim).

1538 : I. Süleyman Moldavya'da; Kuzey Moldavya'nın ilhakı (4 Ekim); Preveze Deniz Zaferi (29 Eylül).

1539 : Kastelnova'nın fethi (10 Ağustos).

1540 : Venedik'le barış (2 Ekim); Zapolya'nın ölümü; Avusturya'nın Budapeşte kuşatması.

1541 : I. Süleyman'ın Ferdinand'a karşı seferi; I. Süleyman Budapeşte'de (2 Eylül); Macaristan'ın ilhakı; V. Charles Cezayir önlerinde (20 Ekim).

1543 : Frank-Osmanlı donanmasının Nice (Nis)'i fethi (20 Ağustos); I. Süleyman Macaristan'da.

1544 : Vişegrad'ın fethi.

1545 : I. Süleyman ve Ferdinand arasında mütareke.

1546 : Barbaros Hayrettin Paşa'nın ölümü.

1547 : Papa, Venedik ve Fransa kralının da aralarında bulunduğu Habsburg-Osmanlı barış antlaşması (1 Ağustos).

1548 : I. Süleyman'ın İran'a seferi; Van'ın fethi (25 Ağustos).

1549 : I. Süleyman'ın İstanbul'a dönmesi (12 Aralık).

1550 : Kanûnî'nin Mimar Sinan'a Süleymaniye Camii'ni inşa ettirmesi.

1551 : Osmanlılar Transilvanya'da; Varad ve Lippa'nın fethi; Turgut Reis'in Tripoli'yi fethi (14 Ağustos).

1552 : Tımışvar'ın fethi (Temmuz) ve Banat'taki diğer kentlerin fethi; Osmanlıların Hürmüz'de Portekiz'e karşı başarısızlığı.

1553 : İran'la savaş; I. Süleyman Ereğli'de.

1554 : I. Süleyman'ın İran'la savaşı; Nahcıvan ve Erivan'ın fethi.

1555 : Amasya'da İran'la barış (20 Mayıs).

1556 : Süleymaniye Camii'nin açılış töreni (14 Ağustos).

1556-59 : Macaristan'da Avusturya'ya karşı savaşın devam etmesi.

1559 : I. Süleyman'ın oğulları Selim ve Bayezid arasında savaş (Mayıs); Bayezid'in İran'a sığınması (Kasım).

1560 : İspanyollar Cerbe'de; büyük amiral Piyale Paşa'nın Cerbe'yi ele geçirmesi (31 Temmuz).

1561 : Şehzade Bayezid'in idamı (25 Eylül).

1562 : İmparator Ferdinand ile barış (1 Temmuz).

1565 : Malta kuşatması (20 Mayıs - 11 Eylül).

1566 : Sigetvar kuşatması (5 Ağustos-7 Eylül); I. Süleyman'ın Sigetvar dolaylarında ölümü (6 Eylül); II. Selim'in tahta çıkışı (24 Eylül).

KAYNAKLAR

A. MOHÁCSİ, *Emlekköny*, Budapest 1925.

ACEM HÂMİDÎ, *Külliyat-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî*, nşr., İ. H. Ertaylan, İstanbul 1949.

ACTA TOMİCİANA, *Epistolae, lagationes respense, actiones, resgestae Sigismundi I. regis poloniae 1507-1548 Posen 1852-1906*, I-XII.

ADIVAR, Abdülhak Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943. (in Turkish), first appeared in French.

_____, *La Science chez les Turcs Ottomans*, Paris 1939.

AFRİCANUS LEO, *The History and Description of Africa.*

AHMED REFİK, "Fatih Zamanında Teke İli", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, XIV/2 (1924), ss. 65-76

_____, "Kanuni Sultan Süleyman Devrinde İstanbul'un İaşe Usulü, Ticari Vaziyeti" *TOEM*, sene 7.

_____, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1935.

AHMED TEVHİD, "Hünername, Kanuni Sultan Süleyman Han'ın Şehzadeliği Devri", *TOEM*, 1335-1337.

_____, *Meskukat-ı Kadime-i İslamiyye Kataloğu* IV, İstanbul 1321.

AKDAĞ, Mustafa, "Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi," *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.4/S.6 Ankara 1966.

_____ ,*Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi (Histoire économique et sociale dé la Turquie) II, 1453-1559*, İstanbul 1974.

_____ , *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde Altınordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler*, İstanbul 1940.

AKIN, Himmet, *Aydın Oğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.

AKTEPE, M. Münir, "XIV. ve XV. Asırlarda Rumelinin Türkler Tarafından İskânına Dair," *Türkiyat Mecmuası*, c.X, İstanbul 1953.

_____, "Mehmed Paşa -Sokullu-", *İA.*, C.7, MEB, İstanbul, ss. 595,607.

AKURGAL, Ekrem – CYRIL, Mango - R., Ettinghausen, *Treasures of Turkey*, Skira, Switzerland 1966.

ALBÈRÌ EUGENİO, *Relozione degli Ambasciatori Veneti*, Seri III, c. I., Firenze 1840,

_____ , *Le Relazioni degli ambasciatori veneziani al Senato durante il secolo deci- mosesto*, 3e serie, I, Florence, 1840; II, 1844; III, 1855; appendice, 1863.

ALEXANDRESCU-DERSCA, MARIE M., "Contribution à l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIIIe siècle", *Studia et Acta Orientalia*, vol. I, 1957, pp. 13-37.

ALDERSON, Anthony Dolphin, *Structure of the Ottoman Dynasty*, Westport 1982.

ALLEN, W.E.D., *A History of the Georgian People*, London 1971.

_____ , *Problems of Turkish Power in the Sixteenth Century*, London 1963.

ALLOUCHE, A., *The Origins and Development of the Ottoman-Safavia Conflict (1500-1555)*, Berlin 1983.

ALTUN, Ara, *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Sanat Eserleri Serisi 3, İstanbul 1978.

ALTUNDAĞ, Şinasi, "Selim I" *İA.*, C. 10, İstanbul, ss. 423-434 (in Turkish). Especially useful for the bibliography of the Ottoman sources.

ALTUNDAĞ, Şinasi-TURAN, Şerafettin, "Rüstem Paşa", *İA.*, C.9, MEB, İstanbul 1964, ss. 800-802.

AMİRAL JURIEN DE LA GRAVİERE, *Malta Muhasarası*, (Tercüme: Mustafa Şerif Kurdoğlu), İstanbul 1936.

ANCİLLON, Charles, *Histoire de la vie de Soliman second Empereur des Turcs*, Rotterdam 1706.

AND, Metin, *A History of Theatre and Popular Entertainment in Turkey*, Ankara 1963-1964.

ANDERSON, R. C., *Naval Wars in the Levant, 1559-1853*, Princeton 1952.

ANGELOV, D., "Certains aspects de la conquête des peuples balkaniques par les Turcs" *Byzantinoslavica*, vol XVII (1956), pp. 220-75.

ANHEGGER, Robert, *Beiträge zur Geschichte des Bergbaus im osmanischen Reich*, (3 vols), İstanbul 1943-1945.

_____, "Halilü'l-Konevî'nin Tarih-i Âl-i Osmân'ı", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi* c.II/S.3-4 1952, ss. 51-66.

_____, "Mu'ali'nin Hünkârnâmesi" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.I/S.1 (1949), ss. 145-166.

ANTONİO DE LA TORRE, *Documentos*, Barcelona 1951.

ARAT, R. Rahmeti, "Fatih Sultan Mehmet Yarlığı", Türkiyat Mecmuası c.VI, İstanbul 1939, ss.286-322.

_____, "Un yarlik de Mehmet II le Conquerant", *Annali*, nuova serie, vol. 1, Rome 1940, pp. 25-68.

ARGENTİ P., *Chios Vincta*, Cambridge 1941.

ARIKAN, Muzaffer, "Türk-İspanyol Münasebetleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.II/S.2-3, 1964.

ARNAKİS, G. G., *Gregory palamas Among the Turks and Documents of his captivity as Historical sources*, Speculum XXVI (1951).

ARNOLD TV, *The Caliphate.*

ARSEVEN, Celal Esat, *L'art turc depuis son origine jusqu'à nos jours*, İstanbul 1939.

_____, *Türk Sanatı Tarihi*, M.E.B., İstanbul 1955.

Arşiv Klavuzu (2 Vols), 1938-1940. A Calatogue of the Documents in the Archives of the Topkapı Palace; İncomplete.

ARTUK, İbrahim - ARTUK, Cevriye, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu*, (Catalogue des monnaies islamiques du Musée d'archéologie d'Istanbul), 2 vol., Istanbul 1970, 1974.

ARTUK, İbrahim, *Kanuni Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler*, Ankara 1972.

ASIM NECİP, "Gazavat-ı Hayreddin Paşa", Manzum, *TOEM*, I, 4 1326.

ASRAR, Ahmet, *Kanuni Devrinde Osmanlıların Dini Siyaseti ve İslam Alemi*, (Doktora Tezi), İstanbul 1972.

AŞIKPAŞAZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, nşr. Âli İstanbul 1332.

_____ , *Vom Hirtenzeit zur Hohen pforte; frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik "Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses Osman" wom Derwisch Ahmed, genannt Aşık-paşa-Sohn, trad. R.F. Kreutel*, Graz-Vienne-Cologne, 1959.

ATA BEY, *Tarih-i Ata*, İstanbul 1293

ATAİ, *Zeyl-i Şekayiku'n-nu'maniyye*, 2.c., İstanbul 1268.

ATIL, Esin, *The Age of Sultan Süleyman the Magnificent*, 1987.

_____, *Süleymanname: The Illustrated History of Süleyman the Magnificent*. Newyork 1986.

ATSIZ, Nihal, *Osmanlı Tarihine Ait Takvimler*, İstanbul 1962.

AUBERT RENE, "Abbe de Vertot", *Histoire de l'ordre de Malte*, 1726.

AYNÎ, *Ikdu'l-Cuman*, Veliyyüddin Efendi Ktp., nr. 2895-6.

BABİNGER, Franz, *Die Aaufzeichnungun des Genuesen Iacopo de Promontorio-de Campis über den Osmanenstaat um 1475*, Münich 1957.

_____, *Geschichtsschreiber der Osmanan und ihre Werke, Leipzig, 1927. A Bibliog- raphy of the Ottoman Chronicles, Published or unpublished, with the Biographies of the Authors.*

_____, "Kaiser Maximiliens 1. 'geheime Praktiken' mit den Osmanen (1510/11)", *Südost-Forschungen*, vol. XV (1956.

_____ , "Lorenzo il Magnifico e la Corte Ottomana", *Archivio Storico Italiano* (1963).

_____ , *Mohamet II le Conquérant et son temps*, Paris, 1954; İNALCIK H., "Mehmet the Conqueror and his time", dans *Speculum*, 1960.

_____ , *Mehmed der Eroberer und seine Zeit* München 1953. (enlarged Italian version: Torino, 1957). Reviewed by H. İnalcık, "Mehmed the Conqueror (1432-1481) and His Time", *Speculum*, vol. XXXV (1960).

_____, "Relazioni Visconteo-sforesche con la corte ottomana durante il cec. xv" *Atti del Convegno di Studi su la Lombardia e l'Oriente*, Milano 1963.

_____ , "*Mehmed's II. Heirat mit Sitt-Schatun*", *Der Islam* 29 (1949).

_____ , "Von Amurath zu Amurath. Vor-und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)", *Oriens III/2* (1950).

_____, *Beiträge zur Frühgeschichte der Türkenherrschaft in Rumelien* (14-15. Jah- rhundert), Münich 1944.

_____, "Ein Freibrief Mehmed's II. des Eroberers für das kloster Hagia Sofia zu Saloniki Eigentum der Sultanin Mara", *Byzantinische Zeitschrift* XLIV (1951)

_____ , *Moometto II il Conquistatore e l'Italia*, Riv. Stor. It. 63 (1951).

_____, "Vier Bauvorschläge Lionardo da Vinci's an Sultan Bayezid II (1502-1503)", *Nachr der Academie der Wissenschı: in Göttingen* (Phil.-his. Kl., 1958, no. 1)

BACQUE-GRAMMONT, Jean Louis, *Les Ottomans les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'étude des relations internationales dans le Moyen-Orient de 1514 à 1524*, Nederlands Historisch-Archeologisch Instituut te Istanbul 1987.

BACQUE-GRAMMONT, Jean Louis - DUMONT, Paul, (éd.), *Comtributions à l'historie écono- mique et sociale de l'Empire Ottoman*, Paris 1983.

BAER, Gabriel, "The Administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds", *in International Journal of Middle East Studies*, vol. 1 (1970), pp. 28-50.

BALARD, Michel, "A propos de la bataille du Bosphore", *dans Travaw, et Mémoires, Centre de recherche d'histoire et civilisation byzantines*, t. IV, Paris, 1970, pp. 431-469.

BANARLI, Nihad Sami, "Ahmedî ve Dâstan-ı Tavârih-i Mülûk-i Âl-i Osman", *Türkiyat Mecmuası* c.VI, 1939, nşr. N. Atsız, *Osmanlı Tarihleri*, İstanbul 1949.

BANOĞLU, Niyazi Ahmet, *Kanuni Sultan Süleyman*, Türk Kahramanları Serisi, İstanbul 1944.

BARKAN, Ömer Lütfi, "Essai sar les données statistiques des registres de recensement dans l'empire ottoman au XVe et XVIe siècles", *Journal of Eco. and Soc. History of the Orient*, vol. 1 (1957).

_____, "Les déportations comme méthode de peuplement et de colonisation dans l'empire ottoman", *Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l'Université d'Istanbul*, vol. XI (1946-50), pp. 524-569, vol. XIII, pp. 56-79, vol. XV, pp. 209-329.

_____ , "Les formes de l'organisation du travail agricole dans l'empire Ottoman aux XVe siècles", *Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l'Université d'Istanbul*, vol. 1-11 (1939) pp. 29-74. Résumé, in French 14-44, vol. n (1940), pp. 198-245, Résumé in French, pp. 165-180.

_____, "Kolonizatör Türk Dervişleri", *Vakıflar Dergisi* c.II, Ankara 1942.

_____, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları, Kanunlar I.*, İstanbul 1943.

_____, "Quelques observations sur l'organization économique et sociale des vil- les ottomanes, des XVIe et XVIIe siècles", *Recueil Societe Jean Bodin*, vol. VII (1955), pp. 289-311.

_____, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, c.XXXIV/S.136, Ankara 1970.

_____ "XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri" (Les formes de l'organisation du travail agricole dans l'empire ottoman aux XVe et XVIe siècles), dans *İktisat Fakültesi Mecmuası*, I, İstanbul 1939-1940, ss. 29-74, 198-245, 397-447.

_____, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukuki Ve Malî Esasları, I. Kanunlar (les bases juridiques et financières de l'économie agraire dans l'Empire ottoman aux XVe et XVIe siècles, I, Réglements).* İstanbul 1943.

_____, "Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'Em- pire Ottoman", *Journal of the Economic and Social History of the Orient.* I, 1958, pp. 9-36.

_____, "H. 933-934 (M. 1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği". (un exemp- le de budget concernant l'année financière 1527-1528), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.15/S.1-4 1953-1954, ss. 251-329.

_____, "954-955 (1547-1548) Malî Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi" (un budget ottoman concernant lánnée financière 1547-1548), *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.19/S.1-4 1957-1958.

_____, *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (la construction de la mosquee et du complexe de la Süleymâniye), 1550-1557,* I, Ankara 1972; *II İnşaata ait emir ve fermanlar (Ordres et firmans relatifs à la construction),* Ankara 1979 (aperçu en français dant Ö. L. Barkan, "L'organisation du travail dans le chantier d'une grande mosquée à Istanbul au XVIe siècle", *Annales,* E.S.C., XVII, 6, nov.-dec. 1962, pp. 1093-1106).

_____, "The price revolution of the sixteenth century: a turning point in the economic history of the Near East", *International Journal of Middle East Studies*, VI, 1975, pp. 3-28.

_____, "İstanbul Saraylarına Âit Muhasebe Defterleri" (Registres de comptes concer- nant les palais d'Istanbul), *Belgeler*, c.IX/S.13, Ankara, 1979, ss. 1-380.

_____, "The Ottoman Budgets", *Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l'Univ. d'Istanbul,* vol. XVII, 1955-1956, pp. 193-347.

_____, "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuas,* c.II/S.1 1940, c.II/S.2 1941.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sür- günler", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. XV/S.1-4, 1953-1954.

_____, "Researh on the Ottoman Fiscal Surveys", *Studies in the Economic History of the Middle East,* ed. M. A. Cook, London 1970.

_____, "Timar" *İA.*, c.XII/1, MEB, İstanbul, ss. 286-333.

BARKAN, Ömer Lütfi, - AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, 953 (1546), The Wakf deeds of İstanbul.*

BARKER, Thomas M., *Double Eagle and Crescent: Vienna's Second Turkish Siege and its Historical Setting,* New York 1967.

BARON DE TESTA, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, Paris 1864, I, 3.

BARTA G., *An d'illusions* (Notes sur la double èlection de rois après de la dèlaite de Mobacs), Acta Orientalia Academia Scientientiarum Hungarica, 24, 1978.

BAŞTAV, Şerif, *Ordo Portae: Description grecque de la porte et de L'Armée du Sultan Mehmet II*, Budapest 1942.

BAUDİER, Michel, *Historie gènèrale du serrail et de la cour du Grand Seigneur*, Paris, 1623.

BAURBON, *La Grande et merveilleuse et trés cruelle oppugnation de la noble cite de Rhodes,* İmprime l'an 1526.

BAYSUN, M. Cavid, "Ayas Paşa" *İA.*, C.2, İstanbul 1979, ss. 43-47.

_____, "Belgrad" *İA.*, C.2, MEB, İstanbul 1979, ss. 475-485.

BAYSUN, M. Cavid- HOTİNLİ, Rauf Ahmed, "Bağdad" *İA.*, C.2, MEB, İstanbul 1979, ss. 191-213.

BAZIN, Louis – DUMONT, Paul, "Littérature turque" *dans Encyclopédie de la Pléiade, Histoire des littératures*, t. I, Paris 1967.

BECKER, Carl Heinrich, "Barthold's Studien über Kalif und Sultan", *Der Islam* VI/4 (1916).

BECKMANN, Gustav, *Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen, (1392-1437)*, Gotha 1902.

BEHİŞTÎ, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Oxford, Bodleian Library, Ms. Mars 313.

BEHRANUER, Walter, "Mémoire sur les institutions de police chez les Arabes, les Persans et les Turcs", *Journal Asiatique*, V^e serie, t. XV (1861), pp. 347-92.

BEHRHAUER, F. A., "Das Nasihatnâme. Dritter Beitrag zur osmanischen Gesellschaft", *ZDMG*, vol. XVIII, Leipzig, 1864, pp. 699-740.

_____ , "Koğabeg's Abhandlung über den Vefall des osmanischen Staatsgebäudes seit Sultan Suleiman dem Grossen", *ZDMG*, vol. 15, 1861, pp. 272-332.

_____, *Suleiman des Gesetsgebers Tagebuch auf seinem Feldzug nach Wien*. Wien 1858.

BELDICEANU, Nicoară, *Le Monde Ottoman des Balkans (1402-1566): Institutions, Société, Économie*, Londres, Variorum Reprints 1976.

_____ , *Les Actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits de la Bibliothèque nationale à Paris, t. II: Règlements miniers, 1390-1512*, Paris-La Haye 1964.

_____ , *Recherche sur la ville Ottomane au XVe siècle, études et actes*, Paris 1973.

_____ , *Le Timâr dans l'Etat Ottoman (début XIVe-début XVIe siècle)*, Wiesbaden 1980

_____ , "Sur les Valaques des Balkans slaves à l'époque ottomane (1450-1550)", *dans Revue des études Islamiques*, t. XXXIV, Paris 1967, pp. 85-132.

BELDICEANU-STEINHERR, Irene, "La conquête d'Andrinople par les Turcs: la pénétra- tion turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomanes", *dans Travaux et Mémoires, Centre de recherche d'histoire et civilisation byzantines*, t. I, 1965, Paris 1966, pp. 439-461.

_____, "Règlement Ottoman concernant le recensement (première moitié du XVIe siècle)", *Südost-Forschungen*, t. XXXVII, 1978, pp. 1-40.

_____, *Scheich Üftade, der Begründer des Gelvetijje Ordens,* Monaco 1961.

Belgeler, Published by the Turkish Historical Society, Ankara, A Periodical for Publication of the Ottoman Documents.

Belleten, Published by the Turkish Historical Society, Ankara 1937, to date.

BELON, Pierre, *Les Observations de plusieurs singularités et choses mémorables trouvées en Greèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays*, Paris 1588.

BENEDIEKT, Heinrich, *Der Pascha-Graf Alexander von Bonneval, 1675-1747*, Graz Cologne 1959.

BENNIGSEN, Alexandre, - LEMERCIER-QUELQUEJAY, Chantal, "Les marchands de la Cour Ottomane et le commerce des fourrures moscovites dans la seconde moitié du XVIe siècle", *Chaiers du monde russe et soviétique*, XI, 3, 1979, pp. 363-390.

BERINDEI, Mihnea - VEINSTEIN, Gilles, "La présence ottomane au sud de la Crimée et en mer d'Azov dans la première moitié du XVIe siècle", *Cahiers du monde russe et soviétique*, XX, 3-4 juil.-déc. 1979, pp. 389-465.

_____, "Règlements fiscaux et fiscalité de la province de Bender-Aqkerman (1570)", *Cahiers du monde russe et soviétique*, XXII, 2-3 avr.-sept. 1981, pp. 251-328.

_____, *L'Empire Ottoman et les pays roumains, 1544-1545*, Paris 1987.

BERZA, Mihail, "La colonia fiorentina di Constantinopoli nei secoli XV-XVI.", *Revue historique du sud-est Européen* vol. XXI 1944, pp. 137-154.

HASAN BEYZÂDE, *Tevârih-i Âl-i Osman.*

Bibliographie d'Etudes Balkaniques, vol I: 1966, Sofia, 1968; Vol. II, 1967 Sofia 1969.

BEHİŞTİ AHMET SİNAN ÇELEBİ, *Tevârih-i Âl-i Osman.*

BİRGE, John Kingsley, A *Guide to Turkish Area Studies*, Washington 1949.

BLOUNT, Henry, *A Voyage into the Levant*, (2nd ed.), London 1636.

BOBOVİO ALBERTO (ALİ BEY), *Relazione del Seraglio del Gran Signore, published in Cornelio Magni, Viaggie dimore per la Turchia*, Venetia, 1682.

BOMBACI, Alessio, *Histoire de la littérature turque*, (trad. Franç. par I. Melikoff), Paris, 1968.

_____, "La collezione di documenti turchi dell'archivio di Venezia". *Rivista Degli Studi Orientali*, vol. XXIV (1949).

_____, 'Le fonti turcho della battaglia delle Gerbe', *Rivista Degli Studi Orientali*, vol. XIX, 1941, pp. 193-248.

_____, *Storia della letteratura turca dall' antico imperio di Mongolia all odierna Turchia*, Milan 1956.

_____, "Venezia e l'impresa turca di Ottranto", *Rivista Storico Italiana*. No. 66, 1954, pp. 159-203.

BONO, Salvatore, *I corsari barbareschi*, Turin 1964.

BOSTÂN (FERDÎ), *Süleymannâme, (Kitab-ı Gazavât-ı Sultan Süleyman)*. Ayasofya Kitaplığı, Nr. 3317.

BOWEN, Harold, *British Contributions to Turkish Studies*, New York 1945.

BOXER, Charles Ralph, *The Portuquese Seaborn Empire 1415-1825*, London 1969.

BRANDFORD, Ernle, *The Great Siege*, London 1961.

_____, *The Sultan's Admiral: Life of Barbarossa*, London 1969.

BRANDI, Karl, *Kaiser Karl V, (2 vols.)*, Münich 1937-1941.

BRAUDE, Benjamin, "International Competition and Domestic Cloth in the Ottoman Empire, 1500–1650:A Study in Undevelopment", *Review, Vol.II* (1979), pp. 437-454.

BRAUDE, Benjamin-LEWİS, B., *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, 2 vol., New York, Londres 1982.

BRAUDEL, Fernand, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*, 2 vol., 2e éd., Paris,1966.

_____, *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siecle. III, Le Temps du monde*, Paris 1979.

_____, *The Mediterranean and Mediterranean World in the Age of Philip II.*, 2 vols. London 1972-1973.

BRAUN, Maximilian, *Kosova*, Leipzig, 1937.

BRAUN, Maximilian, *Lebensbeschreibung des Despoten Stefan Lazarevic von Konstantin dem Philosophen im Auszug Herausgegeben und übersetzt*, Göttingen 1956.

BRÉHİER, Louis, *Le Monde Byzantine, Vie et mort de Byzance*, Paris 1947.

BRICE, William C., *An Historical Atlas of Islam*, Leyde 1981. *Encyclopédie de l'Islam* 1re éd., 4 vol. + suppl., Leyde 1913-1943 2e éd, 5 vol. Parus (lettres A à M), Leyde 1960-1989.

BRIDGE, Antony, *Suleiman the Magnificent*, New York 1983.

BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur*, Band I-II., Leiden 1943-1949; Suppl. I-III, Leiden 1937-1942.

BROCKMAN, Eric, *The Two Sieges of Rhodes:1480-1522*, London 1969.

BROCQUIÈRE, Bertrandon De La, *Le Voyage d'Outremer*, (ed. Ch. Schefer), Paris 1892. The author visited the Ottoman empire in 1432-3.

BROSSET, Marie-Félicité, *Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'au XIXe siècle, Traduite du Gèorgien*, II, 1 (St. Petersburg 1849-1858).

BRYER, Anthony A. M., "Greeks and Turkmens: The Pontic Exception", *Dumbarton Oaks Papers* 29 1975, pp. 113-48.

_____, *Ludovico da Bologna and the Georgian and Anatolian Embassy of 1460- 1461*, Variorum , London 1980.

_____, *The Empire of Trebizond and the Pontos*, London 1980.

BURİAN, Orhan - LELLO, Henry, *The Report of Lello, Third English Ambassador to the Sublime Porte*, Ankara 1952.

BURSALI MEHMED TAHİR, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.

BURSKİ, Hans Albrecht Von, *Kemâl Re'is: Ein Beitrag zur Geschichte der Türkischen Flotte*, Bonn 1928.

DE BUSBECQ, Ogier Ghislain, *Ambassades et Voyages en Turquie et Amasie de Mr Busbequius*, Nouvellement traduites en français par S. G. Gaudon, Paris 1646.

_____, The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562 traduites par E. S. Forster, Oxford 1927, reprint, 1968.

_____, *Türk Mektupları*, (Tercüme: Hüseyin Cahit Yalçın), İstanbul 1939.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif, "Preveze Muharebesine İlişkin Belgeler, (Muharebenin 440.yıldönümü dolayısıyla)", *Belleten* c. XLII/S. 168 (1978).

CANAYE, Philippe, *Voyage du Levant (1573),* (ed. Henri Hauser), Paris 1897.

CANDAL, Emmanuel, "Nicaenus Bessarion in Concilio Florentino". *Orientalia Christoana* VI, 1940, pp. 417-446.

CANTACUZENE, Johannis, *Kantakuzenos, Geschichta*, trad. G. Fatouros -T. Krischer, ed. A. Hirsemann, t. I-II, Stuttgart, 1982-1986.

CANTEMİR, Demetrius, *The History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire*, (Tercüme: N. Tindal), London 1734.

CARALI, P. Paolo, *Fakhr ad-din II, Principe del Libano e la Corte di Toscana. 1605- 1635* (2 vols), Rome 1936.

CARAYON, Auguste, *Relations inedites des missions de la Societé de Jesus Constantinople*, Paris 1864.

CARIM, FUAD, (çev.), *Kanuni Devrinde İstanbul*, İstanbul 1964

CELALZÂDE MUSTAFA ÇELEBİ, *Selimnâme*, Revan Ktb.

_____, *Tabakatü'l-memâlik ve Derecatü'l-mesâlik*, İ.Ü. Ktb., TY 5997.

CELALZÂDE SALİH, *Rodos Fetih-nâmesi*, Nuruosmaniye 3170.

CENÂBÎ MUSTAFA EFENDİ, *el-Aylemü'z-Zâhir*, Arapça Yazma, Nuruosmaniye Ktb.

CEVDET PAŞA, *Kafkas ve Kırım Tarihçesi*, Ebüzziya Matbaası, İstanbul 1307.

CHAMPOLLION-FIGEAE, Aimé, *Captivité de François* Ier, Paris 1847.

CHARRIÉRE, Ernest, *Négacitaions de la France dans le Levant, 1515-1589*, Paris 1848.

_____, *Négaciations de la France dans le Levant*, (4 vols.), Paris 1848-1860. A collection of the French documents, 1515-1589.

_____, *Négaciations de la France dans le Levant*, 4 vol., Paris, 1840-1850.

_____, *Négaciations de la France dans le Levant*, II. Paris 1850.

CHESNEAU, Jean, *Le Voyage De Monsieur d'Aramon, Ambassadeur Pour Le Roy En Levant*, M.Ch. Schefer, Paris 1887.

CHEW, Samuel C., *The Crescent and the Rose*, New York 1937.

CLOT, André, *Muhteşem Süleyman,* (çev. Turhan Ilgaz), İstanbul 1987.

_____, *Soliman le Magnifique*, Paris 1983.

CODEX PRAY, *Annales regum Hungariae ab anno .... ad annum 1564 ..... I-V.*, Wien 1768-1770,

COHEN, Amnon-LEWIS, Bernard, *Population and Revenue in the Towns of Palestine in the Sixteenth Century,* Princeton 1978.

COLES, Paul, *The Ottoman Impact on Europe*, London 1968.

COOK, Michael Allan, *Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600*, Londres 1972.

CREASY, Edward Shepherd, *History of the Ottoman Turks,* London 1877 (reprint Beirut, 1961).

CRUSIUS, Martinus, *Turco-Graeciae, libro octo*, Basle 1584.

CURİPESCHİTZ, Benedicts, *1530 Yılında Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan Üzerinden İstanbul'a Giden Joseph Von Lamberg ile Nicolas Jurisehitz'in Elçilik Günlüğü*, Tercüme: Özdemir Nutku, Ankara 1977.

CVETKOVA, Bistra, "Influence exercée par certaines institutions de Byzance et des Bal- kans du Moyen Age sur le système féodal ottoman", *dans Byzantino-bulgarica*, t. I, Sofia 1952, pp. 237-257.

_____, "L'évolution du régime feodal turc de la fin du XVIe Jusqu'au milieu du XVIIIe siècle", *Etudes historiques*, Sofia 1960, pp. 171-206.

_____, "Les celep et leur rôle dans la vie économique des Balkans à l'époque ottomane, XVe-XVIIIe siècles", *dans Studies in the Economic and Social History of the Middle East from the Rise of Islam to the Present Day,* (éd. Par Michael Alan Cook), Londres, New York, Toronto, 1970, pp. 172-192

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet, "Şehzade Mustafa Mersiyeleri!", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII, İstanbul 1982, ss. 641-686.

ÇEÇEN, Kâzim, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984.

ÇIZAKÇA, Murat, "Price history and the Bursa silk industry: a study in Ottoman industrial decline, 1550-1560", *The Journal of Economic History*, vol. XL/no.3, 1980, pp. 533-550.

D'OHSSON, Mouradgea, *Tableau general de l'empire Ottoman (7 vols.)*, Paris, 1788-1824.

DABROVSKİ J., *'L'annee 1444', Bulletin Inter, de l'Academie polonaise des sciences et des lettres, Classe d'his. et de phil.*, Cracovie, 1952. Dabrovski takes an opposite view to Halecki.

DAMES, M. Longworth, "The Portuguese and Turks in the Indian Ocean in the Sixteenth Century", *Journal of the Royal Asiatic Society*, part I, 1921.

DANVERS, Frederic Charles, *The Portuquese in India*, London, 1966.

_____, *Defter-i evkâf-ı eyâlet-i Karaman*, nşr. Feridun Nafiz Uzluk.

_____, *Della Vita et Legge Turchesca*, nşr. Sansovino.

DARKOT, Besim, "Rodos", *İA.*, C.9, MEB, İstanbul 1964, ss. 753-758.

DARKOT, Besim – KAFESOĞLU, İbrahim, vd., "İstanbul" *İA.*, C. 5/2. MEB, İstanbul, ss.1135-1214/[44]

DARRAG, Ahmet, *L'Egypte sous le Regne de Barsbay*, Damas 1961.

DAVIS, James C., *Pursuit of Power: Venetian Ambassadors Report on Spain Turkey and France in the Age of Philip II. 1560-1600*, New York 1970.

DAVISON Roderic H., *Turkey, Englewood Cliffs, N.J.*, 1968.

DAWKINS R. M., "The Crypto-Christians of Turkey", *Byzantion*, vol. VIII. 1933, pp. 247-77.

DECEI, Aurel, "Un Fetihname-i Karaboğdan (1538) de Nasuh Matrakçı". *Fuat Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953.

_____, "Boğdan", *İA.*, C.2, MEB, İstanbul 1979, ss.697-705.

_____, "Eflak", *İA.*, C.4, MEB, İstanbul 1980, ss.178-189.

DECEI, Aurel – GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Erdel", *İA.*, C.4, MEB, İstanbul 1980, ss.291-305.

DELPHIN, Gaëtan, *Histoire des Paches d'Alger de 1515 à 1745*, 1922.

DERNSCHWAM, Hans, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat*, (çev. Yaşar Önen), Ankara 1987.

_____, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien (1553-1555)*, (ed. Franz Babinger), München 1923. One of the best observers on the Daily life in Turkey.

DINO G.: "Littérature turque", *dans Encyclopaedia Universalis*, vol. 16, Paris 1973.

Die altosmanischen anonymen Chroniken, Fr. Giese nşr., Breslau 1922.

Die frühosmanischen Jahrbücher des Urudsch, Babinger nşr, Hannover 1925.

DIEZ, Ernst, "The Architect Sinan and his Works", *Atlantis*, April 1953.

DIEZ, Ernst – ASLANAPA, Oktay, *Turkish Art*, İstanbul 1955 (in Turkish).

DİRİMTEKİN, Feridun, "Belgrad'ın İki Muhasarası", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, II, 1956.

DİYANET, Ali Ekber, *İlk Osmanlı-İran Antlaşması, 1555 Amasya Musalahası*, İstanbul 1971.

DJUVARA, Trandafir G., *Cent projets de partage de la Turquie*, Paris 1914.

Don Juan of Persia, as Shi'as Catholic 1560-1604, (Translated and Edited with an Introduction by G. Le Strange), New York-London 1926.

DORINI, Umberto - BERTELE, Tommaso, *II libro dei conti di Giacomo Badver, Constantinopoli, 1436 1440,* Rome 1956.

DOWNEY, Fairfax, *Muhteşem Süleyman,* (çev. Ali Kemali), İstanbul 1936.

_____, *The Grande Turke: Süleyman the Magnificent*, 1929.

DOZY, Reinhart, *Supplément aux Dictionnaires Arabes,* Leiden 1927.

DUKAS, *Historia Byzantina*, Bonn 1834.

_____, *Istoria Turco-Bizantina (1341-1462)*, (ed. Vasile Grecu), Bucarest 1958. An important source for he reigns of Murad II and Mehmed II.

DUPARC, Pierre, *Recueil des instructions aux ambassadeurs et ministres de france*, vol. XXIX, Turquie, Paris 1969.

DURSUN BEY, *Tarih-i Ebu'l-Feth.*

EBERHARD, Elke, *Osmanische Polemik gegen die Safeviden im 16. Jahr nach arabischen Handschriften*, Freiburg 1970.

EBU BAKR-İ TİHRÂNÎ, *Kitab-ı Diyarbakriyya*, (Yay. Necati Lugal-Faruk Sümer), Ankara 1962.

EBU BEKR EL-KUTBÎ EL-EHRÎ, *Tarih-i Şeyh Üveys*, (İng. tercüme ve tıpkıbasım, J. B. van Loon), Lahey 1956.

EBU'L-FADL MEHMED EFENDİ *Selimşah-nâme*, Lâlâ İsmail Efendi Ktb.

EGLİ, Ernst, *Sinan, der Baumeister Osmanischer Glanzzeit*, Zurich 1954.

ELDEM, Halil Edhem, *Camilerimiz*, İstanbul 1932.

_____, *Düvel-i İslâmiye*, İstanbul 1927.

_____, *Sultan Selim's aegyptischer Feldzug*, Weimar 1916.

ELEZOVIC, *Glisa, Turski spomenici, I*, parts 1 and 2, Beograd, 1940-52.

"Elkas Mirza", *İA.*, C.4, MEB, İstanbul 1980, ss.237-238.

EMECEN, Feridun, "The Ottoman Legal System in the Reign of Sultan Süleyman the Magnificent", *The Ottoman Empire in the Reign of Sultan Süleyman the Magnificent, I*, İstanbul 1988.

ENVERÎ, *Düstur-name*, (nşr. M. Halil Yinanç), İstanbul 1928, *Le Destān d'Umūr Pacha* (nşr. ve trc. I. Mélikoff-Sayar), Paris 1954.

ERDBRINK, Gerard, "Onyedinci Asırda Osmanlı-Hollanda Münasebetlerine Bir Bakış", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.2-3, İstanbul, 1974.

ERGİN, Osman, *Fatih İmareti Vakfiyesi*, İstanbul 1945.

ERZİ, Adnan, "Akkoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Belleten*, c. XVIII/S. 70, 1954.

_____, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, c. XIV/S. 53 (1950).

ESİN, Emel, *Turkish Miniature Painting*, Vermont-Tokyo 1960.

ETTINGHAUSEN, Richard (Preface), Mazhar Şevket İpşiroğlu-Sebahattin Eyüboğlu (intro.), *Turkey, Ancient Miniatures*, UNESCO World Series, Paris 1961.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, c. X, İstanbul 1896,

_____, *Travels*, (10 vols), (editors N. Asim, Kilisli Rifat and H. N. Orkun), Istanbul, 1896-1938 (in Turkish). *A mine of information on the Social History of the Ottoman Empire in the Seventeenth Century*. Incomplete English translation: *Narrative of Travels in Europe, Asia and Africa*, (2 vols), (trans, J. von Hammer), London 1834.

EYİCE, Semavi, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Yeni Bir Portresi" *Belleten*, c.XXXV/S.138 (1971).

_____, "Sultaniye-Karapınar'a Dair", *Tarih Dergisi*, c.15/S.20 (1965), pp. 117-40 (in Turkish). A study of a complex of buildings on the caravan route Konya-Eregli by Sinan.

EYYSER, Rigomera, "Papat Pius II. und der Kreuzzug gegen die Türken", *Mélanges d'Histoire Générale*, II (Cbij 1957).

EZGÜ, Fuad, "Piri Reis", *İA.*, C.9, MEB, İstanbul 1964, ss. 561-565.

FALLMERAYER, Jakob Ph., *Geschichte des Kaiserthuns von Trapezunt*, München 1827.

FAROQHI, Suraiya, *Die Vorlagen (telhis) des Grosswesirs Sinan Pasa an Sultan Murad III*, (dissertation), Hamburg 1967.

_____, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia. Trade, Crafts and Food Produ- ction in an Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge 1984.

FEKÉTE, Lajos, "Buda and Pest under Turkish rule", *dans Studia Turco-Hungarica*, (ed. par Gyula Kaldy-Nagy), III, Budapest 1976

_____, *Budapest a török korban*, Budapest 1944.

_____, *Die Siyagat-Schrift in der Türkischen Finanzverwaltung* (2 Vols.), Budapest, 1955.

_____, *Einführung in die Osmanisch-Türkische Diplomatik der Türkischen Bottmassigkeit in Ungarn, Budapest*, Budapest1926.

_____, "Ueber Archivalien und Archivwesen in der Turkei", *Acta Orientalia*, vol. III/No.3 1953.

FEKÉTE, Lajos, - KALDY-NAGY, Gyula, *Rechnungsbüeher türkischer Finanzstellen in Buda (Offen), 1550-1580, türkischer text*, Budapest 1962.

FERİDUN BEY, *Münşeatüs-Selatin*, C. I-II, İstanbul 1275.

_____, *Nüzhetü'l-ahbar der Sefer-i Sigetvar*, Topkapı Sarayı Hazine, 1339-H. 976 tarihli Fetva Suretleri, Bayezid Veliyüddin Efendi Ktb. nr. 2735.

FISHER, Sydney Nettleton, *The Foreign Relations of Turkey, 1481-1512*, Urbana 1948.

FISCHER-GALATİ, Stephen A., *Ottoman Imperialism and German Protestantism, 1521-1555*, Cambridge 1968.

FLASSAN, *Histoire générale et raisonné de la diplomatie Française I.*, Paris 1811, VII. Vols.

FORRER, Ludwig, *Die Osmanische Chronik des Rustem Paschas*, Leipzig 1923.

_____, "Handschriften Osmanischer Historiker in İstanbul", *Der İslam*, vol.XXVI-no.2, pp.

173-220.

FORSTER, Edward Seymour (trans.), *The Turkish Letters of Ogier Chiselin de Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562*, (reprint), Oxford 1968.

GABRIEL, Albert, *Chateaux turcs du Bosphore*, Paris 1943.

_____, *Monuments turcs d'Anatolie (2 vols.)*, Paris 1931-1945.

_____, *Les étapes d'une compagne dans les deux Irak d'apres un manuscrits Turc du XVIe siècle.*

_____, "Les mosquées de Constantinople", *Syria*, vol. VII, 1926, pp. 359-419.

_____, *Une Çapitale Turque: Brousse (2 vols.)*, Paris 1958.

GALIBERT, Léon, *Histoire de la République de Venise*, Paris 1847.

GALANTÉ, Abraham, *Turcs et Juifs, Etude Historique et Politique*, İstanbul 1932.

GELİBOLULU MUSTAFA ÂLİ, *Fetih-name-i Rodos*, Selim Ağa Ktb. nr. 757.

_____, *Fusûl al-Hall va'l-Akd*, Nuruosmaniye ktp. nr. 3399.

_____, *Kunhu'l-Ahbar*, İstanbul 1277-78, I-V.

_____, *Heft Meclis*, İstanbul 1316.

GEVAY, Antal, *Legatio Joannis Hoberdamez et Sigismondi Weichselberger ad Solimenum I. imparatorem Turcarum issu Ferdinandi I. regis Hung. Boh. etc. Obita anno MD XXVIII*, Wien 1827.

_____, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Osterreich, Ungarn und der Pforte in XVI. und XVII. Jahrhunderten* I, Wien 1838-1842,

_____, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte von Ungarn im letzten Drittel des Jahres 1526*, Wien 1845.

GAZZİ-MEKKİ, "Seyahatname", (Tercüme: E. Kâmil), *Tarih Semineri Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1937.

GIBB, Elias John Wilkinson, *A History of Ottoman Poetry*, 6 vol., Londres 1900-1909.

GIBB, Hamilton Alexander Roskeen, "Lutfi Paşa on the Ottoman Califate", *Oriens*, vol. 15 (1962), pp. 287-295.

_____, "Some Consideration on the Sunni Theory of the Califáte", *Studies on the Civilisation of Islam* (ed. S.J. Shaw and W.R. Polk), Boston 1962, pp. 141-150.

GIBB, Hamilton Alexander Roskeen - BOWEN Harold, *Islamic Society and the West*, vol. I/2 parts. London 1950-1957.

GIESE, Friedrich, "Das Problem der Entstehung des osmanischen Reiches", *Zeitschrift für Semitistik und Verwandle Gebiete*, Vol. II, 1924, pp. 240-271. [The first critical study of the problem of the origins of the Ottoman state by a specialist. He emphasies the role of the ahîs.]

GLÜCK, Heinrich, *Die Bäder Constantinopels*, Vienna 1921.

_____, *Die Kunst der Osmanen*, Leipzig 1922.

GOODWIN, Godfrey, *A History of Ottoman Architecture*, Londres 1971.

GOURNERIE, (de la) Eugène, *Histoire de François I*, Tours 1860.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Ali Paşa –Hadım-", *İA.* C. 1, MEB, İstanbul 1978, ss. 331-332.

_____, "Ali Paşa –Semiz-", *İA.* C. 1, MEB, İstanbul 1978, ss. 341-342.

_____, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı", *Belleten*, c.XXI/S.83 (1957), ss. 449-482.

_____, *Edirne ve Paşa Livası*, İstanbul 1952 (in Turkish). [A collection of the wakf deeds and financial records concerning Rumeli of the fifteenth and sixteenth centuries].

_____, "Hurrem Sultan", *İA.*, C. 5/1, MEB, İstanbul 1987, ss. 593-596.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livaları, Şehir ve Kasabaları" *Belleten,* c.XX/S.78(1956), ss. 247-285.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki Türbesi", *Tarih Dünyası*, S.4 (1950), ss. 144-145.

_____, "Lütfi Paşa", *İA.*, C. 7 MEB, İstanbul 1987, ss. 96-101.

_____, "İbrahim Paşa –Pargalı-", *İA.*, C. 5/2, MEB, İstanbul , ss. 908-915.

_____, "Süleyman I.", *İA.*, C. 11, MEB, İstanbul 1979, ss. 95-155

_____, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, c.I/S.1-2 (1964), ss. 119-220.

_____, "Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi, Sebepleri ve Hazırlıkları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.XVI/S.21, (1966), ss. 1-14.

_____, "XV ve XVI. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, c.VI. (1965), ss. 51-62.

_____, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan*, İstanbul 1957.

_____, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.VIII/S.11-12, (1956), ss. 11-50.

GÖLLNER, Carl, *Turcica, Die Europaischen Turkendrucke des XVI. Jahrhunderts, I. Band: 1501-1550*, Bucarest-Berlin 1961; *II. Band: 1551-1600*, Bucarest-Baden 1968. An Exhaustive İnguiry.

GRAMMONT, Henri-Delmas, *Histoire d'Alger Sous la Domination Turque 1516-1830*, Paris 1887.

GRASSO G., "Documenti riguardanti la costituzione di suna lega contro il Turco nel 1481", *Giornale Ligustico di Archeologia, Storia de Belle Arte*, VI (1879).

GRAVIERE, Jurien de la, *Les Corsaires Barbaresques et la Marine de Soliman le Grand*, Paris 1887.

_____, *Les Frontières Historique de la Serbie*, Paris 1919.

GRÉGORAS, Nicéphore, *Livre XXXVII de l'Histoire romaine de Nicéphore Grégoras*, (éd. V. Parisot), Paris 1851.

GUBOĞLU, Mihail, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi ve Zaferi (1538 M.- 945 H.)", *Belleten*, c.L/S.198, Ankara 1987, ss. 727-805.

GURLITT, Cornelius, "Die Bauten Adrianopels", *Orientalische Archiv,* (Leipzig), vol. I (1910- 1911).

_____, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1912.

GÜÇER, Lütfi, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964.

GÜNDOĞDU, Hamza, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986.

GYULA, Szekfü, *Magyar Történet III.*, Budapest 1939.

HADİDİ, *Tevârih-i Âl-i Osman.*

HADROVICS, Laszlo, *Le Peuple Serbes Et Son Église Sous La Domination Turque*, Paris 1947.

HADZIJAHIC M., "Die privilegierten Städte zur Zeit des osmanischen Feudalismus", *Südost-Forschungen*, vol. XX (1961), pp. 130-158.

HAMMER, Joseph Von, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, (Tercüme: Mehmet Atâ Bey), İstanbul 1330

_____, *Constantinopolis und der Bosporos*, Pesth 1822.

_____, *Histoire de L'Empire ottoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, t. IV-VI, Paris 1836.

_____, *Mostly a Compilation of the Ottoman Chronicles, Geschichte des Osmanischen Reiches (10 vols),* Pesth 1827-1835 (reprint, Graz, 1963).

_____, *Über die Geographie der Asiatischen Türkei, in "Jahrbücher der Literatur" XIII und XIV*, Wien 1821-1822.

_____, *Des osmanischen Reichs Staatsverfassung und Staat- sverwaltung, 2. Vol*, Vienne, 1815.

_____, *Geschichte des Osmanischen Reiches, 10 vols.*, Pest 1827-1835.

_____, *Geschichte des Osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit 4 vols.*, Pest 1836-1938.

HALASİ-KUN, Tibor - İNALCIK, Halil, *Archivum Ottomanicum*, Leiden, (first issue to appear in 1973).

HALECKİ, Oskar, *The Crusade of Varna, A Discussion of Controversial Problems*, New York 1943.

HALİL HALİD, *Rodos Fethinde Sultan Süleyman'ın Tedabir-i Siyasiyyesi*, İstanbul 1326.

HALİM GİRAY, *Gülbin-i Hânân*, İstanbul 1287.

HARFF, Arnold Von, *The Pilgrimage of Arnold von Harff*, (trans: Malcolm Letts), London 1946.

Harita Genel Müdürlüğü 1/800.000 Ölçekli Türkiye Haritası.

HARTMANN, Martin, "Das Privileg Selims I für die Venezianer von 1517", *Orientalische Studien*, Fritz Hommel vol. II (1918), pp. 210-222.

HAMMER, "Mémoire sur les premières relations diplomatiques entre la France et la Porte", *publié dans le Journal Asiatique*, 1827.

HASAN-I RUMLU, *Ahsenü't-Tevârîh*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3317, nşr. G. N. Seddon, Baroda1931.

HASLUCK, Frederick William, *Christianity and Islâm under the Sultans (2 vols)*, Oxford 1929.

HAYDAR ÇELEBİ, *Haydar Çelebi Ruznamesi.*

HAYRULLAH EFENDİ, *HayrullahEfendi Tarihi*, İstanbul 1288.

HESS, Andrew C., "The Evolution of the Ottoman Seaborne Empire in the Age of the Ocea- nic Discoveries, 1453-1525", *The American Historical Review*, vol. LXXV-no.7 (1970), pp. 1892-1919.

HEYD, Uriel, "Moses Hamon, Chief Jewish Physician to Sultan Süleyman The Magnificient", *Oriens*, vol. 16 (1963), pp. 153-170.

_____, *Ottoman Documents on Palestine, 1552-1615*, Oxford 1960.

_____, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, (ed. par V.L. Ménage), Oxford 1973.

HEYD, Wilhelm, *Histoire du Commerce de Levant au Moyen-Age*, Tom. I-II., Leipzig 1936.

_____, *Yakın-Doğu Ticareti Tarihi*, (çev. Enver Ziya Karal) Ankara 1975.

HEZARFEN HÜSEYİN EFENDİ, *Telhisu'l-Beyan fi Kavanin-i Âl-i Osman.*

HILL, George F., *A History of Cyprus (4 vols)*, Cambridge 1940-1952.

HİLMİ M. (Binbaşı), *Kanuni Süleyman'ın 1533/1535 Bağdat Seferi*, İstanbul 1932.

HINZ, Walther , "Da Steuerwesen Ostanatoliens im 15 und 16. Jh.", *ZDMG*, vol. XXV (1950), pp. 177-201.

_____, "Ortaçağ Yakın-Şark'ına Ait Vergi Kitabeleri", (çev. Fikret Işıltan), *Belleten*, c.XIII/S.52, (1949), ss. 771-793.

_____, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, (çev.Tevfik Bıyıklıoğlu), Ankara 1948.

Historiographie Yougoslave, 1955-1965, Beograd, 1965.

HOAG John D., *Architecture islamique*, Paris 1982.

HOCA SADEDDİN, *Tacü't-Tevârih*, İstanbul 1280.

HOEKS, E., *Pius II und der Halbmond*, Freiburg , 1941.

HORSTER, Paul, *Zur Anvendung des islamischen Rechts im 16. Jh. Die juristischen Dar- legungen (ma'ruzat) des Schejch ül-Islam Ebu Su'ud (ges. 1574)*, Stuttgart 1935.

Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları, (Haz. Şevket Rado), İstanbul 1969.

HÜSEYİN AYVANSARÂYÎ, *Hadikatü'l-Cevami*, C.2, İstanbul 1281.

IMBER Colin H., "The Navy of Süleyman the Magnificent", *Archivum Ottomanicum*, VI, 1980, pp. 211-282.

IOANNES KANANOS, "6930 (1422) Hilkat Yılı İstanbul Savaşı Tarihi", (çev. Zafer Taşlıklıoğlu, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. VIII/S.11-12 (1955), pp. 209-226.

IORGA, Nicolae, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 5 vol., Gotha 1908-1913. *Islam Ansiklopedisi*, traduction turque de la 1re éd. de *l'Encyclopédie de l'Islam* dont les articles concernant le monde turc et ottoman ont été mis à jour, Istanbul 1940- 1986.

_____, *Histoire des Etat's Balkaniques*, Paris 1925.

_____, *Histoire des Roumains*, t. IV,Bacarest 1937.

_____, *Histoire des Roumains et de leur civilisation*, Paris 1920.

_____, *Chilia et Catat Alba*, Bucurest 1900.

_____, "More Emphasis on the History of the Balkans", *Geschichte des osmanischen Reiches (5 vols)*, Gotha 1908-1913, (reprint, 1962).

_____, *Notes et Extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siecle*, vols I-II, Paris 1899.

_____ , *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1908-1913.

_____, *Relations entre l'Orient et l'Occident au moyen âge*, Paris 1923.

İBN İYAS, *An Account of the Ottoman Conquest of Egypt*, (Trans. William Henry Salmon), London 1921.

_____, *Bedâyiü'z-Zuhûr*, Kahire 1311.

_____, *Journal d'un bourgeois du Caire*, trad. Gaston Wiet, Paris. Bibliothèque générale de l'Ecole pratique des hautes études, VIe section, 1955-1960, 2 vol.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman, VII. Defter*, (nşr. Şerafettin Turan), Ankara 1954.

_____, *Defter VIII*, Ali Emiri Ktb.

İBN ŞÂKİR EL-KUTUBİ, *Uyunu't-Tevârih*, Karaçelebizade Asım Efendi Ktp. nr. 276.

İBN TAGRİBİRDÎ, *el-Menhelü's-Sâfî*, Topkapı Sarayı III. Ahmet Ktp. nr. 3018,

_____, *el-Menhelü's-Sâfî*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3428.

_____, *en-Nücûmü'z-Zahire, C. X*, Kahire 1341.

_____, *en-Nücûmu'z-Zahîre fi Mülûki Mısr ve'l-Kahire, VI*, (nşr. William Popper) California 1915-1923.

_____, *Havâdis*, (Edited by William Popper, A.H. Berkeley), California 1932.

İBNÜ'L-FURAT, *Tarihü'd-Düvel ve'l-Mülûk, IX*, (nşr. Kostantin Züreyk). Beyrut 1936-1939.

İçişleri Bakanlığı, *Köylerimiz*, Ankara 1968.

_____, *Türkiye'de Meskûn Yerler Kılavuzu I-II*, Ankara 1947,

İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Behişt*, Nuruosmaniye Ktp. nr. 3209, vrk. 408.

_____, *Selimnâme*, Farsça Yazma, Revan Ktb.

İLGÜREL, Mücteba, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı", *Tarih Dergisi*, S. 32, (1979), ss. 301—318.

İlmiye Salnamesi, İstanbul 1334.

İNALCIK, Halil, "Arnawutluk", *Encylopaedia of İslam*, 2nd. ed. vol I, pp. 653-3.

_____, "Bursa and the Commerce of the Levant", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, vol. III/2 (1960), pp. 131-147.

_____, "Capital formation in the Ottoman Empire", *The Journal of Economic History*, vol. XXIX, 1969, pp. 97-140.

_____, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara 1954.

_____, *İnventaire de l'Histoire Generale des Turcs*, Paris 1620.

_____, "Han ve Kabile Aristokrasisi: I Sahib Giray Döneminde Kırım Hanlığı" [The Khan and Tribal Aristocracy The Crimean Khanate under Sahib Giray I], *Emel*, S. 135, (Mart-Nisan 1983), s.51-73.

_____, "Harir" *Encyclopaedia of Islam*, second ed., vol. III.

_____, "Mehmed II.", *İA.*, C.7, MEB, İstanbul, ss.506-535.

_____, "Bursa I: XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Ait Metinler", *Belleten*, c. XXIV/ S.93 (1960), ss. 45-96.

_____. "Imtiyazat: Ottoman Empire", *Encyclopaedia of Islam*, 2 nd ed., 3. A study of the capitulations.

_____, "Ottoman Methods of Conquest", *Studia Islamica 2, (*1955), pp. 105-109.

_____, *Ottoman Policy and Administration in Cyprus after the Conquest*, Ankara 1969.

_____, *Studies and Documents on the Reign of Mehmed the Conqueror*, Ankara 1954 (in Turkish). In the first chapter (pp. 1-53) the problems concerning the crisis of 1444 are discussed in the light of a newly discovered Ottoman chronicle.

_____, "Suleiman the Lawgier and Ottoman Law", *Archivum Ottomanicum*, I, (1969), pp. 105-138.

_____, "The Policy of Mehmed II toward the Greek Population of Istanbul and the Byzantine Buildings of the City", *Dumbarton Oaks Papers*, no.23 (1970), pp. 213-249).

_____, "The Origin of the Ottoman-Russian Rivalry and the Don-Volga Canal (1569)", *Annales de l'Universite d'Ankara*, vol. I, (1947), pp. 47-110.

_____, "The Ottoman Decline and Its Effects Upon the Reaya", *Rapport to the Second International Congress of Studies on South-East Europe*, Athens 1970.

_____, *The Ottoman Empire, the Classical Age, 1300-1600*, Londres 1973.

_____, *The Ottoman Empire, Conquest, Organization and Economy*, Londres, Variorum Reprints, 1978.

_____, "The question of the emergence of the ottoman state", *dans International Journal of Turkish Studies*, tom. II./no 2, 1981-1982, Madison Wisconsin 1982, pp. 71-79.

_____, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Tâbiliğine Girmesi", *Belleten* c.VIII/S.30, (Nisan 1944), ss. 185-230.

İNAN, Afet, *Türk Amirali Piri Reis'in Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1954.

_____, Turkish Translation of the first Edition of the Encyclopaedia of İslam (I'Encyc. de l'İslam) with Additions and the Articles Being Expanded on Turks. In- dispensable Reference Book on the Ottomans. İstanbul 1950 to date.

İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Kataloğu I Türkçe Tarih Yazmaları (10 Vols), İstanbul 1948-1951, A Catalogue of the mss in Turkish in the Libraries of İstanbul.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı (çev.), *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, İstanbul 1941.

JANSKY, Herbert, "Die Chronik des Ibn Tulun als Geschichtsquelle über den Feldzug Sultan Selims I. gegen die Mamluken", *Der Islam*, vol. XVIII (1929). pp. 24-33.

_____, "Die Eroberung Syriens durch Sultan Selim I.", *in Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, II/3-4, 1926, pp. 173-241.

JANSSENS, Emile, *Trèbizonde en Colchide*, Bruxelles 1969.

JENKINS, Hester Donaldson, *Ibrahim Pasha, Grand Vizir of Suleiman the Magnificent*, New York 1911.

JENNINGS, Ronald C., "Some thoughts on the Gazi-Thesis", *dans Wiener-Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, tom.76, Vienne 1986, pp. 151-161.

_____, "Urban population in Anadolia in the sixteenth century: a sutdy of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *International Journal of Middle East Studies*, vol.VII,/no.1, 1976, pp. 21-57.

JIRAÇEK, Constantin, *Geschichte der Bulgaren*, Prag 1876.

_____, *Geschichte der Serben*, Gotha 1918.

JOSEF MOLNÀR, *Zülejmán seultám siremléke Turbekey, Müvészeis történeti, Estesito*, Budapest 1965.

JULIEN, Charles-André, *Histoire de l'Afrique de Nord: Tunisie, Algérie, Maroc*, Paris 1931.

KHANBABA BAYANİ, *Les relations de L'Iran avec l'Europe occidentale à l'époque Safavide*, Paris 1937.

KAHLE, Paul Ernst, *Piri Re'îs, Baḥrîje: Das türkisches Segelhandbuch für das Mittelländische Meer vom Jahre 1521 I-II*, Berlin-Leipzig 1926-1927.

KALDY-NAGY, Gyula, *A Gulai Szandzsak 1567 Es 1579, É vi Összeirrasa, Bekesesaba*, 1982.

_____, *Kanuni Devri Budin Tahrir Defteri (1546-1562)*, Ankara 1971.

_____, "Rural and Urban Life in the Age of Sultan Süleyman", *Acta Orientalia*, vol. 32, no.3, (1978), pp. 285-319.

_____, "The First Centuries of the Ottoman Military Organization", *Acta Orientalia*, Vol. 31, no.2 (1977), pp. 147-183.

_____, "Suleimans Angriff aut Europa", *Acta Orientalia Academia Scientiarum Hungarica*, vol. XXVIII/no.2, Budapest 1974.

KANÛNÎ SULTAN SÜLEYMAN, *Muhibbî Divanı*, (haz. Coşkun Ak), Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1000 Temel Eser, Ankara 1987.

Kanuni Armağanı, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1970.

Kanun-nâme, Orijentalni Institut u Sarajevu Monumenta Turcica Historian Slavorum Meridionalium Illustranita, Sarajevo 1957.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 400. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Hazırlanan Sergi Kataloğu, İstanbul 1966.

Kanunname-i Âl-i Osman Mukaddimesi, TOEM ilavesi, 1329.

KAPPERT, Petra, *Geschichte Sultan Süleyman Kanunis von 1520 bis 1567 (oder "Ta- bakat ül-Memalik ve Derecat ül-Mesalik" von Celalzade Mustafa Genannt: Koca Nişancı Koca Nişancı)*, Wiesbaden 1981.

KARABACEK Josef Von, *Abendlaendische Künstler zu Konstantinopel im 15. und 16. Jahrhundert*, Vienna 1918.

KARAL, Enver Ziya, "Barbaros Hayreddin Paşa" *İA.*, C.2, MEB, İstanbul 1979, ss. 311-315.

_____, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname", *Belleten*, c.VI/S. 21-22, Ankara 1942, ss. 37-44.

KARAMANLI NİŞANCI MEHMED PAŞA, "Tevârihü's-Selâtini'l-Osmaniyye", (nşr. İbrahim Hakkı Konyalı), *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, ss. 321-369.

KARAMZİN, Nikolaj Mihajlovič, *Histoire de l'Empire de Russie* , tom.VII.. (Fransızca trc. St. Thomas ve Jauffret), Paris 1820,

_____, *Rusya Tarihi*, St Petersburg 1842.

KARATAY, Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961.

_____, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Kataloğu (2 Vols)*, İstanbul 1961.

KÂŞIFÎ, *Gazanâme-i Rum.*

KÂTİP ÇELEBİ, *Kitab-ı Cihannûma*, İstanbul 1154.

_____, *Takvimü't-Tevarih*, İstanbul 1146.

_____, *The Balance of Truth*, (trans. Geoffrey L. Lewis), London, 1957.

_____, *Tuhfetü'l-Kibâr fi'l-esfâri'l-Bihâr*, (Yay. Haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1973.

_____, *Fezleke*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3153, vr. 1a.

KÂTİP AHMED SÜHEYLÎ, *Tarih-i Mısr-ı Cedid*, İstanbul 1148.

KEMAL PAŞA-ZADE, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Millet Ktb. Ali Emiri Yazması, nr. 27/30.

_____, *Mohaçnâme*, (neşir ve Fransızca tercüme Pavet de Courteille) *Histoire de la Campagne de Mohacz*, Paris 1359.

KHALİFEH, HAJİ, *The History of the Maritime Wars of the Turks*, (trans. James Mitchell), London, 1831.

KIRZIOĞLU, M. Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976.

KIVÂMÎ, *Fetihnâme-i Sultan Mehmed*, (nşr. Franz Babinger), İstanbul 1955.

KISSLING, Hans-Joachim, *Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert Zur Gechicte eines, Komplexes*, Südost-Forschungen, XXII, 1964.

KOÇİ BEY, *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul 1303.

KORAY, ENVER, *A Bibliography of the Turkish Publications on History, 1729-1955, Vol. I, Ankara 1952 (in Turkish), Vol. II, 1955-1968*, Ankara 1971.

KÖPRÜLÜ, Fuad, "Vakıf Müessesesi ve Vakıfların Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, S.1, Ankara 1938, ss.1-6.

_____, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", *Vakıflar Dergisi*, S.2, Ankara 1942, ss.1-36.

_____, *Kara Çelebizade Abdülaziz Efendi'nin Hayatı ve Eserleri*, Tarih Sem. Ktb. Nr. 359.

KRAMERS, Johannes Heindrik, "Sultan", *İA.*, C.11, MEB, İstanbul 1979 , ss. 24-28

KREUTEL, R.F., *Translation into German of Ashikpasazade's History Containing the Ottoman Traditions of the fourteenth and fifteenth Centuries*, Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte, Graz, 1959.

KRETSCHMAYR, Heinrich, *Gerschicte Von Venedik*, Gotha 1920.

KRITOVULOS, *Tarih-i Sultan Mehmet Hân-ı Sâni*, (çev., Karolidi) TOEM İlâvesi, İstanbul 1328.

_____, *History of Mehmed the Conqueror*, (trans. Charles T. Riggs), Princeton 1964.

KUNT, Metin, *The Sultan's Servant: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York, 1983.

KUPELVIESER, *Die Kampfa Österreichs mit den Osmanen*, Wien 1800.

KURAN, Aptullah, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago, London, n.d.

KURAT, Akdes Nimet, *Yarlığ ve Bitikler*, İstanbul 1940.

KURTOĞLU, Fevzi, *Barbaros Hayreddin Paşa*, İstanbul 1935.

_____, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1932.

_____, "Hadım Süleyman Paşa'nın Mektupları ve Belgrad'ın Muhasara Planı", *Belleten*, c.IV/S.13 (1940), ss.53-87.

_____, "İlk Kırım Hanlarının Mektupları", *Belleten*, c.I/S.3-4, (1937), ss. 641-655.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri*, İstanbul 1962.

_____, "Şah Tahmasb'ın III. Murad'a Cülus Tebriki", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.XI/S.15, (1960), ss. 1-24.

LA JONQUIERE, A. De La, *Histoire de L'Empire ottoman, 3e éd.*, Paris, 1914.

LAIOU, Angeliki E., *Constantinople and the Latins: The Foreign Policy of Andronicus II (1282-1328)*, Cambridge-Massachusetts. 1972.

LAMOUCHE L., *Histoire de la Turquie, 2e éd.*, revue par J.-P. Roux, Paris 1953. *Osmanlı Tarihi (Histoire ottomane, en turc)*, éditée par Türk Tarih Kurumu (Société d'histoire turque), 8 tomes en 10 vol. par İ. Hakkı UZUNÇARŞILI (t. 1 à 4), et Enver Ziya KARAL (t. 5 à 8), Ankara 1947-1983.

LADWEHRV, Meriz, *Pfagenou, Ludwig von Bologna, Patriarch von Antiochien, Mitteilungen des Instituta für Oesterreichische Geschichtsforschung*, XII (Innsbruck 1901).

LANE, Arthur, *Later Islamic Pottery (Persia, Syria, Egypt, Turkey)*, London, 1957.

LANE-POOLE, Stanley, *Düvel-i İslamiye*, (çev. Halil Ethem Eldem), İstanbul 1927.

_____, *The Story of Turkey*, London 1888, The Ottoman History in one Volume: Outdated.

LASCZKY, Jerome, *Hieronymi Lasky palatini Siradiensis Histria Arcana Legationis Nomine Johannis Regis ad Solymannum Turcarum İmperatorem Susceptae. neşre- den, Mathias Bel, Adparatus ad Historiam Hungarize*, Pozsony 1735.

LAVISSE, Ernest-RAMBAUD, Alfred, *Histoire générale du IVe siècle à nos jours*, Tome IV, Paris 1894.

LEFAIVRE, Albert, *Les Magyars Pendant la Domination Ottomane en Hongrie (1526-1722)*, Paris 1902.

LEWIS, Bernard, *Istanbul and the Civilization of the Ottoman Empire*, Norman 1963.

_____, *Notes and Documents from the Turkish Archives: A Contribution to the History of the Jews in the Ottoman Empire*, Jerusalem 1952.

_____, "Ottoman Observes of Ottoman Decline" *in Islamic Studies*, vol. I (Karachi 1962), pp. 71-87.

_____, "Studies in the Ottoman Archives", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. XVI/no.3 (1954), pp. 469-501.

_____, "The Ottoman Archives as a Source of History for the Arab Lands", *Journal of the Royal Asiatic Society*, (1951), pp. 139-155.

LEWIS, Bernard-HOLT, P. M. (ed.), *Historians of the Middle East,* Oxford 1962.

LEZZE, Donado da, *Historia Turchesca (1300-1514),* (trans. Ioan Ursu), Bucharest, 1909. [An İmportant Contemporary Source].

LINDNER, Rudi Paul, "Stimulus and justification in early ottoman history", *dans The Greek Orthodox Theological Review*, t. 27, pp. 207-224.

LEUNCLAVIUS, Joh. Löwenklau von Amelbeurn, *Historiae Musulmanae Turcorum, de Monumentis İpsorum Exscriptae Libri*, XVIII, Frankfurt 1591.

LÜTFİ PAŞA, *Âsafnâme*, İstanbul 1326.

_____, *Tevarih-i Âl-i Osman*, İstanbul 1241.

LYBYER, Albert Howe, *The Governement of the Ottoman Empire in the Time of Suleiman the Magnificent*, Michigan 1959.

Maliyeden Müdevver Defterler, Başbakanlık Arşivi, nr. 7118.

Manisa Şeriye Sicilleri, nr. 1.

MANTRAN, Robert, *İstanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle, Essai d'histoire institutionnelle, économique et sociale*, Paris 1962.

_____, "Les inscriptions arabes de Brousse", *Bulletin d'études orientales*, t. XIV, (1952-1954), pp. 87-114.

_____, "Reglements fiscaux ottomans, la poliçe des marchés de Stamboul au début du XVIe siècle", *in Cahiers de Tunisie*, vol. IV (1956), pp. 213-241.

_____, *La vie quotidienne a Constantinople au temps de Soliman Le Magnifique et de ses successeurs*, Paris 1965.

MANTRAN, Robert –SAUVAGET, Jean, *Reglements Fiscaux Ottomans*, Beirut 1951.

MAS-LATRIE, *Histoire de L'ile de Chypre*, Paris 1852.

MASSÉ, H., "Selim Ier en Syrie, d'après le Sélim-Name", *Melanges René Dus aud*, vol. 2 (1939), pp. 779-782.

MASSON, Paul, *Histoire du Commerce Francais dans le Levant au XVIIe siécle*, Paris 1896.

_____, *Histoire du Commerce Francais dans le Levant au XVIIIe siécle*, Paris 1911.

MATRAKÇI NASUH, *Süleymannâme*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, nr. 1272.

_____, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, nşr. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara 1976.

MATUZ, Josef, *Das Kanzleiwesen Sultan Süleymans des Prâchtigen*, Wiesbaden 1974.

McGOWAN, Bruce, *Economic Life in Ottoman Europe, Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge, Paris, 1981.

MEÂLÎ, *Hünkâr-nâme*, Topkapı Sarayı, Hazine Ktp., nr. 1417, vrk. 7b.

MEHMED ARİF, "Kanunname-i Âl-i Osman", *TOEM*, Cüz: 13, s. 9-32/ Cüz:14, 1330, s. 18-32/ Cüz: 15, s. 1-16, İstanbul 1330.

MEHMED B. MEHMED (Edirneli), *Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, İstanbul 1276.

MEHMED HÂYLÎ BEY, *Hayâlî Bey Dîvânı*, (Yay. Haz. Ali Nihat Tarlan), İstanbul 1945.

MEHMED NEŞRÎ, *Cihannüma*, Band I, (nşr. Franz Taeshner), Leipzig 1951.

_____, *Kitâb-ı Cihannümâ Neşrî Tarihi I-II*, (Yay. Haz. Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1949.

MEHMED SÜREYYÂ, *Sicill-i Osmânî, (4 Vols.)*, İstanbul 1890-95, (in Turkish), Ottoman Biographical Dictionary.

MEHMED ŞÜKRÜ, *Esfâr-ı Bahriye-i Osmaniye*, İstanbul 1306.

MEHMET MAZHAR FEVZİ, *Haber-i Sahih*, İstanbul 1293.

MELZİG, Herbert, *Büyük Türk Hindistan Kapılarında, Kanunî Sultan Süleyman Devrinde Amiral Hadım Süleyman Paşa'nın Hind Seferi*, İstanbul 1943.

MENAVINO, Giovanni Antonio, *Trattato de costumi et vita de Turchi*, Florence 1548.

MENZEL, Theodor – TAESCHNER, Franz, *Gihannuma: Die Altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschri*, 2 vol., Leipzig, 1951-1955.

MERCATİ, Angelo, "Due lettere di Giorgio da Trebisonda a Maometto II", *in Orientalia christiana periodica*, vol 9 (1943), pp. 285-322.

MEREDITH-OWENS, Glyn Munro, *Turkish Miniatures The British Museum*, London 1963.

MERİÇ, Rıfkı Melûl, *Mimar Sinan, Hayatı, Eseri I, Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair Metinler [Architect Sinan, His Life, His Works, I, Texts Regarding the Life and Works of Sinan]*, Ankara 1965.

MERRIMAN, Roger Bigelow, *Suleiman the Magnificent 1520-1566*, Cambridge 1944.

MICHEL, Panarète, *Chronique de Trebisond, Lebeau, Histoire du Bas-Empire*, vol. XX, Paris 1836,

MICHOFF, D'Nicolas V., *Bibliographie des articles de Pèriodiques Allemands Anglais et İtaliens sur la Turquie et la Bulgarie*, Sofia 1938.

_____, *Sources bibliographiquessur l'histoire de la Turquie et de la Bulgarie (4 Vols)*, Sofia 1914-1934.

MIKLOSICH, Franciscus-MÜLLER, Iosephus, *Acta et Diplomata Grecca.*

MILLER, Barnette, *Beyond the Sublime Porte: The Grand Seraglio of Stambul*, New Haven, 1931.

_____, *The Palace School of Muhammed the Conqueror*, Cambridge 1941.

MILLER, William, *Essays on the Latin Orient*, Cambridge, 1921.

_____, *Trebizond, The Last Greek Empire*, London 1926.

MINORSKY, Vladimir, "A Soyurghal of Qasım b, Jahangir Aq-quyunlu 903/1498", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, vol. IX/no.4, (1937- 1939), pp. 927-960.

_____, *La Perse su XVe siecle entre la Turquie et Venise*, Paris 1933. MİRMİROĞLU, Vladimir, *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul 1946.

_____, "Orhan Bey ile Bizans İmparatoru III. Andronikos Arasında Palekanon Muharebesi", *Belleten*, c.XIII/S.50, Ankara 1949, ss. 309-321.

Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, I-II, Vienna 1921-1923.

MLADENOVİĆ, Miloš, "Die Herrschaft der Osmanen in Serbien im lichre der Sprache", *Südost-Forschungen*, vol. XX, (1961), pp. 159-203.

Modern Greek Culture: A Selected Bibliography in English-French-German-İtalian (third edition), Athens, 1970.

MOLLA KIRIMİ, *Hulasatü'l-mizac.*

MORAN, Berna, *A Bibliography of the Publications in English Concerning the Turks, XV-XVIIIth Centuries*, İstanbul 1964.

MORAVESIK, Gyula, *Byzantinoturcica, I, Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker*, Budapest 1942.

MORDTMANN, Andreas David, *Anatolien, Skizzen und Reisebriefe aus Kleinasien 1850-1859* (ed. Franz Babinger), Hannover 1925.

MORDTMANN, Johannes Heinrich, "Zur Kapitulation von Buda im Jahre 1526", *Mitteilungen des Ungarischen wissenschaftlichen Instituts in Konstantinopel*, III, 1918.

MOSTRAS, Konstantin Georgievich, *Dictionaire Geographique de l'Empire Ottoman*, St. Petersbourg, 1873. *Encyclopedia of İslam (L'Encyclopedie de l'İslam)*, New Edition Leiden-London 1960, Completed to the Letter I in 1971. An İndispensable Reference.

MUGHUL, Muhammad Yakub, *Kanunî Devri*, Ankara 1987.

_____, *Kanuni Devri Osmanlıların Hint Okyanusu Politikası ve Osmanlı-Hint Müslümanları Münasebetleri (1517-1538)*, İstanbul 1974.

MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, Ankara 1969.

MURADÎ, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa*, Üniversite Ktb. TY. nr. 2639.

MUSTAFA NURİ PAŞA, *Netayicü'l-vukuat*, (yay. Neşet Çağatay), Ankara 1979.

Mühimme Defteri, TSMK, nr. K. 888.

Müller Documenti, Florance 1879.

MÜNECCİMBAŞI AHMED EFENDİ, *Cami'u'd-Duval*, Süleymaniye Es'ad Efendi Ktp. nr. 2101-2102, Bayezid Umumî Ktp. nr. 5019-5020. Türkçe tercümesi *Sahâifü'l-Ahbâr*, İstanbul 1285.

_____, *Sahâifü'l-ahbâr III*, İstanbul 1318 (Tercümesi).

MÜSTAKİMZÂDE SÜLEYMAN SADEDDİN, *Devhatü'l-Meşâyih*, İstanbul, 1978.

_____, *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul 1928.

NAİMA MUSTAFA EFENDİ, *Annals of Turkish Empire 1591-1659 of the Christian Era*, (trans. Charles Fraser), London 1832.

NALLİNO, Carlo Alfonso, *Notes sur la nature du 'Califat' en général et sur la prétendu 'Califat Ottoman'*, Rome 1919.

NİCOL, Donald MacGillivray, "The byzantine family of Kantakuzenos (Cantacuzenus), ca. 1100-1460. A genealogical and prosographical study", *dans Dumbarton Oaks Studies*, tome XI, Washington 1968.

_____, "The Byzantine Family of Kantakuzenos, Some Addenda and Corrigenda", dans Dumbarton Oaks Papers, tome XXVII, (1973), pp. 309-315.

NİCOLAY, Nicolas de, *Les Navigations, pérégrinations et voyages*, Antwerp, 1576.

NİŞANCI MEHMED PAŞA, *Osmanlı Sultanları Tarihi*, (nşr. H. Nihal Atsız), İstanbul1942.

NORADOUNGHİAN, Gabriel, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman* I, Paris 1897.

OBERHUMMER, Eugen-LORCH, Melchior, *Konstantinopel unter Süleiman dem Grosses*, Münich 1902.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı Tarihine Ait Belgeler, Telhîsler (1597-1607)*, İstanbul 1970.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti: Habeş Eyaleti*, İstanbul 1974.

_____, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, c.XXXIV/S.134, (Ankara 1970), ss. 235- 254.

_____, "XVI. Asrın İlk Yarısında Kızıldeniz Sahillerinde Osmanlılar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. XII/S.16, İstanbul 1961, ss. 1-24.

_____, "Osmanlı Bornu Münasebetlerine Ait Belgeler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.23, İstanbul 1969, ss. 111-130.

_____, "Seydi Ali Reis", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S. I, İstanbul 1970.

_____, *Telhisler, (1597-1607)*, İstanbul 1970. The reports of the grand viziers to the sultan.

ORTEKİN, Hasan, *Kırım Hanlarının Şeceresi*, İstanbul 1938.

ORUÇ BEY, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (nşr. Franz Babinger), Hannover 1925.

Osmanlı Kanunnameleri, MTM, 1331, nr. 1.

OSTROGORSKY, Georg, "Byzance, état tributaire de l'empire turc", *Zbornik Rodova* V, (1958), pp. 49-58.

_____ , *Histoire de l'Etat byzantin*, (trad. J. Gouillard), Paris 1956, reprint 1983.

_____, "La prise de Serrès par les Turcs", *Byzantion*, vol. 35 (1965), pp. 302-319.

ÖĞÜTMEN, Filiz, *Miniature Art from the XIIth to the XVIIth Century*, İstanbul 1966.

ÖZBARAN, Salih, "A Review of Portuguese and Turkish Sources for the Ottomans in Arabia and the Indian Ocean in the 16th Century",*Belleten,* vol. XLIX/no.193 (1985), pp. 65-78

_____, "Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 31, İstanbul 1978, ss. 65-146.

ÖZERGİN, M. Kemal, "Anadolu'da Selçuk Kervansarayları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.XV/S. 20, İstanbul 1965, ss. 141-170.

_____, *Sultan Kanuni Süleyman Han Çağına Ait Tarih Kayıtları*, Erzurum 1971.

PACHYMERE, Georges, *Relations historiques*, (trad. et ed. A. Feiller), Paris 1984.

PALLİS, Alexander, *In the Days of the Janissaries*, London, 1951. Selections from Evliyā Chelebi.

PALMER J.A.B., "The Origins of the Janissaries", *Bulletin of the John Rylands Library*, vol. XXXV (1953), pp. 448-481.

PANAİTESCU, Petre P., *Documentele Tarii Romaneşti*, Bucureşti 1938.

Panaretos Vekayi-nâmesi, Chronique de Trébizonde, 1836.

Panaretos Vekayi'-nâmesi, J. Ph. Fallmerayer, Abhandlugen der his. classe der königl. bayerischen Akademie d. Wiss, IV, II, 1844.

PAPADOPOULO, A., *L'Islam et l'art musulman*, Paris 1976.

PAPOULİA, Basilike D., *Ursprung und Wesen Der 'Knabenlese' im Osmanischen Reich*, München 1963.

PARRY, V. J., "The Ottoman Empire, 1520-1566", *In New Cambridge Modern History* 2, Cambrïdge 1958

PASTOR, Ludwig Freiherr Von, *Geschichte der Päpate im Zeitalter der Renaissance II*, Freiburg 1928.

PEARSON, James Douglas, *Index İslamicus, 1906-1955, A Catalogue of Articles on İslamic Subjects in Periodicals and Other Collective Publications*, Cambridge 1958; Supplement, 1956-1960, Cambridge 1962; Supplement, 1960-1965, Cambridge 1967. (Each Volume has a Special Section on the Ottomans).

PEÇUYLU İBRÂHİM EFENDİ, *Târih-i Peçevî, I-II*, (Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baysal), Ankara 1981

PENZER, Norman Mosley, *The Harem*, London 1967.

PERJES, Géza, *Mohaç Meydan Muharebesi*, (özet ve tanıtma, Şerif Baştav), Ankara 1988.

PFEFFERMANN, Hans, *Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Turken*, Wintertuhr 1946.

PHRANTZES, Georgios, *Chronicon*, (nşr Immanuel Bekker) Bonnae 1838.

PİTCHER, Donald Edgar, *An Historical Geography of the Ottoman Empire*, Leiden 1972.

PİRİ REİS, *Kitâb-ı Bahriye*, (faksimile neşri, Fevzi Kurdoğlu ve Ali Haydar Alpagut), İstanbul 1935.

POSTEL, Guillaume, *De la République des Turcs*, Poitiers 1560.

RAMAZANZADE ÂGEHİ MANSUR ÇELEBİ, *Sigetvar Seferini Mübeyyin Tarihçe*, İstanbul Üniversitesi Ktb., nr. TY 3884.

VON RANKE, Leopold, *Die Osmanen und die spanische Monarchie*, Leipzig 1877.

REPP, Richard Cooper, *The Mufti of Istanbul: A Study in the Development of the Ottoman Learned Hierarchy*, Oxford 1986.

REŞER, Osman, *Ein Gesamtüberblick Über Die Türkische Literatur*, İstanbul 1941. REŞİT, E., *Hayreddin Barbaros*, İstanbul 1973.

_____, *Münşeât-ı Fârisi*, Esat Efendi Ktb.

REYCHMAN, Jan-ZAJACZKOWSKİ, Ananiasz, *Handbook of Ottoman-Turkish Diplomatics*, (Revised and Expanded trans, Andrew S. Ehrenkreutz, ed. Tibor HalasiKun), the Hague, Paris 1968.

RİCHARDS Gertrude Randolph Bramlette, *Florentine Merchants in the Age of Medicis: Letters and Documents from the Selfridge collection of Medici Manuscripts* Cambridge, Mass 1932.

ROMANİN, Samuele, *Storia documentata di Venezia IV*, Venezia 1913.

ROSS, E. Denison, "The Portuguese in India and Arabia, 1517-1538", *Journal of the Royal Asiatic Society*, Part I, 1922.

ROTHENBERG, Gunther Erich, *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747*, Urbana 1960.

ROUILLARD, Clarence Dana, *The Turk in French History, Thought and Literature (1520-1660)*, Paris 1941.

RUNCIMAN, Steven, *La Chute de Constantinople 1453*, Paris 1965.

_____, *The Fall of Constantinople*, Cambridge 1965.

_____, *The Great Church in Captivity*, Cambridge 1968.

RYCAUT, Paul, *Present State of the Ottoman Empire*, London 1670.

RYCAUT, Paul-KNOLLES, Richard, *The Turkish History from the Original of that Nation to the Growth of the Ottoman Empire, (3 Vols)*, London 1687-1700.

SAFVET (Miralay Saffet Bey), "Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi". *TOEM*, c.2/S.10, (1911), ss. 604-614

_____, "Şark Levendleri: Osmanlı Bahr-i Ahmer Filosunun Sumatra Seferi Üzerine Vesikalar", *TOEM*, c.4/S.24, (1329), ss. 1521-1540.

SALIS, Renzo Sertoli, *Muhteşem Süleyman*, (çev. Şerafettin Turan), Ankara 1963.

SÁNDOR, Takáts, *A Budai Basák Magyar hyelvü levelerése 1558-1589*, Budapest 1915.

SANDYS, George, *Sandys' Travels (1610),* fifth ed., London 1652.

SANSOVINO, Francesco, *Historia Universale dell'origine et İmperio de Turchi*, Venice 1582. SANUTO, Marino, *I Diarii* (58 vols.), Venice,1879-1903.

SCHAENDLINGER, Anton C., *Die Schreiben Süleymans des Prachtigen an vasselen, militärbeamte, Beamte und Richter, aus dem Haus-Hof-und Staatsarchiv zu Wien*, Wien 1986.

SCHEEL, Helmuth, *Die staatrechtliche Stellung derdökumenischen Kirchenfürsten in den alten Türkei*, Berlin 1943.

SCHLUMBERGER, Gustave, *İstanbul'un Muhasarası ve Zaptı*, (çev. M. Nihat), İstanbul 1330.

SCHREINER, Peter, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, tome I-III, Vienne 1975-1977.

SCHWARZ, Klaus, "Berlin Brandenburg ve Türkler", *Tarih ve Toplum*, c.IX/S.50, Şubat 1988.

_____, "XVI. Yüzyılın Ortalarında Protestanların Umudu", *Tarih ve Toplum*, c.X/S.59, Kasım 1988.

_____, *Osmanische Sultansurkunden des SINAİ-Klosters*, Freiburg 1970.

SCHWOEBEL, Robert, *The Shadow of the Crescent: The Renaissance Image of the Turk (1453-1517)*, New York 1967.

SEHAVÎ, *Vecizü'l-Kelâm*, Arapça Yazma, Köp. Ktp.

SEİDAHMET, Djafer, *La Crimée*, Lausanne 1921.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Selâniki Tarihi*, İstanbul 1281.

SERJEANT, Robert Bertram, *The Portuguese Off the South Arabian Coast*, Oxford 1963. SERTOĞLU, Mithat, *Osmanlı Tarih Lügati (Dictionnaire Historique Ottoman)*, İstanbul1986.

SETTON, Kenneth M., *The Papacy and the Levant*, (1204-1571): Vol. I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries, 1976;Vol. II: The Fifteenth Century, 1978, Philadelphie 1976-1978.

SEYDİ ALİ REİS, *Mir'atü'l-memalik*, İstanbul 1313.

SEYDİ MURADİ, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa*, İstanbul Üniversitesi Ktb., TY. 2490, 2639.

SEYYİD MEHMED RIZA, *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar*, Esad Efendi Ktb., 2289.

SHAW, Stanford J., "Archival Sources for Ottoman History: The Archives of Turkey", *Journal of the American Oriental Society*, vol. 80 (1960), pp. 1-12.

_____, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. I. Empire of the Gazis. The Rise and Decline of the Ottoman Empire (1280-1808)*, Cambridge University Press, London, New York, Melbourne 1976.

_____, *Organization and Development of Ottoman Egypt: 1517-1789*, Princeton-New Jersey, 1962.

_____, *The Budget of Ottoman Egypt 1005-1006/11596-1597* , The Hague-Paris, 1968.

_____, T*he Financuland Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1789*, Princeton 1962.

SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey 2 vol.*, Cambridge U. P., 1976-1977.

SHERLEY, Anthony, *His Relations of his Travels*, London 1613.

SHERLEY, Thomas, *Discourse of the Turks*, (ed. E. Denison Ross), London 1936.

SOHRWEIDE, H., "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert", *dans Der Islam*, LX. (1965), pp. 95-223.

SOLAKZADE MEHMED HEMDEMİ, *Solakzade Tarihi*, İstanbul 1298.

SOYSAL, Abdullah Zihni, *Kırım'ın Politik ve Kültür Tarihi*, Varşova 1938.

SOYSAL, İsmail, "Türk-Fransız Diplomasi Münasebetlerinin İlk Devresi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.III/S.5-6, (1953), ss. 63-94.

SPANDOUYN, Cantacasin Theodore, *Petit traicte de l'origine des Turcqz*. (ed. Par Ch. Schefer), Paris 1986.

_____, "De la Origine degli imperatori ottomani, ordini dela corte. forma del guerreggiare, loro religione, rito et costumi dela natione", *Published in Sathas, Documents Inedits*, vol. IX, Paris 1890, pp. 138-261.

SPEISER, Marie Thérèse, *Das Selimname des Sa'dî b. 'Abd-ül-müte'âl*, Zurich 1946.

STADTMÜLLER, Georg, "Osmanische Reichsgeschichte und balkanische Volksgeschichte", *Leipziger Viertelsj für Südost-Europa*, no. 3 (1939), pp. 1-24.

STCHOUKINE, Ivan, *La peinture turque d'après les manuscrits illustrés, Ie partie: de Süleyman I à Osman II (1520-1622),* Paris 1966.

STRIPLING, G.W.F., "The Ottaman Turks and the Arabs, 1511-1574", *dans Illinois Studies in Social Sciences*, vol. XXVI/no. 4, Urbana, 1942, pp. 29-36.

STURMINGER, Walter, *Bibliographie und Ikonographie der Türkenbelagerungen Wiens 1529 und 1683*, Graz-Köln 1955.

SU, EKREM KÂMİL, "Hicrî Onuncu-Milâdî Onaltıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arab Seyyahlardan Gazzî ve Mekkî Seyahatnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, ss. 34-35

_____, *Mimar Sinan'ın Eserlerinden Muradiye Camii*, İstanbul 1940.

Sultani Solimani Horrendam facimus in proprium filium natu maximum sultanum Mustapham Parricidio a. d. 1553 patratum anfore Nicolao a Moffan Burgando.

SÜMER, Faruk, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü* Ankara 1976.

ŞAKİROĞLU, Mahmut, "1521 Tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslî Metni", *Tarih Ensitüsü Dergisi*, S.12. İstanbul 1982, ss. 388-403.

ŞEBÂNKÂREÎ MUHAMMED, *Mecmau'l-Ensab fi't-Tevârîḫ*, Süleymaniye Yeni Cami Ktp. nr. 909.

ŞEREF (Binbaşı), *"Mohaç" Meydan Muharebesi 1526 (Türk-Macar) Seferi*, İstanbul 1930.

ŞÜKRULLAH, *Behcetü't-Tevârih*, (nşr. Th. Seif) MOG II,1925.

TABİB RAMAZAN, *Rodos Fetihnâmesi*, TSM, Revan ktb., nr. 1279.

TÂCİ-BEYZÂDE CAFER ÇELEBİ, "Mahrûse-i İstanbul Fetihnâmesi", *TOEM* İlâvesi 1333.

TACİ-ZÂDE SADİ ÇELEBİ, *Münşaâtı*, (nşr. Necati Lugal-Adnan Erzi), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956.

TADİC, Jorjo, "Le commerce en Dalmatie et à Raguse et la décadence economique de Venise au XVIIe siècle" *Civitá Veneziana studi* 9, Venezia Roma, pp. 237-274.

TAESCHNER, Franz-WİTTEK, Paul, "Die Vezirfamilie der Candarlyzade (14-15. Jah.) und ihre Denkmäler", *Der Islam*, vol. 18, (1929), pp. 60-115.

TAKİYYÜDDİN TEMÎMÎ, *Tabakat*, Bayezid Umumî Ktp. nr. 5209.

TÂLİKÎZÂDE MEHMED SUBHİ, *Tarih*, TSMK, Revan, nr. 1300.

_____ , *Tarih-i Sahib Giray Han*, (nşr. Özalp Gökbilgin), Ankara 1973.

TANEL, Selahattin, *Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara 1953.

_____, *Yavuz Sultan Selim*, İstanbul 1969. (in Turkish) With the reproduction of many important documents from the Turkish archives.

Tarih Araştırmaları Dergisi, Published by the Faculty of Letters, University of Ankara, 1963 to date.

Tarih Dergisi, Published by the Faculty of Letters, University of İstanbul, 1949 to date. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 1911-1922, Continued as Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1922-1931.

Tarih Vesikaları, Published by the Ministry of Pub. Educ., I-XVII (1941-58).

Tarih-i Şikloş, Hekimoğlu Ali Paşa Ktb., 700.

TAŞKÖPRİZÂDE, *Es-Saqaiq en-no'manijje, enthaltend die Biographen der türkischen und im osmanischen Reiche wirkenen Gelehrten, Derwisch Scheikh's und Ärtzte*, (tr. O. Rescher), Constantinople-Galata 1927.

TAŞKÖPRÜLÜZÂDE AHMED, *Mevzûâtü'l-ulûm II*, İstanbul 1313.

_____, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'i'd-Devleti'l-'Oṣmâniyye*, İstanbul 1269.

Taşlıcalı Yahya Bey Mersiyesi, Maktul Şehzadeler Bölümü.

TAUER, Felix, *Histoire de la campagne de Sultan Süleyman I. Contre Belgrade en 1521*, Prague 1924.

_____, "Soliman's Wiener Feldzug" *Archiv Orientalni*, vol.24 (1956).

TEKİNDAĞ, Şehabeddin, "II. Bayezid'in Tahta Çıkışı Sırasında İstanbul'da Vuku'a Gelen Olaylar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 14, (1559).

_____, "Korkud Çelebi ile İlgili İki Belge", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.17, (1969), ss. 36-42.

_____, "Malta", *İA.*, C.7, MEB, İstanbul, ss. 260-266.

_____, "Rodos'un Fethi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.8, (1968), ss. 58-65.

_____, "Trabzon" *İA.*, c.12/1, MEB, İstanbul 1979.

_____, "Süveyş'te Türkler ve Selman Reis'in Arizası", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.9 Haziran 1968, ss. 77-80.

_____, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.XVII/S. 22, (1968), ss. 49-78.

TEPLY, Karl, *Kaiserliche Gesandtschaften aut Goldene Horn*, Stuttgart 1968.

TERCIER, *Mémoire sur la prise de la ville et de l'ile de Rhodes en 1552, par Soliman II., Memoires de l'Académie des Inscription, tomeXXII.*

TESTA, Ignaz de, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec les puissances étrangères (10 vols)*, Paris 1864-1901.

Tevarih-i Âl-i Osman, İstanbul Üniversitesi Ktb., TY 2438.

THALLÓCZY, Ludwig von, *Studien zur Gesch. Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München-Leipzig 1919.

THALLOCZY, Lajos Jajcza, *Bánság, vai es Város, Története, 1450-1527*, Budapest 1915.

The Travels of a Merchant in Persia, A Narrative of Italian Travels in Persia in the fifteenth and sixteenth centuries, (Translated and Edited by Charles Grey), 1873.

THİRİET, Freddy, "Les lettres commerciales des Bembo et le commerce vénitien dans l'em- pire ottoman à la fin du XVe siécle" *Studi in onore di Armando Sapori*, Milan 1957, pp. 911-933.

_____, *Régestes des déliberations du Senat de Venise Concernant La Romane, vols I-III*, Paris 1958-1961.

TIETZE, Andreas – KAHANE, Henry & Renée, *The Lingua Franca in the Levant Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, Urbana 1958.

TODOROV, Nikolaj, "La situation démographique de la peninsule balkanique au cours des XVe et XVIe siécles", *Annuaire de l'Univ. de Sofia*, vol. LIII/ no.2, 1959.

_____, (ed). "La ville balkanique, XV^eXIX^e Siècles", *Académie bulgare des sciences*, Sofia 1970.

TOGAN, Zeki Velidî, "Azerbaycan", *İA.*, C.2, MEB, İstanbul 1986, s. 97.

TOMASCHEK, Wilhelm, *Zur Historischen Topographie von Kleinasien im Mittelalter*. SB Akad. D. Wiss. Wien, Phil. hist. Cl. CXXIV (1891) ss. 1-106.

TSCHUDİ, Rudolf, (ed. and trans.), *Das Asafnâme des Luftî Pascha*, Berlin 1910.

TUBERON, *De Turcorum origine moribus et Rebus gestüs Comentaris*, Floransa 1590, Frankfurt 1603.

TURAN, Osman, *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler*, Ankara 1954.

TURAN, Şerafettin, "Barbaros Hayreddin", *Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi*, C. IV.

_____, "Fatih Mehmet-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *AÜ-DTCF Tarih Aratırmaları Dergisi*, c.III/S.4-5 (1965) s. 63-139.

_____, *Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası*, Ankara 1961.

_____, "Piyale Paşa", *İA.*, C.9, MEB, İstanbul 1964, ss. 566-569.

_____, "Rodos'un Zaptından Malta Muhasarasına", *Kanuni Armağanı*, TTK Yayınları, Ankara 1970.

_____, "Sakız'ın Türk Hakimiyeti Altına Alınması", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.IV/S.6-7, Ankara 1966, ss.173-201

_____, "Seydi Ali Reis", *İA.*, C.10, MEB, İstanbul, ss. 528-531.

_____, "Şehzade Bayezid'in Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar", *Tarih Vesikaları Dergisi*, c.I/S.16, 1955, ss. 118-127.

Turcica, Revue d'etudes Turques, first issue, Paris 1969.

Türkiyat Mecmuası, Published by the Institute of Turcology, İstanbul, 1925 to date.

ULUÇAY, Çağatay, *Saruhan'ı İdare Eden Şehzadeler, Maiyyetleri ve Devirlerinde Yapılan Eserlere Dair bir Araştırma*.

_____, *Harem II*, Ankara 1971.

_____, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.

_____, "Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c.VII/S.11-12, İstanbul 1956, ss.185-200.

URSU, J., *La Politique Orientale de François Ier*, Paris 1908.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Çandarlı" *İA.*, C.3, MEB, İstanbul 1979, ss.351-357.

_____, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1963.

_____, *Kapıkulu Ocakları (2 vols)*, Ankara 1943-1944

_____, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Ankara, 1948.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945.

_____, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Vezir-i Azam'ı Makbul ve Maktul İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi", *Belleten*, c.XXIX/S.144, 1965, ss. 355-361.

_____ , *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, İstanbul 1941.

_____, *Osmanlı Tarihi II*, Ankara 1982.

VACALOPOULOS, Apostolos E., "Les limites de l'empire byzantin", *Byzant Zeitschrift*, vol. 55, (1962), pp. 56-65.

Vakıflar Dergisi, A Review Publishing Documents and Studies Concerning the Instituti- ons Connected with the Ottoman Wakfs, Ankara 1938 to date.

VAMBERY, Ármin, (trans. and ed.), *Travels and Adventures of the Turkish Admiral Sidi Ali Reis*, London 1899.

VAST, Henri, *Le Cardinal Bessarion, Etude sur la Chrétiente et la renaissance vers le milieu du XVe siécle*, Paris 1878.

VAUGHAN, Dorothy Margaret, *Europe and the Turk, 1350-1700*, Liverpool 1954.

VEINSTEIN, Gilles, "Les préparatifs de la campagne navale franco-turque de 1552 à travers les Ordres du Divan Ottoman", *Revue de l'Occident Musulman et de la Mèditerranée*, 39, (19859, pp. 35-67.

_____, "Some views on provisioning in the Hungarian Campaigns of Suleyman the Magnificent", *dans Osmanistische Studien zur Wirtschafts-und Sozialgeschichte in Memoriam Vancŏ Boškov*, (éd. par H.G. Majer), Wiesbaden 1986, pp. 177-185.

_____, "Une communauté ottomane, les Juifs, d'Avlonya (Valona) dans le deuxiéme moitié du XVIe siècle" *dans Gli Ebrei e Venezia, secoli XIV-XVIII*, (éd. par G. Cozzi), Milan 1987, pp. 781-828.

Viaggio d'un mercante che fu nella Persia. Secondo volume delle Navigationi et Viaggi di M. Gio, Battista Romusio, Venetia 1559.

"Vie de Mohomet II.", (Fransızca trc. A. Dethier), *Monumenta Hungaria Historica* XXI/2.

VILLALON, Cristóbal de, *Viaje de Turquia, 1557, in M. Serrano y Sanz, Autobiografias y Memorias*, Madrid 1905.

VOCELLA, Karl, "Avusturya-Osmanlı Çekişmelerinin Dâhili Etkileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.31, (1978), ss. 5-28.

VOGT-GOKNIL, Ulya, *Les Mosquées Turques*, Zurich 1953.

_____, *Living Architecture: Ottoman*, London-Fribourg 1966.

"Von Amurath zu Amurath, Vor-und Machspiel der Schmacht bei Varna 1444", *Oriens* III/2, 1950.

VRYONIS, Speros Jr., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley-Los Angeles, London, 1971.

WADDINGUS, L., *Annales Minorum sea Trium Ordinum a.s.zFrancisco-zInstitorum, XIII*, Roma 1735.

WALSH, John R., "The Revolt of Algas Mirza", Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, vol. 68, (1976), pp. 61-78

WEİL, *Gustav, Geschichte der Chalifen* , Mannheim-Stuttgart 1846-1862.

WERNER, Ernst - MARKOV, Walter, *Geschichte der Türken von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Berlin 1979.

WİTTEK, Paul, "De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople", *Revue des Etudes Islamiques*, vol. 12 (1938), pp. 1-34. This essay deals with the problems of the interragnum period.

_____, "Ankara Bozgunundan İstanbul Zabtına 1402-1455", (çev. Halil İnalcık) *Belleten*, c.VII/S.27 (1943), ss. 557-589.

_____, "Islam und Kalifa", *ASS.*, vol.LII (1925).

WOOD, Alfred C., *History of the Levant Company*, London 1935.

WRATISLAW, Albert Henry (trans.), *Adventures of Baron Wenceslas Wratislaw of Mitrowiz, 1599*, London 1862.

WRIGHT, Walter Livingston, *Ottoman Statecraft: The Book of Counsel for Viziers and Governors of Sari Mehmed Pasha*, Princeton 1935.

YAVUZ, Hulusi, *Kâbe ve Haremeyn için Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti 1517-1571*, İstanbul 1934.

YETKİN, Suut Kemal, *L'architecture turque en Turquie*, Paris 1962.

YİNANÇ, Mükrimin Halil, "Akkoyunlular", *İA.*, C.I, MEB, İstanbul 1965, ss. 251-270.

YURDAYDIN, Hüseyin Gazi, *Kanuni'nin Cülusu ve İlk Seferi*, Ankara 1961.

_____, "Kitab-ı Bahriye'nin Telifi Meselesi", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.X/S.1-2, Ankara 1952, ss. 143-146.

_____, "Sigetvarnâmeler", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2-3, Ankara 1952, ss.124-130

YÜCEL, Yaşar, "Fatih'in Trabzon'u Fethi Öncesinde Osmanlı-Trabzon-Akkoyunlu İlişkileri", *Belleten*, c.XLIX/S.194, (1985), ss. 287-311.

_____, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona dair Genel Gözlemler", *Belleten*, c.XXXVIII/S.152 (1974), ss. 657-708.

_____, *Osmanlı Devlet Teşkilatı Dair Kaynaklar Kitâb-i Müstetâb, Kitabu Mesâli-hi'l Müslimîn ve Menâfi'i'l-Mü'minîn, Hırzü'l Mülûk*, Ankara 1988.

_____, *I. Selim Kânûnnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara 1988.

_____, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", *Belleten*, c.XLI/S.163 (1977), ss. 497-506.

ZACHARIADOU, Elisavet A., *Romania and the Turks (c.1300-c.1500)*, Londres, Variorum Reprints 1985.

_____, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venise 1983.

ZAKYTHINOS, Dionysios A., *Le despotat grec de Moré*, Paris 1932.

ZAMBAUR, Eduard Karl, *Manuel de Généalogie et de Chronologie pour l'Histoire de l'Islam,* Hannover 1927.

ZAYNADDİN TÂHİR, *Durrat al-Aslâk*, Topkapı Sarayı, Hazine Ktp. Arapça Yazma nr. 1459, I-III.

ZEKERİYAZÂDE, *Ferah (Cerbe) Savaşı*, (Haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul 1980.

ZERNOV, V. Velyaminov - FEYİZHAN, Hüseyin, *Kırım Yurtuna ve Ol Taraflarga Dâir Bolgan Yarlıglar ve Hatlar*, St. Petersburg 1281/1864.

ZERNOV, Nicolas, *Eastern Christendom: a Study of the Origin and Development of the Eastern Orthodox Church,* London 1961.

ZİNKEİSEN, Johann Wilhelm, *A More Systematic Treatment of the subject with the use of European Sources, Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa (7 Vols)*, Hamburg and Gotha, 1840-1863. (reprint, 1962).

_____, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, 7 vol.*, Hambourg, 1845- 1863, réimpr. Darmstadt, 1963.

ZİYA MEHMED, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1928

DİZİN

A

Abdülaziz 174, 271
Abdülkerim Çelebi (Abdullah Paşazade) 133
Abdullah 103, 116, 174, 282
Abdüllatif 174
Abdülvehhab 121
Abdürrezzak Bey 122
Açe (Açın) 199
Acem 69, 115
Adalar Denizi 21, 43, 44, 154, 179, 186, 194
Adana 141, 173, 174
Aden 195, 196, 197
Adriyatik 50, 54, 85, 86, 185, 188, 189
Adriyatik Denizi 50, 185
Afrika 132, 149, 167, 180, 184, 192
Afyonkarahisar 68
Ahaiya 33
Ahaya 77
Ahi 210
Ahlat 176, 178
Ahmet Bey (Evrenosoğlu) 58, 82
Ahmet Bey (Karaca Paşa) 116
Ahmet Bey (Kemankeş) 183
Ahmet Çelebi Molla (Fenarîoğlu) 71
Ahmet Çelebi (Sarı Yakupoğlu) 65
Ahmet (Evrenosoğlu) 57
Ahmet (Hamit Sultan) 184
Ahmet Karahisarî 213
Ahmet Paşa (Dukakinoğlu) 116, 119
Ahmet Paşa (Gedik) 67, 74, 80, 83, 85, 87, 89, 122, 152
Ahmet Paşa (Hain) 196
Ahmet Paşa (Hersekzade) 107, 112, 119, 128
Ahmet Paşa (Kara) 171, 178, 201
Ahmet Paşa (Karaca) 129, 151
Ahmet Paşa (Karagöz) 114
Ahmet Paşa (Şemsi) 207
Ahmet Vefik Paşa 223
Ahyolu 6, 11
Akçakale 178
Akdeniz 21, 27, 32, 36, 39, 43, 44, 53, 63, 67, 69, 78, 85, 89, 96, 133, 137, 142, 149, 154, 177, 179, 182, 183, 188, 189, 190, 191, 194, 200
Akhisar 230
Akkâ 88
Akkirman 109, 171
Akkoyunlu Devleti 48, 65, 69, 75, 113, 115
Akkoyunlular 289
Aksaray 67, 94, 201, 230
Akşehir 4, 65, 136
Akşemseddin 21
Aktepe 201, 230
Akyazı 46
Alacahisar (Kruşevac) 5
Alâeddin 1, 73, 111, 199
Alâeddin Ali Çelebi 1
Alâeddin Beyhakî 73
Alaiye (Alanya) 93
Alâüddevle 91, 117, 122, 125, 126
Alâüddevle Bozkurt 91
Albulena 54

Âlemşah 103, 112
Aleviler 172
Alevi Şahkulu 175
Alfons 27, 32, 51, 53, 75, 85
Ali Bey (Bâli Beyoğlu) 111
Ali Bey (Evrenosoğlu) 29, 59
Ali Bey (Mihaloğlu) 62, 70, 82
Ali Bey (Şehsuvaroğlu) 122, 131, 132, 136, 151, 152, 159
Ali Bistâmî 63
Ali Kethüda 185
Ali Kuşçu 92
Ali Paşa (Hadım) 104, 107, 114, 171
Ali Paşa (Kılıç) 43
Ali Paşa (Semiz) 205
Alman İmparatorluğu 162
Almanya 149, 164, 166
Altımermer 12
Altınordu Hanlığı 83, 84
Altınordu İmparatorluğu 150
Alvaro 192
Amasra 45, 46, 48
Amasya 1, 47, 68, 70, 103, 105, 107, 111, 113, 121, 178, 201, 203, 257, 269
Amerika 149
Âmir 195, 196
Amiral Loredano 35
Amirarutzes 92
Anadolu VII, 1, 4, 5, 7, 12, 15, 33, 37, 42, 44, 45, 48, 54, 60, 65, 71, 74, 75, 77, 79, 80, 88, 91, 93, 94, 98, 106, 108, 109, 110, 113, 114, 116, 119, 126, 128, 130, 135, 142, 148, 149, 151, 154, 156, 159, 160, 172, 173, 174, 175, 179, 181, 182, 195, 204, 207, 210, 212, 230, 244, 256, 278, 283
Anadolu timarlı sipahileri 15
Andrea Dorya 167, 182, 183, 184, 185, 186, 189, 190, 191, 192
Andronik 88
Âne 135
Angara 223
Anjouin 54
Ankara 47, 93, 121, 243, 244, 245, 247, 248, 250, 251, 253, 256, 257, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 283, 284, 286, 287, 289
Ankona 75
Antalya 66, 69, 72, 78, 103, 106, 112, 113, 179
Antep 91
Arabistan 98, 149, 158, 199
Aragon 27, 32, 51, 54, 75, 85, 149
Araplar 181
Aras Nehri 121, 204
Arcel 167
Argos 35, 55, 63
Argos Limanı 63
Arhi Mihail Kilisesi 8
Arkadya 34
Arnavutluk 3, 4, 26, 32, 50, 51, 56, 66, 75, 76, 79, 80, 86, 97
Arslan Paşa 205
Artıkova 152
Âşık Çelebi 214
Astrahan Hanlığı 84
Asya 6, 69, 132, 142, 149, 223
Ataullah Efendi 208
Atina 33, 40, 77
Atmaca Bey 74
Avarin 34
Avlonya 87, 185, 188, 288

Avrupa 1, 4, 6, 9, 10, 26, 29, 38, 42, 48, 53, 75, 111, 137, 142, 149, 154, 156, 160, 164, 175, 177, 189, 194, 258
Avusturya 138, 149, 162, 170, 204, 288
Ayakapısı 12
Ayamadra Adası 34
Ayamavra (Santa Maria) 43, 87
Ayasofya 10, 12, 22, 25, 26, 94, 252
Ayas Paşa 151, 185, 204, 249
Ayazmend (Altınova) 39
Aydın Reis 182
Aydos 156
Ayvalık 39
Ayvansaray (Sinegion) 14
Azak (Tana) 83
Azerbaycan 69, 115, 118, 119, 175, 176, 178, 286

B

Baba İshak 113, 172
Baba Zünnûn 173
Babür 195
Bâbüzüveyle 132
Baç 162
Baden 166, 262
Bağdat 169, 175, 176, 177, 195, 213, 264
Bahadır Şah 195
Bahçekapı 22
Bahreyn 198
Bâkî 213, 216, 222, 223
Balaban Paşa 55
Balaton 171
Balear 184
Bâli Bey (Yahya Paşaoğlu) 152
Balım Sultan 173
Balkanlar 1, 4, 6, 9, 21, 27, 32, 35, 52, 60, 85, 88, 91
Barbaros Hayrettin Paşa 41, 183, 184, 186, 189, 190
Bartolemeo Contarini 110
Basil 24
Basra Körfezi 194, 198, 200
Batı Akdeniz 191
Batı Anadolu 79, 113
Batı Avrupa 167
Batı Hıristiyanları 21
Batı Macaristan 205
Batlamyos (Ptolamaios) 92
Batum 47
Bavyera 164
Bayat 177
Bayburt 47, 71, 74, 118, 121, 123
Bayezid 7, 21, 43, 47, 50, 60, 64, 68, 70, 72, 74, 87, 96, 98, 103, 104, 106, 107, 110, 113, 115, 117, 125, 136, 142, 147, 155, 167, 200, 202, 205, 229, 235, 247, 259, 277, 284, 285, 286
Bayezid II 247
Baykal Denizi 223
Bayrampaşa 12, 16
Bayrampaşa Deresi 12, 16
Bay Sungur Mirza 69
Becaya (Buci) 180
Beçkerek 170
Bedahşan 199
Bedîüzzaman 121
Behisni 124, 128
Behram Bey 195
Behram Çavuş 152
Behram Paşa 160
Bekiroğulları 158
Belçika 149

Belgrat 27, 29, 30, 52, 62, 152, 154, 158, 160, 166, 170, 174, 205
Belh 174
Belli XI
Benderbuşir 198
Benî Hafs 179, 184
Benî Tahir 195
Benî Ziyad 180
Berislo 110
Berkıye 136
Besarabya 172
Beşiktaş 90, 191
Beykoz 8
Beylerbeyi 2, 4, 15, 29, 48, 56, 61, 68, 70, 71, 82, 106, 108, 112, 119, 123, 125, 128, 130, 136, 140, 151, 155, 156, 160, 170, 173, 193, 197, 204, 205
Beyoğlu 15, 16
Beypazarı 70, 74
Beyşehir 4, 65, 103
Beytülmal Kanunnâmesi 93
Bigados 6, 12
Bilbis 130
Bitlis 123, 175
Bizans VII, 1, 4, 5, 6, 9, 12, 15, 19, 34, 46, 48, 88, 95, 96, 137, 276
Bizans İmparatorluğu 9, 48, 88
Bobofca 207
Bodrum 43, 88, 156, 179
Boğazkesen (Rumelihisarı) 8, 10
Boğdan (Moldavya) 60
Bogomil 64
Bohemya 162
Bolu 46, 93, 103, 105, 147
Bolvadin 201
Bon 184
Bonifaçyo 183
Bosna 26, 31, 35, 40, 55, 62, 63, 64, 75, 76, 78, 80, 91, 93, 94, 138, 149, 152, 160, 165, 171, 185, 188, 200, 251
Bosna Hıristiyanları 64
Bosna Krallığı 62, 63
Boyana 57
Bozcaada (Tenedos) 42
Bozok 122, 136, 173
Bozok Türkmenleri 136
Brankoviç 27, 28, 30
Braşova (Kronştad) 59
Brün 164
Budak 90, 156
Budin 153, 160, 162, 163, 165, 169, 171, 205, 269
Buhara 174
Buhayre 132
Bulak 131
Bulgaristan 58, 149, 251
Burdur 114
Burgaz (Studyo) 15
Burgondiya 149
Burgonya 75
Bursa 1, 4, 39, 46, 50, 70, 94, 110, 114, 116, 128, 142, 255, 267
Bursa Vilayeti Kanunnâmesi 142
Bursa Yenişehiri 70, 116
Busbek 171, 204
Büyükada (Prinkipos) 15

C - Ç

Cafer Ağa 206
Cafer Bey 132, 148
Canad 170
Candarlı 46, 75
Candaroğulları 45, 47
Candaroğulları Beyliği 47

Canıbey Giray 85
Cebel 197
Celaleddin bin Dinar 199
Celâli 229
Celalzade 211, 270
Cem 70, 74, 91, 98, 104, 156, 220
Cemşit Bey 124
Cem Sultan 70, 104, 156
Ceneviz 4, 6, 10, 14, 15, 16, 26, 37, 43, 45, 83, 194
Ceneviz Cumhuriyeti 4, 45, 194
Cengiz 130, 277
Cenova 14, 190
Cerbe 179, 182, 192, 193, 290
Ceyhun Irmağı 115
Cezayir 180, 183, 184, 186, 189, 193
Cezireti İbni Ömer 123
Cidde 196, 197
Cihangir 200, 202, 213
Cihangir Camii 202
Cihanşah 69
Cizre 123
Cizye 94
Cüneyt Bey 88
Çakırcı 59
Çaldıran 110, 119, 122, 123, 125, 135, 148, 174, 175
Çaldıran Ovası 119
Çanakkale 6, 7, 12, 36, 42, 76, 80, 83, 96, 97
Çanakkale Boğazı 6, 7, 12, 36, 42, 80, 97
Çankırı 103
Çapakçur 124
Çarşamba suyu 65
Çatmar (Zatmar) 204
Çek 79, 161
Çelebi Mehmet 7, 24, 65, 88, 90
Çemişkezek 48, 124
Çermük 124
Çiçel 180
Çin 140
Çirmen 72
Çömlekçizade 133
Çorlu 5, 6, 56, 108, 138, 158
Çoruh suyu 71
Çorum 113
Çoygar 223
Çubuk Çayı (Gökçay) 114
Çukurbostan 12
Çukurçayır 106
Çukurova 129

D

Dagnu 51
Dağpazarı 66
Dalmaçya 79, 82, 160, 189, 224
Dalyan 93
Danişment Reis 152
Dârâ 216, 221
Darab Bey (Purnâk) 72
David Komnen 47
Davut 54, 68, 71, 82, 124
Davut Paşa 54, 68, 82
Dayı Karaca Paşa 4
Debre 51, 52
Debre-i Bâlâ 52
Deli Yusuf 183
Delvine 185, 188
Demirkapı 12
Dergos 57
Dergüzin 120, 176
Derviş 206
Despina 49, 50
Devadar 129
Develi Karahisar 74

Dimetoka 109, 201
Dimitrios 12, 32
Dirin 51
Divan-ı Hümayun IX, 109, 121, 124, 152, 154
Divriği 124
Diyarbakır 66, 119, 123, 127, 131, 135, 142, 175, 176, 177, 202
Diyet Meclisi 162, 163
Doğu Akdeniz 35, 39
Doğu Anadolu 45, 48, 65, 125, 141, 167, 178
Doğu Bayezid 119
Doğu İtalya 87
Doğu Karadeniz 58
Doğu Roma İmparatorluğu 24, 91
Doğu Yunanistan 40
Dominiko 39
Domuzoğlan 173
Draç 51, 56
Draç Limanı 51
Drava 160, 167, 170
Drin 212
Dubrovnik 98, 154
Dukas 9
Dulkadırlı Beyliği 91
Dulkadıroğlu 3, 68, 90, 121, 122
Dulkadıroğlu Kılıç Arslan 68
Dulkadıroğlu Süleyman Bey 3, 90
Durmuş Han Şamlu 119
Dutbiye 174

E

Ebû Abdullah Muhammed-i Hâmis 179
Ebû Hanife Numan 176
Ebulfazl 133
Ebû Muhammed Abdullah-ı Sânî 181
Ebû Said Han 69
Ebûssuûd 211
Edirne 1, 3, 5, 7, 8, 12, 14, 28, 29, 38, 39, 49, 58, 62, 70, 93, 94, 96, 106, 107, 110, 116, 126, 135, 138, 147, 201, 261
Edirnekapı 14, 20, 23, 139, 213
Edremit Körfezi 39
Eflak 4, 26, 54, 58, 60, 76, 110, 149, 172, 205, 224, 256
Eflani Kalesi 46
Ege Denizi 27, 35, 44
Eğil 123
Eğri (Erlav) 171
Eğrikapı 14, 19
Elbistan 90, 122, 136
Elcezire 123, 129, 132, 141
Elen 30, 193
Eleşgirt 118
Elkas Mirza 177, 258
Elok 124
Eminek Bey 85
Emirhan 103
Enderun 158
Enez 34, 37, 38, 77
Eolya (Edremit Körfezi-İzmir arası) 78
Epidamnos 35
Epir 43, 50, 87
Erciş 176, 178
Erdebil 175
Erdel 27, 162, 163, 169, 170, 201, 204, 256
Ergani 124
Erico 41
Erivan 178
Ermenek 66, 74
Ermeni 98

Erzincan 48, 68, 70, 73, 105, 115, 117, 121, 123, 136, 142
Erzurum 176, 177, 204, 269, 278
Eski Saray 96
Eski Zağra 107
Esklavonya 79
Estergon (Gran) 163, 170
Evrenosoğlu 59
Eyüp 96, 208

F

fan) 172
Fas 181
Fâtih Cami 97
Fâtih Sultan Mehmet VII, 1, 24, 26, 27, 29, 31, 34, 36, 38, 42, 43, 45, 46, 47, 50, 55, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 74, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 96, 97, 137, 139, 152, 178, 194, 209
Fenike 89
Ferdinand 42, 43, 54, 75, 78, 81, 85, 162, 163, 165, 167, 168, 169, 171, 175, 177, 191, 204
Ferhat Ağa 209
Ferhat Paşa 136, 151, 152, 197
Fethiye Camii 97
Fetihnâme 271
Feyzullah Fakih 208
Filâbad Çayırı 116
Filibe 47, 59, 94, 107
Filistin 129, 132, 141
Filke 33
Firuz 9, 28
Firuz Bey 28
Fındıklı 22
Fırat Irmağı 126
Floransa 10, 98, 286
Foça 43
Françesko Kontari 80
Fransa 34, 48, 88, 138, 149, 155, 164, 166, 170, 182, 185, 189, 191
Fransızlar 190
Fransuva dö Burbon 190
Frenk 183
Frenkler 167
Fuzûlî 177, 213

G

Gabis 179
Galata 4, 13, 14, 15, 18, 22, 27, 46, 137, 284
Galata Cenevizlileri 14, 18, 22
Garbiyye 157
Garp Trablus 179
Garzan 123
Gâvur İshak 71
Gazanfer Bey 194
Gaziantep 128
Gazi Hüsrev Bey 64
Gazze 129, 130, 151, 196
Gebze 91, 108
Gedik Ahmet Paşa 36, 43, 48, 57
Gelibolu 3, 9, 36, 38, 42, 44, 48, 49, 76, 89, 94, 116, 137, 183, 185, 194
Gemlik 36
Gennadios 11, 27, 96
Georgios Scolarios Gennadio 96
Gerger 128
Gevele 66
Gevherhan Sultan 73
Giresun 47
Girit 15, 41, 156, 186
Giritliler 24
Gırnata 149
Göksun 122

Gölbaşı 57
Gölhisar 114
Gons (Göns) 166
Grab 195
Gradcaş 166
Grandük Notaras 10
Grasavaç 29
Grigorius 10
Grimani 186
Gucerat 195, 199
Gümülcine 67
Gümüşhane 47
Güney Anadolu 45, 72, 78, 113, 141
Güneydoğu Anadolu 124
Güney İtalya 36, 43, 85, 87, 184
Gürcistan 178
Güvader 199
Güzelcehisar 9, 31
Güzelce Kaptan 188
Güzel Filip 88

H

Habeşistan 195, 197
Hacı Bey (Aydınoğlu) 71
Hacı Giray 83, 84
Haçlılar 10, 27
Haçlı seferi 1, 4, 9, 10, 21, 26, 28, 30, 42, 54, 58, 66, 75, 86, 150
Halep 115, 124, 125, 126, 128, 133, 149, 151, 152, 176, 177, 183, 184, 198, 200, 202, 206
Haliç 12, 13, 15, 16, 22, 137
Halil Paşa (Çandarlı) 1, 3, 5, 8, 9, 17
Halkis 41
Halkulvad (Golta) 180
Hama 128, 129, 133
Hamideli 68
Hamza Bey (Şarabdar) 68
Hamzapaşa Mescidi 12
Hanya 186
Hanyunus 129, 130
Harezm 199
Harimî 103
Harput 124
Hasan Ağa (Hadım) 183, 189
Hasan Basri Çantay 233
Hasanbey Çayırı 117
Hasan Çavuş 206
Haseki Sultan Camii 213
Hasköy 18
Hatice Hanım Sultan 203
Havariyun 95, 96
Havass-ı Konstantiniyye 96
Hayır Bey 125, 128, 133, 134, 136, 151, 155, 156, 159
Hayrettin Efendi 147
Hayrettin İskelesi 191
Hekimoğlu Camii 13
Hemdem Paşa 112, 118
Hemedan 116, 176
Herat 69
Hermaneum Promontarium 7
Hersek 63, 93
Hicaz 90, 132, 141, 195
Hindistan 98, 150, 194, 275, 278
Hint Okyanusu 199, 276
Hisarbey Camii 208
Hît 135
Hizan 123
Hıristiyan 21, 61, 91, 94, 138, 156, 158, 162, 193, 212
Hıristiyanlık 97
Hırsova 29
Hırvatistan 79, 160, 224
Hısnıkeyfâ (Hasankeyf) 123
Hıtây 223

Hızır Ağa 157
Hızır Bey (Mihaloğlu) 170
Hızıreli 46
Hızır Reis 179, 180, 183, 197, 199
Hızır Reis (Kurtoğlu) 197, 199
Hızır Şah 120
Hızo 124
Hoca Seyyid Mehmet 72
Hocazade 92, 93
Hollanda 149, 258
Horasan 72, 176
Hoy 119, 176
Hüdâvendigâr (Bursa) 93
Hüdaverdi 157
Hugo dö Monkada (Hugo de Moncada) 181
Humus 129, 133
Hürmüz 194, 198
Hürrem Sultan 200, 202, 213
Hurşid Bey 48
Hüseyin Baykara 72
Hüseyin Bey 196
Hüseyin Paşa 208
Hüsrev Bey (Gazi) 165, 185, 188
Hüsrev Bey (Sultanzade) 153
Hüsrev Paşa 123, 195, 204
Hz. Ali 229
Hz. Muhammed 214, 232, 234, 235
Hz. Ömer 232
Hz. Peygamber 96

I - İ

Ilgın 4, 66
Irak 73, 115, 125, 149, 176, 178, 260
Irakeyn 213, 261, 274
Isparta 34, 114
İbn Kemal 140
İbn Tagrıberdi 140
İbrahim (Abdullahzade) 1
İbrahim Bey 4, 5, 46, 64
İbrahim Paşa 152, 157, 158, 159, 160, 167, 173, 175, 176, 183, 201, 261, 262, 287
İçel 67, 69, 73, 79, 174
İdris-i Bitlisî 123, 133, 175
İhtisap Kanunnâmesi 93
İkinci Kosova Savaşı 10, 28, 52
İlbasan 55, 97
İlbasan Kalesi 55
İlyas Bey 4
İmadiye 123
İmam Musa Kâzım 176
İmroz 36, 37, 38, 43, 45, 77-
İnada (İğneada) 108
İnal 90, 157
İncesu 122
İnciryemez 174
İnebahtı 136, 182, 187
İngiltere 138, 149, 189
İpsala 38
İran 69, 83, 114, 117, 121, 122, 123, 124, 126, 135, 137, 139, 148, 149, 152, 168, 170, 174, 175, 176, 177, 183, 198, 201, 202, 204, 231, 232, 257, 272, 285
İsabella 149, 168, 170
İsa Bey (Evrenosoğlu) 29, 50, 76
İsa Bey (Ozguroğlu) 2
İsakçı (Yanbolu) 188
İsfahan 177
İshak Bey (Karamanoğlu) 67
İshak Paşa 2, 4, 15, 58, 67, 94
İskandinav 149
İskender Araniti 52
İskender Bey (Mihaloğlu) 63, 82
İskender Çelebi 176

İskenderiye 56, 130, 132, 165, 194, 200
İskender Paşa 117, 124
İşkodra 50, 56, 61, 70, 77, 82
İslamiyet IX, 64, 116, 141, 209
İsmail Bey (Hadım) 36, 39
İsmail Mirza 178
İspanya 14, 15, 138, 149, 180, 183, 186, 188, 189, 191, 192, 194
İstanbul Boğazı 6, 8
İstanbul İskelesi Tahvil (Havale) Kanunnâmesi 93
İstanbul (Konstantiniyye) 24
İstanbul surları 9, 12, 13, 15
İstanbul ve Edirne Altın Yasaknâmesi 93
İstanbul ve Galata Gümrüğü Kanunnâmesi 93
İstanköy 43, 88, 156, 186
İstanos (Korkuteli) 114
İstefan Çernoviç 50
İstefe 41
İstirya 79, 166
İstoni 162, 165, 170
İstoni Belgrat 162, 165, 170
İsviçre 149
İtak 123
İtalya 15, 32, 43, 44, 54, 86, 89, 96, 98, 138, 149, 179, 183, 184, 185, 192
İvan 84, 111
İyonya (Ionia) 86
İzmir 72, 79, 88, 179
İzmit 8, 36, 116
İzonzo 80
İzvornik 63, 107, 111, 138, 152, 202

J

Jan 56, 162, 163, 165, 167, 168, 280
Janetino Dorya 190
Jan Zapolya 162, 163, 165, 167, 168
Jerom Laçki 163
Jerom Zorci (J. Giorgi) 80
Johan 110
Jülyen (Julianos) 36
Justinyani 13, 15, 22, 26, 76

K

Kaçiyaner 168
Kadı Ebûbekir 133
Kadırga 36
Kadri Hoca Baba 173
Kafkasya 83
Kâğıthane 137
Kahire 90, 110, 115, 122, 126, 129, 130, 131, 133, 136, 148, 156, 158, 159, 200, 266
Kalabriya 87
Kalamata 34, 76
Kalçın 172
Kalender Çelebi 152, 173, 174
Kalender Şah 173
Kaligaria = Eğrikapı 14
Kalimnos 88
Kamame 138
Kanalis 41, 77
Kandiye 156
Kansu Gavri 122, 125, 126, 128, 133, 136, 151, 159
Kantakuzen 15, 23
Kanûnî Sultan Süleyman VII, 142, 143, 150, 194, 197, 205, 209, 211, 212, 214
Kanunnâme-i Âl-i Osman 93
Kapadokya 70
Kapalıçarşı 95
Kapıkulu 15, 161, 287
Kapıkulu ocakları 15

Karabağ 121, 178
Karaca Paşa (Dayı) 15, 29
Karadağ 50
Karadeniz 6, 7, 8, 14, 37, 45, 47, 59, 83, 108, 152
Karadeniz Ereğlisi 8, 47
Karahan 123, 176
Karaisalı Türkmenleri 173
Karaman 4, 5, 6, 65, 69, 70, 74, 79, 91, 94, 103, 107, 112, 118, 151, 173, 175, 178, 227, 230, 231, 256, 269
Karaman (Konya) Ereğlisi 230
Karamanlı Beyliği 65
Karamanoğulları Beyliği 64, 74
Karamuk (Bolvadin) 68
Karışdıran 108
Karkol 174
Karlıeli 191
Karniyola 79
Kars 174, 178
Karya (Muğla ilinin Ege Denizi kıyısı) 78
Kâşan 177
Kasım 2, 10, 12, 20, 31, 50, 53, 66, 70, 73, 79, 109, 126, 129, 136, 147, 157, 158, 162, 166, 171, 281
Kasım Bey (Gazi) 171
Kasım Bey (İsfendiyaroğlu) 20
Kasım Bey (Karamanoğlu) 70
Kasım Çelebi 109, 136
Kasımpaşa 18
Kasım Paşa (Güzelce) 158
Kasrışirin 176
Kastamonu 46, 47, 48, 93, 103
Kastelnova 188
Kasteriçe 34
Kastilya 149
Kastriyota 56
Katerina Despina 48
Katif 198
Katolik 10, 64, 96
Katye 134
Kayıtbay 73, 91, 126, 151, 159
Kayseri 68, 74, 117, 118, 122, 126, 142, 151, 159, 269
Kaysûnîzade 206
Kazan 84
Kazıklı Voyvoda 58
Kâzım Bey 49
Kazova 70
Kazvin 151
Keçiborlu 114
Kefalonya 43, 87, 186, 193
Kefe 60, 80, 83, 84, 94, 103, 105, 108, 147, 177
Kemah 121, 122, 177
Kemal Reis 37
Kerç 80
Kerkaporta (Cambazhane Kapısı) 24
Kerpe 186
Kertbay 128
Keşan 12
Kiğı 121
Kili 61, 171
Kilidülbahr 36
Kilis 10, 185
Kiloç (Clytie) 63
Kilya (Kili) 61
Kıbrıs 78, 88, 110, 133, 137
Kılıç Arslan 67
Kıpçak 84, 177
Kıreli 68
Kırım 80, 83, 84, 105, 111, 149, 150, 154, 158, 171, 205, 243, 254, 267, 268, 272, 278, 282, 290
Kırım Hanlığı 84, 150, 267, 268

Kırşehir 194
Kızıl Ahmet Bey 46, 68
Kızılbaşlar 114, 116
Kızıldeniz 133, 137, 194, 197, 200, 278
Kızılhisar Burgusu 42
Kocaeli 93
Koca Mustafa Paşa 108, 111
Koçhisar (Hafik) 117
Koçu Bey 74
Komnen 47
Konstantin 5, 7, 10, 12, 16, 24, 25, 32, 44, 252, 276
Konstantin (Konstantinos) 12
Konya 65, 74, 94, 97, 103, 108, 109, 112, 116, 123, 141, 176, 178, 200, 203, 259
Korfu 185, 186
Korikos 73
Korint 33, 76, 80
Korintiya 79
Korko 79
Korkut 103, 105, 108, 109, 112, 113, 179
Korkuteli 113
Koron 34, 76, 136, 167, 182, 183
Köse Hamza Bey 66
Kosova 3, 4, 10, 21, 52, 252
Kovacili 63
Koyunluca 182
Kratova 29
Kripoli 80
Kristof Kolomb 149
Kritovulos 38, 45
Kroya 50, 52, 56, 77, 80
Kubad Paşa 198
Kudüs 88, 149, 151
Kulaksız Mehmet Çelebi 133
Kum 177
Kur IX, 208, 233
Kurşunlumahzen 16, 18
Kurtçu (Kazancı) Doğan 5
Kurtoğlu Muslihuddin 180
Kütahya 114, 155, 201, 203, 206
Kuzey Afrika 149, 180
Kuzey Anadolu 83
Kuzey İtalya 79

L

Laçki 163, 168
Ladislas (Wladislaus) 111
Langa 22
Lârende (Karaman) 66
Laskaris 47
Latin 10, 39, 47, 275
Latinler 47
Lazar 30
Leh 61, 161, 163
Lehistan 61, 84, 163, 165, 168
Leonardo 43, 77, 83, 87
Leonardo Buldo 77
Leonardo Tocco 43
Lepant 63
Lepanto (İnebahtı) 76, 80
Leş (Alessio Lissos) 50
Ligos (Lygos) 12
Likus 22
Limni 10, 36, 38, 43, 44, 77, 81
Limnos 14
Lintz 166
Lippo (Lipve) 170
Litvanya 84
Löbon Pastanesi 18
Lombardiya 51
Loredano 21, 41, 57, 76, 80
Lübnan 149
Luigi Gritti 164

Luigi Moçenigo 110
Lüter (Luther) 164
Lütfi Paşa 185, 262

M

Maanoğlu 129
Macaristan 5, 27, 29, 31, 60, 63, 79, 150, 153, 159, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169, 189, 201, 205, 224
Macar Krallığı 159, 162
Macarlar 8, 20, 28, 31, 35, 55, 62, 63, 75, 76, 111, 160
Mahmut 1, 15, 16, 23, 30, 31, 32, 36, 39, 46, 47, 49, 59, 62, 66, 70, 71, 76, 92, 95, 103, 112, 113, 131, 155, 173, 196, 197, 201, 202, 207, 283
Mahmut Ağa (Zal) 201, 202
Mahmut (Kassabzade) 1
Mahmut Paşa 15, 16, 30, 31, 32, 36, 39, 46, 47, 49, 59, 62, 66, 70, 72, 76, 92, 95, 173, 197, 207
Mahmut Paşa (Zal) 207
Mahmut (Ramazanoğlu) 131
Mahmut Reis (Kara) 155
Mahmut Şüreyhî 72
Maksimilyan (Maximilian) 204
Maksimos 97
Malaka 199
Malatya 111, 113, 124, 127
Malkoçoğlu 82
Malta 189, 192, 194, 205, 244, 285, 286
Maltepe 14, 108
Manastır 93, 178
Mançur 223
Manisa (Saruhan) 147
Manuel 7, 290
Manya 81
Mara 5, 77, 246
Mara Despina (Meryem Sultan) 77
Maraş 90, 126, 159
Mardin 123, 142
Mari 162
Markzali 161
Marmara 6, 13, 24, 36
Marmara Ereğlisi 6
Marmaris 89, 155, 159
Marsilya 190
Maskat 198
Mateos Asanes 33
Matina Kalesi 34
Matrakçı Nasuh 213
Matyas (Matias) 79
Mâverâünnehir 199
Mayorka 184
Medine 132, 141, 149
Mehdilik 136
Mehmet Ağa (Bıyıklı) 112
Mehmet Bey 63, 64, 71, 116, 147, 158, 164, 165, 167, 174, 183
Mehmet Bey (Amasyalı) 147
Mehmet Bey (Bâli Beyoğlu) 164
Mehmet Bey (Kadızade) 158
Mehmet Bey (Mihaloğlu) 116, 166
Mehmet Bey (Minnetoğlu) 63
Mehmet Çelebi 103, 120
Mehmet Çelebi (Pirî) 120
Mehmet Han (Şahruh Beyoğlu) 176
Mehmet Han (Ustacluoğlu) 117, 119, 123
Mehmet (Mihaloğlu) 166
Mehmet Mirza (Uğurlu) 72
Mehmet Paşa 57, 66, 95, 121, 123, 128, 131, 134, 135, 137, 138, 139, 148, 153, 154, 157, 170, 196, 204, 205
Mehmet Paşa (Bıyıklı) 121, 123, 196

Mehmet Paşa (Karamanî) 57
Mehmet Paşaoğlu (Bıyıklı) 197
Mehmet Paşa (Pirî) 128, 134, 135, 137, 138, 139, 148, 153, 154, 157
Mehmet Paşa (Rum) 66, 95
Mehmet (Yahya Paşaoğlu) 166
Mekke 90, 132, 141, 149, 195, 197
Mekri 79
Melik Arslan Bey 90
Melik Eşref 73, 151
Melik II. Halil 124
Mengli Giray 83, 85, 111
Menküp 83, 85
Menteşe 4, 44, 88
Menteşe Beyliği 88
Mercidabık 128, 130, 134, 135, 136
Meryem 16, 234, 235
Mesih Bey 120
Mesih Paşa 89
Mesina 155, 184, 185
Mesut 181
Metropolit Kanunnâmesi 93
Mevlây Hasan 184
Mevlevi 141
Meyyâfârikin (Silvan) 123
Midilli 4, 26, 36, 37, 38, 43, 44, 72, 76, 94, 178
Midye 6
Mihail Abogoviç 31
Mihalıç 1, 108
Mihaloğulları 105
Mihrimah Sultan 213
Milan 51, 252, 285, 288
Milano 33, 75, 246
Milano Cumhuriyeti 75
Milotpotamo 186
Minan 74
Minorka 192
Mirza Mehmet Bâkır 72
Mirza Muzaffer 72
Mirza Sultan Ali 120
Mirza Zeynel 72
Misivri 6, 11
Mısır 67, 88, 104, 110, 124, 125, 127, 129, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 147, 149, 151, 152, 154, 156, 157, 159, 165, 179, 193, 194, 196, 197, 209
Mısırbay 156
Moçenigo 69, 73, 78, 81, 133
Modon 34, 76, 79, 136
Moğol 223
Moğolbay 128
Moğolbay Devadar (Divittâr) 128
Mohaç 160, 161, 163, 173, 279, 283
Mohaç Savaşı 160, 173
Mois Dibra 52
Mokan (Minan) 67
Moldavya 60
Molla Abdülkadir 93
Molla Cami 92
Molla Güranî 93
Molla Hayrettin 93
Molla İlyas 93
Molla Veli 4
Molla Yegân 92
Monemvasia 32
Mora 4, 11, 12, 17, 26, 31, 32, 40, 47, 48, 55, 63, 75, 76, 78, 81, 86, 94, 167, 182, 188, 192, 203
Morava 29, 50, 51, 167, 212
Moskova 84, 111
Muğla 43, 69
Muha 196
Muhibbî 213, 215, 224, 269

Muhyiddin Çelebi 158
Muhyiddin Reis 180
Mukaddes Ağız (Sarayburnu-Üsküdar arası) 7
Mukattam Dağı 130
Murat 1, 3, 4, 7, 13, 22, 28, 29, 35, 39, 47, 51, 64, 70, 71, 77, 114, 115, 156, 176, 188, 197, 198, 255
Murat Bey 48, 71, 176
Murat Bey (Has) 71
Murat Paşa 22, 70, 72, 197
Murat Paşa (Has) 70, 72
Murat Reis 198
Musa 103, 158, 206
Musa Bey (Kara) 158
Musaki 50
Musannifek (Küçük Musannif) 63
Muslihuddin 8, 155
Muslihuddin Reis (Kurtoğlu) 155
Mustafa 5, 52, 68, 70, 74, 108, 112, 118, 119, 130, 138, 140, 153, 154, 156, 157, 159, 178, 193, 196, 200, 202, 206, 226, 229, 230, 243, 244, 270
Mustafa Bey 5, 138, 159, 196, 206
Mustafa Bey (Celalzade) 159, 206
Mustafa Han 202, 229
Mustafa Paşa 52, 112, 119, 130, 140, 153, 154, 156, 157, 193, 197, 203
Mustafa Paşa (Çoban) 140, 153, 154, 156, 157
Mustafa Paşa (Lala) 203
Mustafa Paşa (Pulak) 155
Mustafa (Polak) 118
Müstemsik-Billah 134
Musul 149, 176
Mut 67
Mutahhar (Şerefeddinoğlu) 197
Muzaffer Han 176

N

Nabya 132
Nahcıvan 178
Nâhuda Ahmet Bey 196
Nakkaş Osman 213
Naksos (Nakşe) 36
Napoli 26, 32, 37, 42, 43, 51, 53, 60, 66, 72, 73, 75, 78, 81, 85, 149, 155, 190, 191, 193
Napoli Krallığı 26, 37, 55, 78, 86
Narda 186
Nemçe 167, 169
Neşşar 197
Nicolo Giustiniani 110
Nigârî 213
Niğbolu 58
Niğde 67, 74
Nikola Gateluzio 37, 38
Nikola Kanalis 41
Nil 130, 132
Niş 28, 166
Nis (Nice) 190
Novellus 80
Novoberda 29
Nuh 133, 235
Nuh Çelebi 133
Nurdevlet 85
Nureddin (Nur Ali) Halife 119
Nureddin Sarıgürz 106
Nurhak 122
Nur Halife 113

O - Ö

Odun Kapısı 24
Oğlan Kaptan 190
Oran 180, 192
Orasto 76
Ordu 28, 49, 70, 116, 160, 176

Orhan Çelebi 3
Orta Anadolu 113
Orta Asya 83, 141, 174
Orta Doğu 209
Orta Yunanistan 40
Ortodokslar 11
Oruç Reis 179, 180
Osman Ağa (Balyemez) 124
Osman Çelebi 103
Osmanlı Devleti VII, VIII, IX, XI, 27, 28, 31, 34, 35, 38, 43, 46, 47, 60, 62, 64, 77, 81, 84, 87, 88, 93, 110, 113, 115, 122, 125, 132, 133, 138, 141, 142, 143, 150, 154, 162, 167, 171, 173, 175, 176, 181, 183, 185, 194, 195, 199, 200, 209, 210, 276, 287
Osmanlı ordusu 15, 22, 34, 46, 48, 50, 57, 59, 61, 66, 70, 72, 117, 119, 123, 128, 130, 154, 160, 161, 163, 166, 169, 171, 173, 175, 176, 182, 183
Osman Şah Bey 203
Ostiya 190
Ostroviç (Sivricehisar) 28, 31
Otlukbeli 71, 73, 74, 81
Otranto 87
Ozguroğlu İsa 4
Öküz Limanı 155
Ömer Bey 32, 59, 68, 71, 76, 80
Ömer Bey (Bektaşoğlu) 68
Ömer Bey (Turahan Beyoğlu) 59, 71, 77
Ösek (Eszek) 160
Özdemir Paşa 197

P

Palatini 164
Palu 123
Pammakaristos 97
Pantokrator (Zeyrek Camii) 11
Papalık 17, 21, 27, 34, 36, 39, 43, 44, 60, 66, 72, 73, 75, 78, 170, 186, 189, 192, 194
Papoçe 167
Paşa Livası (Kütahya) 93
Pataren 64
Patmos 185
Patras 32, 77, 182
Pavlili 63
Pehlivan Hasan 197
Pemton Kapısı 23
Penon (Adakale) 182
Pera Palas 18
Perintos 6
Peroni Petri 167
Pertev Paşa 203, 205
Peşte 169
Petro Rareş 171
Petro Varadin (Peterwardein) 160
Petru Aron 60
Pilus Limanı 34
Pir Ahmet Bey 65, 73
Pir Ahmet Bey (Karamanoğlu) 74
Pirî Reis 197
Piyale 112, 191, 192, 193, 194, 286
Piyale Paşa 191, 192, 193, 194, 286
Piyer Pereney (Pereni Petri) 161
Podgogonce 167
Podgrad 167
Polen dö Lagard 190
Polonya 10, 111
Pol Tomori 161
Polya 87

Ponza 191
Portekiz 149, 186, 196, 198, 200
Portekizliler 194, 197, 199, 200
Poturoğulları 64
Pozaga 167
Presburg 162, 163
Preveze 179, 183, 186, 189, 192, 193, 253
Prizren 31
Prodromos 97
Provans 15
Prut 172

R

Radul 60
Rafael 97
Raguza Cumhuriyeti 53, 75, 110
Ramazan Çelebi 183
Recep Han 199
Reçyo (Reggio) 184, 190, 192
Resm-i yaylak ve kışlak 143
Revan 178, 204, 254, 266, 274, 283, 284
Ridaniye 130, 131, 154, 157
Rıdvan Paşa 197
Rodos 4, 40, 43, 44, 66, 69, 72, 74, 75, 78, 88, 104, 112, 137, 154, 156, 157, 174, 179, 189, 192, 254, 256, 260, 263, 283, 285, 286
Rodos Şövalyeleri 4, 43, 44, 66, 72, 74, 75, 78, 88, 104, 112, 156, 179, 189
Rokendorf 169
Rokzalan 200
Roma 10, 12, 26, 34, 55, 92, 98, 149, 190, 284, 285, 288
Romanos 14, 15, 25
Rönesans 53, 150
Rudnik 31, 212
Rükneddin (Zeyrekzade) 127
Rum 4, 10, 18, 25, 47, 66, 95, 96, 98, 142, 167, 182, 270
Rumeli 2, 4, 5, 6, 8, 9, 15, 29, 37, 47, 50, 56, 58, 61, 70, 72, 82, 93, 105, 107, 113, 116, 119, 122, 127, 128, 130, 136, 140, 149, 158, 159, 169, 177, 179, 191, 201, 207, 261, 262
Rumelihisarı (Boğazkesen) 7
Rumeli Pul (mangır) Kanunnâmeleri 93
Rumlar 11, 95, 167
Rus 109, 154
Rüstem 178, 191, 201, 202, 203, 227, 230, 231, 244, 262
Rüstem Paşa 178, 191, 201, 202, 203, 230, 231, 244, 262
Rusya 10, 83, 85, 150, 270

S - Ş

Safed 151
Safevî 113, 117, 120, 123, 125, 126, 141, 148, 172, 174, 177, 283
Safevî Devleti 113, 117, 123, 125, 141, 172, 283
Safevîler 109, 125, 172, 175, 178
Safranbolu 46
Sahip Giray 171
Sakallı 118
Sakız 4, 10, 14, 15, 21, 26, 39, 43, 44, 194, 286
Sakız Cenevizlileri 14
Salamin Adası 41
Salankamin 153
Salif 196
Salihiye 130, 134, 141
Salih Paşa 193
Salih Reis 195

Samatya 13, 22, 35
Samatya Kapısı 13
Samsun 45
Sandıklı 114
Sâra Hatun 48, 49
Sarayburnu 6, 12, 141
Saray-ı Cedid-i Âmire 96
Sardunya 183, 191
Sarhoş İbrahim 213
Saruca Paşa 8
Saruca Sekban 9
Saruhan (Manisa) 103
Sason 124
Sava 29, 62, 110, 153
Savua (Savois) 190
Sarrafiye Kanunnâmesi 93
Selânik 5, 29, 93, 116, 162, 178
Selçuklular 172
Selçuk Begüm Sultan 73
Selman Reis 137, 195, 196, 285
Semadirek 36, 37, 38, 43, 45, 77, 94
Semendire 28, 31, 79, 93, 107, 153, 160, 165, 167, 183, 205
Semendire Çayı 31
Semendire Sancak Beyliği 31
Semerkant 174
Sen Etyen (Saint Etien) 89
Sen Jan (Saint Jean) Şövalyeleri 88, 192
Sent Ani (Sainte Ange) 193
Serenç 204
Serez 49, 93, 97
Sevakin 132
Seydi Ali Reis 198, 199, 278, 286
Seydişehir 4
Seyfeddin İnal 90
Seylan 199
Seyyit Ahmet Han 84
Sibay 126, 128
Sicilya 149, 183, 191, 193
Sieben Bürgen 110
Sigetvar 165, 194, 205, 259, 262, 280
Sigismund 163, 165, 168, 204
Siirt 123
Seyitgazi 116
Silifke 65, 73, 79
Silistre 58, 106, 120
Silivri 6, 10, 11
Silivrikapı 14, 24
Simavna 113
Simavnalı Şeyh Bedreddin 172
Sinan 57, 112, 119, 122, 126, 128, 130, 160, 172, 182, 187, 191, 192, 196, 200, 204, 213, 257, 258, 259, 275, 283
Sinan Ağa 112, 204
Sinan Çelebi 172
Sinan Paşa 57, 119, 122, 126, 128, 130, 191, 192, 197, 200
Sinan Paşa (Hadım) 119, 122, 126, 130
Sinan Paşa (Hızır Beyoğlu) 57
Sinan Paşa (Küçük) 128, 130
Sinan Reis 182, 187
Sincar 124
Sind 199
Sinop 45, 46, 48, 103, 116
Sirem 153, 160, 166
Sirkeci 12, 13, 141
Sirkeci Limanı (Prosphorion) 12
Sirmiye 79, 166
Sisam 42, 43
Sitti Hanım 90
Sitti Hatun 3
Siüdadela 192
Sivas 48, 73, 113, 117, 122, 123, 151, 204
Siverek 124

Sivricehisar 28
Sığın 79
Sıklanhisarı 66
Sırbistan 26, 27, 29, 30, 32, 37, 63, 77, 79, 82, 93, 94, 149, 224, 251
Sırp Krallığı 4
Slav 224
Slovenya 166, 224
Sobna 76
Sobromos 97
Sofya 4, 29, 52, 82
Sokollu Mehmet Paşa 12, 169, 170, 191, 203, 205, 223, 225
Sokollu Mehmet Paşa Camii 12
Sokotra 194
Solin 185
Solnok (Szolnak) 171
Sömbeki 88, 156
Sopron 167
Stefan çel Mare 60
Stefan Kosaroviç 63
Suçiova 62
Süleyman Bey 15, 17, 39, 94
Süleyman Bey (Baltaoğlu) 15, 17, 39
Süleymaniye 209, 213, 248, 277, 283
Süleymaniye Camii 209
Süleyman Paşa 56, 61, 80, 159, 169, 195, 196, 197, 272, 275
Süleyman Paşa (Hadım) 61, 80, 159, 195, 196, 197
Süleyman Peygamber 225
Suli Bey 90
Sultan Halil 73
Sultaniye 36, 97, 258
Sultan Selim Sarnıcı (Bonos Sarnıcı) 12
Sultan Tekfurçayırı (Hünkârçayırı) 91
Sulumanastır 35
Sülün 173
Sumatra 199, 280
Surat 199
Suriye 65, 88, 91, 115, 123, 125, 126, 129, 132, 133, 135, 141, 149, 154, 159, 179, 194
Sûrnâme 213
Suşehri 117
Süveyş 195, 196, 197, 199, 285
Süzebolu 6
Şabaç (Böğürdelen) 79
Şadi Bey 123
Şadi Paşa 123
Şah Budak 90
Şahin Paşa (Kula) 95
Şah İsmail 105, 109, 110, 113, 114, 116, 117, 119, 122, 123, 125, 127, 135, 136, 138, 141, 151, 167, 172, 174, 175
Şahkulu (Hasan Halifeoğlu) 113
Şahkulu Sultan 204
Şah Veli 173
Şam 126, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 141, 149, 151, 159, 179
Şarki Karahisar 70, 72, 103, 121
Şarlken 149, 163, 166, 167, 168, 170, 175, 180, 183, 184, 185, 186, 189, 191, 192
Şebinkarahisar 123, 147
Seçav (Suciova) 172
Segedin 28, 30, 162, 170
Şehinşah 103, 107, 112
Şehirköyü 28
Şehsuvar Bey 90, 122
Şehzade Ahmet 103, 104, 105, 107, 109, 110, 114, 115, 118, 126, 147, 179
Şehzade Camii 200, 202

Şehzade Kasım 126, 136
Şehzade Korkut 103, 105, 108, 109, 113, 179
Şehzade Mehmet 3, 52, 108, 109, 200, 202, 213
Şehzade Mustafa 68, 70, 72, 74, 79, 178, 200, 202, 205, 226, 229, 231, 255
Şehzade Orhan 2, 5, 7, 15, 24
Şehzade Selim 103, 105, 107, 114, 203, 207
Şehzade Süleyman 103, 129, 138, 147, 270
Şemseddin 175
Şemsi Ağa (Şemsi Ahmet Paşa) 201
Şerefeddin 124
Şeref Han 175
Şerif Ebü'l-Berekât 132
Şeyh Cüneyt 172
Şeyh Hamdullah 213
Şeyh Haydar 113, 172
Şeyh Hüseyin 48
Şeyh-i Ekfer 135
Şikloş 167, 170, 205, 284
Şira Adası 41
Şiraz 73
Şirvan 177

T

Tabakhane Kapısı 13
Taclı Hanım 120
Tagliyamento 81
Tahtakapı 22
Tahtalı 156
Tarabya 15
Taranto 54
Tarsus 66, 74, 141, 173
Taşeli 4
Taşlıcalı Yahya Bey 202, 284
Taşoz 36, 38, 43, 45, 77, 94
Taştimur 84
Tata 170
Tatar 105, 223, 282
Tataristan 223
Teaz 197
Tebriz 70, 118, 120, 123, 148, 151, 176, 177
Teke (Antalya) 175
Tekeli 176
Tekne Mirza 84
Ten Suyu 223
Tercan 71, 118
Tercüman Yunus Bey 185
Tesalya 33, 40
Tihâme 197
Tilimsan 180
Timur 84, 117, 121, 129
Timur Kutluğ 84
Tise 171
Tımışvar 170
Tırhala 205
Toğatimur 84
Tokat 50, 68, 69, 70, 98, 113, 136, 152
Tokay 163, 204
Toktamış Han 84
Tomanbay 127, 129, 130, 131, 136, 151
Tonuz 223
Tophane 18, 22
Topkapı 12, 14, 15, 16, 22, 25, 213, 243, 245, 259, 266, 270, 274, 290
Topkapı Sarayı 12, 213, 243, 259, 266, 270, 274, 290
Tortum 178
Toulon 190
Trablusgarp 192
Trablusşam 133, 200

Trabzon 4, 26, 36, 45, 46, 47, 49, 58, 69, 70, 75, 92, 103, 105, 114, 115, 117, 123, 147, 269, 285, 289
Trabzon Rum İmparatorluğu 45, 49, 75
Trakya 5, 7
Transilvanya 29, 160, 162, 169, 171, 172, 224
Trapezuntios 92
Triyanda 89
Tuna 2, 6, 29, 59, 60, 97, 106, 152, 160, 162, 164, 170, 172
Tunus 179, 181, 184
Turahan 5, 12
Turahanlı 152
Tur Ali Bey 120
Turgut Bey 191
Turgutça 186
Turgutoğulları 66
Turgut Paşa 192
Turgut Reis 193
Turhallı Celal 172
Tur-ı Sîna 197
Türk VII, VIII, 1, 11, 15, 17, 22, 27, 29, 33, 36, 37, 38, 43, 45, 50, 52, 59, 60, 71, 76, 78, 79, 80, 83, 86, 89, 91, 94, 98, 110, 133, 136, 137, 140, 150, 154, 156, 160, 165, 169, 174, 176, 178, 181, 186, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 209, 213, 214, 243, 244, 245, 247, 253, 268, 269, 272, 275, 282, 283, 284, 285, 286
Türkistan 174, 223, 243
Türkiye 83, 89, 98, 113, 134, 243, 248, 249, 258, 264, 266
Türkiye Büyük Millet Meclisi 134
Türkiye Selçukluları 113
Türkler 24, 26, 27, 42, 44, 52, 57, 87, 94, 149, 153, 164, 166, 181, 205, 243, 281, 285
Turla (Dinyester) 172
Turna 122
Tuslu Ali 92

U - Ü

Ubeydullah 174
Üçağızlı (Başkent) 71
Ucan 70, 176
Uğurlu Mehmet Bey 71
Ulama Han (Paşa) 175
Ulubatlı Hasan 23
Uluç Ali 191
Uluğ Mehmet Han 84
Ümit Burnu 194
Umman 198
Unkapanı 22
Urban 9, 132, 259, 269
Urfa 124, 142
Ürgüp 122
Urla 79
Urmiye 123
Üsküdar 70, 91, 116, 128, 148, 174, 213
Üsküp 62, 93
Üveys Paşa 197
Uyuz Bey 66
Uzun Hasan Bey 48, 49, 65, 69, 70, 71, 73, 74, 78

V

Vaç 165
Vahdet-i Vücut 233
Valne 55
Valpo 170
Van 119, 176, 177, 204
Van Gölü 119, 177

Varat 170
Varna 2, 4, 6, 8, 10, 21, 28, 35, 61, 246, 263, 288
Varsak Beyi 66
Varsak Türkmenleri 66
Vasko dö Gama (Vasco de Gama) 194
Veli Bey 196
Veli Halife 173
Venedik 4, 14, 15, 17, 21, 26, 34, 36, 38, 43, 51, 52, 57, 60, 63, 65, 69, 72, 73, 75, 76, 78, 79, 80, 86, 109, 133, 150, 154, 165, 168, 170, 185, 186, 188, 189, 194, 262, 271, 283, 286
Venedik Cumhuriyeti 4, 21, 26, 34, 51, 52, 58, 65, 69, 75, 77, 78, 80, 86, 110, 133, 154, 165, 185, 186, 188, 190
Venedikliler 21, 35, 36, 38, 43, 51, 53, 63, 70, 75, 76, 78, 80, 86, 110, 137, 154, 165, 190
Vesprem 171
Vidin 28, 30, 59, 120, 205
Viktor Kapelli 76
Viliçtirin (Vulçıtrın) 62
Vişegrad 165, 170
Viyana 162, 163, 165, 170, 171
Vize 6, 11
Vılkoğlu (Yorgi Brankoviç) 27
Vlad Çepeş (Cellat Vlad) 58
Vladislas 20
Vlaharna varoşu 13

Y

Yadigâr Mehmet Mirza 69
Yagellon 162
Yahudiler 162
Yahudi mahallesi 89
Yahya Bey 202, 226
Yakomo Loredano 76
Yakup 36, 48, 55, 71, 178
Yakup Bey 36
Yakup Paşa (Arnavut) 55
Yaldızlıkapı 12
Yalıköşkü 16, 18, 141
Yanlıköy 113
Yanoş (Jan) Zapolya 162
Yanya 87
Yar Ali Bey 48
Yasin 208
Yaş Pazarı 172
Yassıçemen 48, 117
Yavası 93
Yavuz Sultan Selim VII, 114, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 130, 131, 132, 133, 135, 137, 139, 141, 147, 148, 151, 152, 157, 172, 175, 180, 181, 270, 284, 285, 287
Yayça 62, 63, 76, 81
Yedikule 15, 17, 134, 153, 162
Yekçe Bey 173
Yellitepe 74
Yemen 195, 196, 199, 289
Yengöğzi 4
Yenibahçe 109, 115
Yenice-i Vardar 178
Yeniçeri Ocağı 5, 104, 106, 108, 111, 118
Yeni Foça 77, 94
Yeniköy 8
Yeni Saray 96
Yenişehir 47, 112, 116
Yenişehir Ovası 112, 116
Yerebatan 12

Yeşbek Devadar 91
Yeşilköy 17
Yorgi Ameruk (Georgios Amirokis) 92
Yorgi Brankoviç (Vılkoğlu) 27
Yuannis Paleolog (Ioannes Palaiologos) 37
Yunanistan 40, 149
Yunus Bey (Has) 36, 38, 44
Yunus Paşa 129, 131, 133, 134
Yusufça Mirza 68, 79
Yusuf Paşa 197

Z

Zabulistan 199
Zaccaria 51
Zacesne 167
Zağanos Paşa 8, 15, 16, 34, 36
Zagrep 167
Zâl Mahmut Ağa 231
Zamantı 91
Zanta 43, 87, 110, 193
Zapolya 110, 162, 163, 165, 168
Zâtî 214
Zatmar 205
Zebîd 196
Zemun (Zemlin) 205
Zerik 124
Zeydî 197, 199
Zeynel Bey 118
Zeynel Mirza (Kör) 72
Zeynel Paşa 128, 134
Zeytinburnu 17
Zeytinlik 96
Zihne 38
Zips 162
Zirini (Zerniski Mikloş) 205
Zülfikar Han 175

EKLER

Fatih Camii

Yavuz Sultan Selim Camii

Süleymaniye, külliyesi ile

Kanuni Sultan Süleyman Türbesi

Yedikule surları

Afyon-Gedik Ahmed Paşa Camii

İstanbul-Topkapı Sarayı

İstanbul-Topkapı Sarayı

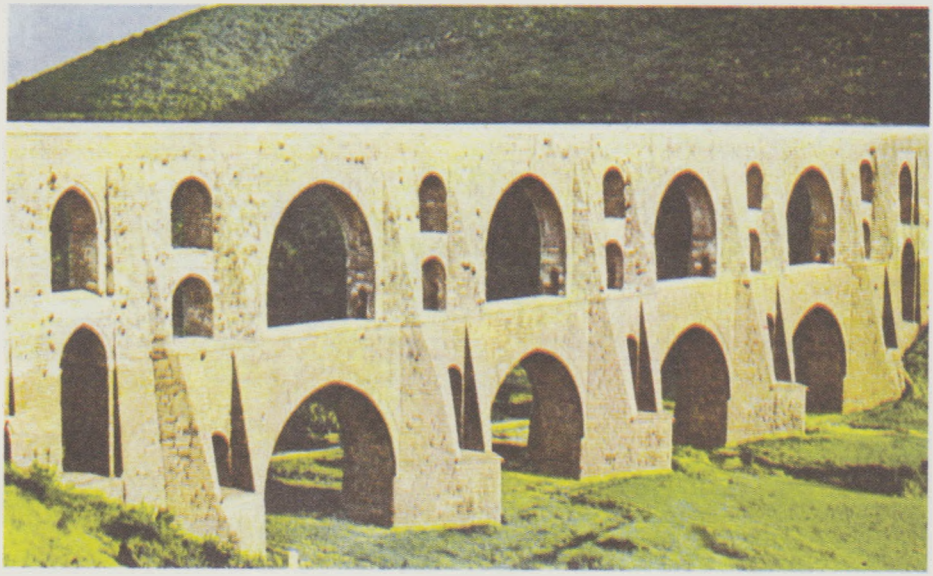
Edirne-Selimiye Camii

Edirne Rüstem Paşa Hanları

İstanbul—Şehzade Camii

Moğlova Kemeri

Büyükçekmece Kanuni Sultan Süleyman Köprüsü